C. PLINI SECUNDI

NATURALIS HISTORIAE

LIBRI XXXVII.

POST LUDOVICI IANI OBITUM

RECOGNOVIT ET SCRIPTURAE DISCREPANTIA ADIECTA

EDIDIT

CAROLUS MAYHOFF.

VOL. II. LIBRI VII—XV.

LIPSIAE

IN AEDIBUS B. G. TEUBNERI

MDCCCLXXV.

LIPSIAE, TYPIS B. G. TEUBNERI.

PRAEFATIO.

Erunt fortasse quibus iusto diutius haesisse videar in huius voluminis recensendi negotio, quippe quod mihi mandatum esse iam quattuor abhinc annos a B. G. Teubnero in ephemeridibus, quas de sua mercatura libraria edere solet, promulgatum sit. nec tamen me paenitet tam diu distulisse hominum doctorum exspectationem. poteram equidem ita praecipitare editionem, ut Plinii libros velociter percurrens quae ab Urlichsio, Felsio, Detlefseno, aliis recte emendata esse viderentur, ea in meum usum convertisse satis haberem, cum praesertim principio redemptor honestissimus id unum ageret, ut editionis stereotypae paginarum forma ac specie non mutata ea potissimum menda tollerentur, quae codicis rescripti a Moneo inventi subsidio nimis neglecto e prioris editionis textu nondum sublata essent. sed cum haec subitaria et parum accurata opera a mea studiorum ratione abhorrebat, tum ut ad communem litterarum usum pro mearum virium parte, quantulumcumque esset, aliquid conferre tentarem, efflagitare videbatur memoria atque auctoritas illius viri clarissimi, cuius in locum consentientibus filio eius Carolo et redemptore substitutus eram, Ludovici Iani, qui quidem cum per quadraginta annos constantem et indefessam industriam in opere arduo et a 'studiorum amoenitatibus' alienissimo consumpsisset et quidquid et otii habebat et ingenio valebat Plinio suo impendisset novis dotibus exornando, inter eos qui de hoc scriptore insigniter meruerunt honestum sibi locum vindicavit. est autem in rei

natura positum, ut, si quis novae recensionis operosum laborem in se receperit, nimis angustis finibus coerceri et alienis potius rationibus parere quam libero et suo arbitrio uti nolit. quare B. G. Teubnerus facile concessit, ut mihi integra omnia essent ac libera et mutata etiam forma et dispositione editionis singularum paginarum in margine scripturarum discrepantium eum delectum subicerem, quo ad recensionem recte iudicandam opus esse videretur. itaque quamquam Ianus quattuor libros iterum recognitos eorumque scripturae discrepantiam sua manu exaratam reliquerat, tamen a VII usque ad XV librum totum volumen ipse plus semel pertractavi ac textum et commentarium criticum meo iudicio constitui, ut quaecunque vel reprehendenda vel probanda sint ad me unum pertineant.*)

*) Ex iis quae Ludovicus Ianus reliquit possideo praeter libros aliquot et commentationes ad apparatum Plinianum pertinentes editionis eius voluminis alterius exemplar illud, cuius plagulas, si omnes iterum recognoscere licuisset, typothetae traditurus erat, et tredecim folia, in quibus scripturae discrepantiam sua manu exaraverat. absolvit autem recognitionem quattuor librorum et quattuor paragraphorum libri XI; ultimum folium, quod ad primam sectionem libri XI pertinet, Calendarum Martiarum a. 1869 significationem habet, quo simul apparet illum Plinio suo assiduam operam navare non desiisse ante quam luctuoso quo anima exstincta est morbo correptus est. praeterea Carolus Ianus L. f. benignissime mihi inspiciendum permisit eiusdem voluminis id exemplar, in quo adnotationes pater conscribere solebat. in his omnibus quas inveni coniecturas nonnullas recipiendas duxi, plerasque in commentario significavi, omnes denique in unum coniunctas proponere hoc loco placet. sunt autem sedecim hae: VII 54 pro *habentis* recepit *habet is*, sed dubitanter recepit, nam in scripturae discrepantia addidit: 'an *habenti suum*?' VII 62 scripsit *e Cornelia*, auctore Detlefseno qui posuerat *ex Cornelia*. VIII 44 pro *alvearia* coniecit *alvaria*, ibidem 182 *erigi*, 198 *vestitu. is quibus*; IX 16 *reddituros*, 67 *HS* $\overline{VIII}$, 133 *aquae* et *aequali*, 143 *praetrahens*. X 26 pro *intereaque*, quod Rhenanus coniecit, maluit *interimque*, 59 *decoro*, 75 *Elii* pro *Elei*, 156 librorum scripturam *centra* munivit citato Geoponicorum loco. XI 122 coniecit *peculiarem dotem* vel *peculiare quiddam*; XIV 96, ubi ego *sua iuventa* scripsi, Lipsius epist. quaest. I 10 coniecerat *sua memoria*, pro librorum lectione *sua in mensa* scribendum putavit *suo aevo in mensa* vel *praecipua*; XV 114 *gemina generantur*.

quae cum ita essent, hoc volumen quasi faciem induit plane novam ac valde dissimilem voluminibus reliquis, quae antequam omnia in eandem formam a me redacta erunt, haud scio an offensioni haec dissimilitudo futura sit iis qui totum opus empturi sint, sed utendi commoditatem spero potiorem iis fore quam faciei aequabilitatem.

I.

Haec nova editionis conformatio simul opportunitatem mihi dedit liberioris cuiusdam rationis criticae adhibendae. nam cum omnia quae mutavi non solum in textu obliquis litteris aliisve signis, sed etiam in commentario critico enotatis librorum discrepantiis aperte significaverim, ut facile uno conspectu in eadem pagina comprehendi possint quae in libris scripta sunt quaeque vulgo adhuc legebantur et quae ego novavi, non verendum erit ne, si cui quae scripsi displiceant, opprobrio mihi vertat quod mea pro Plinianis venditans lectores in errorem induxerim. quamquam haec non ita dicta velim, tamquam codicum auctoritatem parvi faciam et textus emendationem maxima ex parte ab arte coniecturali repetendam esse censeam. immo vero multo mihi potius est sano et circumspecto iudicio servare quam inconsulto novare et quam antehac statui muneris critici legem ac normam strenue et dedita opera secutus sum, ut, ubicumque fieri poterat, librorum manu scriptorum memoriam tuerer et, ubi ab aliis iniuria spreta esse videbatur, in integrum restituerem. cuius rei documenta aliquot in novis meis lucubrationibus Plinianis nuper proposui, alia haud pauca inveniet quem non piguerit hanc editionem cum ceteris accurate comparavisse. saepe enim ab editoribus reliquis recessi non mutatione eorum quae tradita sunt, sed alio delectu variarum lectionum aut alia verborum distinctione, et quae e codicibus adhuc inventis et collatis hauriri possunt, ea propemodum exhausisse mihi videor. sed quo diutius in Plinio elaborabam quoque accuratius et Monei codicem rescriptum cum ceteris conferebam et antiquos auctores,

e quibus Plinius sua desumpsit vel qui iisdem fontibus usi sunt vel qui eius libros postea expilaverunt, perscrutabar, eo magis intellexi in iis potissimum libris, in quibus antiquissimorum codicum subsidia nobis deessent, condicionem rei criticae eam esse, ut latissimus coniecturae campus pateret. atque hunc quidem campum inter recentiores Urlichsius primus et dixit libere ingrediendum esse et ipse feliciter admodum ingressus est; Ianus autem, quamquam illius procedendi rationem non prorsus inprobavit, tamen non eadem iudicii libertate eam secutus est, sed codicum vestigiis instare tutius putavit; Detlefsenus denique, qui de amplificando apparatu critico praeclare meritus est et in hac parte operis critici praecipuam industriam collocavit, paulo liberius pluribus locis et suas et aliorum coniecturas admisit, sed idem permultos alios tacite intactos reliquit, quos quin vitiis depravatos esse censuerit mihi non dubium est. quam emendandi cautionem atque etiam timiditatem haud scio an recte credideris inde ortam esse, quod, cum olim Plinius multorum hominum eruditorum non modo admiratione, verum etiam assiduis studiis celebratus sit, nunc eius emendatio perpaucorum diligentiae peragenda relinquitur, qui, quae est hodie difficultas libros publicandi abstrusa doctrina refertos, ne ipsi quidem omnia quae scrutando et coniciendo invenerunt in medium proferre solent. certe si plures consociatis viribus Plinio emendando operam navarent et haec studia magis exardescerent, ipsa concertatione ingeniorum fieret, id quod in aliis scriptoribus magis celebratis factum esse videmus, ut editores deposita illa verecundia, qua absurda vitia corrigere nunc prohibentur, iam confidentius artem criticam exercere auderent. itaque non solum saepius quam priores editores aliorum hominum doctorum emendationes comprobavi, sed etiam ipse coniecturis non peperci, quarum plus quam centum, quia praeter ceteras quadam veri specie commendari videbantur, in textum recepi, multo plures autem in commentario critico dubitanter adnotavi, non quo verum assecutum me esse arbitrarer, sed quia eo modo et vitii naturam et sanandi

rationem quam brevissime aptissimeque indicari putabam. causas enim addi vetabat spatii exiguitas; sed tamen argumenti instar non raro locum Plinii, Aristotelis, Theophrasti, Dioscoridis, Solini, aliorum auctorum adscripsi. ceterae coniecturae quae tali commendatione carent, quibus causis nitantur, legentes ipsi viderint, a quibus hoc unum quaeso, ut persuasum habeant non temere me nec novandi studio delectatum Plinii verba attrectavisse. haec quidem dixisse sufficiat de emendationis genere eo quod mutandis litteris syllabisve vitiose scriptis continetur; nam copiosius de eo disputare ab hoc loco alienum est, et, si opus esse videro, fortasse alio loco disputabo.

Praeterea delendo interdum orationi subvenire conatus sum, de qua emendandi ratione Pliniano operi non raro adhibenda lucubr. Plin. p. 43 sqq. exposui. cfr. Urlichsii disp. crit. de numeris et nominibus propriis in Plinii nat. hist. Wirceb. 1857 p. 18. atque hae interpolationes aut scribae cuiusdam errore oculorum olim natae sunt, ut X 68, aut vicinis litteris vel syllabis falso iteratis, ut VII 1. 82. VIII 82. IX 37. 73. XIII 5. 13. XIV 51; aliis locis additamenta in margine archetypi vel inter versus declarandi causa adnotata errore scribae in ipsum contextum illata sunt, ut IX 177. X 136. 204. 207. XV 41, interdum etiam falso loco, ut VII 210, ubi *in bibliotheca* illud qui in margine adscripsit verbis *in Palatio* adscriptum esse voluit, scriba autem ad inferiorem versum referens post *dicata* posuit hoc fere modo:

DELPHICA ANTIQUI
AERIS QUAE EST HODIE IN PALATIO   in biblio
DONO PRINCIPŪ MINERUAE DICATA   theca

paucis locis scriba, quod deesse aliquid arbitrabatur, sciens orationem additamento interpolavit, ut VIII 195. IX 148. X 83. XI 118. ceterum perraro suspecta verba e textu eieci, plerumque uncis quadratis inclusisse satis habui.

Paulo saepius ad contrarium remedium confugiendum erat, ut orationem Plinii mutilatam supplendo emendarem aut certe lacunam punctis positis significarem. cuius

quidem remedii non ego inventor apud Plinium exstiti, sed iam primi editores permultis locis unam pluresve voces orationi inseruerunt, saepe illi quidem praeter necessitatem, quae erat rudis atque inpolita illorum saeculorum consuetudo, sed nonnumquam tam apte, ut hodie quoque in textu vulgo retineantur. codices enim Pliniani omnes lacunis adeo laborant, ut huius generis vitiorum 'largiorem messim vix apud ullum alium scriptorem Latinum inveniri' Silligius praefationis p. XLVIII confitendum esse censuerit, et quam idem in sequentibus paginis exhibuit longam enumerationem exemplorum ex ultimis libris petitorum manifesto putavit documento esse, quam misera condicione triginta libri priores ad nos pervenissent, in quibus egregium antiquissimi codicis Bambergensis praesidium nobis deesset. cfr. Ianus nunt. litt. Monac. a. 1836 n. 164 p. 270 sqq. quod paulo post planissime confirmatum est auctoritate codicis rescripti M, qui tum singulas voces et particulas, tum minora vel ampliora sententiarum membra (cfr. Felsius p. 10) solus praebet, quae a ceteris omissa esse antea nemo suspicatus erat, iterumque confirmatum est codicibus a Detlefseno primo collatis, in in quibus correctorum maxime opera lacunas aliquot feliciter expletas esse cognovimus (cfr. nov. luc. p. 60. 61. 63. 72). movit me praeterea Aristotelis auctoritas, cuius libros, ubicumque in eadem ac Pliniani materia versantur, curiosissime pervestigavi, ex quo fonte certissimam interdum de lacunis coniecturam hauriri posse luculenter apparet — ut unum exemplum ponam — ex XI 230, quem locum, postquam Pintianus primus tentavit, Harduinus ex Aristotele supplere voluerat, sed et ipse et posteri editores mutilatum vulgaverunt, donec collato codice R intellectum est intercidisse verba *hi castratis non nascuntur*, ut prorsus nunc cum Aristotele Plinius consentiat. itaque quoniam ne optimi quidem codices lacunis vacant, sed in omnibus passim non modo singula verba, verum etiam integri versus scribae oculo propter litterarum similitudinem aberrante interciderunt, neque putandum est felici casu ubique accidisse id quod saepe accidisse videmus,

ut deteriorum librorum damna melioribus, meliorum deterioribus resarcirentur, non dubitavi equidem orationem, quotiescumque decurtata esse videbatur, insertis vocabulis quibusdam reconcinnare aut lacunae signo posito detrimentum patefacere. quamquam excepto uno loco XIII 69 id ibi tantum feci, ubi antiquissimi codicis rescripti M instrumento destituti sumus. omnibus autem locis, puto, non deerit ea probabilitas, qua quo modo vitium ortum sit apte explanetur. inserui igitur particulas *et* VII 190. VIII 89. 102. IX 76. XI 159. XII 19. 102. 122. XV 60, *ut* VII 70, *sed* XII 29, *nisi* X 47, praepositiones *in* VII 70. IX 30. XII 109. XV 82. 106, *a* VIII 207. XV 51, minora vocabula *eo* VIII 165, *his* XII 2 et XI 138, ubi necessarium est propter anaphorae figuram toto hoc libro in argumento simili frequentissimam (XI 135. 146. 208. 250. 271) et alibi quoque Plinio non inusitatam (II 13. 14. 18. 21. 22. 102. 113. 155. 174. 207. VII 167. VIII 32. 91. 111. 143. 146. IX 102. 104. X 51. 80. 81. 140. 146. XI 2. XII 1. XIII 49. 134. XV 75. 76. XVI 159. XVIII 3. XXIII 40. XXIX 19 aliis locis), *sua* VII 2, *aliae* X 111. XIII 4, *aliis* XV 50, *alibi* X 140, *uvas* XV 66, *genus* IX 66, *rostro* X 89, *bis et* VII 92. uno loco ausus sum duo verba inserere *tabe alarum* XI 120, quia propter *etiam caecitate* ex Aristotele certam esse coniecturam credidi; cfr. etiam Plinii IX 89 *pereunt autem tabe semper* cum Arist. hist. an. IX 37 p. 622 A, 15 καὶ γὰρ φύσει συντηκτικόν ἐστιν. sed ubi plura omissa esse videbantur, lacunae signum in contextu ponere malui indicatis plerumque in commentario iis quae deesse putabam, quibusdam vero in locis ne signo quidem posito suspicionem tantum significare satius visum est.

Atque hoc profecto emendationis genus, quo in scriptoris oratione ne litterula quidem mutetur, dummodo quae scriptoris quaeque editoris sint probe ac dilucide separentur, non minus lene statuo esse quam variatam verborum distinctionem, certe tutius equidem dixerim quam verborum transpositionem, quam tutissimam corrigendi rationem esse Ricardus Porson pronuntiavit. neque tamen

ab hoc fortiore remedio apud Plinium prorsus abstinendum esse homines docti iam pridem intellexerunt. sunt autem errorum tali modo corrigendorum duo genera discernenda, alterum scribarum neglegentia ortum, alterum eius culpae tribuendum, qui post Plinii inmaturam mortem naturalis historiae libros edendos curavit. ac prioris quidem generis est perfrequens illa in Latinorum potissimum scriptorum codicibus 'ordinis verborum continuorum permutatio, quae non tam oculorum errore oritur quam memoriae plura verba simul scribendi causa comprehensa non ordine servantis, interdum quod magis adsuetus scribenti alius est ordo, raro quod verba ad sententiam coniungenti falsa species occurrit' (v. Madvigii advers. crit. I p. 50). eius modi errores aliquot iam a superioribus editoribus detecti et correcti sunt, ego correxi VII 1 (cfr. X 82). IX 5. X 120. 186. XII 69, et corrigendos censui VIII 81. XI 151. 16. 265. gravius vero a scribis nonnumquam ita peccatum est, ut verba aliquot transilientibus ad inferiora oculis praetermissa, deinde in margine adnotata, postea in contextu alieno loco ponerentur, quod vitiorum genus Madvigius l. l. p. 46 sqq. accuratius illustravit. ad hanc rationem Pintianus haud paucas e coniecturis suis revocavit, ego revocari velim emendationes quas adhibui VII 69. 81. 147. X 30. XI 118 quasque adhibendas dixi X 194. XII 112. 113. XIII 18. XV 128. e quibus unum exemplum XI 118, ne violentius quam criticum decet egisse videar, argumentis additis hic breviter explanare placet. de spontanea insectorum generatione quae XI 118—120 narrantur, ea omnia apud Aristotelem hist. an. V 19 p. 552 B eodem fere ordine et paene iisdem verbis leguntur, ut dubitari non possit, quin haec quoque, quae sunt de vermiculis in nive sponte nascentibus, ex eodem auctore fideliter translata sint. sed Plinii narrationem ridiculo errore et prava structurae inconcinnitate turbatam esse facile elucet:

rursus alia genera culicum acescens natura gignit, quippe cum et in nive candidi inveniantur, et vetustiore vermiculi, in media quidem altitudine rutili — nam et ipsa nix vetustate rufescit —, hirti pilis, grandiores torpentesque.	οἱ δὲ κώνωπεϲ ἐκ ϲκωλήκων οἳ γίνονται ἐκ τῆϲ περὶ τὸ ὄξοϲ ἰλύοϲ· καὶ γὰρ ἐν τοῖϲ δοκοῦϲιν ἀϲηπτοτάτοιϲ εἶναι ἐγγίγνονται ζῷα, οἷον ἐν χιόνι τῇ παλαιᾷ. γίνεται δ' ἡ παλαιὰ ἐρυθροτέρα, διὸ καὶ οἱ ϲκώληκεϲ τοιοῦτοι καὶ δαϲεῖϲ· οἱ δ' ἐκ τῆϲ ἐν Μηδίᾳ χιόνοϲ μεγάλοι καὶ λευκοί· δυϲκίνητοι δὲ πάντεϲ.

in his apparet μέϲοϲ et Μηδία Graeca vocabula neminem potuisse inter se confundere. itaque necesse est ad Latinum contextum redire adiectivi quod est *medius* et *Mediae* nominis absurdam confusionem, quae — etiamsi Trogi versionem Latinam expilavisse eum statuamus — Plinii neglegentiae tribui vix potest, sed ad librarium posterioris aetatis referenda est. quam depravationem tametsi iam Pintianus et postea Salmasius exerc. Plin. p. 125[a] D removere tentaverant, mirum est qua patientia editores omnes tulerint. facile enim rem expedimus, si verba *in Media quidem candidi*, quae in archetypo post *hirti pilis* recte legebantur, a librario credimus omissa et deinde in margine angusto duobus versibus supra quam iustum erat adscripta esse hoc modo (fingo autem huius exemplaris quandam similitudinem fuisse cum codice rescripto M):

	GIGNIT QUIPPE CUM ET IN NIUE	candidi
candidi	INUENIANTUR UETUSTIORE UERMICULI	in media quidem
in media quidem	RUTILI NAM ET IPSA NIX UETU	
	STATE RUFESCIT HIRTI PILIS	
	GRANDIORES TORPENTESQUE	

postea vero cum verba falso adnotata alienis locis in textum irrepsissent, interpolator insertis vocabulis *et* atque *altitudine* orationi eam formam induit, quae adhuc vulgata est.

Alterum transpositionis genus, in quo non de paucis vocabulis agitur a sua sede remotis, sed de plurium verborum sententiis praepostero loco ita insertis, ut materiae explanatio legitimo ordine procedens praeter ex-

spectationem perturbetur, referendum est ad eum qui post Plinii mortem omnes naturalis historiae libros leviter recensuit et in unum corpus redactos edidit. multis enim indiciis probatur, Plinium, ne extremam manum ipse operi suo admoveret, subita morte impeditum esse. postquam 'electa' sua vasta et amplissima in ordinem digessit prooemiisque adiectis continua oratione coniunxit et hic illic dicendi ornamentis illustravit, omnes denique libros conscripsit, usque ad mortem videtur occupatus fuisse in opere ad finem perducto retractando et assiduo stilo expoliendo, tum librorum dispositionem immutans, tum multa emendans, tum pluribus locis ob argumenti similitudinem nova addens. quae additamenta, ubi spatium deerat, margini adscripsit, in ipsa oratione continua fortasse non distincte eum locum significans, in quo interponi ea vellet, ille vero qui opus postea edendum suscepit non intellecto scriptoris consilio adnotata proximo quoque loco, quantumvis repugnarent iusto sententiarum ordini, in orationis contextum recepit. itaque ea additamenta ab oratione continua distinguenda sunt et, si probabili coniectura fieri poterit, in aptiore loco reponenda. et hanc quidem sententiam, cum primus, nisi fallor, Bergkius exerc. Plin. I p. 1 adumbrasset, studiose amplexus Urlichsius (cfr. disp. crit. de num. et nom. p. 15. chrestom. Plin. praef. p. XIV) ad artis criticae exercendae utilitatem in primis retulit; confirmata eodem fere tempore est Henrici Brunnii egregia de auctorum indicibus Plinianis disputatione ac postea Noltenii quoque quaestionibus Plinianis, quibus nova aliquot retractationis vestigia indagavit. editores autem Ianus eumque secutus Detlefsenus transpositione rarissime usi*) plerumque contenti fuerunt eos locos, in quibus orationis continuitatem aliena sententia discissam esse apertum est, lineolarum signis a reliqua oratione separa-

*) Auctore Silligio orationis membrum transposuerunt IX 37, sed ego Aristotelis testimonio motus ordinem qui est in codicibus restitui et distinguendi ratione indicavi, qui esset sententiarum conexus.

visse. quod recte sine dubio fecerunt, ubi aptior locus aut omnino non sese offert aut tam remotus est, ut quo modo verba inde aberrare potuerint explicari vix possit. itaque ego quoque simili modo ea enuntiata, quae a Plinio quondam margini adscripta esse mihi videbantur, uncis rotundis lineolisque saepta et a ceteris seiuncta in locis consuetis retinui, sed in plerisque simul adnotavi quo quodque cum probabilitate quadam transponendum esse putarem: cfr. VII 30. 209. VIII 76. IX 84. X 63. 95. 194. XI 231. XIV 71. aliis locis, ut VIII 6. XII 113, ne signa quidem in contextu posui. transponere vero verba stellulis appictis ausus sum VII 69 (Noltenium secutus). 72. X 30. XI 194 et sententiarum ordinem rectius disposui locis his duobus XI 193—195 et XI 206, cum aliis argumentis tum lemmatum ordine qui est in indicibus et Aristotelis auctoritate commotus. nam XI 206 gravi offensioni erat primum quod verba *at in Brileto* e. q. s. non habebant quibus apte opponerentur, deinde vero quod Plinius prorsus recessisse videbatur ab eo ordine quem non sine causa constanter servavit in tota hac libri XI parte, quae sectionibus 44—97 'animalium omnium per singula membra naturas et historias' continet. ubique enim membrorum singulorum descriptionem ab iis incipit, quae omnibus vel certe plerisque animalibus communia sunt, tum singularia vel etiam mirabilia quaedam ponit, quam ob rem quod in quaque sectione membrum descripturus est, huius nomen consilio manifesto et constanti usu in principio sectionis ponit: cfr. principia sectionum 44. 45. 49. 50. 51. 52. 56. 57. 58. 60. 61. 65. 66. 67. 68. 69. 72. 73. 74. 78. 80. 82. 83. 86. 88. 90 sqq. hunc igitur ordinem eo confidentius in contextu restitui, quo magis apertum erat servatum eum esse in indice, in quo legimus: (81) *de renibus. ubi quaterni animalibus. quibus nulli.* simul hinc apparet quam recte Detlefsenus fecerit quod in indicum lemmatis adornandis non cum superioribus editoribus fallacem eorum cum librorum contextu consensum efficere studuit, sed solam codicum auctoritatem secutus est (cfr. philol. XXVIII p. 702 sqq. Leutschii

nunt. philol. III p. 131). gravius perturbata nec tam leni transpositione corrigenda erant quae XI 193—195 vulgo leguntur, de quibus cum longum sit hoc loco copiosius disserere, eos qui de ratione mea critica iudicabunt rogatos velim, ut indicis lemmata et Aristotelis locos a me adnotatos — poterant autem etiam plures adnotari — diligenter perlustrènt et cum verbis Plinianis conferant. nam in arte critica nihil aut difficilius aut praestabilius est quam in singula quaeque recte inquirere et verum iudicium facere, neque ego ad libros Plinianos eo consilio accessi, ut legem aliquam ab aliis aut a me ipso fictam, ubicumque fieri posset, adhiberem, sed quid cuique loco accommodatum esse videretur libero et incorrupto iudicio eruere conatus sum.

Et haec quidem summatim indicata praemittere mihi visum est, ne temeritatis insimularer, quod circiter quadringentis locis codicum scripturam de coniectura aut mutavi aut mutandam esse censui. quae coniecturae ut omnibus probentur ne ipse quidem fore spero, sed si quem forte impulero ut lectionem vulgatam aut vindicare aut meliore ratione emendare studeat, litteras putabo plus profecturas esse quam si suppressissem.

II.

Restat ut exponam de iis quae ad textus descriptionem et ad formam ac dispositionem commentarii pertinent. ac textus veterem illam in sectiones et capita distributionem, quantumvis perversam, quia sine incommodo omitti non potest propter pristinam locos citatos designandi consuetudinem, retinui ita ut sectiones ab Harduino factas Ianum secutus numeris uncis rotundis inclusis, capita a Nicolao Iensone in editione Veneta a. 1472 instituta (cfr. Rezzonici disqu. Plin. II p. 288) amplioribus numeris insignirem. sed in versibus continuandis aut intercidendis neglexi saepe hanc distributionem et, id quod Pliniani operis proprietati in primis convenire videtur, orationem, prout argumenti ratio flagi-

tabat, in plures et minores partes divisi. quod ut legentium commodi causa feci, ita eodem consilio auctorum a Plinio passim allatorum nomina typis latius dispositis describenda curavi, quo facilius si quis quaereret oculo paginas velociter percurrens invenire posset. in singulorum enuntiatorum principio constanti usu ubique minusculas litteras posui contra quam Ianus et Detlefsenus, qui promiscue maiusculas quoque admiserunt, qua re si forte putabant (id quod nescio) singulorum excerptorum commissuras et 'rerum et historiarum et observationum' numeros apte indicari, nego Plinii libros in illa 'viginti milia rerum dignarum cura' (v. praef. § 17) probabiliter dissui a nobis posse, nisi melius quam adhuc perspectum erit qua ratione Plinius in auctoribus excerpendis usus sit. certe quae ex Aristotele desumpta ego inveni — perpauca autem puto me praeteriisse — et ad similitudinem Mommsenianae Solini editionis in meo exemplari Pliniani textus margini adscripsi, ea ita comparata sunt, ut nulla inde pertineat commendatio ad Iani illam in maiusculis adhibendis consuetudinem. in verborum distinctione sive interpunctione administranda ante omnia id egi ut perspicuitati consulerem et orationis structuram quodam modo explanarem, id quod in Pliniana elocutione saepe illa quidem impedita et contorta vel maxime necessarium est. itaque ne inconstantiae quidem cuiusdam vituperationem fugiens in textu a Iano olim distincto commata modo posui, modo delevi, colon quoque saepius admisi neque semicolo, quod Ianus omnino reiecerat, abstinui, ubi minuta orationis membra, quae artiore sententiarum vinculo continentur, una verborum comprehensione conectenda erant.

Idem consilium secutus sum in rebus orthographicis, quae omnibus qui Latinorum scriptorum editiones hodie faciunt negotia facessere solent. sunt qui aequalitatis studiosi omnia verba verborumque formas, quantumvis codicum saepe repugnet auctoritas, ad unam et certam rationem corrigant, quam a scriptore ipso vel ab hominibus illius saeculi constanter adhibitam esse sibi persua-

serunt. velut Silligius omnem scripturam Plinianam ad eas leges conformavit, quas in ultimis libris invenerat in Bambergensi codice plerumque observatas et consentientes cum Philippi Wagneri de orthographia Vergiliana praeceptis. eodem modo Ianus in priore editione versatus est; in alterius volumine primo, quamquam multa retractavit mutavitque, ita tamen sibi constitit, ut quartae declinationis formis in *ūs* exeuntibus, de quibus cfr. Detlefsenus in symb. philol. Bonn. p. 712 sqq., geminatam vocalem *u*, quia Plinianae quondam consuetudinis fuit, etiam contra librorum memoriam ubique restitueret. quae ratio quanta habeat incommoda cum facile intellegatur, alii id unum agendum esse putant, ut optimorum codicum scriptura, quamvis variis locis varians, integra atque inmutata exprimatur, id quod in Plinio edendo Detlefsenus fecit, in cuius editione videre licet, quanta sit etiam optimorum librorum in his rebus inconstantia. ego vero medium quendam cursum tenendum duxi. Plinii enim ipsius universam rationem orthographicam, si re vera compertam haberemus, nos quoque sequi in textu constituendo sine dubio par esset, cum praesertim talibus studiis grammaticis praeter ceteros illum intentum fuisse constet. nunc vero nescimus nec ut accurate omnia sciamus fore veri simile est; singulas partes habemus et reliquias deprehendimus, quae in libris manu scriptis casu nonnullis locis servatae sunt vel apud scriptores grammaticos exstant, quas si ubique in textum intulerimus, nihil efficiemus aliud quam ut oratio facie induatur singulari et cum vulgari usu multum discrepante, neque tamen restituemus omnino Plinii ipsius genuinam manum, codicum vero scriptura saepissime nobis mutanda erit. explorare quidem huius modi res perutile est, et quo quisque plures certo exploraverit, eo magis nos gratiores habebit; exploratae autem locum habent in grammaticae Latinae historia, non pertinent ad editionem communi usui hominum eruditorum destinatam, in qua tutius videtur esse simul et codicum memoriam, quoad recte se habet, servare et pravam illam scribendi inconstantiam removere, quam probabilius est ad

culpam librariorum medii aevi quam ad ipsius scriptoris consuetudinem referendam esse. liberrime enim in hoc campo librariorum sive neglegentiam sive licentiam grassatam esse cum frequentissimis vestigiis in recentioribus codicibus, tum codicis rescripti M auctoritate coarguitur, qui quamquam ipse quoque inconstantia quadam laborat, rectiorem tamen scribendi rationem plerumque exhibet. haec igitur librariorum commenta non puto in tali editione quaerenda esse neque peculiarem Plinii de orthographia doctrinam ex ea repetendam, quod utrumque qui cognoscere volet melius aptiusque ex ipsis codicibus vel ex codicum apographis cognoscet, quale est Monei in Silligianae editionis volumine sexto. quas ob causas in universum quidem Detlefseni exemplum secutus sum, quoniam diligentissime codices excussit; certe in Iani collationibus, quibus usus sum, quae ad orthographiam pertineant perpauca adnotata sunt. sed legentium commoditati putavi dandum aliquid esse et curavi, ne ambiguis formis elocutionis Plinianae difficultates augerentur neve fortuita et absurda scribendi inaequalitate legentium oculi offenderentur. itaque Plinianae orthographiae reliquias, sicubi forte exstant in codicibus, non dubitavi corrigere, velut quartae declinationis terminationem *uus**), tertiae declinationis accusativos atque etiam nominativos pluralis in *is* exeuntes, vocalem *o* praecedente *u* in *divos, equos, vivont, volpes* ceterisque vocabulis, superlativorum terminationem *umus*, alia eius generis. sed ubicumque propter criticam difficultatem necesse erat, ne certe iudicandi facultas tolleretur, in commentario librorum scripturam discrepantem adnotavi. in aliis vocabulis scribendis amplexus sum usum communem**) vel

---

*) Detlefsenus hanc terminationem scripsit ibi tantum, ubi codicum librarii scripserunt aut in archetypo legisse videntur, idque etiam in tertiae declinationis vocabulis, ut *virtuus* VII 106, *saluus* VII 121. numeravi in libro VII locos 17, VIII 13, X 13, XI 23, XII 6 (sed § 108 *situus* contra M), IX nullum locum. in ceteris libris non numeravi.

**) Praeter necessitatem discessisse me a codicum scriptura fateor *huc* scribentem pro *hoc* X 131. XI 135. 138. XIV 140, de

in optimo codice M frequentissimum. itaque non scripsi cum Detlefseno *Ptolomaeus* VII 123. 208. IX 6. XII 56, locis aliis, quibus addere ille etiam XIV 76 poterat, ubi item in ad est *Ptolomaeo* (de qua forma cfr. Fleckeisenus ann. philol. 1866 p. 3 sqq.); nam codex M sibi constat in Graeca forma *Ptolemaeus* XII 76. XIII 70. 93, et omnino Plinius in Graecis nominibus mihi videtur genuinas formas servasse et abstinuisse a vulgari Romanorum transformatione. quare, quamquam Fleckeisenus l. l. 1869 p. 656 sqq. commendavit, IX 50. 58. 115 *Bosphoro* cum R ponere nolui, et ut XXXV 107 *mnas* iam pridem vulgatum est, ita etiam XII 62 ex M recepi *mnae*, praesertim cum XXI 185 Plinius ipse eam a Romanis *minam* vocari et 'in mensuris quoque ac ponderibus crebro Graecis nominibus utendum' esse dicat. praeterea recessi a Detlefseno XI 226, ubi ex M scripsit *crocodillis* — ita enim fortasse *camellis* quoque XII 63 ex M reponendum erat — neque XIII 83 recepi *aput*, quod eodem iure etiam XI 195. 253. 274 multisque locis aliis recipiendum erat, neque aliter se habent formae *illut, aliut, set, haut, quot,* de quibus cfr. Monei proleg. p. XXXIII, *aliquit* XI 238, *adque* pro *atque* XIII 131. XIV 2, *hau temere* XI 73, aliae multae. quare si in his exemplis Detlefsenus non obtemperavit antiquissimi codicis auctoritati, non video cur in aliis eiusdem modi magis obtemperandum sit recentioris aetatis codicibus. sed nolo exempla continuare. satis dixi de ratione mea, quam secutum esse eo minus me paenitet, quod locupletissimum mihi adesse video auctorem ac patronum Fridericum Ritschelium opusc. II p. 723 sqq.

In numerorum denique qui in textu sunt sive notis sive vocabulis scribendis eodem quo Detlefsenus modo versatus sum, qui verissime dixit, ne emendationis via pessime obscuraretur, accuratissime nobis vestigia optimorum codicum premenda esse. quare plerumque quae ille in sua editione exhibuit mihi desumenda erant, quoniam

---

qua re cfr. C. F. W. Müllerus ann. philol. 1866 p. 497 sqq. cum adnotatione Fleckeiseni.

Ianus, qui in conferendis codicibus editione Broteriana a. 1779 utebatur, eos tantum numeros, qui re ipsa et — ut ita dicam — gradu ab huius editionis numeris diversi essent, adnotavit, ceteros omisit neque quicquam pensi habuit essentne notis*) an vocabulis scripti. sed paucis tamen locis a codicibus ita recessi, ut notas pro vocabulis in textum reciperem, quia numeralia distributiva pro cardinalibus ponenda erant, id quod fugerat transcribentium librariorum neglegentiam. eandem rationem etiam aliis locis adhiberi par erat, in quibus satis habui errorem in commentario notasse.

Iam, ut de commentario critico dicam quae praemonenda videntur, adnotavi scripturas codicum eorum, quorum pars a Iano et Dübnero quondam in usum Silligii, pars a Detlefseno postea novae quam nunc habemus editionis causa excussa est. alias aut novas collationes nec feci nec faciendas curavi, quia parum probabile est inter codices nondum collatos, sed quorum aliquam notitiam habeamus, tales esse, quales sunt Moneanus vel Bambergensis vel Leidensis A, vetustate et singulari praestantia ceteros longe superantes; ex recentioribus autem vix quicquam utilitatis sperandum erit. Silligii apparatum criticum, qui post eius mortem in bibliotheca regia Dresdensi asservatur, consentaneum est diligenter a me esse examinatum, in quo Dübneri quidem collationes, quamquam identidem scrinia perscrutatus sum, non repperi, Ianianas vero perpetuo ad manum habebam, ut cum commentario Silligiano accurate conferre et errata aliquot deprehendere mihi liceret. quare ubicumque dissentio cum

*) Numerorum notandorum rationem peculiarem, quae in Plinii libris cernitur, breviter exposuit Detlefsenus in Leutschii nunt. philol. III p. 132. praeterea cfr. Friedleinii commentatio 'de notis numerorum Romanis' in *Bulletino di bibliografia e di storia delle scienze matematiche e fisiche pubblicato da B. Boncampagni I 48—50* eiusdemque liber qui inscribitur *Die Zahlzeichen und das elementare Rechnen der Griechen und Römer* (Erlangae 1869), quos libros commemoro, quamquam ipse non inspexi.

Sillgio, ibi de huius errato a me correcto dubitari nolo. quamquam ne sic quidem adnotationem ab omni errore vacare persuasum habeo; Ianum enim, ut in labore diuturno et taedii pleno, infirmitati humanae nonnumquam obnoxium fuisse et alia non recte legisse, alia invitum praetermisisse neque mirum est et certis indiciis constat*). itaque, ubi erat cur de lectionis fide dubitarem, interrogationis signum parenthesi inclusum adieci. idem feci in notis eorum librorum, quorum usum nobis Detlefsenus patefecit, quotiescumque e silentio eius non certa capi poterat de lectione illorum coniectura.

De adnotatarum lectionum numero et copia legentes quaeso meminerint, non cunctas librorum discrepantias, sed selectas quasdam et gravissimas relatas esse; unius alteriusve codicis scripturas aperte falsas vel calami lapsus, qui vocantur, non retuli nisi ubi ea idonea erant ad consuetudinem librarii illustrandam aut ubi superiorum alicui editorum olim probata fuerant. quam ob rem, ubi nulla notata est varietas, non putandum est, omnes libros vitiis carere et inter se consentire, sed ubicumque vel unius libri discrepantia commemorata est, ibi cunctorum ratio ita est habita, ut e silentio de reliquis certo concludi possit**). ordinem quidem lectionum eum servare studui, ut a genuina vel certe

*) Detlefsenus nuper in diurn. litt. Ienens. 1874 n. 26 p. 397 speciminis causa nonnullas lectiones ex codice d excerptas proposuit, a Iano partim falso enotatas, partim omissas. in codicibus a et e ut locum qui est XIV 106. 107 inspiceret petenti mihi officiosissima voluntate obsecutus est Aemilius Chatelain, vir doctissimus Parisinus, cuius beneficio certior factus sum XIV 106 in ae non legi *pondere denariorum* et § 107 iure me dubitavisse nov. luc. p. 49 de *aspalatho*, quod in a scriptum esse adhuc credebatur. itaque *bitumine*, cum omnium codicum auctoritate confirmetur, genuinum esse et Plinio erranti tribuendum videtur, *aspalatho* autem Barbari coniectura e Dioscoride scite ducta, cum codice nullo commendetur, e contextu removenda est.

**) Cum codex M permultis locis desinat et exiguo intervallo denuo incipiat, eius scripturas, ne ingrata exsisteret dubitatio, fere ubique plene enotavi signo apposito.

minus depravata progressus fieret ad depravatissimam, sed cum brevitatis causa compendio scripturae uterer et pares litteras syllabasve in principio aut in fine verborum reciderem, interdum non potui ab illo ordine non recedere.

Sed una est res, cuius ut veniam mihi dent legentes rogatos velim: inaequalitatem dico quandam commentarii, quam primo aspectu facile notabit quicumque priores libros cum posterioribus comparaverit. horum enim est multo copiosior quam illorum adnotatio, quae quidem differentia nata est non solum ex accessione codicis rescripti M, cuius lectiones inde a libro XI praesto sunt et frequentissime a ceteris discrepant, verum etiam ex eo, quod in ultimis libris mutato aliqua ex parte consilio praeter codices etiam editiones superiores constanter commemoravi. mutati autem consilii haec causa fuit. initio enim, ne in nimiam amplitudinem commentarius cresceret, praeter codicum scripturas nihil adnotavi nisi emendationes in textum receptas paucasve coniecturas, quas non inprobabiles, sed non recipiendas ducerem, additis, ubi fieri poterat, auctorum nominibus; quae ad certum auctorem referri non poterant, eas emendationes novissimorum editorum more apposita littera *v* significavi e vulgata quam dicunt lectione translatas esse. vulgatam autem lectionem cum Sillgio (vol. I praef. p. LXIII) intellegebant eam quam Dalecampii editio exhibet; quare ne ego quidem vetustiores Dalecampiana editiones inspiciendas esse putaveram. atque ad hunc modum longe maximam partem adnotationis conscripseram, conscriptam typothetae iam mandaveram, cum in quarta plagula corrigenda VII 210 in inscriptione Graeca Nausicratis nomen emendatum a Sillgio per errorem Scaligero tributum esse animadverti. iam cum emendationis auctorem requirens in bibliotheca regia editiones vetustissimas evolvissem et Nausicratis nomen (a Theodoro Gaza, ut mihi videtur, restitutum) iam in editione Veneta a. 1472 deprehendissem, et hanc Venetam et editionem Parmensem a. 1476, ubicumque a codicum scriptura discesseram, inspexi et quae in plagulis corrigenda erant ita correxi, ut litteram *v* iis tantum

emendationibus appingerem, quas iam in his vetustissimis editionibus exstare inveneram. mox vero ex iis quoque editionibus, quae post Hermolai Barbari castigationes Plinianas in lucem prodierunt, adhibui nobilissimas et quae emendationem paulatim longius progredientem et lectionem vulgatam, quam Dalecampio parum accurate tribuunt, quasi nascentem maxime declarare viderentur, editiones Alexandri Benedicti a. 1507, Basileenses Erasmi a. 1525 et Gelenii a. 1530 et 1549, Lugdunensem a. 1563, alias nonnullas commemoratu minus dignas, quarum aliae in bibliotheca regia Dresdensi asservantur, alias emendi opportunitas mihi data est. hoc apparatu instructus iam emendationibus incerti auctoris iis, quae nondum legebantur in vetustissimis illis duabus editionibus, nomen adscripsi eius editionis in qua prima eas inveneram. quo modo etsi non accuratissime origo uniuscuiusque emendationis notata est — neque enim editor eius auctor necessario putandus est et potest factum esse, ut nonnulli loci iam in superiore aliqua editione mihi incognita emendati exhiberentur —, at vetustas tamen emendationum accuratius quam adhuc factum erat indicata est, ut iam ea aetas certis terminis descripta sit, qua emendatorem non quaerendum esse sciamus.

In hoc opere dum occupatus sum, simul animadvertebam editiones vetustissimas saepe conspirare non modo cum correctoribus codicum, quos hodie habemus, sed interdum etiam cum solo codice rescripto M, cuius rei pauca documenta proponam: XI 30 [quae]*dam siderum saliva, sive purgantis se aeris sucus, utinamque* M v. om. r. — 42 *tetradicen* M edd. ante Barb. *terra dicent* r. — XII 61 *minore* M v. *inope* r. — 63 *Sabotam* M v. *Sabota* r. — 85 *ipsae inferrent* M v. *ipse inferet* r. — 86 *concentu* M v. *conceptum* r. — XIV 87 *praeterea longe* M. *longe praeterea* edd. ante Hard. *longe propterea* r Hard. — 139 *et anhelos* M edd. ante Gel. *anhelos* r edd. Gel. — XV 38 *e strutheis* M edd. ante Gel. *strutheis* r. *a strutheis* Gel. (quibus adiungo XII 18 *Graeciaeque* R v. *Graeciae quae* M. *quae* D[1]. *que* r). haec consensio etiam magis conspicua

est in vitiis, ut XII 83 *pompae* M edd. ante Gel. *poppae* D. *puppae* a (pro *Poppaeae*, quod in d scriptum esse fertur, a Budaeo coniectum, a Gelenio receptum est), et XII 119 *e semine autem maximum et ponderosissimum* om. edd. ante Barb. *et ponderosissimum* om. M. (addo XIII 63 *Syria spina* R edd. ante Barb. *spina* r Barb.). atque e bonis lectionibus, quas editiones illae cum nullo codicum quos novimus communes habent, nonnullae ita comparatae sunt, ut de coniectura eas positas esse vix credibile sit, velut XI 135 lacunam omnibus codicibus communem explent his verbis *hoc est viscerum excelsissimum proximum*[que], quae posteriorum editorum nemo delere ausus est. haec cum considero, ego dubitaverim an confidentius quam verius Detlefsenus in Fleckeiseni annal. phil. 1867 p. 76 et philologi XXVIII p. 310 dixerit e subsidiis criticis, quae vetustis editoribus suppeditassent, vix ullum nos deficere, quod quidem nonnullius momenti esset. quae qualia fuerint accuratius describere nondum possum et, etiamsi possem, alienum tamen ab hoc loco esset; sed quo facilius aliqua ex parte cognosci posset, in ultimis libris largiorem copiam eius modi adnotationum dedi et primo lectionibus insignioribus, postremo omnibus earum editionum nomina apposui, in quibus quondam in textum receptae legebantur, ut quasi historia quaedam singulorum locorum his notis contineatur, ex qua quas quisque vicissitudines subierit et qua sollertia editores munere critico functi sint intellegi possit. haec res mihi tanti visa est, ut parum certi et constantis consilii crimen non veritus suscipiendum putarem laborem molestum editiones omnes assidue inspiciendi et multo illum quidem molestiorem in plagulis a typotheta ad me missis corrigendi vel inserendi ea quae ad hanc rationem corrigenda vel addenda erant. primae quattuor quidem plagulae iam non poterant corrigi, et in posterioribus, antequam editiones Basileenses Erasmi et Gelenii adhibendas esse scirem, interdum minus accurate Dalecampii nomen posui; hae lectiones in appendice huius voluminis, quae 'corrigenda et addenda' continet, propositae sunt.

Et de vetustis editionibus quoniam novissimorum edi-

torum nemo disseruit praeter Silligium, qui, quamquam Rezzonicus disquisitionum Plinianarum II p. 276—361 editiones omnes enumeravit et quae ad bibliographiam pertinent descripsit, tamen in nonnullis locis erravit, non abs re erit brevem illarum recensum instituere et quales eae sint quas ego adhibui quemque locum inter ceteras teneant exponere.

Atque editiones quidem publicatae sunt ante primam Harduini editionem numero 75, sed pauci sunt editores, quorum opera textus emendationem aliquantum provectam esse iudicandum sit. nam quotienscumque homo insigni et doctrinae copia et ingenii acie praeditus studia Plinio impenderat, insequentium editorum caterva vestigia eius premebat, ut grandis ille editionum numerus non tam ab editorum quam a typographorum industria profectus sit. tres autem quasi aetates progredientis emendationis usque ad Harduinum puto discerni posse, quarum prima, quae duodecim vidit editiones, viginti duo annos complectitur et usque ad a. 1491 pertinet. omnium enim principem a. 1469 Venetiis fecit Ioannes Spirensis typographus Germanicus, quae editio, cum non plus centum exemplaribus vulgata esse feratur, ob raritatem ab antiquitatis amatoribus in deliciis habetur, editoribus autem perpaucis nota fuit, nedum ad manum esset. Broterius eam e bibliotheca Mazarinaea commodatam in usum adhibuit, post eum Silligius exemplar, quod est bibliothecae Ienensis, 'diligenter examinavit', sed 'e codice satis vitioso' descriptam eam esse dixit (v. praef. p. LXIV), consentiens ille quidem cum Rezzonico l. l. p. 279, qui multis maximisque erroribus scatere eam iudicavit. multo emendatior esse dicitur editio Romana, quam anno insequenti adiutore Theodoro Gaza curavit Ioannes Andreas Buxius Aleriensis episcopus et Pauli II papae bibliothecae praefectus, qui iam ante Ioannem Spirensem editionis parandae causa Plinio operam navaverat. utraque usus, sed ita ut Romanam plerumque exscriberet (cfr. Rezzonicus l. l. p. 288), Venetiis a. 1472 Nicolaus Ienson typographus Gallicus *Caii Plynii Secundi naturalis historiae libros* edidit, cuius

editionis Dresdense exemplar magnificum et a rubricatore sollertissime exornatum a me collatum esse supra dixi. videtur autem Ienson typographicae potissimum elegantiae laudem quaesivisse nec eruditi hominis, qui textum emendaret, opera usus esse, ut eius editio superiorum duarum editionum loco haberi recte possit. neque enim de se suoque consilio quicquam ipse praedicavit, sed *Iohannis andreae episcopi aleriensis ad pontificem summum Paulum secundum uenetum epistolam* ad calcem voluminis subiunxit. Iensonem mox aemulatus est Stephanus Corallus Lugdunensis editione a. 1476 Parmae confecta, quae Venetae adeo similis est, ut non tantum chartae et typorum forma, sed etiam paginarum et versuum magnitudine et numero planissime inter se congruant. nihil profecto inter se differrent confundique facile possent, nisi Parmensis recognita esset a Philippo Beroaldo Bononiensi, qui Plinii naturalem historiam in gymnasio publico Parmensi eo tempore interpretabatur. in epistula ad Nicolaum Ravacaldum canonicum Parmensem data selectas aliquot coniecturas causis explicatis commendavit et triplici ratione dixit se emendationem assecutum sibi videri: *partim fidelioribus inspectis Plynianis codicibus: partim ueterum scriptorum auctoritate: partim Plynii ipsius testimonio: qui quod uno in loco breuiter et subobscure dixerat: alibi effusius narrat & apertius.* hac editione usi sunt Pintianus, Dalecampius, Harduinus, sed Barbarus eam inspexisse putari vix potest, nam ad VIII 161 nulla Beroaldi mentione facta emendationem *a Veiis* ut suam proposuit iisdem quibus ille argumentis usus, idemque aliis quoque locis factum esse vidi. reliquae primae aetatis editiones nullius momenti esse, sed Beroaldi emendationum eas, quae veri speciem prae se ferrent, repetiisse, ceteris locis vulgatum textum servasse videntur.

Secunda aetas orta est ab a. 1492, quo anno Hermolaus Barbarus Romae edidit 'castigationes Plinianas', praeclarum illud opus et incredibilis eruditionis et singularis sagacitatis plenissimum*). in quo cum 'quinque

*) Rezzonicus et cum eo Silligius Barbarum putaverunt

milia in Plinio fere vulnera librariorum sanavisset', aequalibus omnibus tantam sui admirationem iniecit, ut 'sublatam Plinium commentandi occasionem' crederent et diu vix quisquam auderet in arte critica periclitari, ne arrogantiae incusaretur, quod Barbarum magistrum incomparabilem aemulari vellet. non mirum igitur quod posteri editores in illius verba iuraverunt et in eo fere acquieverunt, ut ex uberrima quae parata erat emendationum segete qui arriderent fructus perciperent, id quod plerique in editionum inscriptionibus ipsi professi sunt. in hoc numero sunt editiones Venetae a. 1498 et 1499 recognitae a Ioanne Baptista Palmario — exemplar a. 1499, quod his ultimis mensibus ut emerem mihi contigit, uno loco XV 119 citavi —, Parisinae quattuor a. 1511—1524, Hagenoensis a. 1518, quae prima indicem habet copiosiorem a Ioanne Camerte factum, quem multi postea exscripserunt. ex editoribus unus fere Alexander Benedictus physicus Veronensis paulo liberius suum secutus iudicium Barbari coniecturas interdum reiecit vel in margine tantum adnotavit et 'collatis partim vetustis codicibus partim discussis auctoribus' textum corrigere ausus est, in iis praecipue libris qui ad medicinam pertinent. edidit naturalis historiae libros 'emendatiores redditos' Venetiae a. 1507, praefationis loco de suis curis et de Plinii origine Veronensi et de lingua eius scripsit epistulam ad cives suos Veronenses datam, subiecit variarum lectionum paginas duas. hanc editionem (Rezzonico Venetam X), ubicumque commemoravi, a typographis Ioanne Rubeo et Bernardino fratribusque Vercellensibus parum recte appellavi Vercellensem, non quo Vercellis eam impressam esse putarem, sed quia brevior erat appellatio, quam si Alexandri Benedicti vel Venetiae nomen cum anni significatione posuissem. eadem postea Venetiae repetita est annis 1510, 1513, 1516. denique huc pertinet duplex

textum adhibuisse Iensonis editionis Venetae. sed lemmata eius nonnumquam cum textu Iensoniano dissentientia deprehendi, et ex aliis locis recte concludi potest eum plures editiones inspexisse.

editio Coloniensis (minore et maiore forma) a. 1524 auspiciis Ioannis Caesarii adornata, qui innumera se menda correxisse de se praedicavit, sed, quamquam non infelicem eius operam Erasmus dixit, tamen, cum nullius codicis subsidio uteretur, non multum praestitisse et peculiarem potius laudem quaesivisse videtur vitiato titulo *historiae mundi* et inventa a se 'concinna ratione quadam Plinianum opus in septem pemptadas dispertiendi'.

Tertia denique aetas earum est editionum, quae proximis sex lustris Basileae ex nobili Frobenii officina prodierunt. his profecto editionibus emendatio Pliniana post Barbari studia maxima ac laetissima incrementa cepit; in his vulgatae quam dicunt lectionis ad nostrum usque saeculum solida fundamenta iacta sunt. praefuerunt enim contextus emaculandi et operis typographici castigandi negotio homines eruditissimi, qui non solum exquisitam Latinae linguae scientiam et multiplicem antiquarum litterarum lectionem eorumque quae illius aetatis viri docti apte excogitaverant accuratam cognitionem habebant, sed etiam repudiata mutandi libidine ex bonis codicibus diligentissime collatis praecipua vitiorum remedia petenda esse intellegebant. ac primam quidem a. 1525 curavit Desiderius Erasmus Roterodamus, qui, ut ipse dicit in epistula nuncupatoria, 'ex vetustissimo quodam codice, sed, ut fere sunt, depravatissime scripto non pauca restituit, quae citra subsidium exemplaris corrigi non poterant quaeque hactenus a nemine fuerant animadversa'. quod ut comprobaret, quattuor emendationis exempla (in his XII 19 *Aethiopiae forma .. allata* et XIII 131, ubi ante eum vulgatum erat *apes quoque numquam de flore cytisi pabulum contingentes*) ipse proposuit. praeterea antiquos scriptores et Graecos et Latinos accurate contulit et Barbari castigationibus sollertius quam priores usus est et Budaei de asse librum editionesque Coloniensem Caesarii et Parisinam Nicolai Beraldi (a. 1513) adhibuit. quare cum dubium esset an ex lectionibus, quas apud Erasmum primum inveni, nonnullae rectius Caesario aliisve tribuerentur, non Erasmi, sed 'editionis Basileensis' nomine eas significavi.

Unum post annum ex eadem officina Frobeniana prodierunt Beati Rhenani in Plinii praefationem et quattuordecim libros adnotationes, quas ut conscriberet adductus est 'vetusto codice bibliothecae Murbacensis' apud Frobenium collato. hoc enim exemplo rectam emendandi viam 'studiosos' docere voluit. sine codicum ope nihil corrigendum esse dixit non sine levi reprehensione Barbari, quem alioquin omnium maxime admirabatur, et in omnibus quas proposuit emendationibus ita se gessit, ut a vestigiis codicis profectus sana et circumspecta doctrina etiam ex vitiosis litteris genuinam scripturam eruere tentaret. quae in his adnotationibus ex codice Murbacensi recte restituta esse videbantur, ea in ceteris editionibus Frobenianis, quae mox insecutae sunt, in textum recepta sunt; ipse autem Beatus editionem non fecit, sed haec provincia demandata est Sigismundo Gelenio, qui studio ad mortem usque non laxato septiens (1529. 1530. 1535. 1539. 1545. 1549. 1554) Plinium ita edidit, ut orationem, quo saepius recognosceret, eo emendatiorem redderet. eandem autem, quam Beatus feliciter demonstraverat, castigandi rationem dedita opera secutus est, de qua ipse in epistula 'annotationibus' suis praemissa haec dicit: 'quid enim certius quam duo pervetusta exemplaria inter se concinentia sequi: alterum longe integerrimum, depravatius alterum, ita tamen ut sincerioris lectionis manifesta etiam nunc vestigia retineat*): maxime si phrasin quoque Plinianam diligenter observes? me certe hic oculatiorem fecit cum diuturna in ceteris Latinis scriptoribus exercitatio, tum hic ipse auctor plus minus decies non oscitanter perlustratus ac proinde iam familiarior. et in prima quidem editione [a. 1529] quaedam non exigui

*) Horum codicum alter, quem integerrimum dicit, fortasse Beati Murbacensis erat, alter idem quem Erasmus excussit et depravatissime scriptum dixit. quam boni fuerint, paucis exemplis probare placet: XIII 130 *HSMM* cod. M ed. Gel. 1549. *HMM* ed. Gel. 1530. *s* D². *ns* r. ibid. *ervo sed ocior* M codd. Gel. *ergo et doctior* r. XIV 133 *utique* M ed. Gel. 1549. *usque* r edd. ante Gel.

momenti restituimus, parcius tamen, quia ultro et a nemine dum demandata ea provincia: at in secunda [a. 1530] accuratius idem egimus, sed tum quoque ob angustiam temporis saltuatim dumtaxat, prout ad singulos scrupulos res poscere videbatur, exemplaria consulendo. nunc postremo [a. 1535] nactus plusculum otii a capite usque ad calcem totum opus contuli: tantumque erratorum sublatum est, quantum superesse non eram crediturus, nisi ipse periculum fecissem.' haec praefatus est de se suaque opera, cum 'annotationes' suas primum emisit editioni a. 1535 adnexas. in quibus quamvis multas emendationes*) proposuisset, tamen editoris officio nondum omni ex parte satisfactum esse ratus, quotiescumque postea Plinium edidit, identidem 'vetusta exemplaria consulere non gravatus est', quo factum est ut editio a. 1549, quae saepissime mihi commemoranda erat in adnotatione critica, multas emendationes exhiberet, quae in 'annotationibus' nondum indicatae erant. itaque cum superiorum de Plinio merita considero et attente inter se confero, post Hermolaum Barbarum cui plus debeatur quam Gelenio invenio neminem: ingeniosae artis coniecturalis et inmensae eruditionis laude omnium maxime floruit Barbarus, Gelenius

---

*) Silligius 'annotationes' tantum Gelenii excussisse videtur, editiones non assidue inspexisse; ex illis autem quascumque retulit lectiones omnes in codicibus incorruptas et genuinas scriptas fuisse ex verbis Gelenii parum recte, ut mihi videtur, conclusit. is enim in emendandi negotio suam rationem certissimam aperte distinguit ab aliorum divinatione, cui diffidendum putat. divinare dicit eos qui nullo codice adhibito in verbis scriptoris aliquid mutent, quantumvis ingeniose et cum quadam 'sinceritatis specie' excogitatum sit, non divinare eos, qui nihil sine codicibus corrigere audeant et ex litterarum ductibus quamvis depravatis veri vestigia eruere conentur. itaque ego iis lectionibus, quas ille non planis verbis significavit in codicibus suis sic scriptas esse, non codicum notam, sed solum Gelenii nomen adscripsi. praeterea Silligius nonnumquam eo peccavit quod in longioribus lemmatis a Barbaro et Gelenio allatis etiam eas lectiones, quae ab ipsis non correctae sunt, sed iam in superioribus editionibus recte vulgabantur, falso iis tribuit.

subtilissimae artis diplomaticae et eximiae dictionis Plinianae scientiae nomine palmam tulit. Barbarus in nominibus propriis omnibusque iis quae ad materiae accuratam et veram tractationem pertinent sollerter corrigendis inmortalia praestitit, Gelenius de orationis universo habitu cum fide restituendo mirifice meritus est.

Hanc editionum Gelenianarum praestantiam ab aequalibus et a posteris magni aestimatam esse quis miretur? quantum illis auctoritatis tributum sit, luculenter inde apparet, quod omnibus editionibus paulo splendidioribus, Italicis quoque et Gallicis, ornamenti causa Gelenii 'annotationes' adnexae sunt, in multis, quo magis commendaretur orationis sinceritas, textum 'e castigationibus Sigismundi Gelenii' repurgatum exhiberi ipso titulo declaratum est, nec defuerunt etiam saeculo septimo decimo in quibus ne falsa quidem inscriptio *historiae mundi* correcta esset, quam ille cum Erasmo et Beato Rhenano e Caesarii editione Coloniensi retinuerat. plus quam centum annos, quamquam non consenuerunt interim doctorum hominum Pliniana studia, editores etiam ii qui vetustorum codicum praesidio se usos esse affirmabant, orationem a Gelenio recognitam paene intactam reliquerunt. nam qui editionem Lugdunensem a. 1553 primum adornavit, Ioannes Nicolaus Victorius officio suo ita functus est, ut suas quasdam et Pintiani aliorumque 'lucubratiunculas in margine proponeret' et in contextu ne typothetarum incuria peccaretur caveret, sed nihil fere ipse mutaret: 'ea semper moderatione, inquit, usi sumus, ut ex vulgata lectione, quae hodie in manibus versatur [i. e. ex textu Geleniano], nihil temere voluerimus immutatum.' quam ob rem ex editione Lugdunensi (citavi autem eam quae prodiit a. 1563) perpauca mihi commemoranda erant et ne haec quidem omnia ad Victorium referenda esse postea cognovi*). nec multum differt contextus a Iacobo

*) His ipsis diebus, quibus haec scribebam, opportuna emptione comparare mihi licuit editionem Basileensem a. 1554, quae, cum eodem anno Gelenius obierit, ultimam eius manum

Dalecampio medico a. 1587 editus, nam cum, ut ipse de se profitetur, 'quae ad rerum cognitionem faciunt iis anteponeret quae ad ornatum et copiam orationis quaeruntur ac comparantur', id potissimum egit, ut antiquos auctores qui de iisdem ac Plinius rebus scripserunt diligenter examinaret eorumque testimoniis in doctis suis adnotationibus Plinium modo illustraret modo corrigeret; praeterea in margine adiecit sex codicum, in his Chiffletiani et Cuiaciani, lectiones discrepantes et observationes coniecturasque aliquot cum suas tum Barbari, Rhenani, Budaei, Pintiani, Turnebi, aliorum. eadem fere fuit ratio Ioannis Laeti, qui codicibus quidem non excussis, sed 'collatis nuperis editionibus et multorum doctissimorum virorum observationibus adhibitis' editionem Elzevirianam a. 1635 curavit; modeste enim de sua opera ita loquitur: 'plurimum aliorum iudiciis tribui, meo perparvum: imprimis autem detuli clarissimi viri Claudii Salmasii animadversionibus, quarum non exiguum numerum in notis indicavi. pauca admodum adhuc mutavi, potius indicandum ratus, quomodo mutari commode possent'. Hackii denique fratres Lugduni Batavorum a. 1669 renovandam curaverunt editionem Dalecampianam, nisi quod commen-

---

prodit, in hac autem nonnulla leguntur eorum, quae ex editione Lugdunensi a. 1563 adnotavi. miro vero errore lapsus est Silligius, quod, cum praef. p. XXIV recte dixisset 'Gelenium cum Barbaro fundamenta lectionis vulgatae praeter ceteros iecisse censendum esse', p. LXV non sine significatione conscientiae veri tandem a se inventi pro certo affirmavit Ioannem illum Victorium, hominem obscuri alioquin nominis, 'splendida' editione Lugduni a. 1582 curata lectionem vulgatam quasi absolvisse et consummasse eiusque editionis exemplar Dalecampium typis repetendum typographo suo tradidisse. sed iam a Rezzonico discere poterat, hanc editionem non curatam esse a Victorio; sumptibus enim Petri Santandreani Lugduni Batavorum, ut putatur — nam deest loci significatio —, cum praefatione Victorii repetita est e superioribus eius editionibus, quae a. 1553. 1561. 1563 sumptibus Antonii Vincentii Lugduni prodierant. possideo utramque et Gallicam a. 1563 et Batavam a. 1582 et inter se contuli neque ullam textus discrepantiam inveni.

tarium auxerunt observationibus Scaligeri, Salmasii, Isaaci Vossii et praeclarissima exornaverunt accessione Ioannis Friderici Gronovii notarum libri singularis.

Post tertiam hanc quam constituimus aetatem primus a Geleniana recensione recessit atque novus et qui priores omnes longe superare vellet sospitator Plinii exstitit Ioannes Harduinus, homo vastae eruditionis nec mediocris ingenii. in duabus editionibus Parisiis a. 1685 et 1723 in publicum emissis vulgatum contextum Gelenii haud raro mutavit partim codicibus Parisinis, quamvis non certa ratione nec constanter, adhibitis partim coniectura usus, atque aliis quidem locis orationem re vera emendavit, aliis autem — id quod nunc intellegimus — depravavit quae iam ante eum recte restituta erant. tanta autem Harduini erat auctoritas, ut, quamquam Broterius a. 1779 Plinium denuo recognovit, illius tamen memoria in editionibus fere sola regnaret, donec nostro saeculo Silligius textum ad severiores artis criticae leges, quas hodie requirimus, adstringere conatus est. sed de his editoribus ceterisque copiosius disserere non attinet; hoc unum addo, accurate consideratis iusteque iudicatis iis quae Hermolaus Barbarus et illustrissimi homines docti, qui saeculo sexto decimo in Plinio studia sua collocaverunt, eruditionis copia, mentis acumine, veri sensu effecerunt, fieri non posse quin modestiam discamus et multum nobis elaborandum esse intellegamus, ut digni illis successores esse et tanto eorum operam superare videamur, quanto ipsi editionem principem superaverunt.

Atque haec quidem hactenus. finem autem praefandi facere non possum quin debitas gratias agam omnibus iis qui benigno me auxilio iuverunt, in primis viris clarissimis, qui bibliothecam regiam Dresdensem administrant et moderantur, et Martino Hertzio, illustrissimo professori Vratislaviensi, qui suum Silligianae editionis exemplar, cuius in margine quaecumque ab hominibus doctis in Plinium observata invenit assidua industria adnotare solet, liberalissime mihi commodavit.

Scribebam Dresdae mense Iunio MDCCCLXXV.

CONSPECTUS CODICUM.

De codicum manu scriptorum, quorum lectiones discrepantes in hoc volumine adnotatae sunt, origine, fatis, auctoritate qui accuratiorem scientiam requirent, eos, ne longus sim in singulorum enumeratione, reiecisse sufficiet ad philologi vol. XXVIII p. 284—337, ubi quae sciri adhuc possunt luculenter et subtiliter a Detlefseno exposita ceterorumque criticorum sententias indicatas invenient. duplex autem distinguitur codicum ordo et vetustiorum et recentiorum.

I. CODICUM ORDO PRIMUS

VETUSTIORUM.

1) M: *codicis Monei rescripti* reliquiae, saeculi VI. codex uncialibus litteris exaratus maximam partem librorum XI—XV continet, sed in hac quoque parte foliis aliquot amissis mutilus est. quae altera manus librarii (M^2) correxit, ex ipso codicis archetypo correcta esse videntur. inventus est a Fridegario Moneo a. 1853 in bibliotheca monasterii ad S. Paulum in valle Lavantina Carinthiae eodemque auctore totus typis exscriptus et editus est Gothae a. 1855 in vol. VI editionis Silligianae. ut aetate omnium est antiquissimus, ita auctoritate principatum tenet.

Huic cognata est

2) R: *codicis Riccardiani* pars ea quae XI 216—XIII 88 complectitur exceptis XII 56—103, quae foliis aliquot amissis interierunt, et XIII 39—42. haec pars olim defuit in codice Riccardiano et ab altera manu postea suppleta est ex vetusto et bono archetypo, qui eandem atque M originem habuisse videtur.

Eandem fere auctoritatem habent

3) *correctionum* in recentioribus codicibus RDFa ab altera manu factarum eae quae non aperte a librariorum praepropero emendandi studio profectae, sed e codice manu

scripto vetustiore haustae sunt. fluxerunt autem e codicibus tribus nunc deperditis, quorum communis archetypus fingendus est. cfr. nov. luc. 54—88 et Detlefsenus diurn. litter. Ienens. 1874 n. 26 p. 395 sqq. sunt igitur aliqua ex parte

R²: lectiones codicis vetusti, ex quo *codicis Riccardiani* (R) manus altera libros usque ad XI 216 correxit et reliqua usque ad XIII 88 supplevit,

D²: lectiones codicis vetusti, ex quo *codicis Vaticani lat. 3861* (D) manus altera correxit VII 1—41. X 172—212. XI 217 usque ad finem codicis,

F²a²: lectiones codicis Leidensis Vossiani fol. n. IV (A) inde a VI 51 deperditi, ex quo *codicem Leidensem Lipsii n. VII* (F) manus altera correxit et *codicis Parisini lat. 6795* (a) manus altera lacunam VII 123—140 explevit, reliqua correxit usque ad XI 7.

II. CODICUM ORDO SECUNDUS

RECENTIORUM.

1) R: *codex Riccardianus*, servatus Florentiae, scriptus circa a. 1100 binis columnis litteris minusculis, continet libros VII—XI 216 a priore manu scriptos. collatus est a Iano, libri VII initium etiam a Detlefseno.

2) D: *codex Vaticanus lat. 3861*, saeculo XI maioribus litteris Gothicis scriptus, continet libros VII—XV exceptis IX 156—X 113, quae pars interiit. collatus est a Detlefseno; Ianus excerpserat libros XIV et XV.

Ex hoc codice ab altera manu nondum correcto descriptus est (cfr. Detlefsenus edit. vol. IV praef. p. V)

3) F: *codex Leidensis Lipsii n. VII* (Dalecampio codex Chiffletianus) saeculi XI, qui continet libros VII—XV. diu oblitteratum invenit Detlefsenus et contulit libros VII—X et libri XI initium. in reliquis lectiones a Dalecampio in margine adnotatas hic illic retuli.

Ex hoc si minus transcriptus est, ut putat Detlefsenus, at certe artissimo vinculo cum eo cohaeret

4) d: *codex Parisinus lat. 6797* (Harduino Regius II), saeculo XIII binis columnis scriptus, libros VII—XV continens. quae altera manus (d²) correxit, partim ex ipso archetypo codicis petita esse videntur. collatus est totus a Iano.

5) c: *codex Parisinus lat. 6796* (Detlefseno G), binis columnis scriptus, ex duabus partibus compositus est, quarum altera saeculo X exarata librorum XIV 1—73. 79—124 et XV 1—84, altera saeculo fere recentior libri XV 84 sqq. continet. collatus est liber XIV a Iano, XV a Detlefseno.

Hi codices omnes variis gradibus, quos accurate definire difficile est, ab uno archetypo originem ducunt; ex altero archetypo oriundus est

6) a: *codex Parisinus lat. 6795* (Detlefseno E, Harduino Regius I), saeculo X vel XI litteris Gothicis binis columnis exaratus, continet libros VII—XV, sed lacuna quae fuit VII 123—140 ex vetusto archetypo (v. supra) a manu altera expleta est. collati sunt libri VII—XI a Detlefseno, XII. XIII. XV a Dübnero, XIV a Iano. quoniam hic codex magnam librorum manu scriptorum subolem edidit, plurimum valuit ad constituendam lectionem iam vetustissimis editionibus vulgatam, sed cum librarius sive ipsius codicis **a** sive eius archetypi temeraria emendandi libidine verba haud raro mutaverit, cautione utendum est; cfr. quae disputavi nov. luc. p. 88 sqq.

Praeter hos codices nonnullis locis et ita, ut e silentio nihil concludendum sit, adnotavi lectiones desumptas ex

T: *codice Toletano*, saeculo XIII binis columnis scripto eidemque familiae ac RDFdc adscribendo, qui continet libros VII—XV et collatus est in usum Silligii a duobus presbyteris Hispanis (cfr. edit. Sill. vol. I praef. p. X), et ex

Rob.: *Roberti Crikeladensis defloratione Pliniana* saeculo XII in Britannia facta. huius operis codicem Guelferbytanum saeculi XIV excerpta e Plinii libris II—VIII 145 continentem Silligius contulit (cfr. edit. Sill. vol. I praef. p. XLII).

Quo facilius intellegatur qui quoque loco codices servati et collati sint, subiciam librorum conspectum hunc:

Collati sunt

ad librum VII codices **R . D . F . d . a** [= a^2 123—140].
„ „ VIII „ **R . D . F . d . a**.
„ „ IX „ **R . D** (—156) **. F . d . a**.
„ „ X „ **R . D** (inde a 113) **. F . d . a**.
„ „ XI „ **R** [= R^2 inde a 216] **. D . F** (— 9) **. d . a . M** (6—10 ‖ 26 extr.—31 init. ‖ 35—48 ‖ 56—73 ‖ 77—80 ‖ 88—92 ‖ 95 extr.—99 ‖ 102 extr.—106 ‖ 122 extr.—126 ‖ 166—178 ‖ 182—190 ‖ 195—202 ‖ 206—214 ‖ 219—227 ‖ 232—256 ‖ 261—265 ‖ 269—277 ‖ 282—284).

ad librum XII codices **R** ([= R²]—56 ‖ 103—135). **D**. **d**. **a**. **M** (4—8 init. ‖ 16—24 ‖ 31—38 ‖ 61—65 ‖ 72—87 init. ‖ 95—99 init. ‖ 103—121 ‖ 126—130).

" " XIII " **R** ([= R²] 1—39 ‖ 42—88). **D**. **d**. **a**. **M** (15—142).

" " XIV " **D**. **d**. **c** (1—73 ‖ 79—124). **a**. **M** (1—9 ‖ 26 extr.—42 ‖ 47—54 ‖ 58—66 init. | 79—87 ‖ 96 extr.—113 init. ‖ 130 extr.—150).

" " XV " **D**. **d**. **c** (vetustior 1—84, recentior 84—138). **a**. **M** (1—10 init. ‖ 14—39 ‖ 44—49 init. ‖ 57—64 ‖ 72 extr.—77 init.).

NOTARUM EXPLICATIO.

add. = addit, addunt, addito.
coll. = collato, collatis.
coni. = coniecit.
corr. = correctura.
del. = delevi, delevit, deleto.
dist. = distinxi, distinxit.
ll. = libri R D F d c a sive omnes sive quot quoque loco servati et collati sunt.
om. = omisi, omisit, omisso.
r = reliqui codices praeter eos qui quoque loco commemorati sunt.
ras. = rasura.
v = lectio inde ab editione Veneta a. 1472 vulgata.
v. = versus.
vv. = verba.

---

cod. Chiff. = codex Chiffletianus Dalecampii.
cod. Murb. = codex Murbacensis Beati Rhenani.
cod. Salmant. = codex Salmanticensis Pintiani.
vet. Dal. = 'vetus' codex Dalecampii.

---

ed. Bas. = editio Basileensis a. 1525.
ed. Gel. = editio Basileensis a. 1549.
edd. Gel. = editiones Basileenses a. 1530 et 1549.
ed. Lugd. = editio Lugdunensis a. 1563.
ed. Parm. = editio Parmensis a. 1476.
ed. Ven. = editio Veneta a. 1472.
ed. Verc. = editio Alexandri Benedicti a. 1507.
edd. vett. = editiones Veneta a. 1472 et Parmensis a. 1476.

Barb. = Hermolai Barbari castigationes Plinianae. Romae 1492. 1493.
Brot. = editio Gabr. Broterii. Parisiis 1779.
Dal. = editio Iac. Dalecampii. Lugduni (1587) 1606.
Detl. = editionis D. Detlefseni vol. II. Berolini 1867.
Felsius: de codicum antiquorum in quibus Plini naturalis historia ad nostra tempora propagata est fatis fide atque auctoritate commentatio. Gottingae 1861.
Gel. = Sig. Gelenii in Plinii nat. hist. annotationes. Basileae (1535) 1549.
Hard. = editio Io. Harduini. Parisiis (1685. 1723) 1741.
luc. = mea lucubrationum Plinianarum capita tria. Neostrelitiae 1865.

Noltenius: quaestiones Plinianae. Bonnae 1866.

nov. luc. = meae novae lucubrationes Plinianae. Lipsiae 1874.

Pint. = Fredenandi Pintiani in C. Plinii naturalis historiae libros omnes observationes. (Salmanticae 1544.) Lugduni 1593.

Rhen. = Beati Rhenani in C. Plinium annotationes. (Basileae 1525.) Lugduni 1593.

Salm. = Claudii Salmasii Plinianae exercitationes in Solini polyhistora. (Parisiis 1629.) Traiecti ad Rhenum 1689.

Sill. = editionis Iulii Sillgii vol. II. Hamburgi et Gothae 1852.

Turn. = Adriani Turnebi adversariorum libri XXX. Parisiis 1580.

Url. = Lud. Urlichsii vindiciae Plinianae. Gryphiswaldae 1853 et Erlangae 1866. eiusdem chrestomathia Pliniana. Berolini 1857.

---

ann. phil. = 'Jahrbücher für Philologie und Pädagogik'. Lipsiae.

diurn. litt. ant. = 'Zeitschrift für Alterthumswissenschaft'. Darmstadii, Cassellae, Marburgi 1834—1857.

diurn. gymn. Berol. = 'Zeitschrift für das Gymnasialwesen'. Berolini.

mus. Rhen. = 'Rheinisches Museum für Philologie'. Francofurti.

philol. = 'Philologus'. Gottingae.

C. PLINI SECUNDI
NATURALIS HISTORIAE
LIBRI VII—XV.

C. PLINI SECUNDI
NATURALIS HISTORIAE
LIBER VII.

---

(1) Mundus et in eo terrae, gentes, maria, [insignes] 1
insulae, urbes ad hunc modum se habent. animantium in
eodem natura nullius prope partis contemplatione minor
est, si quidem omnia exsequi humanus animus queat.
Principium iure tribuetur homini, cuius causa videtur
cuncta alia genuisse natura, magna saeva mercede contra
tanta sua munera, non ut sit satis aestimare, parens me-
lior homini an tristior noverca fuerit. ante omnia unum 2
animantium cunctorum alienis velat opibus. ceteris *sua*
varie tegimenta tribuit, testas, cortices, spinas, coria, villos,
saetas, pilos, plumam, pinnas, squamas, vellera; truncos
etiam arboresque cortice, interdum gemino, a frigoribus
et calore tutata est. hominem tantum nudum et in nuda
humo natali die abicit ad vagitus statim et ploratum, nullum-
que tot animalium aliud ad lacrimas, et has protinus vitae
principio; at Hercule risus praecox ille et celerrimus ante
XL diem nulli datur. ab hoc lucis rudimento quae ne 3
feras quidem inter nos genitas vincula excipiunt et omnium
membrorum nexus, itaque feliciter natus iacet manibus
pedibusque devinctis, flens, animal ceteris imperaturum,
et a suppliciis vitam auspicatur unam tantum ob culpam,

---

1 *uncinos ego posui.* insignia **R**. 3 minor est si **R**^{2}**a**^{2}. minor est etsi **D**^{2}**F**^{2}. minore (m more **R**^{1}) etsi **F**^{1}**R**^{1}**a**^{1}. nor etsi **D**^{1}. more Etsi **d**^{1}. ē minor si **d**^{2}. 4 queat **F**^{2}**a**^{2}**d**^{1}. que ad **F**^{1}**D**^{1}**a**^{1}. qu ad **R**^{1}. qui ad **R**^{2}. nequeat **D**^{2} *in ras.* **d**^{2}. *cfr. nov. luc. p. 68.* 7 non ut sit *ego.* ut non sit **F**^{2}**d**^{2}. non sit ut *r.* 9 sua *ego inserui.* 13 tuta **R**. 19 itaque **Rd**. idque *r.*

qua natum est. heu dementiam ab his initiis existiman-
4 tium ad superbiam se genitos! prima roboris spes primumque temporis munus quadripedi similem facit. quando homini incessus! quando vox! quando firmum cibis os! quamdiu palpitans vertex, summae inter cuncta animalia inbecillitatis indicium! iam morbi tot atque medicinae tot contra mala excogitatae, et hae quoque subinde novitatibus victae! et cetera sentire naturam suam, alia pernicitatem usurpare, alia praepetes volatus, alia nare, hominem nihil scire nisi doctrina, non fari, non ingredi, non vesci, breviterque non aliud naturae sponte quam flere. itaque multi exstitere qui non nasci optimum censerent aut quam ocis-
5 sime aboleri. uni animantium luctus est datus, uni luxuria, et quidem innumerabilibus modis ac per singula membra, uni ambitio, uni avaritia, uni inmensa vivendi cupido, uni superstitio, uni sepulturae cura atque etiam post se de futuro. nulli vita fragilior, nulli rerum omnium libido maior, nulli pavor confusior, nulli rabies acrior. denique cetera animantia in suo genere probe degunt. congregari videmus et stare contra dissimilia. leonum feritas inter se non dimicat, serpentium morsus non petit serpentes, ne maris quidem beluae ac pisces nisi in diversa genera saeviunt. at Hercule homini plurima ex homine sunt mala.
6 **1.** Et de universitate quidem generis humani magna ex parte in relatione gentium diximus. neque enim ritus moresque nunc tractabimus innumeros ac totidem paene quot sunt coetus hominum, quaedam tamen haud omittenda duco, maximeque longius ab mari degentium, in quibus prodigiosa aliqua et incredibilia multis visum iri haud dubito. quis enim Aethiopas antequam cerneret credidit? aut quid non miraculo est, cum primum in notitiam venit? quam multa fieri non posse priusquam sint facta iudicantur?

---

1 dementia **Rd**. 6 tot atque **D**^{2}. to atque **R**^{2}. toaque **R**^{1}. totque *r*. | tot **D**^{2} *in ras., om. r.* 10 nisi **F** *in ras.* nihil si **D**^{1}. nichil si **R**. nihil sine *r*. *cfr. Url. vind. n. 147.* 19 prope **R**. 26 innumeros ac **F**^{2} *in ras.* **Rd**. in numeros at **D**^{2} (**D**^{1} *om.* at). innumeri sunt **a**. 31 ac **R**. aut *r*. 32 sint **R** *Rob.* sunt *r*. *cfr. nov. luc. p. 45 n. 16.*

naturae vero rerum vis atque maiestas in omnibus mo- 7
mentis fide caret, si quis modo partes eius ac non totam
complectatur animo. ne pavones ac tigrium pantherarum-
que maculas et tot animalium picturas commemorem, par-
vum dictu sed inmensum aestimatione, tot gentium ser-
mones, tot linguae, tanta loquendi varietas, ut externus
alieno paene non sit hominis vice. iam in facie vultuque 8
nostro cum sint decem aut paulo plura membra, nullas
duas in tot milibus hominum indiscretas effigies exsistere,
quod ars nulla in paucis numero praestet adfectando. nec
tamen ego in plerisque eorum obstringam fidem meam,
potiusque ad auctores relegabo qui dubiis reddentur om-
nibus, modo ne sit fastidio Graecos sequi tanto maiore
eorum diligentia vel cura vetustiore.

2. (2) Esse Scytharum genera, et quidem plura, quae 9
corporibus humanis vescerentur indicavimus. id ipsum in- 4,88 6,53
credibile fortasse, ni cogitemus in medio orbe terrarum
ac Sicilia et Italia fuisse gentes huius monstri, Cyclopas
et Laestrygonas, et nuperrime trans Alpes hominem im-
molari gentium earum more solitum, quod paulum a man-
dendo abest. sed iuxta eos qui sunt ad septentrionem 10
versi, haud procul ab ipso aquilonis exortu specuque eius
dicto, quem locum Gesclith*r*on appellant, produntur Ari- 4,88 6,50
maspi, quos diximus, uno oculo in fronte media insignes.
quibus adsidue bellum esse circa metalla cum grypis, fe-
rarum volucri genere quale vulgo traditur eruente ex cu-
niculis aurum, mira cupiditate et feris custodientibus et
Arimaspis rapientibus, multi sed maxime illustres Hero-
dotus et Aristeas Proconnesius scribunt. super alios 11
autem Anthropophagos Scythas in quadam convalle magna
Imavi montis regio est quae vocatur Abarimon, in qua
silvestres vivunt homines aversis post crura plantis, exi-
miae velocitatis, passim cum feris vagantes. hos in alio

---

3 pavones *ll.; an* pavonum colores? 18 ac sicilia et italia **a**^{2}**d** *Rob.* ac sicilia quoque et italia **R**^{2}. ab italia ac sicilia **D**^{2}. ac sicilia *r.* 23 Gesclithron (γῆς κλεῖθρον) *Turnebus adv. 24, 42. cfr. Solin. 15, 20.* gesclithnon **a**^{2}. gescliton *r.* 25 grifis **R**^{2}. cypris **R**^{1}**d**. 31 imave **R**^{1}.

non spirare caelo ideoque ad finitimos reges non pertrahi
neque ad Alexandrum Magnum pertractos Baeton itinerum
12 eius mensor prodidit. priores Anthropophagos, quos ad
septentrionem esse diximus, decem dierum itinere supra
Borysthenen amnem ossibus humanorum capitum bibere
cutibusque cum capillo pro mantelibus ante pectora uti
Isigonus Nicaeensis. idem in Albania gigni quosdam
glauca oculorum acie a pueritia statim canos qui noctu
plus quam interdiu cernant. idem itinere dierum tre-
decim supra Borysthenen Sauromatas tertio die cibum ca-
pere semper.
13 Crates Pergamenus in Hellesponto circa Parium genus
hominum fuisse, quos Ophiogenes vocat, serpentium ictus
contactu levare solitos et manu inposita venena extrahere
corpori. Varro etiamnum esse paucos ibi quorum salivae
14 contra ictus serpentium medeantur. similis et in Africa
Psyllorum gens fuit, ut Agatharchides scribit, a Psyllo
rege dicta, cuius sepulchrum in parte Syrtium maiorum
est. horum corpori ingenitum fuit virus exitiale serpen-
tibus et cuius odore sopirent eas; mos vero liberos ge-
nitos protinus obiciendi saevissimis earum eoque genere
pudicitiam coniugum experiendi, non profugientibus adul-
terino sanguine natos serpentibus. haec gens ipsa qui-
dem prope internicione sublata est a Nasamonibus qui
nunc eas tenent sedes, genus tamen hominum ex iis qui
profugerant aut cum pugnatum est afuerant hodieque re-
15 manet in paucis. simile et in Italia Marsorum genus durat,
quos a Circae filio ortos ferunt et ideo inesse iis vim
naturalem eam. et tamen omnibus hominibus contra ser-
pentes inest venenum, feruntque ictus salivae ut ferventis
aquae contactum fugere. quod si in fauces penetraverit,
etiam mori, idque maxime humani ieiuni oris.

Supra Nasamonas confinesque illis Machlyas Androgynos

---

7 nicaeensis **d**. iceensis *r*. 8 a **R**[2]**d** *Rob. om. r*. 9. 10 tresdecim **D**[2]. XIII **T**. decim **D**[1]**FR**[1] (*excidit* III *propter* m). decem *r*. 27 gentis **R**. genus *r*. 30 feruntque **D**[2] *in ras.* **a**[2]**Rd**. ferunt *r*. | ictuus **D**[2], *om.* **D**[1]. ictu **dT**. ictas *rv*. | salivae **dT**. -ve **D**. -va *rv*.

esse utriusque naturae inter se vicibus coeuntes Calli-
phanes tradit. Aristoteles adicit dextram mammam iis
virilem, laevam muliebrem esse. in eadem Africa familias 16
quasdam effascinantium Isigonus et Nymphodorus,
quorum laudatione intereant probata, arescant arbores,
emoriantur infantes. esse eiusdem generis in Triballis et
Illyris adicit Isigonus, qui visu quoque effascinent in-
terimantque quos diutius intueantur, iratis praecipue oculis,
quod eorum malum facilius sentire puberes. notabilius
esse quod pupillas binas in singulis habeant oculis. huius 17
generis et feminas in Scythia, quae Bitiae vocantur, pro-
dit Apollonides. Phylarchus et in Ponto Thibiorum
genus multosque alios eiusdem naturae, quorum notas tra-
dit in altero oculo geminam pupillam, in altero equi effigiem.
eosdem praeterea non posse mergi, ne veste quidem de-
gravatos. haud dissimile his genus Pharmacum in Aethiopia
Damon, quorum sudor tabem contactis corporibus adferat.
feminas quidem omnes ubique visu nocere quae duplices 18
pupillas habeant Cicero quoque apud nos auctor est. adeo
naturae, cum ferarum morem vescendi humanis visceribus
in homine genuisset, gignere etiam in toto corpore et in
quorundam oculis quoque venena placuit, ne quid usquam
mali esset quod in homine non esset.

Haud procul urbe Roma in Faliscorum agro familiae 19
sunt paucae quae vocantur Hirpi. hae sacrificio annuo
quod fit ad montem Soractem Apollini super ambustam
ligni struem ambulantes non aduruntur, et ob id perpetuo
senatusconsulto militiae omniumque aliorum munerum va-
cationem habent. quorundam corpori partes nascuntur ad 20
aliqua mirabiles, sicut Pyrro regi pollex in dextro pede,
cuius tactu lienosis medebatur. hunc cremari cum reli-

---

1 coeuntes **R**. -tibus *r*. 4 *post* Nymphodorus *habent* tradunt **D**^{2} *Rob*., *om*. *r*. 6. 7 et illiris **a**^{2}. et illiricis *Rob*. *cfr*. *Gell*. *IX 4*, *8*. *om*. *r*. 11 bitie **R**^{2}, *om*. **R**^{1}. uitiae *r*. *cfr*. *Solin*. *1*, *101*. *Detl*. *mus*. *Rhen*. *XVIII p*. *230*. 12 tibiorum **R**. thybiorum *r*. 16 pharnacum **R**. *cfr*. *Detl*. *l*. *l*. 17 prodidit Damon **d** *Rob*. *v*. | adferat **Rd***v*. efferat *r*. 30 aliqua **a**^{2}. -am **R**^{2}. aliaque **a**^{1}. aliaquam *r*.

quo corpore non potuisse tradunt, conditumque loculo in templo.

21 Praecipue India Aethiopumque tractus miraculis scatent. maxima in India gignuntur animalia. indicio sunt canes grandiores ceteris. arbores quidem tantae proceritatis traduntur, ut sagittis superiaci nequeant, *et* facit ubertas soli, temperies caeli, aquarum abundantia, si libeat credere, ut sub una fico turmae condantur equitum. harundines vero tantae proceritatis ut singula internodia alveo navigabili
22 ternos interdum homines ferant. multos ibi quina cubita constat longitudine excedere, non exspuere, non capitis aut dentium aut oculorum ullo dolore adfici, raro aliarum corporis partium, tam moderato solis vapore durari. philosophos eorum, quos gymnosophistas vocant, ab exortu ad occasum perstare contuentes solem inmobilibus oculis, ferventibus harenis toto die alternis pedibus insistere. in monte cui nomen est Nulo homines esse aversis plantis octonos digitos in singulis habentes auctor est Megasthenes.
23 in multis autem montibus genus hominum capitibus caninis ferarum pellibus velari, pro voce latratum edere, unguibus armatum venatu et aucupio vesci, horum supra centum viginti milia fuisse prodente se Ctesias scribit, et in quadam gente Indiae feminas semel in vita parere genitosque confestim canescere. idem hominum genus qui Monocoli vocentur singulis cruribus, mirae pernicitatis ad saltum; eosdem Sciapodas vocari, quod in maiore aestu humi iacentes resupini umbra se pedum protegant. non longe eos a Trogodytis abesse, rursusque ab his occidentem versus quosdam sine cervice oculos in umeris habentes.
24 sunt et satyri subsolanis Indorum montibus (Catarcludorum dicitur regio), pernicissimum animal, tum quadripedes, tum recte currentes humana effigie; propter velocitatem nisi

---

6 et *coni. Sill.* e **FR**. hec D^2. haec ad^2. *om. r.* 8 ficu d *Rob. v.* 15 perstare a^2T. praestare *r.* 17 nullo D^1F. 21 armacum R^1. -mari R^2. 22 *post* se *Detl. punctum posuit, sed v. Ctesiae reliqu. ed. Baehr. p. 252 c. 20.* 24.5 monosceli R^2. -oculi d. 25 vocentur *Sill. cfr. luc. p. 117.* -arentur *ll. v.* 26 eosdemque d*v.* 30 catharcludórum d *Rob. v.*

senes aut aegri non capiuntur. Choromandarum gentem
vocat **Tauron** silvestrem, sine voce, stridoris horrendi,
hirtis corporibus, oculis glaucis, dentibus caninis. **Eu-
doxus** in meridianis Indiae viris plantas esse cubitales,
feminis adeo parvas ut Struthopodes appellentur. **Mega-** 25
sthenes gentem inter Nomadas Indos narium loco fora-
mina tantum habentem, anguium modo loripedem, vocari
Sciritas. ad extremos fines Indiae ab oriente circa fontem
Gangis Astomorum gentem sine ore, corpore toto hirtam
vestiri frondium lanugine, halitu tantum viventem et odore
quem naribus trahant. nullum illis cibum nullumque po-
tum, radicum tantum florumque varios odores et silvestrium
malorum, quae secum portant longiore itinere, ne desit
olfactus. graviore paulo odore haud difficulter exanimari.
super hos extrema in parte montium Trispithami Pygmaei- 26
que narrantur, ternas spithamas longitudine, hoc est ternos
dodrantes, non excedentes, salubri caelo semperque ver-
nante montibus ab aquilone oppositis, quos a gruibus in-
festari **Homerus** quoque prodidit. fama est insidentes
arietum caprarumque dorsis armatos sagittis veris tempore
universo agmine ad mare descendere et ova pullosque ea-
rum alitum consumere, ternis expeditionem eam mensibus
confici; aliter futuris gregibus non resisti. casas eorum
luto pinnisque et ovorum putaminibus construi. **Aristo-** 27
teles in cavernis vivere Pygmaeos tradit, cetera de his
ut reliqui. Cyrnos Indorum genus **Isigonus** annis cen-
tenis quadragenis vivere, item Aethiopas Macrobios et Se-
ras existimat et qui Athon montem incolant, hos quidem,
quia viperinis carnibus alantur; itaque nec capiti nec vesti-
bus eorum noxia corpori inesse animalia. **Onesicritus** 28
quibus locis Indiae umbrae non sint corpora hominum
cubitorum quinum et binarum palmarum exsistere, et vi-
vere annos CXXX, nec senescere sed ut medio aevo mori.

---

8 scyritas **FT**. Sciratas *coni. Url. vind. n. 150.* 15 Trispithami *Hard.* trisphitami **d**. spithami **T**. sphitami **DFa**. sphithami **R**. 26 tradit Isigonus **d**^{2}. 27 uiuere tradit **D**^{2}. 28 existimant **Da**^{2}.

Crates Pergamenus Indos qui centenos annos excedant
Gymnetas appellat, non pauci Macrobios. Ctesias gentem
ex his quae appelletur Pandarae, in convallibus sitam annos
ducenos vivere, in iuventa candido capillo qui in senectute
29 nigrescat, contra alios quadragenos non excedere annos,
iunctos Macrobiis, quorum feminae semel pariant. idque
et Agatharchides tradit. praeterea locustis eos ali et
esse pernices. Mandorum nomen iis dedit Clitarchus,
et Megasthenes trecentos eorum vicos adnumerat. femi-
nas septimo aetatis anno parere, senectam quadragesimo
30 accidere. Artemidorus in Taprobane insula longissimam
vitam sine ullo corporis languore traduci. *D*uris Indorum
quosdam cum feris coire mixtosque et semiferos esse partus.
in C*a*lingis eiusdem Indiae gente quinquennes concipere
feminas, octavum vitae annum non excedere. — (et alibi
cauda villosa homines nasci pernicitatis eximiae, alios au-
ribus totos contegi.) —

Oritas ab Indis Arabis fluvius disterminat. hi nullum
alium cibum novere quam piscium, quos unguibus dis-
sectos sole torreant atque ita panem ex his faciant, ut
31 refert Clitarchus. Trogodytas super Aethiopiam velo-
ciores equis esse Pergamenus Crates, item Aethiopas
octona cubita longitudine excedere; Syrbotas vocari gentem
eam. Nomadum Aethiopum secundum flumen Astragum
ad septentrionem vergentium gens Menisminorum appellata
abest ab oceano dierum itinere viginti. animalium quae
cynocephalos vocamus lacte vivit, quorum armenta pascit
32 maribus interemptis praeterquam subolis causa. in Africae

---

2 Gymnetas *v. cfr. Strabo 15 p. 719.* -nestos **R**[1]. -nestas *r.* 3 pandare **DRa**[1]. -dore **d.** -dere **Fa**[2]. 8 mandorum *ll.* Pandarum *coni. Pint. cfr. Url. vind. n. 150.* 9 trecentos *ego. ll. addunt* que, *Detl.* quoque. 12 Duris *v.* uiros **R**[2]. iuris *r.* 14 Calingis *Barb.* quolingis **R.** quo linguis **d.** colingis *r.* 15 *verba* et alibi — contegi *videntur transponenda esse in* § *23 post* Ctesias scribit: *cfr. Ctes. rel. ed. Baehr. p. 254. 257.* 16 pilosa **dT.** 18 Oritas *Barb.* soritas *ll.* 23 sirbotas **R.** 25 moenisminorum **R**[1]. -ismorum **R**[2] *ap. Detl.* maenismorum **F**[2]. 27 quorum **R**[2] *ap. Detl.* **d.** quarum *r.* | armata **R**[1] *ap. Detl.* **DFa.**

solitudinibus hominum species obviae subinde fiunt momentoque evanescunt.

Haec atque talia ex hominum genere ludibria sibi, nobis miracula, ingeniosa fecit natura. et singulis quidem quae facit in dies ac prope horas quis enumerare valeat? ad detegendam eius potentiam satis sit inter prodigia posuisse gentes. hinc ad confessa in homine pauca.

3. (3) Tergeminos nasci certum est Horatiorum Cu- 33
riatiorumque exemplo. super inter ostenta ducitur praeterquam in Aegypto, ubi fetifer potu Nilus amnis. proxime supremis divi Augusti Fausta quaedam e plebe Ostiae duos mares, totidem feminas enixa famem quae consecuta est portendit haud dubie. reperitur et in Peloponneso *qu*inos quater enixa, maioremque partem ex omni eius vixisse partu. et in Aegypto septenos uno utero simul gigni auctor est T r o g u s.

Gignuntur et utriusque sexus quos Hermaphroditos 34
vocamus, olim androgynos vocatos et in prodigiis habitos, nunc vero in deliciis. Pompeius Magnus in ornamentis theatri mirabiles fama posuit effigies ob id diligentius magnorum artificum ingeniis elaboratas, inter quas legitur Eutychis a XX liberis rogo inlata Trallibus enixa XXX partus, Alcippe elephantum. quamquam id inter ostenta est. namque et serpentem peperit inter initia Marsici belli ancilla, et multiformes pluribus modis inter monstra par- 35
tus eduntur. C l a u d i u s C a e s a r scribit hippocentaurum in Thessalia natum eodem die interisse, et nos principatu eius adlatum illi ex Aegypto in melle vidimus. est inter exempla in uterum protinus reversus infans Sagunti quo anno deleta ab Hannibale est.

---

4 ex **R**^{1}. | singula **R**^{2}**d**. 9 ducitur **d**. *cfr. nov. luc. p. 100.* adducitur **a**^{2}. dicitur *rv.* 12 totidemque **a**^{2}. 13 quinos *Sabell. ex Arist. h. a. VII 4 p. 584B, 34.* binos *ll.* 14 omnibus eius **R**^{2} *ap. Detl.* omnibus **DF**^{1}**R**^{1}**a**^{1}**d**. 22 Trallibus *v.* trallis **D**^{2}**R**^{2}**adT**. rallis **D**^{1}. traxillis **F**^{2} *in ras.* trallix **R**^{1} *ap. Detl.* 23 alcippe **d**. -ilpe *r.* | *dist. Url. vind. n. 152.*
25 ancilla et **F**^{2}. -lae **Dd**. -le **R**^{1}. -la **R**^{3}. sancillae **F**^{1}. sanchilles **a**.

36 **4.** Ex feminis mutari in mares non est fabulosum.
invenimus in annalibus *P.* Licinio Crasso C. Cassio Lon-
gino cos. Casini puerum factum ex virgine sub parentibus,
iussuque haruspicum deportatum in insulam desertam.
Licinius Mucianus prodidit visum a se Argis Ar*esc*on-
tem, cui nomen Arescusae fuisse, nupsisse etiam, mox
barbam et virilitatem provenisse uxoremque duxisse. eius-
dem sortis et Zmyrnae puerum a se visum. ipse in Africa
vidi mutatum in marem nuptiarum die L. Cossicium civem
Thysdritanum, vivebatque cum proderem haec.
37 ..... editis geminis raram esse aut puerperae aut
puerperio praeterquam alteri vitam; si vero utriusque
sexus editi sint gemini, rariorem utrique salutem. femi-
nas celerius gigni quam mares, sicuti celerius senescere.
saepius in utero moveri mares, et in dextera fere geri
parte, in laeva feminas.
38 **5.** (4) Ceteris animantibus statum et pariendi et par-
tus gerendi tempus est, homo toto anno et incerto gigni-
tur spatio, alius septimo mense, alius octavo et usque ad
initium undecimi. ante septimum mensem haud umquam
vitalis est. septimo non nisi pridie posterove pleniluni die
39 aut interlunio concepti nascuntur. tralaticium in Aegypto
est et octavo gigni. iam quidem et in Italia tales partus
esse vitales contra priscorum opiniones. variant haec plu-
ribus modis. Vistilia Gliti ac postea Pomponi atque Orfiti
clarissimorum civium coniunx ex his quattuor partus enixa
septimo semper mense, genuit Suillium Rufum undecimo,
Corbulonem septimo, utrumque consulem, postea Caeso-
40 niam Gai principis coniugem octavo. in quo mensum nu-

---

2 P. *v.* C *ll. om.* a^2 *in ras.* Q. *Gellius IX 4,15.* 5 Arescontem *v.* aristontem *ll.* 9 cossicium **Rd**. -tium *Gellius l. l.* consitium *r. Detl.* 10 vivebatque — haec *ego inserui ex Gellii l. l. cfr. Url. vind. n. 153.* 11 *lacunam ego indicavi; interierunt fortasse* Aristoteles tradit. 16 feminas constat **d***v.*
20 initium **R**. -tia *rv.* | undeci **R**^{1}. decimi a^2. 25 uestilia **D**^{1}a^2. -igia d^2. | gliti **DF**. glici **R**. cditi a^2 *in ras.* gluti d^1. gaii d^2. *cfr. Detl. mus. Rhen. XVIII p. 230.* 28 corbulone **R**^{2}. -no **R**^{1}. -nae **F**^{1}. a -nae **F**^{2}. -lione a.

mero genitis intra quadragensimum diem maximus labor,
gravidis autem quarto et octavo mense, letalesque in iis
abortus. **Masurius** auctor est L. Papirium praetorem se-
cundo herede lege agente bonorum possessionem contra
eum dedisse, cum mater partum se XIII mensibus diceret
tulisse, quoniam nullum certum tempus pariendi statutum
videretur.

6. (5) A conceptu decimo die dolores capitis, oculo- 41
rum vertigines tenebraeque, fastidium in cibis, redundatio
stomachi indices sunt hominis inchoati. melior color marem
ferenti et facilior partus, motus in utero quadragensimo
die. contraria omnia in altero sexu, ingestabile onus, cru-
rum et inguinis levis tumor, primus autem XC die motus.
sed plurimum languoris in utroque sexu capillum germi- 42
nante partu et in plenilunio, quod tempus editos quoque
infantes praecipue infestat. adeoque incessus atque omne
quicquid dici potest in gravida refert, ut salsioribus cibis
usae carentem unguiculis partum edant, et si respiravere
difficilius enitantur. oscitatio quidem in enixu letalis est,
sicut sternuisse a coitu abortivum.

7. Miseret atque etiam pudet aestimantem quam sit 43
frivola animalium superbissimi origo, cum plerisque abortus
causa odor a lucernarum fiat exstinctu. his principiis nascun-
tur tyranni, his carnifex animus. tu qui corporis viribus
fidis, tu qui fortunae munera amplexaris et te ne alumnum
quidem eius existimas sed partum, tu cuius semper tinctoria 44
est mens, tu qui te deum credis, aliquo successu tumens,
tanti perire potuisti, atque etiam hodie minoris potes,
quantulo serpentis ictus dente, aut etiam ut Anacreon
poeta acino uvae passae, ut Fabius Senator praetor in lactis
haustu uno pilo strangulatus. is demum profecto vitam

---

3 abortibus **Rd**. -tuus *r*. | papirium **d**. *cfr. Gellius III 16, 23.* parpurium **R**. papurium *r*. 5 se tredecim **F**^{2}**a**^{2}. se decim **a**^{1}. XVI **d** *e corr.* sed sedecim **DF**^{1}. 6 statum **F**^{1}**a**^{1}**d**^{1}. 14 capillo **a**^{2}. 20 sternutasse **R**^{2}. renuisse **R**^{1}. strenuisse **d**. 22 plerumque **R**. 26 inctoria **D**^{2}. uictoria **dT**. 27 tumens *Rob*. -es *ll*. 28 tanti **FD**^{1}**a**^{2}. tantine **D**^{2}. tante **a**^{1}**d**. ///ante **R**^{2}. *an* tanti et ante?

aequa lance pensitabit qui semper fragilitatis humanae memor fuerit.

45 **8.** (6) In pedes procidere nascentem contra naturam
est, quo argumento eos appellavere Agrippas ut aegre partos, qualiter et M. Agrippam ferunt genitum, unico prope felicitatis exemplo in omnibus ad hunc modum genitis. quamquam is quoque adversa pedum valitudine misera iuventa, exercito aevo inter arma mortesque ac noxios accessus, infelici terris stirpe omni sed per utrasque Agrippinas maxime, quae Gaium, quae Domitium Neronem principes genuere, totidem faces generis humani, praeterea bre-
46 vitate aevi, quinquagensimo uno raptus anno in tormentis adulteriorum coniugis socerique praegravi servitio, luisse augurium praeposteri natalis existimatur. Neronem quoque paulo ante principem et toto principatu suo hostem generis humani pedibus genitum scribit parens eius Agrippina. ritu naturae capite hominem gigni mos est, pedibus efferri. * quasdam concreto genitali gigni infausto omine Cornelia Gracchorum mater indicio est. *

47 **9.** (7) Auspicatius enecta parente gignuntur, sicut Scipio Africanus prior natus primusque Caesarum a caeso matris utero dictus, qua de causa et Caesones appellati. simili modo natus et Manilius qui Carthaginem cum exercitu intravit.

10. (8) Vopiscos appellabant e geminis qui retenti utero nascerentur altero interempto abortu. namque maxima etsi rara circa hoc miracula exsistunt.

48 **11.** (9) Praeter mulierem pauca animalia coitum novere gravida, unum quidem omnino aut alterum superfetat. exstat in monimentis et medicorum et quibus talia

---

3 procedere F^2R^2v. *Solin. 1, 65.* procire R^1 *ap. Detl.* 4 aegre **DRd** *Rob. Solin. l. l.* -ri *rv.* | partos a^2 *Rob.* -tus *rv.* 5 et *om.* a^2. 7 *dist. Salm. exerc. Plin. p. 23b A.* 8 mortemque **a**. ostesqua R^1 *ap. Detl.* hostesque **dT**. | ac noxios accessus *ego.* ad (ac R^2) noxio (-ia a^1) accessu DRa^2. adnoxi accessu (succ- F^2) **F**. adnoxium accessum **dT**. 18 quasdam — est *ex § 69 huc transposui cum Noltenio quaest. Plin. p. 16. cfr. Solin. 1, 67.*

consectari curae fuit uno abortu duodecim puerperia egesta. sed ubi paululum temporis inter duos conceptus intercessit, utrumque perfertur, ut in Hercule et Iphicle fratre 49
eius apparuit et in ea quae gemino partu alterum marito similem alterumque adultero genuit, item in Proconnesia ancilla quae eiusdem diei coitu alterum domino similem alterum procuratori eius, et in alia quae .... iusto partu, quinque mensum alterum edidit, rursus in alia quae septem mensum edito puerperio insecutis mensibus geminos enixa est.

(10) Iam illa vulgata et varia: ex integris truncos 50
gigni, ex truncis integros eademque parte truncos, signa quaedam naevosque et cicatrices etiam regenerari, — quarto partu Dacorum originis nota in brachio redditur; **12.** in 51
Lepidorum gente tres, intermisso ordine, obducto membrana oculo genitos accepimus — similes quidem alios avo, et ex geminis quoque alterum patri alterum matri, annoque post genitum maiori similem fuisse ut geminum; quasdam sibi similes semper parere, quasdam viro, quasdam nulli, quasdam feminam patri, marem sibi. indubitatum exemplum est Nicaei nobilis pyctae Byzanti geniti qui adulterio Aethiopis nata matre nihil a ceteris colore differente ipse avum regeneravit Aethiopem.

Similitudinum quidem inmensa reputatio est et in qua 52
credantur multa fortuita pollere, visus, auditus, memoria haustaeque imagines sub ipso conceptu. cogitatio etiam utriuslibet animum subito transvolans effingere similitudinem aut miscere existimatur. ideoque plures in homine quam in ceteris omnibus animalibus differentiae, quoniam velocitas cogitationum animique celeritas et ingeni varietas

---

3 perfectus a. 7 *lacunam ego indicavi.* unum *Rob. v, sed Arist. h. a. VII 4 p. 585 A, 17* δίδυμα. geminos *coni. Pint.* 9 in mensibus DR¹a. III mensibus *coni. Detl.* 11 et *coni. Detl.* est DF¹a. ÷ d. *om. r.* 12 eademque F²a². eadem *r. an* eademve? 13 *sq. distinxi ego.* 21 pyctae d. pictae *r.* 24 inmensa *Pellicerius ap. Hard.* in menta DF¹R¹d¹. in mente F²R²a. inuenta d²T. 27 subito *Rob. v.* sibi *ll.*

multiformes notas inprimat, cum ceteris animantibus in-
mobiles sint animi et similes omnibus singulisque in suo
53 cuique genere. Antiocho regi Syriae e plebe nomine Ar-
temo in tantum similis fuit ut Laodice coniunx regia necato
iam Antiocho mimum per eum commendationis regnique
successionis peregerit. Magno Pompeio Vibius quidam e
plebe et Publicius etiam servitute liberatus indiscreta prope
specie fuere similes, illud os probum reddentes ipsumque
54 honorem eximiae frontis. qualis causa patri quoque eius
Menogenis coci sui cognomen inposuit, iam Strabonis a
specie oculorum habentis vitium imitata in servo, Scipioni
Serapionis, *qui* erat suarii negotiatoris vile mancipium.
eiusdem familiae Scipioni post eum nomen Salvitto mimus
dedit, sicut Spinther secundarum tertiarumque Pamphilus
collegio Lentuli et Metelli consulum, in quo perquam in-
portune fortuitum hoc quoque fuit, duorum simul consu-
55 lum in scaena imagines cerni. e diverso L. Plancus orator
histrioni Rubrio nomen inposuit. rursus Curioni patri
Burbuleius, itemque Messalae censorio Menogenes, perinde
histriones. Surae quidem proconsulis etiam rictus in lo-
quendo contractionemque linguae et sermonis tumultum,
non imaginem modo, piscator quidam in Sicilia reddidit.
Cassio Severo celebri oratori Armentari murmillonis ob-
iecta similitudo est. modo in *Iuni*a domo Gallionem *a*
Castellano liberto non discerneba*n*t, nec a San*n*io mimo
56 Paride cognominato Agri*ppi*num senatorem. Toranius mango
Antonio iam triumviro eximios forma pueros, alterum in

---

1 inprimae **D**. -mit **aT** *Rob*. 2 singulisque **R**. -lique a^2. -li F^2. -lis *r*. 11 in **d**. et in *rv*. 12 qui *ego*. in *ll*. is *Rhen*. *v*. 13 scipionum **R**. | salutio R^2. -uto R^1. 18 nomen **DFR**. cognomen *rv*. 20 rictus F^2. ritu **d**. rictu *r*. rictum *v*. 21 contractionemque F^2d^2. intr- *r*. 24 modo — 26 senatorem *habet* F^2 *v. 22 post* oratori; *om. r. transposuit Detl. cfr. mus. Rhen. XVIII p. 231 sq. spuria putat Mommsenus Solin. praef. p. XXIX. LXVI n.* | Iunia (*vel* Annaea) *Detl. l. l.* ea F^2. | a *Detl. om.* F^2. 25 discernebant *Detl.* -bat F^2. | Sannio *Detl.* sanio F^2. 26 Agrippinum *Url. mus. Rhen. XVIII p. 528.* agrinum *et corr.* -no F^2. | senatorem *et corr.* -ori F^2.

Asia genitum alterum trans Alpes, ut geminos vendidit. tanta unitas erat. postquam deinde sermone puerorum detecta fraude a furente increpitus Antonio est, inter alia magnitudinem preti conquerente (nam ducentis erat mercatus sestertiis), respondit versutus ingeni mango id ipsum se tanti vendidisse, quoniam non esset mira similitudo in ullis eodem utero editis; diversarum quidem gentium natalis tam concordi figura reperiri super omnem esse taxationem; adeoque tempestivam admirationem intulit, ut ille proscriptor animus modo et contumelia furens non aliud in censu magis ex fortuna sua duceret.

13. (11) Est quaedam privatim dissociatio corporum, 57
et inter se steriles, ubi cum aliis *se* iunxere, gignunt, sicut Augustus et Livia. item alii aliaeque feminas tantum generant aut mares, plerumque et alternant, sicut Gracchorum mater duodeciens et Agrippina Germanici noviens. aliis sterilis est iuventa, aliis semel in vita datur gignere. quaedam non perferunt partus, quales, si quando medicina 58
et cura vicere, feminam fere gignunt. divus Augustus in reliqua exemplorum raritate neptis suae nepotem vidit genitum quo excessit anno M. Silanum, qui cum Asiam obtineret post consulatum Neronis principis successione, veneno eius interemptus est. Q. Metellus Macedonicus, 59
cum sex liberos relinqueret, XI nepotes reliquit, nurus vero generosque et omnes qui se patris appellatione salutarent XXVII. in actis temporum divi Augusti invenitur 60
duodecimo consulatu eius Lucioque Sulla collega a. d. III. idus Aprilis C. Crispinum Hilarum ex ingenua plebe Faesulana cum liberis VIII, in quo numero filiae duae fuere, nepotibus XXVII, pronepotibus XIX, neptibus VIII, praelata pompa cum omnibus his in Capitolio immolasse.

---

4 conquerente *Rob.* conquir- *ll.* 8 reperire **R**. 13 steriles **d**. sperilis **R**. sterilis *r.* | se *Rhen. om. ll.* 14 liuia F^2**d**. lilia **R**. iulia *r.* 18 perferunt **R**F^2. peperere **d**. parert **D**. pariunt **a**. parunt F^1. 19 tura **D**. thura **d**. 23 Q. *v.* quē *ll.*
27 Lucioque *om.* **R**. 28 crispinium **a** *Detl. cfr. mus. Rhen. XVIII p. 234.* 30 XXVIII **R**. | XIX **dT**. XII/// **R**. XIIX *r ap. Detl.* | praeluta **dT**. prolata **R**. 31 sine **R**. his in *r.*

61 **14.** (12) Mulier post quinquagensimum annum non gignit, maiorque pars XL profluvium genitale sistit. nam *in* viris Masinissam regem post LXXXVI annum generasse filium quem Metymannum appellaverit clarum est, Catonem censorium octogensimo exacto e filia Salonis clientis sui.
62 qua de causa aliorum eius liberum propago Liciniani sunt cognominati, hi Saloniani, ex quis Uticensis fuit. nuper etiam L. Volusio Saturnino in urbis praefectura exstincto notum est *e* Cornelia Scipionum gentis Volusium Saturninum qui fuit consul genitum post LXII annum. et usque ad LXXV apud ignobiles vulgaris reperitur generatio.

63 **15.** (13) Solum autem animal menstruale mulier est, inde unius utero quas appellaverunt molas. *ea* est caro informis, inanima, ferri ictum et aciem respuens. movetur sistitque menses, ut partus, alias letalis alias una senescens, aliquando alvo citatior*e* excidens. simile quiddam et viris in ventre gignitur, quod vocant scirron, sicut Oppio Ca-
64 pitoni praetorio viro. sed nihil facile reperiatur mulierum profluvio magis monstrificum. acescunt superventu musta, sterilescunt tactae fruges, moriuntur insita, exuruntur hortorum germina, fructus arborum quibus insidere decidunt, speculorum fulgor adspectu ipso hebetatur, acies ferri praestringitur, eboris nitor, alvi apium moriuntur, aes etiam ac ferrum robigo protinus corripit odorque dirus aëra, et in rabiem aguntur gustato eo canes atque insanabili ve-
65 neno morsus inficitur. quin et bituminum sequax alioquin ac lenta natura in lacu Iudaeae qui vocatur Asphaltites certo tempore anni supernatans non quit sibi avelli ad omnem contactum adhaerens praeterquam filo quo*d* tale virus infecerit. etiam formicis, animali minimo, inesse

---

3 in *v. om. ll.* 4 metymatnum **Da**. metimathnum **d**. mehtimannum **F**^{2}. metimanum **R**. 5 salonis *ll. Solin. 1, 59.* -oni *v.* 7 cogn- sunt **R**. 9 e *Ianus. om. ll.* 12 est **Ra**^{2}. si *r.* 15 ut *Sill.* et in **d**. et ut *r.* 16 citatiore *v.* -ior *ll.* | excidens **F**^{2}**d**. excedens *r.* 17 scirron **d** *Barb.* sciron *r.* 20 stereliscunt **F**. -iliscunt **a**^{2}. -iliscon// **a**^{1}. sterelis cont **D**. | iactae **DF**^{1}**a**. actae **F**^{2}. 24 aera **F**^{2} *Rob.* aera et **a**^{2}. aet **DF**^{1}. et **Ra**^{1}**d**. 25 gustatu **DFa**. 27 Asphaltites *Rob. v.* -ides **F**^{2}. -ites et **a**^{2}. -ite et *r.* 29 quod *v.* quonem **R**^{1}. quem *r.*

sensum eius ferunt, abicique gestatas fruges nec postea repeti. et hoc tale tantumque omnibus tricenis diebus 66 malum in muliere exsistit et trimenstri spatio largius, quibusdam vero saepius mense, sicut aliquis numquam. (14) sed tales non gignunt, quando haec est generando homini materia, germine e maribus coaguli modo hoc in sese glomerante, quod deinde tempore ipso animatur corporaturque. ergo cum gravidis fluxit, invalidi aut non vitales partus eduntur aut saniosi, ut auctor est Nigidius; — **16.** (Idem lac feminae non corrumpi alenti partum, 67 si ex eodem viro rursus conceperit, arbitratur) — incipiente autem hoc statu aut desinente conceptus facillimi traduntur. fecunditatis in feminis praerogativam accipimus inunctis medicamine oculis salivam infici.

(15) Ceterum editis primores septimo mense gigni 68 dentes, priusque in supera fere parte, haud dubium est, septimo eosdem decidere anno aliosque suffici, quosdam et cum dentibus nasci, sicut M'. Curium, qui ob id Dentatus cognominatus est, et Cn. Papirium Carbonem, praeclaros viros. in feminis ea res inauspicati fuit exempli regum temporibus. cum ita nata esset Valeria, exitio ci- 69 vitati in quam delata esset futuram responso haruspicum vaticinante, Suessam Pometiam illa tempestate florentissimam deportata est, veridico exitu consecuto. * aliqui vice dentium continuo osse gignuntur, sicuti Prusiae regis Bithynorum filius superna parte oris. * hominem prius quam genito dente cremari mos gentium non est. * den- 70 tes autem *in* tantum invicti sunt ignibus, *ut* nec crementur cum reliquo corpore, idemque flammis indomiti cavantur tabe pituitae. candorem trahunt quodam medi-

---

1 gustatas **a**[2]. uastatas **DF**[1]**d**. 6 e *om.* **DRa**[1]. ae **a**[2]. | moribus **DF**[1]**a**[1]. matribus **a**[2]. | hic **DFad**. 9 famosi **DFad**. 10 *dist. ego. cfr. Url. vind. n. 157.* 13 praerogatiuum **DFRa**. | accipimus **RdT**. accep- **DFa**. 24 *post* consecuto *ll. habent verba quae transposui in* § *46* quasdam — indicio est. 26 bithinorum **R**. bithyniorum **DFad**. | hominem — non est *ego huc transposui ex* § *72*. 28 in *ego. om. ll.* | ut *ego. om. ll.* 29 crementur **DFa**. -antur *rv*.

camine. usu atteruntur, multoque primum in aliquis de-
ficiunt. nec cibo tantum et alimentis necessarii, quippe
vocis sermonisque regimen primores tenent, concentu quo-
dam excipientes ictum linguae serieque structurae atque
magnitudine mutilantes mollientesve aut hebetantes verba
71 et, cum defuere, explanationem omnem adimentes. quin
et augurium in hac esse creditur parte. triceni bini viris
adtribuuntur excepta Turdulorum gente. quibus plures
fuere longiora promitti vitae putant spatia. feminis minor
numerus. quibus in dextra parte gemini superne a cani-
bus cognominati fortunae blandimenta pollicentur, sicut in
72 Agrippina Domiti Neronis matre. contra in laeva. * sed
11,160 sqq. mox plura de hoc, cum membratim historia decurr*e*t.
Risisse eodem die quo genitus esset unum hominem
accepimus Zoroastren; eidem cerebrum ita palpitasse ut
inpositam repelleret manum, futurae praesagio scientiae.
73 (16) In trimatu suo cuique dimidiam esse mensuram
futurae certum est. in plenum autem cuncto mortalium
generi minorem in dies fieri propemodum observatur, ra-
rosque patribus proceriores, consumente ubertatem semi-
num exustione in cuius vices nunc vergat aevum. in Creta
terrae motu rupto monte inventum est corpus stans XLVI
cubitorum, quod alii Orionis, alii Oti esse arbitrabantur.
74 Orestis corpus oraculi iussu refossum VII cubitorum fuisse
monimentis creditur. iam vero ante annos prope mille
vates ille Homerus non cessavit minora corpora morta-
lium quam prisca conqueri. Naevi Pollionis amplitudinem
annales non tradunt, sed quia populi concursu paene
sit interemptus, vice prodigii habitum. procerissimum ho-
minum aetas nostra divo Claudio principe Gabbaram no-
mine ex Arabia advectum novem pedum et totidem un-
75 ciarum vidit. fuere sub divo Augusto semipede addito,

12 *post* laeva *ll. habent verba a me transposita in* § *69* hominem — non est. 13 decurret *v.* -rat R^2. -ra R^1. -rit *r.* 21 in Creta — 23 arbitrabantur F^2a^2 *Rob. om. r.* | in creta a^2 *Rob.* merita incrementa F^2. 23 otio F^2. osii a^2 *Rob.* | arbitrabantur F^2. tradunt a^2 *Rob.* 27 naeuii — 29 habitum F^2a^3. *om. r.* 30 gabborum DF^1a.

quorum corpora eius miraculi gratia in conditorio Sallustianorum adservabantur hortorum; Pusioni et Secundillae erant nomina. eodem praeside minimus homo duos pedes et palmum Conopas nomine in deliciis Iuliae neptis eius fuit, et mulier Andromeda liberta Iuliae Augustae. Manium Maximum et M. Tullium equites Romanos binum cubitorum fuisse auctor est M. Varro, et ipsi vidimus in loculis adservatos. sesquipedales gigni, quosdam longiores, in trimatu inplentes vitae cursum, haud ignotum est.

(17) Invenimus in monumentis Salamine Euthymenis 76
filium in tria cubita triennio adcrevisse, incessu tardum, sensu hebetem, puberem etiam factum, voce robusta, absumptum contractione membrorum subita triennio circumacto. ipsi non pridem vidimus eadem ferme omnia praeter pubertatem in filio Corneli Taciti equitis Romani Belgicae Galliae rationes procurantis. ἐκτραπέλους Graeci vocant eos, in Latio non habent nomen.

17. Quod sit homini spatium a vestigio ad verticem 77
id esse pansis manibus inter longissimos digitos observatum est, sicuti vires dextra parte maiores, quibusdam aequas utraque, aliquis laeva manu praecipuas, nec id umquam in feminis. (18) mares praestare pondere, et defuncta viventibus corpora omnium animalium, et dormientia vigilantibus, virorum cadavera supina fluitare, feminarum prona, velut pudori defunctarum parcente natura.

18. Concretis quosdam ossibus ac sine medullis vivere 78
accipimus. signum eorum esse nec sitim sentire nec sudorem emittere, quamquam et voluntate scimus sitim victam, equitemque Romanum Iulium Viatorem e Vocontiorum gente foederata in pupillaribus annis aquae subter cutem fusae morbo prohibitum umore a medicis naturam fecisse consuetudinem atque in senecta caruisse potu. nec non et alii multa sibi imperavere.

---

2 pusioni **a**^{2}. *Solin. 1, 88.* posioni *r.* 4 maropas **F**^{2}. 11 adcreuisse **R**^{2}**Fa**. accr- *Rob.* ador- **R**^{1}**D**. adol- **d***v*. 16 ectrapelos **D**. et trap- **F**^{2}. ectap- **R**. ettap- *r.* 19 *an* idem? 27 accipimus **R**. accep- *r.* *cfr. Fels. p. 66 n. 1.* 30 aquae **F**^{2}. qua **D**^{1}. aqua *r.* | fuse **F**^{2} *in ras.* furae **Da**^{1}. fure **R**^{1}. fusa **R**^{2}. fuste **a**^{2}. futurae **d**. 31. 32 consuetudine **F**^{2}**a**^{2}.

79 **19.** Ferunt Crassum avum Crassi in Parthis interempti
numquam risisse, ob id Agelastum vocatum, sicuti nec
flesse multos. Socratem clarum sapientia eodem semper
visum vultu, nec aut hilaro magis aut turbato. exit hic
animi tenor aliquando in rigorem quendam torvitatemque
naturae duram et inflexibilem, affectusque humanos adimit,
quales ἀπαθεῖς Graeci vocant multos eius generis experti,
80 quodque mirum sit, auctores maxime sapientiae, Diogenen
Cynicum, Pyrrhonem, Heraclitum, Timonem, hunc quidem
etiam in totius odium generis humani evectum. sed haec
parva naturae insignia in multis varia cognoscuntur, ut in
Antonia Drusi numquam exspuisse, in Pomponio consulari
poeta non ructasse. — (Quibus natura concreta sunt ossa,
qui sunt rari admodum, cornei vocantur.) —
81 **20.** (19) Corpore vesco sed eximiis viribus Tritanum
in gladiatorio ludo, Samnitium armatura celebrem, filiumque eius militem Magni Pompei, et rectos et traversos
cancellatim toto corpore habuisse nervos, in bracchiis etiam
manibusque, auctor est V a r r o in prodigiosa*rum* virium
relatione, atque etiam hostem ab eo ex provocatione dimicante inermi dextera * superatum et postremo correptum
82 * uno digito * in castra tralatum. at Vinnius Valens meruit
in praetorio divi Augusti centurio, vehicula [cum] culleis
onusta donec exinanirentur sustinere solitus, carpenta adprehensa una manu retinere, obnixus contra nitentibus
iumentis, et alia mirifica facere quae insculpta monumento
83 eius spectantur. ide*m* M. V a r r o: R u s t i c e l*i*u s, inquit,

---

2 sicut **Rd**. 5 animo **DFad**. 6 naturā durae **R**. | affectusque **F**^{2}**a**^{2} *Rob.* eff- *r.* 8 quodque **R***v*. quod *r.* 13 poeta numquam **R** (*?*). poeta non *r.* | natura *v.* -rae *ll.* *uncinos posui cum Url. vind. n. 158.* 15 uesco **F**^{1}**a**^{2}. uasto **F**^{2}. utesco **R**. utescos *r.* | tritanum **a**^{2}. -annum *Solin. 1, 75.* tributanum *r.* *cfr. Hübner. ephem. epigr. II 48.* 18 cancellatim **d**. -cill- *r.* 19 in **R**. *om. r.* | prodigiosarum *Ianus coll. Solin. l. l.* -osa *ll.* 20 relatione **F**^{2}**R**^{2}. elat- **adT**. selat- *r.*
21 dimicantem **F**^{2}**a**^{2}. *at v. Solin. 1, 76.* 22 uno digito *in ll. leguntur post* dextera. *ego transposui coll. Solin. l. l.* 23 *uncinos ego posui.* 27 idem *Sabell.* ideo *ll.* | Rusticelius *Detl. mus. Rhen. XVIII p. 235.* -cellus *ll.*

Hercules appellatus mulum suum tollebat, Fufius Salvius duo centenaria pondera pedibus, totidem manibus, et ducenaria duo umeris contra scalas ferebat. nos quoque vidimus Athanatum nomine prodigiosae ostentationis quingenario thorace plumbeo indutum cothurnisque quingentum pondo calciatum per scaenam ingredi. Milonem athletam, cum constitisset, nemo vestigio educebat; malum tenenti nemo digitum corrigebat.

84 (20) Cucurrisse MCXL stadia ab Athenis Lacedaemonem biduo Philippidem magnum erat, donec Anystis cursor Lacedaemonius et Philonides Alexandri Magni a Sicyone Elim uno die MCCCV stadia cucurrerunt. nunc quidem in circo quosdam $\overline{\text{CLX}}$ passuum tolerare non ignoramus, nuperque Fonteio et Vipstano cos. annos VIII genitum a meridie ad vesperam $\overline{\text{LXXV}}$ passuum cucurrisse. cuius rei admiratio ita demum solida perveniat, si quis cogitet nocte ac die longissimum iter vehiculis Tib. Neronem emensum festinantem ad Drusum fratrem aegrotum in Germaniam. ea fuerunt $\overline{\text{CC}}$ passuum.

85 **21.** (21) Oculorum acies vel maxime fidem excedentia invenit exempla. in nuce inclusam Iliadem Homeri carmen in membrana scriptum tradit Cicero. idem fuisse qui pervideret $\overline{\text{CXXXV}}$ passuum. huic et nomen M. Varro reddit, Strabonem vocatum. solitum autem Punico bello a Lilybaeo Siciliae promunturio exeunte classe e Carthaginis portu etiam numerum navium dicere. Callicrates ex ebore formicas et alia tam parva fecit animalia ut partes eorum a ceteris cerni non possent. Myrmecides quidem in eodem genere inclaruit quadriga ex eadem materia quam musca integeret alis fabricata et nave quam apicula pinnis absconderet.

---

1 *dist. Detl. l. l.* | fusius **d***v*. 8 nemo **F**^{2}**a**^{2}**d**^{2}. ni **d**^{1}. modo *r*. 9 MCLX **R**. CXL **F**^{1}. 12 MCCCII **T**. //CCC/// **R**. MCC **d**. mille ducenta *Solin. 1, 98*. 16 perueniet **F**^{2}. -nit **d**. 17 tib. **a**^{1}. tibi **DR**^{1}**d**. trib; **a**^{2}**F**^{2} *in ras.* tribus **R**^{2}. *cfr. Detl. mus. Rhen. XVIII p. 235.* tribus Tiberium *v. defendit Url. ib. p. 531.* 21 iliada **Rd**. 28 possint **DF**^{1}**ad**. 29 quadrige **R**. -gam **d**. 30 fabricat// **R**. -catam **d**.

86 **22.** (22) Auditus unum exemplum habet mirabile, proelium quo Sybaris deleta est eo die quo gestum erat auditum Olympiae. nam . . . Cimbricae victoriae Castoresque Romani qui Persicam victoriam ipso die quo contigit nuntiavere visus et numinum fuere praesagia.

87 **23.** (23) Patientia corporis, ut est crebra sors calamitatium, innumera documenta peperit, clarissimum in feminis Leaenae meretricis, quae torta non indicavit Harmodium et Aristogitonem tyrannicidas, in viris Anaxarchi, qui simili de causa cum torqueretur praerosam dentibus linguam unamque spem indicii in tyranni os exspuit.

88 **24.** (24) Memoria necessarium maxime vitae bonum cui praecipua fuerit haud facile dictu est tam multis eius gloriam adeptis. Cyrus rex omnibus in exercitu suo militibus nomina reddidit, L. Scipio populo Romano, Cineas Pyrri regis legatus senatui et equestri ordini Romae postero die quam advenerat. Mithridates duarum et viginti gentium rex totidem linguis iura dixit, pro contione singulas
89 sine interprete adfatus. Charmadas quidam in Graecia quae quis exeger*at* volumina in bibliothecis legentis modo repraesentavit. ars postremo eius rei facta et inventa est a Simonide melico, consummata a Metrodoro Scepsio, ut
90 nihil non iisdem verbis redderetur auditum. nec aliud est aeque fragile in homine morborum et casus iniuria, atque etiam metus sentit, alias particulatim, alias universa. ictus lapide oblitus est litteras tantum. ex praealto tecto lapsus matris et adfinium propinquorumque cepit oblivionem, alius aegrotus servorum, etiam sui vero nominis Messala Corvinus orator. itaque saepe deficere temptat ac meditatur vel quieto corpore et valido. somno quoque serpente amputatur, ut inanis mens quaerat ubi sit loci.

91 **25.** (25) Animi vigore praestantissimum arbitror genitum Caesarem dictatorem. nec virtutem constantiamque

---

3 *lacunam ego indicavi. Ianus inseruit* nuncii. *etiam vv.* Castoresque Romani *videntur corrupta esse.* 11 tyrannos **Rd**: -ni os *r.* 19 carmadas **DFRa**. 20 exegerat *edd. vett.* -rit *ll. v. cfr. luc. p. 109.* 24 iniurias **R**. 26 litteras **d**. -ris *r.* 28 *dist. ego.*

nunc commemoro, nec sublimitatem omnium capacem quae
caelo continentur, sed proprium vigorem celeritatemque
quodam igne volucrem. scribere aut legere, simul dictare
et audire solitum accepimus, epistulas vero tantarum re-
rum quaternis pariter dictare librariis aut, si nihil aliud
ageret, septenis. idem signis conlatis *bis et* quinquagiens 92
dimicavit, solus M. Marcellum transgressus, qui unde-
quadragiens dimicavit. nam praeter civiles victorias un-
deciens cent*ena* et nonaginta duo milia hominum occisa
proeliis ab eo non equidem in gloria posuerim, tantam
etiam coactam humani generis iniuriam, quod ita esse
confessus est ipse bellorum civilium stragem non prodendo.

(26) Iustius Pompeio Magno tribuatur DCCCXLVI na- 93
ves piratis ademisse, Caesari proprium et peculiare sit
praeter supra dicta clementiae insigne qua usque ad pae-
nitentiam omnes superavit. idem magnanimitatis perhibuit
exemplum, cui comparari non possit aliud. spectacula 94
enim edita effusasque opes aut operum magnificentiam in
hac parte enumerare luxuriae faventis est. illa fuit vera
et incomparabilis invicti animi sublimitas, captis apud
Pharsaliam Pompei Magni scriniis epistularum iterumque
apud Thapsum Scipionis concremasse ea optima fide atque
non legisse.

26. (27) Verum ad decus imperii Romani, non so- 95
lum ad viri unius pertinet victoriam, Pompei Magni titulos
omnes triumphosque hoc in loco nuncupari, aequato non
modo Alexandri Magni rerum fulgore, sed etiam Herculis
prope ac Liberi patris. igitur Sicilia recuperata, unde 96
primum Sullanus in rei publicae causa exoriens auspica-
tus est, Africa vero tota subacta et in dicionem redacta,
Magnique nomine in spolium inde capto, eques Romanus,
id quod antea nemo, curru triumphali revectus et statim

---

5 quaternis *Rob. cfr. nov. luc. p. 72 n. 29.* -nas *ll.* | dictare librariis **F**². libr- di- **R**²**d**. libr- *om.* **a**(?)**DR**¹. di- *om.* **a**¹. | aut — 6 septenis **R**²**F**²**a**². *om. r.* 6 bis et *ego inserui e Solini 1,107. om. ll.* 9 centena *v. Solin. 1,106.* centum *ll.* 17 posset **R**. 21 pharsalia **Dad**. 25 uictoriam **Fd***v*. -ria *r. an* gloriam? *cfr.* § *99.* 29 silanus **R**. 32 est et **R**.

ad solis occasum transgressus, excitatis in Pyrenaeo tro-
paeis, oppida DCCCLXXVI ab Alpibus ad fines Hispaniae
ulterioris in dicionem redacta victoriae suae adscripsit et
maiore animo Sertorium tacuit, belloque civili, quod omnia
externa conciebat, exstincto iterum triumphales currus
eques Romam induxit, totiens imperator ante quam miles.
97 postea ad tota maria et deinde solis ortus missus hos re-
tulit patriae titulos more sacris certaminibus vincentium
— neque enim ipsi coronantur, sed patrias suas coro-
nant —, hos ergo honores urbi tribuit in delubro Miner-
vae quod ex manubiis dicabat: Cn. Pompeius Magnus
imperator bello XXX annorum confecto, fusis fu-
gatis occisis in deditionem acceptis hominum cen-
tiens viciens semel $\overline{LXXXIII}$, depressis aut captis
navibus DCCCXLVI, oppidis castellis MDXXXVIII
in fidem receptis, terris a Maeotis ad Rubrum
mare subactis, votum merito Minervae. hoc est
98 breviarium eius ab oriente. triumphi vero quem duxit a.
d. III kal. Oct. M. Pisone M. Messala cos. praefatio haec
fuit: Cum oram maritimam praedonibus liberasset
et imperium maris populo Romano restituisset,
ex Asia, Ponto, Armenia, Paphlagonia, Cappado-
cia, Cilicia, Syria, Scythis, Iudaeis, Albanis, Hi-
beria, insula Creta, Bastrenis et super haec de
99 rege Mithridate atque Tigrane triumphavit. summa
summarum in illa gloria fuit (ut ipse in contione dixit,
cum de rebus suis dissereret) Asiam ultimam provincia-
rum accepisse eandemque mediam patriae reddidisse. si
quis e contrario simili modo velit percensere Caesaris res,
qui maior illo apparuit, totum profecto terrarum orbem
enumeret, quod infinitum esse conveniet.
100 27. (28) Ceteris virtutum generibus varie et multi
fuere praestantes. Cato primus Porciae gentis tres sum-

---

1 transgressis Rd. 5 conciebant R. concutiebat dT. 6 totius Rd. 14 LXXVIII R. 15 DCC.XLNI D. DCCXLVI Fa. -XLIII R^1dT. -XLVII R^2. *sed v.* § *93.* | CLXXXVIII F^2 *in ras.* 24 bastenis R. bostrenis F^2. 32 multi *om.* R.

mas in homine res praestitisse existimatur, ut esset optimus orator, optimus imperator, optimus senator, quae mihi omnia, etiamsi non prius, attamen clarius fulsisse in Scipione Aemiliano videntur, dempto praeterea plurimorum odio quo Cato laboravit. itaque sit proprium Catonis quater et quadragiens causam dixisse, nec quemquam saepius postulatum et semper absolutum.

28. (29) Fortitudo in quo maxim*a* exstiterit inmensae 101
quaestionis est, utique si poetica recipiatur fabulositas. Q. Ennius T. Caecilium Teucrum fratremque eius praecipue miratus propter eos sextum decimum adiecit annalem. L. Siccius Dentatus, qui tribunus plebei fuit Sp. Tarpeio A. Aternio cos. haud multo post exactos reges, vel numerosissima suffragia habet centiens viciens proeliatus, octiens ex provocatione victor, quadraginta quinque cicatricibus adverso corpore insignis, nulla in tergo. idem 102
spolia cepit XXXIIII, donatus hastis puris duodeviginti, phaleris viginti quinque, torquibus tribus et octoginta, armillis CLX, coronis XXVI, civicis XIIII, aureis octo, muralibus tribus, obsidionali una, fisco aeris, X captivis et viginti sim*ul* *bu*bus, imperatores novem ipsius maxime opera triumphantes secutus, praeterea (quod optimum in operibus eius reor) uno ex ducibus T. Romilio ex consulatu ad populum convicto male imperatae rei militaris.

Haud minora forent Manli Capitolini decora, ni per- 103
didisset illa exitu vitae. ante decem *et* septem annos bina ceperat spolia. primus omnium eques coronam muralem acceperat, sex civicas, XXXVII dona, XXIII cicatrices adverso corpore exceperat, P. Servilium magistrum equitum servaverat, ipse vulneratus umerum, femur. super omnia Capitolium summamque rem in eo solus a Gallis servaverat, si non regno suo servasset.

---

8 maxima *Dalec.* -me *ll.* 10 Q. R. qua F. quam d. quae *r.* 13 A. *Hard. om. ll.* | at̄no R. 19 coronis XXXVI F^2a^2. | in civicis *ll.* in *delevit Url. chrest.* 21 ingenti R. | simul bubus *Gel.* milibus a. similibus *r.* 24 imperate rei R^2. -ratis ei R^1. -ritati rei F. -ritatis eius Dd. -ratatiseius a. 25 Manli R*v*. *om. r.* 26 deces R. -cies d. | et *Detl. om. ll.*

104 Verum in his sunt quidem virtutis opera magna, sed
maiora fortunae. M. Sergio, ut equidem arbitror, nemo
quemquam hominum iure praetulerit, licet pronepos Cati-
lina gratiam nomini deroget. secundo stipendio dextram
manum perdidit, stipendiis duobus ter et viciens vulnera-
tus est, ob id neutra manu, neutro pede satis utilis, uno
tantum servo, plurimis postea stipendiis debilis miles. bis
ab Hannibale captus — neque enim cum quolibet hoste
res fuit —, bis vinculorum eius profugus, in viginti men-
sibus nullo non die in catenis aut compedibus custoditus.
105 sinistra manu sola *una die* quater pugnavit, duobus equis
insidente eo suffossis. dextram sibi ferream fecit, eaque
religata proeliatus Cremonam obsidione exemit, Placentiam
tutatus est, duodena castra hostium in Gallia cepit, quae
omnia ex oratione eius apparent habita cum in praetura
sacris arceretur a collegis ut debilis, quos hic coronarum
106 acervos constructurus hoste mutato! etenim plurimum
refert, in quae cuiusque virtus tempora inciderit. quas
Trebia Ticinusve aut Trasimennus civicas dedere? quae
Cannis corona merita, unde fugisse virtutis summum opus
fuit? ceteri profecto victores hominum fuere, Sergius
vicit etiam fortunam.

107 **29.** (30) Ingeniorum gloriae quis possit agere de-
lectum per tot disciplinarum genera et tantam rerum
operumque varietatem, nisi forte Homero vate Graeco
nullum felicius exstitisse convenit, sive operis forma sive
108 materie aestimetur? itaque Alexander Magnus — etenim
insignibus iudiciis optime citraque invidiam tam superba
censura peragetur — inter spolia Darii Persarum regis
unguentorum scrinio capto, quod erat auro margaritis
gemmisque pretiosum, varios eius usus amicis demonstran-
tibus, quando taedebat unguenti bellatorem et militia sor-
didum: immo Hercule, inquit, librorum Homeri
custodiae detur, ut pretiosissimum humani animi opus

---

11 una die *Mommsen. ad Solin. 1,104. om. ll.* 20 indefesse F². | virtutis F²d*v*. -tē R. -te *r*. 26 forma *Strack. vers. Plin. I p. X.* fortuna *ll. v.* 30 de auro a. o auro D.

quam maxime diviti opere servaretur. idem Pindari vatis 109
familiae penatibusque iussit parci, cum Thebas raperet,
Aristotelis philosophi patriam condidit, tantaeque rerum
claritati tam benignum testimonium miscuit. Archilochi
poetae interfectores Apollo arguit Delphis. Sophoclem tragici cothurni principem defunctum sepeliri Liber pater iussit, obsidentibus moenia Lacedaemoniis, Lysandro eorum rege in quiete saepius admonito ut pateretur humari delicias suas. requisivit rex, qui supremum diem Athenis obiisse*nt*, nec difficulter ex iis quem deus significasset intellexit, pacemque funeri dedit.

30. (31) Platoni sapientiae antistiti Dionysius tyran- 110
nus alias saevitiae superbiaeque natus vittatam navem misit obviam, ipse quadrigis albis egredientem in litore excepit. viginti talentis unam orationem Isocrates vendidit. Aeschines Atheniensis summus orator, cum accusationem qua fuerat usus Rhodiis legisset, legit et defensionem Demosthenis qua in illud pulsus fuerat exsilium, mirantibusque tum magis fuisse miraturos dixit, si ipsum orantem
audivissent, calamitate testis ingens factus inimici. Thu- 111
cydiden imperatorem Athenienses in exsilium egere, rerum conditorem revocavere, eloquentiam mirati cuius virtutem damnaverant. magnum et Menandro in comico socco testimonium regum Aegypti et Macedoniae contigit classe et per legatos petito, maius ex ipso regiae fortunae praelata litterarum conscientia.

Perhibuere et Romani proceres etiam exteris testi- 112
monia. Cn. Pompeius confecto Mithridatico bello intraturus Posidonii sapientiae professione clari domum forem percuti de more a lictore vetuit, et fasces litterarum ia-

---

1 item **DRd***v*. 2 caperet **F**². *cfr. luc. p. 65.* 6 sepeliri **d**. -re *r*. 10 obiissent *Url. chrest.* -isset *ll.* | rex idem **dT**. ex iis *r*. 16 albis **RF**²**a**²*v*. agradis **DF**¹. agadis **a**¹. a gradibus **dT**. 18 depulsus **a**² *Rob.* 20 calamitati **R**². | *ad v.* testis **F**² *in margine addit:* Testimonium fuit huiusmodi: quodsi ipsam bestiam audiretis sua verba frementem. *cfr. nov. luc. p. 78.* 23 damnauerat **R**. 24 c̄tingit **R**². -gis **R**¹. 29 forem *ll.* -res *v. Rob.*

nuae submisit is cui se oriens occidensque submiserat.
Cato censorius in illa nobili trium sapientiae procerum
ab Athenis legatione audito Carneade quamprimum legatos
eos censuit dimittendos, quoniam illo viro argumentante
113 quid veri esset haud facile discerni posset. quanta mo-
rum commutatio! ille semper alioquin universos ex Italia
pellendos censuit Graecos, at pronepos eius Uticensis
Cato unum ex tribunatu militum philosophum, alterum ex
Cypria legatione deportavit, eandemque linguam ex duo-
bus Catonibus in illo abegisse, in hoc importasse memo-
rabile est.

114 Sed et nostrorum gloriam percenseamus. prior Afri-
canus Q. Enni statuam sepulchro suo inponi iussit, cla-
rumque illud nomen, immo vero spolium ex tertia orbis
parte *c*aptum, in cinere supremo cum poetae titulo legi.
divus Augustus carmina Vergili cremari contra testamenti
eius verecundiam vetuit, maiusque ita vati testimonium
115 contigit quam si ipse sua probavisset. M. Varronis in
bibliotheca, quae prima in orbe ab Asinio Pollione ex
manubiis publicata Romae est, unius viventis posita imago
est, haud minore, ut equidem reor, gloria, principe ora-
tore et cive ex illa ingeniorum quae tunc fuit multitudine
uni hanc coronam dante, quam cum eidem Magnus Pom-
116 peius piratico ex bello navalem dedit. innumerabilia de-
inde sunt exempla Romana, si persequi libeat, cum plures
una gens in quocumque genere eximios tulerit quam ce-
terae terrae. sed quo te, M. Tulli, piaculo taceam, quove
maxime excellentem insigni praedicem? quo potius quam
universi populi [illius gentis] amplissimo testimonio, e tota
117 vita tua consulatus tantum operibus electis? te dicente
legem agrariam, hoc est alimenta sua, abdicarunt tribus,

---

2 nobili **RF**^{2}. -lia **DF**^{1}. -lium **ad** *Rob.* 10 abegisse **T.** abig- **Rd.** ambig- **DF**^{1}**a**^{1}. abiec- *r Rob.* 15 captum *ego coll.* § *96.* raptum *ll.* 29 *uncos ego posui.* gentis **RF**^{2}**d***v.* -ti *r.* sciscentis *Detl.* vigentis *Madvig. adv. crit. II 525.* | amplissimo **RF**^{2}**d.** -mi *r.* | e **D.** et *r.* 30 consulatus **R.** -um *r.*
31 legnariam **Da.** legariam **F**^{1}. leg $\bar{c}$ naerariam **F**^{2}. legem agnatia (agrariam **d**^{2}) lignariam **d.**

te suadente Roscio theatralis auctori legis ignoverunt notatasque se discrimine sedis aequo animo tulerunt, te orante proscriptorum liberos honores petere puduit, tuum Catilina fugit ingenium, tu M. Antonium proscripsisti. salve primus omnium parens patriae appellate, primus in toga triumphum linguaeque lauream merite, et facundiae Latiarumque litterarum parens atque, ut dictator Caesar hostis quondam tuus de te scripsit, omnium triumphorum laurea maior. quanto plus est ingenii Romani terminos in tantum promovisse quam imperii.

31. Reliquis animi bonis praestitere ceteros mortales: 118
sapientia ob id Cati, Corculi apud Romanos cognominati, apud Graecos Socrates oraculo Apollinis Pythii praelatus
cunctis. **32.** (32) rursus mortales oraculorum societatem 119
dedere Chiloni Lacedaemonio praecepta eius Delphis consecrando aureis litteris, quae sunt haec: nosse se quemque, et nihil nimium cupere, comitemque aeris alieni atque litis esse miseriam. quin et funus eius, cum victore filio Olympiae exspirasset gaudio, tota Graecia prosecuta est.

33. (33) Divinitas et quaedam caelitum societas nobilissima ex feminis in Sibylla fuit, ex viris in Melampode apud Graecos, apud Romanos in Marcio.

34. (34) Vir optimus semel a condito aevo iudicatus 120
est Scipio Nasica a iurato senatu, idem in toga candida bis repulsa notatus a populo. in summa ei in patria mori non licuit, non Hercule magis quam extra vincula illi sapientissimo ab Apolline iudicato Socrati.

35. (35) Pudicissima femina semel matronarum sententia iudicata est Sulpicia Paterculi filia, uxor Fulvi Flacci, electa ex centum praeceptis quae simulacrum Veneris ex Sibyllinis libris dedicaret, iterum religionis experimento Claudia inducta Romam deum matre.

36. (36) Pietatis exempla infinita quidem toto orbe 121

---

2 se R. *om. r.* | discrimine *om.* dT. | sedes dT. | te *v.* et *ll.* 9 maior *Sill.* -ore RF[1]d. -rae D. -rem *r.* 15 tria a[2] *Rob. om. r.* 25 adiurato F[2] *Rob.* 26 sua R[2]. summa *r.*

exstitere, sed Romae unum cui comparari cuncta non possint. humilis in plebe et ideo ignobilis puerpera, supplicii causa carcere inclusa matre cum impetrasset aditum, a ianitore semper exquirente ne quid inferret cibi, deprehensa est uberibus suis alens eam. quo miraculo matris salus donata pietati est, ambaeque perpetuis alimentis, et locus ille eidem consecratus deae, C. Quinctio M'. Acilio cos. templo Pietatis exstructo in illius carceris sede, ubi
122 nunc Marcelli theatrum est. Gracchorum pater anguibus prehensis in domo, cum responderetur ipsum victurum alterius sexus interempto: *immo vero*, inquit, *meum necate, Cornelia enim iuvenis est et parere adhuc potest.* hoc erat uxori parcere et rei publicae consulere. idque mox consecutum est. M. Lepidus Appuleiae uxoris caritate post repudium obiit. P. Rutilius morbo levi impeditus nuntiata fratris repulsa in consulatus petitione ilico exspiravit. P. Catienus Plotinus patronum adeo dilexit ut heres omnibus bonis institutus in rogum eius se iaceret.

123 **37.** (37) Variarum artium scientia innumerabiles enituere, quos tamen attingi par sit florem hominum libantibus: astrologia Berosus cui ob divinas praedictiones Athenienses publice in gymnasio statuam inaurata lingua statuere, grammatica Apollodorus cui Amphictyones Graeciae honorem habuere, Hippocrates medicina, *na*m venientem ab Illyriis pestilentiam praedixit discipulosque ad auxiliandum circa urbes dimisit, quod ob meritum honores illi quos Herculi decrevit Graecia. eandem scientiam in Cleombroto Ceo Ptolemaeus rex Megalensibus sacris donavit centum talentis
124 servato Antiocho rege. magna et Critobulo fama est ex-

---

4 exquirenti **R**^{2}. curante **a**. excurrant **DR**^{1}**d**. excussa **F**^{2} *in ras. v. cfr. nov. luc. p. 60 n. 22.* 6 donata filiae *v* (*fortasse e Solini 1, 125, nam ll. om.* filiae). 11. 12 meonecare **RdT**. *an* me necate? 13 hoc — 19 se iaceret **F**^{2}**a**^{2}. hoc — 14 consecutum est **R**^{2}. *om. r.* | consecuta **F**^{2}**a**^{2}. 17 plotinus **F**^{2}. filotinus **a**^{2}. *cfr. Detl. mus. Rhen. XVIII p. 236 et Url. ib. p. 528.*

22 astriga **R**^{1}**d**. | ob **d**^{2}. ob id *r*. 23 grammatica — 25 habuere **a**^{2}. grammatica apollodorus **R**^{2}. *om. r.* 25 medicina, nam *Detl.* -cinam **a**^{1}. -cina *rv*. 30 cyrobolo **R**.

tracta Philippi regis oculo sagitta et citra deformitatem oris curata orbitate luminis, summa autem Asclepiadi Prusiensi condita nova secta, spretis legatis et pollicitationibus Mithridatis regis, reperta ratione qua vinum aegris medetur, relato e funere homine et conservato, sed maxime sponsione facta cum fortuna, ne medicus crederetur, si umquam invalidus ullo modo fuisset ipse. et vicit suprema in senecta lapsu scalarum exanimatus.

(38) Grande et Archimedi geometricae ac machinalis 125
scientiae testimonium M. Marcelli contigit interdicto, cum Syracusae caperentur, ne violaretur unus, nisi fefellisset imperium militaris inprudentia. laudatus est et Chersiphron Gnosius aede Ephesi Dianae admirabili fabricata, Philon Athenis armamentario *CD* navium, Ctesibius pneumatica ratione et hydraulicis organis repertis, Dinochares metatus Alexandro condent*i* in Aegypto Alexandriam. idem hic imperator edixit ne quis ipsum alius quam Apelles pingeret, quam Pyrgoteles scalperet, quam Lysippus ex aere duceret. quae artes pluribus inclaruere exemplis.

38. (39) Aristidis Thebani pictoris unam tabulam 126
centum talentis rex Attalus licitus est, octoginta emit duas Caesar dictator, Mediam et Aiacem Timomachi, in templo Veneris Genetricis dicaturus. Candaules rex Bularchi picturam Magnetum exitii, haud mediocris spati, [pari] rependit auro. Rhodum non incendit rex Demetrius expugnator cognominatus, ne tabulam Protogenis cremaret a parte ea muri locatam. Praxiteles marmore nobilitatus est Gnidia- 127
que Venere praecipue vesano amore cuiusdam iuvenis insigni, s*ed* et Nicomedis aestimatione regis grandi Gnidiorum aere alieno permutare eam conati. Phidiae Iuppiter Olympius cotidie testimonium perhibet, Mentori Capito-

---

5 mederetur **d** *Rob. v.* 10 interdictu **RdT**. 12. 13 cresiphron **R**[2]. -pron **R**[1]. cresimphro **d**. 14 CD *ego luc. p. 132.* mille *ll. v.* 15 repertis *om.* **R**[1]. 16 condenti *Ritschl. ind. lect. Bonn. 1857 p. 6.* -te *ll.* 18 sculperet **d**. 23 candaulus **DFa**[2]**d**. 24 mediocris pati (pate *aut* patio **R**[2]) re pendit **R**. *uncos ego posui. cfr, XXXV 55.* 27. 28 gignendiaque **R**[1]**d**. 29 insigni, sed et *Sill.* insignis et *ll.*

linus et Diana Ephesia, quibus fuere consecrata artis eius vasa.

128 **39.** (40) Pretium hominis in servitio geniti maximum ad hanc diem, quod equidem compererim, fuit grammaticae artis Daphnin A*t*tio Pisaurense vendente et M. Scauro principe civitatis IIi. $\overline{DCC}$ licente. excessere hoc in nostro aevo, nec modice, histriones redi*tu* libertatem suam mer-
129 cati, quippe cum iam apud maiores Roscius histrio IIi. $\overline{D}$ annua meritasse prodatur, nisi si quis in hoc loco desiderat Armeniaci belli paulo ante propter Tiridaten gesti dispensatorem, quem Nero IIi. $|\overline{CXXX}|$ manumisit. sed hoc pretium belli, non hominis, fuit tam Hercules quam libidinis, non formae, Paezontem e spadonibus Seiani IIi. $|\overline{D}|$ mercante Lutorio Prisco. quam quidem iniuriam lucri fecit ille mercatus in luctu civitatis, quoniam arguere nulli vacabat.

130 **40.** (41) Gentium in toto orbe praestantissima una omnium virtute haud dubie Romana exstitit. felicitas cui praecipua fuerit homini non est humani iudicii, cum prosperitatem ipsam alius alio modo et suopte ingenio quisque determinet. si verum facere iudicium volumus ac repudiata omni fortunae ambitione decernere, nemo mortalium est felix. abunde agitur atque indulgenter a fortuna deciditur cum eo qui iure dici non infelix potest. quippe ut alia non sint, certe ne lassescat fortuna metus est, quo
131 semel recepto solida felicitas non est. quid quod nemo mortalium omnibus horis sapit? utinamque falsum hoc et non ut a vate dictum quam plurimi iudicent! vana mortalitas et ad circumscribendam se ipsam ingeniosa computat more Thraciae gentis, quae calculos colore distinctos pro experimento cuiusque diei in urnam condit ac supremo

---

1 ephesia **R**^{2}**a**^{2}. -esi **R**^{1}**Fd**. epaesi **D**. 5 Daphnin Attio *Detl. mus. Rhen. XVIII p. 236.* daphni natio **F**^{2}**a**. dapninatio **DR**. damnin- **F**^{1}. dampn- **d**. 6 IIi *Hard.* III *ll. item infra.* | DCCC **R**. 7 histriones **F**^{2}**a**^{2}*v*. -ni **R**^{1}. -nis *r*. | reditu *Detl.* reddi **DRd**. seddi **F**^{2} *in ras.* sed **a**^{2}*v*. 14 Lutorio *v. cfr. Lipsius ad Tac. ann. III 49.* utorio **F**^{1}. sutorio *r*. Clutorio *C. Keilius mus. Rhen. XVI p. 293.*

die separatos dinumerat atque ita de quoque pronuntiat.
quid quod iste calculi candore illo laudato die originem 132
mali habuit? quam multos accepta adflixere imperia! quam
multos bona perdidere et ultimis mersere suppliciis! ista
nimirum bona, cum interim illa hora in gaudio fuit! ita
est profecto, alius de alio iudicat dies et tamen supremus
de omnibus, ideoque nullis credendum est. quid quod
bona malis paria non sunt etiam pari numero, nec lae-
titia ulla minimo maerore pensanda? heu vana et inpru-
dens diligentia! numerus dierum comparatur ubi quaeritur
pondus!

41. (42) Una feminarum in omni aevo Lampido Lace- 133
daemonia refertur quae regis filia, regis uxor, regis mater
fuerit, una Berenice quae filia, soror, mater Olympionica-
rum, una familia Curionum in qua tres continua serie ora-
tores exstiterint, una Fabiorum in qua tres continui prin-
cipes senatus, M. Fabius Ambustus, Fabius Rullianus filius,
Q. Fabius Gurges nepos.

42. (43) Cetera exempla fortunae variantis innumera 134
sunt. etenim quae facit magna gaudia nisi ex malis, aut
quae mala inmensa nisi ex ingentibus gaudiis? **43.** ser-
vavit proscriptum a Sulla M. Fidustium senatorem annis
XXXVI, sed iterum proscriptur*a*. superstes Sullae vixit,
sed usque ad Antonium, constatque nulla alia de causa ab eo
proscriptum quam quia proscriptus fuisset. (44) trium- 135
phare P. Ventidium de Parthis voluit quidem solum, sed
eundem in triumpho Asculano Cn. Pompei duxit puerum,
quamquam Masurius auctor est bis in triumpho ductum,
Cicero mulionem castrensis fu*r*nariae fuisse, plurimi iu-
ventam inopem in caliga militari tolerasse. fuit et Balbus 136
Cornelius maior consul, sed accusatus *id*que de iure vir-
garum in eum iudic*e* in consilium miss*o*, primus ex-

---

1 de quoquo R^{2}. quoque R^{1}. 3 abuisset R. 5 nimirum F^{2}. nimium *r*. | *an* una hora? 6 tamen *ll*. tandem *Detl.* 9 ulla d *Rob.* ullo *r*. | heu *om*. Rd. 23 proscriptura *Sill.* -ptus *ll*. 25 proscriptum quam quia *om*. R. 29 furnariae *Turneb. adv. 29, 18.* fufinariae DF. fusinariae dT. fufifurie R. sufferranium a^{2}. 31 idque *ego.* atque *ll. v.* 32 iudice *ego.* -cem *ll.* -cum *codd. Barb. v.* | misso *ego.* missus *ll. v.*

ternorum atque etiam in oceano genitorum usus illo honore quem maiores Latio quoque negaverint. est et L. Fulvius inter insignia exempla, Tusculanorum rebellantium consul, eodemque honore, cum transisset, exornatus confestim a populo Romano, qui solus eodem anno qu*o* fuerat hostis
137 Romae triumphavit ex iis quorum consul fuerat. unus hominum ad hoc aevi Felicis sibi cognomen adseruit L. Sulla, civili nempe sanguine ac patriae oppugnatione adóptatu*m*. se*d* quibus felicitatis inductus argumentis? quod proscribere tot milia civium ac trucidare potuisset. o prava interpretatio et futuro tempore infelix! non melioris sortis tunc fuere pereuntes quorum miseremur hodie, cum Sullam
138 nemo non oderit? age, non exitus vitae eius omnium proscriptorum ab illo calamitate crudelior fuit erodente se ipso corpore et supplicia sibi gignente? quod ut dissimulaverit et supremo somnio eius, cui inmortuus quodammodo est, credamus ab uno illo invidiam gloria victam, hoc tamen nempe felicitati suae defuisse confessus est quod Capitolium non dedicavisset.

139 (45) Q. Metellus in ea oratione quam habuit supremis laudibus patris sui L. Metelli pontificis, bis consulis, dictatoris, magistri equitum, quindecimviri agris dandis, qui p*lu*rim*o*s elephantos ex primo Punico bello duxit in triumpho, scriptum reliquit decem maximas res optimasque, in quibus quaerendis sapientes aetatem exigerent,
140 consummasse eum: voluisse enim primarium bellatorem esse, optimum oratorem, fortissimum imperatorem, auspicio suo maximas res geri, maximo honore uti, summa sapientia esse, summum senatorem haberi, pecuniam magnam bono modo invenire, multos liberos relinquere et clarissimum in civitate esse. haec contigisse ei nec ulli alii
141 post Romam conditam. longum est refellere et supervacuum abunde uno casu refutante. siquidem is Metellus

---

2 negaverint **RdT**. -runt *r*. 5 quo *v*. qui *ll*. 8. 9 adoptatum. sed *Salm. exerc. Plin. p. 39b B*. -tatus. et *ll*. 10 posset **dT**. 12 hodie *om*. **R**. 19 quod *om*. **R**. 20 que metellus **R**[1]. quem met- **d**. qud (*i. e.* quod) met- **R**[2], ***haud scio an recte; apodosis incipiat v. 32***. 23 plurimos *Pint*. primus *ll*.

orbam luminibus exegit senectam amissis incendio, cum Palladium raperet ex aede Vestae, memorabili causa sed eventu misero. quo fit ut infelix quidem dici non debeat, felix tamen non possit. tribuit ei populus Romanus quod nulli alii ab condito aevo, ut quotiens in senatum iret curru veheretur ad curiam. magnum et sublime, sed pro oculis datum.

44. Huius quoque Q. Metelli qui illa de patre dixit 142
filius inter rara felicitatis humanae exempla numeratur. nam praeter honores amplissimos cognomenque Macedoni*ci* a quattuor filiis inlatus rogo, uno praetori*o*, tribus consularibus, duobus triumphalibus, uno censorio, quae singula quoque paucis contigere. in ipso tamen flore digna- 143
tionis suae ab C. Atinio Labeone, cui cognomen fuit Macerioni, tribuno plebis, quem e senatu censor eiecerat, revertens e campo meridiano tempore, vacuo foro et Capitolio ad Tarpeium raptus ut praecipitaretur, convolante quidem tam numerosa illa cohorte quae patrem eum appellabat, sed, ut necesse erat in subito, tarde et tamquam in exsequias, cum resistendi sacroque sanctum repellendi ius non esset, virtutis suae opera et censurae periturus, aegre tribuno qui intercederet reperto a limine ipso mortis revocatus, alieno beneficio postea vixit, bonis inde etiam 144
consecratis a damnato suo, tamquam parum esset faucium certe intortarum expressique per aures sanguinis poena exacta. equidem et Africani sequentis inimicum fuisse inter calamitates duxerim, ipso teste Macedonico, siquidem dixit: *ite filii, celebrate exsequias, numquam civis maioris funus videbitis.* et hoc dicebat iam Baliaricis, Diadematis, iam Macedonicus ipse. verum ut 145
illa sola iniuria aestimetur, quis hunc iure felicem dixerit periclitatum ad libidinem inimici, nec Africani saltem,

5 ab *Rob. om. ll.* 6 ei et **a**^{2} *Rob.* et *r.* 8 dixit **RdT**. -xerat *rv.* 10 Macedonici a *Detl.* -onia **DF**^{1}**Rd**. -oni **a**^{1}. -oniae **F**^{2}. -onie **a**^{2}. 11 praetorio *Pint. cfr. Val. Max. VII 1.* -orie **R**^{1}. -one **DF**^{1}. -ore **F**^{2}**R**^{2}**ad**. 12 *ante* duobus *excidit fortasse* iisque. 15 macerioni **R**. -onis *r.* 25. 26 poena exacta *Ianus.* -na **F**^{2}**T**. -ne **DaF**^{1}. -nae **Rd**. exacta esse **DFa**. -ta esset **RdT**.

perire? quos hostes vicisse tanti fuit? aut quos non ho-
nores currusque illa sua violentia fortuna retroegit, per
mediam urbem censore tracto — etenim sola haec mo-
randi ratio fuerat, — tracto in Capitolium illo in quod
triumphans ipse deorum exuviis ne captivos quidem sic
146 traxerat? maius hoc scelus felicitate consecuta factum
est, periclitato Macedonico vel funus tantum ac tale per-
dere, in quo a triumphalibus liberis portaretur in rogum
velut exsequiis quoque triumphans. nulla est profecto
solida felicitas quam contumelia ulla vitae rupit, nedum
tanta. quod superest, nescio morum gloriae an indigna-
tionis dolori accedat, inter tot Metellos tam sceleratam
C. Atini audaciam semper fuisse inultam.

147 **45.** (46) In divo quoque Augusto, quem universa
mortalitas in hac censura nuncupet, si diligenter aestimen-
tur cuncta, magna sortis humanae reperiantur volumina:
repulsa in magisterio equitum apud avunculum et contra
petitionem eius praelatus Lepidus, * collegium in triumviratu
pessimorum civium, nec aequa saltem portione, sed prae-
148 gravi Antonio, * proscriptionis invidia, * Philippensi proe-
lio morbi, fuga et triduo in palude aegroti et (ut fatentur
Agrippa ac Maecenas) aqua subter cutem fusa turgidi la-
tebra, naufragia Sicula et alia ibi quoque in spelunca oc-
cultatio, iam in navali fuga urguente hostium manu preces
Proculeio mortis admotae, cura Perusinae contentionis,
sollicitudo Martis Actiaci, Pannonicis bellis ruina e turri,
149 tot seditiones militum, tot ancipites morbi corporis, su-
specta Marcelli vota, pudenda Agrippae ablegatio, totiens
petita insidiis vita, incusatae liberorum mortes luctusque
non tantum orbitate tristis, adulterium filiae et consilia
parricidae palam facta, contumeliosus privigni Neronis se-

---

4 illo $\mathbf{F}^2$. -le *r*. -lud *v*. 7 ac **R**. *om*. *r*. 10 rumpit **R**. *an* ruperit (rupit)? 15 nuncupet $\mathbf{R}^2\mathbf{d}^2$. -pat **a**. -pit *r*. 17 auunculum **a**. -colum $\mathbf{R}^2$. -colarium $\mathbf{R}^1$. -culiarum *r*. 18 *post* Lepidus *ll*. *habent vv*. proscriptionis invidia, *quae ego transposui in v. 20*. 21 morbi *ll*.*v*. morbidi *Ianus*. 22 agrippae $\mathbf{R}^1$. -pam $\mathbf{R}^2$. | ac Maecenas *om*. **R**. aetenas **d**. 30 orbitate **d***v*. -tatem *r*.

cessus, aliud in nepte adulterium, iuncta deinde tot mala, inopia stipendi, rebellio Illyrici, servitiorum delectus, iuventutis penuria, pestilentia urbis, fames Italiae, destinatio exspirandi et quadridui inedia maior pars mortis in corpus recepta. iuxta haec Variana clades et maiestatis eius foeda 150 suggillatio, abdicatio Postumi Agrippae post adoptionem, desiderium post relegationem, inde suspicio in Fabium arcanorumque proditionem, hinc uxoris et Tiberi cogitationes, suprema eius cura. in summa deus ille caelumque nescio adeptus magis an meritus herede hostis sui filio excessit.

46. (47) Subeunt in hac reputatione Delphica ora- 151 cula velut ad castigandam hominum vanitatem a deo emissa. duo sunt haec: Pedium felicissimum, qui pro patria proxime occubuisset; iterum a Gyge rege tunc amplissimo terrarum consulti: Aglaum Psophidium esse feliciorem. senior hic in angustissim*o* Arcadiae angulo parvum sed annuis victibus large sufficiens praedium colebat, numquam ex eo egressus atque, ut e vitae genere manifestum est, minima cupiditate minimum in vita mali expertus.

47. (48) Consecratus est vivus sentiensque eiusdem 152 oraculi iussu et Iovis deorum summi adstipulatu Euthymus pycta, semper Olympiae victor et semel victus. patria ei Locri in Italia. ibi imaginem eius et Olympiae alteram eodem die tactam fulmine C a l l i m a c h u m ut nihil aliud miratum video deumque iussisse sacrificari, quod et vivo factitatum et mortuo, nihilque de eo mirum aliud quam hoc placuisse dis.

48. (49) De spatio atque longinquitate vitae hominum 153

---

6 adoptationem **R**. 9 illum **R**. 10 hostis sui **R**. hostis suo **F**[2]. orti suo *r*. 12 hanc **R**. 14 pedium **Ra**[1]**d**. paedium **DF**. phedium **a**[2]. Tellum Pediaeum *Url. vind. n. 163.* 16 Psophidium *v. cfr. Val. Max. VII 1, 2.* prophid- **R**. -phod- *r*. 17 angustissimo *v.* -mum (aug- **R**) *ll.* 23 *Noltenius quaest. Plin. thes. 5 vult* et d o l o semel. | patrie et **Rd**. 24 eius ibi et **DFa**. 26 deumque *edd. vett.* ad eumque *ll. an* ad eamque? | sacrificari **Rd**. -care *r*. 27 de eo **F**[2]**T**. adeo **Rd***v*. deo *r*. 28 hoc **FRd**. *om. r*. 29 sparatio **R**.

non locorum modo situs verum e*t* *t*empo*r*a ac sua cuique sors nascendi incertum fecere. Hesiodus, qui primus aliqua de hoc prodidit, fabulose, ut reor, multa *de* hominum aevo referens cornici novem nostras attribuit aetates, quadruplum eius cervis, id triplicatum corvis, et reliqua 154 fabulosius in phoenice ac Nymphis. Anacreon poeta Arganthonio Tartesiorum regi CL tribuit annos, Cinyrae Cypriorum decem annis amplius, Aegimio CC, Theopompus Epimenidi Gnosio CLVII; Hellanicus quosdam in Aetolia Epiorum gentis ducen*o*s explere, cui adstipulatur Damastes memorans Pictoreum ex his praecipuum corpore viribusque etiam CCC vixisse, Ephorus Arcadum 155 reges tricenis annis, Alexander Cornelius Dandonem quendam in Illyrico D vixisse, Xenophon in peripl*o* Lutmiorum insulae regem DC, atque ut parce mentitus filium eius DCCC. quae omnia inscitia temporum acciderunt. annum enim alii aestate determinabant et alterum hieme, alii quadripertitis temporibus, sicut Arcades quorum anni trimenstres fuere, quidam lunae senio ut Aegyptii. itaque apud eos aliqui et singula milia annorum vixisse 156 produntur. sed ut ad confessa transeamus, Arganthonium Gaditanum LXXX annis regnasse prope certum est. putant quadragensimo coepisse. Masinissam LX annis regnasse indubitatum est, Gorgian Siculum CVIII vixisse. Q. Fabius Maximus LXIII annis augur fuit. M. Perpenna et nuper L. Volusius Saturninus omnium quos in consulatu sententiam rogaverant superstites fuere. Perpenna septem reli-

---

1 et tempora *Detl. coll.* § *155.* exempla *ll. v.* 3 de *v. om. ll.* 7 Arganthonio *Barb.* arguanthonio DF^{1}ad. archanth- F^2. arguatonio R. 9 CLVII *Detl. coll.* § *175 et Val. Max. VIII 13, ext. 5.* clui D^1. cluih D^2. duih a^1. CLIII *r.* 10 aetoliepiorum R^1. -iaephi- R^2. | ducenos *ego.* -ntos *v.* -nta DFa. CC Rd. 11 damastes *codd. Gelen.* damiates *ll.* | pictoreum Ra^2. -orum a^1. -orium *r.* Titormum *Url. vind. n. 164.* 14 periplu D. petriplu ad. petri/// F^1. perip F^2. petropu R. 15 Latriniorum *Url. chrest. coll. IV 97.* Latmiorum *Salm. cfr. Val. Max. l. l.* § *7.* 20 aliqui d. *om. r.* | singuli d. 21 arcanthonium D. archanto- ad. archado- F. arcandorium R. 25 LXVI F *in ras.*

quit ex iis quos censor legerat; vixit annos LXXXXVIII. qua in re et illud adnotare succurrit, unum omnino 157 quinquennium fuisse quo senator nullus moreretur, cum Flaccus et Albinus censores lustrum condidere, usque ad proximos censores, ab anno urbis DLXXVIIII. M. Valerius Cor*vin*us centum annos inplevit, cuius inter primum et sextum consulatum XLVI anni fuere. idem sella curuli semel ac viciens sedit, quotiens nemo alius. aequavit eius vitae spatia Metellus pontifex.

Et ex feminis Livia Rutili LXXXXVII annos excessit, 158 Statilia Claudio principe ex nobili domo LXXXXVIIII, Terentia Ciceronis CIII, Clodia Ofili CXV, haec quidem etiam enixa quindeciens. Lucceia mima C annis in scaena pronuntiavit. Galeria Copiola emboliaria reducta est in scaenam C. Poppaeo Q. Sulpicio cos. ludis pro salute divi Augusti votivis annum CIIII agens; producta fuerat tirocinio a M. Pomponio aedile plebis C. Mario Cn. Carbone cos. ante annos XCI, a Ma*gn*o Pompeio magni theatri dedicatione anus pro miraculo reducta. Sammullam quoque 159 centum decem annis vixisse auctor est Pedianus Asconius. minus miror Stephanionem, qui primus togatus saltare instituit, utrisque saecularibus ludis saltavisse, divi Augusti et quos Claudius Caesar consulatu suo quarto fecit, quando LXIII non amplius anni interfuere, quamquam et postea diu vixit. in Tmoli montis cacumine quod vocant Tempsin CL annis vivere Mucianus auctor est, totidem ann*is* censum Claudi Caesaris censura T. Fullonium Bononiensem, idque collatis censibus quos ante detulerat

---

1 LXXXXVII **a**. LXXXVIII **F**². 5 DLXXVIII **a**. 6 Corvinus *v. cfr. Val. Max. VIII 13, 1.* cornelius *ll.* 10 Rutili *v. cfr. Val. Max. l. l.* § *6.* rutilia *ll.* | XCVI **R**. 11 sattilia *ll.* 12 ofelli **F**². 16 CIIII **F**²**a**². VIIII **d**. VIII *r.* 17 pōpinio **R**. 18 XCI **a**². XD **DRd**. X **a**¹. XV **F**² *in ras.* | Magno *v.* marco *ll.* 20 centum decem **Rd**. CX *r.* 22 saltavisse *ego.* -uitsed *ll.* -visse et *Sill.* 23 et quos Claudius **R***v.* et Claudius quos **d**. et quos CL **F**². CL quos *r.* 24 LXXXIII **R**. 27 annis *ego.* -nos *ll. v. fortasse* annorum (annor̄); *cfr.* § *164.* | censum **F**. centum **DRd**. *om.* **a**. | claudi **Rd**. CL *r.*

vitaeque argumentis — etenim curae principi *id* erat —
verum apparuit.
160 **49.** (50) Poscere videtur locus ipse sideralis scientiae
sententiam. E p i g e n e s CXII annos inpleri negavit posse,
B e r o s u s excedi CXVI. durat et ea ratio quam P e t o s i r i s
ac N e c e p s o s tradidere (tetartemorion appellant a trium
signorum portione) qua posse in Italiae tractu CXXIIII
annos vitae contingere apparet. negavere illi quemquam
LXXXX partium exortivam mensuram (quod anaphoras vo-
cant) transgredi, et has ipsas incidi occursu maleficorum
siderum aut etiam radiis eorum solisque. Aescu*l*apius
rursus *et* Aesculapi secta quae stata vitae spatia a stellis
accipi dicit, quantum plurimum tribua*n*t incertum est.
161 rara autem esse dicunt longiora tempora quidem, c*u*m
momentis horarum insignibus lunae dierum, ut VII atque
XV, quae nocte ac die observantur, ingens turba nascatur
scansili annorum lege occidua, quam climacteras appellant,
non fere ita genitis LIIII annum excedentibus.
162 Primum ergo ipsius artis inconstantia declarat quam
incerta res sit. accedunt experimenta recentissimi census
quem intra quadriennium imperatores Caesares Vespasiani
pater filiusque censores egerunt. nec sunt omnia vasaria
excutienda, mediae tantum partis inter Apenninum Padum-
163 que ponemus exempla: CXX annos Parmae tres edidere,

---

1 id curae **R**(?)*v*. | principi id *Detl.* -pio *ll.* 3 scientia **R**. 4 sententiam *om.* **DF**^{1}**d**^{1}. *an* locum sibi sideralis scientia? | epigenes **R** *in marg.* -genus **F**^{2}. *om.* **F**^{1}. sic *r.* | CXII **RdT**. CXV **F**^{2} *in ras.* XII *r.* 5 excedit **FRad**. | CXVII **R**. 6 et tartemarion **R**. (tradiderit) etartemarion **d**. 7.8 *an* CXXI annos vitae? *cfr. Iul. Firm. Mat. II c. 13.* 11 Aesculapius *ego.* escol- **a**. *om.* **F**^{2}. scol- *r.* schola **T***v*. 12 et *ego inserui.* | Aesculapii **T***v*. esculapi **F**^{2}. scol- **R**. scul- *r.* | secta *edd. vett.* secuta *ll.v.* | stata uitae **F**. statuite **Da**. -uit **Rd**. | spatia uitae **R**^{2}**d**^{2}. 13 sed quantum **Rd**(?)*v*. | tribuant *ego.* -uat *ll.* 14 quidem, cum *ego.* quidem (quid est **DF**) qm̄ *ll.* quandoquidem *v.* 17 appellant **d***v*. -at *r.* 18 LIII **dT**. *fortasse* LXIII. *cfr. Gell. n. A. XV 7. Censor. d. d. nat. 14, 14.* 20 experimenta **d**. exempla *add.* **DRF**^{1}**a**^{1}. et exempla *add.* **F**^{2}**a**^{2}. *cfr. nov. luc. p. 77.* 21 imperatores *v.* -orū **R**^{2}. -or *r.* | caesares *v.* -ris *ll.* 23 meridie **Rd**.

Brixi*l*li unus, CXXV Parmae duo, CXXX Placentiae unus, Faventiae una mulier, CXXXV Bononiae L. Terentius M. filius, Arimini vero M. Aponius CXL, Tertulla CXXXVII. citra Placentiam in collibus oppidum est Veleiatium, in quo CX annos sex detulere, quattuor vero centenos vicenos, unus CXL, M. Mucius M. F. Galeria Felix. ac ne 164 pluribus moremur in re confessa, in regione Italiae octava centenum annorum censi sunt homines LIIII, centenum denum homines XIIII, centenum vicenum quinum homines duo, centenum tricenum homines quattuor, centenum tricenum quinum aut septenum totidem, centenum quadragenum homines tres.

Alia mortalitatis inconstantia: **Homerus** eadem nocte 165 natos Hectorem et Polydamanta tradidit, tam diversae sortis viros. C. Mario Cn. Carbone III cos. a. d. V kal. Iunias M. Caelius Rufus et C. Licinius Calvus eadem die geniti sunt, oratores quidem ambo, sed tam dispari eventu. hoc etiam iisdem horis nascentibus in toto mundo cotidie evenit, pariterque domini ac servi gignuntur, reges et inopes.

50. (51) Publius Cornelius Rufus, qui consul cum 166 M'. Curio fuit, dormiens oculorum visum amisit, cum id sibi accidere somniaret. e diverso Pheraeus Iason deploratus a medicis vomicae morbo, cum mortem in acie quaereret, vulnerato pectore medicinam invenit ex hoste. Q. Fabius Maximus consul apud flumen Isaram proelio commisso adversus Allobrogum Arvernorumque gentes a. d. VI idus Augustas, $\overline{\text{CXXX}}$ perduellium caesis, febri

---

1—3 *dist. Detl.* 1 Brixilli *Detl. coll. III 115.* -ili *ll.* -elli *v.* 2 muliere **R**. -ri **d**. | CXXXV *v.* CXXV *ll.* 3 M. Aponius *v.* maponia **a**. -nias *r.* | CXL *Bergk. diurn. litt. ant. 1849 p. 21.* CX et L **R**. VI et L **d**. sex et L *r.* 4 circa **R**. 5 CCX **DFa**. | vero *om.* **Rd**. 6 CXL *v.* ex (C. **Fa**) quinquaginta *ll.* | gali **Rd**. 10 centenum uicenum tricenum **a**. 11 aut **F²Rad**. au **F¹**. autem **D**. | septimum **a¹**. homines IIII tricenum centenum aut septimum **a²**. 16 Caelius *Colerus ad Val. Max. IV 2, 7. v.* caecilius *ll.* | C. *v.* Cornelius *ll.* 23 Pheraeus *Pint.* ualerius **F²**. phalereus *r.* | iason **R**. eacus **F²**. iacum *r.*

167 quartana liberatus est in acie. incertum ac fragile nimirum est hoc munus naturae, quicquid datur nobis, malignum vero et breve etiam in his quibus largissime contigit, universum utique aevi tempus intuentibus. quid quod aestimatione nocturnae quietis dimidio quisque spatio vitae suae vivit, pars aequa morti similis exigitur aut poenae, nisi contigit quies? nec reputantur infantiae anni qui sensu carent, non senectae in poenam vivacis. tot periculorum genera, tot morbi, tot metus, tot curae, [totiens] invocata
168 morte ut nullum frequentius sit votum. natura vero nihil hominibus brevitate vitae praestitit melius. hebescunt sensus, membra torpent, praemoritur visus, auditus, incessus, dentes etiam ac ciborum instrumenta, et tamen vitae hoc tempus adnumeratur. ergo pro miraculo et id solitarium reperitur exemplum Xenophili musici, centum et quinque
169 annis vixisse sine ullo corporis incommodo. at Hercule reliquis omnibus per singulas membrorum partes qualiter nullis aliis animalibus certis pestifer calor remeat horis aut rigor, neque horis modo sed et diebus noctibusque trinis quadrinisve, etiam anno toto. atque etiam morbus est aliquis per sapientiam mori. morbis quoque enim
170 quasdam leges natura posuit: quadrini circuitus febrem numquam bruma, numquam hibernis mensibus incipere, quosdam post sexagensimum vitae spatium non accedere, alios pubertate deponi, a feminis praecipue, senes minime sentire pestilentiam. namque et universis gentibus ingruunt morbi, et generatim modo servitiis modo procerum ordini aliosque per gradus. qua in re observatum a meridianis partibus ad occasum solis pestilentiam semper ire, nec umquam aliter fere, non hieme, nec ut ternos ex-
171 cedat menses. **51.** (52) iam signa letalia: in furoris morbo risum, sapientiae vero aegritudine fimbriarum curam et stragulae vestis plicaturas, a somno moventium neglectum,

---

1. 2 nimirum F[2]a[2]. nimium rv. 9 *uncinos posui ego: cfr. luc. p. 90 n. 57.* 15 Xenophili musici R[2]. -li musicus F[2]. -limus r. | centum Rd. ducentum r. 21 sapiendam DF[1]a[1]. *locus adhuc corruptus est.* | enim quoque R. 24 accidere Rd. 33 monentium d. morient- DFa.

praefandi umoris e corpore effluvium, in oculorum quidem
et narium aspectu indubitata maxime, atque etiam supino
adsidue cubitu, venarum inaequabili aut formicante per-
cussu, quaeque alia Hippocrati principi medicinae obser-
vata sunt. et cum innumerabilia sint mortis signa, salutis
securitatisque nulla sunt, quippe cum censorius Cato ad
filium de validis quoque observationem ut ex oraculo ali-
quo prodiderit senilem iuventam praematurae mortis esse
signum. morborum vero tam infinita est multitudo ut 172
Pherecydes Syrius serpentium multitudine ex corpore eius
erumpente exspiraverit. quibusdam perpetua febris est,
sicut C. Maecenati. eidem triennio supremo nullo horae
momento contigit somnus. Antipater Sidonius poeta omni-
bus annis uno die tantum natali corripiebatur febre et eo
consumptus est satis longa senecta.

52. (53) Aviola consularis in rogo revixit et, quo- 173
niam subveniri non potuerat praevalente flamma, vivus
crematus est. similis causa in L. Lamia praetorio viro
traditur. nam C. Aelium Tuberonem praetura functum a
rogo relatum Messala Rufus et plerique tradunt. haec est
condicio mortalium. ad has et eiusmodi occasiones for-
tunae gignimur, uti de homine ne morti quidem debeat
credi. reperimus inter exempla Hermotimi Clazomenii 174
animam relicto corpore errare solitam vagamque e lon-
ginquo multa adnuntiare quae nisi a praesente nosci non
possent, corpore interim semianimi, donec cremato eo
inimici qui Cantharidae vocabantur remeanti animae veluti
vaginam ademerint; Aristeae etiam visam evolantem ex ore
in Proconneso corvi effigie, quae magna quaeritur hac
fabulositate. quam equidem et in Gnosio Epimenide simili 175

---

1 profandi **DFad**. 5 sint *om.* **Rd**. 20 Messala Rufus *Dalec. cfr. Brunn. de auct. ind. Plin. p. 13.* Messala, Rufus *Hard. v.* 22 morti **R**^{2}**F**^{2}**a**^{2}**d**^{2}. sorte **R**^{1}. forti **d**^{1}. forte *r*. 23 de anima reperimus **Rd**. reperimus *r*. 27. 28 ueluti uaginam **R**^{2}**F**^{2}**a**^{2}. velut imaginem *r*. 29 effigie quae **dT**. effigie **R**. effigieq; *r*. | sequitur **a**^{2}. quaeritur (q; ritur **R**) *rv*. | ecc **R**^{1}. heec **R**^{2}. hac *r*. *fortasse* quem magna prosequitur Graecia fabulositate, *nam locus adhuc corruptus est.*

modo accipio, puerum aestu et itinere fessum in specu septem et quinquaginta dormisse annis, rerum faciem mutationemque mirantem velut postero die experrectum, hinc pari numero dierum senio ingruente, ut tamen in septimum et quinquagesimum atque centesimum vitae duraret annum. feminarum sexus huic malo videtur maxime opportunus conversione volvae, quae si corrigatur, spiritus restituitur. huc pertinet nobile apud Graecos volumen Heraclidis septem diebus feminae exanimis ad vitam 176 revocatae. Varro quoque auctor est XXviro se agros dividente Capuae quendam qui efferretur foro domum remeasse pedibus. hoc idem Aquini accidisse. Romae quoque Corfidium materterae suae maritum funere locato revixisse et 177 locatorem funeris ab eo elatum. adicit miracula quae tota indicasse conveniat: e duobus fratribus equestris ordinis Corfidis maiori accidisse ut videretur exspirasse, apertoque testamento recitatum heredem minorem funeri institisse, interim eum qui videbatur exstinctus plaudendo concivisse ministeria et narrasse a fratre se venisse, commendatam sibi filiam ab eo, demonstratum praeterea quo in loco defodisset aurum nullo conscio, et rogasse ut iis funebribus quae comparasset efferretur. hoc eo narrante fratris domestici propere adnuntiavere exanimatum illum, et aurum 178 ubi dixerat repertum est. plena praeterea vita est his vaticiniis, sed non conferenda, cum saepius falsa sint, sicut ingenti exemplo docebimus. Bello Siculo Gabienus Caesaris classium fortissimus captus a Sexto Pompeio iussu eius incisa cervice et vix cohaerente iacuit in litore toto die. deinde, cum advesperavisset, gemitu precibusque congregata multitudine petiit uti Pompeius ad se veniret aut aliquem ex arcanis mitteret, se enim ab inferis remissum 179 habere quae nuntiaret. misit plures Pompeius ex amicis, quibus Gabienus dixit inferis dis placere Pompei causas et partes pias, proinde eventum futurum quem optaret, hoc

---

10 se agros *Rob.* se agro R¹a². saegro Fa¹. segro *r.* 15 e *om.* Rd. 16 maioris R. 17 fuerit R¹d. fratrem R². funeri *r.* | instituisse R². 27 classiom R¹. 29 cum gemitu R*v*. 30 ut R². 32 haberetque quod d.

se nuntiare iussum, argumentum fore veritatis quod peractis
mandatis protinus exspiraturus esset. idque ita evenit.
post sepulturam quoque visorum exempla sunt, nisi quod
naturae opera, non prodigia, consectamur.

53. (54) In primis autem miraculo sunt — at qu*ae* 180
frequentia! — mortes repentinae (hoc est summa vitae
felicitas), quas esse naturales docebimus. plurimas prodidit
Verrius, nos cum delectu modum servabimus. gaudio
obiere praeter Chilonem, de quo diximus, Sophocles et
Dionysius tyrannus, uterque accepto tragicae victoriae
nuntio, mater illa Cannensi filio incolumi reviso contra
nuntium falsum, pudore Diodorus sapientiae dialecticae
professor, lusoria quaestione non protinus ad interrogatio-
nes Stilponis dissoluta. nullis evidentibus causis obiere, 181
dum calciantur matutino, duo Caesares, praetor et prae-
tura perfunctus dictatoris Caesaris pater, hic Pisis exani-
matus, ille Romae, Q. Fabius Maximus in consulatu suo
pridie kal. Ian., in cuius locum *C.* Rebilus paucissimarum
horarum consulatum petiit, item C. Volcatius Gurg*e*s se-
nator, omnes adeo sani atque tempestivi ut de progre-
diendo cogitarent, Q. Aemilius Lepidus iam egrediens in-
cusso pollice limini cubiculi, C. Aufustius egressus, cum
in senatum iret, offenso pede in comitio. legatus quoque 182
qui Rhodiorum causam in senatu magna cum admiratione
oraverat in limine curiae protinus exspiravit progredi vo-
lens, Cn. Baebius Tamphilus praetura et ipse functus, cum
a puero quaesisset horas, Aulus Pompeius in Capitolio,
cum deos salutasset, M'. Iuventius Thalna consul, *d*um

---

2 itaque ita R. 5 at quae *ego: cfr. nov. luc. p. 87.* atque Ra^{2}d. ad quem r. 6 frequenter a^{2}. 7 doceuimus R. 11 illac annensis R^{2}. ille annensi *cum ras.* R^{1}. | incolumi reviso F. in columine viso DR. incolume (in colum ne a^{1}) viso ad. 13. 14 interrogationes stilbonis F^{2}. -nem stilb- R^{2}. -ne stilb- DF^{1}R^{1}. -nes tilb- a^{2}d. -ne tilb- a^{1}. 16. 17 exanimatus R. est *add.* r. 18 C *Sill.* Rebilus *v.* orbilius D^{1}F. or///b- R. orab- D^{2}a. more illius d. 19 Gurges *v.* -us *ll.* 25 orauerat F^{2} *in ras.* R. conauerat D. eruerat d. continauerat a^{1}. contionauerat a^{2}. 26 Tamphilus *Hard.* pampilus R. pamphius a^{1}. pamphilus r. 28 dum *Sillig.* cum *ll.*

sacrificat, C. Servilius Pansa, cum staret in foro ad ta-
bernam hora diei secunda in P. fratrem innixus, Baebius
iudex, dum vadimonium differri iubet, M. Terentius Corax,
183 dum tabellas scribit in foro. nec non et proximo anno,
dum consulari viro in aurem dicit, eques Romanus ante
Apollinem eboreum qui est in foro Augusti. super omnes
C. Iulius medicus, dum inunguit, specillum per oculum
trahens, A. Manlius Torquatus consularis, cum in cena
placentam adpeteret, L. Tuccius medicus Valla, dum mulsi
potionem haurit, Appius Saufeius, e balineo reversus cum
mulsum bibisset ovumque sorberet, P. Quintius Scapula,
cum apud Aquilium Gallum cenaret, Decimus Saufeius
184 scriba, cum domi suae pranderet. Cornelius Gallus prae-
torius et *T.* Heter*e*ius eques Romanus in venere obiere,
et quos nostra adnotavit aetas duo equestris ordinis in
eodem pantomimo Mystico tum forma praecellente. opero-
sissima tamen securitas mortis in M. Ofilio Hilaro ab an-
185 tiquis traditur. comoediarum *h*istrio is, cum populo ad-
modum placuisset natali die suo conviviumque haberet,
edita cena calidam potionem in pultario poposcit, simulque
personam eius diei acceptam intuens coronam e capite suo
in eam transtulit, tali habitu rigens nullo sentiente, donec
accubantium proximus tepescere potionem admoneret.
186 Haec felicia exempla, at contra miseriarum innumera:
L. Domitius clarissimae gentis apud Massiliam victus, Cor-
fini captus ab eodem Caesare, veneno poto propter taedium

---

2 secunda **d**. ad secundam (-da **D**) *r*. 8 A. *v*. am **a**. iā **D**^{2}**F**. iū **R**. *om*. **D**^{1}. *del*. **d**^{2}. 9 Tuccius *Hard*. tunccius **Da**. tuntius **F**. t.tutius **R**. tuscius **dT**. | ualla *ll*. Sullae *Detl*. 10 sacipeius **R**. 12 Aufeius **R** *ex corr*. 14 T. Hetereius *Halm. ad Val. Max. IX 12, 8*. V. hectierius **R**. V. heterius **dT**. V. etherius **D**. V. aetherius **F**. V. ethrius **a**. 16 ,pantomimu **R**^{1}. -imō **R**^{2}. -inu **d**. | histico **R**^{2}. histao **R**^{1}. 16. 17 operosissima *ll. v. an* prodigiosissima*?* 18 istri is **R**. ystriis **d**. istrio is *r*. 20 enita **DF**^{1}**a**^{1}**d**. 21 intuens *ll. v.* induens *Georges philol. XXXII p. 690*. 23 te poscere **R**^{2}. te postere **R**^{1}. deposcere **d**. 24 miseriarum *ll. v. an* miserarum (*sc.* mortium)*? Detl.* miserorum. 25. 26 corfinii **F**^{2} *in ras*. cornifi **DR**^{1}**d**^{2}. cornifici *r*.

vitae, postquam biberat, omni ope ut viveret adnisus est. invenitur in a c t i s Felice russei auriga elato in rogum eius unum e faventibus iecisse se, frivolum dictu, ne hoc gloriae artificis daretur, adversis studiis copia odorum corruptum criminantibus. cum ante non multo M. Lepidus nobilissimae stirpis, quem diverti anxietate diximus mor- 186
tuum, flammae vi *e* rogo eiectus recondi propter ardorem non potuisset, iuxta sarmentis aliis nudus crematus est.

54. (55) Ipsum cremare apud Romanos non fuit ve- 187
teris instituti. terra condebantur. at postquam longinquis bellis obrutos erui cognovere, tunc institutum. et tamen multae familiae priscos servavere ritus, sicut in Cornelia nemo ante Sullam dictatorem traditur crematus, idque voluisse veritum talionem eruto C. Mari cadavere. [sepultus vero intellegatur quoquo modo conditus, humatus vero humo contectus].

55. (56) Post sepulturam va*n*ae manium ambages. 188
omnibus a suprem*o* die eadem quae ante primum, nec magis a morte sensus ullus aut corpori aut animae quam ante natalem. eadem enim vanitas in futurum etiam se propagat et in mortis quoque tempora sibi vitam mentitur, alias inmortalitatem animae, alias transfigurationem, alias sensum inferis dando et manes colendo deumque faciendo qui iam etiam homo esse desierit, ceu vero ullo modo spirandi ratio ceteris animalibus distet, aut non diuturniora in vita multa reperiantur quibus nemo similem divinat inmortalitatem. quod autem corpus animae per se? 189
quae materia? ubi cogitatio illi? quomodo visus, auditus, aut qui tangit? quis usus eius aut quod sine his bonum? quae deinde sedes quantave multitudo tot saeculis animarum velut umbrarum? puerilium ista deliramentorum avidaeque

3 sese **R**. *om*. **d**. se *r*. 5 Lepidus **d***v*. *om*. *r*. 8 potuisse **Rd**[1]. 10 postquam **d***v*. post *r*. 14 eruto **R**. obruto *r*. | sepultus — 16 contectus *uncis inclusi cum Pintiano: cfr. luc. p. 52*. 15 intellegitur **F**[2]**a**[2] *Rob*. 17 vanae *Detl*. variae **RdT***v*. ariae **DF**[1]**a**[1]. aliae *r*. 18 supremo *ego luc. p. 57*. -ma *ll. v*. 21 ipsa sibi **a**[2] *Rob*. | vitam **Rd**. vita *r*. 31 ista **RF**[2]. sta **DF**[1]. stat **ad**. | deliramentorum **R**[2]. delenim- **DFR**[1]. elenim- **a**. elem- **dT**.

numquam desinere mortalitatis commenta sunt. similis et de adservandis corporibus hominum ac reviviscendi pro-
190 misso Democrit*i* vanitas, qui non revixit ipse. quae, malum, ista dementia est iterari vitam morte? quaeve gen*i*tis quies umquam, si in sublimi sensus animae manet, inter inferos umbrae? perdit profecto ista dulcedo credulitasque praecipuum naturae bonum, mortem, ac duplicat obitu*r*i dolorem etiam post futuri aestimatione. etenim si dulce vivere est, cui potest esse vixisse? at quanto facilius certiusque sibi quemque credere *et* specimen securitatis antegenitali sumere experimento!

191 **56.** (57) Consentaneum videtur, priusquam digrediamur a natura hominum, indicare quae cuiusque inventa sint. emere ac vendere instituit Liber pater ..... idem diadema, regium insigne, et triumphum invenit, Ceres frumenta, cum antea glande vescerentur. eadem molere et conficere in Attica, ut ali*i* in Sicilia, ob id dea iudicata. eadem prima leges dedit, ut alii putavere Rhadamanthus.

192 Litteras semper arbitror Assyriis fuisse, sed alii apud Aegyptios a Mercurio, ut Gellius, alii apud Syros repertas volunt. utrique in Graeciam attulisse e Phoenice Cadmum sedecim numero, quibus Troiano bello Palameden adiecisse quattuor hac figura ΖΥΦΧ, totidem post eum Simoniden melicum, ΨΞΩΘ, quarum omnium vis in nostris recognoscitur. Aristoteles decem et octo priscas fuisse, et duas ab Epicharmo additas ΧΖ quam a Palamede mavult.

---

3 Democriti *ego luc. p. 68.* -to *ll.* | quę **R**^{1}. qud **R**^{2}. 5 genitis *v.* gentis **F**^{2}**a**^{2}. gintis **F**^{1}. genti **Rad.** ginti **D.** | sublimi **d.** -me *r.* 8 obituri *Pint.* obitusi **R.** -tu si **DF**^{2}**a**^{1}. -tui **F**^{1}. -tus si **a**^{2}. -tu sit **d**^{1}. -tus hii **d**^{2}. 10 et *ego. om. ll.* ac *v.* 14 *lacunam ego indicavi.* Mercurius *ante* emere *et* vindemiare *post* pater *inseri voluit Ianus. cfr. etiam Osann. philol. VII 394 et Url. vind. I nr. 166.* | aut **R.** ac *r.* 17 ut ali *Detl.* aut alia **R**^{1}. uialia **DF**^{1}**a**^{1}**d.** et alia **R**^{2}**a**^{2}*v.* italia **F**^{2}. 19 assyriis **R.** -rias **F**^{2}**a**^{2}**d** *Rob.* -ras **F**^{1}**D**^{2}. -nas **D**^{1}. arsypas **a**^{1}.

21 utrique **dT.** uirique **DR**^{1}**F**^{2}**a**^{1}. uiri **F**^{1}. utique **a**^{2}*Rob. v.* easque **R**^{2}. | attulisse *ll.* int- *v.* 23 ΖΥΦΧ *ego.* ΝΥΦΧ *ll.* ΖΨΦΧ *Detl.* ΗΨΦΧ *Ianus. an* ΖΥΨΞ*?* 24 ΨΞΩΘ *ego.* ΨƐΟΘ **R.** VƐ⊗Θ **D.** VƐΘЄ **Fad.** ΥΞΩΘ *Detl. an* ΦΧΩΘ*?* 26 ΧΖ *ego.* ΧΖ **F**^{2}. *om. r.* ΨΖ *Detl.* ΘΧ *v.*

Anticlides in Aegypto invenisse quendam nomine Menen 193
tradit, $\overline{\text{XV}}$ annorum ante Phoronea antiquissimum Graeciae
regem, idque monumentis adprobare conatur. e diverso
Epigenes apud Babylonios $\overline{\text{DCCXX}}$ annorum observationes
siderum coctilibus laterculis inscriptas docet, gravis auctor
in primis, qui minimum, Berosus et Critodemus,
$\overline{\text{CCCCXC}}$, ex quo apparet aeternus litterarum usus. in La-
tium eas attulerunt Pelasgi.

Laterarias ac domos constituerunt primi Euryalus et 194
Hyperbius fratres Athenis. antea specus erant pro domibus.
Gellio Toxius Caeli filius lutei aedificii inventor placet,
exemplo sumpto ab hirundinum nidis. oppidum Cecrops
a se appellavit Cecropiam quae nunc est arx Athenis. ali-
qui Argos a Phoroneo rege ante conditum volunt, quidam
et Sicyonem, Aegyptii vero multo ante apud ipsos Diospolin.
tegulas invenit Cinyra Agriopae filius et metalla aeris, 195
utrumque in insula Cypro, item forcipem, martulum,
vectem, incudem; puteos Danaus ex Aegypto advectus in
Graeciam quae vocabatur Argos Dipsion; lapicidinas Cadmus
Thebis, aut ut Theophrastus in Phoenice; Thrason mu-
ros, turres ut Aristoteles Cyclopes, Tirynthii ut Theo-
phrastus; Aegyptii textilia, inficere lanas Sardibus Lydi, 196
fusos in lanificio Closter filius Arachnae, linum et retia
Arachne, fulloniam artem Nicias Megarensis, sutrinam T*ychi*us
Boeotius. medicinam Aegyptii apud ipsos volunt repertam,
alii per Arabum Babylonis et Apollinis filium, herbariam
et medicamentariam a Chirone Saturni et Philyrae filio.
aes conflare et temperare Aristoteles Lydum Scythen 197
monstrasse, Theophrastus Delam Phrygem putant, aera-
riam fabricam alii Chalybas alii Cyclopas, ferrum Hesiodus
in Creta eos qui vocati sunt Dactyli Idaei. argentum in-

---

1 Menen *Url. vind. n. 167.* minon F^1. menon *rv.* 7 appareret DFR^1d^2. 9 domos F^2. -um *r.* 12 *an post* oppidum *excidit* primum? 13 est arx F^2. est art a^2. est /// R. eythar D. eithar d. euthar *r.* 16 agryope F^2. agricolae Rad. -rycole DF^1. 19 qua *Ungerus Sinis p. 125 n. 32. an* eam quae? 21 Tirynthii *codd. Gel.* typinthii DF. typhinthii a. tipintii Rd. 24 sutrinam Tychius *Hard.* sutrinan(-am- F^2)-tibus *ll.*

venit Erichthonius Atheniensis, ut alii Aeacus; auri metalla et flaturam Cadmus Phoenix ad Pangaeum montem, ut alii Thoas aut Aeac*us* in Panchaia aut Sol Oceani filius, cui Gellius medicinae quoque inventionem ex met*a*llis assignat. plumbum ex Cassiteride insula primus adportavit Midacritus. 198 fabricam ferream invenerunt Cyclopes, figlinas Coroebus Atheniensis, in iis orbem Anacharsis Scythes, ut alii Hyperbius Corinthius. fabricam materiariam Daedalus, et in ea serram, asciam, perpendiculum, terebram, glutinum, ichthyocollam, normam autem et libellam et tornum et clavem Theodorus Samius, mensuras et pondera Phidon Argivus, aut Palamedes ut maluit Gellius; ignem e silice Pyrodes Cilicis filius, eundem adservare ferula Prometheus; 199 vehiculum cum quattuor rotis Phryges, mercaturas Poeni, culturam vitium et arborum Eumolpus Atheniensis, vinum aquae misceri Staphylus Sileni filius, oleum et trapetas Aristaeus Atheniensis, idem mella; bovem et aratrum Bu-200 zyges Atheniensis, ut alii Triptolemus; regiam civitatem Aegyptii, popularem Attici post Theseum. tyrannus primus fuit Phalaris Agraganti. servitium invenere Lacedaemonii. iudicium capitis in Areopago primum actum est.

Proelium Afri contra Aegyptios primi fecere fustibus, quos vocant phalangas. clupeos invenerunt Proetus et Acri*si*us inter se bellantes, sive Chalcus Athamantis filius, loricam Midias Messenius, galeam, gladium, hastam Lace-201 daemonii, ocreas et cristas Cares. arcum et sagittam Scythen Iovis filium, alii sagittas Persen Persei filium invenisse dicunt, lanceas Aetolos, iaculum cum ammento Aetolum Martis filium, hastas velitares Tyrrenum *et* pilum, Penthesileam Amazonem securim, Pisaeum venabula et in tormentis scorpionem, Cretas catapultam, Syrophoenicas

---

3 Aeacus *Url. ann. phil. LXXVII p. 489.* aeaclis **DF**. eaclis *r*. 4 ex metallis *Detl.* et metellus **R**^{2}. ex mellis *r*. ex melle *v*. | assignat *Rob.* signat *ll.* 10 lythocollam **DF**^{1}**a**^{1}. -coliam **a**^{2}. -caliam **F**^{2}. lithocollam **d**. 12 argius **RT**. asgius **d**. 17. 18 Buzyges *codd. Gel.* biziges **d**. buxiges **F**^{2}. bityges **D**. bytiges **a**. bytyges **F**^{1}. bitiges **R**. 24 Acrisius *v. cfr. Apollod. II 2, 2.* caritus **F**^{2}. acritus *r*. 29 yrrenum **R**. | et *add. et verba dist. Ianus.*

ballistam et fundam, aeneam tubam Pisaeum Tyrreni,
testudines Artemonem Clazomenium, equum (qui nunc 202
aries appellatur) in muralibus machinis Epium ad Troiam,
equo vehi Bellerophontem, frenos et strata equorum Pele-
thronium, pugnare ex equo Thessalos qui Centauri appel-
lati sunt habitantes secundum Pelium montem. bigas prima
iunxit Phrygum natio, quadrigas Erichthonius. ordinem
exercitus, signi dationem, tesseras, vigilias Palamedes in-
venit Troiano bello, specularum significationem eodem Si-
non, inducias Lycaon, foedera Theseus.

Auguria ex avibus Car a quo Caria appellata; adiecit 203
ex ceteris animalibus Orpheus, aruspic*i*a Delphus, igni-
spicia Amphiaraus, extispicia avium Tiresias Thebanus,
interpretationem ostentorum et somniorum Amphictyon,
astrologiam Atlans Libyae filius, ut alii Aegyptii, ut alii
Assyrii, sphaeram in ea Milesius Anaximander, ventorum
rationem Aeolus Hellenis filius. musicam Amphion, fistu- 204
lam et monaulum Pan Mercuri, obliquam tibiam Midas in
Phrygia, geminas tibias Marsyas in eadem gente, Lydios
modulos Amphion, Dorios Thamyras Thrax, Phrygios Mar-
syas Phryx, citharam Amphion, ut alii Orpheus, ut alii
Linus. septem chordis primum cecinit III ad IIII primas
additis Terpander, octavam Simonides addidit, nonam Ti-
motheus. cithara sine voce cecinit Thamyris primus, cum
cantu Amphion, ut alii Linus. citharoedica carmina com-
posuit Terpander. cum tibiis canere voce Troezenius Ar-
da*l*us instituit. saltationem armatam Curetes docuere, pyr-
richen Pyrrus, utramque in Creta. versum heroum Pythio 205
oraculo debemus. de poematum origine magna quaestio
est. ante Troianum bellum probantur fuisse. prosam
orationem condere Pherecydes Syrius instituit Cyri regis
aetate, historiam Cadmus Milesius, ludos gymnicos in Ar-

---

1 tirenj **R**^{2}. tirine **R**^{1}. 3 saepium **R**. epeum **d**. 12 aruspicia *Detl.* -cam **R d** *v.* aryspicam **D F**. -cum **a**. 13 amphiaraus **F**^{2}**a**^{2}*v.* -rus **R**^{2}. *om. r.* | extispicia **F**^{2}**R**^{2}. *om. r.* auspicia *v.* 22 primum .. primas **F**^{2}. *om. r.* 24 thamyras **d**.
26. 27 Ardalus *Hard. ex Plut. de mus. 5 p. 1133 A.* dardanus *ll.* 30 est **R d**. *om. r.*

cadia Lycaon, funebres Acastus Iolco, post eum Theseus
in Isthmo, Hercules Olympiae, athleticam Pythus, pilam
lusoriam Gyges Lydus, picturam Aegyptii et in Graecia
Euchir Daedali cognatus ut Aristoteli placet, ut Theo-
phrasto Polygnotus Atheniensis.
206 Nave primus in Graeciam ex Aegypto Danaus advenit.
antea ratibus navigabatur inventis in mari Rubro inter
insulas a rege Erythra. reperiuntur qui Mysos et Troianos
priores excogitasse in Hellesponto putent, cum transirent
adversus Thracas. etiamnunc in Britannico oceano vitiles
corio circumsutae fiunt, in Nilo ex papyro et scirpo et
207 harundine. longa nave Iasonem primum navigasse Philo-
stephanus auctor est, Hegesias Parhalum, Ctesias
Samiramin, Archemachus Aegaeonem, biremem Da-
mastes Erythraeos fecisse, triremem Thucydides Ami-
noclen Corinthium, quadriremem Aristoteles Carthagi-
208 nienses, quinqueremem Mnesigiton Salaminios, sex
ordinum Xenagoras Syracusios, ab ea ad decemremem
Mnesigiton Alexandrum Magnum, ad XII ordines Philo-
stephanus Ptolemaeum Soterem, ad quindecim Demetrium
Antigoni, ad triginta Ptolemaeum Philadelphum, ad XL
Ptolemaeum Philopatorem qui Tryphon cognominatus est.
onerariam Hippus Tyrius invenit, lembum Cyrenenses,
cumbam Phoenices, celetem Rhodii, cercyrum Cyprii.
209 siderum observationem in navigando Phoenices, remum
Copae, latitudinem eius Plataeae, vela Icarus, malum et
antennam Daedalus, hippegum Samii aut Pericles Athe-
niensis, tectas longas Thasii, antea ex prora tantum et
puppi pugnabatur. rostra addidit Pisaeus Tyrreni, anco-
ram Eupalamus, eandem bidentem Anacharsis, harpagones
et manus Pericles Atheniensis, adminicula gubernandi

---

1 Iolco *v.* -lę **R**. -leo *r.* in Iolco *Dal. an* Iolci? 2. 3 *dist. Url. ann. phil. LXXVII p. 489.* 2 Pythus **d**. pytus **F**[1]. pycus **F**[2]. pitus *r.* 3 aegiptie in **Rd**. | graecie **d**. 4 uehirre **Rd**. 10 uitiles **d**. utiles **RF**[2]**a**[2]. utilis *r.* 14 apan' myrrā **R**. apanus miramin **d**. 17 nesicthon **R**. nesicton **d**[2]. sicton **d**[1]. 24 cymbam **d**. | cescyrū **R**[1]. 26 Plate **d**. 29 tyrrhenus **R**(?).

Tiphys. classe princeps depugnavit Minos. — (Animal oc-
cidit primus Hyperbius Martis filius, Prometheus bovem.) —
57. (58) Gentium consensus tacitus primus omnium 210
conspiravit ut Ionum litteris uterentur. **58.** veteres Grae-
cas fuisse easdem paene quae nunc sint Latinae indicio
erit Delphica antiqui aeris, quae est hodie in Palatio dono
principum, Minervae dicata [in bibliotheca] cum inscriptione
tali: ΝΑΥϹΙΚΡΑΤΗϹ ΑΝΕΘΕΤΟ ΤΑΙ ΔΙΟϹ ΚΟΡΑΙ ΤΑΝ ΔΕ-
ΚΑΤΑΝ . . . .

59. (59) Sequens gentium consensus in tonsoribus 211
fuit, sed Romanis tardior. in Italiam ex Sicilia venere
post Romam conditam anno CCCCLIIII adducente P. T*it*inio
Mena, ut auctor est Varro. antea intonsi fuere. primus
omnium radi cotidie instituit Africanus sequens, divus Au-
gustus cultris semper usus est.

60. (60) Tertius consensus fuit in horarum obser- 212
vatione iam hinc ratione accedens. quando et a quo in
Graecia reperta, diximus secundo volumine. serius etiam 2,187
hoc Romae contigit. XII tabulis ortus tantum et occasus
nominantur, post aliquot annos adiectus est et meridies,
accenso consulum id pronuntiante, cum a *c*uria inter Rostra
et Graecostasim prospexisset solem; a columna Maenia ad
carcerem inclinato sidere supremam pronuntiavit, sed hoc
serenis tantum diebus, usque ad primum Punicum bellum.
princeps Romanis solarium horologium statuisse ante XII 213

---

1 tipl///trasse **R**. typlicasse **d**. | animal — bovem *huc non pertinent. an ad § 202 extr.?* 4 uterentur **d**. -retur *r*. 7 *uncos ego posui.* 8 ΝΑΥϹΙΚΡΑΤΗϹ *v* (*iam edit. Veneta 1472*). ΑΔΥ- **Rad**. dΥ- **DF**. -ΚΡΑΤΝϹ **DFa**. | ΑΟΕΕetΟ **d**. | ΤΑΙ *ego*. ΊΝ **R**. ΙΝ *r*. | ΑΙΟΙΗ ΑΙΟϹ **d**. | ΚΟΡΑΙ *Dal*. ΚΟΡΝ **R**. ΚΟΡ *r*. | ΤΑΝ *Welckerus mus. Rhen. 1836 p. 422*. ΤUΝ **RDF**. ΤΥΝ **a**. ΙΗΝ **d**. 8. 9 ΔΕΚΛΤΛΝ **F**. -ΔΤΔΝ **a**. ΑΕRΑΤΑΝ **R**. -ΚΑΙΑΝ **d**. | *in ll. sequuntur:* ΗΔΔΕΞΙΟΔ **DFa**. ΝΔΔ- **d**. ΝΑΑ- **R**. | ΔΙΟΝΟΟΝΑΕ **DFa**. ΙΟΝΟΝΑΕ **d**. ΑΤΟΝΟΝΟΝΑΕ **R**. 12 Titinio *Hard*. thinio **d**. thinnio *r*. 13 mae **D**. ne **a**. mena *r*.

18 reperta, diximus *v*. di- -tae (-te **Rd**.) *ll*. 21 a curia *Pint*. auguria *ll*. 22 prospexisse talem solem **F**[2]. 23 carcerem *ll. v*. arcem *Url. vind. n. 168*. 25 Romanis **R**. *om. r*. | XII **Rd**. undecim *r*.

annos quam cum Pyrro bellatum est ad aedem Quirini L. Papirius Cursor, cum eam dedicaret a patre suo votam, a Fabio Vestale proditur. sed neque facti horologi rationem vel artificem significat nec unde translatum sit aut
214 apud quem scriptum id invenerit. M. Varro primum statutum in publico secundum Rostra in columna tradit bello Punico primo a M'. Valerio Messala cos. Catina capta in Sicilia, deportatum inde post XXX annos quam de Papiriano horologio traditur, anno urbis CCCCLXXXXI. nec congruebant ad horas eius liniae, paruerunt tamen *ei* annis undecentum, donec Q. Marcius Philippus qui cum L. Paulo fuit censor diligentius ordinatum iuxta posuit, idque munus
215 inter censoria opera gratissima acceptum est. etiamnum tamen nubilo incertae fuere horae usque ad proximum lustrum. tunc Scipio Nasica collega Laenati primus aqua divisit horas aeque noctium ac dierum, idque horologium sub tecto dicavit anno urbis DXCV. tamdiu populo Romano indiscreta lux fuit.

Nunc revertemur ad reliqua animalia primumque terrestria.

---

9 CCCCLXXXXI *Salm.* CCCLXXVII *ll.* 10 congruebat **Rd**. | ei *vet. Dal.* et *ll.* 13 gratissime **Rd**. | etiamnunc **R**^{2}. 14 incertae **R** *Rob.* -to **a**^{2} *in ras.* **F**^{2}**d**^{2}. inter tot **Dd**^{1}. intertos **F**^{1}. 17 secto **Rd**.

C. PLINI SECUNDI

NATURALIS HISTORIAE

LIBER VIII.

---

1. (1) Ad reliqua transeamus animalia et primum 1
terrestria.
Maximum est elephans proximumque humanis sensibus,
quippe intellectus illis sermonis patrii et imperiorum obe-
dientia, officiorum quae didicere memoria [amoris] et glo-
riae voluptas, immo vero, quae etiam in homine rara,
probitas, prudentia, aequitas, religio quoque siderum so-
lisque ac lunae veneratio. auctores sunt in Mauretaniae 2
saltibus ad quendam amnem cui nomen est Amilo nitescente
luna nova greges eorum descendere ibique se purificantes
sollemniter aqua circumspergi atque ita salutato sidere in
silvas reverti vitulorum fatigatos prae se ferentes. alienae 3
quoque religionis intellectu creduntur maria transituri non
ante naves conscendere quam invitati rectoris iureiurando
de reditu, visique sunt fessi aegritudine, quando et illas
moles infestant morbi, herbas supini in caelum iacientes,
veluti tellure precibus allegata. nam quod ad docilitatem
attinet regem adorant, genua submittunt, coronas porrigunt.
Indis arant minores, quos appellant nothos.
2. (2) Romae iuncti primum subiere currum Pompei 4
Magni Africano triumpho, quod prius India victa trium-
phante Libero patre memoratur. Procilius negat potuisse
Pompei triumpho iunctos egredi porta. Germanici Caesaris
munere gladiatorio quosdam etiam inconditos motus edidere

---

4 in priorum R. in piorum d^2. in porum d^1. 5 *uncis inclusi* amoris *ut e dittogr. syllabarum* moria *natum*. 9 amilo *ll.v.* Audo *Url. chrest. e Ptolem. IV 2,11.* 16 iacientes R. iacentes *r*. 19 notos Rd. 21 africó Rd. 24 motus F^2a^2d. maeatus R. meatus *r*.

5 saltantium modo. vulgare erat per auras arma iacere non auferentibus ventis atque inter se gladiatorios congressus edere aut lasciviente pyrriche conludere. postea et per funes incessere, lecticis etiam ferentes quaterni singulos puerperas imitantes, plenisque homine tricliniis accubitum iere per lectos ita libratis vestigiis, ne quis potantium attingeretur.

6 **3.** (3) Certum est unum tardioris ingenii in accipiendis quae tradebantur saepius castigatum verberibus eundem illa meditantem noctu repertum. mirum maxime et adversis quidem funibus subire, *et* regredi, utique pronis. M u c i a n u s III consul auctor est aliquem ex his et litterarum ductus Graecarum didicisse solitumque perscribere eius linguae verbis: I p s e e g o h a e c s c r i p s i e t s p o l i a C e l t i c a d i c a v i, itemque se vidente Puteolis, cum advecti e nave egredi cogerentur, territos spatio pontis procul a continente porrecti, ut sese longinquitatis aestimatione fallerent, aversos retrorsus isse.

7 (4) Praedam ipsi in se expetendam sciunt solam esse in armis suis, quae I u b a cornua appellat, H e r o d o t u s tanto antiquior et consuetudo melius dentes. quamobrem deciduos casu aliquo vel senecta defodiunt. hoc solum ebur est. cetero et in his quoque qua corpus intexit vilitas ossea, quamquam nuper ossa etiam in laminas secari coepere paenuria. etenim rara amplitudo iam dentium praeterquam ex India reperitur, cetera in nostro orbe
8 cessere luxuriae. dentium candore intellegitur iuventa. circa hos beluis summa cura. alterius mucroni parcunt, ne sit proeliis hebes, alterius operario usu fodiunt radices, inpellunt moles. circumventique a venantibus primos constituunt quibus sint minimi, ne tanti proelium pute-

---

2 uentis **RF**^{2}**d**^{2}. utentis *r*. 5 plerisque **Rd**. 8 in **F**^{2}. pro **d**^{2}**T**. *om. r*. 9.10 eundem **R**^{2}. eadem *r*. *cfr. luc. p. 63*. 11 et *Detl.* sed *ll.v. verba* mirum — pronis *videntur in v. 18 post* retrorsus isse *transponenda esse*. 12 IIII **Rd**. 24 ossea (osse **F**^{2}) quaquam **DFa**^{1}. osse aliquaquam **a**^{2}. | in lānas **R**^{2}**d**. alānas **R**^{1}. 31 sunt **d**. s̄s **R**.

tur, postea fessi inpactos arbori frangunt praedaque se
redimunt.
4. (5) Mirum in plerisque animalium scire quare pe- 9
tantur, sed et per cuncta quid caveant. elephans homine
obvio forte in solitudine et simpliciter oberrante clemens
placidusque etiam demonstrare viam traditur, idem vestigio
hominis animadverso prius quam homine intremescere in-
sidiarum metu, subsistere, ab olfactu circumspectare, iras
proflare, nec calcare, sed erutum proximo tradere, illum
sequenti, simili nuntio usque ad extremum, tunc agmen
circumagi et reverti aciemque dirigi. adeo omnium odori
durare virus illud maiore ex parte ne nudorum quidem
pedum. sic et tigris etiam feris ceteris truculenta atque 10
ipsa elephanti quoque spernens vestigia hominis viso trans-
ferre dicitur protinus catulos. quonam modo agnito, ubi
ante conspecto illo quem timet? etenim tales silvas mi-
nime frequentari certum est. sane mirentur ipsam vestigii
raritatem. sed unde sciunt timendi esse? immo vero cur
vel ipsius conspectum paveant tanto viribus, magnitudine,
velocitate praestantiores? nimirum haec est natura rerum,
haec potentia eius, saevissimas ferarum maximasque num-
quam vidisse quod debeant timere et statim intellegere
cum sit timendum.
5. Elephanti gregatim semper ingrediuntur. ducit 11
agmen maximus natu, cogit aetate proximus. amnem
transituri minimos praemittunt, ne maiorum ingressu at-
terente alveum crescat gurgitis altitudo. A n t i p a t e r auctor
est duos Antiocho regi in bellicis usibus celebres etiam
cognominibus fuisse. etenim novere ea. certe C a t o, cum
imperatorum nomina annalibus detraxerit, eum qui for-
tissime proeliatus esset in Punica acie, Surum tradidit
vocatum altero dente mutilato. Antiocho vadum fluminis 12
experienti renuit Aiax, alioqui dux agminis semper. tum

---

4 et F^2a^2 *Rob. om. r. an* sed et praesciunt? 8 moetus R. metu subsistere *r.* 13 sit Rd. 14 elephantis a. -tem dT. | vestigio dT. *cfr. Url. vind. n. 169.* 18 timendum F^2. 27 gurgitis F^2R^2 *Rob.* -ti *r.* 30 detruxerit d^1. destr- d^2. 33 semper tum F^2a^2. repertum *r.*

pronuntiatum eius fore principatum qui transisset, ausumque Patroclum ob id phaleris argenteis, quo maxime gauden*t*, et reliquo omni primatu donavit. ille qui notabatur inedia mortem ignominiae praetulit. mirus namque pudor est, victusque vocem fugit victoris, terram ac verbenas
13 porrigit. pudore numquam nisi in abdito coeunt, mas quinquennis, femina decennis. initur autem biennio quinis, ut ferunt, cuiusque anni diebus, nec amplius, sexto perfunduntur amne, non ante reduces ad agmen. nec adulteria novere, nullave propter feminas inter se proelia ceteris animalibus pernicialia, nec quia desit illis amoris vis, namque traditur unus amasse quandam in Aegypto corollas vendentem ac, ne quis vulgariter electam putet, mire gratam Aristophani celeberrimo in arte grammatica,
14 alius Menandrum Syracusanum incipientis iuventae in exercitu Ptolemaei, desiderium eius, quotiens non videret, inedia testatus. et unguentariam quandam dilectam Iuba tradit. omnium amoris fuere argumenta gaudium ad conspectum blanditiaeque inconditae, stipesque quas populus dedisset servatae et in sinum effusae. nec mirum esse
15 amorem quibus sit memoria. idem namque tradit agnitum in senecta multos post annos qui rector in iuventa fuisset; idem divinationem quandam iustitiae: cum Bocchus rex triginta elephantis totidem in quos saevire instituerat stipitibus adligatos obiecisse*t*, procursantibus inter eos qui lacesserent, non potuisse effici ut crudelitatis alienae ministerio fungerentur.

16 **6.** (6) Elephantos Italia primum vidit Pyrri regis bello et boves Lucas appellavit in Lucanis visos anno urbis CCCCLXXII, Roma autem in triumpho VII annis ad superiorem numerum additis, eadem plurimos anno DII victoria L. Metelli pontificis in Sicilia de Poenis captos. CXLII fuere aut, ut quidam, CXL transvecti ratibus quas doliorum

---

2. 3 gaudent *v*. -ns *ll*. 5 ouistq; **B**^{1}. eu- **B**^{2}. ovisque **dT**. 12 tradidit illis **B**. 18. 19 ad conspectus **F**^{2}. a conspectu **DF**^{1}**ad**. 19 stipes **F**^{2}. stipis **d**^{2}. stirpis **DF**^{1}**ad**^{1}. 24 instituerat **BF**^{2}**d**. iustitia ere *r*. 25 obiecisset *v*. obiectis (-tos **a**^{1}) sed *ll*. 26 non **Rd**. nec *r*. 32 CLXII **B**.

consertis ordinibus inposuerat. Verrius eos pugnasse in 17
circo interfectosque iaculis tradit paenuria consilii, quoniam neque ali placuisset neque donari regibus; L. Piso inductos dumtaxat in circum atque, ut contemptus eorum incresceret, ab operariis hastas praepilatas habentibus per circum totum actos. nec quid deinde iis factum sit auctores explicant qui non putant interfectos.

7. (7) Clara est unius e Romanis dimicatio adversus 18
elephantum, cum Hannibal captivos nostros dimicare inter sese coegisset. namque unum qui supererat obiecit elephanto, et ille dimitti pactus, si interemisset, solus in harena congressus magno Poenorum dolore confecit. Hannibal, cum famam eius dimicationis contemptum adlaturam beluis intellegeret, equites misit qui abeuntem interficerent. proboscidem eorum facillime amputari Pyrri proeliorum experimentis patuit. Romae pugnasse Fenestella tradit 19
primum omnium in circo Claudi Pulchri aedilitate curuli M. Antonio A. Postumio cos. anno urbis *D*CLV, item post annos viginti Lucullorum aedilitate curuli adversus tauros. Pompei quoque altero consulatu, dedicatione templi Veneris 20
Victricis, viginti pugnavere in circo aut, ut quidam tradunt, XVII*I*, Gaetulis ex adverso iaculantibus, mirabili unius dimicatione, qui pedibus confossis repsit genibus in catervas, abrepta scuta iaciens in sublime, quae decidentia voluptati spectantibus erant in orbem circumacta, velut arte, non furore beluae iacerentur. magnum et in altero miraculum fuit uno ictu occiso, pilum autem sub oculo adactum in vitalia capitis venerat. universi eruptionem temptavere, 21
non sine vexatione populi, circumdatis claustris ferreis. qua de causa Caesar dictator postea simile spectaculum editurus euripis harenam circumdedit, quos Nero princeps sustulit equiti loca addens. sed Pompeiani amissa fugae spe misericordiam vulgi inenarrabili habitu quaerentes sup-

4 indoctos **Rd**. 6 acto **R**. | pactum **Rd**. 14 obeuntem $\mathbf{R}^1\mathbf{d}^2$. euntem $\mathbf{d}^1$. 18 DCLV *v*. CLVI **R**. CLII **d**. CLV *r*. 22 XVIII *Pint. e Sen. de brev. vit. 13, 6*. XVII *ll*. 27 ictu $\mathbf{F}^2\mathbf{a}^2$. *om. r*. | adactum *om*. **R**. 29 claustris $\mathbf{a}^2$. clastris $\mathbf{F}^2$. *om. r*. | ferreis $\mathbf{F}^2\mathbf{a}^2$. *om. r*.

plicavere quadam sese lamentatione complorantes, tanto populi dolore ut oblitus imperatoris ac munificentiae honori suo exquisitae flens universus consurgeret dirasque
22 Pompeio quas ille mox luit inprecaretur. pugnavere et Caesari dictatori tertio consulatu eius viginti contra pedites D, iterumque totidem turriti cum sexagenis propugnatoribus eodem quo priore numero peditum et pari equitum ex adverso dimicante, postea singuli principibus Claudio et Neroni in consummatione gladiatorum.

23 Ipsius animalis tanta narratur clementia contra minus validos ut in grege pecudum occurrentia manu dimoveat, ne quod obterat inprudens. nec nisi lacessiti nocent idque cum gregatim semper ambulent, minime ex omnibus solivagi. equitatu circumventi infirmos aut fessos vulneratosve in medium agmen recipiunt, ac velut imperio aut ratione per vices subeunt.

24 8. (8) Capti celerrime mitificantur hordei suco. capiuntur autem in India unum ex domitis agente rectore qui deprehensum solitarium abactumve a grege verberet ferum, quo fatigato transcendit in eum nec secus ac priorem regit. Africa foveis capit, in quas deerrante aliquo protinus ceteri congerunt ramos, moles devolvunt, aggeres
25 construunt, omnique vi conantur extrahere. ante domitandi gratia reges equitatu cogebant in vallem manu factam et longo tractu fallacem, cuius inclusos ripis fossisque fame domabant. argumentum erat ramus homine porrigente clementer acceptus. nunc dentium causa pedes eorum
26 iaculantur alioqui mollissimos. Trogodytae contermini Aethiopiae, qui hoc solo venatu aluntur, propinquas itineri eorum conscendunt arbores. inde totius agminis novissimum speculati extremas in clunes desiliunt. laeva adpre-

---

4 qua R. | luit penas F^2a^2. luit *r*. 8 singuli *v*. -lis *U*. 16 subeunt *v*. -nte DRa^1. -ntes *d*T. -nt et Fa^2. *fortasse excidit* tela *vel tale quid*. 19 uerbere et ferum d. uerbere iterum R. 23 ui conantur F^2a^2. conantur R^2d^2. negantur *r*. 24 reges *Pint*. -gis a^2d^2. -ge᷈ d^1. -gere *r*. | conuallem a^2. 28 mollissimos d. -mo *r*. 30 conscenduntur R. 31 adprehenditur F^2. depr- *r*.

henditur cauda, pedes stipantur in sinistro femine. ita pendens alterum poplitem dextra caedit ac praeacuta bipenni hoc crure tardato profugiens alterius poplitis nervos ferit, cuncta praeceleri pernicitate peragens. alii tutiore genere, sed magis fallaci, ingentes arcus intentos defigunt humi longius. hos praecipui viribus iuvenes continent, alii conixi pari conatu contendunt ac praetereuntibus sagittarum venabula infigunt, mox sanguinis vestigia secuntur.

9. (9) Elephantorum generis feminae multo pavidiores. 27
domantur autem rabidi fame et verberibus, elephantis aliis admotis qui tumultuantem catenis coerceant. et alias circa coitus maxime efferantur et stabula Indorum dentibus sternunt. quapropter arcent eos coitu feminarumque pecuaria separant, quae haud alio modo quam armentorum habent. domiti militant et turres armatorum in hostes ferunt, magnaque ex parte orientis bella conficiunt. prosternunt acies, proterunt armatos. iidem minimo suis stridore terrentur vulneratique et territi retro semper cedunt haud minore partium suarum pernicie. Indicum Africi pavent nec contueri audent, nam et maior Indicis magnitudo est.

10. (10) Decem annis gestare in utero vulgus existi- 28
mat, A r i s t o t e l e s biennio, nec amplius quam semel gignere pluresque quam singulos, vivere ducenis annis et quosdam CCC. iuventa eorum a sexagesimo incipit. gaudent amnibus maxime et circa fluvios vagantur, cum alioquin nare propter magnitudinem corporis non poss*i*nt. iidem frigoris inpatientes. maximum hoc malum inflationemque et profluvium alvi nec alia morborum genera sentiunt. olei potu tela quae corpori eorum inhaereant decidere in-
venio, a sudore autem facilius adhaerescere. et terram 29
edisse his tabificum est, nisi saepius mandant. devorant autem et lapides. truncos quidem gratissimo in cibatu

---

1 femere **R**[1]. femore **R**[2]. 7 contendant **a**[1]. tendunt **a**[2]. 8 vestigiis **Rd***v*. 15 ostes **a**[2]. hortis **DF**[1]. dorsis **a**[1]. 17 minimo **d**. -me *r*. 22. 23 semel pluresq; q (*reliqua perierunt*) **R**[2] *in margine ante* singulos. gignere semel pluresque **d**[2] *post* singulos. *om.* **T**. *cfr. Solin. 25, 8.* 23 annis **Rd**. *om. r*. 26 possint *v*. -sunt *ll*. 27 *dist. ego*.

habent. palmas excelsiores fronte prosternunt, atque ita iacentium absumunt fructum. mandunt ore, spirant et bibunt odoranturque haud inproprie appellata manu. animalium maxime odere murem, et si pabulum in praesepio positum attingi ab eo videre, fastidiunt. cruciatum in potu maximum sentiunt hausta hirudine, quam sanguisugam vulgo coepisse appellari adverto. haec ubi in ipso animae
30 canali se fixit, intolerando adficit dolore. durissimum dorso tergus, ventri molle, saetarum nullum tegimentum, ne in cauda quidem praesidium abigendo taedio muscarum, — namque id et tanta vastitas sentit, — sed cancellata cutis et invitans id genus animalium odore. ergo cum extenti recepere examina, artatis in rugas repente cancellis comprehensas enecant. hoc iis pro cauda, iuba, villo est.
31 dentibus ingens pretium et deorum simulacris lautissima ex his materia. invenit luxuria commendationem et aliam expetiti in callo manus saporis, haud alia de causa, credo, quam quia ipsum ebur sibi mandere videtur. magnitudo dentium videtur quidem in templis praecipua, sed tamen in extremis Africae, qua confinis Aethiopiae est, postium vicem in domiciliis praebere, saepesque in his et pecorum stabulis pro palis elephantorum dentibus fieri Polybius tradidit auctore Gulusa regulo.

32 **11.** (11) Elephantos fert Africa ultra Syrticas solitu-
26 dines et in Mauretania, ferunt Aethiopes et Trogodytae, ut dictum est, sed maximos India bellantesque cum iis perpetua discordia dracones tantae magnitudinis et ipsos ut circumplexu facili ambiant nexuque nodi praestringant. commoritur ea dimicatio*n*e, victusque conruens complexum elidit pondere.

---

2 adsumunt **DFa**. 12 extenti **Ra**^{2}**d**^{2} *in ras.* exire **F**^{2}. exirenti *r*. 13 coepere **F**^{2}. 14 iuua ui illo **R**. iuuamen **dT**. 22 paliolis **RdT**. palis *rv*. 24 siuicas **R**. 28 ut **RF**^{2}**a**^{2}**d**. in *r*. | facili *cum ras.* **F**^{2}**a**^{2}**d**^{2} *Rob.* faciunt *r*. facillime *coni. ego luc. p. 120.* 29 ea *om.* **R**^{1}. | commoritura **R**^{2}**F**^{2}**a**^{2}. -rit ea **a**^{1}. | dimicatione *Url. vind. n. 171.* -atio ue **d**^{2}. -atio **DFR**^{2}**d**^{1}. addimicantes **R**^{1}. | uictosque **DF**^{1}**Ra**^{1}.

12. (12) Mira animalium pro se cuique sollertia. est 33
in his una scandendi in tantam altitudinem difficultas draconi, itaque tritum iter ad pabula speculatus ab excelsa se arbore inicit. scit ille inparem sibi luctatum contra nexus, itaque arborum aut rupium attritum quaerit. cavent hoc dracones, ob idque gressus primum alligant cauda. resolvunt illi nodos manu. at hi in ipsas nares caput condunt, pariterque spiritum praecludunt et mollissimas lancinant partes, iidem obvii deprehensi in adversos erigunt se oculosque maxime petunt. ita fit ut plerumque caeci ac fame et maeroris tabe confecti reperiantur. quam 34
quis aliam tantae discordiae causam attulerit nisi naturam spectaculum sibi ac paria componentem?

Est et alia dimicationis huius fama. elephantis frigidissimum esse sanguinem, ob id aestu torrente praecipue draconibus expeti. quamobrem in amnes mersos insidiari bibentibus, or*bib*usque inligata manu in aurem morsum defigere, quoniam is tantum locus defendi non possit *nisi* manu. dracones esse tantos ut totum sanguinem capiant, itaque elephantos ab his ebibi siccatosque concidere et dracones inebriatos opprimi commorique.

13. (13) Generat eos Aethiopia Indicis pares, vicenum 35
cubitorum. id modo mirum, unde cristatos Iuba crediderit. Asachaei vocantur Aethiopes apud quos maxime nascuntur, narrantque in maritimis eorum quaternos quinosque inter se cratium modo inplexos erectis capitibus velificantes ad meliora pabula Arabiae vehi fluctibus.

---

1 pro se cuique **F^{2}a^2**. praecipuaque **a^2** *corr.* pro se cuique praecipuaque **d^2**. praecipuique (quae **R**) *r.* | *dist. ego.* 2 in *ego.* ut *ll.* | scandendi **d^2**. exscandendi **a^2**. arcessendi *r.* | tantum **a^1**. tanta **R**. | altitudine **a^{1}R^2**. 3 speculatur **R^1**. -antur **R^2**. 5 nexuos **R**. | attritum **F^2**. aut critum **R**. aut crituum **Dd**. aut trituum **F^1**. aut criptuum **a**. 9 laniant **d^2** *Rob.* 12 naturam **R**. -rae **a**. -ra *r.* 13 ac **F^{2}a^2**. *om. r.* 16 a draconibus **d**. 17 orbibusque *ego.* mortusque (quae **R^1**) **DF^{1}R^1**. morsusque **a^1**. motusque **d^{1}T**. coartatosque **F^{2}R^2**. artatosque **a^{2}d^2**. -tisque *v.* 18 nisi *Pellicerius. om. ll.* 22 eos *om.* **DR**. | impares **R^2**. 26 gratiam **Rd^1**.

36 **14.** (14) Megasthenes scribit in India serpentes in tantam magnitudinem adolescere ut solidos hauriant cervos taurosque, Metrodorus circa Rhyndacum amnem in Ponto supervolantes quamvis alte perniciterque alites *ut* haustu
37 raptas absorbeant. nota est in Punicis bellis ad flumen Bagradam a Regulo imperatore ballistis tormentisque ut oppidum aliquod expugnata serpens CXX pedum longitudinis. pellis eius maxillaeque usque ad bellum Numantinum duravere Romae in templo. faciunt his fidem in Italia appellatae bovae in tantam amplitudinem exeuntes ut divo Claudio principe occisae in Vaticano solidus in alvo spectatus s*i*t infans. aluntur primo bubuli lactis suco, unde nomen traxere.

38 **15.** (15) Ceterorum animalium, quae modo convecta undique Itali*am* contigere saepius, formas nihil attinet scrupulose referre. paucissima Scythia gignit inopia fruticum, pauca contermina illi Germania, insignia tamen boum ferorum genera, iubatos bisontes excellentique et vi et velocitate u*r*os, quibus inperitum vulgus bubalorum nomen inponit, cum id gignat Africa vituli potius cervi-
39 que quadam similitudine. (16) septentrio fert et equorum greges ferorum, sicut asinorum Asia et Africa, praeterea alcen iumento similem, ni proceritas aurium et cervicis distinguat; item natam in Scadinavia insula nec umquam visam in hac urbe, multis tamen narratam achlin haud dissimilem illi, sed nullo suffraginum flexu, ideoque non cubantem, sed acclinem arbori in somno, eaque incisa ad insidias capi, alias velocitatis memoratae. labrum ei su-

---

3 ///indacum **R**[1]. si- **d**. indicum **R**[2]. 4 ut *Detl.* *om.* *ll.* | alites haustu **F**[2]**a**[2]**d** *Rob.* alites haustus **R**[2]. alię aut stultus **R**[1]. aliae haustus *r*. 5 raptas **F**[2]**a**[2]**d**. abreptas **R**. rapta *r*. 10 boae **R**[2]. boes **d**. 12 sit *v*. est *ll.* | primo **F**[2]. *cfr. Solin. 2, 33.* trimo *r*. | bubali **a**. bubili **F**[1]. 15 Italiam *Hard.* -lia *ll.* | contingere **DFa**. 18. 19 et ui et **F**[2]**a**[2]. ui et **Rd**. et uictu **D**. et ui/// **F**[1]**a**[1]. 19 uros *v*. *cfr. Solin. 20, 5.* uisos *ll.* 20. 21 cervique *Salm.* -ice **a**. -icae **F**[2]. -iceque **dT**. -icequae **D**. -icaequae **F**[1]**R**. 23 iuuento **R**[1]. -uenco **R**[2]. *cfr. Solin. 20, 6.* 24 stadinauia **R**. scand- **d***v*. 25 hoc urbe **D**. hoc orbe **F**[2]**a**[2]. 26 sed **R**. et *r*.

perius praegrande; ob id retrograditur in pascendo, ne in
priora tendens involvatur. tradunt in Paeonia feram quae 40
bonasus vocetur equina iuba, cetera tauro similem, cor-
nibus ita in se flexis ut non sint utilia pugnae. quapropter
fuga sibi auxiliari reddente*m* in ea fimum interdum et
trium iugerum longitudine, cuius contactus sequentes ut
ignis aliquis amburat.

(17) Mirum pardos, pantheras, leones et similia con- 41
dito in corporis vaginas unguium mucrone, ne refringantur
hebetenturve, ingredi aversisque falculis currere nec nisi
in adpetendo protendere. **16.** Leoni praecipua genero- 42
sitas tunc cum colla armosque vestiunt iubae. id enim
aetate contingit e leone conceptis. quos vero pardi ge-
neravere semper insigni hoc carent, simili modo feminae.
magna his libido coitus et ob hoc maribus ira. Africa
haec maxime spectat inopia aquarum ad paucos amnes
congregantibus se feris. ideo multiformes ibi animalium
partus varie feminis cuiusque generis mares aut vi aut
voluntate miscente. unde etiam vulgare Graeciae dictum
semper aliquid novi Africam adferre. odore pardi coitum 43
sentit in adultera leo totaque vi consurgit in poenam.
idcirco ea culpa flumine abluitur aut longius comitatur.
semel autem edi partum lacerato unguium acie utero in
enixu volgum credidisse video.

Aristoteles diversa tradit, vir quem in his magna
secuturus ex parte praefandum reor. Alexandro Magno 44
rege inflammato cupidine animalium naturas noscendi de-
legataque hac commentatione Aristoteli, summo in omni
doctrina viro, aliquot milia hominum in totius Asiae Grae-
ciaeque tractu parere *ei* iussa, omnium quos venatus,

---

3 bona **R**. 5 reddentem *v*. -ti **d** *Rob*. -te *r*. 9 ne refringantur **a**^{2}**d**^{2} *in marg*. *Rob*. *v*. cinere fricatur **R**^{1}. ne refricatur *r*. 10 hebetenturue **F**^{2}**d**^{2}. ue *om*. **R**. eb- **a**^{2}. eueteuturue **F**^{1}. -urbe **D**. -urbem **a**^{1}. | ingrediendo **R**^{2}. ingressu **d**^{2}. 11 in **a**^{2} *Rob*. *om*. *r*. 13 e *edd*. *vett*. ae **a**^{2}. ex **d**^{2}. *om*. *r*. 15 his **F**^{2}**a**^{2} *Rob*. *om*. *r*. 19 uoluntate **Rd**. -uptate *rv*. 22 ea culpa **F**^{2}**d** *in ras*. **T**. et culpa **a**^{2} *Rob*. ae culpa **DF**^{1}**a**^{1}. arculi a **R**. 30 ei *inserui cum Hard*. *om*. *ll*. | omnium *om*. *Rob*. | uentos **R**. uent/// **d**^{1}. uenatu **d**^{2}.

aucupia piscatusque alebant quibusque vivaria, armenta, alvearia, piscinae, aviaria in cura erant, ne quid usquam genitum ignoraretur ab eo. quos percunctando quinquaginta ferme volumina illa praeclara de animalibus condidit. quae a me collecta in artum cum iis quae ignoraverat quaeso ut legentes boni consulant, in universis rerum naturae operibus medioque clarissimi regum omnium de-
45 siderio cura nostra breviter peregrinantes. is ergo tradit leaenam primo fetu parere quinque catulos, ac per annos singulos *uno* minus, ab uno sterilescere. informes minimasque carnes magnitudine mustellarum esse initio, semenstres vix ingredi posse, nec nisi bimenstres moveri, in Europa autem inter Acheloum tantum Mestumque amnes leones esse, sed longe viribus praestantiores iis quos Africa aut Syria gignant.

46 (18) Leonum duo genera, compactile et breve crispioribus iubis. hos pavidiores esse quam longos simplicique villo. eos contemptores vulnerum. urinam mares crure sublato reddere ut canes. gravem odorem, nec minus halitum. raros in potu vesci alternis diebus, a saturitate interim triduo cibis carere. quae possint in mandendo solida devorare, nec capiente aviditatem alvo coniectis in fauces unguibus extrahere, aut si fugiendum in satietate
47 habeant. vitam iis longam docet argumento, quod plerique dentibus defecti reperiantur. Polybius Aemiliani comes in senecta hominem ab his adpeti refert, quoniam ad persequendas feras vires non suppetant. tunc obsidere Africae urbes, eaque de causa cruci fixos vidisse se cum

---

1 aucupi **R**^{1}**d**^{1}. aucupio **R**^{2}**d**^{2}. | piscatuque **d**. 2 aduaria **Rd**^{1}. alvearia *r*. 8 tradit *om.* **R**. 9 *an* quinos*?* 10 singuli **Rd**^{1}**T**. | uno *v. om. ll. cfr. Arist. h. an. VI 31 p. 579 B, 10.* 12 crede **R**^{1}. credo **R**^{2}. ingredi *rv*. 13 mestumque **d**^{2}. maest- **F**^{2}. uest- **R**. est- **d**^{1}. aest- *r*. 16 compaccile **R**. 17 longos *Dal. in margine.* -go *ll. cfr. Arist. h. a. IX 44 p. 629 B, 34. Solin. 27, 13.* 18 crure **F**^{2}**a**^{2}**d**^{2}. scrutare **d**^{1}. crutare *r*. 22 coiectis **R**. 23 satietatem **RT**. 24 habeat **Rd**. 25 defecti **F**^{2}**a**^{2}. -fici **R**^{2}. -ficere **dT**. efficit **F**^{1}. deficit *r*. 28 africae **F**^{2}**a**^{2}. -ca *r*.

Scipione, quia ceteri metu poenae similis absterrerentur
eadem noxa.
(19) Leoni tantum ex feris clementia in supplices. 48
prostratis parcit et, ubi saevit, in viros potius quam in
feminas fremit, in infantes non nisi magna fame. credit
Libya pervenire intellectum ad eos precum. captivam certe
Gaetuliae reducem audivi multorum in silvis impetum a se
mitigatum adloqui ausa *et* dicere se feminam, profugam,
infirmam, supplicem animalis omnium generosissimi cete-
risque imperitantis, indignam eius gloria praedam. varia
circa hoc opinio ex ingenio cuiusque vel casu mulceri
adloquiis feras, quippe *quon*iam serpentes extrahi cantu
cogique in poenam verum falsumne sit non vita decreverit.
leonum animi index cauda sicut et equorum aures. nam- 49
que et has notas generosissimo cuique natura tribuit. in-
mota ergo placido, clemens blandienti, quod rarum est,
crebrior enim iracundia, cuius in principio terra verbera-
tur, incremento terga ceu quodam incitamento flagellantur.
vis summa in pectore .... ex omni vulnere sive ungue
inpresso sive dente ater profluit sanguis .... iidem satiati
innoxii sunt. generositas in periculis maxime deprehen- 50
ditur, non in illo tantummodo, quod spernens tela diu se
terrore solo tuetur ac velut cogi testatur, cooriturque non
tamquam periculo coactus, sed tamquam amentia iratus.
illa nobilior animi significatio: quamlibet magna canum et
venantium urguente vi contemptim restitansque cedit in
campis et ubi spectari potest. idem ubi virgulta silvas-

---

1 metu **a**^{2} *in ras.* **F**^{2}**d**^{2}. metu eius **R**^{2}. m ei **R**^{1}. meius **DF**^{1}. in eius **d**^{1}. 4 saeuire **R**^{2}. ubi saeuit *r.* | quam **R**. quam in *r.*
8 adloquio **F**^{2}**a**^{2}**d***v.* | ausa et *Detl.* ausae **F**^{2}**a**. ausam **d**. aut se *r.* 12 quoniam *ego. cfr. XXVI 100.* ubi etiam **F**^{2}. obuiam *r.* 16 clemens *ll. v. an potius* tremens *vel* oscillans*?*
17 cuius **DFaT***Rob.* cinus **d**. eius **R***v.* 19 *lacunam ego indicavi. videntur intercidisse verba Solini 27, 18* firmitas in capite praecipua. *cfr. Arist. h. a. IX 44 p. 630 A, 4.* 20 ater **F**^{2}**a**^{2}**d**^{2}*Rob.* alter *r. at cfr. Arist. l. l. v. 6.* | profluit **F**^{2}**a**^{2}**d**. -fuit *r.* | *lacunam ego indicavi. periit sententia Arist. l. l. p. 629 B, 8:* ὁ λέων ἐν τῇ βρώσει μὲν χαλεπώτατός ἐστι. 26 ut **R**. ui *r.*

que penetravit, acerrimo cursu fertur velut abscondente turpitudinem loco. dum sequitur insilit saltu, quo in fuga
51 non utitur. vulneratus observatione mira percussorem novit et in quantalibet multitudine adpetit. eum vero qui telum quidem miserit, sed non vulneraverit, correptum rotatumque sternit nec vulnerat. cum pro catulis feta dimicat, oculorum aciem traditur defigere in terram, ne
52 venabula expavescat. cetero dolis carent et suspicione, nec limis intuentur oculis aspicique simili modo nolunt. creditum est a moriente humum morderi lacrimamque leto dari. atque hoc tale *et* tam saevum animal rotarum orbes circumacti currusque inanes et gallinaceorum cristae cantusque etiam magis terrent, sed maxime ignes. aegritudinem fastidii tantum sentit, in qua medetur ei contumelia, in rabiem agente adnexarum lascivia simiarum. gustatus deinde sanguis in remedio est.

53 (20) Leonum simul plurium pugnam Romae princeps dedit Scaevola P. filius in curuli aedilitate, centum autem iubatorum primus omnium L. Sulla, qui postea dictator fuit, in praetura. post eum Pompeius Magnus in circo DC, in iis iubatorum CCCXV, Caesar dictator CCCC.

54 (21) Capere eos ardui erat quondam operis, foveisque maxime. principatu Claudi casus rationem docuit pudendam paene talis ferae nomine, pastoris Gaetuliae sago contra ingruentis impetum obiecto, quod spectaculum in harenam protinus tralatum est, vix credibili modo torpescente tanta illa feritate, quamvis levi iniectu operto capite, ita ut devinciatur non repugnans. videlicet omnis

---

1 penetraverit **d**^{2} *Rob.* | abscondentem **DFa**. abscondendi se **d**^{2} *in ras.* 2 turpitudinem **a**^{2}**d**^{2}. -pidinem **F**^{2}. -pidi **Rd**^{1}. -pi *r*. 5 telum **F**^{2}**d**. telam **DF**^{1}. tela **a** *cum ras.* **R** *Rob.* | sed tamen **R***v*. 11 et *inserui cum Url. vind. n. 173.* | tam **a**^{2} *in ras.* **F**^{2}. tamque *Rob. edd. vett.* sed **DF**^{1}**d**. ///ec **R**. | saeuum **a**^{2} *in ras.* **F**^{2}**Rd**. aeuum **DF**^{1}. *an* atque hoc tam saevum? 20 DC in iis **F**^{2}. acinus **d**. ac in iis *r*. 22 operis — 23 pudendam *om.* **Rd**^{1}. 24 paene talis **F**^{2} *in ras.* pene talis **a**^{2}. pene///ralis **d**. penetralis *r*. | pastoris **Rd**^{2}. pastore **F**^{2}**a**^{2}. parthis **d**^{1}. partos ae **DF**^{1}. partus ac **a**^{1}. | e getulie **d**. egetuli **R**. e Gaetulis *coni. Sill.* *an* e Gaetulia? 27 in lecto **DFa**.

vis constat in oculis, quo minus mirum sit a Lysimacho Alexandri iussu simul incluso strangulatum leonem. iugo 55 subdidit eos primusque Romae ad currum iunxit M. Antonius, et quidem civili bello, cum dimicatum esset in Pharsaliis campis, non sine ostento quodam temporum, generosos spiritus iugum subire illo prodigio significante. nam quod ita vectus est cum mima Cytheride, super monstra etiam illarum calamitatium fuit. primus autem hominum leonem manu tractare ausus et ostendere mansuefactum Hanno e clarissimis Poenorum traditur damnatusque illo argumento, quoniam nihil non persuasurus vir tam artificis ingenii videbatur, et male credi libertas ei cui in tantum cessisset etiam feritas. sunt vero et for- 56 tuitae eorum quoque clementiae exempla: Mentor Syracusanus in Syria leone obvio suppliciter volutante attonitus pavore, cum refugienti undique fera opponeret sese et vestigia lamberet adulanti similis, animadvertit in pede eius tumorem vulnusque. extracto surculo liberavit cruciatu. pictura casum hunc testatur Syracusis. simili modo 57 Elpis Samius natione in Africam delatus nave iuxta litus conspecto leone hiatu minaci arborem fuga petit Libero patre invocato, quoniam tum praecipuus votorum locus est, cum spei nullus est. neque profugienti, cum potuisset, fera institerat, et procumbens ad arborem hiatu quo terruerat miserationem quaerebat. os morsu avidiore inhaeserat dentibus cruciabatque inedia *e*um — poena in ipsis eius telis — suspectantem ac velut mutis precibus orantem. d*i*u fortuit*i*s fidens non est contra feram, multoque diutius miraculo quam metu cessatum est. degressus tandem 58 evellit praebenti et qua maxime opus esset accommodanti.

---

1 sit **Rd**. fit *r*. 5 temporum **d**. -re *r*. 6 ubi se **Rd**^{1}. subire *r*. 13 in **a**^{2}**d**^{2}*v*. *om. r*. | sunt uero **d**. uni uero **a**^{2} *in ras.* **F**^{2}. -rso *r*. 13. 14 fortuitae *ego*. -ta **F**^{2}**a**^{2}**d**^{2}*v*. -unae *r*. 14 mentor **a**^{2}**d**^{2}. -tu **R**^{1}. -tum *r*. 21 in fuga **R**. 22 tum **Ra**^{2}. *om. r*. 26 eum *ego. cfr. nov. luc. 73 n. 30.* tum **F**^{2} *in ras.* **ad**. tantum **R**^{2}. ntum *r*. *verba dist. ego.* 28 diu *ego*. dum *ll.v*. | fortuitis *coni. Sill*. -tus **DF**^{1}**R**. -tu *rv*. 30 qua **a**. qua unu **F**^{2} *in ras.* quam *rv*.

traduntque quamdiu navis ea in litore steterit retulisse gratiam venatus adgerendo. qua de causa Libero patri templum in Samo Elpis sacravit, quod ab eo facto Graeci κεχηνότος Διονύσου appellavere. ne miremur postea vestigia hominum intellegi a feris, cum etiam auxilia ab uno animalium sperent. cur enim non ad alia iere, aut unde medicas manus hominis sciunt? nisi forte vis malorum etiam feras omnia experiri cogit.

59 **17.** Aeque memorandum et de panthera tradit Demetrius physicus, iacentem in media via hominis desiderio repente apparuisse patri cuiusdam Philini adsectatoris sapientiae. illum pavore coepisse regredi, feram vero circumvolutari non dubie blandientem seseque conflictantem maerore qui etiam in panthera intellegi posset. feta erat
60 catulis procul in foveam delapsis. primum ergo miserationis fuit non expavescere, proximum et curam intendere, secutusque qua trahebat vestem unguium levi iniectu, ut causam doloris intellexit simulque salutis suae mercedem, exemit catulos, ea cum his prosequente usque extra solitudines deductus laeta atque gestiente, ut facile appareret gratiam referre et nihil in vicem inputare, quod etiam in homine rarum est.

61 (22) Haec fidem et Democrito adferunt qui Thoantem in Arcadia servatum a dracone narrat. nutrierat eum puer dilectum admodum, parensque serpentis naturam et magnitudinem metuens in solitudines tulerat, in quibus circumvento latronum insidiis agnitoque voce subvenit. nam quae de infantibus ferarum lacte nutritis, cum essent expositi, produntur, sicut de conditoribus nostris a lupa, magnitudini fatorum accepta ferri aequius quam ferarum naturae arbitror.

---

4 ae chenotar R. -nota// d. | dionisii R. | ne F^2. *om. rv.* 6 fere R. ferae d^1. iere *r.* 12 feram uero F^2a^2 *Rob.* tamen feram d. tamen fero *r.* 14 posset F^2v. -sit *r.* 19 ea cum his *Ianus.* cum his a^2. eam iis R^1. eamus D. eam usque a^1d. eam FR^2. ea usque cum his *Rob.* | prosequente a^2*Rob.* -tes *r.* | usque *om.* d. 30 magnitudini F^1d. -ne *r.* | fatorum $F^2a^2d^2$. ferarum *r.* | ferri *v.* fieri *ll.*

(23) Panthera et tigris macularum varietate prope 62
solae bestiarum spectantur, ceteris unus ac suus cuique
generi color est, leonum tantum in Syria niger. pantheris
in candido breves macularum oculi. ferunt *odore* earum
mire sollicitari quadripedes cunctas, sed capitis torvitate
terreri. quamobrem occultato eo reliqua dulcedine invitatas corripiunt. sunt qui tradant in armo iis similem
lunae esse maculam crescentem in orbes et cavantem pari
modo cornua. nunc varias et pardos, qua mares sunt, 63
appellant in eo omni genere creberrimo in Africa Syriaque. quidam ab his pantheras candore solo discernunt,
nec adhuc aliam differentiam inveni.

(24) Senatus consultum fuit vetus ne liceret Africanas 64
in Italiam advehere. contra hoc tulit ad populum Cn. Aufidius tribunus plebis, permisitque circensium gratia inportare. primus autem Scaurus aedilitate sua varias CL
universas misit, dein Pompeius Magnus CCCCX, divus Augustus CCCCXX. (25) idem Q. Tuberone Paulo Fabio 65
Maximo cos. IIII. nonas Maias theatri Marcelli dedicatione
tigrim primus omnium Romae ostendit in cavea mansuefactum, divus vero Claudius simul IIII.

18. Tigrim Hyrcani et Indi ferunt, animal velocitatis 66
tremendae et maxime cognitae, dum capitur totus eius
fetus, qui semper numerosus est. ab insidiante rapitur
equo quam maxime pernici, atque in recentes subinde
transfertur. at ubi vacuum cubile reperit feta, — maribus enim subolis cura non est, — fertur praeceps odore
vestigans. raptor adpropinquante fremitu abicit unum ex
catulis. tollit illa morsu et pondere etiam ocior acta remeat iterumque consequitur ac subinde, donec in navem
regresso inrita feritas saevit in litore.

---

3 leonem d^{1}. leone R. 4 odore *Budaeus de asse p. 229. cfr. Arist. h. a. IX 6 p. 612 A, 13. Theophr. c. pl. VI 5, 2. Solin. 17, 8.* colore (-le- R) *ll.* 9 cornua F^{2}a^{2}d^{2}. *om. r.* | qui R^{2}d. quos R^{3}. 11 discernunt F^{2}a^{2}d. disces. Nunc *r.* 17 CCCCX F^{2} *in ras.* a^{2}d^{2}. au. X. D. aut. X. a^{1}. auXX R^{3}. auXit R^{2}. auX R^{1}. aug''x d^{1}. 18 paulo *ll. om. Sill. Ianus.* 26 transfertur *Rob. v.* -runtur *ll.*

67 (26) Camelos inter armenta pascit oriens, quarum
duo genera, Bactriae et Arabiae, differunt, quod illae bina
habent tubera in dorso, hae singula et sub pectore alterum
cui incumbant. dentium superiore ordine ut boves carent
in utroque genere. omnes autem iumentorum *m*inister*i*is
68 dorso funguntur atque etiam equitatus in proeliis. velo-
citas *ut* equo, sed sua cuique mensura sicuti vires. nec
ultra adsuetum procedit spatium, nec plus instituto onere
recipit. odium adversus equos gerunt naturale. sitim et
quadriduo tolerant inplenturque, cum bibendi occasio est,
et in praeteritum et in futurum, obturbata proculcatione
prius aqua: aliter potu non gaudent. vivunt quinquagenis
annis, quaedam et centenis. ut*ri*mque rabiem et ipsae
sentiunt. castrandi genus etiam feminas quae bello prae-
parentur inventum est: fortiores ita fiunt coitu negato.
69 (27) Harum aliqua similitudo in duo transfertur ani-
malia. nabun Aethiopes vocant collo similem equo, pedi-
bus et cruribus bovi, camelo capite, albis maculis rutilum
colorem distinguentibus, unde appellata camelopardalis,
dictatoris Caesaris circensibus ludis primum visa Romae.
ex eo subinde cernitur adspectu magis quam feritate con-
spicua, quare etiam ovi*s* ferae nomen invenit.
70 **19.** (28) Pompei Magni primum ludi ostenderunt
chama, quem Galli rufium vocabant, effigie lupi, pardorum
maculis. iidem ex Aethiopia quas vocant cephos, quarum
pedes posteriores pedibus humanis et cruribus, priores
manibus fuere similes. hoc animal postea Roma non vidit.
71 **20.** (29) Iisdem ludis et rhinoceros unius in nare
cornus, qualis saepe visus. alter hic genitus hostis ele-
phanto cornu ad saxa limato praeparat se pugnae, in di-

---

5 ministeriis *Salm.* in his terris *ll.* 6 equitatus **F**^{2} *in ras.* -tu /// **d.** -tum *r.* 7 ut equo *ego nov. luc. p. 76.* in equos **R.** in aequos **DF**^{1}. in aequis **a**^{1}. inter equos (aequos **F**^{2}) *rv.* | suȩ utque **Rd**^{1}. sua cuique *r.* 12 prius **a**^{2}**d**^{2}. primus *r.* 13 utrimque (*i. e.* in utroque sexu, *cfr. VIII 163. 187*) *ego.* utcumque *ll.v.* 16 similitudo **F**^{2}**a**^{2}. similimō **d**^{2}. -mili *r.* 17 nabun **Rd.** -una *r.* 22 ovis *v.* oui *ll.* 24 chaum **F**^{2}**a**^{2}*Rob.* chama *rv.* 25 cephos **a**^{2}*Rob.* caephus **F.** caepus **R.** cephus *r.*

micatione alvum maxime petens, quam scit esse molliorem.
longitudo ei par, crura multo breviora, color buxeus.
21. (30) Lyncas vulgo frequentes et sphingas, fusco 72
pilo, mammis in pectore geminis, Aethiopia generat,
multaque alia monstri*s* similia, pinnatos equos et cornibus
armatos quos pegasos vocant, crocotas velut ex cane
lupoque conceptos, omnia dentibus frangentes protinusque
devorata conficientes ventre, cercopithecos nigris capitibus,
pilo asini et dissimiles ceteris voce, Indicos boves uni-
cornes tricornesque, leucrocotam pernicissimam feram asini
feri magnitudine, clunibus cervinis, collo, cauda, pectore
leonis, capite melium, bisulca ungula, ore ad aures usque
rescisso, dentium locis osse perpetuo; — (hanc feram hu- 73
manas voces tradunt imitari. apud eosdem et quae vocatur
eale, magnitudine equi fluviatilis, cauda elephanti, colore
nigra vel fulva, maxillis apri, maiora cubitalibus cornua
habens mobilia quae alterna in pugna sistuntur *e*aque in-
festa aut obliqua, utcumque ratio monstravit) — sed atro- 74
cissimos tauros silvestres maiores agrestibus, velocitate
ante omnis, colore fulvos, oculis caeruleis, pilo in con-
trarium verso, rictu ad aures dehiscente, iuxta cornua
mobilia. tergori duritia silicis omne respuens vulnus.
feras omnes venantur, ipsi non aliter quam foveis capti

---

2 ei R[2] *in ras.* F[2]a[2]d[2] *Rob.* est d[1]. et *r.* 5 monstris *ego nov. luc. p. 26.* -stri *ll.* 6 grocotas R[2]d. grogatas R[1]. (*in indice l. VIII* de crocottis). 9 indicos *ll. v.* *sed latet fortasse in his* India *vel* Indi, *nam in indice est* (31) Indiae terrestria animalia *post* de cercopithecis, *et Solinus 52, 34—40 easdem feras quae sunt in* §§ *72—76 eodem ordine enumerans in Indiam transtulit, et Ctesiam mantichoran (§ 75 = Arist. h. a. II 1 p. 501 A, 25 sq.) Indis tribuisse scimus. quamquam de toto hoc loco graviter turbato desperandum videtur.* 9. 10 unicornes F[2]a[2]. di cornes R. indiucornes *r.* 10 perniciosissimam F[2]a *Rob.* 11 fere a[2]d *v.* *cfr. nov. luc. p. 84.* 12 melino R[2]. 13 *et* 18 *uncos posuit Ianus.* 15 eale a[2]F[2] *in ras. Solin. 52, 35.* et *r.* 17 sistuntur eaque *ego.* (*cfr. Solin. l. l.* moventur). sistunt uariaque (uariatque F[2]) *ll.* sistit variatque *v.* 17. 18 infesta R[2]T. infestata F[2]d. infestat *r.* 18 aut DF[1]Ra. et F[2]dT. 20 ante omnis *ll.* *an* volucri (ante *ex dittogr.* ate)? *cfr. VII 91 et Solin. 52, 36* volucris pernicitas.

75 feritate semper intereunt. apud eosdem nasci Ctesias
scribit quam mantichoran appellat triplici dentium ordine
pectinatim coeuntium, facie et auriculis hominis, oculis
glaucis, colore sanguineo, corpore leonis, cauda scorpionis
modo spicula infigentem, vocis ut si misceatur fistulae et
tubae concentus, velocitatis magnae, humani corporis vel
76 praecipue adpetentem. (31) in India et boves solidis un-
gulis, unicornes, et feram nomine axin hinulei pelle, plu-
ribus candidioribusque maculis, sacrorum Liberi patris; —
(Orsaei Indi simias candentes toto corpore venantur) —
asperrimam autem feram monocerotem, reliquo corpore
equo similem, capite cervo, pedibus elephanto, cauda apro,
mugitu gravi, uno cornu nigro media fronte cubitorum
duum eminente. hanc feram vivam negant capi.
77 (32) Apud Hesperios Aethiopas fons est Nigris, ut
5,52 plerique existimavere, Nili caput, ut argumenta quae dixi-
mus persuadent. iuxta hunc fera appellatur catoblepas,
modica alioqui ceterisque membris iners, caput tantum
praegrave aegre ferens. id deiectum semper in terram,
alias internicio humani generis, omnibus qui oculos eius
videre confestim exspirantibus.
78 (33) Eadem et basilisci serpentis est vis. Cyrenaica
hunc generat provincia, duodecim non amplius digitorum
magnitudine, candida in capite macula ut quodam diade-
mate insignem. sibilo omnes fugat serpentes, nec flexu
multiplici ut reliquae corpus inpellit, sed celsus et erectus
in medio incedens. necat frutices, non contactos modo
verum et adflatos, exurit herbas, rumpit saxa. talis vis
malo. est creditum quondam ex equo occisum hasta et
per eam subeunte vi non equitem modo sed equum quo-
79 que absumptum. atque huic tali monstro — saepe enim
enectum concupivere reges videre — mustellarum virus

---

6 magnae **F**^{2}**a**^{2}**d**. -ni *r*. 7 Insidia **R**. in psidia **dT**. 8 axin **F**^{2}**a**^{2}. asin *r*. | hinnulei *v*. ///inullei **F**^{1}. inuli **a**^{2}. -lei *r*. 10 *uncos posui ego*. 16 ut **d**. *om*. *r*. 22 et **Fd***Rob*. et de *r*. | basilisci **F**^{2}**R**^{1}*Rob*. -licis **F**^{1}. -liscis *r*. | serpentibus **R**^{2}**d**. 26 reliquae **a**^{2}*Rob*. -qua *r*. 28 talis **F**^{2}. alis **d**. aliis *r*. 29 malo. est *dist*. **R** *Rob*. 31 atque **a**^{2}*Rob*. *om*. *r*.

exitio est. adeo naturae nihil placuit esse sine pare. iniciunt has cavernis facile cognitis soli tabe. necant illae simul odore moriunturque, et naturae pugna conficitur.

22. (34) Sed in Italia quoque creditur luporum visus 80
esse noxius, vocemque homini quem priores contemplentur adimere ad praesens. inertes hos parvosque Africa et Aegyptus gignunt, asperos trucesque frigidior plaga. homines in lupos verti rursusque restitui sibi falsum esse confidenter existimare debemus aut credere omnia quae fabulosa tot saeculis comperimus. unde tamen ista vulgo infixa *si*t fama in tantum ut in maledictis versipelles habeat indicabitur. E u a n t h e s inter auctores Graeciae non 81
spretus tradit Arcadas scribere ex gente Anthi cuiusdam sorte familiae lectum ad stagnum quoddam regionis eius duci vestituque in quercu suspenso tranare atque abire in deserta transfigurarique in lupum et cum ceteris eiusdem generis congregari per annos VIIII. quo in tempore si homine se abstinuerit, reverti ad idem stagnum et, cum tranaverit, effigiem recipere ad pristinum habitum addito novem annorum senio. id quoque *e* fabu*l*is, eandem recipe-rare vestem. mirum est quo procedat Graeca credulitas! 82
nullum tam inpudens mendacium est ut teste careat. item *S*c o p a s qui Olympionicas scripsit narrat Demaenetum Parrhasium in sacrificio quod Arcades Iovi Lycaeo humana etiamtum hostia faciebant, immolati pueri exta degustasse et in lupum se convertisse, eundem X anno restitutum athleticae *e*sse *e*t in pugilatu victorem Olympia reversum. quin et caudae huius animalis creditur vulgo inesse ama- 83
torium virus exiguo in villo eumque, cum capiatur, abici

---

1. 2 iniciunt d. interfic- *r*. inferciunt *Solin. 27, 53.* 11 sit *v*. sunt *ll.* | ut in **F**[2]. ut *r*. 13 *an* scribit ... tradere? 19 reperire **a**[1]. 20 e fabulis *ego*. fabius *ll. v.* fabulosius *Pellicerius*. traditum *Url. ann. philol. 1858 p. 338 n.* fabula eius (*scriptum* fab. eius) *Mart. Hertz. de hist. Rom. reliqu. quaest. p. 14.* 20. 21 recuperare **R**[2]. recipere **DF**[2]**d**. 22 cariat **F**[1]**a**[1]. -ia **D**. | item **F**[2]. ///a **R**. itaque **d***v*. ita *r*. 23 Scopas *coni. Ianus.* copas *ll.* 27 esse et *ego*. restituisset *ll.* (*natum ex dittogr.* restitutū esset). restitisse *edd. vett.* certasse *codd. Gel.* | victorem *ego*. uictoremque uictoria *ll. edd. vett.*

nec idem pollere nisi viventi dereptum. dies quibus coeat
toto anno non amplius duodecim. eundem in fame vesci
terra inter auguria; ad dexteram commeantium praeciso
itinere si pleno id ore fecerit, nullum ominum praestan-
84 tius. sunt in eo genere qui cervari vocantur, qualem e
70 Gallia in Pompei Magni harena spectatum diximus. huic
quamvis in fame mandenti, si respexerit, oblivionem cibi
subrepere aiunt digressumque quaerere aliud.

85 **23.** (35) Quod ad serpentes attinet, vulgatum est
colorem eius plerasque terrae habere in qua occultentur.
innumera esse genera. cerastis corpore eminere cornicula
saepe quadrigemina, quorum motu reliquo corpore occul-
tato sollicitent ad se aves. geminum caput amphisbaenae,
hoc est et a cauda, tamquam parum esset uno ore fundi
venenum. aliis squamas esse, aliis picturas, omnibus exi-
tiale virus. iaculum ex arborum ramis vibrari, nec pe-
dibus tantum pavendas serpentes sed et missili volare
tormento. colla aspidum intumescere .... nullo ictus re-
medio praeterquam si confestim partes contactae ampu-
86 tentur. unus huic tam pestifero animali sensus vel potius
adfectus est. coniugia ferme vagantur, nec nisi cum pari
vita est. itaque alterutra interempta incredibilis ultionis
alteri cura. persequitur interfectorem, unumque eum in
quantolibet populi agmine notitia quadam infestat, per-
rumpit omnes difficultates, permeat spatia nec nisi amnibus
arcetur aut praeceleri fuga.

87 Non est fateri rerum natura largius mala an remedia genuerit. iam primum hebetes oculos huic malo dedit, eosque non in fronte, adversa *ut* cerneret, sed in tem-

---

1 dereptum **R**. dir- *r*. 3 *dist. ego*. 4 ominum **d**. hominum **RT**. omnium *r*. 5. 6 quale Gallia **R**. quales in Gallia **d**. 11 cerastes **R**^{2}**d***Rob*. -sti **R**^{1}. 12. 13 occultato **R***Rob*. -ulto *r*. 15 alis **R**^{1}. | squamas **F**^{2}. squamam **a**^{2}. squam **R**^{2}. quamam **a**^{1}. in quam **d**^{2}. quam *r*. 17 pavenda **R**^{1}. -di **R**^{2}**d**. 18 *lacunam indicavi ego. interiit fortasse haec sententia: 'dente ictorum vulnera putrescere'; cfr. Arist. h. a. VIII 29 p. 607A, 22.* | ictu/// **R**. 23 persequitur **F**^{2} *in ras. v.* ferrequitur **D**. sequitur *r*. 29 adversa ut *Ianus*. -so *ll*. | cernere **d**.

poribus, — itaque excitatur sed*e* saepius *auditu* quam visu, — **24.** deinde internecivum bellum cum ichneumone. 88
(36) notum est animal hac gloria maxime in eadem natum Aegypto. mergit se limo saepius siccatque sole. mox ubi pluribus eodem modo se coriis loricavit, in dimicationem pergit. in ea caudam attollens ictus inritos aversus excipit, donec obliquo capite speculatus invadat in fauces. nec hoc contentus aliud haud mitius debellat animal.

25. (37) Crocodilum habet Nilus, quadripes malum 89
et terra pariter ac flumine infestum. unum hoc animal terrestre linguae usu caret, unum superiore mobili maxilla inprimit morsum alias terribilem pectinatim stipante se dentium serie. magnitudine excedit plerumque duodeviginti cubita. parit ova quanta anseres, eaque extra eum locum semper incubat praedivinatione quadam ad quem summo auctu eo anno egressurus est Nilus. nec aliud animal ex minore origine in maiorem crescit magnitudinem. et unguibus autem armatus est *et* contra omnes ictus cute invicta. dies in terra agit, noctes in aqua, teporis utrumque ratione. hunc saturum cibo piscium et semper esculento 90
ore in litore somno datum parva avis, quae trochilos ibi vocatur, rex avium in Italia, invitat ad hiandum pabuli sui gratia, os primum eius adsultim repurgans, mox dentes et intus fauces quoque ad hanc scabendi dulcedinem quam maxime hiantes, in qua voluptate somno pressum conspicatus ichneumon per easdem fauces ut telum aliquod inmissus erodit alvum.

(38) Similis crocodilo, sed minor etiam ichneumone, 91
est in Nilo natus scincos, contra venena praecipuus antidotis, item ad inflammandam virorum venerem.

---

1 sede *ego.* sed *ll. Rob.* | sepe///ius $\mathbf{a}^1$. | auditu *Rob. edd. vett. om. ll. cfr. Solin. 27, 35.* 5 coriis $\mathbf{F}^2\mathbf{a}^2$. cophis *r.* 14 qua transare/// $\mathbf{R}^1$. quae trans arenas $\mathbf{R}^2$. quae transferens **dT**. 18 et *inserui ego. om. ll.v. cfr. Arist. h. a. II 10 p. 503 A, 10. Solin. 32, 24.* 22 hiantum **R**. ihatum **d**. 23 adsultim $\mathbf{F}^2$. ad saltum $\mathbf{D}\mathbf{R}^2\mathbf{a}^2$*Rob.* adsultum $\mathbf{R}^1\mathbf{a}^1\mathbf{d}$. ad salutum $\mathbf{F}^1$. 24 dulcedinem **d**. -ne *r.* 27 aluum $\mathbf{R}\mathbf{F}^2\mathbf{a}^2$. -uo *r.* 30 idem **DFa**. | ad **d**. et *r.*

Verum in crocodilo maior erat pestis quam ut uno
esset eius hoste natura contenta. itaque et delphini in-
meantes Nilo, quorum dorso tamquam ad hunc usum cul-
tellata inest pinna, abigentes eos praeda ac velut in suo
tantum amne regnantes, alioquin inpares viribus ipsi astu
interimunt. callent enim in hoc cuncta animalia, sciunt-
que non sua modo commoda verum et hostium adversa,
norunt sua tela, norunt occasiones partesque dissidentium
inbellis. in ventre mollis est tenuisque cutis crocodilo.
ideo se ut territi mergunt delphini subeuntesque alvum
92 illa secant spina. quin et gens hominum est huic beluae
adversa in ipso Nilo a T*e*ntyri insula in qua habitat ap-
pellata. mensura eorum parva, sed praesentia animi in
hoc tantum usu mira. terribilis haec contra fugaces be-
93 lua est, fugax contra se*qu*entes. sed adversum ire soli
hi audent, qui et flumini innatant, dorsoque equitantium
modo inpositi hiantibus resupino capite ad morsum addita
in os clava, a dextra ac laeva tenentes extrema eius utrim-
que, ut frenis in terram agunt captivos, ac voce etiam
sola territos cogunt evomere recentia corpora ad sepul-
turam. itaque uni ei insulae crocodili non adnant, olfactu-
que eius generis hominum, ut Psyllorum serpentes, fu-
94 gantur. hebetes oculos hoc animal dicitur habere in aqua,
extra acerrimi visus, quattuorque menses hiemis semper
inedia tramittere in specu. quidam hoc unum quamdiu
vivat crescere arbitrantur. vivit autem longo tempore.
95 (39) Maior altitudine in eodem Nilo belua hippopo-

---

3 sordo **R**[1]**d**. | tamanā **R**. -num **d**. 4 pi///na **R**[1]. spina **R**[2]. | praeda **d**. -dae **F**[2]. -dam *r*. 6 interimunt **a**[2] *in ras.* **F**[2]**d**. inter moto *r*. 12 a Tentyri *Sill.* a tintyri **DFd**[1]. -ro **a**. ad intyri **R**. et in tyri **d**[2]. 13 animi **F**[2]**a**[2]. homini **R**. hominum *r*. 14 fugaces *ll.* -ientes *Sill. per errorem.* 15 sequentes *Dal.* serpentes *ll.* | sed *om.* **R**. 20 evomere **F**[2]**a**[2]**d**. -mes *r*. 21 uni ei **a**[2] *in ras.* **F** *Rob.* unici *r*. | adnant **F**[2]. adnatant **a**[2]*Rob.* domant **d**. donant *r*. | olfactuque **F**[2]**a**[2]*Rob.* factuque *r*. 25 transmittere **a**[2]**F**[2] *in ras. Rob.* tramihi .... **R**[2]. tramiaeter **R**[1]. tramite heret **d** *in ras.* tramiaeteret *r*.
27 hippopotamius *Georges philol. XXXII p. 690. cfr. VI 173. XI 160. XXVIII 121. XXXII 139 ap. Detl.* -tami s **R**. -tamus *r*.

tamius editur, ungulis binis quales bubus, dorso equi et
iuba et hinnitu, rostro resimo, cauda et dentibus aprorum
aduncis sed minus noxiis, tergoris ad scuta galeasque in-
penetrabilis, praeterquam si umore madeant. depascitur
segetes destinatione ante, ut ferunt, determinatas in diem
et ex agro ferentibus vestigiis, ne quae revertenti insidiae
comparentur.

26. (40) Primus eum et quinque crocodilos Romae 96
aedilitatis suae ludis M. Scaurus temporario euripo ostendit.
hippopotamus in quadam medendi parte etiam magister
exstitit. adsidua namque satietate obesus exit in litus re-
centes harundinum caesuras speculatum atque ubi acutis-
simam videt stirpem inprimens corpus venam quandam in
crure vulnerat atque ita profluvio sanguinis morbidum
alias corpus exonerat et plagam limo rursus obducit.

27. (41) Simile quiddam et volucris in eadem Ae- 97
gypto monstravit, quae vocatur ibis, rostri aduncitate per
eam partem se perluens qua reddi ciborum onera maxime
salubre est. nec haec sola: multis animalibus reperta
sunt usui futura et homini. dictamnum herbam extra-
hendis sagittis cervi monstravere percussi eo telo pastu-
que herbae eius eiecto — iidem percussi a phalangio,
quod est aranei genus, aut aliquo simili cancros edendo
sibi medentur —; est et ad serpentium ictus praecipua,
qua se lacerti quotiens cum his conseruere pugnam vul-
nerati refovent. chelidoniam visui saluberrimam hirundines 98
monstravere vexatis pullorum oculis illa medentes. testudo
cunilae quam bubulam vocant pastu vires contra serpentes
refovet, mustella ruta in murium venatu cum iis dimi-
catione conserta. ciconia origano, hedera apri in morbis
sibi medentur et cancros vescendo maxime mari eiectos.
anguis hiberno situ membrana corporis obducta feniculi 99

---

11 exstit **F**^{1}. existit **F**^{2}. (*v.* § *97*). 11. 12 recentes *Rob.* -ti *r.* 13 vidit **DFa**. 18 se perluens *Rob.* sē perluens **R**. semper luens *r.* | reddit **F**^{2}. 19 *dist. Url. vind. n. 180.* 22 eiecto d *Rob.* electo *r.* 28 cunilae *v.* -iculae *ll.* | pastu **F**^{2}**a**^{2}. pari **R**^{2}. partu *r.* | uires **F**^{2}**a**^{2}. uises **DF**^{1}**R**^{1}**d**^{1}. uis esse **a**^{1}. uisos **d**^{2}. uice **R**^{2}. 29 uenatu **F**^{2}**d**. -tum *r.*

suco inpedimentum illud exuit nitidusque vernat. exuit
autem a capite primum, nec celerius quam uno die et
nocte, replicans ut extra fiat membranae quod fuerit intus.
idem hiberna latebra visu obscurato marathro herbae se
adfricans oculos inunguit ac refovet, si vero squamae ob-
torpuere, spinis iuniperi se scabit. draco vernam nausiam
100 silvestris lactucae suco restinguit. pantheras perfricata
carne aconito — [venenum id est] — barbari venantur.
occupat ilico fauces earum angor, quare pardalianches id
venenum appellavere quidam. at fera contra hoc excre-
mentis hominis sibi medetur, et alias tam avida eorum
ut a pastoribus ex industria in aliquo vase suspensa altius
quam ut queat saltu attingere iaculando se appetendoque
deficiat et postremo exspiret, alioqui vivacitatis adeo lentae
101 ut eiectis interaneis diu pugnet. elephans chamaeleone
concolori frondi devorato occurrit oleastro huic veneno suo.
ursi cum mandragorae mala gustavere, formicas lambunt.
cervus herba cinare venenatis pabulis resistit. palumbes,
graculi, merulae, perdices lauri folio annuum fastidium
purgant, columbae, *turtur*es et gallinacei herba quae vo-
catur hel*x*ine, anates, anseres ceteraeque aquaticae herba
siderite, grues et similes iunco palustri. corvus occiso
chamaeleone, qui etiam victori *suo* nocet, lauro infectum
virus exstinguit.
102 28. (42) Milia praeterea, utpote cum plurimis ani-
malibus eadem natura rerum caeli quoque observationem

---

5 adafricans **R**^{1}. affri- **R**^{2}. 7 perfricata *Dal.* -tas *ll.* 8 carne *Dal.* -nes **F**^{2}**a**^{2}. cornes **R**. -ne **a**^{1}. -nea **d**. cone **DF**^{1}. | *uncos posui cum Url. vind. n. 181.* 11 sibi *Rob.* (**Fa**^{2}*?*) si-lui **Da**^{1}**d**. silu **R**^{1}. silua **R**^{2}. 12 in **F**^{2}**a**^{2}*Rob.* ex **d**. et *r.* 13 iaculando (-dos **Da**^{1}) ea petendoque **DF**^{2} *in ras.* **a**^{2}*Rob.* 14 deficiat *codd. Gel.* -igi **F**^{2}**a**^{2}*Rob.* -ciunt *r.* | adeo lentae **F**^{2}*Rob.* -te **a**^{2}. -t **F**^{1}. adolentur **d**. adeolenter *r.* 16 frondi **d**. -de *r.* 17 malū **Rd**. -lu **DF**^{1}. (-la *etiam Solin. 26, 8*). 19 perdices *Dal. coll. XXII 41 post* purgant *transponi voluit.* 20 turtures *Rob. v.* totes **R**. totis *r.* 21 helxine *Rob. v.* -sine *ll.* 22 iunco palustri **F**^{2}**a**^{2}*Rob.* et lustro **d**. lustro *r.* 23 suo *Rob. om. rv. cfr. Solin. 40, 24. fortasse* etiam victus victori suo. | infestum *Rob.*

et ventorum, imbrium, tempestatum praesagia alia alio
modo dederit, quod persequi inmensum est, aeque scilicet
quam reliquam cum singulis hominum societatem. siqui-
dem et pericula praemonent non fibris modo extisque,
circa quod magna mortalium portio haeret, sed *et* alia
quadam significatione. ruinis inminentibus musculi prae- 103
migrant, aranei cum telis primi cadunt. auguria quidem
artem fecere apud Romanos et sacerdotum collegium vel
maxime sollemne. est inter ea locis rigentibus et volpes,
animal alioqui sollertia dirum. amnes gelatos lacusque
nonnisi ad eius itum reditumque transeunt, observatum
eam aure ad glaciem adposita coniectare crassitudinem
gelus.

29. (43) Nec minus clara exitii documenta sunt etiam 104
contemnendis animalibus. M. Varro auctor est a cuniculis
suffossum in Hispania oppidum, a talpis in Thessalia, ab
ranis civitatem in Gallia pulsam, ab locustis in Africa, ex
Gyara Cycladum insula *incolas* a muribus fugatos, in Italia
Amynclas a serpentibus deletas. citra Cynamolgos Aethio-
pas late deserta regio est a scorpionibus et solipugis gente
sublata, et a scolopendris abactos *Rh*oetienses auctor est
Theophrastus. sed ad reliqua ferarum genera redeamus.

30. (44) Hyaenis utramque esse naturam et alternis 105
annis mares alternis feminas fieri, parere sine mare vulgus
credit, Aristoteles negat. collum et iuba et unitate spi-
nae porrigitur, flectique nisi circumactu totius corporis
non quit. multa praeterea mira traduntur, sed maxime 106

---

1 alio **F**^{2}. -ii **F**^{1}. -iis **ad**. -is *r*. 5 et *ego. om. ll.* 6. 7 praemigrant **F**^{2}**a**^{2}. praenecant **R**^{2}. -gant *r*. 10 solertia ditu **a**^{1}. -ti auditu **a**^{2}. *edd. ante Hard.* 12 eam **d**. ea *r*. 18 insulam **a**. | incolas *Barb.* amicleos **F**. amycleos *r*. 19 amynclas **F**^{1}. amyclas **F**^{2}. minclas **d**. mynclas *r*. 20 solifugis **R** *ex corr.* 21 Rhoetienses *Hard. coll. Aeliani de n. an. XV 26.* otrerienses **F**^{2} *in ras.* -riaeres **DRd** (*in* **d** *ante* o ras.). etruriae res **a**. 24 armis **R**^{1}**d**. | mare **d**. -ri *r*. 25 iuba **d**. aiubam **a**^{1}. iubam *r*. | unitate **Rd**. -tem **DFa**. *an* collum ei iubatum et unitate spinae perrigidum? *cfr. Solin. 27, 23.* 27 non quit **F**^{2}**d**. *Solin. l. l.* numquit **D**. numquid **F**^{1}. nequit **Ra**. *cfr. nov. luc. p. 82.*

sermonem humanum inter pastorum stabula adsimulari, nomenque alicuius addisci quem evocatum foris laceret, item vomitionem hominis imitari ad sollicitandos canes quos invadat. ab uno animali sepulchra erui inquisitione corporum. feminam raro capi. oculis mille esse varietates colorumque mutationes. praeterea umbrae eius contactu canes obmutescere, et quibusdam magicis artibus omne animal quod ter lustraverit in vestigio haerere.

107 (45) Huius generis coitu leaena Aethiopica parit corocottam, similiter voces imitantem hominum pecorumque. acies ei perpetua in utraque parte oris nullis gingivis, dente continuo; ne contrario occursu hebetetur, capsarum modo includitur. hominum sermones imitari et mantichoran in Aethiopia auctor est Iuba.

108 (46) Hyaenae plurimae gignuntur in Africa, quae et asinorum silvestrium multitudinem fundit. mares in eo genere singuli feminarum gregibus imperitant. timent libidinis aemulos et ideo gravidas custodiunt morsuque natos mares castrant. contra gravidae latebras petunt et parere furto cupiunt gaudentque copia libidinis.

109 (47) Easdem partes sibi ipsi Pontici amputant fibri periculo urguente, ob hoc se peti gnari. castoreum id vocant medici. alias animal horrendi morsus arbores iuxta flumina ut ferro caedit. hominis parte comprehensa non ante quam fracta concrepuerint ossa morsus resolvit. cauda piscium iis, cetera species lutrae. utrumque aquaticum, utrique mollior pluma pilus.

110 **31.** (48) Ranae quoque rubetae, quarum et in terra et in umore vita, plurimis refertae medicaminibus deponere ea adsidue ac resumere pastu dicuntur, venena tantum semper sibi reservantes.

111 (49) Similis et vitulo marino victus in mari ac terra, simile fibris et ingenium. evomit fel suum ad multa me-

1 assimilari **dT**. adsimulare *r Rob. v.* 2 addiscere *Rob. v.* 9 in aethiopia **RT**. *cfr. Solin. 27, 26.* 9. 10 corocotiam **Rd**. crocottam *Rob.* 12 ne F^2 *in ras.* nec *r.* 22 peti gnari F^2 *in ras. Rob.* pectinari *r.* 30 adsidue **Rd** *Rob.* -uae *r.* quotidie *edd. ante Brot.* cotidie *Detl.*

dicamenta utile, item coagulum ad comitiales morbos, ob ea se peti prudens. Theophrastus auctor est angues modo et stelliones senectutem exuere itaque protinus devorare praeripientes comitiali morbo remedia. eosdem pestiferi in Graecia morsus inno*c*uos esse in Sicilia.

32. (50) Cervis quoque est sua malignitas, quam- 112 quam placidissimo animalium. urguente vi canum ultro confugiunt ad hominem, et in pariendo semitas minus cavent humanis vestigiis tritas quam secreta ac feris opportuna. conceptus earum post arcturi sidus. octonis mensibus ferunt partus, interim et geminos. a conceptu separant se, at mares relicti rabie libidinis saeviunt, fodiunt scrobes. tunc rostra eorum nigrescunt, donec aliqui abluant imbres. feminae autem ante partum purgantur herba quadam quae sese*lis* dicitur, faciliore ita utentes utero. a partu duas, quae tamn*us* et seselis appellantur, pastae redeunt ad fetum. illis imbui lactis primos volunt sucos quacumque de causa. editos partus exercent cursu 113 et fugam meditari docent, ad praerupta ducunt saltumque demonstrant. iam mares soluti desiderio libidinis avide petunt pabula. ubi se praepingues sensere, latebras quaerunt fatentes incommodum pondus. et alias semper in fuga adquiescunt stantesque respiciunt, cum prope ventum est, rursus fugae praesidia repetentes. hoc fit intestini dolore tam infirmi, ut ictu levi rumpatur intus. fugiunt 114 autem latratu canum audito secunda semper aura, ut vestigia cum ipsis abeant. mulcentur fistula pastorali et cantu, cum erexere aures, acerrimi auditus, cum remisere, surdi. cetero animal simplex et omnium rerum

---

4. 5 pestiferi **R**^{2}. postiferi **R**^{1}. pesti fertur **d**. mortiferi **F**^{2}. ponti (positi **a**) ferunt *r*. 5 morsus innotuos **F**^{2} (-ocuos *edd. vett.*). mortuos **ad**. -uus *r*. 8 semitas **F**^{2}**a**^{2}*Rob*. emitam **F**^{1}. -tari **DR**^{1}. imitari *r*. 11 parturit **F**^{2}. -riunt **dT**. | interim **F**^{2}**a**^{2}. itinerim **RD**. -erum **F**^{1}**a**^{1}. enim **dT**. 15 seselis *v. coll. Cic. de nat. deor. II 50, 127*. sese *ll*. 16 duas herbas **a**^{2}*Rob*. duas *r*. | tamnus et *Sill. ex Salm*. tamen **F**^{2}. camo et **d**. tamo et *r*. | siselis **Ra**^{2}**dT***Rob*. -licis *r*. 19 praeducta **R**^{1}. -dicta **d**. 25 infirmu t **R**^{1}. -mo **R**^{2}. -mata tubę ui **d**. 28 acerrimi **F**^{1}**ad***Rob*. -mis **DR**. -mi sunt **F**^{2}. | auditus **F**^{2}**d***Rob*. -tu *r*.

miraculo stupens in tantum ut equo aut bucula accedente
propius hominem iuxta venantem non cernant aut, si
cernant, arcum ipsum sagittasque mirentur. maria tra-
meant gregatim nantes porrecto ordine et capita inponen-
tes praecedentium clunibus vicibusque ad terga redeuntes.
hoc maxime notatur a Cilicia Cyprum traicientibus. nec
115 vident terras, sed in odore earum natant. cornua mares
habent, solique animalium omnibus annis stato veris tem-
pore amittunt. ideo sub ista die quam maxime invia pe-
tunt: latent amissis velut inermes. sed et hi bono suo
invidentes. dextrum cornu negant inveniri ceu medica-
mento aliquo praeditum, idque mirabilius fatendum est,
cum et in vivariis mutent omnibus annis: defodi ab iis
putant. accensi autem utrius libeat odore comitiales morbi
116 deprehenduntur. indicia quoque aetatis in illis gerunt,
singulos annis adicientibus ramos usque ad sexennes. ab
eo tempore similia revivescunt, nec potest aetas discerni,
sed dentibus senecta declaratur. aut enim paucos aut
nullos habent, nec in cornibus imis ramos alioqui ante
117 frontem prominere solitos iunioribus. non decidunt ca-
stratis cornua nec nascuntur. erumpunt autem renascen-
tibus tuberibus primo aridae cuti similia. eadem teneris
increscunt ferulis harundineas in paniculas molli plumata
lanugine. quamdiu carent iis, noctibus procedunt ad pa-
bula. increscentia solis vapore durant ad arbores subinde
experientes; ubi placuit robur, in aperta prodeunt. capti-
que iam sunt hedera in cornibus viridante, ex attritu ar-
borum ut in aliquo ligno teneris, dum experiuntur, innata.
fuit aliquando et candido colore, qualem fuisse tradunt
Q. Sertori cervam quam esse fatidicam Hispaniae gentibus
118 persuaserat. et his cum serpente pugna. vestigant ca-
vernas, nariumque spiritu extrahunt renitentes. ideo sin-
gulare abigendis serpentibus odor adusto cervino cornu,

---

3. 4 tranant *Rob. v.* transnatant **dT.** tranent *Solin. 19, 12.* 14 utrius libeat **d.** -bet *Rob.* utriusque libeat (-erat **F^2**) *r.* | odore **Rd.** -re et *r.* 22 cuti *ego nov. luc. p. 26.* -tis *ll.* | teneris **F^{2}a^2**. ge- *r.* 29 fiunt **d.** | et **F^2**. ex *r.* 31 est, cum **d.** 32 renitentes **F^{2}a^{2}d^2**. retin- *r.*

contra morsus vero praecipuum remedium ex coagulo
hinnulei matris in utero occisi. vita cervis in confesso 119
longa, post centum annos a quibusdam captis cum tor-
quibus aureis quos Alexander Magnus addiderat adopertis
iam cute in magna obesitate. febrium morbos non sentit
hoc animal, quin et medetur huic timori. quasdam modo
principes feminas scimus omnibus diebus matutinis carnem
eam degustare solitas et longo aevo caruisse febribus, quod
ita demum existimant ratum, si vulnere uno interierit.

33. Est eadem specie, barba tantum et armorum 120
villo distans, quem τραγέλαφον vocant, non alibi quam
iuxta Phasim amnem nascens.

(51) Cervos Africa propemodum sola non gignit, at
chamaeleonem et ipsa, quamquam frequentiorem India.
figura et magnitudo erat lacerti, nisi crura essent recta
et excelsiora. latera ventri iunguntur ut piscibus, et spina
simili modo eminet. rostrum, ut in parvo, haud absimile 121
suillo, cauda praelonga in tenuitatem desinens, implicans se
viperinis orbibus, ungues adunci, motus tardior ut testu-
dini, corpus asperum ceu crocodilo, oculi in recessu cavo,
tenui discrimine, praegrandes et corpori concolores. num-
quam eos operit, nec pupillae motu sed totius oculi ver-
satione circumaspicit. ipse celsus hianti semper ore solus 122
animalium nec cibo nec potu alitur nec alio quam aëris
alimento, circa caprificos fer*us*, innoxius alioqui. et co-
loris natura mirabilior. mutat namque eum subinde et
oculis et cauda et toto corpore, redditque semper quem-
cumque proxime attingit praeter rubrum candidumque.
defuncto pallor est. caro in capite et maxillis et ad com-
missuram caudae admodum exigua, nec aliubi toto cor-

---

6 timori *Rob.* -ore **a**. -or *r*. 10 barba **aF**[2] *in ras.* **d**[1]. barbara *r*. 14 India *Rob. edd. vett.* -ae *ll.* 15 figura et *Rob.* -rae /// **a**. -rae et *r*. 15. 16 recta et **Fa**[2]*Rob.* -ta **d**. -tae *r*. 17 absimile *v*. -mii **F**. -mili *r*. 18 uillo **F**. | et implicans **a**[2]*v*. 20 recessu **d***v*. *cfr. Solin. 40, 21.* -so *r*. 24 ueris **Rd**. 25 ferus *v*. fere **a**. ferre **d**. ferret **R**. ferrei *r*. 29 et ad **F**[2]. ad *r*. *cfr. Arist. h. a. II 11 p. 503 B, 13.*

pore. sanguis in corde et circa oculos tantum, viscera
sine splene. hibernis mensibus latet ut lacertae.
123 **34.** (52) Mutat colores et Scytharum tarandrus nec
aliud ex iis quae pilo vestiuntur nisi in Indis lycaon, cui
iubata traditur cervix. nam thoes — luporum id genus
est procerius longitudine, brevitate crurum dissimile, velox
saltu, venatu vivens, innocuum homini — habitum, non
124 colorem, mutant, per hiemes hirti, aestate nudi. tarandro
magnitudo quae bovi est, caput maius cervino nec absi-
mile, cornua ramosa, ungulae bifidae, villus magnitudine
ursorum, sed, cum libuit sui coloris esse, asini similis.
tergori tanta duritia ut thoraces ex eo faciant. colorem
omnium arborum, fruticum, florum locorumque reddit
metuens in quibus latet, ideoque raro capitur. mirum
esset habitum corpori tam multiplicem dari, mirabilius est
et villo.
125 **35.** (53) Hystrices generat India et Africa spina con-
tecta*s ut in* irenaceorum genere, sed hystrici longiores
aculei et, cum intendit cutem, missiles. ora urguentium
figit canum et paulo longius iaculatur. hibernis autem se
mensibus condit, quae natura multis et ante omnia ursis.
126 **36.** (54) Eorum coitus hiemis initio, nec vulgari
quadripedum more, sed ambobus cubantibus complexisque.
dein secessus in specus separatim, in quibus pariunt XXX
die plurimum quinos. hi sunt candida informisque caro,
paulo muribus maior, sine oculis, sine pilo, ungues tan-
tum prominent. hanc lambendo paulatim figurant. nec
quicquam rarius quam parientem videre ursam. ideo
mares quadragenis diebus latent, feminae quaternis men-
127 sibus. specus si non habuere, ramorum fruticumque con-
gerie aedificant inpenetrabiles imbribus mollique fronde

---

2 lacertae **Rd**. -ta *r*. *cfr. Arist. l. l. v. 28*. 3 et **F**^{2}*Rob*. *om*. *r*. 14 ideoque **DFd***Rob*. ideo **Ra**. 15 est *om*. **Rd**. 17 spinea **DFa**. | contectas *v*. -ta *ll*. 18 ut in *ego*. ac h **a**. ac u *r*. 19 missile ora **a**^{1}. -libus ora **R**^{2}. missa'' lesura **d**. 23 ambobus *Rob*. ambo *r*. 24 secessus **F**^{2}**d**^{2}**T**. rec- **a**^{2}. inc- **d**^{1}. cessus *r*. 25 hi *om*. **R**. 31 impenetrabiles **F**^{2} *in ras*. **a**^{2}*Rob*. penetralibus **a**^{1}. -abilibus **D**. poenetrabilibus **Rd**.

constratos. primis diebus bis septenis tam gravi somno
premuntur ut ne vulneribus quidem excitari queant. tunc
mirum in modum veterno pinguescunt. illi sunt adipes
medicaminibus apti contraque defluvium capilli tenaces.
ab his diebus residunt ac priorum pedum suctu vivunt.
fetus rigentes adprimendo pectori fovent non alio incu-
bitu quam ad ova volucres. mirum dictu, credit Theo- 128
phrastus per id tempus coctas quoque ursorum carnes,
si adserventur, increscere; cibi nulla tunc argumenta nec
nisi umoris minimum in alvo inveniri, sanguinis exiguas
circa corda tantum guttas, reliquo corpori nihil inesse.
procedunt vere, sed mares praepingues, cuius rei causa 129
non prompta est, quippe ne somno quidem saginatis,
praeter quattuordecim dies, ut diximus. exeuntes herbam 127
quandam •arum nomine laxandis intestinis alioquin con-
cretis devorant, circaque surculos dentium praedomant
o*per*am. oculi eorum hebetantur, qua maxime causa favos
expetunt ut convulneratum ab apibus os levet sanguine
gravedinem illam. invalidissimum urso caput, quod leoni 130
firmissimum. ideo urguente vi praecipitaturi se ex aliqua
rupe manibus cooperto iaciuntur, ac saepe in harena co-
lapho infracto exanimantur. cerebro veneficium inesse
Hispaniae credunt, occisorumque in spectaculis capita
cremant testato, quoniam potum in ursinam rabiem agat.
ingrediuntur et bipedes. arborem aversi derepunt. tauros 131
ex ore cornibusque eorum omnibus pedibus suspensi pon-
dere fatigant. nec alteri animalium in maleficio stultitia
sollertior. annalibus notatum est M. Pisone M. Messala
cos. a. d. XIIII kal. Oct. Domitium Ahenobarbum aedilem

---

1 bis F^2a^2 *Rob. cfr. Solin. 26, 6.* uix F^1a^1. uir *r. del.* d^2. 2 ne *v.* neç *ll.* 5 suctu F^2. suetu a^2 *Rob.* situ a^1. sictu *r.* 8 idem R. id *r Rob.* 10 inueniri a^2 *in ras.* d. in uentre F^2. inuentri *r.* 13 ne *Sill.* nec *ll.* 15 arum R. carum DF^1. charum d. caram a. hamarum F^2. 16 circulos DF^2a^2. | praedomant *Ianus coll. Sen. ep. 113, 22.* -tes *ll.* 17 operam *Ianus.* horam F^1. oram F^2. hora Da^1T. ora Ra^1d. 20 firmissimum F^2. form- DF^1. fort- *rv.* 21 eo operto R. 25 in pedes F^2 *in ras.* | derepunt F. diripiunt a^2. deretunc *r.*

curulem ursos Numidicos centum et totidem venatores Aethiopas in circo dedisse. miror adiectum Numidicos fuisse, cum in Africa ursum non gigni constet.

132 37. (55) Conduntur hieme et Pontici mures, dumtaxat albi, quorum palatum in gustu sagacissimum auctores quonam modo intellexerint miror. conduntur et Alpini, quibus magnitudo melium est, sed hi pabulo ante in specus convecto. *t*um quidam narrant alternos marem ac feminam subrosae complexos fascem herbae supinos, cauda mordicus adprehensa, invicem detrahi ad specum, ideoque illo tempore detrito esse dorso. sunt his pares et in Aegypto, similiterque resident in clunes et in binis pedibus gradiuntur prioribusque ut manibus utuntur.

133 (56) Praeparant hiemi et irenacei cibos ac volutati supra iacentia poma adfixa spinis, unum amplius tenentes ore, portant in cavas arbores. iidem mutationem aquilonis in austrum condentes se in cubile praesagiunt. ubi vero sensere venantem, contracto et ore pedibusque ac parte omni inferiore, qua raram et innocuam habent lanuginem, convolvuntur in formam pilae, ne quid com-

134 prehendi possit praeter aculeos. in desperatione vero urinam in se reddunt tabificam, tergori suo spinisque noxiam, propter hoc se capi gnari. quamobrem exinanita prius urina venari ars est. et tum praecipua dos tergori, alias corrupto, fragili, putribus spinis atque deciduis, etiamsi vivat subtractus fuga. ob id non nisi in novissima spe maleficio eo perfunditur, quippe et ipsi odere suum veneficium, ita parcentes sibi terminumque supremum opperientes ut ferme ante captivitas occupet. calidae postea aquae adspersu resolvitur pila, adprehensusque pes alter e posterioribus suspendiosa fame necat. aliter non

---

5 albi **a**^{2}. alibi **F**. ///ibi **d**. aibi *r*. 8 tum *ego*. cum *ll*. | quidam **F**^{2}**a**. -dem *r*. | narrent **F**^{2}**d**. 9 complexos **F**^{2}. -xu **d**. -xo *r*. 15 latentia **R**. 19. 20 lanuginem **a**^{2}. lanaginem **F**^{1}. ianaginem **D**. ima////aginem **R**. imaginem **a**^{1}**d**. lanuginem imaginem **F**^{2}. 22 in se **DFaT**. ex se **d**. ex re **R**. 23 exinanita **F**^{2} *in ras*. **a**^{2}. -nitatis **a**^{1}. -nitates **DR**. -nientes **dT**. 31 necatur **Rd**.

est occidere et tergori parcere. ipsum animal non, ut 135
remur plerique, vitae hominum supervacuum est, si non
sint illi aculei, frustra vellerum mollitia in pecude mortalibus data. hac cute expoliuntur vestes. magnum fraus
et ibi lucrum monopoli*o* invenit, de nulla re crebrioribus
senatusconsultis nulloque non principe adito querimoniis
pro*vinc*ialibus.

38. (57) Urinae et duobus aliis animalibus ratio 136
mira. leontophonon accipimus vocari parvum nec aliubi
nascens quam ubi leo gignitur, quo gustato tanta illa vis
ut ceteris quadripedum imperitans ilico exspiret. ergo
corpus eius exustum adspergunt aliis carnibus polentae
modo insidiantes ferae, necantque etiam cinere. tam contraria est pestis. haud inmerito igitur odit leo visumque
frangit et citra morsum exanimat. ille contra urinam
spargit, prudens hanc quoque leoni exitialem. lyncum 137
umor ita redditus, ubi gignuntur, glaciatur arescitve in
gemmas carbunculis similes et igneo colore fulgentes,
lyncurium vocatas atque ob id sucino a plerisque ita generari prodito. novere hoc sciuntque lynces, et invidentes
urinam terra operiunt eoque celerius solidatur illa.

(58) Alia sollertia in metu melibus. sufflatae cutis 138
distentu ictus hominum et morsus canum arcent.

Provident tempestatem et sciuri obturatisque qua spiraturus est ventus cavernis ex alia parte aperiunt fores.
de cetero ipsis villosior cauda pro tegumento est. ergo
in hiemes aliis provisum pabulum, aliis pro cibo somnus.

39. (59) Serpentium vipera sola terra dicitur condi, 139
ceterae arborum aut saxorum cavis. et alias vel annua
fame durant algore modo dempto. omnia secessus tem-

---

1. 2 ut remur a d^{2}. uteremur DR. utemur d^{1}. /// remur F. 2 esse F^{2} *in ras.* est *r.* 4 cute a. acute R d. acutae *r.* 5 lacrum DF^{1}. | monopolio *Barb.* -liū *ll.* 7 provincialibus *v.* -mittialibus R d. pernit- a. permitt- *r.* 9 alibi R d. 14 pestis R. feris d^{2}T. festis *r.* 19 id F^{2}a^{2}. *om. r.* | a plerisque a^{2}. at plerique *r.* 22 metū caelibus R. -tum cel- d. | cutis DF d. gutis R. cuti a. 23 distentu *codd. Gel.* -tus *ll.* - 24 obturatisque F^{2}a^{2}d^{2}. tur ad hisque DR. torathisque F^{1}. tura///tisque a^{1}. *om.* d^{1}.

pore veneno orba dormiunt. simili modo et cocleae, illae quidem iterum et aestatibus adhaerentes maxime saxis aut etiam iniuria resupinatae avolsaeque, non tamen exeuntes. 140 in Baliaribus vero insulis cavaticae appellatae non prorepunt e cavis terrae neque herba vivunt, sed uvae modo inter se cohaerent. est et aliud genus minus vulgare adhaerente operculo eiusdem testae se operiens. obruta*e* terra semper hae et circa maritimas tantum Alpes quondam effossae coepere iam erui et in Veliterno. omnium tamen laudatissimae in Astypalaea insula.

141 (60) Lacertae, inimicissimum genus cocleis, negantur semenstrem vitam excedere. lacerti Arabiae cubitales, in Indiae vero N*y*so monte XXIIII in longitudinem pedum, colore fulvi aut punicei aut caerulei.

142 **40.** (61) Ex his quoque animalibus quae nobiscum degunt multa sunt cognitu digna, fidelissimumque ante omni*a* homini canis atque equus. pugnasse adversus latrones canem pro domino accepimus confectumque plagis a corpore non recessisse, volucres ac feras abigentem. ab alio in Epiro agnitum in conventu percussorem domini laniatuque et latratu coactum fateri scelus. Garamant*um* regem canes CC ab exsilio reduxere proeliati contra re-
143 sistentes. propter bella Colophonii itemque Castabalenses cohortes canum habuere. hae primae dimicabant in acie numquam detrectantes, haec erant fidissima auxilia nec stipendiorum indiga. canes defendere Cimbris caesis domus eorum plaustris inpositas. canis Iasone Lycio interfecto cibum capere noluit inediaque consumptus est. is vero cui nomen Hyrcani reddit Duris accenso regis Lysimachi rogo iniecit se flammae, similiterque Hieronis regis.

---

2 aut *ll.v.* *an* atque? 7 obrutae *v.* -ta *ll.* 8 hae **D**. haec *r.* 9 uelitérno **F**^{2}**a**^{2}**d***v*. literno *r.* 13 nisi **F**^{1}. niso *r.* 14 fului **F**^{2}. -uei *r.* 17 omnia *v.* -nes **ad***Rob.* -nis *r.* | homini **F**^{2}**a**^{2}*Rob.* -nes **d**. -nis *r.* 19 ac **Fad**. et **DR**. 21 Garamantum *ed. Parm. cfr. Solin. 15, 9.* -tem *Rob.* -tae **a**^{2}. -ta *r.* 23 Colophonii *v.* -nti **d**. -nia **F**^{2}. -ponti **R**. -phanti *r.* 24 primae *ll.v.* *an* prima? *cfr. etiam Solin. l. l.* 26 cimbros **a**. | dominis **a**. 27 inpositas **F**^{2}**d**. -tos **a**. -tus **R**^{1}. -tis *r.* 29 cui **d**. qui *r.* | duris **a**^{2}**d**^{2}. uris *r.*

memorat et Pyrrhum Gelonis tyranni canem Philistus. 144
memoratur et Nicomedis Bithyniae regis uxore eius Con-
singi lacerata propter lasciviorem cum marito iocum. apud
nos Vulcatium nobilem qui Cascellium ius civile docuit
asturcone e suburbano redeuntem, cum advesperavisset,
canis a grassatore defendit; item Caelium senatorem aegrum
Placentiae ab armatis oppressum, nec prius ille vulneratus
est quam cane interempto. sed super omnia in nostro 145
aevo actis p. R. testatum Appio Iunio et P. Silio cos.,
cum animadverteretur ex causa Neronis Germanici fili in
Titium Sabinum et servitia eius, unius ex his canem nec
in carcere abigi potuisse nec a corpore recessisse abiecti
in gradibus gemitoriis maestos edentem ululatus magna
populi Romani corona, ex qua cum quidam ei cibum ob-
iecisset, ad os defuncti tulisse. innatavit idem cadavere
in Tiberim abiecto sustentare conatus, effusa multitudine
ad spectandam animalis fidem.

Soli dominum novere et ignotum quoque, si repente 146
veniat, intellegunt. soli nomina sua, soli vocem domesti-
cam agnoscunt. itinera quamvis longa meminere, nec ulli
praeter hominem memoria maior. impetus eorum et sae-
vitia mitigatur ab homine considente humi. plurima alia 147
in his cotidie vita invenit, sed in venatu sollertia et saga-
citas praecipua est. scrutatur vestigia atque persequitur,
comitantem ad feram inquisitorem loro trahens, qua visa
quam silens et occulta, set quam significans demonstratio
est cauda primum, deinde rostro. ergo etiam senecta
fessos caecosque ac debiles sinu ferunt ventos et odorem
captantes protendentesque rostra ad cubilia.

E tigribus eos Indi volunt concipi, et ob id in silvis 148
coitus tempore alligant feminas. primo et secundo fetu

---

2. 3 consingi *codd. Gel.* cos- a². conf- F². consingu R. cos- Da¹. eos- F¹d. 4 Cascellium *coni. Dal.* carc- *ll.* 5 asturcone F². atusc- a. astusc- *r.* 15 innutauit DF¹. | cadauer R²d. 16 sustentare d. -ri *r.* 22 considente d*Rob.* consed- *r.* 23 quoque d (?) *Dal.* cotidie *r.* 23. 24 sagittas Rd. 26 occultasset R. -tasse d. 29 prodentesque d. 30 ob ad². hos d¹. os *r.*

nimis feroces putant gigni, tertio demum educant. hoc
idem e lupis Galli, quorum greges suum quisque ducto-
rem e canibus et ducem habent. illum in venatu comi-
tantur, illi parent. namque inter se exercent etiam ma-
gisteria. — (Certum est iuxta Nilum amnem currentes
lambere, ne crocodilorum aviditati occasionem praebeant.)
149 — Indiam petenti Alexandro Magno rex Albaniae dono
dederat inusitatae magnitudinis unum, cuius specie de-
lectatus iussit ursos, mox apros et deinde damas emitti
contemptu inmobili iacente eo, qu*a* segnitia tanti corporis
offensus imperator generosi spiritus interimi eum iussit.
nuntiavit hoc fama regi. itaque alterum mittens addidit
mandata, ne in parvis experiri vellet, sed in leone ele-
phantove. duos sibi fuisse, hoc interempto praeterea
150 nullum fore. nec distulit Alexander, leonemque fractum
protinus vidit. postea elephantum iussit induci, haud alio
magis spectaculo laetatus. horrentibus quippe villis per
totum corpus ingenti primum latratu intonuit, mox in-
ce*ssi*vit adsultans contraque membra exsurgens hinc et
illinc artifici dimicatione qua maxime opus esset infestans
atque evitans, donec adsidua rotatu*m* vertigine adflixit ad
casum eius tellure concussa.
151 (62) Canum generi b*i*s anno partus. iusta ad parien-
dum annua aetas. gerunt uterum sexagenis diebus. gignunt
caecos, et quo largiore aluntur lacte eo tardiorem visum
accipiunt, non tamen umquam ultra XXI diem nec ante
septimum. quidam tradunt, si unus gignatur, nono die
cernere, si gemini, decumo, i*t*emque in singulos adici
totidem tarditatis ad lucem dies, et ab ea quae sit femina
ex primipara genita Faunos cerni. optimus in fetu qui

2 greges **F^{2}d^2**. gres *r*. 5. 6 *uncos ego posui*. 10 contemptu **F^{2}R**. -ptim **a^{2}T**. -pnenti **a^1**. -pti *r*. | qua *vet. Dal.* que **a**. quo *r*. 18 ingenti **d**. urgenti **a**. urguenti *r*. | moxque **Rd**. 18. 19 incessivit *ego nov. luc. p. 94*. inceruit **DF^{1}R^1**. increuit **F^{2}d**. inhorruit **R^2**. in ceruicem **a**. 19 membra *ll.* beluam **F^{2}a^2***v*. *cfr. Solin. 15, 7*. 21 rotatum *edd. ante Hard.* -tu **a^1**. -ta *r*. 23 generi bis *Hard.* generibus *ll.* 26 XX **R**. 28 itemque *Sill.* idemque *ll.* 29 totidem *Sill.* -demque *ll.* 30 faunos **F**. flunos **Dd**. fluuos **R**. clunos **a**.

novissimus cernere incipit aut quem primum fert in cubile feta.

(63) Rabies canum sirio ardente homini pestifera, ut 152
diximus, ita morsis letali aquae metu. quapropter obviam 2, 107
itur per XXX eos dies, gallinaceo maxime fimo inmixto canum cibis aut, si praevenerit morbus, veratro. **41.** a morsu vero unicum remedium oraculo quodam nuper repertum radix silvestris rosae quae cynorrhoda appellatur.
Columella auctor est, si XL die quam sit natus castre- 153
tur morsu cauda summusque eius articulus auferatur, sequi nervum; exempto nec caudam crescere nec canes rabidos fieri. canem locutum in prodigiis, quod equidem adnotaverim, accepimus et serpentem latrasse, cum pulsus est regno *Tarquinius.*

42. (64) Eidem Alexandro et equi magna raritas con- 154
tigit. Bucephalan eum vocarunt sive ab adspectu torvo sive ab insigni taurini capitis armo inpressi. XVI talentis ferunt ex Philonici Pharsalii grege emptum etiam tum puero capto eius decore. neminem hic alium quam Alexandrum regio instratu ornatus recepit in sedem, alias passim recipiens. idem in proeliis memoratae cuiusdam perhibetur operae, Thebarum oppugnatione vulneratus in alium transire Alexandrum non passus, multa praeterea eiusdem modi, propter quae rex defuncto ei duxit exsequias urbemque
tumulo circumdedit nomine eius. nec Caesaris dictatoris 155
quemquam alium recepisse dorso equus traditur, idemque similis humanis pedes priores habuisse, hac effigie locatus ante Veneris Genetricis aedem. fecit et divus Augustus equo tumulum, de quo Germanici Caesaris carmen est. Agrigenti complurium equorum tumuli pyramides habent. equum adamatum a Samiramide usque in coitum Iuba
auctor est. Scythici quidem equitatus equorum gloria 156

---

10 auferatur F^{2}a^2. aufesatyri DRd. -satur// *r*. 11 neruum F^2 *in ras.* neruo a^2 *in ras.* neruam *r*. 13 adnotauerim F^{2}a^{2}d. -nouerim *r*. 14 Tarquinius *v. om. ll. malim post* cum *inserere.* 17 impresso R *ex corr.* -ssit d. | XVI *ll.* tredecim *Budaeus de asse p. 320.* 20 ornatu d. ornat R^1. 27 humanis F^{2}R^2. hominis *r*. 30 pyramidas Rd.

strepunt: occiso regulo ex provocatione dimicante hostem,
cum victor ad spoliandum venisset, ab equo eius ictibus
morsuque confectum, alium detracto oculorum operimento
et cognito cum matre coitu petiisse praerupta atque ex-
animatum. aequa ex causa in Reatino agro laceratum pro-
rigam invenimus. namque et cognationum intellectus his
est, atque in grege prioris anni sororem libentius etiam
157 quam matrem equa comitatur. docilitas tanta est ut uni-
versus Sybaritani exercitus equitatus ad symphoniae can-
tum saltatione quadam moveri solitus inveniatur. iidem
praesagiunt pugnam et amissos lugent dominos: lacrimas
interdum desiderio fundunt. interfecto Nicomede rege
158 equus eius inedia vitam finivit. Phylarchus refert Cen-
taretum e Galatis in proelio occiso Antiocho potitum equo
eius conscendisse ovantem, at illum indignatione accensum
domitis frenis, ne regi posset, praecipitem in abrupta isse
exanimatumque una. Philistus a Dionysio relictum in
caeno haerentem, ut se evellisset, secutum vestigia domini
examine apium iubae inhaerente, eoque ostento tyrannidem
a Dionysio occupatam.
159 (65) Ingenia eorum inenarrabilia. iaculantes obsequia
experiuntur difficiles conatus corpore ipso nisuque *iu*van-
tium. [iam] tela humi collecta equiti porrigunt. nam in
circo ad currus iuncti non dubie intellectum adhortationis
160 et gloriae fatentur. Claudi Caesaris saecularium ludorum
circensibus excusso in carceribus auriga albati equo Corace
occupavere, primatum optinuere opponentes, effundentes
omniaque contra aemulos quae debuissent peritissimo au-
riga insistente facientes, cum puderet hominum artes ab

1 dimicantem **F**^{2}. 2 uictor **R**. *om. r. cfr. Solin. 45, 11.* 5 aequa eadem **a**^{2}. qua **dT**. aequa *rv*. 8 matrem **F**^{2}. -tre *r*. 11 lacrimasque **a**^{2}. 13 pylarius **R**. 16 isse **F**^{2}**ad**^{2}. c͡i **d**^{1}. esse *r*. 18 se euellisset **a**. sese uellisset **R**. se uellisset **F**^{2}. se uellis sed **DF**^{1}. -is s; **d**. 19 eoque **F**^{2}**a**^{2}. eoque in **RdT**. eoqui in *r*. 20 occupatum **Ra**^{1}. 22. 23 iuvantium *Hard.* inuitantium *ll.* 23 *uncos posui ego: cfr. luc. p. 122.* etiam *Url. chrestom. p. 113.* 26 albati equo **F**^{2}**a**^{2}. albat hie quo **R**^{2}. albat hic quo **R**^{1}. aluat hic (his **d**^{1}) quo **Da**^{1}**d**^{1}. aluatic quo **d**^{2}. aluat///quo **F**^{1}. 29 artem **F**^{2}.

equis vinci, peracto legitimo cursu ad cretam stetere.
maius augurium apud priscos plebeis circensibus excusso 161
auriga ita ut si staret in Capitolium cucurrisse equos *a*edemque ter lustrasse, maximum vero eodem pervenisse a *V*eis cum palma et corona effuso Ratumenna qui ibi vicerat,
unde postea nomen portae est. Sarmatae longinquo acturi 162
inedia pridie praeparant eos, potum tantum exiguum inpertientes, atque ita per centena milia et quinquaginta continuo cursu euntibus insident.

Vivunt annis quidam quinquagenis, femina*e* minore spatio. eaedem quinquennio finem crescendi capiunt, mares anno addito. forma equorum qualis maxime legi oporteat pulcherrime quidem Vergilio vate absoluta est; sed et nos diximus in libro de iaculatione equestri condito, et fere inter omnes constare video. diversa autem circo ratio quaeritur. itaque cum bimi in alio subiungantur imperio, non ante quinquennes ibi certamen accipit.

(66) Partum in eo genere undenis mensibus ferunt, 163
duodecimo gignunt. coitus verno aequinoctio bimo utrimque vulgaris, sed a trimatu firmior partus. generat mas ad annos XXXIII, utpote cum a circo post vicesimum annum mittantur ad subolem. Opunte et ad quadraginta durasse tradunt adiutum modo in attollenda priore parte
corporis. sed ad generandum paucis animalium minor 164
fertilitas. qua de causa intervalla admissurae dantur, nec tamen quindecim initus eiusdem anni valet tolerare. equarum libido exstinguitur iuba tonsa. gignunt annis omnibus

---

2 maius — 3 cucurrisse *om.* **R**^{1}, *add.* **R**^{2}. *cfr. nov. luc. p. 74 n. 31.* 3 ut si **a***v*. ut *r*. | in — cucurrisse *om.* **d**. | aedemque *Barb.* sed- **F**^{2}**a**^{2}. id- r. 4 a Veiis *Beroaldus.* ab eis **F**^{2}**R**^{2}**d**^{2}. habens **a**^{2}. aseis *r*. 7 tantum **R**^{2}**a**^{2}. *om. r*.
10 feminae *v*. -na *ll*. 11 eadem **F**^{2}**d**. | capiunt **R**^{2}**a**^{2}. -pit **F**^{2}**d**. -pud **F**^{1}. -put *r*. 16 subiungantur **D**^{1}**dT**. -iugantur **D**^{2}**RF**^{1}**a**^{1}. -igantur **F**^{2}**a**^{2}*v*. 17 accepit **R**. 19. 20 utrimque **F**^{2}**a**^{2}**d**. 22 subolem reparandam **R**^{2}. *cfr. nov. luc. p. 74 n. 31.* | opunte **F**^{1}**dT**. opante **R**^{1}. *del.* **R**^{2}. ut pute **D**. /// ponte **a**^{1}. ut pote **F**^{2}**a**^{2}. | ad quadraginta — 24 animalium *om.* **R**^{1}, *add.* **R**^{2}.
26 *post* tamen *Iessen. annal. philol. 1859 p. 75 coll. Colum. VI 27, 9* non *vult inseri; rectius fortasse* minus. 27 tonsa **Fa**^{2}**d**. tons **D**. tona **a**^{1}, tonis **R**^{1}. tonsis **R**^{2}.

ad quadragesimum. vixisse equum LXXV annos proditur.
165 in hoc genere gravida stans parit, praeterque ceteras fetum diligit. et sane equis amoris innasci veneficium hippomanes appellatum in fronte, caricae magnitudine, colore nigro, quod statim edito partu devorat feta aut partum ad ubera non admittit. si quis praereptum habeat, olfactu in rabiem id genus agitur. amissa parente in grege armenti reliquae fetae educant orbum. terram attingere ore triduo proximo quam sit genitus negant posse. quo quis acrior in bibendo *eo* profundius nares mergit. Scythae per bella feminis uti malunt, quoniam urinam cursu non inpedito reddant.

166 (67) Constat in Lusitania circa Olisiponem oppidum et Tagum amnem equas favonio flante obversas animalem concipere spiritum, idque partum fieri et gigni pernicissimum ita, sed triennium vitae non excedere. in eadem Hispania Gallaica gens est et Asturica. equini generis *his* sunt quos celdones vocamus, minore forma appellatos asturcones gignunt; quibus non vulgaris in cursu gradus, sed mollis alterno crurum explicatu glomeratio, unde equis tolutim capere incursum traditur arte.

Equo fere qui homini morbi, praeterque vesicae conversio, sicut omnibus in genere veterino.

167 **43.** (68) Asinum $\overline{\text{CCCC}}$ nummum emptum Q. Axio senatori auctor est M. Varro, haud scio an omnium pretio animalium victo. opera sine dubio generi munifica, arando quoque, sed mularum maxime progeneratione. patria etiam spectatur in his, Arcadicis in Achaia, in Italia Reatinis. ipsum animal frigoris maxime inpatiens. ideo non generatur in Ponto, nec aequinoctio verno ut cetera

---

3 etnasci **Rd**. 6 olfactu *v*. -tum *ll*. 10 eo *ego*. *om*. *ll*. | profundius **R**. *cfr*. *Solin*. *45, 18*. *om*. *r*. 17 Gallaica *Dal*. galliaica **DF**. gallia///ca **d**. gall///ica **R**. gallica **a**. | est et **RF**^{2}**a**^{2}. est **DF**^{1}**a**^{1}**d**. | asturicequini **R**^{1}. | his *coni. et vv. dist. ego*. hi *ll*. 18 celdones **F**^{2}. thield- **dT**. tield- *r*. 21 carpere **a**^{2}. | incursum **a**. -su *r*. *an vero* tolutim incedere in cursu*?* | traditur **d**. -tū *r*. 26 múnifica **F**^{2}**a**^{2}. mirif- **Rd**. murif- *r*.

pecua admittitur, sed solstitio. mares in remissione operis 168 deteriores. partus a tricensimo mense ocissimus, sed a trimatu legitimus, totidem quot equae et isdem mensibus et simili modo. sed incontinens uterus urina genitale reddit, ni cogatur in cursum verberibus a coitu. raro geminos parit. paritura lucem fugit et tenebras quaerit, ne conspiciatur ab homine. gignit tota vita quae est ei ad tricensimum annum. partus caritas summa, sed aquarum 169 taedium maius. per ignes ad fetus tendunt, eaedem, si rivus minimus intersit, horrent *vel* pedes omnino tinguere. nec nisi adsuetos potant fontes quae sunt in pecuariis atque ita ut sicco tramite ad potum eant. nec pontes transeunt per raritatem eorum tralucentibus fluviis. mirumque dictu, sitiunt et, si mutentur aquae, ut bibant cogendae exorandaeve sunt. nec nisi spatiosa*m* cubitus laxitat*em* a*mant*. namque somno visa concipiunt ictu pedum crebro, qui nisi per inane emicuit, repulsu durioris materiae clauditatem ilico adfert. quaestus ex iis opima praedia ex- 170 superat. notum est in Celtiberia singulas quadringentena milia nummum, enixas, mularum maxime partu. aurium referre in his et palpebrarum pilos aiunt. quamvis enim unicolor reliquo corpore, totidem tamen colores quot ibi fuere reddit. pullos earum epulari Maecenas instituit multum eo tempore praelatos onagris. post eum interiit auctoritas saporis asino. moriente visu celerrime id genus deficit.

44. (69) Ex asino et equa mula gignitur mense XIII, 171 animal viribus in labores eximium. ad tales partus equas

---

2 partuus DF^{1}a^1. 4 urinam genitalem a*v*. 5 a Da^2. ac F^2. *om. r.* | raros DRa^{1}d. 8 partus a^{2}F^2 *in ras.* partunc *r*. 9 eaedem RF^2. ea item a^2. cadunt d. caedem *r*.

10 horrent vel *ego*. -ti ut a^1. -t/// aut Fd. -ta ut R. -tia ut Da^2. 13 per (pro F^2) raritate DF. 15 spatiosam cubitus *ego*. -sa incubitus F^2. -sa incubitat d. -sa incubita *r*. 15.16 laxitatem amant *ego nov. luc. p. 76*. -itas tota uaria F^{2}a^2. -itas uaria R *e corr. v*. -itas ut auari *r*. 17 inane d. -nem *r*. | emicuerit R. 18.19 exsuperant R. 19 *dist. Ianus.* | quadragintena R. -dringenta d^1. 20 partum R^2. 25 saporis F^{2}a^2. -ri *r*. | uisu d. -so *r*. *cfr. Iessen. annal. philol. 1859 p. 75.*

neque quadrimis minores neque decennibus maiores legunt, arcerique utrumque genus ab altero narrant nisi in infantia eius generis quod ineat lacte hausto. quapropter subreptos pullos in tenebris equarum uberi, asinarumve eculeos admovent. gignitur autem mula *et* ex equo et asina, sed effrenis et tarditatis indomitae. lenta*e* omni*no*
172 e vetulis. conceptum ex equo secutus asini coitus abortu perimit, non item asini equus. feminas a partu optime septimo die impleri observatum, mares fatigatos melius implere. quae non prius quam dentes quos pullinos appellant iaciat conceperit sterilis intellegitur, et quae non primo initu generare coeperit. equo et asina genitos mares hinnulos antiqui vocabant, contraque mulos quos
173 asini et equae generarent. observatum ex duobus divers*is* generibus nata tertii generis fieri et neutri parentium esse similia, eaque ipsa quae sunt ita nata non gignere in omni animalium genere, idcirco mulas non parere. est in annalibus nostris peperisse saepe, verum prodigii loco habitum. Theophrastus vulgo parere in Cappadocia tradit, sed esse id animal ibi sui generis. mulae calcitratus
174 inhibetur vini crebriore potu. in plurium Graecorum est monumentis cum equa muli coitu natum quod vocaverint *g*innum, id est parvum mulum. generantur ex equa et onagris mansuefactis mulae veloces in cursu, duritia eximia pedum, verum strigoso corpore, indomito animo. sed generator onagro et asina genitus omnes antecellit. onagri in Phrygia et Lycaonia praecipui. pullis eorum ceu praestantibus sapore Africa gloriatur, quos lalisiones ap-
175 pellat. mulum LXXX annis vixisse Atheniensium monimentis apparet. gavisi namque, cum templum in arce

---

5 admouent **F**^{2}. -ueat *r*. | et *Detl. om. ll.* 6 effrenis **d**. et fr- *r*. 6. 7 lentae omnino e *ego nov. luc. p. 98.* lenta omnia (omina **a**) esse (ēē **R**) *ll.* 7 coitus — 8 equus *om.* **R**^{1}. 8 equi **R**^{2}. -uos (= uus) *r*. 11 iaciat *v*. -ant **R**^{2}. incitat **R**^{1}. iactitat **d**. iacitat *r*. 14 e **R**. | diuersis *v*. -sum *r*. 15 natura **F**^{2}. 16 quae (*in ras.*) sunt **d**. sunt quae *r*. 23 ginnum *Pint. coll. Arist. h. an. VI 24 p. 577B, 21.* hinnum **d**. innum *r*. | paruums **D**. -uus **Fa**^{2}. | mulus **F**^{2}**a**. -los **DF**^{1}. 26 generatur **a**^{1}. -ato **R** *cum ras.* **a**^{2}. | antecellet **DF**^{1}**Rd**.

facerent, quod derelictus senecta scandentia iumenta co-
mitatu nisuque exhortaretur, decretum fecere ne frumen-
tarii negotiatores ab incerniculis eum arcerent.

45. (70) Bubus Indicis camelorum altitudo traditur, 176
cornua in latitudinem quaternorum pedum. in nostro orbe
Epiroticis laus maxima a Pyrrhi, ut ferunt, iam inde regis
cura. id consecutus est non ante quadrimatum ad partus
vocando. praegrandes itaque fuere et hodieque reliquiae
stirpium durant. at nunc anniculae fecunditatem poscun-
tur, tolerantius tamen bimae, tauri generationem quadrimi.
inplent singuli denas eodem anno. tradunt, si a coitu in
dexteram partem abeant tauri, generatos mares esse, si
in laevam, feminas. conceptio uno initu peragitur, quae 177
si forte pererravit, XX post diem marem femina repetit.
pariunt mense X. quicquid ante genitum inutile est. sunt
auctores ipso complente decimum mensem die parere.
gignunt raro geminos. coitus a delphini exortu a. d. pri-
die nonas Ianuarias diebus triginta, aliquis et autumno,
gentibus quidem quae lacte vivunt ita dispensatus ut omni
tempore anni supersit id alimentum. tauri non saepius
quam bis die ineunt. boves animalium soli et retro am- 178
bulantes pascuntur, apud Garamantas quidem haud aliter.
vita feminis XV annis longissima, maribus XX. robur in
quinquennatu. lavatione calidae aquae traduntur pin-
guescere, et si quis incisa cute spiritum harundine in
viscera adigat. non degeneres existimandi etiam minus 179
laudato aspectu. plurimum lactis Alpinis quibus minimum
corporis, plurimum laboris capite, non cervice, iunctis.
Syriacis non sunt palearia, sed gibber in dorso. Carici
quoque in parte Asiae foedi visu tubere super armos a
cervicibus eminente, luxatis cornibus, excellentes in opere
narrantur, cetero nigri coloris candidive ad laborem dam-

1 senecta *v*. -ctas **B^{2}d^2**. -ctus **B^1**. *om*. **d^1**. -ctu *r*. | scandentia **a^2**. cadentia **B^{1}d**. scad- *r*. 8 fuere **a^2**. fere *r*. 9 duras **B^{1}d**. 11 inplent id **a^2**. | traduntur **a**. | a *Detl.* aut **a^2**. autem *r*. | coitum **Ra**. post coitum **d***v*. 16 mense **DF^{1}Rd**. | die *Gel.* diem *ll.* duos *edd. vett.* 29 gigber **Rd**. | dorso **ad**. -su **F^1**. -sum *r*.

nantur. tauris minora quam bubus cornua tenuioraque.
180 domitura boum in trimatu, postea sera, ante praematura. optime cum domito iuvencus inbuitur. socium enim laboris agrique culturae habemus hoc animal tantae apud priores curae ut sit inter exempla damnatus a populo Romano die dicta, qui concubino procaci rure omassum edisse se negante occiderat bovem, actusque in exsilium tamquam colono suo interempto.

181 Tauris in aspectu generositas, torva fronte, auribus saetosis, cornibus in procinctu dimicationem poscentibus. sed tota comminatio prioribus in pedibus. stat ira gliscente alternos replicans spargensque in alvum harenam et solus
182 animalium eo stimulo ardescens. vidimus ex imperio dimicantes et ideo monstratos rotari, cornibus cadentes excipi iterumque regeri, modo iacentes ex humo tolli, bigarumque etiam curru citato velut aurigas insistere. Thessalorum gentis inventum est equo iuxta quadripedante cornu intorta cervice tauros necare. primus id spectaculum dedit Romae
183 Caesar dictator. hinc victimae opimae et lautissima deorum placatio. huic tantum animali omnium quibus procerior cauda non statim nato consummatae ut ceteris mensurae. crescit uni donec ad vestigia ima perveniat. quamobrem victimarum probatio in vitulo ut articulum suffraginis contingat. breviore non litant. hoc quoque notatum vitulos ad aras umeris hominis adlatos non fere litare, sicut nec claudicante nec aliena hostia deos placari nec trahente se ab aris. est frequens in prodigiis priscorum bovem locutum, quo nuntiato senatum sub diu haberi solitum.

184 **46.** (71) Bos in Aegypto etiam numinis vice colitur. Apin vocant. insigne ei in dextro latere candicans macula cornibus lunae crescere incipientis, nodus sub lingua quem

---

4 tantae F^2. -ta *r*. 5 a *om.* **Rd**. 7 negante *v*. -tem *ll*. 10 in F^2a^2. *om. r*. 12 replicans orbes F^2. 14 ideo sede a^2. 15 regeri *M. Hauptius Hermae III 149*. regere a^2. rege *r*. resurgere *v*. *Ianus voluit* erigi. 17 quadripedante F^2 *in ras. v*. -tem *r*. 19 hinc d. huic **R**. hic a^2. hunc *r*. | opimae d. optumae *r*. | lautissima F^2a^2. laudat- *r*. 20 huic R^2d. hanc R^1. hunc *r*. 28 dio d. divo *v*.

cantharum appellant. non est fas eum certos vitae excedere annos, mersumque in sacerdotum fonte necant quaesituri luctu alium quem substituant, et donec invenerint maerent derasis etiam capitibus. nec tamen umquam diu quaeritur. inventus deducitur Memphim a sacerdotibus C. 185
delubra ei gemina, quae vocant thalamos, auguria populorum. alterum intrasse laetum est, in altero dira portendit. responsa privatis dat e manu consulentium cibum capiendo. Germanici Caesaris manus aversatus est haud multo postea exstincti. cetero secretus, cum se proripuit in coetus, incedit submotu lictorum, gregesque puerorum comita*n*tur carmen honori eius canentium. intellegere videtur et adorari velle. hi greges repente lymphati futura praecinunt. femina bos ei semel anno ostenditur, suis et 186
ipsa insignibus, quamquam aliis, semperque eodem die et inveniri eam et exstingui tradunt. Memphi est locus in Nilo quem a figura vocant Phialam omnibus annis ibi auream pateram argenteamque mergentes diebus quos habent natales Apis. septem hi sunt, mirumque neminem per eos a crocodilis attingi, octavo post horam diei sextam redire beluae feritatem.

47. (72) Magna et pecori gratia vel in placamentis 187
deorum vel in usu vellerum. ut boves victum hominum excolunt ita corporum tutela pecori debetur. generatio bimis utrimque ad novenos annos, quibusdam et ad X. primiparis minores fetus. coitus omnibus ab arcturi occasu, id est a. d. III idus Maias ad aquilae occasum X kal. Augustas. gerunt partum diebus CL. postea concepti invalidi. cordos vocabant antiqui post id tempus

---

2 fontē **R**. 5 in templum **dT**. memphim *r*. | C **F**² *in ras. cfr. Solin. 32, 18.* cum **Dad**. *om.* **R***v*. 8 priuatis **F**²**a**². prius *r*. 9 manum **d***v*. (dexteram *Solin. 32, 19*). 11 coetus **RF**²**d**. coetur **DF**¹. coitus **a**². choetur **a**¹. | submotu **d**. -to *r*. | gergesque **F**. grexque **a**². 12 comitantur *Ianus*. -tatus **d**¹. -tatur *r*. 14 procinunt **DFa**. 16 et *om.* **R**. 23 uictum **Ra**². umtum **F**¹. unt tum **D**. tum **d**. sumptum **F**²**a**¹. 26 primiparis **F**. -res *r*. | ab **d**². ad *r*. 26. 27 occasu **DF**¹**d**. -sum *r*. 27 ad III **d**. ab III *r*. | X **Rd**. in X **D**² *in ras.* **Fa**. id/// **D**¹. 29 cordos **F**². -dis *r*.

natos. multi hibernos agnos praeferunt vernis, quoniam
magis intersit ante solstitium quam ante brumam firmos
188 esse solumque hoc animal utiliter bruma nasci. arieti
naturale agnas fastidire, senectam ovium consectari, et
ipse melior senecta, mutilus quoque utilior. ferocia eius
cohibetur cornu iuxta aurem terebrato. dextro teste prae-
ligato feminas generat, laevo mares. tonitrua solitariis
ovibus abortus inferunt. remedium est congregare eas,
189 ut coetu iuventur. aquilonis flatu mares concipi dicunt,
austri feminas, atque in eo genere arietum maxime spe-
ctantur ora, quia cuius coloris sub lingua habuere venas
eius et lanicium in fetu est, variumque, si plures fuere.
et mutatio aquarum potusque variat.

Ovium summa genera duo, tectum et colonicum, illud
mollius, hoc in pascuo delicatius, quippe cum tectum rubis
190 vescatur. operimenta ei ex Arabicis praecipua. **48.** (73)
lana autem laudatissima Apula et quae in Italia Graeci
pecoris appellatur, alibi Italica. tertium locum Milesiae
oves optinent. Apulae breves villo nec nisi paenulis ce-
lebres; circa Tarentum Canusiumque summam nobilitatem
habent, in Asia vero eodem genere Laudic*e*ae. alba Cir-
cumpadanis nulla praefertur, nec libra centenos nummos
191 ad hoc aevi excessit ulla. oves non ubique tondentur,
durat quibusdam in locis vellendi mos. colorum plura
genera, quippe cum desint etiam nomina his. quas nativas
appellant aliquot modis Hispania, nigri velleris praecipuas
habet Pollentia iuxta Alpes, *i*am Asia rutili quas Ery-
thraeas vocant, item Baetica, Canusium fulvi, Tarentum
et suae pulliginis. sucidis omnibus medicata vis. Histriae

---

1 agnos **a**^{2}**d**. -ros *r*. | uernis **F**^{2}**a**^{2}**d**. ueris **a**^{1}. ueres *r*. 4 consectari **d**. -re *r*. 5 melior *om*. **R**^{1}**d**. | mutilis **d**. utilus **R**^{1}. utilius **R**^{2}. 11 lingua *v*. -guas *ll*. 15 deligratius **DF**^{1}**R**. | cum **d**. con *r*. 16 vexetur *coni. Brieger. ann. phil. 1859 p. 76, qui cfr. de toto hoc loco.* | eis **F**^{2}. 18 alibi **d**. -im **a**^{1}. albi **a**^{2}. albe **F**^{2}. alibe *r*. 21 Laodiceae *v*. -ce **R**. -cia **d**. laudicae **DF**^{1}**a**. laudatae **F**^{2}. 25 desint **F**^{2}. -sit *r*. | nomina his **F**^{2} *in ras*. -na is **a**^{2}. -natis *r*. 27 iam Asia *Hard*. camasia **F**^{1}. caniasia **Dd**. cani, Asia *Gel*. canasia **F**^{2}. canusia **a**. *edd. vett.* atniasia **R**^{1}. atniuasia **R**^{2}. 28 fulvi *v*. -uis *ll*.

Liburniaeque pilo propior quam lanae, pexis aliena vestibus et quam Salac*i*a scutulato textu commendat in Lusitania. similis circa Piscinas provinciae Narbonensis, similis et in Aegypto, ex qua vestis detrita usu pingitur rursusque aevo durat. est et hirtae pilo crasso in tapetis antiquissima gratia. iam certe iis usos Homerus auctor est. aliter haec Galli pingunt, aliter Parthorum gentes. lanae 192 et per se coactae vestem faciunt et, si addatur acetum, etiam ferro resistunt, immo vero etiam ignibus novissimo sui purgamento. quippe *a*enis polientium extracta in tomenti usum veniunt Galliarum, ut arbitror, invento. certe Gallicis hodie nominibus discernitur, nec facile dixerim qua id aetate coeperit. antiquis enim torus e stramento 193 erat, qualiter etiam nunc in castris. gausapae patris mei memoria coepere, amphimallia nostra, sicut villosa etiam ventralia. nam tunica lati clavi in modum gausapae texi nunc primum incipit. lanarum nigrae nullum colorem bibunt. 9,134 sq. de reliquarum infectu suis locis dicemus in conchyliis maris aut herbarum natura. 21,45 sq.

(74) Lanam in colu et fuso Tanaquilis, quae eadem 194 Gaia Caecilia vocata est, in templo Sancus durasse prodente se auctor est M. Varro, factamque ab ea togam regiam undulatam in aede Fortunae, qua Ser. Tullius fuerat usus. inde factum ut nubentes virgines comitaretur colus compta et fusus cum stamine. ea prima texuit rectam tunicam, quales cum toga pura tirones induuntur novaeque nuptae. undulata vestis prima e laudatissimis fuit. inde 195 sororiculata defluxit. togas rasas Phryxianasque divi Au-

---

1 propior **F**^{2}**d**. proprior **a**. prior *r*. 2 et *ll*. *an* est? *cfr. nov. luc. p. 46.* | Salacia *Hard.* salaca **DRF**^{2}**d**. salaa **a**^{2} *in ras.* | scutulato **a**^{2} *in ras.* **F**^{2}. stulato **R**. stulatos *r*. | commendę **R**. -mode **d**. 6 certe priscos *v*. | usos **F**^{2}. usu **Rd**. uso *r*. 8 coactae **F**^{2} *in ras.* -tum **a**^{1}. -tam *r*. 10 aenis *v*. enis **DRd**. ennis **F**. eius **a**. 14 etiam **d**. iam *r*. | gausapae **F**^{2}. causa *r*. 16 gausapae **F**^{2}. -prae **a**^{1}. causapae **DF**^{1}. -pa **d**^{2}. -po **d**^{1}. -sepae **a**^{2}. capsapae **R**^{1}. -pue **R**^{2}. 20 colu **R**. -lo *r*. 21 Sanci *Brot.* -gi *Gel.* 23 undulatam **a**^{2}. ung- **F**^{2}**Rd**. -tum *r*. 26 tyrones **d**. turonaes **F**^{2} *in ras.* tironi *r*. 27 unde lata **d**. | lautissimis **a**^{2}**F**^{2} *in ras.* 28 rasas **d**. raxas *r*.

gusti novissimis temporibus coepisse scribit Fenestella. crebrae papaveratae antiquiorem habent originem iam *a*b Lucilio poeta in Torquato notatae. praetextae apud Etruscos originem invenere. trabeis usos accipio reges. pictae vestes iam apud Homerum [fuisse], unde trium-
196 phales natae. acu facere id Phryges invenerunt, ideoque Phrygioniae appellatae sunt. aurum intexere in eadem Asia invenit Attalus rex, unde nomen Attalicis. colores diversos picturae intexere Babylon maxime celebravit et nomen inposuit. plurimis vero liciis texere quae polymita appellant Alexandria instituit, scutulis dividere Gallia. Metellus Scipio tricliniaria Babylonica sestertium octingentis milibus venisse iam tunc ponit in Catonis criminibus, quae
197 Neroni principi quadragiens sestertio nuper stetere. Servi Tulli praetexta*e*, quibus signum Fortunae ab eo dicatae coopertum erat, duravere ad Seiani exitum, mirumque fuit neque diffluxisse eas neque teredinum iniurias sensisse annis quingentis sexaginta. vidimus iam et viventium vellera purpura, cocco, conchylio, sesquipedalibus libris infecta, velut illa sic nasci cogente luxuria.

198 (75) In ipsa ove satis generositas ostenditur brevitate crurum, ventris vestitu. quibus nudus esset apicas vocabant damnabantque. Syriae cubitales ovium caudae, plurimumque in ea parte lanici. castrari agnos nisi quinquemenstres praematurum existimatur.

199 **49.** Est in Hispania, sed maxime Corsica, non absimile pecori genus musmonum caprino villo quam pecoris velleri propius, quorum e genere et ovibus natos prisci

---

2 ab *Bouterwek. mus. Rhen. 1866 p. 349.* sub *ll. v.* 4 etruscos quos **Rd**. | *dist. ego.* 5 pictae **DRd**. -te *r.* -tas *v.* | *uncos posui ego.* fuisse *e margine falso irrepsit.* . 10 uero **R**^{2}**a**^{2}**d**. uice *r.* | liciis **R**. liceis **a**^{2}**d**. lietis **a**^{1}. liecis *r.* | polemita **d**. 14 stetere **T***v*. extitere *r.* 15 praetextae *v.* -ta *ll.* 17 defluxisse **Rad**. 20 illa *om.* **R**. 21 generositas *ego.* -tatis *ll.* 22 vestitu *v.* -tus *ll.* *Ianus coni.* -tu. is quibus. 26 non *Detl.* non maxime *ll. v.* 27 musmonum (*vel* musimonum) *Barb.* -omum **d**. -onium *r.* *cfr. Schneider. ad. Varr. r. r. II 2,12.* 28 prisci umbros *v.* prisci imbros **a**^{2}. priscumbres **DF**. prisci imbres (ymbres **R**) *r.*

umbros vocaverunt. infirmissimum pecori caput, quamobrem aversum a sole pasci cogendum. quam stultissima animalium lanata. qua timuere ingredi, unum cornu raptum sequuntur. vita longissima anni X, in Aethiopia XIII. capris eodem loco XI, in reliquo orbe plurimum octoni. utrumque genus intra quartum coitum impletur.

50. (76) Caprae pariunt et quaternos, sed raro ad- 200
modum. ferunt V mensibus, ut oves. capr*i* pinguitudine sterilescunt. ante trimos minus utiliter generant et in senecta nec ultra quadriennium. incipiunt septimo mense et adhuc lactentes. mutilum in utroque sexu utilius. primus in die coitus non implet, sequens efficacior ac deinde. concipiunt Novembri mense ut Martio pariant turgescentibus virgultis, aliquando anniculae, semper bimae, in trimatu utiles. pariunt octonis annis. abort*us* frigor*i* obnoxius. oculos suffusos capra iunci punct*u* sanguine 201
exonerat, caper rubi. sollertiam eius animalis Mucianus visam sibi prodidit in ponte praetenui, duabus obviis e diverso cum circumactum angustiae non caperent nec reciprocationem longitudo in exilitate caeca, torrente rapido minaciter subterfluente, alteram decubuisse atque ita alteram proculcatae supergressam. mares quam maxime simos, 202
longis auribus infractisque, armis quam villosissimis probant. feminarum generositatis insigne laciniae corporibus e cervice binae dependentes. non omnibus cornua, sed quibus sunt, in his et indicia annorum per incrementa nodorum. mutilis lactis maior ubertas. auribus eas spirare, non naribus, nec umquam febri carere Archelaus auctor est. ideo fortassis anima his quam ovibus ardentior calidioresque concubitus. tradunt et noctu non minus 203
cernere quam interdiu: ideo, si caprinum iecur vescantur,

---

1 uocarunt **Rd**. 5 octoni **F**[2]. *om. r. cfr. Arist. h. a. VI 19 p. 573 B, 23.* 8 capri *Schneider. ad Colum. VII 6, 3.* -rae *ll. v.* 9 generant — 10 nec **F**[2]**a**[2] (*sed* **a**[2] *om.* nec) *v. om. r.* 15 utiles *Pint. coll. Colum. VII 6, 8.* inutiles *ll.* | abortus *v.* -tis *ll.* | frigori *v.* -re **Rad**. forigore **DF**. 16 punctu *Hard.* -cto **a**[2]**d**. -ntos *r.* 20 caeca *ll. v. an* caecam*?* 25 e **F**[2]. ae **a**[2] *in ras.* et *r edd. vett.* a *Dal.* 31 et ideo **a**[2] *edd. vett.*

restitui vespertinam aciem his quos nyctalopas vocant. in
Cilicia circaque Syrtes villo tonsili vestiuntur. capras in
occasum declini sole in pascuis negant contueri inter sese
sed aversas iacere, reliquis autem horis adversas et inter
se cognationes. dependet omnium mento villus quem
204 aruncum vocant. hoc si quis adprehensam ex grege unam
trahat, ceterae stupentes spectant. id etiam evenire, cum
quandam herbam aliqua ex eis momorderit. morsus earum
arbori est exitialis. olivam lambendo quoque sterilem faciunt, eaque ex causa Minervae non immolantur.

205 **51.** (77) Suilli pecoris admissura a favonio ad aequinoctium vernum, aetas octavo mense, quibus*dam* in locis
etiam quarto, usque ad octavum annum. partus bis anno,
tempus utero quattuor mensum, numerus fecunditati ad
vicenos, sed educare *non* queunt tam multos. diebus X
circa brumam statim dentatos nasci Nigidius tradit. implentur uno coitu, qui et geminatur propter facilitatem
aboriendi. remedium, ne prima subatione neque ante flac-
206 cidas aures coitus fiat. mares non ultra trimatum generant. feminae senectute fessae cubantes coeunt. comesse
fetus his non est prodigium. suis fetus sacrificio die quinto
purus est, pecoris die VII, bovis XXX. Coruncanius
ruminales hostias donec bidentes fierent puras negavit.
suem oculo amisso putant cito exstingui, alioqui vita ad
XV annos, quibusdam et vicenos. verum efferantur, et
alias obnoxium genus morbis, anginae maxime et strumae.
207 index suis invalidae cruor in radice saetae dorso evolsae,
caput obliquum in incessu. paenuriam lactis praepingues
sentiunt, et primo fetu minus sunt numerosae. in luto
volutatio generi grata. intorta cauda. id etiam notatum,
facilius litare in dexterum quam in laevum detorta. pin-

---

2 sirtes F. syries a[1]. -ias a[2] *edd. vett.* | uillo F[2]a[2]. ull/// a[1]. uilli *r.* 3 decliui d*v.* 5 se a[2]. *om. r. cfr. Schneider. ad Arist. h. a. IX 4 tom. IV p. 29.* 7 etiam R. *om. r.* 9 est F[2]d. ae DF[1]. *om. r.* 12 quibusdam *v* quibus *ll.* 15 non queunt *ego nov. luc. p. 82.* nequeunt *ll.* 22 VII F[2]R. VI *r.* 24 sues R *e corr. at v. Arist. h. a. VI 18 p. 573, 14.* 31 litare *Dal.* littare R[2]. -ere R[1]. litere D. lat- F[2] *in ras.* ad.

guescunt LX diebus, sed magis *a* tridui inedia saginatione
orsa. animalium hoc maxime brutum, animamque ei pro
sale datam non inlepide existimabatur. compertum agni- 208
tam vocem suarii furto abactis, mersoque navigio inclina-
tione lateris unius remeasse. quin et duces in urbe forum
nundinarium domosque petere discunt, et feri sapiunt
vestigia palude confundere, urina fugam levare. castran- 209
tur feminae quoque, sicuti et cameli, post bidui inediam 68
suspensae pernis prioribus vulva recisa. celerius ita pin-
guescunt. adhibetur et ars iecori feminarum sicut anse-
rum, inventum M. Apici, fico arida saginatis, a satie necatis
repente mulsi potu dato. neque alio ex animali numero-
sior materia ganeae. quinquaginta prope sapores, cum
ceteris singuli. hinc censoriarum legum paginae inter-
dictaque cenis abdomina, glandia, testiculi, vulvae, sincipita
verrina, ut tamen Publi mimorum poetae cena, postquam
servitutem exuerat, nulla memoretur sine abdomine, etiam
vocabulo suminis ab eo inposito.

(78) Placuere autem et feri sues. iam Catonis cen- 210
soris orationes aprunum exprobrant callum. in tres tamen
partis diviso media ponebatur, lumbus aprunus appellata.
solidum aprum Romanorum primus in epulis adposuit P.
Servilius Rullus, pater eius Rulli qui Ciceronis in con-
sulatu legem agrariam promulgavit. tam propinqua origo
nunc cotidianae rei est. et hoc annales notarunt, horum
scilicet ad emendationem morum quibus no*n* t*o*ta quidem
cena sed in principio bini ternique pariter manduntur
apri.

---

1 a *ego. om. ll.* 4 uocem **F**^{2}. uoce *r.* | suarii **F**^{2}**R**^{2}*v.* narii **R**^{1}. *om. r.* | nauigio **a**^{2}**F**^{2} *in ras. v.* -gatio *r.* 6 sapiunt **F**^{2}*v.* spatiunt **R**^{2}. apat- **R**^{1}. patiunt **DF**^{1}. patiuntur **ad**. 7 uestigia **F**^{2} *edd. ante Hard. om. r.* | urina **R**^{2} *cum ras.* **F**^{2} *edd. ante Hard.* -nam *r. cfr. XXVIII 212.* 8 quoque, sicuti *Dal.* sic quoque uti *ll. edd. vett.* 11 a satie *Ianus.* a saciae **Fa**. ac satiae **D**. ac sacie **R**. ac satietate **dT***v.* 13 ganeae **d**. -nae **DF**^{2}**a**. -ne **R**^{1}. canae **F**^{1}. cene **R**^{2}. 17 memoretur **F**^{2}**d**. mo///retur **F**^{1}. moreretur *r.* 23 rullus **R***v.* ruillus **d**. *om. r.* | in **F**^{2}**dT**. i **DF**^{1}. *om. r.* 26 non tota *Hard.* notata *ll.* 27 pariter *om.* **dT**.

211 **52.** Vivaria eorum ceterarumque silvestrium primus togati generis invenit Fulvius Lippinus; in Tarquiniensi feras pascere instituit. nec diu imitatores defuere L. Lucullus et Q. Hortensius.

212 Sues ferae semel anno gignunt. maribus in coitu plurima asperitas. tunc inter se dimicant indurantes attritu arborum costas lutoque se tergorantes. feminae in partu asperiores, et fere similiter in omni genere bestiarum. apris maribus nonnisi anniculis generatio. in India cubitales dentium flexus. gemina ex rostro, totidem a fronte ceu vituli cornua exeunt. pilus aereo similis agrestibus, ceteris niger. at in Arabia suillum genus non vivit.

213 **53.** (79) In nullo genere aeque facilis mixtura cum fero, qualiter natos antiqui hybridas vocabant ceu semiferos, ad homines quoque ut C. Antonium Ciceronis in consulatu collegam appellatione tralata. non in suibus autem tantum sed in omnibus quoque animalibus cuiuscumque generis ullum est placidum, eiusdem invenitur et
7, 9 sqq. ferum, utpote cum hominum etiam silvestrium tot genera
214 praedicta sint. caprae tamen in plurimas similitudines transfigurantur. sunt caprae, sunt rupicaprae, sunt ibices pernicitatis mirandae, quamquam onerato capite vastis cornibus gladiorum ceu vaginis. in haec se librat ut tormento aliquo rotatus in petras, potissimum e monte aliquo in alium transilire quaerens, atque recussu pernicius quo libuerit exsultat. sunt et oryges, soli quibusdam dicti contrario pilo vestiri et ad caput verso. sunt et dammae et pygargi et strepsicerotes multaque alia haud dissimilia. sed illa Alpes, haec transmarini situs mittunt.

215 **54.** (80) Simiarum quoque genera hominis figurae proxima caudis inter se distinguntur. mira sollertia. visco inungui laqueisque calciari imitatione venantium tradunt, Mucianus et latrunculis lusisse, fictas cera nuces visu

---

2 lippinus **R***Gel.* lupinus *r.* *cfr. IX 173.* 10 *dist. Detl.* flexus gemini *v.* 23 ceu *Iessen. ann. philol. 1859 p. 77.* que *ll.* 25 recussu *Rhen.* -cursu *ll.* 26 libuerit **R**. -uit *r.* 27 damme *d.* danę **R**^{1}. damnę **R**^{2}. 33 factis **R**^{2}. | nuces uisu **F**^{2}**R**^{2} *edd. ante Hard.* cones ius (uis/**R**^{1}) *r.* icones usu *Hard.*

distinguere, luna cava tristes esse quibus in eo genere
cauda sit, novam exsultatione adorari. nam defectum si-
derum et ceterae pavent quadripedes. simiarum generi 216
praecipua erga fetum adfectio. gestant catulos quae man-
suefactae intra domos peperere, omnibus demonstrant
tractarique gaudent, gratulationem intellegentibus similes.
itaque magna ex parte complectendo necant. efferatior
cynocephalis natura sicut mi*tis*sima satyris. callitriches
toto paene aspectu differunt, barba est in facie, cauda
late fusa primori parte. hoc animal negatur vivere in alio
quam Aethiopiae quo gignitur caelo.

55. (81) Et leporum plura sunt genera. in Alpibus 217
candidi quibus hibernis mensibus pro cibatu nivem cre-
dunt esse. certe liquescente ea rutilescunt annis omnibus,
et est alioqui animal intolerandi rigoris alumnum. leporum
generis sunt et quos Hispania cuniculos appellat, fecundi-
tatis innumerae famemque Baliarum insulis populatis mes-
sibus adferen*te*s. fetus ventri exsectos vel uberibus abla-
tos non repurgatis interaneis gratissimo in cibatu habent.
laurices vocant. certum est Baliaricos adversus proventum 218
eorum auxilium militare a divo Augusto petisse. magna
propter venatum eum viverris gratia est. iniciunt eas in
specus qui sunt multifores in terra — unde et nomen
animali — atque ita eiectos superne capiunt. Arche-
laus auctor est quot sint corporis cavernae ad excrementa
lepori, totidem annos esse aetatis. varius certe numerus
reperitur. idem utramque vim singulis inesse ac sine
mare aeque gignere. benigna circa hoc natura innocua 219
et esculenta animalia fecunda generavit. lepus omnium
praedae nascens solus praeter dasypodem superfetat aliud
educans, aliud in utero pilis vesti*tum*, aliud inplume, aliud
inchoatum gerens pariter. nec non et vestes leporino pilo

---

1 distinguere **F**². -uente **Rdv**. -ue *r*. 6 similes *Hard*. -lis **DFRa**. -liter **d** (itaque *om*. **d**¹). 8 mitissima *edd. ante Hard. cfr. Solin. 27, 60.* miarsima **R**². *om. r*. 15 alioqui **R**. aliquod **DF**²**d**. aliquo **F**¹**a**. | rigori **R**. 18 adferentes *ed. Bas*. -rens *ll. an* -rentis (rētis)? 19 repurgatos **R**. 20 saurices *Detl. coni. coll. § 223.* 31 vestitum *v*. -iunt *ll.*

facere temptatum est, tactu non perinde molli, ut in cute,
220 propter brevitatem pili dilabidas. **56.** (82) hi mansue-
scunt raro, cum feri dici iure non possint, complura nam-
que sunt nec placida nec fera, sed mediae inter utrumque
naturae, ut in volucribus hirundines, apes, in mari del-
phini.

221 **57.** Quo in genere multi et hos incolas domuum po-
suere mures, haud spernendum in ostentis etiam publicis
animal. adrosis Lanuvi clipeis argenteis Marsicum por-
tendere bellum, Carboni imperatori apud Clusium fasceis
quibus in calciatu utebatur exitium. plura eorum genera
in Cyrenaica regione, alii lata fronte, alii acuta, alii ire-
222 naceorum genere pungentibus pilis. Theophrastus auctor
est in Gyara insula cum incolas fugaverint, ferrum quoque
rosisse eos, id quod natura quadam et ad Chalybas facere
in ferrariis officinis. aurariis quidem in metallis ob hoc
alvos eorum excidi semperque furtum id deprehendi; tan-
tam esse dulcedinem furandi. venisse murem CC denariis
Casilinum obsidente Hannibale, eumque qui vendiderat
223 fame interisse, emptorem vixisse annales tradunt. cum
candidi provenere, laetum faciunt ostentum. nam soricum
occentu dirimi auspicia annales refertos habemus. sau-
rices et ipsos hieme condi auctor est Nigidius, sicut
glires, quos censoriae leges princepsque M. Scaurus in
consulatu non alio modo cenis ademere *ac* conchylia aut
224 ex alio orbe convectas aves. semiferum et ipsum animal,
211 cui vivaria in doliis idem qui apris instituit. qua in re
notatum non congregari nisi populares eiusdem silvae et,
si misceantur alienigenae, amne vel monte discreti, inter-

---

2 dilabidas. hi **R** *Gel.* -bidasi **DF**. -bi lassi **d**. -bidammi **a**. -bi. Damae *edd. vett.* 7 domuum **d** *Dal.* -mum *r.* 9 lanuui **D**. lauini *r.* 14 fugauerunt **R**. 15 eos **Fd**. cos̄. **D**. quos **R**. constat **a** *edd. vett.* | quadam *v.* quedam **R**. quaedam *r.* 17. 18 tantam **d**. -tum *r.* 18 denariis **d** (?) ***Budaeus***. *om. r.* 21 uenere **R**. 22 occentu *v.* -nctu $\mathbf{F}^2$. -um $\mathbf{R}^2$. -inctu $\mathbf{F}^1$. -um $\mathbf{R}^1$**d**. -intum **Da**. 22. 23 saurices **R**. aurices *r.* 25 ademere *ll. v.* *an* admisere? | ac *Detl.* *om. ll.* quam *v.* 28 congregari **d** *v.* -are *r.* *cfr. § 188.*

ire dimicando. genitores suos fessos senecta alunt insigni
pietate. senium finitur hiberna quiete. conditi enim et
hi cubant. rursus aestate iuvenescunt, simili et nitellis
quiete.

58. (83) Hic mirum rerum naturam non solum alia 225
aliis dedisse terris animalia, sed in eodem quoque situ
quaedam aliquis locis negasse. in Mesia silva Italiae non
nisi in parte reperiuntur hi glires. in Lycia dorcades
non transeunt montes Sexis vicinos, onagri *li*mitem qui
Cappadociam a Cilicia dividit. in Hellesponto in alienos
fines non commeant cervi, et circa Arginusam Ela*ph*um
montem non excedunt, auribus etiam in monte fissis. in 226
Por*d*oselene insula viam mustelae non transeunt. Boeotiae
Lebadeae inlatae solum ipsum fugiunt quae iuxta in Or-
chomeno tota arva subruunt talpae, quarum e pellibus
cubicularia vidimus stragula. adeo ne religio quidem a
portentis submovet delicias. in Ithaca lepores inlati mo-
riuntur extremis quidem in litoribus, in Ebuso cuniculi,
scatent iuxta Hispania Baliaribusque. Cyrenis mutae fuere 227
ranae, inlatis e continente vocalibus durat genus earum,
mutae sunt etiamnum in Seripho insula. eaedem alio
tralatae canunt, quod accidere et in lacu Thessaliae Si-
candro tradunt. in Italia muribus araneis venenatus est
morsus, eosdem ulterior Apennino regio non habet. idem
ubicumque sunt, orbitam si transiere, moriuntur. in
Olympo Macedoniae monte non sunt lupi nec in Creta in-
sula. ibi quidem nec vulpes ursive atque omnino nullum 228
maleficum animal praeter phalangium. aranei id genus 11,79 29,84

---

3 similis **DFa**. | nitellis **dT**. -eli **R**. -elis *r*. 4 quies **F**². 5 hic **a**². sic ni **d**. hi *r*. 7 mesia **F**². messia *r*. 9 et his **R**². sexis *r*. | uicinos **F**²**a**². -no *r*. | limitem *Detl.* um item *ll.* montem *v.* 11 Elaphum *edd. vett. cfr. Arist. h. a. VI 29 p. 578B, 26.* -atum *ll. Barb.* 13 Pordoselene *Dal. cfr. Arist. l. l. VIII 28 p. 605B, 29.* portos- **a**¹. portus- **a**². poros- *r.* | boeotiae **F**. in boeotiae *r*. 14 quae **D**. qui *r*. 18 Ebuso *Detl.* ebuso litoribus *ll. v.* 20 uocalibus **F**². -cabulis *r*. 22. 23 sicandro **F**² *in ras.* sy- **R**². sycaendo **D**. sycendo **R**¹**a**. sicendo **d***v*. 28 aranei **d**. -eis *r*.

dicemus suo loco. mirabilius in eadem insula cervos praeterquam in Cydoneatarum regione non esse, item apros et attagenas, irenaceos, in Africa autem nec apros nec cervos nec capreas nec ursos.

229 **59.** (84) Iam quaedam animalia indigenis innoxia advenas interimunt, sicut serpentes parvi in *Tirynthe*, quos terra nasci proditur. item in Syria angues circa Euphratis maxime ripas dormientes Syros non attingunt aut, etiamsi calcati momordere, non sentiuntur malefici, aliis cuiuscumque gentis infesti, avide et cum cruciatu exanimantes, quamobrem et Syri non necant eos. contra in Latmo Cariae monte A r i s t o t e l e s tradit a scorpionibus hospites non laedi, indigenas interimi. sed reliquorum quoque animalium [et praeterea terrestrium] dicemus genera.

6 parui **FR**. parunt **D**. pariunt **ad**. | Tirynthe *Dal.* mirinthe **DRd**. -thae **Fa**. myrinthe *edd. vett.* Myunte *Salm.* 7. 8 Euphratis **d** (*?*) *v.* eufraten *r.* 9 malefici *ego.* -ficia *ll.v.* 12 in Latmo *Dal.* in latemo **R**. in latemo **DF**[1]**a**. in latamo **F**[2]. illatę mo **d**. in aletenio *edd. vett.* 14 *uncos posuit Ianus.* praeter terrestrium *coni. Detl.*

C. PLINI SECUNDI
NATURALIS HISTORIAE
LIBER IX.

1. (1) Animalium quae terrestria appellavimus hominum 1
quadam consortione degentia indicata natura est. ex re- 8,1
liquis minimas esse volucres convenit. quamobrem prius
aequorum, amnium stagnorumque dicentur.

2. Sunt autem complura in his maiora etiam terre- 2
stribus. causa evidens umoris luxuria. alia sors alitum
quibus vita pendentibus. in mari autem tam late supino
mollique ac fertili nutrimento, accipiente causas genitales
e sublimi semperque pariente natura, pleraque etiam mon-
strifica reperiuntur perplexis et in semet aliter atque aliter
nunc flatu nunc fluctu convolutis seminibus atque princi-
piis, vera ut fiat vulgi opinio quicquid nascatur in parte
naturae ulla, et in mari esse praeterque multa quae nus-
quam alibi. rerum quidem, non solum animalium, simu- 3
lacra inesse licet intellegere intuentibus uvam, gladium,
serras, cucumin vero et colore et odore similem, quo mi-
nus miremur equorum capita in tam parvis eminere cocleis.

3. (2) Plurima autem et maxima animalia in Indico 4
mari, ex quibus ballaenae quaternum iugerum, pristes du-
cenum cubitorum, quippe ubi locustae quaterna cubita
inpleant, anguillae quoque in Gange amne tricenos pedes.
sed in mari beluae circa solstitia maxime visuntur. tunc 5
illic ruunt turbines, tunc imbres, tunc deiectae montium
iugis procellae ab imo vertunt maria pulsatasque ex pro-
fundo beluas cum fluctibus volvunt, et alias tanta *thyn*-

---

9 e **d**(?)*ed. Bas. om. r.* 10 et *v.* sed **a**. set *r.* 15 in-esse **R**²**a**². esse *r.* 16 cuccumi/// **R**. 23 illuc **a**. 25 thynno-rum **d**(?)*v.* tinnorum *r.*

norum multitudine, ut Magni Alexandri classis haud alio
modo quam hostium acie obvia contrarium agmen adversa
fronte direxerit. aliter [sparsis] non erat evadere. non
voce, non sonitu, non fragore, sed ictu terrentur nec nisi
6 ruina turbantur. Cadara appellatur Rubri maris paeninsula
ingens. huius obiectu vastus efficitur sinus XII dierum
et noctium remigio enavigatus Ptolemaeo regi, quando
nullius aurae recipit afflatum. huius loci quiete praecipue
ad inmobilem magnitudinem beluae adolescunt. Gedrosos
7 qui Arabim amnem accolunt Alexandri Magni classium
praefecti prodiderunt in domibus fores maxillis beluarum
facere, ossibus tecta contignare, ex quibus multa quadra-
genum cubitorum longitudinis reperta. exeunt et pecori
similes beluae ibi in terram pastaeque radices fruticum
remeant, et quaedam equorum, asinorum, taurorum capi-
tibus quae depascuntur sata.

8 **4.** (3) Maximum animal in Indico mari pristis et bal-
laena est, in Gallico oceano physeter ingentis columnae
modo se attollens altiorque navium velis diluviem quandam
eructans, in Gaditano oceano arbor in tantum vastis dis-
pansa ramis ut ex ea causa fretum numquam intrasse cre-
datur. apparent et rotae appellatae a similitudine, quater-
nis distinctae radiis, modiolos earum oculis duobus utrimque
claudentibus.

9 **5.** (4) Tiberio principi nuntiavit Olisiponensium legatio
ob id missa visum auditumque in quodam specu concha
canentem Tritonem qua noscitur forma. et Nereidum falsa
non est, squamis modo hispido corpore etiam qua huma-
nam effigiem habent. namque haec in eodem spectata li-
tore est, cuius morientis etiam gannitum tristem accolae
audivere longe. et divo Augusto legatus Galliae complures
10 in litore apparere exanimes Nereidas scripsit. auctores
habeo in equestri ordine splendentes visum ab his Gadi-

---

3 *uncos ego posui; est glossema vocis* aliter. 4 non ictu sed fragore *ll. v. verba ego transposui.* 8 recepit **a**. | afflatum **a**^{2}*v*. flatum *r*. | praecipue **Fd**. -puae **DR**. -pua **a**. 17 pistrix **R**^{2}. 24 distinctae hae *Detl.* 30 habet **Rd**. 31 gannitum **R**. cant- **a**. canit- *r*. 34 in Gaditano **d***v*.

tano oceano marinum hominem toto corpore absoluta similitudine. ascendere *e*um navigia nocturnis temporibus statimque degravari quas insederit partes et, si diutius permaneat, etiam mergi. Tiberio principe contra Lugdunensis provinciae litus in insula Rimu trecent*a*s amplius beluas reciprocans destituit oceanus mirae varietatis et magnitudinis, nec pauciores in Santonum litore interque reliquas elephantos et arietes candore tantum cornibus adsimulatis, Nereidas vero multas. T u r r a n i u s prodidit ex- 11
pulsam beluam in Gaditano litore cuius inter duas pennas ultimae caudae cubita sedecim fuissent, dentes eiusdem CXX, maximi dodrantium mensura, minimi semipedum. beluae cui dicebatur exposita fuisse Andromeda ossa Romae apportata ex oppido Iudaeae Iope ostendit inter reliqua miracula in aedilitate sua M. Scaurus longitudine pedum XL, altitudine costarum Indicos elephantos excedente, spinae crassitudine sesquipedali.

6. (5) Ballaenae et in nostra maria penetrant. in 12
Gaditano oceano non ante brumam conspici eas tradunt, condi autem statis temporibus in quodam sinu placido et capaci mire gaudentes ibi parere. hoc scire orcas, infestam his beluam et cuius imago nulla repraesentatione exprimi possit alia quam carnis inmensae dentibus truculentae. inrumpunt ergo in secreta ac vitulos earum aut fetas vel 13
etiamnum gravidas lancinant morsu, incursuque ceu Liburnicarum rostris fodiunt. illae ad flexum inmobiles, ad repugnandum inertes et pondere suo oneratae, tunc quidem et utero graves pariendive poenis invalidae, solum auxilium novere in altum profugere et se toto diffundere oceano. contra orcae occurrere laborant seseque opponere et caveatas angustiis trucidare, in vada urguere, saxis inlidere.

---

2 eum *Dal.* cum *ll.* 5 in **R.** *om.* *r.* | rimu **R.** rime **DF.** rumu **ad.** simul *Dal.* | trecentas *v.* -tes *ll.* 8 reliquos **DFad.** 10 gaditano litore **R**². -ana -ra *rv.* 20 estatis **R**²**a**². aest- **F**²**d.** *cfr. nov. luc. p. 101.* 24 fetus **Ra.** 25 incursuque **a**¹**d.** -seque **Ra**². -saeque *r.* 26 rostris **a**²*v.* -ros *r. Sill. coni.* rostro. 29 tote **R**¹. tute **R**². | diffundere **d.** defendere **a**²*v.* defund- *r.* *cfr. nov. luc. p. 86.* 30 caveatas **R.** -vatas **a.** incautas **d.** cavetas *r.*

spectantur ea proelia ceu mari ipsi sibi irato, nullis in
sinu ventis, fluctibus vero ad anhelitus ictusque quantos
14 nulli turbines volvant. orca et in portu Ostiensi visa est
oppugnata a Claudio principe. venerat tum exaedificante
eo portum invitata naufragiis tergorum advectorum e Gallia,
satiansque se per complures dies alveum in vado sulcave-
rat attumulata fluctibus in tantum ut circumagi nullo modo
posset et, dum saginam persequitur in litus fluctibus pro-
pulsam, emineret dorso multum supra aquas carinae vicem
15 inversae. praetendi iussit Caesar plagas multiplices inter
ora portus, profectusque ipse cum praetorianis cohortibus
populo Romano spectaculum praebuit lanceas congerente
milite e navigiis adsultantibus, quorum unum mergi vidi-
mus reflatu beluae oppletum unda.

16 (6) Ora ballaenae habent in frontibus, ideoque summa
aqua natantes in sublime nimbos efflant. **7.** spirant autem
confessione omnium et paucissima alia in mari quae in-
ternorum viscerum pulmonem habent, quoniam sine eo
spirare animal nullum putatur. nec piscium branchias
habentes anhelitum redd*ere* ac per vices recipere existi-
mant quorum haec opinio est, nec multa alia genera etiam
branchiis carentia, in qua sententia fuisse Aristotelem
17 video et multis persuasisse doctrina in*s*ignibus. nec me
protinus huic opinioni eorum accedere haud dissimulo,
quoniam et pulmonum vice alia possint spirabilia inesse
viscera ita volente natura, sicut et pro sanguine est multis
alius umor. in aquas quidem penetrare vitalem hunc ha-
litum quis miretur qui etiam reddi ab his eum cernat et
in terras quoque tanto spissiorem naturae partem pene-
trare argumento animalium quae semper defossa vivunt,
18 ceu talpae? accedunt apud me certe efficacia ut credam

1 ipsi **Rd**. -so **a**. -sa **DF**. 3 uoluunt **Rd**[2]. uolant **d**[1]. 8 sagena **R**. -nam **DFa**. 8 propulsa **Rd**. 10 uersae **R**. 20 reddere *v*. redd it **d**. redditur *r*. reddituros (*om*. ac) *coni. Ianus*. 23 doctrinam **a**. | insignibus *Url. vind. n. 189. cfr. nov. luc. p. 95*. indignibus **DF**. indigni///s **R**. indignis/// **d**. indaginibus **a***v*. 25 alia possunt **R**[2]. possint alia **d**[2]. alia possint (-sunt **R**[1]) alia *r*. 26 et **a**[2]. *om*. *r*. 29 partem **a**. artem *r*. 31 efficatia **a**[2] *in ras*. effici/// **d**. efficia *r*.

etiam omnia in aquis spirare naturae suae sorte, primum saepe adnotata piscium aestivo calore quaedam anhelatio et alias tranquillo velut oscitatio, ipsorum quoque qui sunt in adversa opinione de somno piscium confess*io* — quis enim sine respiratione somno locus? — praeterea bullantium aquarum sufflatio lunaeque effectu concharum quoque corpora augescentia. super omnia est quod esse auditum et odoratum piscibus non erit dubium, ex aëris utrumque materia. odorem quidem non aliud quam infectum aëra intellegi possit. quamobrem de his opinetur
ut cuique libitum erit. branchiae non sunt ballaenis nec 19
delphinis. haec duo genera fistula spirant quae ad pulmonem pertinet, ballaenis a fronte, delphinis a dorso. et vituli marini, quos vocant phocas, spirant ac dormiunt in
terra. item testudines, de quibus mox plura. 35 sqq.

8. (7) Velocissimum omnium animalium, non solum 20
marinorum, est delphinus ocior volucre, acrior telo, ac nisi multum infra rostrum os illi foret medio paene in ventre, nullus piscium celeritatem eius evaderet. sed adfert moram providentia naturae, quia nisi resupini atque conversi non corripiunt, quae causa praecipue velocitatem eorum ostendit. nam cum fame conciti fugientem in vada ima persecuti piscem diutius spiritum continuere, ut arcu emissi ad respirandum emicant tantaque vi exsiliunt ut
plerumque vela navium transvolent. vagantur fere coniugia, 21
pariunt catulos decimo mense aestivo tempore, interim et binos. nutriunt uberibus, sicut ballaena, atque etiam gestant fetus infantia infirmos. quin et adultos diu comitantur magna erga partum caritate. adolescunt celeriter, 22
x annis putantur ad summam magnitudinem pervenire. vivunt et tricenis, quod cognitum praecisa cauda in experimentum. abduntur tricenis diebus circa canis ortum occultanturque incognito modo, quod eo magis mirum est,

---

3 alias *Dal.* alia *ll.v.* 4 de a². sed *r.* | confessio *v.* -sso *ll.* 12 fistula *ego.* -lae *ll.* -lis *v.* 13 pertinet *ego.* -ent *ll.v.* 22 cum a² *in ras.* que *r.* 23 arcu **R***v.* -cum a². -ce *r.* 24 emissi **R***v.* missi *r.* | tantaque ui a. -taque **R**². -ta qui *r.* 25 uagantur **R**². ag- **R**¹. ///ag- d. oag- **DF**. uento aguntur a.

si spirare in aqua non queunt. solent in terram erum-
pere incerta de causa, nec statim tellure tacta moriuntur,
23 multoque ocius fistula clausa. lingua est iis contra natu-
ram aquatilium mobilis, brevis atque lata, haud differens
suillae. pro voce gemitus humano similis, dorsum repan-
dum, *rostrum* simum. qua de causa nomen simonis omnes
miro modo agnoscunt maluntque ita appellari.
24 (8) Delphinus non homini tantum amicum animal, ve-
rum et musicae arti, mulcetur symphoniae cantu, se*d* praeci-
pue hydrauli sono. hominem non expavescit ut alienum; ob-
viam navigiis venit, adludit exsultans, certat etiam et quam-
25 vis plena praeterit vela. divo Augusto principe Lucrinum
lacum invectus pauperis cuiusdam puerum ex Baiano Pu-
teol*o*s in ludum litterarium *i*tantem, cum meridiano *imm*o-
rans appellatum eum simonis nomine saepius fragmentis
panis quem ob iter ferebat adlexisset, miro amore dilexit.
pigeret referre, ni res Maecenatis et Fabiani et Flavi
Alfi multorumque esset litteris mandata. quocumque diei
tempore inclamatus a puero quamvis occultus atque ab-
ditus ex imo advolabat pastusque e manu praebebat
ascensuro dorsum, pennae aculeos velut vagina condens,
receptumque Puteolos per magnum aequor in ludum fe-
rebat simili modo revehens pluribus annis, donec morbo
exstincto puero subinde ad consuetum locum ventitans
tristis et maerenti similis ipse quoque, quod nemo dubi-
26 taret, desiderio exspiravit. alius intra hos annos Africo
litore Hipponis Diar*r*uti simili modo ex hominum manu
vescens praebensque se tractandum et adludens nantibus
impositosque portans unguento perunctus a Flaviano pro-
consule Africae et sopitus, ut apparuit, odoris novitate
fluctuatusque similis exanimi caruit hominum conversatione

---

1 aqua *om.* R. 6 rostrum *v. om. ll.* 8 homini *Gel.* -nis *ll.* 9 set DFa. et Rd*v*. 11 adluit FRa[1]. alluit d. 13 Puteolos *v.* -lis *ll.* 14 itantem *v.* stan- *ll.* 14 immorans *v.* memo- *ll.* 16 ob iter *Ianus.* obiter *ll.* ob id *v.* 17 Fabiani *Pint.* d*(?)*. flauiani *ll. cfr. Solin. 12, 8.* 26 in africo a[2]*v. sed cfr.* § *63. 68.* 27 Diarrhyti *Barb.* diarutis *ll.*

ut iniuria fugatus per aliquot menses, mox reversus in
eodem miraculo fuit. iniuriae potestat*um* in- hospitales ad
visendum venientium Hipponenses in necem eius compule-
runt. ante haec similia de puero in Iaso urbe memo- 27
rantur, cuius amore spectatus longo tempore, dum abeuntem
in litus avide sequitur, in harenam invectus exspiravit.
puerum Alexander Magnus Babylone Neptunio sacerdotio
praefecit amorem illum numinis propitii fuisse interpreta-
tus. in eadem urbe Iaso Hegesidemus scribit et alium
puerum Hermian nomine similiter maria perequitantem,
cum repentinae procellae fluctibus exanimatus esset, rela-
tum, delphinumque causa*m* leti fatentem non reversum in
maria atque in sicco *ex*spirasse. hoc idem et Naupacti 28
accidisse Theophrastus tradit. nec modus exemplorum.
eadem Amphilochi et Tarentini de pueris delphinisque
narrant. quae faciunt ut credatur Arionem quoque citha-
roedicae artis, interficere nautis in mari parantibus ad
intercipiendos eius quaestus, eblanditum ut prius caneret
cithara congregatis cantu delphinis, cum se iecisset in
mare, exceptum ab uno Taenarum in litus pervectum.

(9) Est provinciae Narbonensis et in Nemausiensi agro 29
stagnum Laterna appellatum, ubi cum homine delphini so-
cietate piscantur. innumera vis mugilum stato tempore
angustis faucibus stagni in mare erumpit observata aestus
reciprocatione. qua de causa praetendi non queunt retia
*n*eque moles ponderis ullo modo toleretur, etiamsi non
sollertia insidietur tempori. simili ratione in altum pro-
tinus tendunt quod vicino gurgite efficitur, locumque solum
pandendis retibus habilem effugere festinant. quod ubi 30
animadvertere piscantes — concurrit autem multitudo

---

2 potestatum *v.* -tem *ll.* 12 causam *v.* -sa *ll.* 13 exspirasse *v.* spir- *ll.* 15 eademque **d.** *an* eadem namque *vel* enim*?* | et **R.** *in* **d** *ras. om.* *r.* 17 in $\mathbf{R}^2$. *om.* *r.* 21 nemausiensi **d***v.* -se **DFa.** nemusiense **R.** 22 laterna $\mathbf{a}^2 v$. -erra $\mathbf{d}^2$. -era *rv.* 26 neque *ego.* aeque *ll.* | moles **a.** -em *r.* | ullo *ego.* nullo *ll.* *v.* *an* namque . . nullo*?* | toleretur *coni. Sill.* tolletur **R.** toleratura $\mathbf{a}^2$ *in ras.* tolerent $\mathbf{d}^1$. toler $\mathbf{d}^2$. tolleretur *r.* 27 insidiaretur **dT.** 28 quo **DFa.** 29 pandendis **d.** -tis **DRa.** -tes **F.** | rebus $\mathbf{DFR}^1$.

temporis gnara et magis etiam voluptatis huius avida — totusque populus e litore quanto potest clamore conciet simonem *in* spectaculi eventum, celeriter delphini exaudiunt desideria aquilonum flatu vocem prosequente, austro tardius ex adverso referente. sed tum quoque inproviso in
31 auxilium advolant. propere apparet acies quae protinus disponitur in loco ubi coniectus est pugna*e*. opponunt sese ab alto trepidosque in vada urguent. tum piscatores circumdant retia furcisque sublevant. mugilum nihilominus velocitas transilit. at illos excipiunt delphini et occidisse
32 ad praesens contenti cibos in victoriam differunt. opere proelium fervet includique retibus se fortissime urguentes gaudent ac, ne id ipsum fugam hostium stimulet, inter navigia et retia nantesve homines ita sensim elabuntur ut exitum non aperiant. saltu, quod est alias blandissimum iis, nullus conatur evadere, ni submittantur sibi retia. egressus protinus ante vallum proeliatur. ita peracta captura quos interemere diripiunt. sed enixioris operae quam in unius diei praemium conscii sibi opperiuntur in posterum, nec piscibus tantum sed et intrita panis e vino satiantur.

33 (10) Quae de eodem genere piscandi in *Iasio* sinu Mucianus tradit hoc differunt, quod ultro neque inclamati praesto sint partesque e manibus accipiant et suum quaeque cumba e delphinis socium habeat quamvis noctu et ad faces. ipsis quoque inter se publica est societas. capto a rege Cariae alligatoque in portu ingens reliquorum convenit multitudo maestitia quadam quae posset intellegi miserationem petens, donec dimitti rex eum iussit. quin

---

3 simone **R**. | in *ego om. ll.* ad *v. Ianus inseruit* in *post* spectaculi. 4 flatu **a**^{2}**d**^{2}. -tum *r*. | austro uero **a**^{2}*v*. 6 propere *v*. -perare **Ra**. -pararet **F**^{1}. -perat et **dT**. -peraret **DF**^{2}. 7 pugnae *Pellicerius. codd. Hard.(?)* -nam **dT**. -na *r*. | opponunte **a**^{1}. -nente **a**^{2}. 12 se retibus **R**. 14 natantesue **Rd**. 15 exitus **a**. | aperiant **R**^{2}**T**. apperiant **DFd**^{2}. appareant **R**^{1}**a**^{2}. apparent **a**^{1}. 18 quos **a**^{2}. equo **d**. quo *r*. 22 Iasio *Barb*. lacio **d**. latio *r*. 23 ultro **d**. -tra *r*. 25 cumba **a**^{2}. cumha **DF**. cuma **a**^{1}. cum/// **R**. cum hee **d**. 26 ad **a**^{2}. *om. r*. 28 posset *v*. -sit *ll*.

et parvos semper aliquis grandior comitatur ut custos,
conspectique iam sunt defunctum portantes, ne laceraretur
a beluis.
9. (11) Delphinorum similitudinem habent qui vocan- 34
tur thursiones. distant et tristitia quadam adspectus, ab-
est enim illa lascivia, maxime tamen rostris canicularum
maleficentiae adsimulati.
10. (12) Testudines tantae magnitudinis Indicum mare 35
emittit uti singularum superficie habitabiles casas integant
atque inter insulas Rubri praecipue maris his navigent
cumbis. capiuntur multis quidem modis, sed maxime eve-
ctae in summa pelagi antemeridiano tempore blandito, emi-
nente toto dorso per tranquilla fluitantes, quae voluptas
libere spirandi in tantum fallit oblitas sui ut solis vapore
siccato cortice non queant mergi invitaeque fluitent op-
portunae venantium praedae. ferunt et pastum egressas 36
noctu avideque saturatas lassari atque, ut remeaverint ma-
tutino, summa in aqua obdormiscere. id prodi stertentium
sonitu. tum adnatare . . . . . leniterque singulis ternos.
a duobus in dorsum verti, a tertio laqueum inici supinae
atque ita *ad* terra*m* a pluribus trahi. in Phoeniceo mari
haud ulla difficultate capiuntur, ultroque veniunt stato tem-
pore anni in amnem Eleutherum effusa multitudine.
Dentes non sunt testudini, sed rostri margines acuti 37
superna parte inferiorem claudente pyxidum modo. in
mari conchyliis vivunt — tanta oris duritia ut lapides com-
minuant — in terram egressae herbis. pariunt ova avium
ovis similia ad centena numero, eaque defossa extra aquas
et cooperta terra pavita pectore et complanata incubant
noctibus. educunt fetus annuo spatio. quidam oculis

---

5 quadam R². quidam R¹. quidem *r.* | aspectus a²*v.* -ectatus *r.* 9 ut in R. 16 pastu DFad. 19 *lacunam ego indicavi, excidit* caute *vel tale quid.* | leniterque a. leui- *r.* leniter *coni. Hard.* 21 ad terram *edd. ante Hard. cfr. Diodori III 21, 4* ἐπὶ τὴν χέρσον. et (e d) terra *ll.* 26 tanta — comminuant *Ianus et Detl. cum Sill. transposuerunt in v. 25 post* modo; *at v. Arist. h. a. VIII 2 p. 590 B, 3 sq.* 29 pavita *ego.* ac pauita *ll.v.*

spectandoque ova foveri ab his putant, feminas coitum fu-
38 gere, donec mas festucam aliquam imponat aversae. Tro-
godytae cornigeras habent ut in lyra adnexis cornibus latis
sed mobilibus, quorum in natando remigio se adiuvant.
celtium id vocatur, eximiae testudinis sed rarae. namque
scopuli praeacuti Chelonophagos terrent, Trogodytae autem,
quos adnant, ut sacras adorant. sunt et terrestres, quae
ob id in operibus chersinae vocantur, in Africae desertis,
qua parte maxime sitientibus harenis squalent, roscido, ut
creditur, umore viventes. neque aliud ibi animal provenit.
39 **11.** (13) Testudinem putamina secare in laminas le-
ctosque et repositoria his vestire Carvilius Pollio instituit,
prodigi et sagacis ad luxuriae instrumenta ingenii.
40 **12.** (14) Aquatilium tegumenta plura sunt. alia corio
et pil*o* integuntur ut vituli et hippopotami, alia corio tan-
tum ut delphini, cortice ut testudines, silicum duritia *ut*
ostreae et conchae, crustis ut locustae, crustis et spinis
ut echini, squamis ut pisces, aspera cute ut squatina, *qua*
lignum et ebora poliuntur, molli ut murenae, alia nulla
ut polypi.
41 **13.** (15) Quae pilo vestiuntur animal pariunt ut pri-
stis, ballaena, vitulus. hic parit in terra, pecudum more
secundas partus reddit. in coitu canum modo cohaeret,
parit nonnumquam geminis plures, educat mammis fetum.
non ante duodecimum diem deducit in mare, ex eo sub-
inde adsuefaciens. interficiuntur difficulter nisi capite eliso.
ipsis in sono mugitus, unde nomen vituli. accipiunt tamen
disciplinam voceque pariter et *nutu* populum salutant, in-
42 condito fremitu nomine vocati respondent. nullum animal
graviore somno premitur. pennis quibus in mari utuntur

---

5 celtium *ll. edd. ante Hard.* chelyon *Hard.* | eximiae **d**. -mia *r*. 7 ad quos **a**^{2}*v*. | adnant **Rd**. adnatant *r*. 15 pilo integuntur *Dal.* pilinteg- **FR**. pilis teg- **aD**^{3} *in ras. edd. vett.* pilis integ- **dT** *Brot.* 16 duritia ut **a**^{2}**d**. duri aut *r*. 19 ut murenae **d**. mur- *r*. 23 secundas **a**^{2}. -da *r*. | in coitu **R**^{2} *in ras.* hinnito **d**. inito *r*. initu *v. cfr. Arist. h. a. V 2 p. 540 A, 24.* 24 nonnumquam **R** *Pint.* numq- *r edd. vett.* 28 nutu *ego. cfr. VI 188.* uisu **R***v*. iussu *r*. risu *coni. Detl.*

humi quoque vice pedum serpunt. pelles eorum etiam detractas corpori sensum aequorum retinere tradunt semperque aestu maris recedente inhorrescere, praeterea dextrae pennae vim soporiferam inesse somnosque adlicere subditam capiti.

14. Pilo carentium duo omnino animal pariunt, del- 43
phinus ac vipera.

(16) Piscium species sunt LXXIIII praeter crustis intecta quae sunt XXX. de singulis alias dicemus. nunc 32,
enim naturae tractantur insignium. 142 sqq.

15. (17) Praecipua magnitudine thynni. invenimus 44
talenta XV pependisse, eiusdem caudae latitudinem duo cubita et palmum. fiunt et in quibusdam amnibus haud minores, silurus in Nilo, isox in Rheno, attilus in Pado inertia pinguescens ad mille aliquando libras, catenato captus hamo nec nisi boum iugis extractus. atque hunc minimus appellatus clupea venam quandam eius in faucibus mira cupidine adpetens morsu exanimat. silurus grassatur 45
ubicumque est omne animal adpetens, equos innatantes saepe demergens. praecipue in Moeno Germaniae amne protelis boum et in Danuvio mar*r*is extrahitur porculo marino simillimus. et in Borysthene memoratur praecipua magnitudo nullis ossibus spinisve intersitis, carne praedulci. in Gange Indiae platanistas vocant rostro delphini 46
et cauda, magnitudine autem XVI cubitorum. in eodem esse Statius Sebosus haud modico miraculo adfert vermes branchiis binis LX cubitorum, caeruleos, qui nomen a facie traxerunt. his tantas esse vires ut elephantos ad potus venientes mordicus comprehensa manu eorum abstrahant.

(18) Thynni mares sub ventre non habent pinnam. 47
intrant e magno mari Pontum verno tempore gregatim, nec alibi fetificant. cordyla appellatur partus qui fetas

---

6 animalia R^2d. 12 duo *ll.* quinque *Hard. ex Arist. h. a. VIII 30 p. 607 B, 33, sed est etiam varia lectio* δύο. 14 isox *coni. Hard. ex Hesychio.* esox R^2*Dal.* esos a^2 *edd. vett.* exos R^3. ixox (y- d) *r.* 21 marris *Hard.* mari *ll.* mario *Gel* 25 cauda ad. -dam *r.* | XV ad.

redeuntes in mare autumno comitatur, [limosae] ver*e* aut*em* e luto pelamydes incipiunt vocari et, cum annuum exces-
48 sere tempus, thynni. hi membratim caesi cervice et abdomine commendantur atque clidio, recenti dumtaxat, et tum quoque gravi ru*c*tu. cetera parte plenis pulpamentis sale adservantur. melandrya vocantur quercus assulis similia. vilissima ex his quae caudae proxima, quia pingui carent, probatissima quae faucibus. at in alio pisce circa caudam exercitatissima. pelamydes in apolectos particulatimque consectae in genera cybiorum dispertiuntur.

49 (19) Piscium genus omne praecipua celeritate adolescit, maxime in Ponto. causa multitudo amnium dulces inferentium aquas. amiam vocant cuius incrementum singulis diebus intellegitur. cum thynnis haec et pelamydes in Pontum ad dulciora pabula intrant gregatim suis quaeque ducibus, et primi omnium scombri, quibus est in aqua sulpureus color, extra qui ceteris. Hispaniae cetarias hi replent thynnis non commeantibus.

50 (20) Sed in Pontum nulla intrat bestia piscibus malefica praeter vitulos et parvos delphinos. thynni dextera ripa intrant, exeunt laeva. id accidere existimatur, quia dextro oculo plus cernant utroque natura hebeti. est in euripo Thracii Bospori quo Propontis Euxino iungitur in ipsis Europam Asiamque separantis freti angustiis saxum miri candoris a vado ad summa perlucens, iuxta Chalcedonem in latere Asiae. huius aspectu repente territi semper adversum Byzantii promunturium ex ea causa ap-
51 pellatum Aurei Cornus praecipiti petunt agmine. itaque omnis captura Byzantii est magna Chalcedonis penuria, M passibus medii interfluentis euripi. opperiuntur autem aquilonis flatum, ut secundo fluctu exeant e Ponto, nec nisi intrantes portum Byzantium capiuntur. bruma non

1 *uncos ego posui.* | vere *Pint. an* verno? vero *ll.* | autem *ego.* aut *ll. cfr. Arist. h. a. VI 17 p. 571 A, 19.* 5 ructu *v.* rupta d. -ptu *r.* | *an* ceterae partes? 9 apolectos *codd. Barb.* apel- *ll.* 16 est in D. et in *r.* 23 Thracii *v.* thracidi F. traciti a^{2}. -cidi *r.* | bosphori R. § *58. 115.* 24 separantis d^{2}. -ratis *r.* 30 M R. m F. in *r.* 32 portum d. *Lipsius ad Tac. ann. XII 63.* pontum *r.* | byzanti/// R.

vagantur. ubicumque deprehensi usque ad aequinoctium,
ibi hibernant. iidem saepe navigia velis euntia comitantes
mira quadam dulcedine per aliquot horarum spatia et pas-
suum milia a gubernaculis spectantur ne tridente quidem
in eos saepius iacto territi. quidam eos qui hoc e thyn-
nis faciant pompilos vocant. . . . multi in Propontide aest*i*- 52
vant, Pontum non intrant. item sole*ae*, cum rhombi in-
trent, nec saepia est, cum lolligo reperiatur. saxatilium
turdus et merula desunt, sicut conchylia, cum ostreae ab-
undent. omnia autem hibernant in Aegaeo. intrantium
Pontum soli non remeant trichiae — Graecis enim in
plerisque nominibus uti par erit, quando aliis atque aliis
eosdem diversi appellavere tractus —, sed hi soli in Hi-
strum amnem subeunt et ex eo subterraneis eius venis 53
in Hadriaticum mare defluunt, itaque et illic descendentes
nec umquam subeuntes e mari visuntur.

Thynnorum captura est a vergiliarum exortu ad ar-
cturi occasum. reliquo tempore hiberno latent in gurgiti-
bus imis nisi tepore aliquo evocati aut pleniluniis. pin-
guescunt et in tantum ut dehiscant, vita longissima his
bienni.

(21) Animal est parvum scorpionis effigie, aranei ma- 54
gnitudine. hoc se et th*y*nno et ei qui gladius vocatur
crebro delphini magnitudine*m* excedenti sub pinna adfigit
aculeo tantoque infestat dolore, ut *in* naves saepenumero
exsiliant. quod et alias faciunt aliorum vim timentes mu-
giles maxime, tam praecipuae velocitatis ut transversa na-
vigia interim superiactent.

16. (22) Sunt et in hac parte naturae auguria, sunt 55
et piscibus praescita. Siculo bello ambulante in litore

---

6 *lacunam ego indicavi*; *videtur genetivus excidisse: cfr. Arist. h. a. VIII 13 p. 598 A, 24:* τῶν δὲ κολιῶν οἱ πολλοὶ εἰς μὲν τὸν Πόντον οὐκ ἐμβάλλουσιν, ἐν δὲ τῇ Προποντίδι θερίζουσι. | aestivant *Barb.* -tuant *ll.* 7 soleae *v.* -lum **d.** -leme *r.* 8 reperiatur **d.** -iantur *r.* 11 in *om.* **DFa.** 13 eosdem **d.** eiusdem *r.* 14 amnem **a**²*v.* mare *r.* | et *om.* **R.** ex *om.* **d.** 19 tepore **Rd.** temp- *r.* 22 animal **ad.** -alium **R.** -alem *r.* 23 thynno *v.* thinno **a**². echino **d.** hicno *r.* 24 magnitudinem *v.* -dine *ll.* 25 in *Barb.* *om.* *ll.*

Augusto piscis e mari ad pedes eius exsilivit, quo argumento vates respondere Neptunum patrem adoptante tum sibi Sexto Pompeio — tanta erat navalis rei gloria — sub pedibus Caesaris futuros qui maria tempore illo tenerent.

56 (23) Piscium feminae maiores quam mares. in quodam genere omnino non sunt mares, sicut er*y*thinis et c*h*an*n*is. omnes enim ovis gravidae capiuntur. vagantur gregatim fere cuiusque generis squamosi. capiuntur ante solis ortum. tum maxime piscium fallitur visus. noctibus quies, se*d* inlustribus aeque quam die cernunt. aiunt et si teratur gurges interesse capturae, itaque plures secundo tractu capi quam primo. gustu olei maxime, dein modicis imbribus gaudent aluntur que. quippe et harundines quamvis in palude prognatae non tamen sine imbre adolescunt, et alias ubicumque pisces in eadem aqua adsidui, si non adfluat, exanimantur.

57 (24) Praegelidam hiemem omnes sentiunt, sed maxime qui lapidem in capite habere existimantur, ut lupi, chromis, sciaena, p*h*agri. cum asperae hiemes fuere, multi caeci capiuntur. itaque his mensibus iacent speluncis conditi, sicut in genere terrestrium retulimus, maxime hippurus et coracini hieme non capti praeterquam statis diebus paucis et iisdem semper, item murena et orphus, conger, percae et saxatiles omnes. terra quidem, hoc est vado maris excavato, condi per hiemes torpedinem, ps*etta*m, soleam tradunt.

8,126 sqq.

58 (25) Quidam rursus aestus inpatientia mediis fervoribus sexagenis diebus latent, ut glaucus, aselli, auratae. fluvia-

1 exsiliuit **d**. exsil.luut **R**. exiluit *r*. 7 erythinis *v*. *cfr. Arist. h. a. VI 13 p. 567 A, 27.* aresthinis **a**[2]. arasthinis **DF**. -ashi- **a**[1]. -asti- **d**. erosthi- **R**. 7. 8 et channis *Sill.* et chanis *Dal. coll. Arist. l. l.* et canis **a**[2] *om. r.* et chromibus *edd. vett.* 11 et **Rd**. set *r*. *cfr. Arist. h. a. VIII 19 p. 602 B, 11.* 12 teratur **R**. iter- *r*. 19 chromis *Sill.* -es *Dal. cfr. Arist. l. l. p. 601 B, 30.* choromis **R**. -rami **a**. -ramis *r*. 20 phagri *Sill. coll. Arist. l. l.* pagri *ll.* 23 ///statis **F**. aest- **a** *edd. vett.* est- **d**. statutis **R**. aestatutis **D**. 26 psettam *Hard.* pieston **d**. pyston *r*. 28 quidam **ad**. quaed- *r*.

tilium silurus caniculae exortu sideratur, et alias semper fulgure sopitur. hoc et in mari accidere cyprino putant. et alioqui totum mare sentit exortum eius sideris, quod maxime in Bosporo apparet. alga enim et pisces superferuntur, omniaque ab imo versa.

17. (26) Mugilum natura ridetur in metu capite abs- 59
condito totos se occultari credentium. iisdem tam incauta *s*al*a*citas ut in Phoenice et in Narbonensi provincia coitus tempore e vivariis marem linea longinqua per os ad branchias religata emissum in mare eademque linea retractum feminae sequantur ad litus rursusque feminam mares partus tempore.

(27) Apud antiquos piscium nobilissimus habitus ac- 60
cipenser, unus omnium squamis ad os versis, contra quam in nando meant, nullo nunc in honore est, quod quidem miror, cum sit rarus inventu. quidam eum elopem vocant.

(28) Postea praecipuam auctoritatem fuisse lupo et 61
asellis Nepos Cornelius et Laberius poeta mimorum tradidere. luporum laudatissimi qui appellantur lanati a candore mollitiaque carnis. asellorum duo genera, coll*y*ri minores et bacchi, qui non nisi in alto capiuntur, ideo praelati prioribus. at in lupis in amne capti praeferuntur.

(29) Nunc principatus scaro datur, qui solus piscium 62
dicitur ruminare herbisque vesci atque non aliis piscibus, Carpathio maxime mari frequens. promunturium Troadis Lectum numquam sponte transit. inde advectos Tiberio Claudio principe Optatus e libert*is* *e*ius praefectus classis inter Ostiensem et Campaniae oram sparsos disseminavit, quinquennio fere cura adhibita ut capti redderentur mari. 63

---

4 bosphoro **R**. 5 omnia **R**. 7 tam intauta **R**^{1}. tamen tanta *v*. 8 salacitas *ed. Bas. cfr. Arist. h. a. V 5 p. 551 A, 19.* facilitas *ll.* | ut in **a**^{2}. ut *r.* | phoenicoe **a**. | et in **a**^{2}. et **d**. et i *r*. 9 branchias *v*. brachia **R**^{2}. brantias **F**^{2}**a**^{2}. rantias **DF**^{1}**R**^{1}**d**. drantias **a**^{1}. 15 meat *Salm.* 20 collyri *v*. calliri **R**. coll- *r*. 21 bacchi *v*. brachi *ll*. 24 datur principatus scaro **R**. 25 atque *om.* **Rd**. 28 e libertis eius *coni. Gel.* elibertius **R**. elipertius *r*. 30 cura **d**. cure **R**. -rae *r*. -ra est *v*.

postea frequentes inveniuntur Italiae litore, non antea ibi capti, admovetque sibi gula sapores piscibus satis et novum incolam mari dedit, ne quis peregrinas aves Romae parere miretur. proxima est mensa *i*ecori dumtaxat mustelarum, quas, mirum dictu, inter Alpes quoque lacus Raetiae Brigantinus aemulas marinis generat.

64 (30) Ex reliqua nobilitate et gratia maxima est et copia mullis, sicut magnitudo modica, binasque libras ponderis raro admodum exsuperant, nec in vivariis piscinisque crescunt. septentrionalis tantum hos et proxima occidentis parte gignit oceanus. cetero genera eorum plura. nam et alga vescuntur et ostreis et limo et aliorum piscium carne, et barba gemina insigniuntur inferiori labro.
65 lutarium ex iis vilissimi generis appellant. hunc semper comitatur sargus nomine alius piscis, et caenum fodiente eo excitatum devorat pabulum. nec litoral*ibus* gratia. laudatissimi conchylium sapiunt. nomen his Fenestella a colore mulleorum calciamentorum datum putat. pariunt ter
66 annis. certe totiens fetura apparet. mullum exspirantem versicolori quadam et numerosa varietate spectari proceres gulae narrant, rubentium squamarum multiplici mutatione pallescentem, utique si v*i*tro spectetur inclusus. M. Apicius ad omne luxus *genus* ingenio*sissi*mus in sociorum garo — nam ea quoque res cognomen invenit — necari eos praecellens putavit atque e iecore eorum alecem excogitare provocavit. id enim est facilius dixisse quam quis vicerit.

67 (31) Asinius Celer e consularibus hoc pisce prodigus *Gaio* principe unum mercatus *HS.* $\overline{\mathit{VIII}}$ mullum; quae re-

---

4 iecori *Hard.* pecc- **R.** pec- *r.* 6 murenis R^2a^2. 11 non gignit a^2.- 13 barbe **R.** et barba *r.* 14 lutarium F^1d. -tararium *r.* 16 litoralibus *v.* -ralis his F^2a^2. ralis *r.* 18 mulleorum **R.** mollio- a. molleo- *r.* 22 utique d. utri- *r.* | vitro *v.* ultro **R**ad. ultros *r.* 23 genus *inserui ego.* | ingeniosissimus *ego.* ingenium (-nior d) maius *ll.* ad omnem luxum in ganea natus *coni. Ianus.* 28 *post* prodigus *habent* omnes a. oms **R.** omen d. om *r.* *om. v.* 29 Caio *Dal.* C. *ll.* Claudio *edd. ante Dal.* | HS. $\overline{\text{VIII}}$ *Ianus.* R. VIII *ll.* | mulum **R.** | reputatio F^2. -ione r.

putatio aufert traversum animum ad contemplationem eorum qui in conquestione luxus coquos emi singulos plur*i*s quam equos quiritabant. at nunc coci trium *equ*orum pretiis parantur et coquorum pisces, nullusque prope iam mortalis aestimatur pluris quam qui peritissime censum domini mergit. **18.** mullum LXXX librarum in mari Rubro 68 captum Licinius Mucianus prodidit, quanti mercatura eum luxuria suburbanis litoribus inventum?

(32) Est et haec natura ut alii alibi pisces principatum optineant, coracinus in Aegypto, zeus idem faber appellatus Gadibus, circa Ebusum salpa, obscenus alibi et qui nusquam percoqui possit nisi ferula verberatus; in Aquitania salmo fluviatilis marinis omnibus praefertur.

(33) Piscium alii branchias multiplices habent, alii 69 simplices, alii duplices. his aquam emittunt acceptam ore. senectutis indicium squamarum duritia, quae non sunt omnibus similes. duo lacus Italiae in radicibus Alpium Larius et Verbannus appellantur, in quibus pisces omnibus annis vergiliarum ortu exsistunt squamis conspicui crebris atque praeacutis, clavorum caligarium effigie, nec amplius quam circa eum mensem visuntur.

19. (34) Miratur et Arcadia suum exocoetum appel- 70 latum ab eo quod in siccum somni causa exeat. circa Clitorium vocalis hic traditur et sine branchiis, idem aliquis Adonis dictus.

(35) Exeunt in terram et qui marini mures vocantur 71 et polypi et murenae, quin et in Indiae fluminibus certum genus piscium, ac deinde resilit. nam in stagna et amnes transeun*d*i plerisque evidens ratio est ut tutos fetus edant, quia non sint ibi qui devorent partus fluctusque minus saeviant. has intellegi ab iis causas servarique temporum vi*ce*s magis miretur, si quis reputet quoto cuique homi-

---

2 pluris *v*. -res *ll*. 3 queritabant **R**². qrit- **R**¹. | trium equorum *Reinesius var. lect. 2, 7 p. 170.* triumphorum *ll.* 11 alibi et qui *om.* **R**. 12 quam **R**. nusquam *r*. 29 transeundi *Gel.* -eunt **ad**. -eunt in **F**². -eunti *r*. 32 uices *v*. uis **a**. ius *r*.

num nosci uberrimam esse capturam sole transeunte **piscium** signum.

72 **20.** (36) Marinorum alii sunt plani, ut rhombi, soleae ac passeres, qui ab rhombis situ tantum corporum differunt, dexter hic resupinatis est illis, passeri laevus. alii longi, ut murena, conger.

73 (37) I*tem* pinnarum quoque fiunt discrimina, quae pedum vice sunt datae piscibus, nullis supra quaternas, [quibusdam ternae,] quibusdam binae, aliquis nullae. in Fucino tantum lacu piscis est qui octonis pinnis natat. binae omnino longis *et* lubricis, ut anguillis et congris, nullae [ut] murenis, quibus nec branchiae. haec omnia flexuoso corporum inpulsu ita mari utuntur ut serpentes terra, *et* in sicco quoque repunt, ideo etiam vivaciora talia. et e planis aliqua non habent pinnas, ut pastinacae, — ipsa enim latitudine natant — et quae mollia appellantur, ut polypi, quoniam pedes illis pinnarum vicem praestant.

74 **21.** (38) Anguillae octonis vivunt annis. durant et sine aqua et senis diebus aquilone spirante, austro paucioribus. at hieme*m* ea*e*dem in exigua aqua non tolerant neque in turbida. ideo circa vergilias maxime capiuntur fluminibus tum praecipue turbidis. pascuntur noctibus. exanimes piscium solae non fluitant.

75 **22.** Lacus est Italiae Benacus in Veronensi agro Mincium amnem tramittens, ad cuius emersus annuo tempore, Octobri fere mense, autumnali sidere, ut palam est, hie-

5 resupinatis **FRa**. -tus *r*. 6 congir **a**. -geri **dT**.
7 item *ego*. ideo **DR***v*. ideop **a**. ideopro **F**^{1}. De/// **d**. Dein **T**. *an* murenae, congri. Dein? 8 quaternas **d**(?)*v*. quattuor **R**^{2}**a**^{2} *om*. *r*. 8 quibusdam ternae **R**^{2}**a**^{2}. quasdam ternae **R**^{1}. quidem ternae *r*. *om*. **d**. *uncos posui cum Hard. coll. Arist. h. a. I 5 p. 489 B, 24 sq.* | quibusdam **a**^{2}**d**. quibus quae (que **Da**^{1}) *r*.
11 et lubricis *Alcyon. ap. Gesner. hist. an. 4, 591.* ut lumb- (lomb- **R**^{1}) *ll*. 12 *uncos ego posui. an potius* aliis nullae ut? *cfr. Arist. l. l.* 13 terra et *Detl.* -rae *ll*. 15 aliquando **R**^{2}.
19 senis **d***v*. et senis *r*. *an excidit* quinis? *cfr. Arist. h. a. VIII 2 p. 592 A, 14* ἡμέρας καὶ πέντε καὶ ἕξ. 20 hiemem *v*. -eme *ll*. *coll. Arist. l. l. v. 16 et 19 statuendum erit aut excidisse aliqua aut pro* hieme *scribendum esse* vivere *vel tale quid.* | eaedem *v*. ead- *ll*. 21 nec **R**. | uirgilias **Rd**.

mato lacu, fluctibus glomeratae volvuntur in tantum mirabili multitudine ut in excipulis eius fluminis ob hoc ipsum fabricatis singulorum milium reperiantur globi.

23. (39) Murena quocumque mense parit, cum ceteri 76
pisces stato pariant. ova eius citissime crescunt. in sicca litora elapsas vulgus coitu serpentium inpleri putat. Aristoteles zmyrum vocat marem qui generet; discrimen esse, quod murena varia et infirma sit, zmyrus unicolor et robustus dentesque *et* extra os habeat. in Gallia septentrionali murenis omnibus dextera in maxilla septenae maculae ad formam septentrionis aureo colore fulgent, dumtaxat viventibus, pariterque cum anima exstinguuntur. invenit 77
in hoc animali documenta saevitiae Vedius Pollio eques Romanus ex amicis divi Augusti vivariis earum inmergens damnata mancipia, non tamquam ad hoc feris terrarum non sufficientibus, sed quia in alio genere totum pariter hominem distrahi spectare non poterat. ferunt aceti gustu praecipue eas in rabiem agi. tenuissimum his tergus, contra anguillis crassius, eoque verberari solitos tradit Verrius praetextatos, et ob id multam his dici non institut*u*m.

24. (40) Planorum piscium alterum est genus quod 78
pro spina cartilaginem habet, ut ra*i*ae, pastinacae, squatinae, torpedo et quos bovis, lamiae, aquilae, ranae nominibus Graeci appellant. quo in numero sunt squali quoque, quamvis non plani. haec Graece in universum σελάχη appellavit Aristoteles primo hoc nomine eis inposito. nos distinguere non possumus nisi si cartilagin*e*a appellare libeat, omnia autem carnivora sunt talia et supina vescuntur, ut in delphinis diximus, et cum ceteri pisces ova 20

---

5 sicca **DR**[1]**d**. -co *r*. 6 litora **Dd**. -re *r*. | elapsas **D**. lapsus **R**. lapsas *r*. 8 infirma **F**[2]**a**[2]. in forma *r*. 9 et *ego*. *om. ll. v. cfr. Arist. h. a. V 10 p. 543 A, 27* ὀδόντας ἔχει καὶ ἔσωθεν καὶ ἔξωθεν. 15 non tamquam **R***v*. tamq- *r*. 20 multa in **d**. multa **R**. | institutum *Hard*. -tam **R**. -ta *r*. 23 ut raiae *Barb*. trapę **d**. ut rapae *r*. 27 primo **a**[2]. -mus *rv*. 27.28 imposito nos **a**[2] *in ras*. in posito nus **DF**[1]. inpossitonus **R**. (nomen) imposuit onus **dT**. 28 possum **DF**[1]**R**. | cartilaginea *Barb*. -na *ll*.

pariant, hoc genus solum ut ea quae cete appellant animal parit excepta quam ranam vocant.
79 **25.** (41) Est parvus admodum piscis adsuetus petris echeneis appellatus. hoc carinis adhaerente naves tardius ire creduntur inde nomine inposito, quam ob causam amatoriis quoque veneficiis infamis est et iudiciorum ac litium mora, quae crimina una laude pensat fluxus gravidarum utero sistens partusque continens ad puerperium. in cibos tamen non admittitur. pedes eum habere arbitrantur,
80 Aristoteles ita posita pinnarum similitudine. Mucianus muricem esse latiorem purpura, neque aspero neque rotundo ore neque in angulos prodeunte rostro, sed simplice concha utroque latere sese colligente. quibus inhaerentibus plenam ventis stetisse navem portantem nun*t*ios a Periandro ut castrarentur nobiles pueri, conchasque quae id praestiterint apud Cnidiorum Venerem coli. Trebius Niger pedalem esse et crassitudine quinque digitorum, naves morari, praeterea hanc esse vim eius adservati in sale ut aurum quod deciderit in altissimos puteos admotus extrahat.
81 **26.** (42) Mutant colorem candidum menae et fiunt aestate nigriores. mutat et phycis, reliquo tempore candida, vere varia. eadem piscium sola nidificat ex alga atque in nido parit.
82 (43) Volat hirundo, sane perquam similis volucri hirundini, item miluus. **27.** subit in summa maria piscis ex argumento appellatus lucerna, linguaque ignea per os exserta tranquillis noctibus relucet. attollit e mari sesquipedanea fere cornua quae ab his nomen traxit. rursus draco marinus captus atque inmissus in harenam cavernam sibi rostro mira celeritate excavat.

---

9 arbitratur *v. dist. Ianus coll. Arist. h. a. II 14 p. 505 B, 21.* 10 id apposita **dT**. *latet in his fortasse* id repetit a *vel simile quid.* 12 simplice **R**² *in marg.* **a**². -plici **F**². sic **a**¹. //// **R**¹. si *r.* | 13 concha *del.* **F**². 14 nuncios a **F**². nuncios **R**² *om. r.* 15 quae **R**. *om. r.* 18 inaues **DFR**. 21 menae **DFR**. hieme **a**. in hieme **d**. 25 hirundo **d**²*v. om. r.* 26 miluus **R**²**a**². milus **d**² *in ras.* milis *r.* 27 ignea **a**. lignea **R**. lineam **d**. *om. r.*

28. (44) Piscium sanguine carent de quibus dicemus. 83
sunt autem tria genera: primum quae mollia appellantur, dein contecta crustis tenuibus, postremo testis conclusa duris. mollia sunt lolligo, saepia, polypus et cetera generis eius. his caput inter pedes et ventrem, pediculi octoni omnibus. saepiae et lolligini pedes duo ex his longissimi et asperi quibus ad ora admovent cibos et in fluctu se velut anchoris stabiliunt, cetera cirri quibus venantur.

29. (45) — Lolligo etiam volitat extra aquam se ef- 84
ferens, quod et pectunculi faciunt, sagittae modo. — Saepiarum generi mares varii et nigriores constantiaeque maioris. percussae tridente feminae auxiliantur, at femina icto mare fugit. ambo autem, ubi sensere se adprehendi, effuso atramento, quod pro sanguine his est, infuscata aqua absconduntur.

(46) Polyporum multa genera. terreni maiores quam 85
pelagii. omnibus bracchiis ut pedibus ac manibus utuntur, cauda vero, quae est bisulca et acuta, in coitu. et polypis fistula in dorso qua tramittunt mare, eamque modo in dexteram partem, modo in sinistram transferunt. natant obliqui in caput, quod praedurum est sufflatione viventibus. cetero per bracchia velut acetabulis dispersis haustu quodam adhaerescunt. tenent supini ut avelli non queant. vada non adprehendunt, et grandibus minor tenacitas. soli mollium in siccum exeunt, dumtaxat asperum. levitatem odore. vescuntur conchyliorum carne, quorum 86
conchas complexu crinium frangunt. itaque praeiacentibus testis cubile eorum deprehenditur. et cum alioqui brutum habeatur animal, ut quod ad manum hominis adnatet, in

---

2 primum **T**. pimū **d**^{2}. pmū **d**^{1}. primus **a**^{1}. in primis **a**^{2}*v*. primis *r*. 7 fluctibus **a**^{2} *edd. ante Sill.* 8 anchoris **a**^{2} *edd. vett.* ant choros **R**^{2}. -ris *r*. 9 Lolligo — 10 modo *videntur in v.* 15 *post* absconduntur *transponenda; cfr. index libri.* 17 pelagii **Dd***Gel. cfr. nov. luc. p. 85.* -gici **a**^{2}. -gi *r*. | omnes **d***v*. | branchis **DFa**. 18 est polypis **d***v*. et pol- *r*. *cfr. § 19.* 21 praedurum ut sufflatione *Hard. coll. Arist. h. a. IV 1 p. 524 A, 17* καθάπερ ἐμπεφυσημένην. *an* sufflati modo?
27 conplexu **a**^{2}*v*. -fluxu **d**. -flexu *r*. | crinium **R***v*. cminum **d**^{1}. ciminum **d**^{2}. crurum **a**^{2}. criminum *r*.

re quodammodo familiari callet. omnia in domum com-
portat, dein putamina erosa carne egerit adnatantesque
87 pisciculos ad ea venatur. colorem mutat ad similitudinem
loci, et maxime in metu. ipsum bracchia sua rodere falsa
opinio est, id enim a congris evenit ei. sed renasci sicut
colotis et lacertis caudas haud falsum.

88 (47) Inter praecipua autem miracula est qui vocatur
nautilos, ab aliis pompilos. supinus in summa aequorum
pervenit ita se paulatim adsubrigens ut emissa omni per
fistulam aqua velut exoneratus sentina facile naviget.
postea prima duo bracchia retorquens membranam inter
illa mirae tenuitatis extendit, qua velificante in aura cete-
ris subremigans bracchiis media se cauda ut gubernaculo
regit. ita vadit alto Liburnicarum ludens imagine, si quid
pavoris interveniat, hausta se mergens aqua.

89 **30.** (48) Polyporum generis est ozaena dicta a gravi
capitis odore, ob hoc maxime murenis eam consectantibus.

Polypi binis mensibus conduntur. ultra bimatum non
vivunt. pereunt autem tabe semper, feminae celerius et
fere a partu.

Non sunt praetereunda et L. Lucullo proconsule Bae-
ticae comperta de polypis quae T r e b i u s N i g e r e comi-
90 tibus eius prodidit: avidissimos esse concharum, illas ad tac-
tum comprimi praecidentes bracchia eorum ultroque escam
ex praedante capere. carent conchae visu omnique sensu
alio quam cibi et periculi. insidiantur ergo polypi aper-
tis, inpositoque lapillo extra corpus, ne palpitatu eiciatur.
ita securi grassantur extrahuntque carnes. illae se con-
trahunt, sed frustra, discuneatae. tanta sollertia animalium
91 hebetissimis quoque est. praeterea negat ullum atrocius
esse animal ad conficiendum hominem in aqua. luctatur

---

2 putamina erosa **d**. -na rosa **a**[2]. *edd. ante Dal.* -ne erosa **R**[2]. -ne rosa *r*. 6 colotis *Barb*. colcotis **Ra**. -citis *r*. | cauda **R**. 9 adsubrigens *ll*. subr- *v*. 14 ///regit **R**. serigit **a**[1]. seregit *r*. | ludens **R** *codd. Gel.* gaudens *r*. 16 *an* est et ozaena? | omzena **DFad**. | a **a**[2]. *om*. *r*. 27 eiciatur *ed. Bas*. -iantur *ll*. 31 aqua **a**. -am *r*. | luctatur *v*. -antur *ll*.

enim complexu et sorbet acetabulis ac numeroso suctu trahit, cum in naufragos urinantesve impetum cepit. sed si invertatur, elanguescit vis. exporrigunt enim se resupinati. cetera quae idem retulit monstro propiora possunt videri. Carteiae in cetariis adsuetus exire e mari 92 in lacus eorum apertos atque ibi salsamenta populari — mire omnibus marinis expetentibus odorem quoque eorum, qua de causa et nassis inlinuntur —, convertit in se custodum indignationem adsiduitate furti inmodici. saepes erant obiectae, sed has transcendebat per arborem, nec deprehendi potuit nisi canum sagacitate. hi redeuntem circumvasere noctu, concitique custodes expavere novitatem. primum omnium magnitudo inaudita erat, deinde colos muria obliti odore diri. quis ibi polypum exspectasset aut ita cognosceret? cum monstro dimicare sibi videbantur. namque et adflatu terribili canes agebat, nunc extremis crinibus flagellatos, nunc robustioribus bracchiis clavarum modo incussos, aegreque multis tridentibus con- 93 fici potuit. ostendere Lucullo caput eius dolii magnitudine amphorarum quindecim capax atque, ut ipsius Trebi verbis utar, barbas quas vix utroque bracchio complecti esset, clavarum modo torosas, longas pedum XXX, acetabulis sive caliculis urnalibus pelvium modo, dentes magnitudini respondentes. reliqu*i*ae adservatae miraculo pependere pondo DCC. saepias quoque et lolligines eiusdem magnitudinis expulsas in litus illud idem auctor est. in nostro mari lolligines quinum cubitorum capiuntur, saepiae binum. neque his bimatu longior vita.

(49) Navigeram similitudinem et aliam in Propontide 94 visam sibi prodidit Mucianus: concham esse acatii modo

---

1 suctu *Ianus*. -ctudu **DFR**[1]. -ctu diu **R**[2]. sumptu **d**. suetudo **a**[1]. suetudum **a**[2]. 5 cetariis **d***v*. -teris *r*. 7 mire **Ra**[2]**d**. mille *r*. 9 immodici **R**[2]**a**[2]. -ca **a**[1]. -cae (*add. in ras.* his) **d**. -cant *r*. 13 deinde in **d**. *an* dein? 14 *an* odores? 16 affletatu **R**[1]. *an* adflictatu? 23 acetabulis **a**[2]. acit- **R**[2]. stabulis *r*. 24 reliquiae *v*. -quae **ad**. -que *r*. 25 $\overline{\text{DCC}}$ **D***Detl*. DCCm **F**. 31 acatii **d***Barb*. achati *r*.

carinatam, inflexa puppe, prora rostrata. in hac condi nauplium, animal saepiae simile, ludendi societate sola. duobus hoc fieri generibus. tranquillo enim vectorem dimissis palmulis ferire ut remis, si vero flatus invitent, easdem in usu gubernaculi porrigi pandique buccarum sinus aurae. huius voluptatem esse ut ferat, illius ut regat, simulque eam descendere in duo sensu carentia, nisi forte — trist*e* id enim constat omen navigantium — humana calamitas in causa est.

95 (50) Locustae crusta fragili muniuntur in eo genere quod caret sanguine. latent mensibus quinis. similiter cancri qui eodem tempore occultantur, et ambo veris principio senectutem anguium more exuunt renovatione tergorum. cetera in undis natant, locustae reptantium modo fluitant, si nullus ingruat metus, recto meatu, cornibus quae sunt propria rotunditate praepilata ad latera porrectis, iisdem erectis in pavore oblique in latera procedunt. cornibus inter se dimicant. unum hoc animalium, nisi vivum ferventi aqua incoquatur, fluida carne non habet
96 callum. **31.** vivunt petrosis locis, cancri mollibus. hieme aprica litora sectantur, aestate in opaca gurgitum recedunt. omnia eius generis hieme laeduntur, autumno et vere pinguescunt et plenilunio magis, quia nocte sidus tepido fulgore mitificat.

97 (51) Cancrorum genera caravi, astac*i*, m*a*eae, pa*g*uri, Heracleotici, leones et alia ignobiliora. caravi cauda a ceteris cancris distant. in Phoenice hippoe vocantur, tantae velocitatis ut consequi non sit. cancris vita longa, pedes octoni, omnes in obliqu*um* flexi. feminae primus pes duplex, mari simplex. praeterea bina bracchia denticulatis forficibus. superior pars in primoribus his movetur infe-

1 hanc **a**^{2}. 4 inuitet **Rd**. 5 baccarum **F**^{1}. conca- **a**^{2} *edd. ante Hard. cfr. nov. luc. p. 85.* 8 *dist. Detl.* | triste *ego.* -ti *ll.* | enim **Ra**^{2} *in ras.* entim *r.* | omen **R** *ex corr.* omni **a**^{1}. ore **a**^{2}. omne *r.* 11 latent **D**. -tet *r.* 13 exuunt **a**^{2}**d**. exigunt *r.* 17 ereptis **DFa**. 25 astaci, maeae *Barb.* astac meae *ll.* | paguri *v.* pacuri (-cc- **d**) *ll.* 27 uocantur **d**. -atur *r.* 28 sit **R**^{2}. possint **F**^{2}**d**. sint *r.* 29 obliquum *v.* -quo *ll.* 31 forcipibus **a** *edd. ante Sill.*

riore inmobili. dexterum bracchium omnibus maius. uni- 98
versi aliquando congregantur. os Ponti evincere non va-
lent, quamobrem egressi circumeunt apparetque tritum iter.
pinotheras vocatur minimus ex omni genere, ideo oppor-
tunus iniuriae. huic sollertia est inanium ostrearum testis
se condere et, cum accreverit, migrare in capaciores.
cancri in pavore et retrorsi pari velocitate redeunt. di- 99
micant inter se ut arietes adversis cornibus incursantes.
contra serpentium ictus medentur. sole cancri signum
transeunte ipsorum, cum exanimati sint, corpus transfigu-
rari in scorpiones narratur in sicco. ex eodem genere 100
sunt echini quibus spinae pro pedibus. ingredi est his
in orbem volvi, itaque detritis saepe aculeis inveniuntur.
ex his echinometrae appellantur quorum spinae longissi-
mae, calyces minimi. nec omnibus idem vitreus colos.
circa Toronen candidi nascuntur spina parva. ova omnium
amara, quina numero. ora in medio corpore in terram
versa. tradunt saevitiam maris praesagire eos correptis-
que opperiri lapillis mobilitatem pondere stabilientes. no-
lunt volutatione spinas atterere. quod ubi videre nautici,
statim pluribus anchoris navigia infrenant.

32. In eodem genere cocleae aquatiles terrestresque 101
exserentes se domicilio binaque ceu cornua protendentes
contrahentesque. oculis carent, itaque corniculis prae-
temptant iter.

33. Pectines in mari ex eodem genere habentur, re-
conditi et ipsi magnis frigoribus ac magnis aestibus, un-
guesque velut igne lucentes in tenebris, etiam in ore man-
dentium.

(52) Firmioris iam testae murices et concharum 102
genera, in quibus magna ludentis naturae varietas. tot co-
lorum differentiae, tot figurae planis, concavis, longis, lu-

---

4 autem uocatur **B***(?)*. | omni **B***v*. -nium **Dad**. -niium **F**. -ni eorum *coni. Detl.* 7 *an* recedunt? 10 ipsorum *Sill.* et ips- *Il.v.* | sunt **B**. sit **d**. 14 longissimae spinae **B***(?)*. 16 toronen **Bd**. -nem *r*. 18 uersa **B**[2]**a**[2]. -rtunt **B**[1]**d**. -rtant *r*. | magis **DFad**[2]. *om.* **d**[1]. 23 cornua **d***v*. -nua qua **a**[1]. -nua quae **a**[2]. -nuque **B**[2]. -nuaque *r*.

natis, in orbem circumactis, dimidio orbe caesis, in dorsum elatis, levibus, rugatis, denticulatis, striatis, vertice muricatim intorto, margine in mucronem emisso, foris effuso, 103 intus replicato, iam distinctione virgulata, crinita, crispa, can*al*iculatim, pectinatim divisa, imbricatim undata, cancellatim reticulata, in obliquum, in rectum *ex*pansa, densata, porrecta, sinuata, brevi nodo ligatis, toto latere conexis, ad plausum apertis, ad bucinum recurvis. navigant ex his Veneriae praebentesque concavam sui partem et aurae opponentes per summa aequorum velificant. saliunt pectines et extra volitant seque et ipsi carinant.

104 **34.** (53) Sed quid haec tam parva commemoro, cum populatio morum atque luxuria non aliunde maior quam e concharum genere proveniat? iam quidem ex tota rerum natura damnosissimum ventri mare est tot modis, tot mensis, tot piscium saporibus, quis pretia capientium pe-
105 riculo fiunt. **35.** sed quota haec portio est reputantibus purpuras, conchylia, margaritas? parum scilicet fuerat in gulas condi maria, nisi manibus, auribus, capite totoque corpore a feminis iuxta virisque gestarentur. quid mari cum vestibus, quid undis fluctibusque cum vellere? non recte recipit haec nos rerum natura nisi nudos. esto, sit tanta ventri cum eo societas! quid tergori? parum est, nisi qui vescimur periculis etiam vestiamur. adeo per totum corpus anima hominis quaesita maxime placent.

106 (54) Principium ergo columenque omnium rerum pretii margaritae tenent. Indicus maxime has mittit oceanus inter illas beluas tales tantasque, quas diximus, per tot maria venientes, tam longo terrarum tractu e tantis solis ardoribus. atque Indis quoque in insulas petuntur et admodum paucas. fertilissima est Taprobane et *S*toidis, ut

---

5 canaliculatim *Dal.* cunic- **a**. canic- *r*. 6 obliquo **Rd**^{1}. | expansa *v*. spansa *r*. 8 plausum *ll.v.* plaustrum *coni. Detl.* | apertis **a**^{2}**d**. pestis **a**^{1}. pertis *r*. 9 concauam *codd. Gel. edd. vett.* -uant **ad**. -cacant **F**^{2}. -uacant *r*. | sui *codd. Gel.* s **d**^{1}. is **d**^{2}. sibi *r. edd. vett.* 25 animae **a**. 29 e tantis *ll.v.* *an* et tantis? 31 Stoidis *vet. Dal.* to//dis **R**^{1}. tidis **R**^{2}. toidis *r codd. Barb.* Asthoidis *Barb.* Tyndis *Salm.*

diximus in circuitu mundi, item Perimula promunturium 6,81 110
Indiae. praecipue autem laudantur circa Arabiam in Per-
sico sinu maris Rubri.

Origo atque genitura conchae est haud multum ostrea- 107
rum conchis differens. has ubi genitalis anni stimularit
hora, pandentes se quadam oscitatione inpleri roscido con-
ceptu tradunt, gravidas postea eniti, partumque concharum
esse margaritas pro qualitate roris accepti. si purus in-
fluxerit, candorem conspici, si vero turbidus, et fetum sor-
descere. eundem pallere caelo minante conceptum. ex
eo quippe constare, caelique eis maiorem societatem esse
quam maris, inde nubilum trahi colorem aut pro claritate
matutina serenum. si tempestive satientur, grandescere 108
et partus. si fulguret, comprimi conchas ac pro ieiunii
modo minui. si vero etiam tonuerit, pavidas ac repente
compressas quae vocant physemata efficere, specie modo
inani inflatas sine corpore. hos esse concharum abortus.
sani quidem partus multiplici constant cute, non inproprie
callum ut existimari corporis possit. itaque expurgantur
a peritis. miror ipso tantum eas caelo gaudere, sole ru- 109
fescere candoremque perdere ut corpus humanum. quare
praecipuum custodiunt pelagiae, altius mersae quam ut pe-
netrent radii. flavescunt tamen et illae senecta rugisque
torpescunt, nec nisi in iuventa constat ille qui quaeritur
vigor. crassescunt etiam in senecta conchisque adhaere-
scunt nec his avelli queunt nisi lima. quibus una tantum
est facies et ab ea rotunditas, aversis planities, ob id tym-
pania nominantur. cohaerentes videmus in conchis hac
dote unguenta circumferentibus. cetero in aqua mollis
unio, exemptus protinus durescit.

(55) Concha ipsa, cum manum vidit, comprimit sese 110

---

5 different **DF**[1]**a**[1]. -tis *coni. Hard.* 6 concentu **R**.
10 minante. conceptum ex eo *dist. Detl.* 11 caelique eis *v.*
-liqui &lis **R**. -li quietis *r.* *an* caeli cum illis? 16 specie **T**.
-em *r.* *cfr. Url. vind. n. 193.* 17 inflatam **a**. 20 miror **a**.
-ro *r.* -rum *coni. Salm.* | rufescere **R**[2]. rubesc- **F**[2]**a**[2]. rufisc- *r.*
22 pelago **a**. 25 uigor *ll.v.* *an* nitor? 26 auelli **Rd**.
euelli *r.*

operitque opes suas gnara propter illas se peti manumque, si praeveniat, acie sua abscidat nulla iustiore poena, et aliis munita suppliciis, quippe inter scopulos maior pars invenitur, sed in alto quoque comitantur marinis canibus,
111 nec tamen aures feminarum arcentur. quidam tradunt sicut apibus ita concharum examinibus singulas magnitudine et vetustate praecipuas esse veluti duces mirae ad cavendum sollertiae. has urinantium cura peti, illis captis facile ceteras palantes retibus includi, multo deinde obru*i* *e*as sale in vasis fictilibus, rosa carne omni nucleos quosdam corporum, hoc est uniones, decidere in ima.

112 (56) Usu atteri non dubium est coloremque indiligentia mutare. dos omnis in candore, magnitudine, orbe, levore, pondere, haud prom*p*tis rebus in tantum ut nulli duo reperiantur indiscreti, unde nomen unionum Romanae scilicet inposuere deliciae. nam id apud Graecos non est, ne apud barbaros quidem inventores eius aliud quam mar-
113 garitae. et in candore ipso magna differentia. clarior in Rubro mari repertis, Indicos specularium lapidum squama adsimulat alias magnitudine praecellentes. summa laus coloris est exaluminatos vocari. et procerioribus sua gratia est. elenc*h*os appellant fastigata longitudine alabastrorum
114 figura in pleniore*m* orbe*m* desinentes. hos digitis suspendere et binos ac ternos auribus feminarum gloria est, subeuntque luxuriae eius nomina et taedia exquisita perdito nepotatu, siquidem, cum id fecere, crotalia appellant, ceu sono quoque gaudeant et collisu ipso margaritarum. cupiuntque iam et pauperes lictorem feminae in publico unionem esse dictitantes. quin et pedibus, nec crepida-

---

4 sed **a**[2]. *om.* *r.* | comitantur *ll.* *v.* *an* comitantibus? 6 singulas **a**[2]. -la *r.* 9. 10 obrui eas *Detl.* -ruta **d.** -rutas *r.* 13 mutaNdos **a**[1]. -aNdas **a**[2]. 14 levore *v.* -uiore **Ra.** -ri **d.** -biore *r.* | promtis **a**[2]. -motis *r.* 17 ne **R.** nec *r.* 19 squama *codd.* *Hard.* -mas *ll.* 21 exaluminatos **R.** -tus *r.* 22 elenchos *Barb.* -nticos **d.** -ncos *r.* 23 pleniorem orbem *ed. Bas.* -re (-ra **F.** -ri **d**) orbe *ll.* 24 subeunt **R.** | perdito **R.** -tio *r.* 27 collisu **d.** -so *r.* | ipsi **R.** 27. 28 carpuntque *Ianus.*

rum tantum obstragulis *sed* totis socculis addunt. neque
enim gestare iam margaritas, nisi calcent ac per uniones
etiam ambulent, satis est. in nostro mari reperiri sole- 115
bant, crebrius circa Bosporum Thracium, rufi ac parvi in
conchis quas myas appellant. at in Acarnania quae vocatur
pina gignit, quo apparet non uno conchae genere nasci.
namque et Iuba tradit Arabicis concham esse similem
pectini insecto, hirsutam echinorum modo, ipsum unionem
in carne grandini similem. conchae non tales ad nos ad-
feruntur. nec in Acarnania autem laudati reperiuntur,
enormes et feri colorisque marmorei. meliores circa
Actium, sed et hi parvi, et in Mauretaniae maritimis.
Alexander polyhistor et Sudines senescere eos pu-
tant coloremque exspirare.

(57) Eorum corpus solidum esse manifestum est, quod 116
nullo lapsu franguntur. non autem semper in media carne
reperiuntur, sed aliis atque aliis locis, vidimusque iam in
extremis etiam marginibus velut e concha exeuntes, et in
quibusdam quaternos quinosque. pondus ad hoc aevi sem-
unciae pauci singuli*s* scripulis excessere. in Britannia
parvos atque decolores nasci certum est, quoniam divus
Iulius thoracem quem Veneri Genetrici in templo eius di-
cavit ex Britannicis margaritis factum voluerit intellegi.

(58) Lolliam Paulinam, quae fuit Gai principis ma- 117
trona, ne serio quidem aut sollemni caerimoniarum aliquo
apparatu sed mediocrium etiam sponsalium cena, vidi zma-
ragdis margaritisque opertam, alterno textu fulgentibus
toto capite, crinibus, [spira,] auribus, collo, [monilibus,] di-
gitisque — summa quadringentiens HS. colligebat —,
ipsam confestim paratam mancupationem tabulis probare.

---

1 obstragulis sed *v.* -lis et **DFR^{2}a**. obstra et **R^1**. abstrahet **d**. 4 bosphoro **R**. 5 at **D^{2}F^{2}a^2** *in ras.* **d**. ant **a^1**. art **F^{1}R**. 7 similem **d**. -li *r.* 8 in senecta **d**. insecto *rv.* *exspectamus potius* similiter pectini insectam. 12 paruiset **DFR**. par//ui//// **d**. 15 solidum **d***v.* *om. r.* 18 velut e *Detl.* -lutae **a**. -luti **d**. -lut *r.* 20 singulis *v.* -li *ll.* 27 textu **d***v.* -to *r.* 28 *uncinos posui cum Friedlaendero ind. lect. Regim. 1867 p. 4* 29 quae summa **R***v.* *dist. Detl.* 30 ipsam **a**. -sa *r.* | paratam **ad**. -ti **F**. -ta *r.*

nec dona prodigi principis fuerant, sed avitae opes, pro-
118 vinciarum scilicet spoliis partae. hic est rapinarum ex-
itus, hoc fuit quare M. Lollius infamatus regum muneri-
bus in toto oriente interdicta amicitia a *Gaio* Caesare
August*i* filio venenum biberet, ut neptis eius quadringen-
tiens HS. operta spectaretur ad lucernas. computet nunc
aliquis ex altera parte quantum Curius aut Fabricius in
triumphis tulerint; imaginetur illorum fercula et ex altera
parte Lolliam unam imperii mulierculam accubantem: non
119 illos curru detractos quam in hoc vicisse malit? nec
haec summa luxuriae exempla sunt. duo fuere maximi
uniones per omne aevum. utrumque possedit Cleopatra
Aegypti reginarum novissima per manus orientis regum
sibi traditos. haec, cum exquisitis cotidie Antonius sagi-
naretur epulis, superbo simul ac procaci fastu, ut regina
meretrix lautitiam eius omnem apparatumque obtrectans,
quaerente eo quid adstrui magnificentiae posset respondit
120 una se cena *centiens HS.* absumpturam. cupiebat discere
Antonius, sed fieri posse non arbitrabatur. ergo sponsio-
nibus factis postero die quo iudicium agebatur magnificam
alias cenam, ne dies periret, sed cotidianam, Antonio ad-
posuit inridenti computationemque expostulanti. at illa
corollarium id esse et consumpturam eam cenam taxatio-
nem confirmans solamque se centiens HS. cenaturam, in-
ferri mensam secundam iussit. ex praecepto ministri unum
tantum vas ante eam posuere aceti, cuius asperitas visque
121 in tabem margaritas resolvit. gerebat auribus tum maxime
singulare illud et vere unicum naturae opus. itaque ex-
spectante Antonio quidnam esset actura detractum alterum
mersit ac liquefactum obsorbuit. iniecit alteri manum
L. Plancus, iudex sponsionis eius, eum quoque parant*e*
simili modo absumere, victumque Antonium pronuntiavit
omine rato. comitatur fama unionis eius parem capta illa
tantae quaestionis victrice regina dissectum, ut esset in

4 Gaio *v.* gū d. ḡ *r.* 5 Augusti *v.* -to *ll.* 8 et a^2. *om. r.* 17 posset RF^{2}d. -sit *r.* 18 centiens HS *v. om. ll. cfr. Macrob. Sat. III 17, 15 [II 13].* | absumpturam F^{2}a^{2}d. ads- *r.* 27 tum a. cum *r.* 31 parante *Gesner.* -ti *ll.*

utrisque Veneris auribus Romae in Pantheo dimidia eorum cena.

(59) Non ferent hanc palmam spoliabunturque etiam 122
luxuriae gloria. prior id fecerat Romae in unionibus magnae taxationis Clodius tragoedi Aesopi filius, relictus ab eo in amplis opibus heres — ne triumviratu suo nimis superbiat Antonius paene histrioni comparatus —, et quidem nulla sponsione ad hoc product*us* — quo magis regium fiat —, sed ut experiretur in gloria palati quidnam saperent margaritae, atque ut mire placuere, ne solus hoc sciret, singulos uniones convivis quoque absorbendos dedit.
Romae in promiscuum ac frequentem usum venisse Ale- 123
xandrea in dicionem redacta, primum autem coepisse circa Sullana tempora minutas et viles F e n e s t e l l a tradit manifesto errore, cum A e l i u s S t i l o Iugurthin*o* bell*o* unionum nomen inpo*sit*um maxime grandibus margaritis prodat.

(60) Et hoc tamen aeternae prope possessionis est. 124
sequitur heredem, in mancipatum venit ut praedium aliquod. conchylia et purpuras omnis hora atterit, quibus eadem mater luxuria paria paene et margaritis pretia fecit.

36. Purpurae vivunt annis plurimum septenis. latent 125
sicut murices circa canis ortum tricenis diebus. congregantur verno tempore mutu*o*que attritu lentorem cuiusdam cerae salivant. simili modo et murices, sed purpurae florem illum tinguendis expetitum vestibus in mediis habent faucibus. liquoris hic minim*um* est in candida vena unde 126
pretiosus ille bibitur, nigrantis rosae colore sublucens. reliquum corpus sterile. vivas capere contendunt, quia

---

1 utrisque **d**. -iusque *r*. 3 ferenti **a**². fecerent **R**¹. -runt **R**². 6. 7 *dist. ego.* 8 productus *ego.* -to *ll.* | refugium **DFa**. 9 quidnam **d**². quid **F**²**a**². quidam *r*. 10 margaritae **a**². -ta *r*. | ne **R**. *om. r*. 12 alexandria **a**². -eam **R**. -iam *r*. 13 redacta *v*. -tam *ll.* 15 Iugurthino bello *v*. -tinum (-th- **R**) -lum *ll.* 16 inpositum *v*. imponi cum **R**². -uni cum **R**¹. impunicum *r*. | grandibus **R**. -ius *r*. 19 ora **a**. horas *r*. 20 et **DFa**. e **d**. etiam **R**. 23 mutuoque *v*. -uumque *ll.* | attritu *v*. -to **R**¹. -tum *r*. 26 minimum *Url. chrest. p. 135.* -mi **Rd***v*. -me *r*.

cum vita sucum eum evomunt. et maioribus quidem purpuris detracta concha auferunt, minores cum te*st*a vivas
127 frangunt, ita demum eum exspuentes. Tyri praecipuus hic Asiae, Meninge Africae et Gaetulo litore oceani, in Laconica Europae. fasces *huic* securesque Romanae viam faciunt, idemque pro maiestate pueritiae est. distinguit ab equite curiam, dis advocatur placandis omnemque vestem inluminat, in triumphali miscetur auro. quapropter excusata et purpurae sit insania. sed unde conchyliis pretia, quis virus grave in fuco, color austerus in glauco et irascenti similis mari?

128 Lingua purpurae longitudine digitali, qua pascitur perforando reliqua conchylia. tanta duritia aculeo est. aquae dulcedine necantur et sicubi flumen inmergitur, alioqui captae et diebus quinquagenis vivunt saliva sua. conchae omnes celerrime crescunt, praecipue purpurae. anni magnitudinem inplent.

129 (61) Quod si hactenus transcurrat expositio, fraudatam profecto se luxuria credat nosque indiligentiae damnet. quamobrem persequemur etiam officinas, ut, tamquam in victu frugum noscitur ratio, sic omnes qui istis gaudent
130 praemia vitae suae calleant. concharum ad purpuras et conchylia — eadem enim est materia, sed distat temperamento — duo sunt genera: bucinum minor concha ad similitudinem eius qua bucini sonus editur, unde et causa nomini, rotunditate oris in margine incisa. alterum purpura vocatur can*al*iculato procurrente rostro et can*al*iculi latere introrsus tubulato, qua proferatur lingua. praeterea clavatum est ad turbinem usque aculeis in orbem septenis fere, qui non sunt bucino, sed utrisque orbes totidem

---

2 testa *Hard. cfr. Arist. V 15 p. 547 A, 22.* terra (tr̄a **Rd**) *ll.* | uiuas **Rd**. uitas **F**^{2}. -tis *r.* 4 menige **R**^{1}**d**. minim' **R**^{2}. 5 huic *Dal. del.* **F**^{2}. ut *r.* hinc fasces *edd. vett.* 13 aquae **Ra**. -a *r.* 14 dulcedine **ad**. -cedi **R**. -ci **F**^{2}. -cidi *r.* | canitur **d**. 20 ut tamquam **F**^{2}**a**^{2}. uiam quam *r.* 22 praemio **FRa**. 25 et *om.* **Rd**. 27 canaliculato *cod. Dal. cfr. § 103.* canic- *ll.* | canaliculi *cod. Dal.* canicula **F**^{2} *in lac.* -li **a**^{2} *in lac.* **R**^{2} *in lac.* **d**. *om.* **D**. 28 proferatur **F**^{2}**d**. proser- *r.*

quot habeant annos. bucinum nonnisi petris adhaeret circaque scopulos legitur.

37. Purpurae nomine alio pelagiae vocantur. earum 131 genera plura pabulo et solo discreta: lutense putre limo et algense enutritum alga, vilissimum utrumque. melius taeniense in taen*iis* maris collectum, hoc quoque tamen etiamnum levius atque dilutius. ca*l*cul*en*se appellatur a calculo mari*s* mire aptum conchyliis, et longe optimum purpuris dialu*t*ense, id est vario soli genere pastum. ca- 132 piuntur autem purpurae parvulis rarisque textu veluti nassis in alto iactis. inest his esca, clusiles mordacesque conchae, ceu mitulos videmus. has semineces sed redditas mari avido hiatu reviviscentes adpetunt purpurae porrectisque linguis infestant. at illae aculeo exstimulatae claudunt sese comprimuntque mordentia. ita pendentes aviditate sua purpurae tolluntur.

38. (62) Capi eas post canis ortum aut ante vernum 133 tempus utilissimum, quoniam, cum cerificavere, flux*o*s habent sucos. sed id tinguentium officinae ignorant, cum summa vertatur in eo. eximitur postea vena quam diximus, cui addi salem necessarium, sextarios ferme centenas in libras; macerari triduo iustum, quippe tanto maior vis quanto recentior, fervere in plumbo, singulas *a*qu*ae* amphoras [centenas] atque quingentenas medicaminis libras aequa*li* ac modico vapore torreri et ideo longinquae fornacis cuniculo. ita despumatis subinde carnibus, quas adhaesisse venis necesse est, decimo ferme die liquata cortina vellus elutriatum mergitur in experimentum et, donec spei satis fiat, uritur liquor. rubens color nigrante deterior. quinis lana potat horis rursusque mergitur car- 134 minata, donec omnem ebibat saniem. bucinum per se

---

6 taeniis *Turn. adv. 9, 5.* taenaei **DF**. tenaei **R**. -nei **a**. -nii **d**. 7 calculense *Hard.* cauculose **R²a**. -sae **d**. -lese *r*. | appellatur *Hard.* -antur *ll.* 8 maris *v*. -re **d**. -ri *r*. 9 dialutense *v*. -luc- *ll.* 15 pendentis **R**. 18 fluxos *v*. -xus *ll.* 21 salem **a²d²**. -lutem *r*. 23 aquae *inseruit Ianus cum edd. vett.* -lasque *ll.* 24 centenas *del. Detl.* | atque *ll.* ad *Hard.* aquae *Detl.* 25 aequali *Ianus*. -ari *ll.v.*

damnatur, quoniam fucum remittit. pelagio admodum al-
ligatur, nimiaeque eius nigritiae dat austeritatem illam ni-
toremque qui quaeritur cocci. ita permixtis viribus alterum
135 altero excitatur aut adstringitur. summa medicaminum
in . . . libras vellerum bucini ducenae et e pela*g*io CXI.
ita fit amethysti color eximius ille. at Tyrius pelagio pri-
mum satiatur inmatura viridique cortina, mox permutatur
in bucino. laus ei summa in colore sanguinis concreti,
nigricans aspectu idemque suspectu refulgens. unde et
Homero purpureus dicitur sanguis.
136 **39.** (63) Purpurae usum Romae semper fuisse video,
sed Romulo in trabea. nam toga praetexta et latiore clavo
Tullum Hostilium e regibus primum usum Etruscis devic-
137 tis satis constat. Nepos Cornelius, qui divi Augusti
principatu obiit: Me, inquit, iuvene violacea purpura
vigebat, cuius libra denariis centum venibat, nec
multo post rubra Tarentina. huic successit di-
bapha Tyria, quae in libras denariis mille non
poterat emi. hac P. Lentulus Spinther aedilis cu-
rulis primus in praetexta usus inprobabatur, qua
purpura quis non iam, inquit, tricliniaria facit?
Spinther aedilis fuit urbis conditae anno DC*XCI* Cicerone
consule. dibapha tunc dicebatur quae bis tincta esset,
veluti magnifico impendio, qualiter nunc omnes paene com-
modiores purpurae tinguuntur.
138 (64) In conchyliata veste cetera eadem sine bucino,
praeterque ius temperatur aqua et pro indiviso humani
potus excremento. dimidia et medicamina adduntur. sic
gignitur laudatus ille pallor saturitate fraudata tantoque
dilutior quanto magis vellera esuriunt.
40. Pretia medicamento sunt quidem pro fertilitate
litorum viliora, non tamen usquam pelagii centenas libras
quinquagenos nummos excedere et bucini centenos sciant
qui ista mercantur inmenso.

---

5 *lacunam ego indicavi.* L *Hard.* M *Detl. om. ll.* | ducena R. | et e pelagio *Sill.* & e phelasio R². & e palatio R¹. te palatio *r.* | CXI *om.* R. 22 DCXCI *Pighius ann. 3, 323.* DC *ll.*

(65) Sed alia e fine initia, iuvatque ludere impendio 139
et lusus geminare miscendo iterumque et ipsa adulterare adulteria naturae, sicut testudines tinguere, argentum auro confundere ut electra fiant, addere his aera ut Corinthia. **41.** non est satis abstulisse gemmae nomen amethystum, rursum absolutum inebriatur Tyrio, ut sit ex utroque nomen inprobum simulque luxuria duplex, et cum confecere conchylia, transire melius in Tyrium putant. paenitentia 140
hoc primum debet invenisse artifice mutante quod damnabat. inde ratio nata, votum quoque factum e vitio portentosis ingeniis et gemina demonstrata via luxuriae, ut color alius operiretur alio suavior ita fieri leniorque dictus. quin et terrena miscere coccoque tinctum Tyrio tinguere ut fieret hysginum. coccum Galatiae rubens gra*nu*m, ut 141
dicemus in terrestribus, aut circa Emeritam Lusitaniae in 16, 32
maxima laude est. verum, ut simul perag*a*ntur nobilia 22, 3
pigmenta, anniculo grano languidus sucus, idem a quadrimo evanidus. ita nec recenti vires, neque senescenti. abunde tractata est ratio qua se virorum iuxta feminarumque forma credit amplissimam fieri.

42. (66) Concharum generis et pina est. nascitur 142
in limosis subrecta semper nec umquam sine comite, quem pinoteren vocant, alii pinophylacem, id est *squ*illa parva, aliubi cancer dapis adsectator. pandit se pina luminibus orbum corpus intus minutis piscibus praebens. adsultant illi protinus et, ubi licentia audacia crevit, inplent eam. hoc tempus speculatus index morsu levi significat. illa compress*a* quicquid inclusit exanimat partemque socio tribuit.

(67) Quo magis miror quosdam existimasse aquati- ~~144~~ 143
libus nullum inesse sensum. novit torpedo vim suam ipsa non torpens, mersaque in limo se occultat piscium

---

1 e *om.* d. | fine R. -nem r. 14 granum *anonymi apud Barb.* gram̄ R. gramen r. 16 peragantur v. -untur ll. 17 grano R. gramini r. 23 pinoteren v. *cfr. Athenaei III 38 p. 89*^{d}. -theren ll. | squilla *Barb.* chilla ll. 28 compressa *Pint.* *cfr. Athen. l. l.* συμμύει. -so a^2. comprehensio a^1d. conprehenso r. 32 merseque F^1. uersaque R.

qui securi supernatantes obtorpuere corripiens. — (huius iecori teneritas nulla praefertur.) — nec minor sollertia ranae quae in mari piscatrix vocatur. eminentia sub oculis cornicula turbato limo exserit, adsultantibus pisciculis
144 detrahens, donec tam prope accedant ut adsiliat. simili modo squatina et rhombus abditi pinnas exsertas movent specie vermiculorum, item quae vocantur raiae. nam pastinaca latrocinatur ex occulto transeuntes radio, quod telum est ei, figens. argumenta sollertiae huius, quod tardissimi piscium hi mugilem velocissimum omnium habentes in ventre reperiuntur.

145 **43.** Scolopendrae terrestribus similes, quas centipedes vocant, hamo devorato omnia interanea evomunt, donec hamum egerant, deinde resorbent. at vulpes marinae simili in periculo glutiunt amplius usque ad infirma lineae qua facile praerodant. cautius qui glanis vocatur aversos mordet hamos, nec devorat sed esca spoliat.

44. Grassatur aries ut latro, et nunc grandiorum navium in salo stantium occultatus umbra si quem nandi voluptas invitet exspectat, nunc elato extra aquam capite piscantium cumbas speculatur occultusque adnatans mergit.

146 **45.** (68) Equidem et his inesse sensum arbitror quae neque animalium neque fruticum sed tertiam quandam ex utroque naturam habent, urticis dico et spongeis.

Urticae noctu vagantur *l*ocu*m*que mutant. carnosae frondis his natura, et carne vescuntur. vis pruritu mordax eademque quae terrestris urticae. contrahit ergo se quam maxime rigens ac praenatante pisciculo frondem suam
147 spargit complectensque devorat. alias marcenti similis et iactari se passa fluctu algae vice, contactos piscium at-

---

5 detrahens R^2. pertr- *r*. retr- *Detl*. praetr- *coni*. *Ianus*. 7 itemque quae R. itemque *r*. | nam *ll.v*. *an* etiam? 16 quo a^1. quae Rd. | cautius d. clautius *r*. | auersos R. -sus *r*. 25 agantur DF. -untur a^1. | locumque *ego coll*. *Arist. h. a. I 1 p. 487 B, 13. VIII 2 p. 590 A, 32. V 16 p. 548 A, 24* ἀπολυόμεναι μεταχωροῦσι *(de part. an. IV 5 p. 681 A 35)*. noctuque *ll.v*. 27 eademque quae *ll.v*. *an* eadem quae? *cfr. § 117. 144*. 29 marcenti *ego*. -tis *ll.v*. *cfr. nov. luc. p. 25*. | similis R^{2}d. -li *r*. 30 contractos R.

trituque petrae scalpentes pruritum invadit. eadem noctu
pectines et echinos perquirit. cum admoveri sibi manum
sentit, colorem mutat et contrahitur. tacta uredinem mittit,
paulumque si fuit intervalli, absconditur. ora *ei* in radice
esse traduntur, excrementa per summa tenui fistula reddi.
(69) Spongearum tria genera accepimus: spissum ac 148
praedurum et asperum tragos [id] vocatur, spissum et
mollius manos, tenue densumque, ex quo penicilli, Achil-
lium. nascuntur omnes in petris, aluntur conchis, pisce,
limo. intellectum inesse his apparet, quia, ubi avulsorem
sensere, contractae multo difficilius abstrahuntur. hoc idem
fluctu pulsante faciunt. vivere esca manifesto conchae mi- 149
nutae in his repertae ostendunt. circa Toronen vesci illis
avulsas etiam aiunt et ex relictis radicibus recrescere. in
petris cruoris quoque inhaeret colos, Africis praecipue quae
generantur in Syrtibus. maximae fiunt manoe sed mollis-
simae circa Lyciam, in profundo autem nec ventoso mol-
liores. in Hellesponto asperae, et densae circa Maleam.
putrescunt in apricis locis, ideo optimae in gurgitibus.
viventibus idem qui madentibus nigricans colos. adh*ae*- 150
ren*t* nec parte nec totae. intersunt enim fistulae quaedam
inanes quaternae fere aut quinae, per quas pasci existi-
mantur. sunt et aliae, sed superne concretae. et subesse
membrana quaedam radicibus earum intellegitur. vivere
constat longo tempore. pessimum omnium genus est earum
quae aply*s*iae vocantur, quia *e*lui non possunt, in quibus
magnae sunt fistulae et reliqua densitas spissa.
46. (70) Canicularum maxime multitudo circa eas 151
urinantes gravi periculo infestat. ipsi ferunt et nubem
quandam crassescere super capita animalium planorum
piscium similem, prementem eos arcentemque a recipro-
cando, et ob id stilos praeacutos lineis adnexos habere

---

2 perquirit **Ra**². perquafrit *r*. 4 ei *v*. et *ll*. | radice **R**. -ces *r*. 7 *uncos ego posui et distinxi*. 20 idemque **dT** *edd. vett.* itemque *Barb.* *an* iisdemque? *cfr. Arist. h. a. V 16 p. 548B, 29.* | adhaerent *v*. -herens *ll*. 26 aplysiae *v*. -tiae **DF**. -itiae **d**. -yciae *r*. | elui *Barb.* flui **R**. fluuii *r*. 30 animalium **dT***v*. -li *r*. — animal id — *Detl.* *cfr. nov. luc. p. 28.*

sese, quia nisi perfossae ita non recedant, caliginis et pavoris, ut arbitror, opere. nubem enim et nebulam, cuius nomine id malum appellant, inter animalia haud ulla*m* com-
152 perit quisquam. cum caniculis atrox dimicatio. inguina et calces omnemque candorem corporum adpetunt. salus una in adversas eundi ultroque terrendi. pavet enim hominem aeque ac terret, et *s*ors aequa in gurgite. ut ad summa aquae ventum est, ibi periculum anceps adempta ratione contra eundi, dum conetur emergere, et salus omnis in sociis. funem illi religatum ab umeris eius trahunt. hunc dimicans, ut sit periculi signum, laeva quatit, dextera adprehenso stilo in pugna est. modicus alias
153 tractatus; ut prope carinam ventum est, nisi praeceleri vi repente rapiunt, absumi spectant. ac saepe iam subducti e manibus auferuntur, si non trahentium opem conglobato corpore in pilae modum ipsi adiuvere. protendunt quidem tridentes alii, sed monstro sollertia est navigium subeundi atque ita e tuto proeliandi. omnis ergo cura ad speculandum hoc malum insumitur. **47.** certissima est securitas vidisse planos pisces qui numquam sunt ubi maleficae bestiae, qua de causa urinantes sacros appellant eos.

154 (71) Silicea testa inclusis fatendum est nullum *in*esse sensum, ut ostreis. multis eadem natura quae frutici, ut holothuriis, pulmonibus, stellis. adeoque nihil non gignitur in mari ut cauponarum etiam aestiva animalia pernici molesta saltu aut quae capillus maxime celat exsistant et circumglobata escae saepe extrahantur, quae causa somnum

---

1 nisi **R**. nihil *r*. 3 ullam *v*. -la *ll*. 4 cum **R** *ex corr*. et **d**. ut *r*. 6 ultroque **d**. in utroque **R**^{2}. utroque *r*. 7 sors *ed. Bas*. frons **Ra**^{2}. ni fr- **a**^{1}. in fr- *r*. 9 emergere **R**^{2}. rem- *r*. 10 tradunt **DFa**. 11 sit **R**^{2}**a**. si *r*. 14 rapiũt **R**^{2}, *ut videbatur Iano*. -piat **d**. -puit *r*. | adsumi **DFa**. | spectat **DFad**. 20 planos **R**^{2}**a**^{2}. -no **R**^{1}. -ne *r*. anthias *Pint. coll. Arist. h. a. IX 37 p. 620 B, 33*. 20 qui **Ra**. quia *r*. 22 inesse *ego*. esse *ll.v*. 25 cauponarum **F**^{2}**a**^{2}. canp- **DF**^{1}. camp- *r*. 26 et **F**^{2}**a**^{2}**d**. *om*. **R**. at *r*. 27 circumglobata **F**^{2}. -bate **d**. -bat *r*. | escae *om*. **d**. | extrahantur **R**. -huntur *r*.

piscium in mari noctibus infestare existimatur. quibusdam vero ipsis innascuntur, quo in numero chalcis accipitur.

48. (72) Nec venena cessant dira, ut in lepore qui 155
in Indico mari etiam tactu pestilens vomitum dissolutionemque stomachi protinus creat, in nostro offa informis colore tantum lepori similis, in Indis et magnitudine et pilo, duriore tantum. nec vivus ibi capitur. aeque pestiferum animal araneus spinae in dorso aculeo noxius. sed nullum usquam exsecrabilius quam radius super caudam eminens trygonis, quam nostri pastinacam appellant, quincunciali magnitudine. arbores infixus radici necat, arma ut telum perforat vi ferri et veneni malo.

49. (73) Morbos universa genera piscium, ut cetera 156
animalia etiam fera, non accipimus sentire. verum aegrotare singulos manifestum facit aliquorum macies, cum in eodem genere praepingues alii capiantur.

50. (74) Quonam modo generent, desiderium et ad- 157
miratio hominum differri non patitur. pisces attritu ventrium coeunt tanta celeritate ut visum fallant, delphini et reliqua cete simili modo et paulo diutius. femina piscis coitus tempore marem sequitur ventrem eius rostro pulsans; sub partu mares feminas similiter ova vescentes earum. nec satis est generationi per se coitus, nisi editis ovis interversando mares vitale adsperserint virus. non omnibus id contingit ovis in tanta multitudine. alioqui replerentur maria et stagna, cum singuli uteri innumerabilia concipiant.

51. Piscium ova in mari crescunt, quaedam summa 158
celeritate, ut murenarum, quaedam paulo tardius. plani piscium, quibus cauda non est .... aculeat*a*que, et testu-

---

2 innascuntur **F**^{2}. -nosc- *r*. 7 nec **R**. *om*. *r*. | aeque **R**. atque **ad**. adque **DF**. 12 ui **R**. ut *r*. 13 *inde a § 156 perierunt folia cod.* **D**; *integer demum est inde a X § 114.* 23 est **F**^{2}**a**^{2}**d**. et *r*. 25 replerentur **F**^{2}**a**^{2}**d**. -lentur *r*. 30 *lacunam ego indicavi. deesse videtur* crassa *vel* robusta. | aculeataque *ego*. -atique *ll*. obest aculeique *v*. *cfr. Arist. h. a. V 5 p. 540 B, 10. VI 10 p. 565 B, 23. V 3 p. 540 A, 31. de part. an. IV 13 p. 695 B, 7 sq. de gen. an. III 5 p. 756 B, 1.* | et *del*. **R**^{2}. ut *edd. ante Hard.*

dines in coitu superveniunt, polypi crine uno feminae naribus adnexo, saepiae et lolligines linguis, componentes inter se bracchia et in contrarium nantes. ore et pariunt. sed polypi in terram verso capite coeunt, reliqua mollium
159 tergis ut canes, item locustae et *squ*illae, cancri ore. ranae superveniunt, prioribus pedibus alas feminae mare adprehendente, posterioribus clunes. pariunt minimas carnes nigras, quas *gy*rinos vocant, oculis tantum et cauda insignes, mox pedes figurantur cauda findente se in posteriores. mirumque semestri vita resolvuntur in limum nullo cernente, et rursus vernis aquis renascuntur quae fuere, nat*ur*ae perinde occulta ratione, cum omnibus annis
160 id eveniat. et mituli et pectines sponte naturae in harenosis proveniunt; quae durioris testae sunt, ut murices, purpurae, salivari*o* lentore, sicut acescente umore culices; apua spuma maris incalescente, cum admissus est imber; quae vero siliceo tegmine operiuntur, ut ostrea, putrescente limo aut spuma circa navigia diutius stantia defixosque palos et lignum maxime. nuper compertum in ostreariis umorem his fetificum lactis modo effluere. anguillae atterunt se scopulis. ea strigmenta vivescunt, nec alia est
161 earum procreatio. piscium diversa genera non coeunt praeter squatinam et raiam, ex quibus nascitur priore parte raiae similis, et nomen ex utroque compositum apud
162 Graecos trahit. quaedam tempore anni gignuntur et in umore ut in terra, vere pectines, limaces, hirundines. eadem tempore evanescunt. piscium lupus et trichias bis anno parit, et saxatiles omnes. non*n*ulli ter, ut chalcis, cyprini sexiens, *scorpa*enae bis, ac sargi vere et autumno, ex planis squatina bis, sola autumno, occasu vergiliarum,

---

5 squillae *v.* schi- *ll.* 6 mari R. 8 gyrinos *v.* crinos d. chri- *r.* | insignes a². -ne *r.* 12 naturae *Hard.* natae *ll.* 13 et pectines Rd. pect- *r.* | natura a. natae F²R *ex corr.* 15 salivario *v.* -riae *ll.* | acescente *cod. Salmant.* accre- d. acre- *r.* 21 se sub scopulis R² *in marg.* 23 raiam R. ranam *r.* 24 rariae a. 26 hiru///dines R. 28 nonnulli *Detl.* non mulli F². molli a². mulli *r.* 29 scorpaenae *codd. Barb.* -penae *Chiff.* T. corpoene R. -pene *r.*

plurimi piscium tribus mensibus Aprili, Maio, Iunio, salpae autumno, sargi, torpedo, squali circa aequinoctium, molles vere, saepia omnibus mensibus. ova eius glutino atramenti ad speciem uvae cohaerentia masculus prosequitur adflatu, alias sterilescunt. polypi hieme coeunt, pariunt vere ova 163 tortili vibrata pampino, tanta fecunditate ut multitudinem ovorum occisi non recipiant cavo capitis quo praegnantes tulere. ea excludunt L die, e quibus multa propter numerum intercidunt. locustae et reliqua tenuioris crustae 164 ponunt ova super ova, atque ita incubant. polypus femina modo in ovis sedet, modo cavernam cancellato bracchiorum inplexu claudit. saepia in terreno parit inter harundines aut sicubi enata alga, excludit quinto decimo die. lolligines in alto conserta ova edunt ut saepiae. purpurae, murices eiusdemque generis vere pariunt. echini ova pleniluniis habent hieme, et cocleae hiberno tempore nascuntur.

(75) Torpedo octogenos fetus habens invenitur, eaque 165 intra se parit ova praemollia in alium locum uteri transferens atque ibi excludens. simili modo omnia quae cartilaginea appellavimus. ita fit ut sola piscium et animal 78 pariant et ova concipiant. silurus mas solus omnium edita custodit ova, saepe et quinquagenis diebus, ne absumantur ab aliis. ceterae feminae in triduo excludunt, si mas attigit.

(76) Acus sive belone unus piscium dehiscente propter 166 multitudinem utero parit. a partu *co*alescit vulnus, quod et in caecis serpentibus tradunt. mus marinus in terra scrobe effosso parit ova et rursus obruit terra, tricesimo die refossa aperit fetumque in aquam ducit.

52. (77) Erythini et channae volvas habere traduntur, qui trochos appellatur a Graecis ipse se inire. fetus omnium aquatilium inter initia visu carent.

53. (78) Aevi piscium me*mo*randum nuper exemplum 167

---

6 multitudinem F^{2}. -ne *r*. 13 quinto ac decimo R. 17 habens *v*. -ent F^{1}R^{1}ad. -et *r*. 19 cartilaginea *v*. -na *ll*. 25 belone *v*. *cfr. Arist. h. a. VI 13 p. 567 B, 23*. bellone *ll*. 26 coalescit *Gel*. qualescit R. quale sit *r*. callescit *edd. vett*. 28 terra *v*. -ras *ll*. 33 memorandum *v*. numer- *ll*.

accepimus. Pausilypum villa est Campaniae haud procul Neapoli. in ea in Caesaris piscinis a Pollione Vedio coniectum piscem sexagensimum post annum exspirasse scribit A n n a e u s S e n e c a, duobus aliis aequalibus eius ex eodem genere etiam tunc viventibus. quae mentio piscinarum admonet ut paulo plura dicamus hac de re, priusquam digrediamur ab aquatilibus.

168 **54.** (79) Ostrearum vivaria primus omnium Sergius Orata invenit in Baiano aetate L. Crassi oratoris, ante Marsicum bellum, nec gulae causa sed avaritiae, magna vectigalia tali ex ingenio suo percipiens, ut qui primus pensiles invenerit balineas, ita mangonicatas villas subinde vendendo. is primus optimum saporem ostreis Lucrinis adiudicavit, quando eadem aquatilium genera aliubi atque
169 aliubi meliora, sicut lupi pisces in Tiberi amne inter duos pontes, rhombus Ravennae, murena in Sicilia, elops Rhodi, et alia genera similiter, ne culinarum censura peragatur. nondum Britannica serviebant litora, cum Orata Lucrina nobilitabat. postea visum tanti in extremam Italiam petere Brundisium ostreas, ac, ne li*s* *e*sse*t* inter duos sapores, nuper excogitatum famem longae advectionis a Brundisio compascere in Lucrino.

170 (80) Eadem aetate prior Licinius Murena reliquorum piscium vivaria invenit, cuius deinde exemplum nobilitas secuta est Philippi, Hortensi. Lucullus exciso etiam monte iuxta Neapolim maiore inpendio quam villam exaedificaverat euripum et maria admisit, qua de causa Magnus Pompeius Xerxen togatum eum appellabat. |XL| HS. e piscina ea defuncto illo veniere pisces.

171 **55.** (81) Murenarum vivarium privatim excogitavit ante alios C. Hirr*i*us, qui cenis triumphalibus Caesaris di-

---

8 Sergius *v.* sergi///n✝ R. -ginus *r.* 12 illas F^2. 20 lis esset *Barb.* litis sed *ll.* 25 hortensi a^2. -sii d. ortensi a^1. -sii F^2. ostensi F^1R. 28 |XL| HS. *Detl.* XL his e d^2. XL huse R^1. XL. in sae a^1. XL. pinsae a^2. hii se F^1. his e d^1. ipse R^2. ipsi F^2. | e piscina ea *ego.* *cfr. nov. luc. p. 31.* ea *om.* d. piscinae a *rv.* 29 veniere *Barb.* -nire FR. -nere d. uiuere a. 31 C. Hirrius *Hard.* chyrus d. chirrus *r.*

ctatoris sex milia numero murenarum mutua adpendit.
nam permutare quidem pretio noluit aliave merce. huius
villam in*f*ra quam modicum |XL| piscinae vendiderunt. in- 172
vasit dein singulorum piscium amor. apud Baulos in parte
Baiana piscinam habuit Hortensius orator, in qua murenam
adeo dilexit ut exanimatam flesse credatur. in eadem
villa Antonia Drusi murenae quam diligebat inaures addi-
dit, cuius propter famam nonnulli Baulos videre concupi-
verunt.

56. (82) Coclearum vivaria instituit Fulvius Lippinus 173
in Tarquiniensi paulo ante civile bellum quod cum Pompeio
Magno gestum est, distinctis quidem generibus earum, se-
paratim ut essent albae quae in Reatino agro nascuntur,
separatim ut Illyricae quibus magnitudo praecipua, Afri-
canae quibus fecunditas, Solitanae quibus nobilitas. quin 174
et saginam earum comment*um* *e*um es*se* sapa et farre
aliisque generibus, ut cocleae quoque altiles ganeam in-
plerent, cuius artis gloria in eam magnitudinem perducta
sit ut LXXX quadrantes caperent singularum calices, auctor
est M. Varro.

57. (83) Piscium genera etiamnum a Theophrasto 175
mira produntur. circa Babylonis rigua decedentibus fluviis
in cavernis aquas habentibus remanere quosdam, inde exire
ad pabula pinnulis gradientes crebro caudae motu, contra-
que venantes refugere in suas cavernas et in his obversos
stare, capita eorum esse ranae marinae similia, reliquas
partes gobionum, branchias ut ceteris piscibus. circa 176
Heracleam et Cro*m*nam et multifaria*m* in Ponto unum
genus esse quod extremas fluminum aquas sectetur caver-
nasque sibi faciat in terra atque in his vivat, etiam reci-

---

2 uoluit **Rd**. 3 infra *ego*. *cfr*. *XVI 123*. intra *ll*. | |XL| *Detl*. XL **Fa**. quadraginta **R**. -giens **d***(?)Dal*. 14 ut illyricae **R**. illy- *r*. 16 commentum eum esse *ego*. *videtur corruptum esse in* commentūtū ese, *nam* commentatū est **R**. -tatus est *r*. -mentus est *Pint*. 17 ut **F**²**a**². *om*. *r*. 19 *dist*. *ego*.
27 globionum **a**¹. gobiorum **a**². 28 Cromnam *vet*. *Dal*. cronam **F**². chronū **R**. crona *r*. Cromnam et Lycum *Hard*. ad Lycum amnem, Tion et Cromnam *coni*. *Dal*. *cfr*. *Theophr*. *frgm*. *171, 7*. *Athen*. *VIII p. 331*ᶜ. | multifariam *Dal*. -ria *H*.

procis amnibus siccato litore, effodi ergo motu demum
177 corporum vivere eos adprobant*e*. circa eandem Heracleam [eodemque] Lyco amne decedente ovis relictis in limo generari pisces qui ad pabula petenda palpitent exiguis branchiis, quo fieri non indigo*s* umoris, propter quod et anguillas diutius vivere exemptas aquis, ova autem in sicco maturari ut testudinum. eadem in Ponti regione adprehendi glacie piscium maxime gobiones non nisi patinarum
178 calore vitalem motum fatentes. est in his quidem, tametsi mirabilis est, tamen aliqua ratio. idem tradit in Paphlagonia effodi pisces gratissimos cibis terrenos altis scrobibus in his locis, in quibus nullae restagnent aquae, miraturque et ipse gigni sine coitu, umoris quidem vim aliquam inesse quam puteis arbitratur, ceu vero *in* ullis reperiantur pisces. quicquid est hoc, certe minus admirabilem talparum facit vitam, subterranei animalis, nisi forte vermium terrenorum et his piscibus natura inest.

179 **58.** (84) Verum omnibus his fidem Nili inundatio adfert omnia excedente miraculo. quippe de*ced*ente eo musculi reperiuntur inchoato opere genitalis aquae terraeque, iam parte corporis viventes novissima effigie etiamn*um* terrena.

180 **59.** (85) Nec de anthia pisce sileri convenit quae
5,131 plerosque adverto credidisse. Chelidonias insulas diximus Asiae scopulosi maris ante promunturium *Tauri* sitas. ibi frequens hic piscis et celeriter capitur uno genere. parvo navigio et concolori veste eademque hora per aliquot dies continuos piscator enavigat certo spatio escamque proicit.

---

2 adprobante *Ianus*. -ant *ll.* | Heracleam eandem **R***v*. 3 eodemque *inclusi ego*. 5 indigos *Pint*. -go *ll.* 9 calorem **Ra**. | tametsi $R^2F^2a^2$. tamen si a^1**d**. tam si F^1R^1. 10 mirabilis/// **F**. mir- est *r*. 12 miraturque F^2a^2. -usque *r*. 14 arbitratur ceu $R^2F^2a^2$. ceu R^1. as F^1a^1. a **d**. *totus locus corruptus est. cfr. Theophr. frgm. 171, 11.* | in ullis *Ianus*. nullus **d**. -lis *r*. 19 decedente *coni. Dal.* degente **d**. detegente *r*. 21 etiamnum *v*. -non *ll.* 23 silere F^2**d**. | quae **d***Dal.* que R^1. ique F^1. hiique F^2. idque R^2. itaque **a** *edd. vett.* 25 scopulosi maris F^2. scopulos in mari (malis **R**. mais F^1) *r*. | Tauri *inseruit Barb., sed post* ante. *cfr. V 131.*

quicquid ex eo mi*tti*tur, suspecta fraus praedae est, ca-
ve*t*que, quod timuit. cum id saepe factum est, unus ali-
quando consuetudine invitatus anthias escam adpetit. no- 181
tatur hic intentione diligenti ut auctor spei conciliatorque
capturae. neque est difficile, cum per aliquot dies solus
accedere audeat. tandem et aliquos invenit, paulatimque
comitatior postremo greges adducit innumeros, iam vetu-
stissimis quibusque adsuetis piscatorem agnoscere et e manu
cibum rapere. tum ille paulum ultra digitos in esca ia-
culatus hamum singulos involat verius quam capit, ab
umbra navis brevi conatu ra*pi*ens ita ne ceteri sentiant,
alio intus excipiente centonibus raptum, ne palpitatio ulla
aut sonus ceteros abigat. conciliatorem nosse ad hoc 182
prodest, ne capiatur, fugituro in reliquum grege. ferunt
discordem socium duci insidiatum pulchre noto cepisse
malefica voluntate; agnitum in macello a socio cuius in-
iuria erat et damni formulam editam condemnatumque addit
Mucianus aestimata lite. iidem anthiae, cum unum hamo
teneri viderint, spinis quas in dorso serratas habent lineam
secare traduntur eo qui teneatur extendente ut praecidi
possit. at inter sargos ipse qui tenetur ad scopulos li-
neam terit.

60. (86) Praeter haec claros sapientia auctores video 183
mirari stellam in mari. ea figura est, parva admodum
caro intus, extra duriore callo. huic tam igneum fervorem
esse tradunt ut omnia in mari contacta adurat, omnem
cibum statim peragat. quibus sit hoc cognitum experi-
mentis haud facile dixerim, multoque memorabilius d*u*xe-
rim id cuius experiendi cotidie occasio est.

61. (87) Concharum e genere sunt dactyli ab hu- 184
manorum unguium similitudine appellati. his natura in
tenebris remoto lumine alio fulgere claro, et quanto magis

---

1 ex ea **d**. | mittitur *Bas.* mutetur *ll. edd. vett.* | cavetque *cod. Dal.* -esque **F**[1]. -ensque *rv.* 9 *an* capere? | ultra **F**[2]. ultra ad *r.* 11 conatu rapiens *Dal.* -tur (-tu **R**) absens **FRa**. -tur abēē **d**. 16 a *om.* **Fad**. 18 aestimata lite **R**. -at aliter *r.* 28. 29 duxerim *Dal.* dix- *ll.* 30 ab *om.* **Fad**. 32 fulgere **a**[2]**d**. -gore **F**[2]. fugere *r.*

umorem habeant lucere in ore mandentium, lucere in manibus atque etiam in solo ac veste decidentibus guttis, ut procul dubio pateat suci illam naturam esse quam mi-raremur etiam in corpore.

185 **62.** (88) Sunt et inimicitiarum atque concordiae mi-
racula. mugil et lupus mutuo odio flagrant, conger et
murena caudam inter se praerodentes. polypum in tantum
locusta pavet ut, si iuxta videat, omnino moriatur, locustam
conger; rursus polypum congri lacerant. Nigidius auctor
est praerodere caudam mugili lupum, eosdemque statis
mensibus concordes esse. omnes autem vivere quibus
186 caudae sic amputentur. at e contrario amicitiae exempla
sunt praeter illa quorum diximus societatem ballaena et
musculus, quando praegravi superciliorum pondere obrutis
eius oculis infestantia magnitudinem vada praenatans de-
monstrat oculorumque vice fungitur.

Hinc volucrum naturae dicentur.

---

1 ore **d**. ora a^1. hora *r*. 7 caudam **R**. -as **d**. -a *r*. 8 ut si R^2a^2. ut *r*. | uideat **R** *e corr*. uisum **d**. uidit *r*. | *dist. Sill. cfr. Arist. h. a. VIII 2 p. 590 B, 16.* 10 statis *v*. *cfr. nov. luc. p. 22.* estatis **R**. aest- **Fad**. 13 illos de **R**. | societate **R**. 14 quandoque F^2a^2. 16 fius uice a^1**d**. uice *r*. eius vice *Detl.*

C. PLINI SECUNDI
NATURALIS HISTORIAE
LIBER X.

---

1. (1) Sequitur natura avium, quarum grandissimi 1 et paene bestiarum generis struthocameli Africi vel Aethiopici altitudinem equitis insidentis equo excedunt, celeritatem vincunt, ad hoc demum datis pinnis ut currentem adiuvent. cetero non sunt volucres, nec a terra tolluntur. ungulae his cervinis similes, quibus dimicant, bisulcae et comprehendendis lapidibus utiles, quos in fuga contra sequentes ingerunt pedibus. concoquendi sine dilectu de- 2 vorata mira natura, sed non minus stoliditas in tanta reliqui corporis altitudine, cum colla frutice occultaverint, latere sese existimantium. praemia ex iis ova propter amplitudinem quibusdam habita pro vasis conosque bellicos et galeas adornantes pinnae.

2. (2) Aethiopes atque Indi discolores maxime et in- 3 enarrabiles ferunt aves et ante omnes nobilem Arabia phoenicem, haud scio an fabulose, unum in toto orbe nec visum magno opere. aquilae narratur magnitudine, auri fulgore circa colla, cetero purpureus, caeruleam roseis caudam pinnis distinguentibus, cristis fa*u*ces caputque plumeo apice honestar*i*. primus atque diligentissime togatorum 4 de eo prodidit Ma*n*ilius senator ille maximis nobilis do-

---

6 ungulae his **a**[2]. -la eis **d**. -la eius (ei; **R**) *r*. | similis **Rd**. 8 delectu *v*. 11 praecipua **R**[2]. *del*. **F**[2]. praemia *rv*. praemira *Detl*. 12 quibusdam habita pro *Pint*. pro qu- hab- *ll*.*v*. 14 et **Rd***v*. *om*. **Fa***(?)*. 15 Arabia **R**. -iae *r*. 19 fauces *Salm*. faces **F**[1]**ad**. facies *r*. 20 honestari *Sill*. -are **RFa** *edd*. *vett*. -ante **d**. 21 Manilius *Detl*. *coll*. § 5 *et indice libri*. mamillius *ll*. *cfr*. *Mommsenus mus*. *Rhen*. *XVI p*. *286*.

ctrinis doctore nullo: neminem exstitisse qui viderit vescentem, sacrum in Arabia Soli esse, vivere annis DXL, senescentem casiae turisque surculis construere nidum, replere odoribus et superemori. ex ossibus deinde et medullis eius nasci primo ceu vermiculum, inde fieri pullum, principioque iusta funera priori reddere et totum deferre nidum prope Panchaiam in Solis urbem et in ara
5 ibi deponere. cum huius alitis vita magni conversionem anni fieri prodit idem Manilius, iterumque significationes tempestatum et siderum easdem reverti, hoc autem circa meridiem incipere quo die signum arietis sol intraverit, et fuisse eius conversionis annum prodente se P. Licinio Cn. Cornelio consulibus CCXV. Cornelius Valerianus phoenicem devolavisse in Aegyptum tradit Q. Plautio Sex. Papinio consulibus. allatus est et in urbem Claudi principis censura, anno urbis DCCC, et in comitio propositus, quod actis testatum est, sed quem falsum esse nemo dubitaret.

6 **3.** (3) Ex his quas novimus aquilae maximus honos, maxima et vis. sex earum genera: melanaëtos a Graecis dicta [eadem in Valeria], minima magnitudine, viribus praecipua, colore nigricans. sola aquilarum fetus suos alit,
13 ceterae, ut dicemus, fugant; sola sine clangore, sine mur-
7 muratione. conversatur autem in montibus. secundi generis pygargus in oppidis et in campis, albicante cauda. tertii morphnos, quam Homerus et percnum vocat, aliqui et plangum et anatariam, secunda magnitudine et vi. huic vita circa lacus. Phemonoe Apollinis dicta filia dentes ei esse prodidit mutae alias carentique lingua, eandem

---

3 cassiae **F**[2]. -ia **F**[1]**ad**. casia **R**[2]. cossa **R**[1]. 4 et **F**[2]. *om*. **d**. e *r*. 7 panchaiam **F**[2]. -caiam **a**[2]. pacaiam **F**[1]. -atam **R**[2] *in ras*. -atum **a**[1]. spectatam **d**. *cfr. Solin. 33, 12. Url. chrest. p. 145 vv*. pr- Panch- *pro spuriis habet*. 9 mamilius **R**.
15 est et **F**[2]. esset *r*. 21 *uncos posuit Detl*. eademque valeria *Dal*. *videtur nomen aliquod, ut* leporaria, *latere in vv*. in ualeria: *cfr. Arist. h. a. IX 32 p. 618 B, 28* μελανάετος καὶ λαγωφόνος. 25 in oppidis mansitat *v*. 26 perennum **F**[2]**a**.
27 plangum et *Sill. coll. Arist. l. l. 23*. clangunt et **R**[2]. clanugem **a**. clanuget **Fd**(**R**[1]?).

aquilarum nigerrimam, prominentiore cauda. consentit et
Boethus. ingenium est ei testudines raptas frangere e
sublimi iaciendo, quae fors interemit poetam Aeschylum
praedictam fatis, ut ferunt, ei*us* diei ruinam secura caeli
fide caventem. item quarti generis est perc*no*pterus, eadem 8
oripela*rg*us, vulturina specie, alis minimis, reliqua magni-
tudine antecellens, sed inbellis et degener, ut quam ver-
beret corvus. eadem ieiunae semper aviditatis et querulae
murmurationis. sola aquilarum exanima fert corpora, ce-
terae, cum occidere, considunt. haec facit ut quintum
genus γνήσιον vocetur velut verum solumque incorruptae
originis, media magnitudine, colore subrutilo, rarum
conspectu. superest haliaëtus clarissima oculorum acie,
librans ex alto sese visoque in mari pisce praeceps in 9
eum ruens et discussis pectore aquis rapiens. illa quam
tertiam fecimus aquaticas aves circa stagna adpetit mer-
gentes se subinde, donec sopitas lassatasque rapiat. spe-
ctanda dimicatio, ave ad perfugia litorum tendente, maxime
si condensa harundo sit, aquila inde ictu abigente alae et,
cum adpetat, in lacus cadente umbramque suam nanti sub
aquam a litore ostendente, rursus ave in diverso et ubi
minime se credat exspectari emergente. haec causa gre-
gatim avibus natandi, quia plures simul non infestantur
respersu pinnarum hostem occaecantes. saepe et aquilae
ipsae non tolerantes pondus adprehensum una merguntur. 10
haliaëtus tantum inplumes etiamnum pullos suos percutiens
subinde cogit adversos intueri solis radios et, si coniven-
tem humectantemque animadvertit, praecipitat e nido velut

---

2 Boethus *Barb. ex ind.* -tius **R**. -thuius **F**[1]**a**[1]**d**. -thuus **a**[2]. poeta huius **F**[2]. | ei **RFd**. et **a**. 3 fros **a**[1]. sors *v*. 4 eius *v*. ei *ll*. 5 percnopterus *Barb. cfr. Arist. l. l. 32.* percepterus **d**. -turus **F**[1]**a**[1]. -tirus **R**. percipit irus **F**[2]**a**[2]. 6 oripelargus *codd. Gel. cfr. Arist. l. l. 34.* -perlacus **RF**[1]**d**. morip- **a**. narip- **F**[2].
15 illa **d**. -lam *r*. *an* ut illa ... et aquaticas? *cfr. Arist. h. a. IX 34 p. 620 A, 5 sq.* 19 inde ictu *v*. in deiectu *ll*. | alae **d**. ala *r*. 20 lacus **d**. -tus *r*. | cadente **a**[2]**d**[2]. -tes **R**[1]. -antes **a**[1]. candente **F**. -tes **R**[2]**d**[1]. 21 aquam **FR**. -a *rv*. 24 hostem **R**. *om. r*. | obcecantes **R**[2]. oceantes **R**[1]. 27. 28 conniuentem **R**[2]. conhib- *r*.

11 adulterinum atque degenerem. illum cuius acies firma
contra stetit educat. haliaëti suum genus non habent,
sed ex diverso aquilarum coitu nascuntur. id quidem
quod ex his natum est in ossifragis genus habet e quibus
vultures minores progenerantur, et ex his magni qui om-
nino non generant. quidam adiciunt genus aquilae quam
barbatam vocant, Tusci vero ossifragam.
12 (4) Tribus primis et quinto aquilarum generi inae-
dificatur nido lapis aëtites, quem aliqui dixere gagiten, ad
multa remedia utilis, nihil igne deperdens. est autem
lapis iste praegnans intus alio, cum quatias, velut in utero
13 sonante, sed vis illa medica non nisi nido dereptis. nidi-
ficant in petris et arboribus, pariunt et ova terna, ex-
cludunt pullos binos, visi sunt et tres aliquando. alterum
expellunt taedio nutriendi. quippe eo tempore ipsis cibum
negavit natura prospiciens ne omnium ferarum fetus ra-
perentur. ungues quoque earum invertuntur diebus his,
albescunt inedia pinnae, ut merito partus suos oderint.
sed eiectos ab his cognatum genus ossifragi excipiunt et
14 educant cum suis. verum adultos quoque persequitur
parens et longe fugat, aemulos scilicet rapinae. et alioquin
unum par aquilarum magno ad populandum tractu, ut
satietur, indiget. determinant ergo spatia nec in proximo
praedantur. rapta non protinus ferunt, sed primo depo-
15 nunt expertaeque pondus tunc demum abeunt. oppetunt
non senio nec aegritudine sed fame, in tantum superiore
adcrescente rostro ut aduncitas aperiri non queat. a me-
ridiano autem tempore operantur et volant, prioribus horis
diei, donec inpleantur hominum conventu fora, ignavae
sedent. aquilarum pinnae mixtas reliquarum alitum pinnas
devorant. negant umquam solam hanc alitem fulmine ex-
animatam. ideo armigeram Iovis consuetudo iudicavit.

---

4 ossifragis *v.* -gi *ll.* 8 et **d**^{1}. ∸ et **d**^{2}. est *r.* 9 aeetites **R**^{1}. aedi- **a**. edi- **Fd**. | gagaten **R**^{2}**d**. -gite **R**^{1} *(in marg.* gucacem*).* 11 alio **F**^{2}**a**^{2}. aluo **R**^{2}**d**^{2}. auo *r.* 12 direptis **R**^{2}**a**^{2}*v.* 23 indiget **a**. -ent **R**^{2}. in die et **R**^{1}**d**. indie **F**. | spatia nec **F**^{2}**a**^{2}. *cfr. Arist. h. a. IX 32 p. 619 A, 31.* -net **F**^{1}. -///et **R**. -et **a**^{1}. -tiantur et **d**. 31 negat **RF**^{1}**a**. 32 iudicauit **d**. ind- *r.*

4. (5) Romanis eam legionibus Gaius Marius in secundo consulatu suo proprie dicavit. erat et antea prima cum quattuor aliis. lupi, minotauri, equi aprique singulos ordines anteibant. paucis ante annis sola in aciem portari coepta erat, reliqua in castris relinquebantur. Marius in totum ea abdicavit. ex eo notatum non fere legionis umquam hiberna esse castra ubi aquilarum non sit iugum. 1

Primo et secundo generi non minorum tantum quadri- 17
pedum rapina sed etiam cum cervis proelia. multum pulverem volutatu collectum insidens cornibus excutit in oculos, pinnis ora verberans, donec praecipitet in rupes. nec unus hostis illi satis est. acrior cum dracone pugna multoque magis anceps, etiamsi in aëre. ova hic consectatur aquilae aviditate malefica. a*qu*ila ob hoc rapit ubicumque visum, ille multiplici nexu alas ligat ita se inplicans ut simul decidat.

5. (6) Est percelebris apud Seston urbem aquilae 18
gloria: esse *e*ductam a virgine, retulisse gratiam aves primo, mox deinde venatus adgerentem, defuncta postremo in rogum accensum eius iniecisse sese et simul conflagrasse. quam ob causam incolae quod vocant heroum in eo loco fecere appellatum Iovis et virginis, quoniam illi deo ales adscribitur.

6. (7) Vulturum praevalent nigri. nidos nemo attigit. 19
ideo et fuere qui putarent illos ex adverso *o*rbe advolare. falso. nidificant in excelsissimis rupibus. fetus quidem saepe cernuntur, fere bini. U m b r i c i u s haruspicum in nostro aevo peritissimus parere tradit ova tredecim, uno

---

6 ferre **R**². 7 legionis **F**²**d**. -nes *r*. | hibernasse **F**². -nas///se **R**². 12 ora **R**²**a**². *om*. *r*. 13 illi *v*. -le **d**. -lis *r*. | acrior est **a**²*v*. 15 aquila *ego*. ab illa **FRa**¹. at illa **a**²**d***v*. 17. 18 decidat est percelebris **a**²*v*. -Est -bre **F**². -Sepae celebres **a**¹. -saepe -bre **F**¹. ---bres **R**¹**d**. ---bris **R**². 18 seston **F**² *in ras*. **R**². sexto *r*. 19 gloria: esse eductam *ego*. gloria esse ductam **Fa**²**d**. --ducam **a**¹. gloria ee ductam **R**¹. -riare eductam **R**² 25 attingit **Ra**¹**d**. 26 aduerso **F**² *in ras*. -sa *r*. | orbe *v*. urbe *ll*.

ex his reliqua ova nidumque lustrare, mox abicere. triduo autem ante advolare eos ubi cadavera futura sunt.

20 7. (8) Sanqualem avem atque inmusulum augures Romani magn*a* *in* quaestione habent. inmusulum aliqui vulturis pullum arbitrantur esse et sanqualem ossifrag*ae*. Masurius sanqualem ossifragum esse dicit, inmusulum autem pullum aquilae, priusquam albicet cauda. quidam post Mucium augurem visos non esse Romae confirmavere, ego, quod veri similius, in desidia rerum omnium arbitror non agnitos.

21 8. (9) Accipitrum genera sedecim invenimus, ex his aegithum claudum altero pede prosperrimi augurii nuptialibus negotiis et pecuariae rei; triorche*m* a numero testium, cui principatum in auguriis Phemonoe dedit. but*eo*nem hunc appellant Romani, familia etiam ex eo cognominata, cum prospero auspicio in ducis navi sedisset. epileum Graeci vocant qui solus òmni tempore apparet, ceteri hieme

22 abeunt. distinctio generum ex aviditate. alii non nisi e terra rapiunt avem, alii non nisi circa arbores volitantem, alii sedentem in sublimi, aliqui volantem in aperto. itaque et columbae novere ex iis pericula visoque considunt vel subvolant, contra naturam eius auxiliantes sibi. in insula Africae Cerne in oceano accipitres totius Masaesyliae humi fetificant, nec alibi nascuntur illis adsueti gentibus.

23 (10) In Thraciae parte super Amphipolim homines et accipitres societate quadam aucupantur. hi ex silvis et harundinetis excitant aves, illi supervolantes deprimunt. rursus captas aucupes dividunt cum iis. traditum est missas in sublime sibi excipere eos, et cum sit tempus capturae, clangore ac volatus genere invitare ad occasionem. simile quiddam lupi ad Maeotim paludem faciunt. nam

---

1 triduo *v*. -diuo R^2 *in ras*. -diuū R^3. tria *r*. 2 ante aduolare RF^1. antea uolare F^2a^1d *(cum ras. ante* u*)*. ante duo uolare a^2 *(*duo *pertinebat ad* tria, *non ad* antea*)*. ante aut biduo volare *edd. ante Hard.* 4 magna in *Ianus*. magni *ll.* | quaestioni R. -nē d. 5 ossifragae d. -gum *r*. 13 triorchem *v*. -che *ll.* 14 buteonem *v*. -ti- *ll.* 15 familia *v*. -liam *ll.* | ex eo R. *om. r.* | cognominatam Rd. 25 parte a^2. -tes *r*.

nisi partem a piscantibus suam accepere, expansa eorum retia lacerant.

Accipitres avium non edunt corda. nocturnus accipiter 24
cybindis vocatur, rarus etiam in silvis, interdiu minus cernens. bellum internecivum gerit cum aquila, cohaerentesque saepe prenduntur.

9. (11) Coccyx videtur ex accipitre fieri, tempore anni 25
figuram mutans, quoniam tunc non ..... apparent reliqui nisi perquam paucis diebus. ipse quoque modico tempore aestatis visus non cernitur postea. est autem neque aduncis unguibus solus accipitrum, nec capite similis illis, neque alio quam colore, ac *r*ictu columbi potius. quin et absumitur ab accipitre, si quando una apparuere, sola omnium avis a suo genere interempta. mutat autem et 26
vocem, procedit vere, occultatur caniculae ortu inter*ea*que parit in alienis nidis, maxime palumbium, maiore ex parte singula ova, quod nulla alia avis, raro bina. causa pullos subiciendi putatur, quod sciat se invisam cunctis avibus. nam minuta*e* quoque infestant. ita non fore tutam generi suo stirpem opinatur, ni fefellerit, quare nullum facit nidum, alioqui trepidum animal. educat ergo subditum adul- 27
terato feta nido. ille avidus ex natura praeripit cibos reliquis pullis, itaque pinguescit et nitidus in se nutricem convertit. illa gaudet eius specie miraturque sese ipsam quod talem pepererit. suos comparatione eius damnat ut alienos absumique etiam se inspectante patitur, donec corripiat ipsam quoque iam volandi potens. nulla tunc avium suavitate carnis comparatur illi.

10. (12) Milui ex eodem accipitrum genere magnitu- 28
dine differunt. notatum in his rapacissimam et famelicam semper alitem nihil esculenti rapere umquam ex funerum

---

1 acceperint R². 6 prenduntur Fa². praed- R¹a¹. praedant- R²d. 8 *lacunam indicavi ego coll. Arist. h. a. VI 7 p. 563 B, 15. excidisse videntur* apparet is cui similis est, sed nec. 12 rictu *v.* uictu F²R². uistu a¹. uitu F¹R¹d. uisu a². 13 sumitur R. | ab F²a²d. *om r.* 15 intereaque *Rhen.* interque *U.* semperque *v.* 19 minutae *anonymi ap. Dal. cfr. Arist. h. a. IX 29 extr.* -tas F². -ta *r.* 21 *an* et alioqui? 22 feto R *ex corr.* -tu d. 24 sese F²a². esse *r.*

ferculis nec Olympiae ex ara ac ne ferentium quidem manibus nisi lugubri municipiorum inmolantium ostento. iidem videntur artem gubernandi docuisse caudae flexibus, in caelo monstrante natura quod opus esset in profundo. milui et ipsi hibernis mensibus latent, non tamen ante hirundinem abeuntes. traduntur autem et a solstitiis adfici podagra.

29 **11.** (13) Volucrum prima distinctio pedibus maxime constat. aut enim aduncos ungues habent aut digitos, aut palmipedum in genere sunt ut anseres et aquaticae fere aves. aduncos ungues habentia carne tantum vescuntur
30 ex parte magna; **12.** (14) cornices et alio pabulo, ut quae duritiam nucis rostro repugnantem volantes in altum in saxa tegulasve iaciant iterum ac saepius, donec quassatam perfringere queant. ipsa ales est inauspicatae garrulitatis, a quibusdam tamen laudata. ab arcturi sidere ad hirundinum adventum notatur eam in Minervae lucis templisque raro, alicubi omnino non adspici, sicut Athenis; * inauspicatissima fetus tempore, hoc est post solstitium.* praeterea sola haec etiam volantes pullos aliquamdiu pascit.*

31 (15) Ceterae omnes ex eodem genere pellunt nidis pullos ac volare cogunt, sicut et corvi, qui et ipsi non carne tantum aluntur. sed robustos quoque fetus suos fugant longius. itaque parvis in vicis non plus bina coniugia sunt, circa Cra*n*nonem quidem Thessaliae singula perpetuo. genitores suboli loco cedunt.

32 Diversa in hac et supradicta alite quaedam. corvi ante solstitium generant, iidem aegrescunt sexagenis diebus, siti maxime, antequam fici coquantur autumno. cornix ab eo tempore corripitur morbo.

---

2 mucipiorum **Fa**. 6 solisticio **R**. 13 *an* duritia .. repugnante? *structura enim vel Plinianae duritiae repugnat.* 18 auspici **Ra**. 19 inauspicatissima — solstitium *ego huc transposui. in ll. v. leguntur post* aliquamdiu pascit. 23 *dist. ego.* 24 una coniugia *Pint.* bini coniugio *Montigny quaest. in Plinii n. h. de an. libb. p. 69 coll. Arist. h. a. IX 31 init., sed Plinius Aristotelem male intellexit.* 25 cranonem **R**$\mathbf{F}^2$. ///cranomen $\mathbf{F}^1$. cacra nomen **a**. cancranomen **d**. 28 egrescunt $\mathbf{R}^1$. agr- $\mathbf{a}^1$. nigr- $\mathbf{R}^2$.

Corvi pariunt cum plurimum quinos. ore eos parere
aut coire vulgus arbitratur, ideoque gravidas, si ederint
corvinum ovum, per os partum reddere atque in totum
difficulter parere, si tecto inferantur. Aristoteles negat:
non Hercule magis quam in Aegypto ibim, sed illam exo-
sculationem quae saepe cernitur qualem in columbis esse.
corvi in auspiciis soli videntur intellectum habere signi- 33
ficationum suarum. nam cum Medi hospites occisi sunt,
omnes e Peloponneso et Attica regione volaverunt. pessima
eorum significatio, cum gluttiunt vocem velut strangulati.

(16) Uncos ungues et nocturnae aves habent, ut 34
noctuae, bubo, ululae. omnium horum hebetes interdiu
oculi. bubo funebris et maxime abominatus publicis prae-
cipue auspiciis deserta incolit, nec tantum desolata sed
dira etiam et inaccessa, noctis monstrum, nec cantu aliquo
vocalis sed gemitu. itaque in urbibus aut omnino in luce 35
visus dirum ostentum est. privatorum domibus insiden-
tem plurium scio non fuisse feralem. volat numquam quo
libuit, sed transversus aufertur. Capitolii cellam ipsam
intravit Sexto Palpellio Histro L. Pedanio cos., propter
quod nonis Martiis urbs lustrata est eo anno.

13. (17) Inauspicata est et incendiaria avis, quam 36
propter saepenumero lustratam urbem in annalibus in-
venimus, sicut L. Cassio C. Mario cos., quo anno et bubone
viso lustratam esse. quae sit avis ea non reperitur nec
traditur. quidam ita interpretantur, incendiariam esse
quaecumque apparuerit carbonem ferens ex aris vel alta-
ribus. alii spinturnicem eam vocant, sed haec ipsa quae
esset inter aves qui se scire diceret non inveni. **14.** cli- 37
viam quoque avem ab antiquis nominatam animadvero.
ignorari. quidam clamatoriam dicunt, Labeo prohibitoriamt

---

4 inferantur **F**^{2}. -runtur *r*. 8 *post vv.* nam cum *videntur excidisse* ad Pharsalum, *cfr. Arist. h. a. l. l.* 18 plurium **R**^{2}. plurim **R**^{1}**F**^{1}. -imum *rv*. 22. 23 quapropter **a**^{1}**d**. propter quam **a**^{2}. *cfr. luc. p. 35.* 25 lustratam esse **a**^{2}. -ta esse **F**^{2}. -ta est **R***v*. -actu esse **a**^{1}. -actata esse **F**^{1}**d**. | non **RT**. nec *rv*. 28 spiturnicem **RF**^{1}**a**^{1}.

et apud **Nigidium** super ... appellatur avis quae aquilarum ova frangat. **15.** sunt praeterea complura genera depicta in Etrusca disciplina *sa*eculis non visa, quae nunc defecisse mirum est, cum abundent etiam quae gula humana populatur.

38 **16.** (18) Externorum de auguriis peritissime scripsisse Hylas nomine putatur. is tradit noctuam, bubonem, picum arbores cavantem, trygonem, cornicem a cauda de ovo exire, quoniam pondere capitum perversa ova posteriorem partem corporum fovendam matri adplicent.

39 **17.** (19) Noctuarum contra aves sollers dimicatio. maiore circumdatae multitudine resupinae pedibus repugnant collectaeque in artum rostro et unguibus totae teguntur. auxiliatur accipiter collegio quodam naturae bellumque partitur. noctuas sexagenis diebus hiemis cubare et novem voces habere tradit Nigidius.

40 **18.** (20) Sunt et parvae aves uncorum unguium, ut pici Martio cognomine insignes et in auspiciis magni. quo in genere arborum cavatores scandentes in subrectum felium modo, illi vero et supini percussi corticis sono pabulum subesse intellegunt. pullos in cavis educant avium soli. adactos cavernis eorum a pastore cuneos admota quadam ab his herba elabi creditur vulgo. Trebius auctor est clavum cuneumve adactum quanta libeat vi arbori in qua nidum habeat statim exsilire cum crepitu ar-
41 boris, cum insederit clavo aut cuneo. ipsi principales Latio sunt in auguriis a rege qui nomen huic avi dedit. unum eorum praescitum transire non queo. in capite praetoris urbani Aelii Tuberonis in foro iura pro tribunali reddentis sedit ita placide ut manu prehenderetur.

---

1 super **a**^{2}. supt **R**. subī [appellatam] **d**. subter *r*. *lacunam indicavi ego. legendum fortasse* insuper sitta appellatur: *cfr. Arist. h. a. IX 1 p. 609 B, 12* ἡ γὰρ cίττη καταγνύει τὰ ᾠὰ τοῦ ἀετοῦ. 3 seculis **Fa**^{2} *edd. ante Hard.* setuli **a**^{1}. sed ulli *r*. 7 hylas **d**. illas a/// **R**^{1}. illasas *r*. 8 trygonem **a**^{1}. trog- **a**^{2}. trygonam **F**. trig- **Rd**. 19 subreptum **F**^{1}**Rd**. 24 cuneumve *Dal.* -uel *ll.* | arbori *Dal.* -ris *ll.* 25 strepitu **F**^{2}**a**. 26 cuneo **Fa**. cuneo elabi creditur aut uulgo **Rd**.

respondere vates exitium imperio portendi, si dimitteretur, at si exanimaretur, praetori. et ille a*li*tem protinus concerpsit nec multo post inplevit prodigium.

(21) Vescuntur et glande in hoc genere pomisque 42 multae, sed quae carne tantum, non *bib*unt, excepto miluo, quod ipsum in auguriis dirum est. **19.** uncos ungues habentes omnino non congregantur et sibi quaeque praedantur. sunt autem omnes fere altivolae praeter nocturnas, et magis maiores. omnibus alae grandes, corpus exiguum. ambulant difficulter. in petris raro consistunt curvatura unguium prohibente.

(22) Nunc de secundo genere dicamus, quod in duas 43 dividitur species, oscines et alites. illarum generi cantus oris, his magnitudo differentiam dedit. **20.** itaque praecedent et ordine, omnesque reliquas in his pavonum genus cum forma tum intellectu eius et gloria. gemmantes laudatus expandit colores adverso maxime sole, quia sic fulgentius radiant. simul umbrae quosdam repercussus ceteris, qui et in opaco clarius micant, conchata quaerit cauda, omnesque in acervum contrahit pinnarum quos spectari gaudet oculos. idem cauda annuis vicibus amissa 44 cum foliis arborum, donec renascatur alia cum flore, pudibundus ac maerens quaerit latebram. vivit annis XXV. colores fundere incipit in trimatu. ab auctoribus non gloriosum tantum animal hoc traditur, sed et malivolum, sicut anser verecundum, quoniam has quoque quidam addiderunt notas in his, haud probatas mihi.

(23) Pavonem cibi gratia Romae primus occidit orator 45 Hortensius aditiali cena sacerdotii. saginare primus instituit circa novissimum piraticum bellum M. Aufidius Lurco exque eo quaestu reditus HS. sexagena milia habuit.

21. (24) Proxime gloriam sentiunt et hi nostri vigiles 46

---

2 ae ille d. ille F^2. et ille *r*. | alitem *coni. Sill.* autem *ll.* avem *Coler. ad Val. Max. V* 6, 4. 2. 3 concerpsit a^2. correpsit *r*. 5 *dist. ego et coni.* bibunt: *cfr. nov. luc. p. 47.* uiuunt *ll. v.* 16 intellectum **Fad.** | gloria *ed. Bas.* -am *ll.* 26 anser d *Dal.* -rum *r edd. vett.* -rem *ed. Bas.* 29 exitiali F^2. 31 quaestu F^2d. -us RF^1a. | his **R**. HS *r*.

nocturni, quos excitandis in opera mortalibus rumpendoque somno natura genuit. norunt sidera et ternas distinguunt horas interdiu cantu. cum sole eunt cubitum, quartaque castrensi vigilia ad curas laboremque revocant, nec solis ortum incautis patiuntur obrepere, diemque venientem
47 nuntiant cantu, ipsum vero cantum plausu laterum. imperitant suo generi, et regnum in quacumque sunt domo exercent. dimicatione paritur hoc inter ipsos, velut ideo tela agnata cruribus suis intellegentes, nec finis saepe *nisi* commorientibus. quod si palma contingit, statim in victoria canunt seque ipsi principes testantur. victus occultatur silens aegreque servitium patitur. et plebs tamen aeque superba graditur ardua cervice, cristis celsa, caelumque sola volucrum adspicit crebra, in sublimi caudam quoque falcatam erigens. itaque terori sunt etiam leonibus fera-
48 rum generosissimis. iam ex his quidam ad bella tantum et proelia adsidua nascuntur — quibus etiam patrias nobilitarunt, Rhodum aut Tanagram; secundus est honos habitus Melicis et Chalcidicis —, ut plane dignae aliti
49 tantum honoris perhibeat Romana purpura. horum sunt tripudia solistima, hi magistratus nostros cotidie regunt domusque ipsis suas claudunt aut reserant. hi fasces Romanos inpellunt aut retinent, iubent acies aut prohibent, victoriarum omnium toto orbe partarum auspices. hi maxime terrarum imperio imperant, ex*t*is etiam fibrisque haud aliter quam opimae victimae dis grati. habent ostenta ex se et praeposteri eorum vespertinique cantus. namque totis noctibus canendo Boeotiis nobilem illam adversus Lacedaemonios praesagivere victoriam, ita coniecta interpretatione, quoniam victa ales illa non caneret.
50 (25) Desinunt canere castrati, quod duobus fit modis: lumbis adustis candente ferro aut imis cruribus, mox ul-

---

1 opera **F**^{2}**a**^{2}*v*. -am *r*. 9 intellegentium **Fad**. | nisi *ego. om. ll. cfr. § 206 ext. et § 119. XI 95. 102.* 17 *dist. ego. cfr. Url. vind. n. 194.* 18 aut tanagram **R**^{2}**T**. aut an- *r. an* ac Tanagram? 21 magis coruus **R**^{1}. -uo **d**. 22 ipsi **F**^{2}**a**^{2} *edd. vett.* 25 extis *Dal.* ex his *ll.* 26 gratis **F**^{2}. 27 ex se **R**^{2}**F**^{2}**a**^{2}*v*. *om. r. sed corrupta videntur; magis arrideat* saepe.

cere oblito figlina creta. facilius ita pinguescunt. Pergami omnibus annis spectaculum gallorum publice editur ceu gladiatorum. inventur in annalibus in agro Ariminensi M. Lepido Q. Catulo cos. in villa Galerii locutum gallinaceum, semel, quod equidem sciam.

22. (26) Est et anseri vigil cura Capitolio testata de- 51
fenso, per id tempus canum silentio proditis rebus, quam ob causam cibaria anserum censores in primis locant. quin et fama amoris *Aegii* dilecta forma pueri nomine ... Oleni et Glauces Ptolemaeo regi cithara canentis quam eodem tempore et aries amasse proditur. potest et sapientiae videri intellectus his esse. ita comes perpetuo adhaesisse Lacydi philosopho dicitur, nusquam ab eo, non in publico, non in balineis, non noctu, non interdiu digressus.

(27) Nostri sapientiores qui eos iecoris bonitate no- 52
vere. fartilibus in magnam amplitudinem crescit, exemptum quoque lacte mulso augetur. nec sine causa in quaestione est quis tantum bonum invenerit, Scipione Metellus vir consularis an M. Seius eadem aetate eques Romanus. sed, quod constat, Messalinus Cotta, Messalae oratoris filius, palmas pedum ex his torrere atque patinis cum gallinaceorum cristis condire reperit. tribuetur enim a me cu-
linis cuiusque palma cum fide. mirum in hac alite a 53
Morinis usque Romam pedibus venire. fessi proferuntur ad primos, ita ceteri stipatione naturali propellunt eos.

Candidorum alterum vectigal in pluma. velluntur quibusdam locis bis anno. rursus plumigeri vestiuntur. mollior quae corpori proxima, et e Germania laudatissima.
candidi ibi, verum minores, gantae vocantur. pretium 54
plumae eorum in libras denarii quini. et inde crimina plerumque auxiliorum praefectis a vigili statione ad haec

---

6 est R^{2}F^{2}a^2*v*. *om. r*. 9 fama amoris F^{2}a^2*v*. -me mo- *r*. | Aegii *Hard.* argis *r*. *cfr. Aeliani de n. an. V 29.* | *lacunam ego indicavi; excidit nomen* Amphilochi: *cfr. Ael. l. l. Url. chrest. p. 150.* 20 Seius *Pint.* seseius *ll.* 22 palmas F^{2}a^2*v*. -ma *r*. | torrere R^{2}F^{2}a^2*v*. sorbere *r*. 31 plurae F^1. -ra Rd. 32 auxiliorum F^2*Dal.* -lium *r*. -liarium *edd. ante Dal.*

aucupia dimissis cohortibus totis; eoque deliciae processere
ut sine hoc instrumento durare iam ne virorum quidem
cervices poss*i*nt.
55 (28) Aliud repperit Syriae pars quae Commagene vo-
catur, adipem eorum in vase aereo cum cinnamo nive
multa obrutum ac rigore gelido maceratum ad usum prae-
clari medicaminis quod ab gente dicitur Commagenum.
56 (29) Anserini generis sunt chenalopeces et, quibus
lautiores epulas non novit Britannia, chenerotes, fere ansere
minores. decet tetraonas suus nitor absolutaque nigritia,
in superciliis cocci rubor. alterum eorum genus vulturum
magnitudinem excedit, quorum et colorem reddit. nec
ulla ales excepto struthocamelo maius corpore inplens
pondus, in tantum aucta ut in terra quoque inmobilis
prehendatur. gignunt eos Alpes et septentrionalis regio.
57 in aviariis saporem perdunt. moriuntur contumacia spiritu
revocato. proximae his sunt quas Hispania aves tardas
appellat, Graecia ὠτίδας, damnatas in cibis. emissa enim
ossibus medulla odoris taedium extemplo sequitur.
58 **23.** (30) Inducias habet gens Pygmaea abscessu gruum,
7,26 ut diximus, cum iis dimicantium. inmensus est tractus
quo veniunt, si quis reputet, a mari Eoo. quando profi-
ciscantur consentiunt, volant ad prospiciendum alte, ducem
quem sequantur eligunt, in extremo agmine per vices qui
adclament dispositos habent et qui gregem voce contineant.
59 excubias habent nocturnis temporibus lapillum pede susti-
nentes, qui laxatus somno et decidens indiligentiam co-
arguat. ceterae dormiunt capite subter alam condito al-
ternis pedibus insistentes. duc erecto providet collo ac

3 possint *v.* -unt *ll.* 6 gelidum **Fa**. 8 anserini **d** *Dal.* -ris *r.* -rum *edd. ante Dal.* | genera **a**^{2}. 9 chenerotes **d**. cereno- *r.* | uero **F**^{2}. | anseres **F**^{2}. 10 tetraonas *Politianus misc. 57 e Suet. Cal. 22.* et trahonas **Ra**. -na **F**. -aionas **d**. | ius **a**. suus *r.* | absolutamque **Fad**. | nigritia *v.* -iam *ll.* 16 auiariis **a**^{2}. uiua- **F**^{2}. uia- *r.* 17 refocato *coni. Schaedelius diurn. gymn. Berol. 1868 p. 333. at v. § 82.* 25 adclament dispositos **a**^{2}. -entes pos- **a**^{1}. -entis pos- **F**. -antis pos- **R**^{2}. addemras pos- **R**^{1}. ad dementis pos- **d**^{2}. admentis pos- **d**^{1}. 26 habent **F**^{2}**a**^{2}. -eant **d**. -ebant *r.* 27 laxatus **R**^{2}. lassa- *r.*

praedicit. eaedem mansuefactae lasciviunt gyrosque quosdam indecoro cursu vel singulae peragunt. certum est 60
Pontum transvolaturas primum omnium angustias petere inter duo promunturia Criumetopon et Carambim, mox saburra stabiliri. cum medium transierint, abici lapillos e pedibus, cum attigerint continentem, et e gutture harenam. Cornelius Nepos, qui divi Augusti principatu obiit, cum scriberet turdos paulo ante coeptos saginari, addidit ciconias magis placere quam grues, cum haec nunc ales inter primas expetatur, illam nemo velit attigisse.

(31) Ciconiae quonam e loco veniant aut quo se refe- 61
rant inconpertum adhuc est. e longinquo venire non dubium eodem quo grues modo, illas hiemis, has aestatis advenas. abiturae congregantur in loca certa, comitataeque sic ut nulla generis sui relinquatur nisi captiva et serva ceu lege praedicta die recedunt. nemo vidit agmen discedentium, cum discessurum appareat, nec venire sed venisse cernimus. utrumque nocturnis fit temporibus, et quamvis ultra citrave pervolent, numquam tamen advenisse usquam nisi noctu existimantur. Pythonos comen vocant in Asia 62
patentibus campis ubi congregatae inter se commurmurant, eamque quae novissima advenit lacerant atque ita abeunt. notatum post idus Augustas non temere visas ibi. sunt qui ciconiis non inesse linguam confirment. honos iis serpentium exitio tantus ut in Thessalia capital fuerit occidisse eademque legibus poena quae in homicidam.

(32) Simili anseres quoque et olores ratione com- 63
meant, sed horum volatus cernitur. Liburnicarum more rostrato impetu feruntur, facilius ita findentes aëra quam si recta fronte inpellerent, a tergo sensim dilatante se cuneo porrigitur agmen largeque inpellenti praebetur

---

1 *post* praedicit *Noltenius quaest. Plin. p. 19 inseri vult § 63* Liburnicarum — recipiunt. 1. 2 *vv.* eaedem — peragunt *Url. chrest. p. 152 transposuit in § 60 post* attigisse. 2 decoro *voluit Ianus.* 6 tellurem **d**[1]. continentem *r.* | guttrae **F**[1]. gutere **Rd**. 10 ategisse **R**. tetig- **a**. 11 veniant *v.* eue- *ll.* 14 loca **F**[2]**R**[2]. -co *rv.* | certo **d***v.* 22 lancinant *Solin. 40,25.* 25 capitale **R***v.* 25. 26 occisisse **Fa**. -ississe **d**.

aurae. colla inponunt praecedentibus, fessos duces ad terga recipiunt. — (Ciconiae nidos eosdem repetunt, genetricum senectam invicem educant.) — olorum morte narratur flebilis cantus, falso, ut arbitror aliquot experimentis. iidem mutua carne vescuntur inter se.

64 (33) Verum haec commeantium per maria terrasque
peregrinatio non patitur differri minores quoque quibus
est natura similis. utcumque enim supra dictas magni-
65 tudo et vires corporum invitare videri possint, coturnices
ante etiam semper adveniunt quam grues, parva avis et,
cum ad nos venit, terrestris potius quam sublimis. ad-
volant et hae simili modo, non sine periculo navigantium,
cum adpropinquavere terris. quippe velis saepe incidunt,
66 et hoc semper noctu, merguntque navigia. iter est his
per hospitia certa. austro non volant, umido scilicet et
graviore vento. aura tamen vehi volunt propter pondus
corporum viresque parvas. hinc volantium illa conquestio
labore expressa. aquilone ergo maxime volant ortygometra
duce. primam earum terrae adpropinquantem accipiter
rapit. semper hinc remeantes comitatum sollicitant, ab-
67 euntque una persuasae glottis et otus et cychramus. glottis
praelongam exserit linguam, unde ei nomen. hanc initio
blandita peregrinatione avide profectam paenitentia in vo-
latu cum labore scilicet subit, reverti incomitata*m* piget
et sequi, nec umquam plus uno die pergit, in proximo
hospitio deserit. verum invenitur alia antecedente anno
68 relicta simili modo in singulos dies. cychramus perse-
verantior festinat etiam pervenire ad expetitas sibi terras.

---

2 *uncos ego posui; transponenda verba videntur in § 62 post* visas ibi *vel post* confirment. *cfr. etiam Solin. l. l.* 4 falsos **Fa**. -sis **d**. 8. 9 *dist. Ianus diurn. litt. ant. 1834 n. 52 p. 422.* 8 enim *om.* **R**. 9 inuitari **R**. 12 hae *v.* haec *ll. ceterum cfr. § 85. 127.* 20 hinc $\mathbf{F}^2\mathbf{d}$. hic *r.* 21 persuasae *cod. Murb.* -asa **Fa**. -as/// $\mathbf{R}^1$. per sua signa $\mathbf{R}^2$ *edd. ante Rhen.* peruersa **d**. | glottis et otus $\mathbf{d}^2$ (et *in ras.*). gluttisset otus **Fa**. gloti/// $\mathbf{R}^1$. glotites $\mathbf{R}^2$. | glottis **d**. gluttis **Fa**. gotis $\mathbf{R}^1$. glotites $\mathbf{R}^2$. 23 prouectam $\mathbf{a}^2$ *edd. vett.* | poenitentia **F**. -tiam (pen- **a**) *r.* 24 incomitatam *v.* -ta *ll.* 27. 28 perseuerantior **d**. -atior (**R** *eraso* n) *r.*

itaque noctu [is] eas excitat admonetque itineris. otus
bubone minor est, noctuis maior, auribus plumeis eminen-
tibus, unde et nomen illi — quidam Latine *axionem* vo-
cant — imitatrix alias avis ac parasita et quodam genere
saltatrix. capitur haud difficulter ut noctuae, intentam
in aliquem circumeunte alio. quod si ventus agmen ad- 69
verso flatu coepit inhibere, ponduscúlis lapidum adprehensis
aut gutture harena repleto stabilitae volant. coturnicibus
veneni semen gratissimus cibus, quam ob causam eas
damnavere mensae, simulque comitialem propter morbum
despui suetum, quem solae animalium sentiunt praeter
hominem.

24. (34) Abeunt et hirundines hibernis mensibus, 70
sola carne vescens avis ex iis quae aduncos ungues non
habent. sed in vicina abeunt apricos secutae montium
recessus, inventaeque iam sunt ibi nudae atque deplumes.
Thebarum tecta subire negantur, quoniam urbs illa sae-
pius capta sit, nec Biz*y*es in T*h*recia propter scelera
Terei. Caecina Volaterranus equestris ordinis quadrigarum 71
dominus comprehensas in urbem secum auferens victoriae
nuntias amicis mittebat in eundem nidum remeantes inlito
victoriae colore. tradit et Fabius Pictor in annalibus
suis, cum obsideretur praesidium Romanum a Ligustinis,
hirundinem a pullis ad se adlatam, ut lino ad pedem eius
adligato nodis significaret quoto die adveniente auxilio
eruptio fieri deberet.

(35) Abeunt et merulae turdique et sturni simili modo 72
in vicina. sed hi plumam non amittunt nec occultantur,
visi saepe ibi quo hibernum pabulum petunt. itaque in
Germania hieme maxime turdi cernuntur. verius turtur

---

1 *uncos ego posui; librarium fefellit* noctuis *v. 2.* 3 axionem *v.* acsi- **a**^{2}. acti- *r.* 4 parasita **a**^{2}*v.* parans ita *r.* 6 aliquo **FRd**. 8 stabilitae *v.* -itate *ll. an* stabilitatae*?* 10 prudentium mensae *Solin. 11, 23.* 15 apricos **R** *ed. Bas.* africo **Fa**^{1}. -cos **a**^{2} *edd. vett.* -cae **d**. 18 Bizyes *Salm.* bizaes **a**^{2}. -zicis *r.* | in Threcia *Ianus.* in trecia **F**. intrema **R**^{1}**d**. intrant **R**^{2}. introeat **a**. 25 significaret **d**. -re *r.* | quoto **F**^{2}**a**^{2}*v.* quo **R** (*cum ras.*) **d**. quinto *r.*

occultatur pinnasque amittit. abeunt et palumbes. quonam
73 et in his incertum. sturnorum generi proprium catervatim volare et quodam pilae orbe circumagi omnibus in medium agmen tendentibus. volucrum soli hirundini flexuosi volatus velox celeritas, quibus ex causis neque rapinae ceterarum alitum obnoxia est. ea demum sola avium nonnisi in volatu pascitur.

25. (36) Temporum magna differentia avibus: perennes, ut columbae, semenstres, ut hirundines, trimenstres, ut turdi, turtures, et quae, cum fetum eduxere, abeunt, ut galguli, upupae.

74 **26.** (37) Auctores sunt omnibus annis advolare Ilium ex Aethiopia aves et confligere ad Memnonis tumulum, quas ob id Memnonidas vocant. hoc idem quinto quoque anno facere eas in Aethiopia circa regiam Memnonis exploratum sibi Cremutius tradit.

(38) Simili modo pugnant Meleagrides in Boeotia. Africae hoc est gallinarum genus gibberum, variis sparsum plumis. quae novissimae sunt peregrinarum avium in mensas receptae propter ingratum virus; verum Meleagri tumulus nobiles eas fecit.

75 **27.** (39) Seleucides aves vocantur quarum adventum ab Iove precibus inpetrant Cadmi montis incolae fruges eorum locustis vastantibus. nec unde veniant quove abeant compertum, numquam conspectis nisi cum praesidio earum indigetur.

28. (40) Invocant et Aegyptii ibis suas contra serpentium adventum, et Elei Myiacoren deum muscarum multitudine pestilentiam adferente, quae protinus intereunt quam litatum est ei deo.

76 **29.** (41) Sed in secessu avium et noctuae paucis diebus latere traduntur. quarum genus in Creta insula

---

1 abeunte (*om.* et) F^{1}R. 2 et in his *corrupta videntur. an* est in his? | proprium a^2*v*. pius d^2. pus d^1. prius *r*. 20 uirus R^{2}F^{2}a^2*v*. munus a^1. murus *r*. 23 casmi F^2. Casii *Barb.* casini *edd. vett.* 28 elei *codd. Gel.* eliti F^2. eu/// F^1. eui *r*. | Myiacoren *Salm.* mysac- Rd. snysac- a. nisac- F *in ras.* myiagron *codd. Gel.* 30 quam d *edd. vett.* qua *r*.

non es*se*, etiam, si qua invecta sit, emori. nam haec
quoque mira naturae differentia. alia aliis locis negat,
tamquam genera frugum fruticumve sic et animalium.
non nasci tralaticium, invecta emori mirum. quid illud
est unius generis saluti adversum, quaeve ista naturae in-
vidia, aut qui terrarum dicti avibus termini? R*h*odos aqui-
lam non habet. Transpadana Italia iuxta Alpes Larium 77
lacum appellat amoenum arbusto agro ad quem ciconiae
non permeant, sicuti ne*c* octavum citra lapidem ab eo in-
mens*a* alioqui finitimo Insubrum tractu examina gracu-
lorum monedularum, cui soli avi furacitas argenti aurique
praecipue mira est. picus Martius in Tarentino agro ne-
gatur esse. nuper et adhuc tamen rara ab Appennino ad 78
urbem versus cerni coepere picarum genera quae longa
insignes cauda variae appellantur. proprium his calvescere
omnibus annis, cum serantur rapa. perdices non trans-
volant Boeotiae fines in Attica, nec ulla avis in Ponto
insula qua sepultus est Achilles sacratam ei aedem. in
Fidenate agro iuxta urbem ciconiae nec pullos nec nidum
faciunt. at in agrum Volaterranum palumbium vis e mari
quotannis advolat. Romae in aedem Herculis in foro 79
Boario nec muscae nec canes intrant. multa praeterea
similia, quae prudens subinde omitto in singulis generibus,
fastidio parcens, quippe cum Theophrastus tradat in-
vecticias esse in Asia columbas et pavones et cervos et
in Cyrenaica vocales ranas.

(42) Alia admiratio circa oscines. fere mutant colo- 80
rem vocemque tempore anni ac repente fiunt aliae, quod
in grandiore alitum genere grues tantum. hae enim se-
nectute nigrescunt. merula ex nigra rufescit, canit aestate,
hieme balbutit, circa solstitium muta. rostrum quoque

1 esse *ego.* est *ll.v.* 4 quid **a**[2]. qd' **d.** quod *r.* 5 ista **F**[2]**a**[2]. his **d.** is *r.* 6 Rhodos *v.* rodos *ll.* 9 nec *v.* ne *ll.* 9. 10 inmensa *v.* -so *ll.* 10 tractu **d.** -tum *r.* 25 cernos *ll. edd. vett.* corvos *ed. Bas.* 27 *aut* mutant fere *scribendum est aut excidisse aliquid putandum. an* omnes? *cfr. Arist. h. a. IX 49*[b] *p. 632 B, 14* τῶν δ' ὀρνέων πολλὰ μεταβάλλουσι. 28 ut tempore **Fad.**

anniculis in ebur transfiguratur, dumtaxat maribus. turdis
color aestate circa cervicem varius, hieme concolor.
81 (43) Lusciniis diebus ac noctibus continuis XV garrulus sine intermissu cantus densante se frondium germine,
non in novissimum digna miratu ave. primum tanta vox
tam parvo in corpusculo, tam pertinax spiritus; deinde
in una perfecta musica scientia: modulatus editur sonus
et nunc continuo spiritu trahitur in longum, nunc variatur
82 inflexo, nunc distinguitur conciso, copulatur intorto, promittitur revocato, infuscatur ex inopinato, interdum et
secum ipse murmurat, plenus, gravis, acutus, creber,
extentus, ubi visum est, vibrans, summus, medius, imus.
breviterque omnia tam parvulis in faucibus quae tot exquisitis tibiarum tormentis ars hominum excogitavit, ut
non sit dubium hanc suavitatem praemonstratam efficaci
auspicio, cum in ore Stesichori cecinit infantis. ac ne
quis dubitet artis esse, plures singulis sunt cantus, nec
83 iidem omnibus, sed sui cuique. certant inter se, palamque animosa contentio est. victa morte finit saepe vitam
spiritu prius deficiente quam cantu. meditantur [aliae]
iuveniores versusque quos imitentur accipiunt. audit discipula intentione magna et reddit vicibusque reticent. intellegitur emendatae correptio et in docente quaedam re-
84 prehensio. ergo servorum illis pretia sunt, et quidem
ampliora quam quibus olim armigeri parabantur. scio HS $\overline{VI}$
candidam alioquin, quod est prope invisitatum, venisse
quae Agrippinae Claudi principis coniugi dono daretur.
visum iam saepe iussas canere coepisse et cum symphonia
alternasse, sicut homines repertos qui sonum earum addita
in transversas harundines aqua foramen inspirantes linguaeve parva aliqua opposita mora indiscreta redderent

---

7 *dist. ego.* 9. 10 promitur **R**. 13 tot *om.* **R**. 13. 14 in exquisitis $\mathbf{R}^{2}$. 14. 15 ut non sit **Fa**. non sit ut **d**. sit non ut **R**. *an* non ut sit? *cfr. VII 1.* 17 singulis $\mathbf{F}^{2}$*v*. -li *r*. | nec $\mathbf{F}^{2}$**Rd** *Dal.* ut nec $\mathbf{F}^{1}$**a**. et non *edd. ante Dal.* 20 aliae *om.* $\mathbf{d}^{1}$. *uncos ego posui.* 22 reticent $\mathbf{a}^{1}$**d***v*. riticen/// $\mathbf{F}^{1}$. reticens *r Brot.* -cet *coni. Dal.* 25 scio HS. $\overline{VI}$ *Detl.* sciotisui $\mathbf{F}^{1}$. socii sui **d**. scio///ui $\mathbf{F}^{2}$**a**. scio sestertiis sex **R** *(?)*. 26 inusitatum $\mathbf{F}^{2}\mathbf{a}^{2}$**d**. 29 *an* reperti sunt? 30. 31 linguaue $\mathbf{F}^{2}$.

similitudine. sed hae tantae tamque artifices argutiae a 85
xv diebus paulatim desinunt, nec ut fatigatas possis dicere
aut satiatas. mox aestu aucto in totum alia vox fit, nec
modulata aut varia. mutatur et color. postremo hieme
ipsa non cernitur. linguis earum tenuitas illa prima non
est quae ceteris avibus. pariunt vere primo cum plurimum sena ova.

(44) Alia ratio ficedulis. nam formam simul coloremque mutant. 86
hoc nomen autumno habent, postea melancoryphi vocantur. sic et erithacus hieme, idem phoenicurus aestate. mutat et upupa, ut tradit A e s c h y l u s poeta, obscena alias pastu avis, crista visenda plicatili, contrahens eam subrigensque per longitudinem capitis.

(45) Oenanthe quidem etiam statos latebrae dies habet. 87
exoriente sirio occultata ab occasu eiusdem prodit, quod miremur, ipsis diebus utrumque. chlorion quoque, qui totus est luteus, hieme non visus, circa solstitia procedit. **30.** merulae circa Cyllenen Arcadiae, nec usquam aliubi, candidae nascuntur. ibis circa Pelusium tantum nigra est, ceteris omnibus locis candida.

31. (46) Oscines praeter exceptas non temere fetus 88
faciunt ante aequinoctium vernum aut post autumnale, ante solstitium autem dubios, post solstitium vitales.

32. (47) Eo maxime sunt insignes halcyones. dies 89
earum partus maria qui navigant novere. ipsa avis paulo amplior passere, colore cyanea, ex parte in*fer*iore tantum purpurea, candidis admixta pinnis collo, gracili ac procero *rostro*. alterum genus earum magnitudine distinguitur et
caret cantu. minores in harundinetis canunt. halcyonem 90

---

1 hae *v.* haec *ll.* *cfr.* § *65. 127.* 8 *an* haud *excidit ante* alia? 9 ///habent **F**. non habent *r.* *cfr. Arist. h. a. IX* 49^b *p. 632 B, 33.* 25 qui *ego.* quique *ll.v.* quiqui *anonymus ap. Hard. Detl.* 26 cyanea *Rhen.* cyane nequa **d**. cyan neta **a**[1]. cyaneo **RF** *in ras.* **a**[2]. | inferiore *ego.* mtiore **F**. tenuiore **d**. maiore **Ra**[2] *in ras.* interiore *Rhen.* *cfr. Arist. h. a. VIII 3 p. 593 B, 11* τὸν δὲ νῶτον .... κυανοῦν ἔχουσιν. *IX 13 p. 615 B, 29* 27 purpurea *Rhen.* -ras **d**. -reas *r.* | *dist. ego.* 28 rostro *ego coll. Arist. h. a. IX 14 init. om. ll.v.* 29 caret *Ianus. om. ll.v. cfr. Arist. h. a. VIII 3 p. 593 B, 10.*

videre rarissimum est nec nisi vergiliarum occasu et circa
solstitia brumamve, nave aliquando circumvolata statim in
latebras abeuntem. fetificant bruma, qui dies halcyonides
vocantur, placido mari per eos et navigabili, Siculo maxime.
faciunt autem septem ante brumam diebus nidos et toti-
91 dem sequentibus pariunt. nidi earum admirationem habent
pilae figura paulum eminenti ore perquam angusto, gran-
dium spongearum similitudine. ferro intercidi non queunt,
franguntur ictu valido, ut spuma arida maris. nec unde
confingantur invenitur. putant ex spinis aculeatis, piscibus
enim vivunt. subeunt et in amnes. pariunt ova quina.

(48) Gaviae in petris nidificant, mergi et in arboribus.
pariunt plurimum terna, sed gaviae aestate, mergi inci-
piente vere.

92 **33.** (49) Halcyonum nidi figura reliquarum quoque
sollertiae admonet, neque alia parte ingenia avium magis
admiranda sunt. hirundines luto construunt, stramento
roborant. si quando inopia est luti, madefacta*e* multa aqua
pinnis pulverem spargunt. ipsum vero nidum mollibus
plumis floccisque consternunt tepefaciendis ovis, simul ne
durus sit infantibus pullis. in fetu summa aequitate al-
ternant cibum. notabili munditia egerunt excrementa
pullorum, adultioresque circumagi docent et foris saturi-
93 tatem emittere. alterum est hirundinum genus rusticarum
et agrestium quae raro in domibus diversos figura sed
eadem materia confingunt nidos, totos supinos, faucibus
porrectis in augustum, utero capaci — mirum qua peri-
tia — et occultandis habiles pullis et substernendis molles.
94 in Aegypti Heracleotico ostio molem continuatione nidorum
evaganti Nilo inexpugnabilem opponunt stadii fere unius
spatio, quod humano opere perfici non posset. in eadem
iuxta oppidum Copton insula est sacra Isidi, quam ne

---

3 latebras **dv**. -ris **r**. 4 maxime *Pint*. maxime in reliquis partibus est quidem mitius pelagus siculum utique (utrique R^2a^3. itaque a^1) tractabile *ll. edd. ante Hard.* 18 madefactae *Gel.* -ta *ll.* -tum *edd. ante Gel.* -tis *coni. Dal. cfr. Arist. h. a. IX 7 p. 612 B, 24.* 27. 28 peritia et F^2d. -tiae Ra^1. -tia a^2. 31 eadem aegipto F^2. eadem Aegypto *edd. ante Hard.*

laceret amnis idem, muniunt opere, incipientibus vernis diebus palea et stramento rostrum eius firmantes, continuatis per triduum noctibus tanto labore ut multas in opere emori constet; eaque militia illis cum anno redit semper. tertium est earum genus .... excavant ripas 95 atque ita in terra nidificant. — (Harum pulli ad cinerem ambusti mortifero faucium malo multisque aliis morbis humani corporis medentur.) — non faciunt hae nidos migrantque multis diebus ante, si futurum est ut auctus amnis attingat.

(50) In genere vit*i*parrarum est cui nidus ex musco 96 arido ita absoluta perficitur pila ut inveniri non possit aditus. a*can*th*y*llis appellatur eadem figura ex lino intexens. picorum aliquis suspenditur surculo primis in ramis cyathi modo, ut nulla quadripes possit accedere. ga*l*gulos quidem ipsos dependentes pedibus somnum capere confirmant, quia tutiores ita se sperant. iam publicum quidem omnium est 97 tabulata ramorum sustinendo nido provide eligere, camarare ab imbri, aut fronde protegere densa. in Arabia cinnamolgus avis appellatur. cinnami surculis nidificat. plumbatis eos sagittis decutiunt indigenae mercis gratia. in Scythis avis magnitudine otidis binos parit in leporina pelle semper in cacuminibus ramorum suspensa. picae 98 cum diligentius visum ab homine nidum sensere, ova transgerunt alio. hoc in his avibus quarum digiti non sint accommodati complectendis transferendisque ovis miro traditur modo. namque surculo super bina ova inposito

---

5 *lacunam ego indicavi. interiit nominis* ripariarum *mentio: cfr. index libri. ceterum totus locus videtur turbatus esse.*
6 in terra nidificant T. internid- *r.* | *uncos ego posui. vv.* harum—medentur *a Plinio margini adscripta puto et falso loco postea inserta. desumpta videntur e Celso IV 4, 1. cfr. etiam XXX 33.* 10 attingat F²a²*v.* -ant *r.* 11 vitiparrarum *Hard.* -tae par- a. paruarum F². uitae paru- *r.* 13 acanthyllis *Barb. coll. Arist. h. a. IX 13 p. 616 A, 5.* agatillis (-th- d) *ll.* | texens a¹. extex- F. 14 rami RF *in ras.* d. 15 galgulos *v.* gaug- *ll.* 20 cynamolgus Fad. cinnamologos *Dal.* κιννάμωμον *vocant Arist. l. l. Aelianus II 34. XVII 21. Antigonus Car. c. 49. cfr. Herodotus III 111.*

ac feruminato alvi glutino subdita cervice medio aequa utrimque libra deportant alio.

99 (51) Nec vero iis minor sollertia quae cunabula in terra faciunt corporis gravitate prohibitae sublime petere.

Merops vocatur genitores suos reconditos pascens, pallido intus colore pinnarum, superne cyaneo, primoribus rutilo. nidificat in specu sex pedum defossa altitudine.

100 Perdices spina et frutice sic muniunt receptaculum
ut contra feram abunde vallentur. ovis stragulum molle
pulvere contumulant, nec in quo loco peperere incubant.
ne cui frequentior conversatio suspecta sit, transferunt
alio. illae quidem et maritos suos fallunt, quoniam in-
temperantia libidinis frangunt earum ova ne incubando
detineantur. tunc inter se dimicant mares desiderio femi-
101 narum. victum aiunt venerem pati. id quidem et co-
turnices Trogus et gallinaceos aliquando, perdices vero
a domitis feros et novos aut victos iniri promiscue. ca-
piuntur quoque pugnacitate eiusdem libidinis, contra aucu-
pis in*l*icem exeunte in proelium duce totius gregis. capto
eo procedit alter ac subinde singuli. rursus circa con-
ceptum feminae capiuntur contra aucupum feminam ex-
102 euntes ut rixando abigant eum. nec in alio animali par
opus libidinis. si contra mares steterint feminae, aura
ab his flante praegnantes fiunt, hiantes autem exserta
lingua per id tempus aestuant. concipiunt et supervolan-
tium adflatu, saepe voce tantum audita masculi, adeoque
vincit libido etiam fetus caritatem, ut illa furtim et in
occulto incubans, cum sensit feminam aucupis accedentem
ad marem, recanat revocetque et ultro praebeat se libidini.
rabie quidem tanta feruntur, ut in capite aucupantium
103 saepe caecae *imp*etu sedeant. si ad nidum is coepit

---

1 ac feruminato *om.* **RdT**. 6 primoribus rutilo *ego coll. Arist. l. l. p. 615 B, 29* τὰ δ' ἐπ' ἄκρων τῶν πτερυγίων ἐρυθρά. priori (primori d) subrutilo *ll*. 7 nidificant **Rd**. | *an* defosso? 9 feras **Rd**. 19 inlicem *Scaliger ad Varr. de re rust. III 7, 6. Pint. Turnebus adv. 24,38.* indicem *ll*. 22 eam *Dal. cfr. nov. luc. p. 15.* | neque **R**. 27 uicit **FR**. 31 impetu *Ianus.* metu **RF**^{2}**a**^{2}**d**. -tus **a**^{1}. -tuus **F**^{1}.

accedere, procurrit ad pedes eius feta, praegravem aut delumbem sese simulans, subitoque in procursu aut brevi aliquo volatu cadit ut fracta ala aut pedibus, procurrit iterum iamiam prehensurum effugiens spemque frustrans, donec in diversum abducat a nidis. eadem in pavore libera ac materna vacans cura in sulco resupina glaeba se terrae pedibus adprehensa operit. perdicum vita ad sedecim annos durare existimatur.

34. (52) Ab *h*is columbarum maxime spectantur simili 104
ratione mores *i*ide*m*, sed pudicitia illis prima et neutri nota adulteria. coniugi fidem non violant communemque servant domum. nisi caelebs aut vidua nidum non relinquit. et imperiosos mares, subinde etiam iniquos ferunt, quippe suspicio est adulterii, quamvis natura non sit. tunc plenum querela guttur saevique rostro ictus, mox in satisfactione exosculatio et circa veneris preces crebris pedum orbibus adulatio. amor utrique subolis aequalis. 105
saepe et ex hac causa castigatio pigrius intrante femina ad pullos. parturienti solatia et ministeria ex mare. pullis primo salsiorem terram collectam gutture in ora inspuunt praeparantes tempestivitatem cibo. proprium generis eius et turturum, cum bibant, colla non resupinare largeque bibere iumentorum modo.

35. Vivere palumbes ad tricensimum annum, aliquas 106
et ad quadragensimum, habemus auctores, uno tantum incommodo unguium — eodem et argumento senectae —, qui citra perniciem reciduntur. cantus omnibus similis atque idem trino conficitur versu praeterque in clausula

---

1 procurrit ad **F**^{2}**a**^{2}*v*. ad proc- *r*. 3 ut fracta *cod. Dal. cfr. Arist. h. a. IX 8 p. 613 B, 18* ὡς ἐπίληπτος οὖσα. fr- ut **R** *Sill.* fr- aut *r edd. ante Sill.* | *an* vel pedibus? *cfr. Solin. 7, 31.* | procurrit **F**^{2} *ed. Bas.* aut pr. *r. edd. vett.* 4 prehensurum **d**. press- **R**^{2}**a**. praes- *r*. | frustrans **F**^{2}**d**. -tras **F**^{1}. -trat **R**^{1}. -tratur **R**^{2}. -tans **a**. 6 vacans *Gel.* -ant **F**^{2}**a**^{2}. uocant *r*. -te *edd. ante Gel.* 7 et ad **F**. 9 ab is **F**^{2}. auis **F**^{1}**R**. aues **ad**. 10 iidem, sed *Beroaldus.* inde sed (et **Td**^{2} *in ras.*) *ll. locum nondum sanatum puto.* 14 quisque **a**^{2}. 24 aliquas **d**. reliquas (-os **a**) *r*. 26 incommodo **F**^{2}*v*. -omo- **a**^{2}. commodo **F**^{1}**d**. quo modo *r*. | *dist. ego.* | senectae **d**. -ta *r*.

gemitu, hieme mutis, a vere vocalibus. Nigidius putat,
cum ova incubet sub tecto, nominatam palumbem relin-
107 quere nidos. pariunt autem post solstitium. columbae
et turtures octonis annis vivunt. **36.** contra passeri
minimum vitae, cui salacitas par. mares negantur anno
diutius durare argumento, quia nulla veris initio apparet
nigritudo in rostro, quae ab aestate incipit. feminis lon-
108 giusculum spatium. verum columbis inest quidam et
gloriae intellectus. nosse credas suos colores varietatem-
que dispositam. qui*n* etiam ex volatu quaeritur: plaudere
in caelo varieque sulcare. qua in ostentatione ut vi*n*ctae
praebentur accipitri, inplicatis strepitu pinnis, qui non
nisi ipsis alarum umeris eliditur, alioquin soluto volatu
in multum velociores. speculatur occultus fronde latro
109 et gaudentem in ipsa gloria rapit. **37.** ob id cum iis
habenda est avis quae tinnunculus vocatur. defendit enim
illas terretque accipitres naturali potentia in tantum ut
visum vocemque eius fugiant. hac de causa praecipuus
columbis amor eorum, feruntque, si in quattuor angulis
defodiantur in ollis novis oblitis, non mutare sedem co-
lumbas — quod et auro insectis alarum articulis quaesi-
vere aliqui non aliter innoxiis vulneribus —, multivaga
alioquin ave. est enim ars illis inter se blandiri et cor-
rumpere alias furtoque comitatiores reverti.
110 (53) Quin et internuntiae in magnis rebus fuere,
epistulas adnexas earum pedibus obsidione Mutinensi in
castra consulum Decumo Bruto mittente. quid vallum et
vigil obsidio atque etiam retia amne praetenta profuere
Antonio per caelum eunte nuntio? et harum amore in-
saniunt multi. super tecta exaedificant turres iis, nobili-
tatemque singularum et origines narrant vetere iam exemplo.
L. Axius eques Romanus ante bellum civile Pompeianum

---

1 a uere **d** *Hard.* habere *r.* vere *edd. ante Hard.* 2 nominatam **d**. -ta *r.* 3 cum **R**[1]**d**. post *r.* | solstitio **d**. 5 par *v.* pars *ll.* 6 apparet **d**[2]**T**. *cfr. Arist. h. a. IX 7 p. 613 A, 30.* -reat **a**[2]*v.* -rent *r.* 10 quin *Rhen.* qui *ll.* 11 *dist. Ianus.* | vinctae *Barb.* uictae *ll.* 16 tinnunculus **d**. *cfr. Colum. VIII 8, 7.* tinungulis **F**[1]**a**. ctin **F**[2]. tinn- **R**. 23 aue **F**[2]**a**[2]*v.* ab *r.*

denariis CCCC singulae paria venditavit, ut M. Varro
tradit. quin et patriam nobilitavere in Campania gran-
dissimae provenire existimatae.
(54) Harum volatus in reputationem ceterarum quo- 111
que volucrum inpellit. **38.** Omnibus animalibus reliquis
certus et unius modi et in suo cuique genere incessus
est, aves solae vario meatu feruntur et in terra et in
aëre. ambulant aliquae, ut cornices, saliunt aliae, ut pas-
seres, merulae, currunt, ut perdices, rusticulae, ante se
pedes iaciunt, ut ciconiae, grues. expandunt alas penden-
tesque raro intervallo quatiunt *aliae*, aliae crebrius, sed
et primas dumtaxat pinnas, aliae et tota latera plaudunt, 112
quaedam vero maiore ex parte compressis volant per-
cussoque semel, aliquae et gemino ictu, aëre feruntur,
velut inclusum eum prementes eiaculantur sese in subli-
me, in rectum, in pronum. inpingi putes aliquas aut
rursus ab alto cadere has, illas salire. anates solae
quaeque sunt eiusdem generis in sublime protinus sese
tollunt atque e vestigio caelum petunt, et hoc etiam ex
aqua. itaque in foveas quibus feras venamur delapsae
solae evadunt. vultur et fere graviores nisi ex procursu 113
aut altiore cumulo inmissae non evolant, cauda reguntur.
aliae circumspectant, aliae flectunt colla, nec nullae ve-
scuntur ea quae rapuere pedibus. sine voce non volant
multae, aut e contrario semper in volatu silent. subrectae,
pronae, obliquae in latera, in ora, quaedam et resupinae
feruntur, ut, si pariter cernantur plura genera, non in
eadem natura meare videantur.
39. (55) Plurimum volant quae apodes, quia careant 114

---

4 uolatus **F**^{2}*v*. uel- **R**^{1}. rel- *r*. 7.8 et aere (*om.* in) **R**. 11 aliae *ego inserui, om. ll. cfr. nov. luc. p. 82 n. 32.* 12 aliae et **ad**. alia et *r*. | plaudunt **F**^{2}**d**. pand- **a***v*. pland- *r*. *cfr. nov. luc. p. 81.* 15 uelut **F**^{2}**a**^{2}**d***v*. uel **F**^{1}**a**^{1}. ut **R**. 16 pronum **F**^{2}**a**^{2}*v*. prob- *r*. | impingi **F**^{2}**a**^{2} *v*. pingui **Ra**^{1}. -gi **F**^{1}**d**. | putes **F**^{2}**a**^{2}*v*. potes *r*. 17 ab alto **R**^{2}**a**^{2}*v*.. ab labi *r*. 19 e **R**^{2}**d**. *om. r*. 21 fere **F**. ferae *r*. 22 *aptius videtur* innixae. 23 nec nullae **a**^{2}. nec ullae *r*. nonnullae *v*. 25 *an* aliae *pro* aut? | subrecto **RF**^{1}**a**^{1}**d**. 29 *inde ab hoc loco codex* **D** *incipit integer esse.* | *an* carent?

usu pedum, ab aliis cypseli appellantur hirundinum specie. nidificant in scopulis. hae sunt quae toto mari cernuntur, nec umquam tam longo naves tamque continuo cursu recedunt a terra ut non circumvolitent eas apodes. cetera genera residunt et insistunt, his quies nisi in nido nulla: aut pendent aut iacent.

115 (56) Et ingenia aeque varia, ad pastum maxime. **40.** caprimulgi appellantur grandioris merulae adspectu fures nocturni. interdiu enim visu carent. intrant pastorum stabula caprarumque uberibus advolant suctum propter lactis, qua iniuria uber emoritur caprisque caecitas quas ita mulsere oboritur. platea nominatur advolans ad eas quae se in mari mergunt et capita illarum morsu corripiens, donec capturam extorqueat. eadem cum devoratis se inplevit conchis, calore ventris coctas evomit atque ita ex iis esculenta eligit testas excernens.

116 **41.** (57) Villaribus gallinis et religio inest. inhorrescunt edito ovo, excutiuntque sese et circumactae purificant aut festuca aliqua sese et ova lustrant. **42.** minimae avium cardueles imperata faciunt, nec voce tantum sed pedibus et ore pro manibus. est quae boum mugitus imitetur, in Arelatensi agro taurus appellata, alioquin parva est. equorum quoque hinnitus anthus nomine herbae pabulo adventu eorum pulsa imitatur ad hunc modum se ulciscens.

117 (58) Super omnia humanas voces reddunt, psittaci quidem etiam sermocinantes. India hanc avem mittit, siptacen vocat, viridem toto corpore, torque tantum miniato in cervice distinctam. imperatores salutat et quae accipit verba pronuntiat, in vino praecipue lasciva. capiti

1 hirundinem **DFR**. 5 et **Fa**^{2}. *om r*. 8 *an* qui appellantur? *cfr. Arist. h. a. IX 30 p. 618 B, 2* ὁ δὲ καλούμενος αἰγοθήλας. | grandiores **dT** *Pint.* | merula *Pint. ex Arist. l. l.* 12 platalea *Cicero de nat. deor. II 49, 124, unde haec sumpta sunt.* 15 coctas **R**^{2}**a**^{2}*v*. concis **R**^{1}. cunctas *r*. 16 aesculeant **DF**. -lent **a**. eculeant **d**. | elegit **DFa**. ligit **d**. 17 religio inest **R**^{2}**F**^{2}**a**^{2}**d**^{2}*v*. -egiones **D**. -igiones *r*. 28 siptacen **a**. septagen *r*. sittacen *Gel.*

eius duritia eadem quae rostro. hoc, cum loqui discit, ferreo verberatur radio. non sentit aliter ictus. cum devolat, rostro se excipit, illi innititur levioremque ita se pedum infirmitati facit.

(59) Minor nobilitas, quia non ex longinquo venit, 118 sed expressior loquacitas certo generi picarum est. adamant verba quae loquantur, nec discunt tantum sed deligunt, meditantesque intra semet cura atque cogitatione intentionem non occultant. constat emori victas difficultate verbi ac, nisi subinde eadem audiant, memoria falli quaerentesque mirum in modum hilarari, si interim audierint id verbum. nec vulgaris his forma, quamvis von spectanda. satis illis decoris in spe sermonis humani est. verum addiscere alias negant posse quam ex genere earum 119 quae glande vescantur, et inter eas facilius quibus quini sint digiti in pedibus, ac ne eas quidem ipsas *nisi* primis duobus vitae annis. latior his est lingua omnibusque in suo cuique genere quae sermonem imitantur humanum, quamquam id paene in omnibus contingit. Agrippina 120 Claudi Caesaris turdum habuit, quod numquam ante, imitantem sermones hominum. cum haec proderem, habebant et Caesares iuvenes sturnum, item luscinias Graeco ac Latino sermone dociles, praeterea meditantes assidue et in diem nova loquentes, longiore etiam contextu. docentur secreto et ubi nulla alia vox misceatur, adsidente qui crebro dicat ea quae condita velit ac cibis blandiente.

---

1 hoc cum F[2]R[2]. hae cum a[2]. hoc in ea (eo a[1]) *r*. 6 certo *om*. Rd. 7 tantum R*v*. *om*. *r*. 7. 8 sed deligunt *ego*. se dil- DF[1]. et dil- dT. sed dil- *rv*. sed eligunt *Detl.*

8 cura atque F[2]a[2]*v*. -rā at- R[2]. corru at- F[1]. cruantque d. curu atque *r*. | cogitationem Rd. 11 hilarari si F[2]*v*. -re si a[2]. -lari si F[1]. -re si a[1]. -laris DR[1]d. -res R[2]. 13 spe *om*. R[1]. specie d*v*. 14 uerbum R[2]. *an* verum verba discere*?* | quam F[2]. quam quae R*v*. quae ad. que *r*. 15 eas F[2]. ea *r*. | quini F[2]a[2]*v*. in a[1]d. ni *r*. 16 nisi *v*. *om Il*. *cfr*. *Solin*. *52*, *44*.

17 latior his (is a[2]) est F[2]a[2]R *e corr*. *v*. latiores *r*. | linguae DF[1]a[1]d. -gue R[1]. 19 contingit d. -tigit *r*. 20 antea F[2].

22 sturnum item R*Dal*. it- st- *r edd*. *ante Dal*. 23. 24 in diem et assidue *ll*.*v*. *ego transposui*. 26 ac cibis R *Gel*. ad ciuis (-es F[2]) DFd[1]. ad elinis d[2]. alicui a.

121 **43.** (60) Reddatur et corvis sua gratia, indignatione quoque populi Romani testata, non solum conscientia. Tiberio principe ex fetu supra Castorum aedem genito pullus in adpositam sutrinam devolavit, etiam religione commendatus officinae domino. is mature sermoni adsuefactus, omnibus matutinis evolans in rostra in forum versus Tiberium, dein Germanicum et Drusum Caesares nominatim, mox transeuntem populum Romanum salutabat, postea ad tabernam remeans, plurium annorum adsiduo
122 officio mirus. hunc sive aemulatione vicinitatis manceps proximae sutrinae sive iracundia subita, ut voluit videri, excrementis eius posita calceis macula, exanimavit tanta plebei consternatione ut primo pulsus ex ea regione, mox et interemptus sit funusque aliti innumeris celebratum exsequiis, constratum lectum super Aethiopum duorum umeros praecedente tibicine et coronis omnium generum ad rogum usque qui constructus dextra viae Appiae ad
123 secundum lapidem in campo R*e*diculi appellato fuit. adeo satis iusta causa populo Romano visa est exsequiarum ingenium avis aut supplicii de cive Romano in ea urbe in qua multorum principum nemo deduxerat funus, Scipionis vero Aemiliani post Carthaginem Numantiamque deletas ab eo nemo vindicaverat mortem. hoc gestum M. Ser-
124 vilio *C.* Cestio cos. a. d. v kal. Apriles. nunc quoque erat in urbe Roma haec prodente me equitis Romani cornix e Baetica primum colore mira admodum nigro, deinde plura contexta verba exprimens et alia atque alia crebro addiscens. nec non et recens fama Crateri Monocerotis cognomine in Erizena regione Asiae corvorum opera venantis eo quod devehebat in silvas eos insidentes corniculi*s* umerisque. illi vestigabant agebantque eo perducta consuetudine ut exeuntem sic comitarentur et feri.

---

4 oppositam **R**. 12 posita *ll.* *an* inspersa? 16 *an* corona (= multitudine)? *cfr. VIII 145.* 18 Rediculi *ed. Bas.* rid- **R** (ic *in ras.*) $\mathbf{a}^2$**d**. ridiaculi $\mathbf{a}^1$. -aculi *r.* 20 aut *ll. v.* *an potius* ac? 24 C *v.* g. $\mathbf{R}^2$. o **Da**. ho $\mathbf{R}^1$. u''o **d**. S $\mathbf{F}^2$ *in ras.* 27 contexta **D**$\mathbf{F}^2$. -tu $\mathbf{F}^1$**ad**. -tū $\mathbf{R}^2$. -xa $\mathbf{R}^1$. 28. 29 mo'cerotis **DFad**. 31 corniculis *Dal.* -li *ll.*

tradendum putavere memoriae quidam visum per sitim 125
lapides congerentem in situlam monimenti, in qua pluvia
aqua durabat, sed quae attingi non posset. ita descen-
dere paventem expressisse tali congerie quantum poturo
sufficeret.

44. (61) Nec Diomedias praeteribo aves. Iuba cata- 126
ractas vocat et eis esse dentes oculosque igneo colore,
cetero candidis, tradens. duos semper his duces, alterum
ducere agmen, alterum cogere. scrobes excavare rostro,
inde crate consternere et operire terra quae ante fuerit
egesta. in his fetificare. fores binas omnium scrobibus.
orientem spectare quibus exeant in pascua, occasum qui-
bus redeant. alvum exoneraturas subvolare semper et
contrario flatu. uno hae in loco totius orbis visuntur, 127
in insula quam diximus nobilem Diomedis tumulo atque 3,151
delubro, contra Apuliae oram, fulicarum similes. advenas
barbaros clangore infestant, Graecis tantum adulantur miro
discrimine, velut generi Diomedis hoc tribuentes, aedemque
eam cotidie pleno gutture madentibus pennis perluunt
atque purificant, unde origo fabulae Diomedis socios in
earum effigies mutatos.

45. (62) Non omittendum est, cum de ingeniis dis- 128
serimus, e volucribus hirundines indociles esse, e terrestri-
bus mures, cum elephanti iussa faciant, leones iugum
subeant, in mari vituli totque piscium genera mitescant.

46. (63) Bibunt aves suctu, ex his quibus longa 129
colla intermittentes et capite resupinato velut infundentes
sibi; porphyrio solus morsu bibit. idem est proprio ge-
nere, omnem cibum aqua subinde tinguens, deinde pede
ad rostrum veluti manu adferens. laudatissimi in Com-
magene. rostra his et praelonga crura rubent.

47. (64) Haec quidem et *h*aematopodi multo minori, 130

---

3 aquam a². | durabat a¹d. dabat **R** *in ras.* a². drubat *r.* | posset *v.* -sit *ll.* 4 poturo **R**²d*v.* -tui **F**². -to a¹. -tero *r.* 8 tradens *ll.v. an* tradit? 14 hae **F**²d. hac **F**¹**R**². haec a². *(cfr. § 65. 85).* hoc *r.* 16 fulicarum similes *ll.v. at cfr. nov. luc. p. 29.* 18 aedemque **F**²d. ead- *r.* 32 haematopodi *vet. Dal. edd. vett.* aemant- **DF**¹**R**¹d. emant- *r.* himant- *Dal.*

quamquam eadem crurum altitudine. nascitur in Aegypto. insistit ternis digitis. praecipue ei pabulum muscae. vita in Italia paucis diebus.

(65) Graviores omnes fruge vescuntur, altivolae carne tantum. inter aquaticas mergi soli *dicuntur* devorare quae ceterae reddunt.

131 (66) Olorum similitudinem onocrotali habent, nec distare existimarentur omnino, nisi faucibus ipsis inesset alterius uteri genus. h*u*c omnia inexplebile animal congerit, mira ut sit capacitas. mox perfecta rapina sensim inde in os reddita in veram alvum ruminantis modo refert. Gallia hos septentrionali proxima oceano mittit.

132 (67) In Hercynio Germaniae saltu invisitata genera alitum accipimus quarum plumae ignium modo conluceant noctibus. in ceteris nihil praeter nobilitatem longinquitate factam memorandum occurrit: **48.** phalerides in Seleucia Parthorum et in Asia, aquaticarum laudatissimae, rursus phasianae in Colchis — geminas ex pluma aures submittunt subriguntque —, Numidicae in parte Africae Numidia; omnesque iam in Italia.

133 (68) Phoenicopteri linguam praecipui saporis esse Apicius docuit nepotum omnium altissimus gurges. attagen maxime Ionius celeber et vocalis alias, captus vero obmutescens, quondam existimatus inter raras aves. iam et in Gallia Hispaniaque capitur et *per* Alpes etiam, ubi et phalacrocoraces, avis Baliarium insularum peculiaris, sicut Alpium pyrrhocorax luteo rostro niger et praecipua sapore lagopus. pedes leporino villo nomen hoc dedere
134 cetero candidae, columbarum magnitudine. non extra terram eam vesci facile, quando nec vita mansuescit et

1 eadem *v.* in eadem *ll.* 5 soli dicuntur *Ianus.* solido ut **R**. -da ue **d**[1]. -da et **d**[2]. -da ut *r.* | deuorauere **DFR**. 9 huc *v.* hoc *ll.* *cfr. XI 135. 138.* 11 in os **F**[2]**a***v*. onos **D**. onus **F**[1]. honor **R**. in denos **d**. 12 septentrionalis **DFa**. 14 accepimus **a**. 16 *sqq. dist. ego.* 24 inter raras **F**[2]**a**[2]*v*. inter has **d**[2] *in ras.* in terras *r.* 25 per *ed. Bas.*. *om. ll. edd. vett.* 26 aues **d***v*. | peculiares **Rd***v*. 27 praecipuo **R***v*. 28 pede **DFRd**. | nomen ei **d** *Dal.* ei nomen *edd. ante Dal.*

corpus ocissime marcescit. est et alia nomine eodem a co-
turnicibus magnitudine tantum differens, croceo unctu cibis
gratissima. visam in Alpibus ab se peculiarem Aegypti et
ibim Egnatius Calvinus praefectus earum prodidit.

49. (69) Venerunt in Italiam Bedriacencibus bellis 135
civilibus trans Padum et novae aves — ita enim adhuc
vocantur — turdorum specie, paulum infra columbas
magnitudine, sapore gratae. Baliares insulae nobiliorem
etiam supra dicto porphyrionem mittunt. ibi et buteo
accipitrum generis in honore mensarum est, item vipiones.
sic vocant minorem gruem.

(70) Pegasos equino capite volucres et gryphas aurita 136
aduncitate [rostri] fabulosos reor, illos in Scythia, hos in
Aethiopia. equidem et tragopana, de qua plures adfirmant,
maiorem aquila, cornua in temporibus curvata habentem,
ferruginei coloris, tantum capite phoeniceo. nec Sirenes
inpetraverint fidem, adfirmet licet Dinon Clitarchi cele-
brati auctoris pater in India esse mulcerique earum cantu
quos gravatos somno lacerent. qui credat ista, et Me- 137
lampodi profecto aures lambendo dedisse intellectum avium
sermonis dracones non abnuat, vel quae Democritus
tradit nominando aves quarum confuso sanguine serpens
gignatur, quem quisquis ederit intellecturus sit alitum
colloquia, quaeque de una ave galerita privatim comme-
morat, etiam sine his inmensa vitae ambage circa auguria.
nominantur ab Homero scopes, avium genus, neque 138
harum saturicos motus, cum insidientur, plerisque memo-
ratos facile conceperim mente, neque ipsae iam aves no-
scuntur, quamobrem de confessis disseruisse praestiterit.

---

1 ocissime marcescit **a**^{2}. occisi marc- (emarc- **Rd**) *r*. | est et **F**^{2} *in ras.* est **ad**. esse *r*. 2 unctu **DRa**^{1}. tinctu (**F**^{2} *in ras.*) *rv*. 5 venerẽ **R**. -re/// **d**. 7 turdorum **F**^{2} *in ras.* **a**^{2}*v*. horum **a**^{1}. dorum *r*. 10 uiuiones **F**^{2}. bib- **d** *index libri*. 11 sic enim **R***v*. 13 *uncos ego posui.* rostri *glossema est ex § 196 huc illatum.* 18 cantus **DF**^{1}**R**. 20 aures **R***v*. augures *r*. auguri aures *Detl.* 21 abnuet **F**^{2}. | *cfr. Gellius X 12, 7.* 27 insidientur **d**^{2} *in ras.* **T**. -dentur **a**^{2} *in lac. Hard.* -dent *edd. ante Hard.* assidientur *r*. 28. 29 noscuntur **d**. nasc- *r*. 29 disseruisse **F**^{2}**ad**. deconseruisset **F**^{1}. deseruisset *r*.

139 **50.** (71) Gallinas saginare Deliaci coepere, unde
pestis exorta opimas aves et suopte corpore unctas devo-
randi. hoc primum antiquis cenarum interdictis exceptum
invenio iam lege Gai Fanni consulis undecim annis ante
tertium Punicum bellum, ne quid volucre poneretur prae-
ter unam gallinam quae non esset altilis, quod deinde
140 caput translatum per omnes leges ambulavit. inventum-
que deverticulum est in fraude*m* earum gallinaceos quoque
pascendi lacte madidis cibis, multo ita gratiores adpro-
bantur. feminae quidem ad saginam non omnes eliguntur,
nec nisi in cervice pingui cute. postea culinarum artes,
ut clunes spectentur, ut dividantur in tergora, ut a pede
uno dilatatae repositoria occupent. dedere et Parthi cocis
suos mores. nec tamen in hoc mangonio quicquam *totum*
placet, clune alibi, *alibi* pectore tantum laudatis.
141 (72) Aviaria primus instituit inclusis omnium generum
avibus M. Laelius Strabo Brundisi equestris ordinis. ex
eo coepimus carcere animalia coercere quibus rerum na-
tura caelum adsignaverat. **51.** maxime tamen insignis est
in hac memoria Clodi Aesopi tragici histrionis patina
HS $\overline{C}$ taxata, in qua posuit aves cantu aliquo aut humano
142 sermone vocales, HS $\overline{VI}$ singulas coemptas, nulla alia in-
ductus suavitate nisi ut in his imitationem hominis man-
deret, ne quaestus quidem suos reveritus illos opimos et
voce meritos, dignus prorsus filio a quo devoratas diximus
9,122 margaritas. non sit tamen a*rd*uum verum facere inter
duos iudicium turpitudinis, si qu*ide*m minus est summas
rerum naturae opes quam hominum linguas cenasse.

5 uolucrum a^2. 8 diuerticulum F^{2}a. | fraudem *cod. Dal.* -de *ll.* 9 madidis *codd. Gel.* maddidis DF^{1}R. -tis F^2. additis ad. 12 clune DF^{1}a^1. -nę Rd. 15 alibi *ego inserui.* 17 Laenius *Pint. cfr. Varro de re rust. III 5, 8.* 18 rerum R. rebus *r.* 18. 19 naturae R. 21 HS. $\overline{C}$ taxata *Sill.* in his taxata d (tax- *in ras.*). taxata a^2. contexa tua F^2. in ista ea ia (eua R) *r.* 22 HS $\overline{VI}$ *Sill.* nūmis (*in ras.*) senis d. his ui a^2. in his ui (VI R) *r.* 23 in his F^{2}d^2. his *r.* 26 sit Ra^2*v.* sic F^2*Detl.* si *r.* | arduum *ego nov. luc. p. 81.* auium ut R^2. ut *rv.* | uerum *ll.v. de dictione cfr. VII 130.* verear *coni. Detl.* | facere F^2 *in ras.* facile Rd. facere ui *r.* fatear facile *v.*
27 si quidem *Detl.* si quod *ll.* nisi quod *v.* | summas F^2. -ma *r.*

52. (73) Generatio avium simplex videtur esse, cum 143
et ipsa habeat sua miracula, quoniam et quadripedes ova
gignunt, chamaeleontes, lacertae, et quae diximus .... 9, 37 et 76
item serpentes. pennatorum autem infecunda sunt quae
aduncos habent ungues. cenc*h*ris sola ex his supra quaterna edit ova. tribuit hoc avium generi natura ut fecundiores essent fugaces earum quam fortes. plurima pariunt struthocameli, gallinae, perdices, soli. coitus avibus duobus modis, femina considente humi, ut in gallinis, aut stante, ut in gruibus.

(74) Ovorum alia sunt candida, ut columbis, perdici- 144
bus, alia pallida, ut aquaticis, alia punctis distincta, ut meleagridum, alia rubri coloris, ut phasianis, cenchridi. intus autem omne ovum volucrum bicolor, aquaticis lutei plus quam albi, id ipsum magis luridum quam ceteris.
piscium unus color, in quo nihil candidi. avium ova ex 145
calore fragilia, serpentium ex frigore lenta, piscium ex liquore mollia. aquatilium rotunda, reliqua fere fastigio cacuminata. exeunt a rotundissima sui parte, dum pariuntur, molli putamine, sed protinus durescente, quibuscumque emergunt portionibus. quae oblonga sint ova gratioris saporis putat Horatius Flaccus. feminam edunt quae rotundiora gignuntur, reliqua marem. umbilicus ovis a cacumine inest, ceu gutta eminens in putamine.

53. Quaedam omni tempore coeunt, ut gallinae, et 146
pariunt praeterquam duobus mensibus hiemis brumalibus. ex iis iuvencae plura quam veteres, sed minora, et in eodem fetu prima ac novissima. est autem tanta fecunditas ut aliquae et sexagena pariant, aliquae cotidie, aliquae bis die, aliquae in tantum ut effetae moriantur.

---

3 *lacunam ego indicavi. Ianus voluit* inter aquatilia item. 4 inter **R**(?). item *r*. 5 cenchris *Barb*. generis **a**². -ri (nulla) *edd. vett.* cancris *r*. 8 gallinae **F**²**a**². ne **Rd**. nae *r*. | soli **Rad**. sali *r edd. ante Hard. Ianus voluit* oti, *magis aptum sit* otides. *sed fortasse* soli *delendum est: cfr. Arist. de gener. an. III 1 p. 749 B, 17. an* aliae? 9 considente **F**²**a**²*v*. -tinente *r*. 12 punctis **F**²**a**²**d**² *in ras. v*. -ta *r*. 13 rubri **F**²**a**²*v*. probri *r*. 15 quam **F**²**a**². quo *r*. | albi *v*. alibi *ll*. | idque **d***v*. 17 lenta **d**. lenia *r*. 27 et *ll.v. an* ut?

147 Hadrianis laus maxima. columbae deciens anno pariunt,
quaedam et undeciens, in Aegypto vero etiam brumali
mense. hirundines et merulae et palumbi et turtures bis
anno pariunt, ceterae aves fere semel. turdi in cacumini-
bus arborum luto nidificantes paene contextim, in secessu
generant. a coitu decem diebus ova maturescunt in utero.
vexatis autem gallinae et columbae pinna evulsa aliave
simili iniuria diutius.

148 Omnibus ovis in medio vitelli parva inest velut san-
guinea gutta, quod esse cor avium existimant, primum
in omni corpore id gigni opinantes. in ovo certe gutta
ea salit palpitatque. ipsum animal ex albo liquore ovi
corporatur. cibus eius in luteo est. omnibus intus ca-
put maius toto corpore, oculi compressi capite maiores.
increscente pullo candor in medium vertitur, luteum cir-
149 cumfunditur. vicensimo die si moveatur ovum, iam viven-
tis intra putamen vox auditur. ab eodem tempore plu-
mescit, ita positus ut caput supra dextrum pedem habeat,
dextram vero alam supra caput. vitellus paulatim deficit.
aves omnes in pedes nascuntur, contra quam reliqua ani-
150 malia. quaedam gallinae omnia gemina ova pariunt et
geminos interdum excludunt, ut Cornelius Celsus auctor
est, alterum maiorem. aliqui negant omnino geminos ex-
cludi. plus vicena quina incubanda subici vetant. parere
a bruma incipiunt. optima fetura ante vernum aequi-
noctium. post solstitium nata non inplent magnitudinem
iustam, tantoque minus quanto serius provenere.

151 **54.** (75) Ova incubari intra decem dies edita utilis-
simum. vetera aut recentiora infecunda. subici inpari
numero debent. quarto die postquam coepere incubari,
si contra lumen cacumine ovorum adprehenso una manu
purus et uniusmodi perluceat color, sterilia existimantur

---

6 decem diebus **d**. 7 aliaue **F**^{2}*v*. -aeue *r*. 8 diutius *v*. -inus *ll*. 9 in medio **d**. in *om*. *rv*. | uituli **DFa**. 11 gigni **F** *in ras*. **ad***v*. -nunt *r*. 13 luteo **a**^{2}*v*. -to *r*. 16 si **F**^{2}**R**^{2}*v*. *om*. *r*. | mouetur **d**. 21 omnia gemina **F**^{2}**R**^{2}**d***v*. gemina **a**^{2}. omnia *r*. *cfr*. *Arist*. *h*. *a*. *VI 3 p. 562 A, 28* πάντα δίδυμα τίκτουσι. 25 a **F**^{2}**a**^{2}**d***v*. *om*. *r*. 31 una **F**^{2}. ima *r*.

esse proque eis alia substituenda. et in aqua est ex-
perimentum. inane fluitat, itaque sidentia, hoc est plena,
subici volunt. concuti vero experimento vetant, quoniam
non gignant confusis vitalibus venis. incubationi datur 152
initium .... post novam lunam, quia prius inchoata non
proveniant. celerius excluduntur calidis diebus. ideo
aestate undevicensimo educent fetum, hieme XXV. si in-
cubitu tonuit, ova pereunt, et accipitris audita voce vi-
tiantur. remedium contra tonitrus clavus ferreus sub
stramine ovorum positus aut terra ex aratro. quaedam 153
autem et citra incubitum sponte natura gignit, ut in
Aegypti fimetis. scitum de quodam potore reperitur Sy-
racusis tamdiu potare solitum, donec cooperta terra fetum
ederent ova.

55. (76) Quin et ab homine perficiuntur. Iulia 154
Augusta prima sua iuventa Tib. Caesare ex Nerone gra-
vida, cum parere virilem sexum admodum cuperet, hoc
usa est puellari augurio, ovum in sinu fovendo atque, cum
deponendum haberet, nutrici per sinum tradendo, ne inter-
mitteretur tepor. nec falso augurata proditur. nuper
inde fortassis inventum ut ova calido in loco inposita
paleis igne modico foverentur homine versante, pariterque
et stato die illinc erumperet fetus. traditur quaedam ars 155
gallinarii cuiusdam dicentis quod ex quaque esset. nar-
rantur et mortua gallina mariti earum visi succedentes in
vicem, et reliqua fetae more facientes abstinentesque se
cantu. super omnia est anatum ovis subditis atque ex-
clusis admiratio prima non plane agnoscentis fetum, mox
incerti singultus sollicite convocantis, postremo lamenta
circa piscinae stagna mergentibus se pullis natura duce.

---

5 *lacunam ego indicavi coll. Colum. VIII 5, 9* luna crescente a decima usque ad quintam decimam. 7 educunt **d***v*. 10 stramine **d***v*. -na *r*. | eretro **DF**^{1}**R**^{1}. cretro **a**^{1}. ereto **d**. 11 gignit **R**. -nunt *r*. 13 potore **F**^{2}**a**^{2}*Dal*. vini po- *edd. ante Dal. om. Hard. cfr. Arist. VI 2 p. 559 B, 2* φιλοπότης τις. 14 ederent *v*. -re *ll*. 16 t bus **F**. tibus *r*. tiberio **d** (?) *v*. 18 fouendum **DFR**. 23 illinc **F**^{2}**a**^{2}*v*. -lic **R**^{2}. milium *r*. 24 esset *v*. -sent **R**^{2}**a**^{2}. -se *r*. 29 incerti singultus *Pint*. -ti -cultuus **DF**. -ti -cultus **a**^{2}. -tis incultus **d**. -tis incubitus **Ra**^{1}.

156 **56.** (77) Gallinarum generositas spectatur crista erecta, interim et gemina, pennis nigris, ore rubicundo, digitis inparibus, aliquando et super IV digitos traverso uno. ad rem divinam luteo rostro pedibusque purae non videntur, ad opertanea sacra nigrae. est et pumilionum genus non sterile in his, quod non in alio genere alitum, sed quibus centra, fecunditas rara et incubatio ovis noxia.

157 **57.** (78) Inimicissima autem omnium generi pituita, maximeque inter messis ac vindemiae tempus. medicina in fame et cubitus in fumo, utique si e lauru aut herba sabina fiat, penna per traversas inserta nares et per omnes dies mota, cibus alium cum farre aut aqua perfusus in qua maduerit noctua aut cum semine vitis albae coctus ac quaedam alia.

158 **58.** (79) Columbae proprio ritu osculantur ante coitum. pariunt fere bina ova ...., ita natura moderante ut aliis crebrior sit fetus, aliis numerosior. palumbus et turtur plurimum terna nec plus quam bis vere pariunt, atque ita, si prior fetus corruptus est; et quamvis tria pepererint, numquam plus duobus educunt. tertium quod inritum est urinum vocant. palumbis incubat femina post
159 meridiana in matutinum, cetero mas. columbae marem semper et feminam pariunt, priorem marem, postridie feminam. incubant in eo genere ambo, interdiu mas, noctu femina. excludunt XX die, pariunt a coitu V. aestate

1 crista **F**^{2}**d**. -te **DF**^{1}**R**^{2}**a**. Xpe **R**^{1}. | erecta **R**^{2}**d***v* recta **DF**^{2}**R**^{1}**a**. -te **F**^{1}. 3 IV *ego*. quattuor *ll.v.* *nonne* quaternos? 7 contra **a d**. certa *v*. *Ianus contulit Geopon. XIV 7, 17* αἱ κέντρα ἔχουσαι ὄρνεις ἐοικότα τοῖς ἀλεκτρυόνων τρυπῶσι τὰ ᾠά. 9 messis ac *Sill.* -sis et **F**^{2}**d**. -ses ac **F**^{1}**a**. -ses ae **DR**. 12 mota **F**^{2} *in ras.* **a**^{2}*v*. emota **T**. et mota *r*. 13 aut **F**^{2} *in ras.* **R d** *Dal.* aui **D**. auis **a** *edd. ante Dal.* 16 *lacunam ego indicavi; interierunt* sed toto anno *vel* sed deciens anno: *cfr. Arist. de gen. an. III 1 p. 749 B, 18* πολλὰ μὲν οὔ, πολλάκις δέ. *h. a. VI 1 p. 558 B, 23* διτοκοῦσι μέν, ἀλλὰ .. καὶ δεκάκις τοῦ ἐνιαυτοῦ τίκτουσιν. *ib. 4 init.* πᾶσαν ὥραν. 17 palumbus **a d**. -bes **R**^{2}*v*. -bis *r*. 18 turturi **F**^{2}. -res **R**^{2}*v*. | fere **F**^{2}. 19 ita, ut si *Detl. sed cfr. Arist. h. a. VI 4 init.* 20 educant **DFa** *Detl.* | quod **R**^{2}**F**^{2}**a**^{2}*v*. *om r*.

quidem interdum binis mensibus terna educunt paria. namque XVIII die excludunt statimque concipiunt. quare inter pullos *sa*epe ova inveniuntur et alii provolant, alii erumpunt. ipsi deinde pulli quinquemenstres fetificant. et ipsae autem inter se, si mas non sit, feminae aeque 160 saliunt, pariuntque ova inrita ex quibus nihil gignitur, quae hypenemia Graeci vocant.

59. Pavo a trimatu parit. primo anno unum aut 161 alterum ovum, sequenti quaterna quinave, ceteris duodena, non amplius, intermittens binos dies ternosve parit, et ter anno, si gallinis subiciantur incubanda. mares ea frangunt desiderio incubantium. quapropter noctu et in latebris pariunt aut in excelso cubantes, et nisi molli strato excepta franguntur. mares singuli quinis sufficiunt coniugibus. cum singulae aut binae fuere, corrumpitur salacitate fecunditas. partus excluditur diebus ter novenis aut tardius tricensimo.

Anseres in aqua coeunt, pariunt vere aut, si bruma 162 coiere, post solstitium, XL prope, bis anno, si priorem fetum gallinae excludant, alia*s* plurima ova sedecim, paucissima septem. si qui subripiat, pariunt donec rumpantur. aliena non excludunt. incubanda subici utilissimum novem 163 aut undecim. incubant feminae tantum tricenis diebus, si vero tepidiores sint, XXV. pullis eorum urtica contactu mortifera, nec minus aviditas, nunc satietate nimia, nunc suamet vi, quando adprehensa radice morsu saepe conantes avellere ante colla sua abrumpunt. contra urticam remedium est stramento ab incubitu subdita radix earum.

60. Ardiolarum tria genera: leucon, as*t*eria*s*, pel*l*os. 164 hi in coitu anguntur. mares quidem cum vociferatu sanguinem etiam ex oculis profundunt. nec minus aegre pariunt gravidae. aquila tricenis diebus incubat, et fere 165 maiores alites, minores vicenis, ut miluus et accipiter.

---

1 educant F^2R *e corr.* 3 saepe *v.* sepe F^2a^2. *om. r.* 20 alias *v.* -io F^2. -ia *r.* 24 tepidiores d*v.* -ris *r.* 25 nec F^2R^2ad*v.* ne *r.* 30 asterias, pellos *v.* suasperia pelion *ll.*

singulos fere parit, numquam plus ternos, is qui aego*lio*s
vocatur et quaternos, corvus aliquando et quinos. incu-
bant totidem diebus. cornicem incubantem mas pascit.
pica novenos, melancoryphus supra XX parit, semper nu-
mero inpari, nec alia plures. tanto fecunditas maior parvis.
hirundini caeci primo pulli et fere omnibus quibus nume-
rosior fetus.

166 (80) Inrita ova, quae hypenemia diximus, aut mutua
160 feminae inter se libidinis imaginatione concipiunt aut pul-
vere, nec columbae tantum, sed et gallinae, perdices, pa-
vones, anseres, chenalopeces. sunt autem sterilia et minora
ac minus iucundi saporis et magis umida. quidam et
vento putant ea generari, qua de causa etiam zephyria
appellantur. urina autem vere tantum fiunt incubatione
167 derelicta, quae alii cynosura dixere. ova aceto macerata
in tantum emolliuntur ut per anulos transeant. servari
ea in lomento aut hieme in paleis, aestate in furfuribus
utilissimum. sale exinaniri creduntur.

168 **61.** (81) Volucrum animal parit vespertilio tantum,
cui et membranaceae pinnae uni. eadem sola volucrum
lacte nutrit ubera admovens. parens geminos volitat am-
plexa infantes secumque portat. eidem coxendi*x* una
traditur, et in cibatu culices gratissimi.

169 **62.** (82) Rursus in terrestribus ova pariunt serpentes,
de quibus nondum dictum *e*st. coeunt complexu, adeo
circumvolutae sibi ipsae ut una existimari biceps possit.
viperae mas caput inserit in os, quod illa abrodit vo-
170 luptatis dulcedine. terrestrium eadem sola intra se parit

---

1 is—2 quaternos *om.* **DF^{1}Rad** (**d^{1}** *etiam* corvus). 1 aegolios *v.* -onos **R^{2}**. -ornos **F^{2}**. egonus **dT**. *Arist. h. a. VI 6 p. 563 A, 31* ὁ δ' αἰτώλιος, *sed* ὁ δὲ γώλιος *cod. P*, ὁ δ' αἰγώλιος *Bussemaker et Pikkolos*. 5 inequalia **a** *edd. vett.* nec alia *r.* plures *codd. Gel.* in pluris **a**. in -es *r.* | tanta **F^{2}a^{2}**. 6 pullis **DF^{1}a^{1}**. -li sunt **F^{2}**. 14 urina **F^{2}R^{2}**. haec **a** *edd. ante Sill.* n̍ **d**. in *r.* | urina fiunt *edd. ante Hard.* 17 in furfuribus **R***v.* furf- *r.* 19 tantum **F^{2}***v.* in tant- *r.* 20 membranaceae **F^{2}Rd**. -cae **DF^{1}a^{1}**. -na ceu **a^{2}**. | pennae **a^{2}d**. pemne **Da^{1}**. | um **a^{1}**. uni *r.* *cfr. nov. luc. p. 85.* 21 admonens **R** *e corr.* **a^{2}**. -uet **d**. -uit *r.* 22 coxendix *v.* -dis *ll.* 25 est *ed. Bas.* sit *ll.*

ova unius coloris et mollia ut pisces. tertia die intra
uterum catulos excludit, dein singulis diebus singulos parit,
XX fere numero. itaque ceteri tarditatis inpatientes per-
rumpunt latera occisa parente. ceterae serpentes con-
texta ova in terra incubant et fetum sequente excludunt
anno. crocodili vicibus incubant, mas et femina. sed re-
liquorum quoque terrestrium reddatur generatio.

63. (83) Bipedum solus homo animal gignit. homini 171
tantum primi coitus paenitentia, augurium scilicet vitae
a paenitenda origine. ceteris animalibus stati per tem-
pora anni concubitus, homini, ut dictum est, omnibus horis 7, 38
dierum noctiumque. ceteris satias in coitu, homini prope 172
nulla. Messalina Claudi Caesaris coniunx regalem hanc
existimans palmam elegit in id certamen nobilissimam e
prostitutis ancillam mercenariae stipis eamque nocte ac
die superavit quinto atque vicensimo concubitu. in ho-
minum genere maribus deverticula veneris excogitata,
omnia scelere naturae, feminis vero abortus. quantum in
hac parte multo nocentiores quam ferae sumus! viros avi-
diores veneris hieme, feminas aestate Hesiodus prodidit.

Coitus aversis elephantis, camelis, tigribus, lyncibus, 173
rhinoceroti, leoni, dasypodi, cuniculis, quibus aversa geni-
talia. cameli etiam solitudines aut secreta certe petunt,
neque intervenire datur sine pernicie. coitus tota die, et
his tantum ex omnibus quibus solida ungula. in quadri-
pedum genere mares olfactus accendit. avertuntur et
canes, phocae, lupi in medio coitu invitique etiam co-
haerent. supra dictorum plerumque feminae priores super- 174
veniuntur, in reliquis mares. ursi autem, ut dictum est, 8, 126
humanitus strati, irenacei stantes ambo inter se complexi,
feles mare stante, femina subiacente, vulpes in latera
proiectae maremque femina amplexa. taurorum cervorum-

13 hanc F^2 *edd. ante Dal.* hoc *Dal.* *om. r Hard.* 17 maribus D^2*v.* -nibus *r.* 18 scelerae D^{1}F. -ra R. 24 tota die F^{2}a^2 *in ras.* R^2*v.* tote *r.* 26 accendit d. antced- Fa. antecede- *r.* 27 medio *ego e Strackii et Littraei versionibus.* medioque *ll. v.* 28. 29 superueniunt Fd. 32 amplexa F^2*v.* comp- d. amplexe R. -xae *r.*

que feminae vim non tolerant, ea de causa ingrediuntur in conceptu. cervi vicissim ad alias transeunt et ad priores redeunt. lacertae ut ea quae sine pedibus sunt circumflexu venerem novere.

175 Omnia animalia quo maiore corpore hoc minus fecunda. singulos gignunt elephanti, cameli, equi. acanthis duodenos, avis minima. ocissime pariunt quae plurimos gignunt. quo maius est animal, tanto diutius formatur in utero. diutius gestantur quibus longiora sunt vitae spatia,
176 neque crescentium tempestiva ad generandum aetas. quae solidas habent ungulas singulos, quae bisulcas et geminos pariunt. quorum in digitos pedum fissura divisa est, ea numerosiora in fetu. sed superiora omnia perfectos edunt partus, haec inchoatos, in quo sunt genere leaenae, ursae, et vulpes informe etiam magis quam supradicta parit, rarumque est videre parientem. postea lambendo calefaciunt fetus omnia ea et figurant. pariunt plurimum
177 quaternos. caecos autem gignunt canes, lupi, pantherae, thoes.

Canum plura genera. Laconicae octavo mense utr*im*que generant. ferunt sexaginta diebus et plurimum tribus. ceterae canes et semenstres coitum patiuntur. inplentur omnes uno coitu. quae ante iustum tempus concepere diutius caecos habent catul*os*, *nec* omnes totidem diebus. existimantur in urina attollere crus fere semenstres. id est signum consummati virium roboris. feminae hoc idem
178 sidentes. partus duodeni quibus numerosissimi, cetero quini, seni, aliquando singuli, quod prodigiosum putant, sicut omnes mares aut omnes feminas gigni. primos quo*s*que mares pariunt, in ceteris alternant. ineuntur a partu sexto mense. octonos Laconicae pariunt. propria in eo genere maribus labore salacitas. vivunt Laconici annis denis, feminae duodenis, cetera genera XV annos,

1 feminae **R**v. minime d. minae r. 12 ea *Dal.* *del.* F^2. e r. eo *edd. vett.* 15 informa DFa. -mia dv. *an* informes? 20. 21 utrimque v. -rumque *ll.* 24 catulos nec v. -lis R. -li se r. 30 quosque *Ianus.* quoque *ll.v.* 32 labore *Brot.* -res *ll.* -ris (alacritas) *edd. ante Brot.* 33 XV annis d.

aliquando et XX, nec tota sua aetate generant fere a duo-
decimo desinentes.
Felium et ichneumonum reliqua ut canum. vivunt 179
annis senis. dasypodes omni mense pariunt et super-
fetant, sicut lepores. a partu statim inplentur. concipiunt
quamvis ubera siccante fetu. pariunt *autem* caecos. ele- 175 8,28
phanti, ut diximus, pariunt singulos magnitudine vituli
trimenstris. cameli duodecim mensibus ferunt, a trimatu
pariunt vere iterumque post annum inplentur a partu.
equas autem post tertium dem*um* aut post unum ab enixu 180
utiliter admitti putant coguntque invitas. *asinas* et septi-
mo die concipere facillime creditur. equarum iubas ton-
dere praecipiunt, ut asinorum coitum patiantur humilitate;
comantes enim gloria superbire. a coitu solae animalium
currunt exadvers*us* aquilonem austrumve, prout marem
aut feminam concepere. colorem ilico mutant rubriore
pilo vel quicumque sit pleniore. hoc argumento desinunt
admittere, etiam *v*olentes. nec inpedit partus quasdam
ab opere falluntque gravidae. vicisse Olympia praegnantem
Echecratidis Thessali invenimus. equos et canes et sues 181
initum matutinum adpetere, feminas autem post meridiem
blandiri diligentiores tradunt. equas domitas LX diebus
equire ante quam gregales, sues tantum coitu spumam
ore fundere, verrem subantis audita voce, ni admittatur,
cibum non capere usque in maciem, feminas autem in
tantum efferari ut hominem lancinent, candida maxime
veste indutum. rabies ea aceto mitigatur naturae adsperso.
aviditas coitus putatur et cibis fieri, sicut viro eruca, pe- 182
cori caepa. quae ex feris mitigentur non concipere, ut

---

1 XX T. uicenos d*(?)*. uiginti *r*. 6 autem *Ianus*. ñ Rd. non *r edd. ante Hard.* vero *Hard.* 8 a, R²F²a²*v*. u DF¹. ut a¹. in d. e R¹. 10 demum *Ianus*. diem *ll.v. cfr. Arist. h. a. VI 22 p. 576 B, 30* 11 asinas *inserui cum Url. vind. n. 197.* | et *ego.* et muliter (*pro* utiliter) a¹. et mulier *rv. cfr. nov. luc. p. 98.* 15 exadversus *coni. Sill.* -sos D. -so *rv.*
18 volentes *edd. ante Hard. cfr. § 182 extr.* nol- *ll. Hard.*
21 initium FR. hinnitum d. 22 LX Rd*(?)* sexaginta DFa. 26 efferari d*v*. -erri *r*. | lancinent R². lac- D¹R¹Fd. lacerent *rv*.

anseres, apros vero tarde et cervos nec nisi ab infantia educatos mirum est. quadripedum praegnantes venerem arcent praeter equam et suem. sed superfetant dasypus et lepus tantum.

183 **64.** (84) Quaecumque animal pariunt in capita gignunt circumacto fetu sub enixum, alias in utero porrecto. quadripedes gestantur extensis ad longitudinem cruribus et alvum suam adplicatis, homo in semet conglobatus inter
184 duo genua naribus sitis. molas, de quibus ante diximus,
7,63 gigni putant ubi mulier non ex mare, verum ex semet ipsa tantum conceperit. ideo nec animari, quia non sit ex duobus, altricemque habere per se vitam illam quae satis arboribusque contingat. **65.** ex omnibus, quae perfectos fetus, sues tantum et numerosos edunt, nam plures contra naturam solidipedum aut bisulcorum.

185 (85) Super cuncta est murium fetus, haud sine cunctatione dicendus, quamquam sub auctore Aristotele et Alexandri Magni militibus. generatio eorum lambendo constare, non coitu, dicitur. ex una genitos CXX tradiderunt, apud Persas vero praegnantes in ventre parentis repertas. et salis gustatu fieri praegnantes opinantur.
618 itaque desinit mirum esse unde vis tanta messes populetur murium agrestium, in quibus illud adhuc quoque latet, quonam modo illa multitudo repente occidat. nam nec exanimes reperiuntur neque exstat qui murem hieme in agro effoderit. plurimi ita ad Troada proveniunt, et iam inde fugaverunt incolas. proventus eorum siccitatibus. tradunt etiam obituris vermiculum in capite gigni. Aegyptiis

---

6 fetu *om.* **Rd.** | alias *Barb.(?)* -ia *ll.* *cfr. Arist. h. a. VII 8 p. 586 B, 6 et A, 35.* antea *Detl.* | porrecto *Barb.(?)* -ta *ll.* 7 extentis **R.** 10 ex semet **Fa²d.** a s- **R.** ea s- *r.* 14 sues tantum *Gel.* sue tantus **R.** uetantus **DF¹.** -tos *r.* | numeros **F¹.** in humerosos **a².** | nam *ego.* item *ll.v.* *sententia est*: nam plures [fetus edere est] contra naturam *cet.* *cfr. § 176 et Arist. de gen. an. IV 6 init.* 20 praegnantes in *Barb.* in -antis (-atis **R**) *ll.* | utero *edd. ante Hard.* | parentis *Barb.* -rientis *ll.* *cfr. Arist. h. a. VI 37 p. 580 B, 30* 23 adhuc quoque *ego.* quoque adhuc *ll.v.* 26 itaque **a** *edd. ante Dal.* 28 capite **F²d.** coitu **a.** cante *r.* | aegyptiis **F²a²v.** -ti **d.** -tii *r.*

muribus durus pilus sicut irenaceis. iidem bipedes ambulant ceu Alpini quoque.

Cum diversi generis coiere animalia, ita demum gene- 187
rant, si tempus nascendi par habent.

Quadripedum ova gignentium lacertas ore parere, ut creditur vulgo, **Aristoteles** negat. neque incubant *eae*dem, oblitae quo sint in loco enixae, quoniam huic animali nulla memoria. itaque per se catuli erumpunt.

66. (86) Anguem ex medulla hominis spinae gigni 188
accipimus a multis. pleraque enim occulta et caeca origine proveniunt, etiam in quadripedum genere, **67.** sicut salamandrae, animal lacertae figura, stellatum, numquam nisi magnis imbribus proveniens et serenitate desinens. huic tantus rigor ut ignem tactu restinguat non alio modo quam glacies. eiusdem sanie, quae lactea ore vomitur, quacumque parte corporis humani contacta toti defluunt pili, idque quod contactum est colorem in vitiliginem mutat.

68. (87) Quaedam ergo gignuntur ex non genitis et 189
sine ulla simili origine, ut supra dicta et quaecumque 188
aestas aut ver statumque tempus anni generant. ex his quaedam nihil gignunt ut salamandrae, neque est in his masculum femininumve, sicut neque in anguillis omnibusque quae nec animal nec ovum ex sese generant. neutrum est et ostreis genus et ceteris adhaerentibus vado
vel saxo. quae autem per se generantur, si in mares et 190
feminas discripta sunt, generant quidem aliquid coitu, sed inperfectum ac dissimile et ex quo nihil amplius gignatur, ut vermiculos muscae. id magis declaravit natura eorum quae insecta d*i*cuntur, arduae explanationis omnia et pri-

6. 7. eaedem *v.* eod- *ll.* 14 tactus **F^{1}a**. | restinguat **F^2**. rex tinguat **D**. ext- *rv.* 19 uero **Rdv**. ergo *r.* 21 aestas aut **a^2***v. om. r.* | uer statumque **a^{2}R^2***v. om. r. dubitari possit de vv.* aestas aut *propter Arist. h. a. V 8 p. 542 A, 22 et V 19 p. 551 A, 2.* | generat **d***v.* 23 genus masculum **Rd***v. cfr. Arist. h. a. IV 11 init.* 23. 24 omnibusque **d***v.* que *om. r.* 24 ex sese **Fa^{2}d**. et sese **Da^1**. *om.* **R**. 27 discripta **a^1**. desc- *rv.* 29 earum **FRad**. 30 dicuntur *v.* ducu- **Ra^{2}d**. duca- *r.*

vatim dicato opere narranda. quapropter ingenium praedictorum et reliqua subtexetur edissertatio.

191 **69.** (88) Ex sensibus ante cetera homini tactus, dein gustatus. reliquis superatur a multis. aquilae clarius cernunt, vultures sagacius odorantur, liquidius audiunt talpae. obrutae terra, tam denso atque surdo naturae elemento, praeterea voce omni in sublime tendente, sermonem exaudiunt et, si de iis loquare, intellegere etiam
192 dicuntur et profugere. auditus cui hominum primo negatus est, huic et sermonis usus ablatus, nec sunt naturaliter surdi ut non iidem sint et muti. in marinis ostreis auditum esse non est verisimile, sed ad sonum mergere se dicuntur *solenes*. ideo et silentium in mari piscantibus.

193 **70.** (89) Pisces quidem auditus nec membra habent nec foramina, audire tamen eos palam est, utp*o*te cum plausu congregari feros ad cibum adsuetudine in quibusdam vivariis spectetur, et in piscinis Caesaris genera piscium ad nomen venire, quosdamque singulos. itaque produntur etiam clarissime audire mugil, lupus, salpa, chromis, et ideo in vado vivere.

194 (90) Olfactum iis esse manifeste patet, quippe non omnes eadem esca capiuntur et prius quam adpetant odorantur. quosdam et speluncis latentes salsamento inlitis faucibus scopuli piscator expellit velut sui cadaveris agnitionem fugientes, conveniuntque ex alto etiam ad quosdam odores, ut saepiam ustam et polypum, quae ideo coiciuntur in nassas. sentinae quidem navium odorem procul
195 fugiunt, maxime tamen piscium sanguinem. non potest petris avelli polypus; idem cunila admota ab odore pro-

---

13 solenes *Hard. ex Arist. h. a. IV 8 p. 535 A, 14* σωλῆνες. -nere F^2. -nent F^1. -nt *r*. 16 utpote *Dal.* ut pute F^2. ut pate DF^1. ut patet *r edd. ante Dal.* 25 velut — 26 fugientes *videntur in v. 29 post* sanguinem *transponenda, nisi vero Plinius male intellexit Arist. l. l. p. 534 A, 19. cfr. ib. B, 2.* 27. 28 coiciuntur F^2. coiguntur DF^1. cog- *r*. 30 petris *ll. v. sed Arist. l. l. p. 534 B, 27* escam *intellegit. an* escis? | cunila d*Barb.* cunicula (un- R) *r*. κόνυζαν *Arist. l. l.*

tinus resilit. purpurae quoque faetidis capiuntur. nam de reliquo animalium genere quis dubitet? cornus cervini odore serpentes fugantur, sed maxime styracis; origani aut calcis aut sulpuris formicae necantur. culices acida petunt, ad dulcia non advolant.

71. Tactus sensus omnibus est, etiam quibus nullus alius. nam et ostreis et terrestrium vermibus quoque.

(91) Existimaverim omnibus sensum et gustatus esse. 196
cur enim alios alia sapores adpetant? in quo vel praecipua naturae *artificis* vis. alia dentibus praedantur, alia unguibus, alia rostri aduncitate carpunt, alia latitudine eruunt, alia acumine excavant, alia sugunt, alia lambunt, sorbent, mandunt, vorant. nec minor varietas in pedum ministerio, ut rapiant, distrahant, teneant, premant, pendeant, tellurem scabere non cessent.

72. (92) Venenis capreae et coturnices, ut diximus, 197
pinguescunt, placidissima animalia, at serpentes ovis, spe- 69
ctanda quidem draconum arte. aut enim solida hauriunt, si iam fauces capiunt, quae deinde in semet convoluti frangunt intus atque ita putamina extussiunt, aut si tenerior est catulis adhuc aetas, orbe adprehensa spirae ita sensim vehementerque praestringunt, ut amputata parte ceu ferro e reliqua quae amplexu tenetur sorbeant. simili modo avibus devoratis solidis contentione plumam et ossa revomunt.

(93) Scorpiones terra vivunt. serpentes, cum occasio 198
est, vinum praecipue adpetunt, cum alioqui exiguo indigeant potu. eaedem minimo et paene nullo cibo, cum

2. 3 ceruini *ll.v. intercidisse videtur* usti *vel* incensi: *cfr. VIII 118. XXVIII 149. XII 81.* 3 *pro* serpentes *Pint. voluit* insecta *coll. Arist. l. l. v. 24, qui formicas dicit et* τὰ πλεῖστα τῶν τοιούτων. 10 artificis vis *ego nov. luc. p. 58 n. 20.* arcitae et hio is (fibis **d**. uiuis **T**) **DF**¹**dT**. arcitae /////his **a**¹. artae ethiois **F**². architectio his **R** *e corr.* -ctiq; Ex his **a**². -ctique vis *edd. ante Dal.* -ctio *Dal.* -ctae (-ti *Ianus*) vis *Hard.* artificia *Detl.* 12 ruunt *v. cfr. XI 159.* 17 ouis **d**. oua *r.* 21 est **F**²**a**²**d**. et *r.* 24 contritione *codd. Barb.* | et ossa **F**²**a**² *Dal. sed haud scio an falsum sit.* et cita (-tha **R**) *r.* excitam *Hard.* plurima et cetera ossa *edd. vett.*

adservantur inclusae, sicuti aranei quoque, alioqui suctu
viventes. ideo nullum interit fame aut siti venenatum.
nam neque calor his nec sanguis nec sudor, quae avi-
ditatem naturali sale augent. in quo genere omnia magis
199 exitialia, si suum genus edere antequam noceant. condit
in thesauros maxillarum cibum sp*h*ingiorum et satyrorum
genus. mox inde sensim ad mandendum manibus expr*o*-
mit, et quod formicis in annum sollemne est his in dies
vel horas. **73.** unum animal digitos habentium herba
alitur, lepus; sed et fruge solidipedes et e bisulcis sues
omni cibatu et radicibus. solidipedum volutatio propria.
serratorum dentium carnivora sunt omnia. ursi et fruge,
fronde, vindemia, pomis vivunt et apibus, cancris etiam
200 ac formicis. lupi, ut diximus, et terra in fame. pecus
8, 83 potu pinguescit, ideo sal illis aptissimus. item veterina,
quamquam et fruge et herba. sed ut bibere sic edunt.
ruminant praeter iam dicta silvestrium cervi, cum a nobis
aluntur, omnia autem iacentia potius quam stantia, et
hieme magis quam aestate, septenis fere mensibus. pon-
tici quoque mures simili modo remandunt.

201 (94) In potu autem quibus serrati dentes lambunt,
et mures hi vulgares quamvis ex alio genere sint. quibus
continui dentes sorbent, ut equi, boves. neutrum ursi,
sed aquam quoque morsu vorant. in Africa maior pars
ferarum aestate non bibunt inopia imbrium, quam ob
causam capti mures Libyci, si bibere, moriuntur. orygem
perpetuo sitientia Africae generant ex natura loci potu
carentem, et mirabili modo ad remedia sitientium. namque
Gaetuli latrones eo durant auxilio repertis in corpore
202 eorum saluberrimi liquoris vesicis. insidunt in eadem
Africa pardi condensa arbore, occultatique earum ramis in
praetereuntia desiliunt atque e volucrum sede grassantur.

---

1 suctu **F**^{2}**d***v*. ru- *r*. 3 his **d**. is *r*. | sanguis **d**. -inis *r*.
6 sphingiorum *Barb*. spi- **DR**. spo- **d**. spingionum *r*.
7.8 expromit *ed. Bas.* -primit *ll*. 10 sues **R**^{2}**d***v*. suis *r*.
16 ut bibere **F**^{2}**a**^{2}*v*. uiuere *r*. 21 potu **T**. -tum **F**^{1}**a**^{2}. pon-
tum *r*. 27 africae **d**. -ca *r*. | naturi loco **a**^{1}. -rali loco **a**^{2}.
28 carentem **R**. -te *r*. 29 in *v*. pro in **F**^{2}**a**^{2}. pro *r*.

feles quidem quo silentio, quam levibus vestigiis obrepunt avibus! quam occulte speculatae in musculos exsiliunt! excrementa sua effossa obruunt terra intellegentes odorem illum indicem sui esse.

74. (95) Ergo et alios quosdam sensus esse quam 203 supra dictos haud difficulter apparet. sunt enim quaedam his bella amicitiaeque, unde et adfectus, praeter illa quae de quibusque eorum suis diximus locis. dissident olores et aquilae, corvus et ch*l*oreus noctu invicem ova exquirentes, simili modo corvus et mi*l*uus, illo praeripiente huic cibos, cornices atque noctua, aquila et trochilus, si credimus, quoniam rex appellatur avium, noctua et ceterae 204 minores aves, [rursus cum terrestribus] .... mustela et cornix, turtur et pyrallis, ichneumones vespae et phalangia aranei, aquaticae *br*ent*h*os et gavia *et* harpe, ... et triorchis accipiter, sorices et ardiolae invicem fetibus insidiantes. aegithus avis minima cum asino; spinetis enim se scabendi causa atterens nidos eius dissipat, quod adeo pavet ut voce omnino rudentis audita ova eiciat, pulli ipsi metu cadant; igitur advolans ulcera eius rostro excavat. vulpes et ni*s*i, angues et mustelae et sues. aesalon 205 vocatur parva avis ova corvi frangens, cuius pulli infestantur a vulpibus. invicem haec catulos eius ipsamque vellit. quod ubi viderunt corvi, contra auxiliantur velut adversus communem hostem. et acanthis in spinis vivit. idcirco asinos et ipsa odit flores spinae devorantes. aegithum vero anthus in tantum ut sanguinem eorum credant non

---

9 chloreus *Turnebus adv. 18, 16.* clo- *edd. vett.* cho- *ll. sed Arist. h. a. IX 1 p. 609 A, 7* πίπρα καὶ χλωρεύς. 11 aquila *ego.* -lae *ll.v.* 12 noctua *ego.* -ae *ll.v.* 13 *uncos ego posui et lacunam indicavi. exspectamus* trochilus et mustela et cornix, *cfr. Arist. l. l. v. 17.* 15 aquatica/// **F**. | brenthos *Detl. coll. Arist. l. l. v. 23.* uentos **F**[2]. *om. r.* anates *v.* | et *om.* **Da**[2]. | gavia et *Detl.* -iae **DRa**[1]. -ia **F**[2]**a**[2]. -i **F**[1]**d**. | *lacunam ego indicavi. desunt* rubeta et anguis, *cfr. Arist. l. l. v. 24* τριόρχης δὲ καὶ φρῦνος καὶ ὄφις. 21 nisi (= κίρκοι *ap. Arist. l. l. B, 3*) *Turnebus.* mili **F**[2]. nili *ll. Dal.* milui *edd. ante Dal. Detl.* | et *ante* mustelae *om.* **R**. 26 flores **F**[2]**a**[2]**d**. -rē **R** *e corr.* -ra *r.* 27 anthus **d***v.* *om. r.* *cfr. Arist. l. l. p. 610 A, 7.*

206 coire multisque ob id veneficiis infament. dissident thoes ac leones, et minima aeque ac maxima. formicosam arborem urucae cavent. librat araneus se filo in caput serpentis porrectae sub umbra arboris suae tantaque vi morsu cerebrum adprehendit, ut stridens subinde et vertigine rotata ne filum quidem pendentis rumpere, adeo non fugere queat. nec finis ante mortem est.

207 (96) Rursus amici pavones et columbae, turtures et psittaci, merulae et turtures, cornix et ardiolae contra vulpium genus communibus inimicitiis, harpe et miluus contra triorchin. quid, non et adfectus indicia sunt etiam
8, 61 in serpentibus, inmitissimo animalium genere? dicta sunt quae Arcadia narrat de domino [a dracone] servato et
208 agnito voce draconi. de aspide miraculum Phylarcho reddatur. is enim auctor est, cum ad mensam cuiusdam veniens in Aegypto aleretur adsidue enixa catulos, quorum ab uno filium hospitis interemptum, illam reversam ad consuetudinem cibi intellexisse culpam et necem intulisse catulo, nec postea in tectum id reversam.

209 77. (97) Somni quaestio non obscuram coniectationem habet. in terrestribus omnia quae coniveant dormire manifestum est. aquatilia quoque exiguum quidem, etiam qui de ceteris dubitant, dormire tamen existimant, non oculorum argumento, quia non habent genas, verum ipsa quiete cernuntur placida ceu soporata, neque aliud quam caudas moventia et ad tumultum aliquem expavescentia.
210 de thynnis confidentius adfirmatur. iuxta ripas enim aut petras dormiunt, plani autem piscium in vado, ut manu saepe tollantur. nam delphini ballaenaeque stertentes etiam audiuntur. insecta quoque dormire silentio apparet, quae ne luminibus quidem admotis excitentur.

211 (98) Homo genitus premitur somno per aliquot men-

---

1 ob id **R**. id *r*. | thoes *v*. *cfr*. *Arist*. *l*. *l*. *v*. *14*. thopes **d**. iho- **Da**. hio- **F**². ho- **F**¹. io- **R**. 3 erucae **F**²**R**². murice **d**. 13 *uncinos ego posui*. 14 agnita **R** *e corr*. | draconis **DFa**. 21 conîueant (-nn- **R**²**d**) **F**²**R**²**d**. -iuant **F**². -tuant **Da**. -tinuant **R**¹. 24 qui **R**. quia *rv*. 25 alia **DF**¹**ad**. 26 caudis **DFad**. 31 qua **Fa**.

ses, dein longior in dies vigilia. somniat statim infans. nam et pavore expergiscitur et suctum imitatur. quidam vero numquam, quibus mortiferum fuisse signum contra consuetudinem somnium invenimus exempla. magnus hic invitat locus et diversis refertus documentis, utrumne sint aliqua praescita animi quiescentis qua*que* fiant ratione, an fortuita res sit ut pleraque. si exemplis agatur, profecto paria fiant. a v*i*no et a cibis proxima atque in redormitione vana esse visa prope convenit. est autem somnus nihil aliud quam animi in medium sese recessus. praeter hominem somniare equos, canes, boves, pecora, 212 capras palam est. ob hoc creditur et in omnibus quae animal pariant. de iis quae ova gignunt incertum est, sed dormire ea certum.

Verum et ad insecta transeamus.

C. PLINI SECUNDI
NATURALIS HISTORIAE
LIBER XI.

---

(1) Restant inmensae subtilitatis animalia, quando 1 aliqui ea neque spirare et sanguine etiam carere prodiderunt. **1.** multa haec et multigenera, terrestrium volucrumque vita: alia pinnata, ut apes, alia utroque modo, ut formicae, aliqua et pinnis et pedibus carentia, ut ..., iure omnia insecta appellata ab incisuris quae nunc cervicium loco, nunc pectorum atque alvi, praecincta separant

---

1 somniai **D**. -ia **RF**^{1}**a**^{1}. 5 refertus **F**^{2}**d**. -tur *r*. 6 quaque *coni. Sill.* qua *ll.v.* 8 a uino *v.* autumno *ll.* 15 et *om.* **R**. | *post* transeamus *addunt ll.v.* haec namque restant inmensae subtilitatis animalia. 22 *post* vita *videtur membrum intercidisse* alia pinnis carentia ut scolopendrae, *cfr. Arist. h. a. IV 1 p. 523 B, 17.* 23 *lacunam ego indicavi; nomen insecti deest.* ut **F**^{2}**R** *e corr.* et **ad**. e **D**. *om.* **F**^{1}*v*. 24 iuri **F**^{1}**R**^{1}**D**. 24. 25 ceruitium **d**. -icum **R***v*.

membra, tenui modo fistula cohaerentia. aliquis vero non
tota incisura, eam ambiente ruga, sed in alvo aut superne
tantum imbricatis flexilibus vertebris, nusquam alibi spe-
2 ctatiore naturae rerum artificio. **2.** in magnis siquidem
corporibus aut certe maioribus facilis officina sequaci ma-
teria fuit. in his tam parvis atque tam nullis quae ratio,
quanta vis, *qu*am inextricabilis perfectio! ubi tot sensus
collocavit in culice? — et sunt alia dictu minora — sed
ubi visum in eo praetendit? ubi gustatum adplicavit? ubi
odoratum inseruit? ubi vero truculentam illam et portione
3 maximam vocem ingeneravit? qua subtilitate pinnas ad-
ne*xu*it, praelongavit pedum crura, disposuit ieiunam ca-
veam uti alvum avidam, sanguinis et potissimum humani
sitim accendit! telum vero perfodiendo tergori quo spicu-
lavit ingenio, atque ut in capaci, cum cerni non possit
exilitas, reciproca generavit arte ut fodiendo acuminatum
pariter sorbendoque fistulosum esset! quos teredini ad
4 perforanda robora cum sono teste dentes adfixit, potissi-
mumque e ligno cibatum fecit! sed turrigeros elephan-
torum miramur umeros taurorumque colla et truces in
sublime iactus, tigrium rapinas, leonum iubas, cum rerum
natura nusquam magis quam in minimis tota sit. qua-
propter quaeso, ne legentes, quoniam ex his spernunt
multa, etiam relata fastidio damnent, cum *in* contem-
platione naturae nihil possit videri supervacuum.
5 **3.** (2) Insecta multi negarunt spirare, idque ratione
persuadentes, quoniam viscera interiora nexus spirabilis
non inesse*nt*. itaque vivere ut fruges arboresque, sed
plurimum interesse spiret aliquid an vivat. eadem de
causa nec sanguinem his esse, qui sit nullis carentibus
corde atque iecore. sic nec spirare ea quibus pulmo

---

2 ruga **F**[2]. -am **R**[2]. roga **R**[1]d. -as *r*. 3 flexilibus **F**[2]**R**[2]. -li *r*. 6 *an* atque etiam? 7 quam *ed. Bas.* tam *ll.* 11. 12 adnexuit *v.* -ectit *ll.* 12. 13 caueam *codd. Barb.* -uam *ll.* 13 *dist. ego.* | potissimam **DF**[1]**R**d. 16 genera uitare **R**. 24 in *v.* *om. ll.* 27 inter et ora *Detl.* *deleri vult Georges philol. XXXII p. 690.* 28 inessent *Ianus cum Url. vind. n. 198.* -set *ll.v.* 29 aliquid **F**[2]*v*. -is *r*.

desit. unde numerosa quaestionum series exoritur. iidem 6 enim et vocem esse his negant in tanto murmure apium, cicadarum sono, et alia quae suis aestimabuntur locis. nam mihi contuenti semper suasit rerum natura nihil incredibile existimare de ea. nec video, cur magis possint non trahere animam talia et vivere quam spirare sine visceribus, quod etiam in marinis docuimus quamvis ar- 9, 16 sqq. cente spiritum densitate et altitudine umoris. volare qui- 7 dem aliqua et animatu carere in ipso spiritu viventia, habere sensum victus, generationis, operis atque etiam de futuro curam, et quamvis non sint membra quae velut carina sensus invehant, esse tamen iis auditum, olfactum, gustatum, eximia praeterea naturae dona, sollertiam, animum, artem, quis facile crediderit? sanguinem non esse 8 iis fateor, sicut terrestribus quidem, cunctis inter se similem. verum ut saepiae in mari sanguinis vires atramentum optinet, purpurarum generi infector ille sucus, sic et insectis quisquis est vitalis umor, hic erit sanguis. denique existimatio sua cuique sit: nobis propositum est naturas rerum manifestas indicare, non causas indagare dubias.

4. (3) Insecta, ut intellegi possit, non videntur habere 9 nervos, nec ossa nec spinas nec cartilaginem nec pinguia nec carnes, ne crustam quidem fragilem, ut quaedam marina, nec quae iure dicatur cutis, sed mediae cuiusdam inter omnia haec naturae corpus arenti simile, nervo

---

3 aliis quae *v.* quae alia *coni. Sill. sed cfr. nov. luc. p. 20.* 4 semper suasit **dT** *edd. vett.* se persū- *r. cfr. luc. p. 106.* 8 spiritum **MF**^{2} *edd. ante Hard.* -rat- *r Hard. cfr. luc. p. 71.* 15 sicut **M**. sicut nec **F**^{2}. sicut ne *rv. cfr. Felsius p. 11. luc. p. 23. 24.* 15. 16 similem uerum **M**. -lem qui demum **D**^{1}. uerum simile (-lem **d**) quidem **Rd**. similem quidem *r edd. ante Barb.* verum simile quiddam *Barb.* 17 optinet *ed. Bas.* -neant **Md**^{1}. obtineat (-ten- **D**) *r.* 18 insectis **M***v.* infectus *r.* 19 denique **M**. donec *r.* | ne sua **M**. sua *rv. cfr. Sauppius ap. Felsium p. 11 n. 2.* 20 naturae **M**. -ra **R**. *an* naturae rerum (causas) manifestas? *ceterum cfr. luc. p. 73.* | indagare **MdT**. -dicare *r.* iudicare *v.* 25 nec quae **Md**. nec quē **R**^{2}. neque *r.* 26 neruo *ll. v.* in alvo *coni. Ianus.*

mollius, in reliquis partibus tutius vere quam durius. et hoc solum iis est, nec praeterea aliud. nihil intus nisi 10 admodum paucis intestinum inplicatum. itaque divulsis praecipua vivacitas et partium singularum palpitatio, quia quaecumque est ratio vitalis illa non certis inest membris, sed toto in corpore, minime tamen capite, solumque non movetur nisi cum pectore avulsum. in nullo genere plures sunt pedes, et quibus ex his plurimi, diutius vivunt divulsa, ut in scolopendris videmus. habent autem oculos praeterque e sensibus tactum atque gustatum, aliqua et odoratum, pauca et auditum.

11 **5.** (4) Sed inter omnia ea principatus apibus et iure praecipua admiratio, solis ex eo genere hominum causa genitis. mella contrahunt, sucumque dulcissimum atque subtilissimum ac saluberrimum. favos confingunt et ceras mille ad usus vitae, laborem tolerant, opera conficiunt, *r*em p*ublicam* habent, consilia privatim ac duces gregatim, 12 et, quod maxime mirum sit, mores habent. praeterea, cum sint neque mansueti generis neque feri, tant*a* est natura rerum ut prope ex umbra minima animalis incomparabile effecerit quiddam. quos efficaciae industriaeque tant*ae* comparemus nervos, quas vires? quos ration*i* medius fidius viros? hoc certe praestantioribus, quo*d* nihil novere nisi commune. non sit de anima quaestio, constet et de sanguine, quantulum tamen esse in tantulis potest? aestimemus postea ingenium.

13 **6.** (5) Hieme conduntur — unde enim ad pruinas nivesque et aquilonum flatus perfere*ndos* vires? — sane et insecta omnia, sed minus diu quae parietibus nostris

---

1 tutius **R**^{2}. totius **MF**^{2}. istius *r*. tostius *coni. Felsius p. 60. inde ab hoc loco* **F** *non amplius collatus est.* 3 itaque inplicatum **M**. 10 e *edd. Gel. om. ll.* | tactum **d**. et actum *r*. 14 *an* sucum *omisso* que? 15. 16 ceras mille **Rd**. cetera simile **Da**. 17 rem publicam *v*. semper *ll.* | privatimque **Da**. | ac **d***v*. ad *r*. 19 tanta *v*. -tum *ll.* 22 tantae *v*. -tos *ll.* | rationi *ed. Gel.* -nem **R**^{2}. -ne *r*. 23 praestantioris *cum ras.* **d**. -res **T**. | quod *ego*. quo *ll.v.* 24 non *ll.v.* *nonne potius* ne? 28 perferendos *v*. -ferre *ll.*

occultata mature tepefiunt. circa apes aut temporum loco-
rumve ratio mutata est, aut erraverunt priores. conduntur
a vergiliarum occasu et latent ultra exortum, adeo non
ad veris initium, ut dixere, nec quisquam in Italia de
alvis existimat ante fabas florentes. exeunt ad opera et 14
labores, nullusque, cum per caelum licuit, otio perit dies.
primum favos construunt, ceram fingunt, hoc est domos
cellasque faciunt, dein subolem, postea mella, ceram ex
floribus, melliginem e lacrimis arborum, quae glutinum
pariunt, salicis, ulmi, harundinis suco, cummi, resina. his 15
primum alvum ipsam intus tot*am* ut quodam tectorio in-
linunt, et aliis amarioribus sucis contra aliarum bestiola-
rum aviditates, id se facturas consciae quod concupisci
possit. his dein fores quoque latiores circumstruunt.

7. (6) Prima fundamenta commosin vocant periti, se- 16
cunda *p*issoceron, tertia propolin, inter coria cerasque,
magni ad medicamina usus. commosis crusta est prima
saporis amari. *p*issoceros super eam venit, picantium
modo, ceu dilutior cera. e vitium populorumque mitiore
cummi propolis crassioris iam materiae, additis floribus,
nondum tamen cera, sed favorum stabilimentum, qua
omnes frigoris aut iniuriae aditus obstruuntur, odore et
ipsa etiamnunc gravi, ut qua plerique pro galbano utantur.

(7) Praeter haec convehitur erithace, quam aliqui san- 17
daracam, alii cerinthum vocant. hic erit apium dum
operantur cibus, qui saepe invenitur in favorum inanita-
tibus sepositus, et ipse amari saporis. gignitur autem
rore verno et arborum suco cummium modo, cap*r*ifici

---

3 et **R**^{2}**dT**. se *r*. sed *v*. 4 nec **D***v*. ne *r*. | *dist. Ianus. sed exspectaveris* tum *vel tale quid ante* exeunt. 9 e **Rd**. a **Da**. 10 suco *v*. -cos *ll*. 11 totam *coni. Sill*. -tum *llv*. 14 quodque **Da**. 15 commosin *Gel*. como- *Barb*. c̄mossin **R**^{2}. conmosisin **a**^{2}. c̄missin **R**^{1}. conmissi in **Da**^{1}. cōmisin **d**. κόνιςιν *Arist. IX 40 p. 623 B, 31*. metyn *edd. vett*. 16 pissoceron *v*. *cfr. Arist. l. l. p. 624 A, 17*. dis- *ll*. 18 pissoceros *v*. dis- *ll*.
23 etiamnunc *transponendum videtur post* ut qua. 24 prae **DRa**. 27 amaris **R**. -oris **Da**. 28 caprifici *ego coll. XV 82 et Varronis de re r. III 16, 26*. capiti fici **a**. -ta fici *r*. capitur africi *coni. Sill*. africi *v*.

minor — austri flatu nigrior, aquilonibus melior et rubens — plurimus in Graecis nucibus. Menecrates florem esse dicit, sed nemo praeter eum.

18 8. (8) Ceras ex omnium arborum satorumque floribus confingunt excepta rumice et echinopode. herbarum haec genera. falso excipitur et spartum, quippe cum in Hispania multa in spartariis mella herbam eam sapiant. falso et oleas excipi arbitror, quippe olivae proventu plurima examina gigni certum est. fructibus nullis nocetur. mortuis ne floribus quidem, non modo corporibus, in-
19 sidunt. operantur intra LX passus et subinde consumptis in proximo floribus speculatores ad pabula ulteriora mittunt. noctu deprehensae in expeditione excubant supinae, ut alas a rore protegant.

9. (9) Ne quis miretur amore earum captos Aristomachum Solensem duodesexaginta annis nihil aliud egisse, *Ph*iliscum vero Thasium in desertis apes colentem Agrium cognominatum. qui ambo scripsere de his.

20 **10.** (10) [Ratio operis:] Interdiu statio ad portas more castrorum. quies in matutinum, donec una excitet gemino aut triplici bombo ut bucino aliquo. tunc universae provolant, si dies mitis futurus est. praedivinant enim ventos imbresque, et si se continent tectis i*d*que temperie caeli, *t*um hoc inter praescita habent. cum agmen ad opera processit, aliae flores adgerunt pedibus,
21 aliae aquam ore guttasque lanugine totius corporis. quibus est earum adulescentia, ad opera exeunt et supradicta convehunt, seniores intus operantur. quae flores comportant, prioribus pedibus femina onerant propter id na-

---

1 *sqq. dist. ego.* 3 florem̄ **R**. | esse *v.* sē **R**. ensem *r.* | dicit *ll.* dicit (ait *edd. vett.*) futurae messis indicium *edd. ante Hard.* 11 passus **Rd***(?).* p. *r.* | et *om.* **R**. 17 Philiscum *Barb. (ex indice libri).* illiscum *ll.* 19 *uncinos posui cum Url. vind. n. 199 et coll. indice.* 20 excitet **d***v.* -tet et **D**. -te et **a**. -te et **R**. 23 et si se *ego.* et si **R**[1]. et se **Rd**. in se **Da**. | idque *ego.* itaque *ll.v. cfr. VII 3 (p. 1, 19), 179 (p. 45, 2).* 24 temperie *v.* -ies *ll.* | *dist. ego.* | tum *ego.* cum **d**. eū *r. cfr. Arist. h. a. IX 40 p. 627 B, 12. Verg. georg. IV 190. Quintil. declam. 13, 17.* 27 et *om.* **R**. 29 onerantur **Da**.

tura scabra, pedes priores rostro, totaeque onustae remeant sarcina pandatae. excipiunt eas ternae quaternae quae exonerant. sunt enim intus quoque officia divisa.
aliae struunt, aliae poliunt, aliae suggerunt, aliae cibum 22
comparant ex eo quod adlatum est. neque enim separatim vescuntur, ne inaequalitas operis et cibi fiat et temporis. struunt orsae a concamaratione alvi textumque velut a summa tela deducunt, limitibus binis circa singulos actus, ut aliis intrent, aliis exeant. favi superiore 23
parte adfixi, et paulum etiam lateribus simul haerent et pendent ima. alvum non contingunt, *tunc* obliqui, tunc rotundi, qualiter poposcit alvus, aliquando et duorum generum, cum duo examina concordibus populis dissimiles habuere ritus. ruentes ceras fulciunt, pilarum intergerivis
a solo fornicatis, ne desit aditus ad sarciendum. primi 24
fere tres versus inanes struuntur, ne promptum sit quod invitet furantem. novissimi maxime inplentur melle. ideo aversa alvo favi eximuntur. gerulae secundos flatus captant. si cooriatur procella, adprehensi ponduscuIo lapilli se librant. quidam in umeros eum inponi tradunt. iuxta
vero terram volant in adverso flatu vepribus evitatis. mira 25
observatio operis: cessantium inertiam notant, castigant, mox et puniunt morte. mira munditia: amoliuntur omnia *e* medio, nullaeque inter opera spurcitiae iacent; quin et excrementa operantium intus, ne longius recedant, unum congesta in locum turbidis diebus et operis otio
egerunt. cum advesperascit, in alvo strepunt minus ac 26
minus, donec una circumvolet eodem quo excitavit bombo ceu quietem capere imperans, et hoc castrorum more. tunc repente omnes conticescunt. **11.** domos primum plebei exaedificant, deinde regibus. si speratur largior

---

7 rursusae **a**. | concameratione *v*. -ava rat- *ll*. 8 uelut **R** *Hard*. uelst **D**. ulst **d**. uelist **a**. vel usque *edd. ante Hard*. 11 ima *ll*. una *v*. imam (alvum) *Detl*. | tunc *Detl*. *om*. *ll*. nunc *v*. | tunc **Dad**. nunc **R**(?)*v*. 19 apprehensi *Gel*. -sis *ll*. | lapilli se *Gel*. -lis *ll*. *cfr*. *Quintil*. *l*. *l*. 21 euitatis **R**. euacuatis **a**^{2}**dT**. euauatis **Da**^{1}. 24 e *v*. *om*. *ll*. 29 imperans **d** *in ras*. *v*. impetratis (in- **D**) *r*. inperitans iis *Sill*.

proventus, adiciuntur contubernia et fucis. hae cellarum minimae, sed ipsi maiores apibus.

27 (11) Sunt autem fuci sine aculeo, velut inperfectae apes novissimaeque a fessis aut iam emeritis inchoatae, serotinus fetus et quasi servitia verarum apium, quamobrem imperant iis primosque expellunt in opera, tardantes sine clementia puniunt. neque in opere tantum, sed in fetu quoque adiuvant eas multum ad calorem conferente
28 turba. certe quo maior eorum fuit multitudo, hoc maior fit examinum proventus. cum mella coeperunt maturescere, abigunt eos, multaeque singulos adgressae trucidant. nec id genus nisi vere conspicitur. fucus ademptis alis in alvum reiectus ipse ceteris adimit.

29 (12) Regias imperatoribus futuris in ima parte alvi exstruunt amplas, magnificas, separatas, tuberculo eminentes. quod si exprimatur, non gignuntur [suboles]. sexangulae omnes cellae a singulorum pedum opere. nihil horum stato tempore, sed rapiunt diebus serenis munia.
30 melle uno alterove summum die cellas replent. **12.** venit hoc ex aëre et maxime siderum exortu, praecipueque ipso sirio exsplendescente, nec omnino prius vergiliarum exortu, sublucanis temporibus. itaque tum prima aurora folia arborum melle roscida inveniuntur, ac si qui matutino sub diu fuere, unctas liquore vestes capillumque concretum sentiunt, sive ille est caeli sudor, sive quaedam siderum saliva, sive purgantis se aëris sucus; utinamque esset purus ac liquidus et suae naturae, qualis defluit
31 primo. nunc vero e tanta cadens altitudine multumque, dum venit, sordescens et obvio terrae halitu infectus, praeterea e fronde ac pabulis potus et in utriculo congestus apium — ore enim eum vomunt —, ad hoc suco florum

---

4 *dist. ego.* | aut **M.** et *rv.* 10 fit **M.** fiet *rv.* 13 inatum **M.** in alveum *v.* 16 *uncinos ego posui. cfr. luc. p. 25.* suboles **Rdv.** -le **Da.** *om.* **M.** 20 ex *om.* **Rd.** 21 explendescente **M.** -scit *r.* -scente fit *v.* 25 dam siderum — 26 utinamque **Mv** *(sed* sive aquae *edd. vett. pro* utinamque*). om. r.* 27 essét **M** *ed. Bas.* est et *r edd. vett.* | purus *om.* **M.** 30 e **Da** *ed. Bas.* *om.* **Rd.** a *edd. vett.*

corruptus et in alvis maceratus totiensque mutatus, magnam tamen caelestis naturae voluptatem adfert.

13. (13) Ibi optimus semper ubi optimorum doliolis 32
florum conditur. Atticae regionis hoc et Siculae, Hymetto et Hybla a locis, mox Calydna insula. est autem initio mel ut aqua dilutum, et primis diebus fervet ut musta seque purgat, vicensimo die crassescit, mox obducitur tenui membrana quae fervoris ipsius spuma concrescit. sorbetur optimum et minime fronde infectum e quercus, tiliae, harundinum foliis.

14. (14) Summa quidem bonitatis natione constat, 33
ut supra diximus, pluribus modis. aliubi enim favi cera 32
spectabiles gignuntur, ut in Sicilia, Paelignis, aliubi copia mellis, ut in Creta, Cypro, Africa, aliubi magnitudine, ut in septentrionalibus, viso iam in Germania octo pedum longitudinis favo in cav*a* parte nigr*o*. in quocumque 34
tamen tractu terna sunt genera mellis. vernum ex floribus constructo favo, quod ideo vocatur anthinum. hoc quidam attingi vetant, ut largo alimento valida exeat suboles. alii ex nullo minus apibus relinquunt, quoniam magna sequatur ubertas magnorum siderum exortu, praeterea solstitio, cum thymum et uva florere incipiunt, praecipua cellarum materia. est autem in eximendis favis 35
necessaria dispensatio, quoniam inopia cibi desperant moriunturque aut diffugiunt, contra copia ignaviam adfert, ac iam melle, non erithace, pascuntur. ergo diligentiores ex hac vindemia XV partem apibus relinquunt. dies status inchoandae, ut quadam lege naturae, si scire aut observare homines vellent, tricensimus ab educto examine, fereque Maio mense includitur haec vindemia.

Alterum genus est mellis aestivi, quod ideo vocatur 36
horaeon a tempestivitate praecipua, ipso sirio exsplendescente post solstitium diebus XXX fere. inmensa circa

---

1 in alvis *Detl.* aluinis **Dad.** -uis **R.** -veis *v.* 4 et Siculae *v.* est sic- *ll.* 5 a **Rd.** ab **Dav.** 6 mel ut **DRav.** uelut **d**[1]**T**, *fortasse recte.* **d**[2] *add.* mel. 10 tiliae **d***v.* filio et **R**[2]. filiae *r.* 16 cava *v.* -uae **d.** -ue *r.* | nigro *v.* -ra *ll.* 22 solstitio **d***v.* soliti *r.* 29 uellent **M.** uelint *rv.*

hoc subtilitas naturae mortalibus patefacta est, nisi fraus
37 hominum cuncta pernicie corrumperet. namque ab exortu
sideris cuiuscumque, sed nobilium maxime, aut caelestis
arcus, si non sequantur imbres, sed ros tepescat solis
radiis, medicamenta, non mella gignuntur, oculis, ulceribus
internisque visceribus dona caelestia. quod si servetur
hoc sirio exoriente casuque congruat in eundem diem, ut
saepe, Veneris aut Iovis Mercurive exortus, non alia sua-
vitas visque mortalium malis a morte revocandis quam
divini nectaris fiat.
38 **15.** (15) Mel plenilunio uberius capitur, sereno die
pinguius. in omni melle quod per se fluxit, ut mustum
oleumque, appellatur acetum. maxime laudabile est aesti-
vum, omne rutilum, ut siccioribus confectum diebus.
album mel non fit ubi thymum est, sed oculis et ulceri-
bus aptissimum existimatur. e thymo coloris aurei, sa-
poris gratissimi, quo fit palam; *e* .... doliolis pingue, e
39 marino rore spissum. quod concrescit autem minime
laudatur. thymosum non coit et tactu praetenuia fila
mittit, quod primum bonitatis argumentum est. abrumpi
statim et resilire guttas vilitatis indicium habetur. sequens
probatio ut sit odoratum et ex dulci acre, glutinosum,
40 perlucidum. aestiva mellatione x partem Cassio Dio-
nysio apibus relinqui placet, si plenae fuerint alvi; si
minus, pro rata portione aut, si inanes, omnino non at-
tingi. huic vindemiae Attici signum dedere initium capri-
fici, alii diem Volcano sacrum.
41 **16.** Tertium genus mellis minime probatum silvestre,

---

8. 9 suauitas uisque **M** *Gel.* -tas suisque **R d**². -tatis suisque *r*. 11 uberius **d** *v*. -ibus **M**. uerius *r*. 12 *et sqq. dist. ego. cfr. nov. luc. p. 34.* 13 tacitum **M** *edd. ante Barb.*
13. 14 aestiuum **M** *v*. est- **R**²**d**. estiu **R**¹. -ium **D**. -iam **a**. 14 confectum — 15. 16 ulceribus **M**. *om. rv.* 16 existimatus **R**. -amus **d**. 17 quo fit **MD**. quo sit **R**. cofit **a**. quod fit **d** *Gel.* | e *ego. om. ll. v* | *lacunam ego indicavi: cfr. nov. luc. p. 35.* | pingue **D a d** *v*. -ui **MR**. | c **MR**. *om. r*. 18 rore **M** *v*. res **D**. re **R a**. *om.* **d**. | concrescit **M** *v*. cogr- **R**. eogr- **D**. eo cr- **a d**.
20 bonitatis **M**. grauit- *r v*. 22 acre **M** *Gel.* re *r edd. ante Gel.* 23 ex aestiva *coni. Ianus coll.* § *42.*

quod ericaeum vocant. convehitur post primos autumni imbres, cum erice sola floret in silvis, ob id harenoso simile. gignit id maxime arcturi exortus ex a. d. pridie idus Septembres. quidam aestivam mellationem ad arcturi exortum proferunt, quoniam ad aequinoctium autumni ab eo supersint dies XIIII, et ab aequinoctio ad vergiliarum occasum diebus XXXXVIII plurima sit erice. Athenienses 42 eam tetradicen appellant, Euboea sisyrum, putantque apibus esse gratissimam, fortassis quia tunc nulla alia sit copia. haec ergo mellatio fine vindemiae et vergiliarum occasu idibus Novembribus fere includitur. relinqui ex ea duas partes apibus ratio persuadet, et semper eas partes favorum quae habeant erithacen. a bruma ad arcturi exortum 43 diebus LX somno aluntur sine ullo cibo. ab arcturi exortu ad aequinoctium vernum tepidiore tractu iam vigilant, sed etiamnum alvo se continent servatosque in id tempus cibos repetunt. in Italia vero hoc idem a vergiliarum exortu faciunt et in eum dormiunt. alvos quidam in eximendo 44 melle expendunt, ita diribentes quantum relinquant. aequitas quidem etiam in iis obstringitur, feruntque societate fraudata alvos mori. in primis ergo praecipitur lauti, ut purique eximant mella. et furem mulierumque menses odere. cum eximantur mella, apes abigi fumo utilissimum, 45 ne irascantur aut ipsae avide vorent. fumo crebriore et ignavia earum excitatur ad opera, nam nisi incubavere, favos lividos faciunt. rursus fumo nimio inficiuntur, quando iniuriam celerrime sentiunt mella vel minimo contactu roris acescentia. et ob id inter genera servatur quod acapnum vocant.

---

1 ericaeum **Rd***v*. erig- **M**. eriteum **a**. iriceum **D**. 2 erice **M***v*. myrice **Rd**. in africe **D**. in africa **a**. 3 exortus ex *Sill*. -tu sex **d**. -tuus ex **DR**. -tuus et **M**. -tu ex **a**. 3. 4 a. d. pridie idus *Ianus*. d. *om*. **d**. ad. pr. id. **M**. aprit **R**. aprīl **D**. aprīli **a**. 8 eam *cod. Chiff*. iam **M**. tam **DR**. tum **a**. *om*. **d***v*. tetradiceen **M** *edd. ante Barb*. -aliceem *cod. Chiff. index libri*. teradicen// **d**². terra dicent *r*. 13 habeant **Md**² *in ras*. *v*. haecant **Da**. haec int **R**. 17 a *om*. **M**. 18 et **M***v*. *om*. *r*. 19 diribentes **MD** *edd. Gel*. -pentes **R**. -pientes **d**. -mentes **a** *edd. ante Gel*. 21 lauti ut **M**. ut lauti *rv*. 26 quando **M**. quarum *rv*.

46 (16) Fetus quonam modo progenerarent magna inter
eruditos et subtilis fuit quaestio. apium enim coitus visus
est numquam. plures existimavere ore confingi floribus
compositos apte atque utiliter, aliqui coitu unius, qui rex
in quoque appelletur examine. hunc esse solum marem,
praecipua magnitudine, ne fatiscat. ideo fetum sine eo
non edi, apesque reliquas tamquam marem feminas comi-
tari, non tamquam ducem. quam probabilem alias sen-
tentiam fucorum proventus coarguit. quae enim ratio ut
47 idem coitus inperfectos generet alios? propior vero prior
existimatio fieret, ni rursus alia difficultas occurreret.
quippe nascuntur aliquando in extremis favis apes gran-
diores quae ceteras fugant. oestrus vocatur hoc malum,
48 quonam modo nascens, si ipsae fingunt? quod certum
est, gallinarum modo incubant. id quod exclusum est
primo vermiculus videtur candidus, iacens transversus ad-
haerensque ita ut pars cerae videatur. rex statim mellei
coloris, ut electo flore ex omni copia factus, neque ver-
miculus, sed statim pinniger. cetera turba cum formam
capere coepit, nymphae vocantur, ut fuci serenes aut ce-
49 phenes. si quis alterutris capita demat prius quam pinnas
habeant, pro gratissimo sunt pabulo matribus. tempore
procedente instillant cibos atque incubant, tum maxime
murmurantes, caloris, ut putant, faciendi gratia necessarii
excludendis pullis, donec ruptis membranis quae singulos
cingunt ovorum modo universum agmen emergat. specta-
tum hoc Romae consularis cuiusdam suburbano alvis cornu
50 lanternae tralucido factis. fetus intra XLV diem per-
agitur. fit in favis quibusdam qui vocatur clavus, amarae
duritia cerae, cum fetum inde non eduxere, morbo aut

---

3 ore confingi **M**. oportere confici *rv*. 4 compositas **M**. -tis *rv*. *cfr. nov. luc. p. 35. 36.* | apte atque **R**. atque apte **M**. atque *r*. 5 appellatur **Rd**. 10 *post* coitus *edd. ante Sill. habent* alios perfectos (*cum* **R**?). *om. ll.* 20 feneres **d**. serenes *r*. si- *v*. *dist. ego. cfr. nov. luc. p. 12.* 23 procedente *v*. -tes *ll*. 24 ut **R***v*. ve **Dd**. sue **a**[1]. sui **a**[2]. | necessarii *v*. -is *ll*. 29 clavus *ll*. clerus *edd. ante Hard.* clarus *Detl.* *sed v. nov. luc. p. 13. 14.*

ignavia aut infecunditate naturali. hic est abortus apium. protinus autem educti operantur quadam disciplina cum matribus, regemque iuvenem aequalis turba comitatur. reges plures inchoantur, ne des*i*nt. postea ex his suboles 51 cum adulta esse coepit, concorde suffragio deterrimos necant, ne distrahant agmina. duo autem genera eorum, melior *rufus, deterior* niger variusque. omnibus forma semper egregia et duplo quam ceteris maior, pinnae breviores, crura recta, ingressus celsior, in fronte macula quodam diademate candicans. multum etiam nitore a vulgo differunt.

17. (17) Quaerat nunc aliquis, unusne Hercules fuerit 52 et quot Liberi patres et reliqua vetustatis situ obruta! ecce in re parva villisque nostris adnexa, cuius adsidua copia est, non constat inter auctores, rex nullumne solus habeat aculeum maiestate tantum armatus, an dederit quidem eum natura, sed usum eius illi tantum negaverit. illud constat, imperatorem aculeo non uti. mira plebei circa eum obedientia. cum procedit, una est totum exa- 53 men circaque eum globatur, cingit, protegit, cerni non patitur. reliquo tempore, cum populus in labore est, ipse opera intus circumit, similis exhortanti, solus inmunis. circa eum satellites quidam lictoresque adsidui custodes auctoritatis. procedit foras non nisi migraturo examine. 54 id multo intellegitur ante, aliquot diebus murmure intus strepente, adparatus indice diem tempestivum eligentium. si quis alam ei detruncet, non fugiat examen. cum processere, se qu*ae*que proximam illi cupit esse et in officio conspici gaudet. fessum umeris sublevant, validius fatigatum ex toto portant. si qua lassata defecit aut forte

---

4 ne desint *Barb.* nec desunt *ll.* 7 rufus, deterior *Ianus coll. § 59 et Arist. h. a. IX 40 p. 624 B, 22. V 21 p. 553 A, 24. om. ll. v.* 13 quod **Da**. | patris **a**. | uetustatis **d***v*. uenu- *r*. 14 assidua **d***v*. -uae **DR**. -ue **a**. 17 eius **R**²**d**². mestis **d**¹. estis **DR**¹. esse **a**. | illi// tantum **d**². illis tantum **Da**. illi statum **R**¹. ille (-li **d**) statutum **R**²**d**¹. 23 assidui **d***Gel.* adsidua *r*. 24 auctoritates **D**. -te **ad**. | foras **a**²**d***v*. -ris **a**¹. -res *r*. | migraturo **d***v*. -tur *r*. 28 quaeque *v*. q; **d**¹. quoque *r*. | et **ad***v*. *om. r*.

aberravit, odore persequitur. ubicumque ille consedit, ibi
cunctarum castra sunt.
55 (18) Tunc ostenta faciunt privata ac publica, uva
dependente in domibus templisque, saepe expiata magnis
eventibus. sedere in ore infantis tum etiam Platonis,
suavitatem illam praedulcis eloquii portendentes. sedere
in castris Drusi imperatoris, cum prosperrime pugnatum
apud Arbalonem est, haudquaquam perpetua haruspicum
coniectura, qui dirum id ostentum existimant semper.
56 duce prenso totum tenetur agmen, amisso dilabitur migrat-
que ad alios. esse utique sine rege non possunt. invitae
autem interemunt eos, cum plures fuere, potiusque nascen-
tium domos diruunt, si proventus desperatur. tunc et
57 fucos abigunt. quamquam et de his video dubitari pro-
priumque iis genus esse aliquos existimare, sicut furibus,
grandissimis inter illos, sed nigris lataque alvo, ita appel-
latis, quia furtim devorent mella. certum est ab apibus
fucos interfici. utique regem non habent. e*t* quo modo
sine aculeo nascantur in quaestione est.
58 Umido vere melior fetus, sicco mel copiosius, quod
si defecit aliquas alvos cibus, impetum in proximas faciunt
rapinae proposito. at illae contra dirigunt aciem, et, si
custos adsit, alterutra pars, quae sibi favere sensit, non
adpetit eum. ex aliis quoque saepe dimicant causis duas-
que acies contrarias duosque imperatores instruunt, maxime
rixa in convehendis floribus exserta et suos quibusque
evocantibus, quae dimicatio iniectu pulveris aut fumo tota
discutitur. reconcilia*n*tur vero lacte vel aqua mulsa.
59 **18.** (19) Apes sunt et rusticae silvestresque, horridae
aspectu, multo iracundiores, sed opere ac labore prae-
stantes. urbanarum duo genera: optimae breves variae-
que et in rotunditatem compactiles, deteriores longae et

---

1 consedit **d***v*. conc- *r*. 18 et quo *ego*. quo **M**. ęquo **d**. equo *r*. sed quo *v*. 20 melior **M***v*. *om*. *r*. 21 deficit **R**. 22 derigunt **M**. | et **M***v*. *om*. **d**. ei *r*. 24. 25 duasque **M**. easque *rv*. 25 duosque **M**. duo *rv*. 26 exserta **Md**². inserta **d**¹. exerta **Da**. exorta **R***(?)v*. 28 reconciliantur *edd. ante Hard.* -atur *ll. Hard.*

quibus similitudo vesparum, etiamnum deterrimae ex iis
pilosae. in Ponto sunt quaedam albae, quae bis in mense
mella faciunt, circa Thermodontem autem fluvium duo
genera, aliarum quae in arboribus mellificant, aliarum
quae sub terra triplici cerarum ordine, uberrimi proventus.
aculeum apibus dedit natura ventri consertum. ad unum 60
ictum hoc infixo quidam eas statim emori putant, aliqui
non nisi in tantum adacto ut intestini quippiam sequatur,
sed fucos postea esse nec mella facere velut castratis
viribus pariterque et nocere et prodesse desinere. est in 61
exemplis eq*uu*s ab iis occisus. odere foedos odores pro-
culque fugiunt, sed et fictos; itaque unguenta redolentes
infestant. ipsae plurimorum animalium iniuriis obnoxiae.
inpugnant eas naturae eiusdem degeneres vespae atque
crabrones, etiam e culicum genere qui vocantur muliones,
populantur hirundines et quaedam aliae aves. insidiantur
aquantibus ranae, quae maxima earum est operatio tum
cum subolem faciunt. nec hae tantum quae stagna rivos- 62
que obsident, verum et rubetae veniunt ultro adrepentes-
que foribus portas sufflant. ad hoc s*t*atio provolat con-
festimque abripitur. nec sentire ictus apium ranae tra-
duntur. inimicae et oves difficile se e lanis earum
explicantibus. cancrorum etiam odore, si quis iuxta
coquat, exanimantur.

(20) Quin et morbos suapte natura sentiunt. index 63
eorum tristitia torpens et cum ante fores in teporem
solis promotis aliae cibos ministrant, cum defunctas pro-
gerunt funerantiumque more comitantur exsequias. rege 64
ea peste consumpto maeret plebes ignavo dolore, non
cibos convehens, non procedens. tristi tantum murmure

---

1 deterrimae *dv*. -minae **MD**. -mine **R**. teterrimae **a**.
7 confixo **M**. 9 facere **M***dv*. -ciunt *r*. | uelut **M***v*. sed ut *r*.
11 equus *ego*. equos (= equus) *ll.v*. | occisus **M**. -sos *rv*. *cfr. nov. luc. p. 31 et VII 35 extr. VIII 180*. 17 eorum **M**.
20 portas **M**. pertas **DR**[1]. per eas **a** *ed. Gel.* repertas **R**[2]. aperta **d**. *cfr. nov. luc. p. 93*. | statio *Ianus coll. § 20*. spatio *ll. edd. ante Dal. om. Dal.* 22 e **M***v*. *om. r*. 25 morbos **M***v*. mortuos **D**[1]**R**[2]**a**. -tuus *r*. | suae apte **a**. suraptae **D**.

glomeratur circa corpus eius. subtrahitur itaque diductae
multitudini. alias spectantes exanimem luctum non mi-
nuunt. tunc quoque, ni subveniatur, fame moriuntur.
hilaritate igitur et nitore sanitas aestimatur. **19.** sunt et
operis morbi. cum favos non explent, claron vocant.
item blapsigonian, si fetum non peragant.
65 (21) Inimica et echo est resultanti sono, qui pavidas
alterno pulset ictu. inimica et nebula. aranei quoque vel
maxime hostiles. cum praevaluere ut intexant, enecant
alvos. papilio etiam, hic ignavus et inhonoratus, lumini-
bus accensis advolitans, pestifer, nec uno modo. nam et
ipse ceras depascitur et relinquit excrementa, e quibus
teredines gignuntur. fila etiam araneosa, quacumque
66 incessit, alarum maxime e lanugine obtexit. nascuntur
et in ipso ligno teredines quae ceras praecipue adpetunt.
infestat et aviditas pastus, nimia florum satietate verno
maxime tempore alvo cita. oleo quidem non apes tan-
tum, sed omnia insecta exanimantur, praecipue si capite
67 uncto in sole ponantur. aliquando et ipsae contrahunt
mortis sibi causas, cum sensere eximi mella, avide voran-
tes, cetero praeparcae et quae alioqui prodigas atque eda-
ces non secus ac pigras et ignavas proturbent. nocent
et sua mella ipsis inlitaeque ab aversa parte moriuntur.
tot hostibus, tot casibus — et quotam portionem eorum
commemoro? — tam munificum animal expositum est.
remedia dicemus suis locis; nunc enim sermo de na-
tura est.
68 **20.** (22) Gaudent plausu atque tinnitu aeris eoque
convocantur. quo manifestum est auditus quoque inesse
sensum. effecto opere, educto fetu, functae munere omni
exercitationem tamen sollemnem habent, spatiataeque in

---

1 diductae **Dd**. -te **R**. -ta **a**. deducte **M**. 2 multitudini **Md²**. -ne *r*. 5 non *om*. **Dad¹**. 6 peragunt **Ra**. 8 pulset **R** *e corr*. *v*. -se **Da**. -sę **d**. sulset **M**. | ictu **MRv**. situ **Da**. sit **d**. 10 hic **M**. *om*. *rv*. 12 et crementa **M**. | e **M**. *om*. *rv*. 14 e **M**. *om*. *rv*. | languine **D**. -gine **R¹**. -guidae **a**. 22 et **Md²**. *om*. **d¹**. atque *rv*. 23 aduersa **DRd**. 30 functae **M**. -to *rv*. | muneri **DR¹ad**.

aperto et in altum elatae, gyris volatu editis, tum demum
ad cibum redeunt. vita his longissima, ut prospere in- 69
imica ac fortuita cedant, septenis annis. universas alvos
numquam ultra decem annos durasse proditur. sunt qui
mortuas, si intra tectum hieme serventur, dein sole ver-
no torreantur ac ficulneo cinere tepido foveantur, putent
revivescere; (23) in totum vero amissas reparari ven- 70
tribus bubulis recentibus cum fimo obrutis, Vergilius
iuvencorum corpore exanimato, sicut equorum vespas at-
que crabrones, sicut asinorum scarabaeos, mutante natura
ex aliis quaedam in alia. sed horum omnium coitus cer-
nuntur. et tamen in fetu eadem prope natura quae
apibus.

21. (24) Vespae in sublimi e luto nidos faciunt, in 71
his ceras, crabrones cavernis aut sub terra. et horum
omnium sexangulae cellae, cerae autem e cortice, araneosae.
fetus ipse inaequalis ut barbaris, alius evolat, alius in
nympha est, alius in vermiculo, et autumno, non vere,
omnia ea. plenilunio maxime crescunt. vespae quae 72
ichneumones vocantur — sunt autem minores quam aliae
— unum genus ex araneis peremunt, phalangium appella-
tum, et in nidos suos ferunt, deinde inlinunt et ex iis in-
cubando suum genus procreant. praeterea omnes carne
vescuntur contra quam apes quae nullum corpus attingunt.
sed vespae muscas grandiores venantur amputatoque iis
capite reliquum corpus auferunt. crabronum silvestres 73
in arborum cavernis degunt, hieme ut cetera insecta con-

1 elatae **M**. datae *rv*. | egyris **Dd**^{2}. egiris **Ra**. | editis *v*. -ti **M**. -tus *r*. 2 his **M**. est *r*. eis *v*. | ut **Mdv**. aut r. 3 *dist. Detl.* | universas alvos *Madvigius adv. crit. II p. 525*. -sa saluos **M**. -sa altios *rv*. 6 ac — foueantur **Mdv**. *om. r*. | tepido *coni. Moneus*. t.pido **M**. totidem tepide *cod. Chiff.* toto die *v*. 10 scarabaeos **M***v*. -orum *r*. 11 ex aliis — cernuntur *om*. **R**. ex aliis — 12 in fetu *om*. **d**^{1}. 16 cerae **M**. -ra *r Hard.* | e **M** *ed. Bas. om. r.* | corticea **d** *Hard.* | araneus effetus **R**. et araneosa fetus **d** *Hard.* 17 ut barbaris **M**. -rus *edd. vett.* et -rus *r Barb.* et varius *Detl. ceterum cfr. Arist. h. a. V 23 p. 555 A, 1.* 18 uere **M**. uerno *rv*. 25 amputatoque **M**. -to *rv*. 26 crabrones **R** *e corr.*

duntur, vita bimatum non transit. ictus eorum haud temere sine febri est. auctores sunt ter novenis punctis interfici hominem. aliorum qui mitiores videntur duo genera: opifices, minores corpore, qui *mo*riuntur hieme,
74 matres quae biennio durant. hi et clementes. nidos vere faciunt fere quadrifores, in quibus opifices generentur. his eductis alios deinde maiores nidos fingunt, in quibus matres futuras producant. iam tum opifices funguntur munere et pascunt eas. latior matrum species, dubiumque an habeant aculeos, quia non egrediuntur. et *his* sui fuci. quidam opinantur omnibus his ad hiemem decidere aculeos. nec crabronum autem nec vesparum generi reges aut examina, sed subinde renovatur multitudo subole.

75 **22.** (25) Quartum inter haec genus est bombycum, in Assyria proveniens, maius quam supra dicta. nidos luto fingunt salis specie, adplicatos lapid*i*, tanta duritia ut spiculis perforari vix possint. in his ceras largius quam apes faciunt, dein maiorem vermiculum.

76 (26) Et alia horum origo. ex grandiore vermiculo gemina protendens sui generis cornuum urica fit, dein quod vocatur bombylis, ex ea necydallus, ex hoc in sex mensibus bombyx. telas araneorum modo texunt ad vestem luxumque feminarum, quae bombycina appellatur. prima eas redordiri rursusque texere invenit in Coo mulier Pamphile, Platae filia, non fraudanda gloria excogitatae rationis ut denudet feminas vestis.

77 **23.** (27) Bombycas et in Coo insula nasci tradunt,

---

1 hau **M**. 2 temeres **R**. emeres **d**. | sine **M***v*. sin **D**. in *r*. 4 moriuntur *v ex Arist. h. a. IX 41 p. 628 A, 4*. ori- *ll*. 5 *an* hae et? *cfr. Arist. l. l. v. 3*. 6 generantur **R** *e corr*. **d**. 10 his *v*. in *ll*. 11 suo **a**. | fuci **d***v*. foci **DR**. foti **a**. 15 quartum **d***v*. -rum *r*. 17 lapidi *v*. -de **d**². latide *r*. 18 in his **Rd**. ut us **D**. ut **a**. | largius *ll. v, sed Arist. h. a. V 24 p. 555 A 18* ὑγρότερος. 20 ex **d**. ea *r edd. vett.* e *Barb.* 21 suis **DR**. | urica *coni. Hard.* -cas *ll*. eruca *v*. | fi **R**. 22 incydalis **d**. 25 redordori **D**¹. retorderi **d**. -rqueri **a**. 26 Platae *cod. Chiff.* Πλάτεω *Arist. h. a. V 19 p. 551 B, 16.* plateae *rv*. 28 tradunt *edd. Gel.* -tur *ll*.

cupressi, terebinthi, fraxini, quercus florem imbribus decussum terrae halitu animante. fieri autem primo papiliones parvos nudosque, mox frigorum inpatientia villis inhorrescere et adversus hiemem tunicas sibi instaurare densas, pedum asperitate radentes foliorum lanuginem. in vellera hanc ab iis cogi subigique unguium carminatione, mox trahi in tramas, tenuari ceu pectine, postea adprehensam corpori involvi nido volubili. tum ab homine tolli 78 fictilibusque vasis tepore et furfurum esca nutriri, atque ita subnasci sui generis plumas, quibus vestitos ad alia pensa dimitti. quae vero capta sint lanifica umore lentescere, mox in fila tenuari iunceo fuso. nec puduit has vestes usurpare etiam viros levitatem propter aestivam. in tantum a lorica gerenda discessere mores ut oneri sit etiam vestis. Assyria tamen bombyce adhuc feminis cedimus.

24. (28) Araneorum his non absurde iungatur natura 79 digna vel praecipua admiratione. plura autem sunt genera nec dictu necessaria in tanta notitia. phalangia ex iis appellantur quorum noxii morsus, corpus exiguum, varium, acuminatum, adsultim ingredientium. altera eorum species nigri prioribus cruribus longissimis. omnibus internodia terna in cruribus. luporum minimi non texunt. maiores 80 in terra, et cavernis exigua vestibula praepandunt. tertium eorundem genus erudita operatione conspicuum. orditur telas tantique operis materiae uterus ipsius sufficit, sive

1 florem **M***v*. -re *r*. 2 halitu **M***v*. -tum *r*. 2. 3 papiliones paruos **Md***v*. -nis -uo *r*. 5 lanuginem **MR***v*. -ne *r*. | in **M** *edd. ante Hard. om. r. dist. Url. vind. n. 201.* 6 cogi subigique **M** *edd. ante Hard.* cogique **d**. -quae **R**. coique **D**. quoqui **a**. 7 in tramas *Ianus coll. § 81.* in terram a **d**. inter ramos **M***rv*. 9 nutriri **Md***v*. nutri *r*. | c& quae **R**. 10 alia **M***v*. -as *r*. 11 pensa (-sas **d**) dimitti **Md***v*. pensandi mitti (dim- **R**) *r*. | carpta *Detl.* | sint **Md***v*. sit *r*. | lanifica **M**. -ificia **Ra***v*. -eficia **d**. -ifacia **D**. lanicia *coni. Ianus.* | umorem **Da**. -re/// **d**. 12 iunceo **Md²***v*. tunceo *r*. | fuso **M***v*. fuco *r*. 13 leuitate propterea **Dad**. 18 praecipua **M** *ed. Bas.* -uae **D**. -ue *r*. 21 specie **M**. 22 longissimis — 23 cruribus *om.* **Rd**. 24 in terra **M** *edd. ante Hard. cfr. Arist. h. a. IX 39 p. 623 A, 3.* interna *r Hard.* | cavernis **M** *ed. Gel.* -na *r*.

ita corrupta alvi natura stato tempore, ut Democrito
placet, sive est quaedam intus lanigera fertilitas, tam mo-
derato ungue, tam tereti filo et *t*am aequali deducit sta-
81 mina, ipso se pondere usus. texere a medio incipit cir-
cinato orbe subtemina adnectens, maculasque paribus
semper intervallis, sed subinde crescentibus ex angusto
dilatans indissolubili nodo inplicat. quanta arte celat pe-
dicas a scutulato rete grassantes! quam non ad hoc vi-
detur pertinere crebratae pexitas telae et quadam politurae
arte ipsa per se tenax ratio tramae! quam l*a*xus ad flatus
82 ac non respuenda quae veniant sinus! derelicta lasso
praetendi summa parte arbitrere lic*ia*. at illa difficile
cernuntur atque ut in plagis lineae offensae praecipitant
in sinum. specus ipse qua concamaratur architectura! et
contra frigora quanto villosior! quam remotus a medio
aliudque agenti similis, inclusus vero sic ut sit nec*ne*
intus aliquis cerni non po*ssi*t! age firmitas, quando rum-
83 pentibus ventis! qua pulverum mole degravante! latitudo
telae saepe inter duas arbores, cum exercet artem et
disc*i*t texere, longitudo fili a cu*l*mine ac rursus a terra,
per illud ipsum velox reciprocatio, subitque pariter ac
fila deducit. cum vero captura incidit, quam vigilans et
paratus accursus! licet extrema haereat plaga, semper in
medium currit, quia sic maxime totum concutiendo in-
84 plicat. scissa protinus reficit ad polituram sarciens. nam-
que et lacertarum catulos venantur os primum tela invol-
ventes et tunc demum labra utraque morsu adprehendentes,
amphitheatrali spectaculo, cum contigit. sunt ex eo et
auguria. quippe incremento amnium futuro telas suas

---

2 intus *ll.* *(praeter* **M** *qui hic deficit)* *v.* *an* in cute? *cfr. Arist. l. l. v. 32* 3 et tam *v.* etiam *ll.* 8 a **R** *Brot.* *om.* **r.** | gresantes **D a d.** 9 quadam *v.* quaed- *ll.* 10 laxus *v.* lux- *ll.* 12 licia at *Hard.* licea at **D R d.** liceat **a** *edd. vett.* 15 quanto **d** *v.* -ndo *r.* 16 agenti *edd. ante Hard.* *cfr. nov. luc. p. 25.* -tis *cod. Chiff. Hard.* genti **a.** -tis *r.* | necne *v.* necte *ll.* 17 possit *v.* potest *ll.* | age *v.* ager *ll.* 20 discit *v.* -cet *ll.* | filo **R d.** | a culmine *v.* acumine *ll.* 22 accursus **R.** acu- **D.** ac rursus **d.** ad cursum **a** *v.* 24 quia **d** *ed. Gel.* ex (et R^2) quia **D R.** ex qua **a.** ex quo *edd. ante Gel.*

altius tollunt. iidem sereno *non* texunt, nubilo texunt,
ideoque multa aranea imbrium signa sunt. feminam pu-
tant esse quae texat, marem qui ven*e*tur. ita paria fieri
merita coniugio.

(29) Aranei conveniunt clunibus, pariunt vermiculos 85
ovis similes. nam nec horum differri potest genitura,
quoniam insectorum vix ulla alia narratio est. pariunt
autem omnia in tela, sed pars a .... qu*e* saliunt atque
fila emittunt. phalangia tantum in ipso specu incubant
magnum numerum qui, ut emersit, matrem consumit, saepe
et patrem. adiuvat enim incubare. pariunt autem et
tr*e*cenos, ceterae pauciores. et incubant triduo. consum-
mantur aranei quater septenis diebus.

25. (30) Similiter his et scorpiones terrestres vermi- 86
culos ovorum specie pariunt similiterque pereunt, pestis
inportuna, veneni serpentium, nisi quod graviore supplicio
lenta per triduum morte conficiunt, virginibus letali semper
ictu et feminis fere in totum, viris autem matutino, ex-
euntes cavernis priusquam aliquo fortuito ictu ieiunum
egerant venenum. semper cauda in ictu est nulloque 87
momento meditari cessat, ne quando desit occasioni.
ferit et obliquo ictu et inflex*o*. venenum ab his candidum
fundi Apollodorus auctor est in novem genera discriptis
per colores maxime, supervacuo, quoniam non est scire
quos minime exitiales praedixerit. geminos quibusdam
aculeos esse, maresque saevissimos — nam coitum iis
tribuit —, intellegi autem gracilitate et longitudine. ve- 88
nenum omnibus medio die, cum incanduere solis ardori-

---

1 non texunt *v.* texunt **R**. -xit *r.* 3 venetur *Hard.* -natur *ll.* 7 vix ulla *v.* uia uix **R**². uiae ulla **a**. uiacula **d**. -lla *r.* 8 tela sed *Sill.* -as et *ll.* -as sed *Pint.* | pars a ... que saliunt *ego coll. Arist. h. a. V 27 p. 555 B, 1 sqq. periisse videntur:* (a)liqua tantum ex parte circumdata tela, pars in sinu orbiculato. non omnes pulli simul nascuntur statim(que). sparsa quas aliud (aliunt **d**) *ll.* sparsa (expansa *edd. ante Gel.*) quia saliunt *v.* 9 fila *ego coll. Arist. l. l.* in **DRa**. m̈ **d**. ita *v.* 12 trecenos *codd. Brot.* -ntos *Barb. ex Arist. l. l. v. 15.* tric- *ll. v.* 14 scorpionibus **Dad**. 21 ne **d***v.* nec *r.* 22 inflexo *ed. Gel.* -xu *ll.* 24 supervacuo *Pint.* -uos *ll. edd. ante Hard.*

bus, itemque, cum sitiunt, inexplebiles potus. constat
et septena caudae internodia saeviora esse. pluribus
enim sena sunt. hoc malum Africae volucre etiam au-
stri faciunt pandentibus bracchia ut remigia sublevantes
Apollodorus idem plane quibusdam inesse pinnas tradit.
89 saepe Psylli, qui reliquarum venena terrarum invehentes
quasi quaestus sui causa peregrinis malis implevere Ita-
liam, hos quoque importare conati sunt, sed vivere intra
Siculi caeli regionem non potuere. visuntur tamen ali-
quando in Italia, sed innocui, multisque aliis in locis ut
90 circa Pharum in Aegypto. in Scythia interemunt etiam
sues alioquin vivaciores contra venena talia, nigras quidem
celerius, si in aquam se inmerserint. homini icto putatur
esse remedio ipsorum cinis potus in vino. magnam ad-
versitatem oleo mersis et stellionibus putant esse, inno-
cuis dumtaxat iis qui et ipsi carent sanguine, lacertarum
figura; *ae*que scorpiones in totum nulli nocere quibus non
91 sit sanguis. quidam et ab ipsis fetum devorari arbitrantur.
unum modo relinqui sollertissimum et qui se ipsius matris
clunibus inponendo tutus et a cauda et a morsu loco fiat.
hunc esse reliquorum ultorem, qui postremo genitores
superne conficiat. pariuntur autem undeni.

26. (31) Chamaeleonum stelliones hi quodammodo naturam habent, rore tantum viventes praeterque araneis.

92 (32) Similis cicadis vita, quarum duo genera: minores
quae primae proveniunt et novissimae pereunt, sunt autem
mutae. sequens est volatura .... quae canunt, vocantur
achetae et, quae minores ex his sunt, tettigonia. sed illae
magis canorae. mares canunt in utroque genere, feminae

---

1 inexplebiles (expl- **M**.) *v*. -li **d T**. -le *r*. | potuus **M R D a**. -tu **d** *v*. 7 quasi **M**. *om. r v*. 13 inmerserint **M** *v*. -it *r*. 15 et **M** *ed. Gel.* sed *r*. 17 aeque *ego noc. luc. p. 34 n. 12.* atque *ll. v*. 24 araneis **M** *v*. -ei *r*. 27 mutae **d** *ed. Gel.* multae *r*. | uolatur aquae **R**[1]. -tur ea quae **R**[2]. -tura ea quae **d**. -tu rara; quae *ed. Gel. sed v. Schneiderum ad Colum. VIII 9, 1.* | *lacunam ego indicavi coll. Arist. h. a. V 30 init. periisse videntur:* grandiorum et ocius pereuntium. *in codd. Romanis Barbarus legebat:* item maiores quae canunt. 28 tettigonia *Sill. cfr. Arist. l. l.* -iae *codd. Barb.* tetogoniae **a**[2]. -ia *r*.

silent. gentes vescuntur his ad orientem, etiam Parthi
opibus abundantibus. ante coitum mares praeferunt, a
coitu feminas, ovis earum corrupti, quae sunt candida.
coitus supinis. asperitas praeacuta in dorso, qua ex- 93
cavant feturae locum in terra. fit primo vermiculus, deinde
ex eo quae vocatur tettigometra, cuius cortice rupto circa
solstitia evolant, noctu semper, primo nigrae atque durae.
unum hoc ex iis quae vivunt et sine ore est. pro eo
quiddam aculeat*or*um linguis simile, et hoc in pectore,
quo rorem lambunt. pectus ipsum fistulosum. hoc canunt
achetae, ut *dicemus*. de cetero in ventre nihil est. ex- 94
citatae cum subvolant, umorem reddunt, quod solum argu- 266
mentum est rore eas ali. iisdem solis nullum ad excre-
menta corporis foramen. oculis tam hebetes ut, si quis
digitum contrahens ac remittens adpropinque*t iis*, transeant.
quidam duo alia genera faciunt earum, surculariam quae
sit grandior, frumentariam quam alii avenariam vocant.
apparet enim simul cum frumentis arescentibus. **27.** ci- 95
cadae non nascuntur in raritate arborum — idcirco non
sunt Cyrenis *nisi* circa oppidum — nec in campis nec
in frigidis aut umbrosis nemoribus. est quaedam et iis
locorum differentia. *in* Milesia regione paucis sunt locis,
sed in Cepha*ll*ania amnis quidam paenuriam earum et
copiam dirimit. at in Regino agro silent omnes, ultra
flumen in Locrensi canunt. pinnarum illis natura quae
apibus, sed pro corpore amplior.

28. (33) Insectorum autem quaedam binas gerunt 96

---

3 oua a². | corrupta a². -tis d. 6 corrupto R. 9 aculeatorum *coni. Dal. ex Arist. h. a. IV 7 p. 532 B, 12.* -tarum *ll. Hard.* -tum *edd. ante Hard.* 11 dicemus *Detl. coll. § 266.* -imus *ll.* diximus *v. cfr. Noltenius quaest. Plin. p. 23.* 15 adpropinquet iis *Ianus.* -quens **DR¹**. -ques **R²**. -quans **a**d. | transeat **Da**. -eant velut folia *edd. vett.* -eant velut in folia *Barb. edd. ante Sill. (ex Arist. h. a. V 30 extr.)* 20 nisi *Schlengerus philol. XII p. 301. cfr. Arist. h. a. V 30 p. 566 A, 22. 23. om. ll. v.* 22 differentia. in Milesia *v. cfr. Arist. h. a. VIII 28 p. 605 B, 26.* mil- differ- *ll.* | pauci sunt loci **Dad**. 23 Cephallania *Sill. coll. XXXII 18 et Arist. l. l.* -alenia *v.* cephania *ll.* 26 pro **MRd***v.* quae *r.*

pinnas, ut muscae, quaedam quaternas, ut apes. membranis et cicadae volant. quaternas habent quae aculeis in alvo armantur. nullum cui telum in ore pluribus quam binis advolat pinnis. illis enim ultionis causa datum est, his aviditatis. nullis eorum pinnae revivescunt avulsae. nullum cui aculeus in alvo bipenne est.

97 (34) Quibusdam pinnarum tutelae crusta supervenit, ut scarabaeis, quorum tenuior fragiliorque pinna. his negatus aculeus, sed in quodam genere eorum grandi cornua praelonga, bisulcis dentata forficibus in cacumine, cum libuit, ad morsum coeuntibus, infantium etiam remediis ex cervice suspenduntur, lucavos vocat hos Nigidius.

98 aliud rursus eorum genus qui e fimo ingentes pilas aversi pedibus volutant parvosque in iis contra rigorem hiemis vermiculos fetus sui nidulantur. volitant alii magno cum murmure aut mugitu, alii focos et *st*rata crebris foraminibus excavant nocturno stridore vocales. lucent ignium modo noctu laterum et clunium colore lampyrides, nunc pinnarum hiatu refulgentes, nunc vero compressu obumbratae, non ante matura pabula aut post desecta con-

99 spicuae. e contrario tenebrarum alumna blattis vita, lucemque fugiunt in balineis maxime umido vapore prognatae. fodiunt ex eodem genere rutili atque praegrandes scarabaei tellurem aridam favosque parvae et fistulosae modo spongiae medicato melle fingunt. in Threcia iuxta Olynthum locus est parvus in quo unum hoc animal ex-

100 animatur, ob hoc Cantharolethrus appellatus. pinnae insectis omnibus sine scissura. nulli cauda nisi scorpioni. hic eorum solus et bracchia habet et in cauda spiculum. reliquorum quibusdam aculeus in ore, ut asilo, sive tabanum dici placet, item culici et quibusdam muscis, omni-

---

4 est M *edd. Gel.* et *r.* 5 reuiuescunt **M***v.* -scere *r.* 7 crusta **R***v.* crista **M***r.* 12 lucanos **a***v.* 16 strata *M. Hauptius Hermae III p. 149 coll. Vitruvii X 19.* prata *ll.v.* parietes *Detl.* 21 blattis **Md** *edd. Gel.* blatus *r.* blatta.is *Detl.* 22 balineis **R**. -eas **Md**. ualineas **D**. balneas **a**. 27 ob hoc **Da**. ob hic **R**[1]. ubi **d**. ob id **R**[2]**T**. 28 nisi **a***v.* sine *r.* | scorpioni **d***v.* -ne *r.* 30 ut **R***v.* *om. r.*

bus autem his in ore et pro lingua. sunt hi aculei quibusdam hebetes neque ad punctum, sed ad suctum, ut muscarum generi, in quo lingua evidens fistula est. nec sunt talibus dentes. aliis cornicula ante oculos praetenduntur ignava, ut papilionibus. quaedam insecta carent pinnis, ut scolopendra.

29. (35) Insectorum pedes quibus sunt in obliquum 101 moventur. quorundam extremi longiores foris curvantur, ut locustis.

Hae pariunt in terram demisso spinae caule ova condensa autumni tempore. ea durant hieme. e terra subsequenti anno exitu veris emittunt parvas, nigrantes et sine cruribus pinnisque reptantes. itaque vernis aquis intereunt ova, sicco vere maior proventus. alii duplicem 102 earum fetum geminumque exitium tradunt, vergiliarum exortu parere, deinde ad canis ortum obire et alias renasci. quidam arcturi occasu renasci. mori matres, cum pepererint, certum est, vermiculo statim circa fauces innascente qui eas strangulat. eodem tempore mares obeunt. tam frivola ratione morientes serpentem, cum libuit, necant singulae, faucibus eius adprehensis mordicus. non nascuntur n*isi* rimosis locis. in India ternum pedum 103 longitudinis esse traduntur, cruribus et feminibus serrarum usum praebere, cum inaruerint. est et alius earum obitus. gregatim sublatae vento in maria aut stagna decidunt. forte hoc casuque evenit, non, ut prisci existimavere, madefactis nocturno umore alis. iidem quippe nec volare eas noctibus propter frigora tradiderunt, ignari etiam longinqua maria ab iis transiri continuata plurium dierum — quod maxime miremur — fame quoque, quam propter externa pabula petere sciunt. deorum irae pestis ea in- 104

---

1 *dist. ego.* | lingue **R**[2]d. -gu **R**[1]. 5 ignaota **R**[1]. | aut **Da**. 8 longiores **R**[2]d. -ris *r*. 10 dimisso **Da**. 11 *dist. Ianus.* | e *om.* d. sub *v*. 19 obeunt *v*. -tes *ll*. 20 friuula a. -bula **DR**. | cum d*v*. curri *r*. 22 nisi rimosis *Hard.* in prim- d[2]**T**. in rim- **M***r*. nisi in planis et rimosis *edd. ante Hard. cfr. Arist. h. a. V 28 p. 556 A, 5.* 23 serrarum **M***v*. sed rarum *r*. 24 est et **M**d*v*. esset *r*. 28 ignari **M**d*v*. in mari *r*. 31 deorum irae **M** *cod. Chiff. v*. dierum mire (-rae **R**[1]d. imbre **R**[2]) *r*.

tellegitur. namque et grandiores cernuntur et tanto volant pinnarum stridore, ut [aliae] alites credantur, solemque obumbrant sollicitis suspectantibus populis, ne suas operiant terras. sufficiunt quippe vires et, tamquam parum sit maria transisse, inmensos tractus permeant diraque messibus nube contegunt, multa contactu adurentes, omnia vero morsu erodentes et fores quoque tectorum.

105 Italiam ex Africa maxime coortae infestant, saepe populo Romano ad Sibyllina coacta remedia confugere inopiae metu. in Cyrenaica regione lex etiam est ter anno debellandi eas, primo ova obterendo, dein fetum, postremo
106 adultas, desertoris poena in eum qui cessaverit. et in Lemno insula certa mensura praefinita est quam singuli enecatarum ad magistratus referant. graculos quoque ob id colunt adverso volatu occurrentes earum exitio. necare et in Syria militari imperio coguntur. tot orbis partibus vagatur id malum. Parthis et hae in cibo gratae.

107 Vox earum proficisci ab occipitio videtur. eo loco in commissura scapularum habere quasi dentes existimantur eosque inter se terendo stridorem edere, circa duo maxime aequinoctia, sicut cicadae circa solstitium. coitus locustarum qui et insectorum omnium quae coeunt, marem portante femina, in eum feminarum ultimo caudae reflexo tardoque digressù. minores autem in omni hoc genere feminis mares.

108 **30.** (36) Plurima insectorum vermiculum gignunt, nam et formicae similem ovis vere. et hae communicant laborem, ut apes, sed illae faciunt cibos, hae condunt. ac si quis comparet onera corporibus earum, fateatur

---

2 *uncos posui cum Detl.* 3 obumbrant *ed. Gel.* -antes **dT**. -ans **M***r*. -rent *edd. vett.* 5 diraque **Md***v*. -ram- *r*. 6 nubem **ad**. 7 moru **D**. in orbe **a**. | rodentes **a**. 8. 9 populo Romano *Iamus*. PR· **M**. populo *rv*. 9 coacto **M***v*. -arto *r*. 11 obterendo **M***v*. obce- **D**. opce- **R**. obicere **a**. deterendo **dT**. 12 poena in *v*. -nam **R**². -narum **R**¹. -nam in **M***r*. 19 existimantes **Da**. 20 terendo *v*. -dos *ll*. 26. 27 *dist. ego*. 27 hae *v*. haec *ll*. *cfr*. *X 85*. | communicant *ego*. -tes *ll*. *cfr*. *v*. *3* (obumbrant) *et p*. *233, 19* (obeunt). 28 ut apes sed illae **R**² *ed. Gel.* sed apes utiles (-lae **D**. uti ille **R**¹) *rv*.

nullis portione vires esse maiores. gerunt ea morsu.
maiora aversae postremis pedibus moliuntur umeris ob-
nixae. et iis rei publicae ratio, memoria, cura. semina 109
adrosa condunt, ne rursus in frugem exeant e terra,
maiora ad introitum dividunt, madefacta imbre proferunt
atque siccant. operantur et noctu plena luna, eaedem
interlunio cessant. iam in opere qui labor, quae sedu-
litas! et quoniam ex diverso convehunt altera alterius
ignara, certi dies ad recognitionem mutuam nundinis dan-
tur. quae tunc earum concursatio, quam diligens cum 110
obviis quaedam conlocutio atque percontatio! silices itinere
earum attritos videmus et opere semitam factam, ne quis
dubitet et qualibet in re quid possit quantulacumque ad-
siduitas. sepeliunt inter se viventium solae praeter ho-
minem. non sunt in Sicilia pinnatae.

31. Indicae formicae cornua Erythris in aede Her- 111
culis fixa miraculo fuere. aurum hae cavernis egerunt
terra*e* in regione septentrionalium Indorum qui Dardae
vocantur. ipsis color felium, magnitudo Aegypti luporum.
erutum hoc ab iis tempore hiberno Indi furantur aestivo
fervore, conditis propter vaporem in cuniculos formicis,
quae tamen odore sollicitatae provolant crebroque lacerant
quamvis praevelocibus camelis fugientes. tanta pernicitas
feritasque est cum amore auri.

32. (37) Multa autem insecta et aliter nascuntur, at- 112
que in primis ex rore: insident hic raphani folio primo
vere et spissatus sole in magnitudinem milii cogitur. inde
porrigitur vermiculus parvus et triduo mox uruca, quae
adiectis diebus accrescit, inmobilis, duro cortice. ad
tactum tantum movetur, araneo accreta quam chrysallidem
appellant. rupto deinde eo cortice volat papilio.

---

1 portatione R^2. 6 eadem Dad. 9 dies *ll.v.* indices *Detl.* 17 hae D. hee d. he D. e a. ex *v.* | egerunt R^2*v.* ger- *r.* 18 terrae *v.* -ra *ll.* 19 fedium d. faed- Da. 26 ex rore *v.* rore R^2. ex ore *r.* 27 uere et R^2*v.* uereatur d^1. -satur d^2. uerset *r.* 28 porrigitur R^2a *Gel.* corr- D. rigitur R^1. oritur d *edd. ante Gel.* 30 accreta d *Hard.* -to R. occreta D. hoc creta a. Haec eruca *edd. ante Hard.* 31 eo *om.* R.

113 **33.** (38) Sic quaedam ex imbri generantur in terra,
quaedam et in ligno. nec enim cossi tantum in eo, sed
etiam tabani ex eo nascuntur et alia ubicumque umor est
nimius. (39) sicut intra hominem taeniae tricenum pe-
114 dum, aliquando et plurium longitudine. iam in carne
exanima et viventium quoque hominum capillo, qua foe-
ditate et Sulla dictator et Alcman ex clarissimis Graeciae
poetis obiere. hoc quidem et aves infestat, phasianas
115 vero interemit nisi pulverantes sese. pilos habentium asi-
num tantum inmunem hoc malo credunt et oves. gignun-
tur autem et vestis genere, praecipue lanicio interemptarum
a lupis ovium. aquas quoque quasdam quibus lavemur
fertiliores eius generis invenio apud auctores, quippe cum
etiam cerae id gignant quod animali*um* minimum existi-
matur. alia rursus generantur sordibus a radi*is* solis,
posteriorum lascivia crurum petauris*tae*. alia pulvere umido
in cavernis volucria.

116 **34.** (40) Est animal eiusdem temporis, infixo semper sanguini capite vivens atque ita intumescens, unum animalium cui cibi non sit exitus. dehiscit cum nimia satietate, alimento ipso moriens. numquam hoc in iumentis gignitur, in bubus frequens, in canibus aliquando, in quibus omnia. in ovibus et capris hoc solum. aeque mira sanguinis et hirudinum in palustri aqua sitis. namque et hae toto capite conduntur. est volucre canibus peculiare suum malum, aures maxime lancinans quae defendi morsu non queant.

117 **35.** (41) Idem pulvis in lanis et veste tineas creat, praecipue si araneus una includatur. sitit enim et omnem umorem absorbens ariditatem ampliat. hoc et in chartis

1 inde **a**. imbri *r*. 3 alia **d***v*. ali **Da**. *om*. **R**. 6 exanima **R**[2]. -im *r*. 9 sese *v*. ese **R**[2]. esse *r*. 14 animalium *v*. -al id *ll*. 15 rursus — 16 petauristae *om*. **R**. *addita erant in margine, sed perierunt praeter ultimum* ris. 15 a radiis *cod. Dal*. -di **D**. -dio **a** *Hard*. aridi (soli) **d** *edd. ante Hard*. 16 petauristae *Hard*. -ristarum *Barb*. -ris *ll*. 19 sanguini **d***v*. -ne *r*. 20 cum **d***v*. cui *r*. 21 nonnumquam *coni. Pint*. 23 e mira **Da**. est mira *edd. ante Hard*. 27 queant **d**. -unt *rv*. 29 sitit *v*. sititur *ll*.

nascitur. est earum genus tunicas suas trahentium quo cocleae modo. sed harum pedes cernuntur. spoliatae *ex*spirant. si accrevere, faciunt chrysallidem. ficarios cu- 118
lices caprificus generat, cantharidas vermiculi ficorum et piri et peuces et cynacanthae et rosae. venenum hoc remedia secum habet. alae medentur, quibus demptis letale est. rursus alia genera culicum acescens natura gignit, quippe cum et in nive * inveniantur vetustiore vermiculi * rutili — nam et ipsa nix vetustate rufescit — hirti pilis, * in Media quidem candidi *, grandiores torpentesque.

36. (42) Gignit aliqua *et* contrarium naturae elemen- 119
tum. siquidem in Cypri aerariis fornacibus et medio igni maioris muscae magnitudinis volat pinnatum quadrupes. appellatur pyrallis, a quibusdam pyrot*a*. quamdiu est in igni, vivit. cum evasit longiore paulo volatu, emoritur.

(43) Hypanis fluvius in Ponto circa solstitium defert 120
acinorum effigie tenues membranas quibus erumpit volucre quadruped*i*s supra dicti modo, nec ultra unum diem vivit, unde hemerobion vocatur. reliquis talium ab initio ad finem septenarii sunt numeri, culici et vermiculi*s* ter septeni, corpus parientibus quater septeni. mutationes et in alias figuras transitus trinis aut quadrinis diebus. cetera ex his pinnata autumno fere moriuntur *tabe alarum*, tabani quidem etiam caecitate. muscis umore exanimatis, si cinere condantur, redit vita.

37. (44) Nunc per singulas corporum partes praeter 121
iam dicta membratim tractetur historia.

---

2. 3 exspirant *v.* adsp- *ll.* 5 hoc *om.* d. 6 remedia— alae *om.* R^1d *Hard.* | medentur Da. ///me///dentur R. remediantur d. alae medicantur *Hard.* 8 candidi inueniantur (reperiantur *edd. ante Hard.*) et *ll.v.* et *del. ego.* 9 in media quidem altitudine rutili *ll.v.* altitudine *del. ego.* | rufetit R. 10 in Media quidem candidi *huc transposui coll. Arist. h. a. V 19 p. 552 B, 9.* 11 aliqua et *v.* -quae D. -qua R^2. -que R^1a. -qd' d. 14 pyrota *Ianus.* -to *ll.* pyrausta *v ex Arist. h. a. VIII 27 init., quae huc non pertinent.* 15 igni Rd. -ne *r.* 17 uolucre d *ed. Gel.* -cres *r.* 18 quadrupedis *ego.* -pedes *ll.* -pes *v.* 20 vermiculis *Ianus.* -li *ll.* -lo *v.* 23 tabe alarum (*vel* pinnarum) *ego coll. Arist. h. a. V 20* τῶν πτερῶν συσπωμένων. *om. ll.v.* 25 uita R^2 *in ras. v.* ita *r.*

Caput habent cuncta quae sanguinem. in capite paucis animalium nec nisi volucribus apices, diversi quidem generis, phoenici plumarum serie e medio eo exeunte alio, pavonibus crinitis arbusculis, stymphalid*i* cirro, phasianae corniculis, praeterea parvae avi quae ab illo galerita appellata quondam, postea Gallico vocabulo etiam legioni
122 nomen dederat alaudae. diximus et cui plicatilem cristam
10, 86 dedisset natura. per medium caput a rostro residentem et fulicarum generi dedit, cirros pico quoque Martio et grui Balearicae, sed spectatissimum insigne gallinaceis, corporeum, serratum, nec carnem *id* esse nec cartilaginem nec callum iure dixerimus, verum peculiare datum. draconum enim cristas qui viderit non reperitur.

123 (45) Cornua multis quidem et aquatilium et marinorum et serpentium variis data sunt modis, sed quae iure cornua intellegantur quadripedum tantum generi. Actaeonem enim et Cipum etiam in Latia historia fabulosos reor. nec alibi maior naturae lascivia. lusit animalium armis, sparsit haec in ramos, ut cervorum, aliis simplicia tribuit, ut in eodem genere subulonibus ex argumento dictis, aliorum fudit in palmas digitosque emisit ex iis, unde platycerotas
124 vocant. dedit ramosa capreis, sed parva, nec fecit decidua, convoluta in anfractum arietum generi, ceu caestus daret, infesta tauris — in hoc quidem genere et feminis tribuit, in multis tantum maribus —, rupicapris in dorsum adunca, dammis in adversum, erecta autem rugarumque ambitu contorta et in leve fastigium exacuta, ut lyras decerent, strepsiceroti, quem addacem Africa appellat,
125 mobilia eadem, ut aures, Phrygiae armentis, Trogodytarum

---

4 stymphalidi *cod. Dal.* -de *ll.* 5 aui R*Hard.* aut *r.* 7 cui Rd*v.* eui *r.* 10 gruibalearicae R² (ale *in ras.*) *Barb.* gruibus (-uui- D) aricae *r.* 11 nem R¹. nec carnem *r.* | id esse *v.* ita (rite R²) esse *r.* 12 hec callum *v.* ne callum R². nec gallum d. negallum *r.* | peculiare M*v.* -rum R. -rem *r.* | datum M. *om. rv. Ianus coni.* -arem dotem. 17 ne Da. 18 alibi Md*v.* albi *r.* nec albi maior *del.* R². 19 ramos MR² *ed. Bas.* -mis *r.* 19. 20 et in DRa. 21 fudit MR² (d *in ras.*). fugit Da. figit d. finxit *v.* | platycerontas R². -gerontas R¹d. 26 dammis *om.* M. 28 admodacem M¹.

in terram derecta, qua de causa obliqua cervice pascuntur, aliis singula, et haec medio capite aut naribus, ut diximus. iam quidem aliis ad incursum robusta, aliis ad 8,71.76 ictum, aliis adunca, aliis redunca, aliis ad iactum pluribus modis, supina, convexa, conversa, omnia in mucronem migrantia. in quodam genere pro manibus ad scabendum corpus, cocleis ad praetemptandum iter, corporea haec, sicut cerastis. aliquando et singula, cocleis semper bina et ut protendantur ac resiliant.

Urorum cornibus barbari septentrionales potant urnisque 126 bina capitis unius cornua inplent. alii praefixa hastilia cuspidant. apud nos in lamnas secta tra*l*ucent atque etiam lumen inclusum latius fundunt multasque alias ad delicias conferuntur, nunc tincta, nunc sublita, nunc quae cestrota picturae genere dicuntur. — (Omnibus autem cava et in 127 mucrone demum concreta sunt, cervis tantum tota solida et omnibus annis decidua.) — boum attritis ungulis cornua unguendo arvina medentur agricolae, adeoque sequax natura est ut in ipsis viventium corporibus ferventi cera flectantur atque incisa nascentium in diversas partes torqueantur, ut singulis capitibus quaterna fiant.

Tenuiora feminis plerumque sunt, ut in pecore multis, 128 ovium nulla, nec cervorum, nec quibus multifidi pedes, nec solidipedum ulli excepto asino Indico qui uno armatus est cornu. bisulcis bina *natura* tribuit, nulli superne primores habent*i* dentes. qui putant eos in cornua absumi facile coarguuntur cervarum natura, quae nec dentes habent (ut neque mares) nec tamen cornua. ceterorum ossibus adhaerent, cervorum tantum cutibus enascuntur.

---

3 quidem **T***Hard.* qd' **d**. quid **R**. quod **M***r*. 6 migrantia **d***v*. ni- **M***r*. 8 et singula cochleis **d***v*. cocleis singula **M***r*. 9 resistant **M**. 10 barbaris septentrionalibus **Rd**. 11 uina **M**. 12 tralucent *v*. -ducunt **d**. -ducent *r*. 13 alia **D**²**ad**. 15 omnibus — 17 decidua *huc non pertinere videntur*. 15 in **d***v*. *om*. *r*. 16 mucrone *v*. -nem *ll*. 21 ut **ad***v*. in *r*. | partibus **R**². | fiant **d***v*. -unt *r*. 25 natura *Sill., iam Brot. post* tribuit *inseruerat; om. ll.v. sed fortasse haec verba a suo loco aberraverunt.* 26 habenti *edd. Gel.* -ent *ll*. 27 neque dentes **R**.

129 (46) Capita piscibus portione corporum maxima, fortassis ut mergantur. ostrearum generi nulla nec spongeis nec aliis fere quibus solus ex sensibus tactus est. quibusdam indiscretum caput, ut cancris.

130 (47) In capite animalium cunctorum homini plurimus pilus, iam quidem promiscue maribus ac feminis, apud intonsas utique gentes. atque etiam nomina ex eo · Capillatis Alpium incolis, Galliae Comatae, ut tamen sit aliqua in hoc terrarum differentia. quippe Myconii carentes eo gignuntur, sicut in Cauno lienosi. et quaedam animalium naturaliter calvent, sicut struthocameli et corvi
131 aquatici, quibus apud Graecos nomen inde. defluvium eorum in muliere rarum, in spadonibus non visum, nec in ullo ante veneris usum, nec infra cerebrum aut infra verticem aut circa tempora atque aures. calvitium uni tantum animalium homini praeterquam innatum. canities homini tantum et equo, sed homini semper a priore parte capitis, tum deinde ab aversa. vertices bini hominum tantum aliquis.

132 (48) Capitis ossa plana, tenuia, sine medullis, serratis pectinatim structa compagibus. perfracta non queunt solidari, sed excepta modice non sunt letalia in vicem eorum succedente corporea cicatrice. infirmissima esse ursis,
8, 130 10, 117 durissima psittacis suo diximus loco.

133 (49) Cerebrum omnia habent animalia quae sanguinem,
9, 83 etiam in mari quae mollia appellavimus, quamvis careant sanguine, ut polypus. sed homo portione maximum et umidissimum omniumque viscerum frigidissimum, duabus supra subterque membranis velatum, quarum alterutram rumpi mortiferum est. cetero viri quam feminae maius.
134 hominibus hoc sine sanguine, sine venis. et reliquis sine

---

10 lienosi **d** *Barb.* lent- **R**^{2}. leni- *r.* 14 ullo **Rdv**. nullo *r.* 17 equo **R**. aequos **D**. equis **adv**. 18 vertices — 19 aliquis *ego traxi ad § 131 coll. indice libri et Arist. h. a. I 7 extr.* 23 corpora **Da**. 26 etiam **Rv**. equam **Da**. eque **d**. 27 polipus **R**. *cfr. Arist. de part. an. II 7 p. 652 B, 25.* polypi **Dda**^{2}*v*. -ipi **a**^{1}. 29 alterutrā **R**^{2}. alterū **R**^{1}. alt||am **d**. altertra **Da**. 30 abrumpi **R**. 31 *dist. ego.* (et = etiam) *cfr. Arist. l. l. p. 652 A, 29. B, 1. h. a. III 17 p. 520 A, 27.*

pingui. aliud esse quam medullam eruditi docent, quoniam coquendo durescat. omnium cerebro medio insunt ossicula parva. uni homini in infantia palpitat nec corroboratur ante primum sermonis exordium. *hoc est viscerum* 135 *excelsissimum proximum*que caelo, capitis, sine carne, sine cruore, sine sordibus. hanc habent sensus arcem, h*u*c venarum omnis a corde vis tendit, hic desinit, hoc columen altissimum, hic mentis est regimen. omnibus autem animalium in priora pronum, quia et sensus ante nos tendunt. ab eo proficiscitur somnus, hinc capitis nutatio. quae cerebrum non habent non dormiunt.

— (Cervis in capite inesse vermiculi sub linguae inanitate et circa articulum qua caput iungitur numero XX produntur.) —

(50) Aures homini tantum inmobiles. ab iis Flac- 136 corum cognomina. nec in alia parte feminis maius inpendium margaritis dependentibus. in Oriente quidem et viris aurum eo loci gestare decus existimatur. animalium aliis maiores aliis minores, cervis tantum scissae ac velut divisae, sorici pilosae, sed aliquae omnibus animal dumtaxat generantibus excepto vitulo marino atque delphino 9, 78 et quae cartilagin*e*a appellavimus et viperis. haec cavernas 137 tantum habent aurium loco praeter cartilagin*e*a et delphinum, quem tamen audire manifestum est. nam et cantu mulcentur et capiuntur attoniti sono. quanam audiant mirum. iidem nec olfactus vestigia habent, cum olfaciant sagacissime. pinnatorum animalium buboni tantum et oto plumae velut aures, ceteris cavernae ad audi-

---

1 erudito **Da**. 3 homini in **d***v*. -inum *r*. | palpitat **R**[2]**d***v*. -ant *r*. 3. 4 corroboratur *ed. Gel.* -antur **R** (corro *e corr.*) **a**. conbor- **D**. combur- **d**. 4 hoc — 5 proximum *v*. *om. ll.* 6 habent **R***v*. h''t **d**. habet *r*. | huc *v*. hoc *ll*. *cfr. X 131. an* in hoc*?* 7. 8 columen **R**. culmen *rv*. 9 ante os **a**. 12—14 *uncos ego posui.* 18 loco **d**. 20 soricis **R**[2]. | aliq; **R** *edd. vett.* -qua **d**. auriculae *ed. Bas.* 22 cartilaginea *v*. -na **D**[1]**a**. -nā **d**. castilagina **D**[2]**R**. | hae **Da**. 23 habet **DRa**. | cartilaginea *v*. -nā **d**. -na *r*. 25 attoniti **R** *e corr. v*. et coniti *r*. 27 animalium **d***v*. -lia im **Da**. -lia lm **R**[2]. -lia lmme **R**[1]. 28 aures **d***v*. -ris *r*.

tum. simili modo squamigeris atque serpentibus. in equis et omnium iumentorum genere indicia animi praeferunt, marcidae fessis, micantes pavidis, subrectae furentibus, resolutae aegris.

138 (51) Facies homini tantum, ceteris os aut rostra. frons et aliis, sed homini tantum tristitiae, hilaritatis, clementiae, severitatis index. in assensu eius supercilia homini et pariter et alterna mobilia. et in his pars animi, *his* negamus, annuimus, haec maxime indicant fa*stum*. superbia aliubi conceptaculum, sed hic sedem habet. in corde nascitur, h*u*c subit, hic pendet. nihil altius simul abruptiusque invenit in corpore ubi solitaria esset.

139 (52) Subiacent oculi, pars corporis pretiosissima et quae lucis usu vitam distinguat a morte. non omnibus animalium hi. ostreis nulli, quibusdam concharum dubii. pectines enim, si quis digitos adversum hiantes eos moveat, contrahunt *se ut* videntes, et solenes fugiunt admota ferramenta. quadripedum talpis visus non est, oculorum effigies inest, si quis praetentam detrahat membranam.

140 et inter aves ardiolarum genere quos leucos vocant altero oculo carere tradunt, optimi augurii, cum ad austrum volent septentrionemve, solvi enim pericula et metus narrant. Nigidius nec locustis *nec* cicadis esse dicit. cocleis oculorum vicem cornicula bina praetemptatu inplent. nec lumbricis ulli sunt vermiumve generi.

141 (53) Oculi homini tantum diverso colore, ceteris in suo cuique genere similes. et equorum quibusdam glauci, sed in homine numerosissimae varietatis atque differentiae, grandiores, modici, parvi, prominentes, quos hebetiores putant, conditi, quos clarissime cernere, sicut in colore caprinos.

---

2 genere **d***v*. -ra *r*. 7 in assensu **dT** *edd. ante Gel.* in ans- **DR**. in asc- *ed. Gel.* in anima (-mo *Hard.*) sensus **a** *Hard.* 8 *dist. ego.* 9 his *ego. om. ll.v.* | annuimus **Dd**. an annrv. | fastum *ed. Gel.* -us *edd. ante Gel.* factum *ll.* 10 superbia **d**. -biam **R**²**a**. -uiam **DR**¹. 11 huc *v.* hoc *ll. cfr.* § *135.* 14 qui **Da**. | uita **Da**. 17 contrahunt se ut *ego coll. IX 90.* -hunc et **R**. -hunt et *r*. -huntur ut *v*.. 23 nec *v. om. ll.* 26 ceteris **Rd***v*. ceris **D**. ceruis **a**.

(54) Praeterea alii contuentur longinqua, alii nisi 142
prope admota non cernunt. multorum visus fulgore solis
constat nubilo die non cernentium, nec post occasus. alii
interdiu hebetiores, noctu praeter ceteros cernunt. de
geminis pupillis, aut quibus noxii visus essent, satis dixi- 7,16
mus. caesii in tenebris clariores. ferunt *Ti.* Caesari, 143
nec alii genitorum mortalium, fuisse naturam ut experge-
factus noctu paulisper haud alio modo quam luce clara
contueretur omnia, paulatim tenebris sese obducentibus.
divo Augusto equorum modo glauci fuere superque ho-
minem albicantis magnitudinis, quam ob causam diligentius
spectari eos iracunde ferebat; Claudio Caesari ab angulis 144
candore carnoso sanguineis venis subinde suffusi, Gaio
principi rigentes, Neroni, nisi cum coniveret, ad prope
admota hebetes. $\overline{XX}$ gladiatorum in Gai principis ludo
fuere, in his duo omnino qui contra comminationem ali-
quam non coniverent, et ob id invicti. tantae hoc diffi-
cultatis est homini. plerisque vero naturale ut nictari
non cessent, quos pavidiores accepimus. oculus unicolor 145
nulli; cum candore omnibus medius colos differens. ne-
que ulla ex parte maiora animi indicia cunctis animalibus,
sed homini maxime, id est moderationis, clementiae, miseri-
cordiae, odii, amoris, tristitiae, laetitiae. contuitu quoque
multiformes, truces, torvi, flagrantes, graves, transversi,
limi, summissi, blandi. profecto in oculis animus habitat.
ardent, intenduntur, umectant, conivent. hi*n*c illa miseri- 146
cordiae lacrima, hos cum exosculamur, animum ipsum
videmur attingere, hi*n*c fletus et rigantes ora rivi. quis
ille est umor in dolore tam fecundus et paratus, aut ubi

---

6 caesii d *ed. Gel.* -sis Da. cesis R[1]. cesiis *aut* cesii R[2]. | Tiberio *v.* Li. Da. - L Rd. 7 nec *ed. Gel.* ne Rd. nae *r.* | ut d*v*. *om. r.* 9 sese d*v*. esse *r.* 11 albicantis R[2]d. abdic- *r.* 13 perfusi dT. 14 nisi *v.* anisi (-ifi d) *ll.* | coniueret R[2]*v*. -rec D. -re ad. -ro R[1]. 15 $\overline{XX}$ *Detl. cfr. Url. chrest. p. 166.* XX Da. uiginti Rd*(?)*. | gladiatorum paria *v.* 19 *an* accipimus (T)*?* | oculus *codd. Gel.* -los *ll.* | unicolor R *codd. Gel.* -re Da. -res dT. 22 maxime d*v*. -mi *r.* 26 hinc *v.* hic *ll.* 28 hinc *v.* hic *ll.* | rigantes d*v*. -tis *r.*

reliquo tempore? animo autem videmus, animo cernimus.
oculi ceu vasa quaedam visibilem eius partem accipiunt
atque tramittunt. sic magna cogitatio occaecat abducto
intus visu. sic in morbo comitiali animo caligante aperti
147 nihil cernunt. quin et patentibus dormiunt lepores mul-
tique hominum, quos κορυβαντιᾶν Graeci dicunt. tenuibus
multisque membranis eos natura composuit, callosis contra
frigora caloresque in extimo tunicis, quas subinde puri-
ficat lacrimationum salivis, lubricos propter incursantia et
mobiles.
148 (55) Media eorum cornua fenestravit pupilla, cuius
angustiae non sinunt vagari incertam aciem ac velut ca-
nali dirigunt obiterque incidentia facile declinant, aliis
nigri, aliis ravi, aliis glauci coloris orbibus circumdatis,
ut habili mixtura et accipiatur circumiecto candore lux
et temper*a*to repercussu non obstrepat. adeoque his ab-
soluta vis speculi ut tam parva illa pupilla totam imaginem
reddat hominis. ea causa est ut pleraeque alitum e ma-
nibus hominum oculos potissimum appetant, quod effigiem
suam in iis cernentes velut ad cognata desideria sua ten-
149 dunt. veterina tantum quaedam ad incrementa lunae
morbos sentiunt. sed homo solus emisso umore caecitate
liberatur. post vicensimum annum multis restitutus est
visus, quibusdam statim nascentibus negatus nullo oculo-
rum vitio, multis repente ablatus simili modo nulla prae-
cedente iniuria. venas ab his pertinere ad cerebrum pe-
ritissimi auctores tradunt. ego et ad stomachum crediderim.
150 certe nulli sine redundatione eius eruitur oculus. morien-
tibus illos operire rursusque in rogo patefacere Quiritium
magno ritu sacrum est, ita more condito ut neque ab
homine supremum eos spectari fas sit et caelo non ostendi
nefas. uni animalium homini depravantur, unde cogno-

6 corybantian *edd. vett.* -tia **R**. -tiare *r*. | gredicunt **Dd**. -diunt **a**. 14 raui **R**^{2} *Hard.* araui **DR**^{1}**d**. ac raui **a**. | aliis **R***v*. talis *r*. 16 et temperato *v*. extempereto *ll*. 18 pleraeque **d***v*. -rique *r*. 21 incrementa **R**^{2} *edd. ante Hard.* crem- *r*. 26 uenas **R** *ed. Gel.* -na **D**. -nam **ad** *edd. ante Gel.* 30 magno **R**^{2} *edd. ante Hard. om. r*. 32 *an* unde apud priscos?

mina Strabonum et Paetorum. ab iisdem qui altero lumine orbi nascerentur Coclites vocabantur, qui parvis utrisque Ocellae, Luscini iniuriae cognomen habuerunt. nocturnorum animalium veluti felium in tenebris fulgent 151 radiantque oculi, ut contueri non sit, et caprae lupoque splendent lucemque iaculantur. vituli marini et hyaenae in mille colores transeunt subinde. quin et in tenebris multorum piscium refulgent aridi sicut robusti caudices vetustate putres. non conivere diximus quae *non* obli- 8, 107 quis oculis, sed circumacto capite cernerent. chamaeleonis 152 oculos ipsos circumagi totos tradunt. cancri in oblicum adspiciunt crusta fragili inclusos gerentes. locustis, squillis magna ex parte sub eodem munimento praeduri eminent. quorum duri sunt minus cernunt quam quorum umidi. serpentium catulis et hirundinum pullis, si quis eruat, renasci tradunt. insectorum omnium et testacei operi- 153 menti oculi moventur sicut quadripedum aures. quibus fragilia operimenta, iis oculi duri. omnia talia et pisces et insecta non habent genas nec integunt oculos. omnibus membrana vitri modo tralucida obtenditur.

(56) Palpebrae in genis homini utrimque, mulieribus 154 vero etiam infectae cotidiano; tanta est decoris adfectatio ut tinguantur oculi quoque. alia de causa hoc natura dederat ceu vallum quoddam visus et prominens munimentum contra occursantia animalia aut alia fortuito incidentia. defluere eas haud inmerito venere abundantibus tradunt. ex ceteris nulli sunt nisi quibus et in reliquo cor- 155 pore pili, sed quadripedibus in superiore tantum gena, volucribus in inferiore, et quibus molle tergus, ut serpentibus, et quadripedum quae ova pariunt, ut lacertae. struthocamelus alitum sola ut homo utrimque palpebras habet.

(57) Ne genae quidem omnibus, ideo neque nictationes 156

---

9 putres *ed. Gel.* -esque *ll. edd. ante Gel.* | non *v.* *om. ll.* | *an* diximus *et* tradunt (*v.* 11) *sedem mutaverunt? cfr. VIII 81 (p. 75, 13). de chamaeleonis oculis v. VIII 121 extr.* 12 squillisque **d***v*. 15 et **d***v*. ex *r*. | eruat *v*. seruat **Ra**. serbat **D**. sorbeat **d**. 16 testacei *cod. Chiff.* -taei **DRa**. testei **d**. 25 fortuitu **R**[1]**d***v*. 32 ne **D**. nec *rv*.

iis quae animal generant. graviores alitum inferiore gena conivent, eaedem nictantur ab angulis membrana obeunte. columbae et similia utraque conivent. at quadripedes quae ova pariunt, ut testudines, crocodili, inferiore tantum, sine
157 ulla nictatione propter praeduros oculos. extremum ambitum genae superioris antiqui cilium vocavere, unde et supercilia. hoc vulnere aliquo diductum non coalescit, *ut* in paucis humani corporis membris.

(58) Infra oculos malae homini tantum, quas prisci genas vocabant, XII tabularum interdicto radi a feminis vetantes. pudoris haec sedes. ibi maxime ostenditur rubor.

158 (59) Intra eas hilaritatem risumque indicantes buccae et altior homini tantum, quem novi mores subdolae inrisioni dicavere, nasus. non alii animalium nares eminent. avibus, serpentibus, piscibus foramina tantum ad olfactus sine naribus, et hinc cognomina Simorum, Silonum. septimo mense genitis saepenumero foramina aurium et narium defuere.

159 (60) Labra, a quibus Brocchi, Labeones dicti, et os probum duriusve animal generantibus. pro iis cornea et acuta volucribus rostra, eadem rapto viventibus adunca, collecto recta, herbas ruentibus limumque lata, uti *et* suum generi. iumentis vice manus ad colligenda pabula ora, apertiora laniatu viventibus.

Mentum nulli praeter hominem, nec malae. maxillas crocodilus tantum superiores movet, terrestres quadrupedes eodem quo cetera more praeterque in oblicum.

160 (61) Dentium tria genera, serrati aut continui aut exserti: serrati pectinatim coeuntes, ne contrario occursu atterantur, ut serpentibus, piscibus, canibus; continui, ut

---

7 ut *ed. Lugd. om. ll. an* est id? 10 feminis **R***v*. fenis **D d**. fetus **a**. 14 alii $\mathbf{R}^2$**d**. alia *r*. 19 brocchi $\mathbf{R}^2$. bocchi **D**$\mathbf{R}^1$. bochi **a d**. | os **R***v*. hos **D a**. his **d**. 22 eruentibus **d** *ed. Bas.* rodentibus *cod. Dal.* | lata $\mathbf{R}^2$ *edd. Gel.* sata $\mathbf{d}^1$. rata *r*. | et *ego. om. ll.v. cfr. Arist. de part. an. III 1 p. 662 B, 13* ὥςπερ καὶ τῶν τετραπόδων τὸ τῆς ὑός. 22. 23 usum $\mathbf{R}^1$**d**. 25 mentum—malae *om.* $\mathbf{R}^1$. 26 quadrupedes $\mathbf{R}^2$*v*. *om. r*. 29 pectinatim **d***v*. -antim $\mathbf{R}^2$. -antes $\mathbf{R}^1$**a**. pictinantes **D**.

homini, equo; exserti, ut apro, hippopotamio, elephanto. continuorum qui digerunt cibum lati et acuti, qui conficiunt duplices, qui discriminant eos canini appellantur. hi sunt serratis longissimi. continui aut utraque parte 161
ori*s* sunt, ut equo, aut superiore primores non sunt, ut bubus, ovibus omnibusque quae ruminant. caprae superiores non sunt praeter primores geminos. nulli exserti quibus serrati, raro feminae, et tamen sine usu. itaque cum apri percutiant, feminae sues mordent. nulli cui 162
cornua exserti, sed omnibus concavi, ceteris dentes solidi. piscium omnibus serrati praeter scarum, huic uni aquatilium pl*a*ni. cetero multis eorum in lingua et toto ore, ut turba vulnerum molliant quae attritu subigere non queunt. multis et in palato, atque etiam in cauda. praeterea in os vergentes, ne excidant cibi nullum habentibus retinendi adminiculum.

(62) Similes aspidi et serpentibus, sed duo in supera 163
parte, dextra laevaque longissimi, tenui fistula perforati, ut scorpionum aculei, venenum infundentes. non aliud hoc esse quam fel serpentium, et inde venas sub spina ad os pervenire diligentissimi auctores scribunt, quidam unum esse eum et, quia sit aduncus, resupinari, cum momorderit, aliqui tum decidere eum rursusque recrescere facilem decussu, et sine eo esse quas tractari cernamus. scorpionis caudae inesse eum et plerisque ternos. viperis 164
dentes gingiva conduntur. haec eodem praegnans veneno inpresso dentium repulsu virus fundit in morsus. volucrum nulli dentes praeter vespertilionem. camelus una

---

1 exerti ut **R**² *ed. Gel.* -rti **R**¹ *edd. ante Gel.* -rt *r.* | apro **Dadv**. pro **R**¹. *del.* **R**². | hippopotamo **Rdv**. *cfr. VIII 95.* 5 oris *v.* ori *ll.* 6 omnibusque *om.* **R**¹. 7 geminos **d***v*. genuinis *r.* 10 exserti *v.* exertis *ll.* 12 plani *v.* pleni *ll.*

14 atque etiam in cauda *videntur interpolatoris esse, qui Arist. de part. an. III 1 p. 662 A, 7* πολλοὶ δ' ἔχουϲι καὶ ἐν ταῖϲ γλώτταιϲ ὀδόνταϲ καὶ ἐν τοῖϲ οὐρανοῖϲ *invenit vitiatam lectionem* ἐν ταῖϲ οὐραῖϲ. *nisi forte Plinius ipse in suo exemplari utramque lectionem, et veram et falsam, invenit.* 19 scorpionum **d***v*. -pioni **a**. -poni **DR**. 26 gingiua **R**². -uas **R**¹**d**. -inas **a**. gigniuas **D**.

ex iis quae non sunt cornigera in superiore maxilla primores non habet. cornua habentium nulli serrati. et cocleae dentes habent. indicio est a minimis earum de-
165 rosa vicia. at in marinis crustata et cartilaginea primores habere, item echinis quinos esse unde intellegi potuerit miror. dentium vice aculeus insectis. simiae dentes ut homini. elephanto intus ad mandendum quattuor, praeterque eos qui prominent masculis reflexi, feminis recti atque proni. musculus marinus, qui ballaenam antecedit, nullos habet, sed pro his saetis intus os hirtum et linguam etiam ac palatum. terrestrium minutis quadripedibus primores bini utrimque longissimi.

166 (63) Ceteris cum ipsi*s* nascuntur, homini postquam natus est septimo mense. reliquis perpetui manent, mutantur homini, leoni, iumento, cani et ruminantibus, sed leoni et cani non nisi canini appellati. lupi dexter caninus in magnis habetur operibus. maxillares, qui sunt a caninis, nullum animal mutat. homini novissimi qui genuini vocantur circiter vicensimum annum gignuntur, multis et octogensimo, feminis quoque, sed quibus in iuventa
167 non fuere nati. decidere in senecta et mox renasci certum est. Zoclen Samothracem, cui renati essent post CIIII annos, Mucianus visum a se prodidit. cetero maribus plures quam feminis in homine, pecude, capra, sue. Timarchus Nicoclis filius Paphi duos ordines habuit maxillarium; frater eius non mutavit primores ideoque praetrivit. est exemplum dentis homini et in palato geniti.

---

1 maxillam **Da**. 1. 2 priores **DR**. pio- **d**[2]. po- **d**[1]. 2 habent **DRd**. 3 a minimis *v*. tam in animis *ll*. 4 uicia **R**[2]. uitia **d**[2]. -tis *v*. uicta *r*. | cartilaginea **d***v*. -na *ll*. | primos **Da**. 6 aculeus **R**[2]. -ei *rv*. 7 *an* quaterni in parte utraque? *cfr. Arist. h. a. II 5 init.* 7. 8 praeter **d**. 8 qui *om.* **Da**. 9 musculus **R**[2]*v*. masc- *r*. 10 habent **DR**[1]**a**. | entus **Da**. 11 appellatum **Da**. -tam **d** *edd. ante Gel.* | in mutis **Da**. 13 ipsis *v*. -si *ll*. 15 summantibus **Da**. 22 Samothracem *Detl.* -cen **Md**[1]. -ceni (-tr- **Da**) **DRa**. -cenum **d**[2]*v*. 24 capra **MdT**. -re **DR**. -ri **a**. -ris *Pint. Hard.* (caprisve *edd. ante Hard.*) 25. 26 maxillarium **M** *edd. vett.* -rum *r ed. Bas.* 26. 27 praetriuit **M** *edd. Gel.* -teriuit *r edd. ante Barb.*

a caninis amissi casu aliquo numquam renascuntur. ceteris
senecta rufescunt, equo tantum candidiores fiunt.
(64) Aetas veterinorum dentibus iudicatur. equo sunt 168
numero XL. amittit tricensimo mense primores utrimque
binos, sequente anno totidem proximos, cum subeunt dicti
columellares. quinto anno incipiente amittit binos qui
sexto anno renascuntur. septimo omnes habet et renatos
et inmutabiles. equo castrato prius non decidunt dentes. 169
asinorum genus tricensimo mense similiter amittit, dein
senis mensibus. quod si non prius peperere quam deci-
dant postremi, sterilitas certa. boves bimi mutant. subus
non decidunt umquam. absumpta hac observatione sene-
ctus in equis et ceteris veterinis intellegitur dentium
brocchitate, superciliorum canitia et circa ea lacunis, cum
fere XVI annorum existimantur. hominum dentibus quod- 170
dam inest virus. namque et speculi nitorem ex adverso
nudati hebetant et columbarum fetus inplumes necant.
reliqua de iis in generatione hominum dicta sunt. erum- 7, 68 sqq.
pentibus morbi corpora infantium accipiunt. reliqua ani-
malia quae serratos habent saevissime dentiunt.
(65) Linguae non omnibus eodem modo. tenuissima 171
serpentibus et trisulca, vibrans, atri coloris et, si extrahas,
praelonga, lacertis bifida et pilosa, vitulis quoque marinis
duplex, sed supra dictis capillamenti tenuitate, ceteris ad
circumlambenda ora; piscibus paulo minus quam tota ad-
haerens, crocodilis tota; sed in gustatu linguae vice car-
nosum aquatilibus palatum. leonibus, pardis omnibusque 172
generis eius, etiam felibus, imbricatae asperitatis ac limae
similis attenuansque lambendo cutem hominis, quae causa
etiam mansuefacta, ubi ad vicinum sanguinem pervenit

---

1 a caninis **M***r*. at canini *v*. *an* e caninis? 3 iudicatur **M** *cod. Chiff.* ind- *rv*. 11 bimi **R** *codd. Gel.* bini **M**. bi **Da**. bis **d** *edd. vett.* 12 non **M** *cod. Chiff.* *om.* *rv*. | nunquam **R**²*v*. 17 hebetant et **MR**²*v*. -tantes *r*. | inplumes necant **MR***v*. -mescunt *r*. 19 morbi **M** *edd. ante Sill.* -bis *r*. | infantiam **Da**. | a...piunt **M**. afficiunt *Detl.* 20 dentium **R**²**d**. 29. 30 causam hominis (*om.* etiam) **R**. 30 mansuefacta **M***v*. -tũ **d**. -tam *r*. | ubi *om.* **M**.

9, 128 saliva, invitat ad rabiem. de purpurarum linguis diximus.
ranis prima cohaeret, intima absoluta a gutture, qua vocem
173 mittunt mares, cum vocantur ololygones. stato id tem-
pore evenit, cientibus ad coitum feminas. tum siquidem
inferiore labro demisso ad libramentum aquae modice re-
ceptae in fauces palpitante ibi lingua ululatus eliditur.
tunc et extenti buccarum sinus perlucent, oculi flagrant
labore perpulsi. quibus in posteriore parte aculei, his et
dentes et lingua, apibus etiam praelonga, eminens et ci-
cadis. quibus aculeus in ore fistulosus, his nec lingua
nec dentes. quibusdam insectis intus lingua, ut formicis.
174 ceterum lata elephanto praecipue. reliquis in suo genere
semper absoluta, homini tantum ita saepe constricta venis
ut intercidi eas necesse sit. Metellum pontificem adeo
inexplanatae fuisse accipimus, ut multis mensibus tortus
credatur, dum meditatur in dedicanda aede Opi opiferae
dicere. ceteris septimo ferme anno sermonem exprimit.
multis vero talis ars eius contingit, ut avium et animalium
vocis indiscreta . edatur imitatio. intellectus saporum ce-
teris in prima lingua, homini et in palato.
175 (66) Tonsillae in homine, in sue glandulae. quod
inter eas uvae nomine ultimo dependet palato homini tan-
tum est. sub ea minor lingua nulli ova generantium.
opera eius gemina duabus interpositae fistulis. interior
earum appellatur arteria ad pulmonem atque cor per-
176 tinens. hanc operit in epulando spiritu et voce illa me-

5 modice **M**. -cae *rv*. 6 eliditur **M**. edilitur **R**^{2}. elitur *r*. elicitur *v*. 7 tunc et **M**. tunc ad **R**^{2}. tunc **R**^{1}*v*. ///no **D**. no **ad**. | extenti **MR**^{2}**d***v*. exenti **D**^{2}**R**^{1}**a**. -nte **D**^{1}. 8 perpulsi **Ma** *edd. ante Hard.* pelpulsi **D**. repulsi **d**. pulsi **R**. perculsi *vet. Dal.* propulsi *Hard. cfr. nov. luc. p. 52.* | et his et **Da**. et **d**. 10 aculeis **Dad**. 12 *Pint. voluit* veterinis lata, elephanto perexigua. *probabilius est* ceterum latet elephanto perexigua: *cfr. Arist. h. a. II, 6* γλῶτταν δὲ ἔχει μικράν τε σφόδρα καὶ ἐντός, ὥστε ἔργον εἶναι ἰδεῖν. *cfr. de part. an. II 17 fin.* 15 tortus **M***v*. tornus *r*. 16 Opi *Iordanus ephem. epigr. I (1872) p. 229 sqq.* opifaerae **M**. *om r.* | opiferae **M** *edd. ante Hard.* -re **DRa**^{2}**d**. ope fere **a**^{1}. 18 ars **R**^{2}*v*. ar **M**. *om. r.* | eius *om.* **R**^{1}. 19 indiscreta **M**. -te *v*. discretaea **D**. -tea **a**. -te **Rd**. 24 interpositae **MR** *Barb.* -ta *r edd. vett.*

ante, ne, si potus cibusve in alienum deerraverit tramitem, torqueat. altera exterior appelletur sane gula, qua cibus atque potus devolant. tendit haec ad stomachum, is ad ventrem. hanc per vices operit, cum spiritus tantum aut vox commeat, ne restagnatio intempestiva alvi obstrepat. ex cartilagine et carne arteria, gula e nervo et carne constat.

(67) Cervix nulli nisi quibus utraque haec. ceteris 177
collum, quibus tantum gula. sed quibus cervix, e multis vertebratisque orbiculatim ossibus flexilis ad circumspectum articulorum nodis iungitur, leoni tantum et lupo et hyaenae singulis rectisque ossibus rigens. cetero spinae ad- 178
nectitur, spina lumbis, ossea sed tereti structura, per media foramina a cerebro medulla descendente. eandem esse ei naturam quam cerebro colligunt, quoniam praetenui eius membrana modo incisa statim exspiretur. quibus longa crura, iis longa et colla, item aquaticis quamvis brevia crura habentibus, simili modo uncos ungues.

(68) Guttur homini tantum et subus intumescit aqua- 179
rum quae potantur plerumque vitio. summum gulae fauces vocantur, extremum stomachus. hoc nomine est sub arteria iam carnosa inanitas adnexa spinae, *ad* latitudinem ac longitudinem la*go*nae modo fusa. quibus fauces non 180
sunt ne stomachus quidem est, nec colla nec guttur, ut piscibus, et ora ventribus iunguntur. testudini marinae lingua nulla nec dentes, rostri acie comminuit omnia. postea arteria et stomachus denticulatus callo in modum rubi ad conficiendos cibos decrescentibus renis

---

1 ne si **M** *edd. vett.* nisi *r.* 2 appelletur *ed. Gel.* appellatur appelletur **M**. appellatur *r. cfr. nov. luc. p. 23 n. 9.* 3 deuolant **M** *cod. Chiff.* -lat **Dd**. -latur **R**. -orat **a**. -oratur *v.* 6 gula e neruo **Da** *cod. Chiff.* -lę neruo **Rd**. gyla et uero **M**. e *om. v.* 12 ex singulis *ed. Bas.* 21 extremum **Rd** *ed. Gel.* stremum **D**. postremum **a** *edd. vett.* 22 ad *edd. ante Dal.* et *ll.* 23 lagenae *edd. ante Hard.* lacunae *ll.* 26 linguae **d**. | nulla **R***v*. -lae **Dad**. 27 denticulatus **R**[2]*v*. -lus **R**[1]. -lis **d**. -los **Da**. 28 deterentibus *vel* dispescentibus *anonymi ap. Dal.* | renis *ll. Brot.* crenis *edd. ante Brot.* genis *Dal.* taeniis *Ianus. sed totus locus corruptus est.*

quicquid adpropinquat ventri. novissima asperitas ut scobina fabri.

181 (69) Cor animalibus ceteris medio pectore est, homini tantum infra laevam papillam turbinato mucrone in priora eminens. piscibus solis ad os spectat. hoc primum nascentibus formari in utero tradunt, deinde cerebrum, sicut tardissime oculos, sed hos primum emori, cor novissime. huic praecipuus calor. palpitat certe et quasi alterum movetur intra animal praemolli firmoque opertum membranae involucro, munitum costarum et pectoris muro, ut
182 pariat praecipuam vitae causam et originem. prima domicilia intra se animo et sanguini praebet sinuoso specu et in magnis animalibus triplici, in nullo non gemino. ibi mens habitat. ex hoc fonte duae grandes venae in priora et terga discurrunt, sparsaque ramorum serie per alias minores omnibus membris vitalem sanguinem rigant. solum hoc viscerum vitiis non maceratur, nec supplicia vitae trahit laesumque mortem ilico adfert. ceteris conruptis vitalitas in corde durat.

183 (70) Bruta existimantur animalium quibus durum riget, audacia quibus parvum est, pavida quibus praegrande. maximum autem est portione muribus, lepori, asino, cervo, pantherae, mustelis, hyaenis et omnibus timidis aut propter metum maleficis. in Paphlagonia bina perdicibus corda. in equorum corde et boum ossa reperiuntur interdum.
184 augeri id per singulos annos in homine et binas drachmas ponderis ad quinquagensimum annum accedere, ab eo detrahi tantundem, et ideo non vivere hominem ultra centensimum annum defectu cordis Aegyptii existimant,

---

1 quicquid *ll.v.* quo magis *vet. Dal.* quacumque *coni. Hard. an* usque qua *(cfr. V 73) vel* usque quo *(cfr. XVII 175)?* | adpropinquet **Dad**. 1. 2 sobina **Dad**. 2 fabri *v.* -ris *ll.* -rilis *Url. vind. n. 209.* 4 in **Rd***v*. m **D**. *om.* **a**. 9 animal *Barb. cfr. Arist. de part. an. III 4 p. 666 A, 21. B, 17.* -alia *ll.* 11 primam **D** *cod. Chiff. Detl. at cfr. Arist. l. l. p. 666 A, 8* ἀρχὴ καὶ πηγὴ τοῦ αἵματος ἢ ὑποδοχὴ πρώτη. 12 sanguini *v.* -nis *ll.* 15 priora **Rd***v*. prorsa **Da**. | et terga (temga **Dd**) discurrunt **RDd***v*. et item grandes currunt **a**. 27 annum **M** *edd. ante Hard. om. r.*

quibus mos est cadavera adservare medicata. hirto corde 185 gigni quosdam homines proditur, neque alios fortioris esse industriae, sicut Aristomenen Messenium, qui trecentos occidit Lacedaemonios. ipse convulneratus captus semel per cavernam lautumiarum evasit angustias vulpium aditus secutus. iterum captus sopitis custodibus somno ad ignem advolutus lora cum corpore exussit. tertium capto Lacedaemonii pectus dissecuere viventi, hirsutumque cor repertum est.

(71) In corde summo pinguitudo quaedam est laetis 186 extis. non semper autem in parte extorum habitum est. L. Postumio L. *f.* Albino rege sacrorum post CXXVI Olympiadem, cum rex Pyrrhus ex Italia decessisset, cor in extis haruspices inspicere coeperunt. Caesari dictatori, quo die primum veste purpurea processit atque in sella aurea sedit, sacrificanti b*o*vis in extis defuit. unde quaestio magna de divinatione argumentantibus, potueritne sine illo viscere hostia vivere an ad tempus amiserit. negatur 187 cremari posse in iis qui cardiaco morbo obierint, negatur et veneno interemptis. certe exstat oratio Vitelli qua Gn*a*eum Pisonem eius sceleris coarguit hoc usus argumento palamque testatus non potuisse ob venenum cor Germanici Caesaris cremari. contra genere morbi defensus est Piso.

(72) Sub eo pulmo est spirandique officina attrahens 188 ac reddens animam, idcirco spongeosus ac fistulis inanibus cavus. pauca eum, ut dictum est, habent aquatilia, ce- 9,16 tera ova parientia exiguum spumosumque nec sanguineum.

2 fortioris **M**^{1}. -ori **M**^{2}. -ores *rv*. 3 industriae **M**^{2}. ind.rustriae **M**^{1}. industria et **DRad**^{1}. -ria **d**^{2}*v*. 5 cauerna **Da**. -nas **d**. | angustias **MR**^{2} *edd. vett.* -tiae **DR**^{1}**ad**^{2}. -te **d**^{1}. 6 custodibus *ll.v.* pastoribus **M**. 7 tertium capto **M**. -tio captum **DR**. -tio -to **ad***v*. 12 L. f. Albino *coni. Sill.* l. libino **M**. l. albino *r*. Laevino *Url. chrest. p.169*. 16 sacrificanti bovis *Url. l. l.* -antis **M**. -antibus *r*. -anti bis *v*. 18 illo **R***v*. ullo **M***r*. | amiserit **M***v*. om- *r*. | negatur **MR**^{2}**d***v*. -antur *r*. 19 negatur **M***v*. -antur *r*. 21 Gnaeum *Ianus*. gneum **M**. re uim **D**. reum *rv*. 27. 28 cetera **M**. a cet- **a**^{1}. ac cet- *r edd. ante Hard.* at cet- *coni. Dal.* 28 spumosumque **M**. que *om. rv*.

ideo non sitiunt. eadem est causa quare sub aqua diu ranae et phocae urinentur. testudo quoque, quamvis praegrandem et sub toto tegumento habeat, sine sanguine tamen habet. quanto minor hic corporibus, tanto velocitas maior. chamaeleonti portione maximus et nihil aliud intus.

189 (73) Iecur in dextera parte est, in eo quod caput extorum vocant magnae varietatis. M. Marcello circa mortem, cum periit ab Hannibale, defuit in extis. sequenti deinde die geminum repertum est. defuit et C. Mario, cum immolaret Uticae, item Gaio principi kal. Ian., cum iniret consulatum quo anno interfectus est, Claudio suc-
190 cessori eius quo mense interemptus est veneno. divo Augusto Spoleti sacrificanti primo potestatis suae die sex victimarum iocinera replicata intrinsecus ab ima fibra reperta sunt, responsumque duplicaturum intra annum imperium. caput extorum tristis ostenti caesum quoque est, praeterquam in sollicitudine ac metu. tunc enim peremit c*u*ras. bina iocinera leporibus circa *B*riletum et Tharnem et in Cherroneso ad Propontidem, mirumque, translatis alio interit alterum.

191 (74) In eodem est fel non omnibus datum animalibus. in Euboeae Chalcide nullum pecori, in Naxo praegrande geminumque, ut prodigii loco utrumque advenae. * carent eo quae apsinthio vescuntur in Ponto. * equi, muli, asini, cervi, capr*e*ae, apri, cameli, delphini non habent. murium aliqui habent. hominum paucis non est, quorum valitudo
192 firmior et vita longior. sunt qui equo non quidem in iecore esse, sed in alvo putent et cervo in cauda aut intestinis, ideo tantam amaritudinem ut a canibus non

---

5 chamaeleonti **M**. *cfr. luc. p. 77.* -oni *rv*. 8 extis **R***dv*. exestis **M**. extii **D**. exitu **a**. 14 fimbria **M**. fibram **a**[1]. fabra **D**[1]. 18 curas *v*. coras **DR***d*. corac **a**. | lepori **Da***d*. | Briletum *v*. *cfr. § 206.* prilietum *ll*. *cfr. Gellius XVI 15.* 22 euboeae *dv*. -oea *r*. 23 utrimque **Da** *edd. vett.* | carent — 24 Ponto *ex § 194 (p. 255, 5 ante* Sed renibus) *huc transposui coll. indice libri et XXVII 45.* carent—apsinthio *om.* **R**[1]. 25 capreae *Pint. coll. Arist. h. a. II 15 p. 506 A, 22.* -rae **Da***d*. -ri **R**[2]. -ti **R**[1]. | apri **R***dv*. capri *r*. 27 firmior **R***v*. -ma *r*.

attingantur. est autem nihil aliud quam purgamentum, pessimumque sanguinis est ideo in materia eius. certe iecur nulli est nisi sanguinem habentibus. accipit hoc a corde, cui iungitur, funditque in venas.

* Sed renibus et parte tantum altera intestino iungitur 194 in corvis, coturnicibus, phasianis, quibusdam intestino tantum, ut in columbis, accipitre, murenis. paucis avium in iecore, serpentibus portione maxime copiosum. et 195 piscibus autem est toto plerisque intestino .,. sicut accipitri, miluo. praeterea et in pectore est et ceteris avibus. *

(75) Sed in felle nigro insaniae causa homini mors- 193 que toto reddito. hinc et in mores crimen bilis nomine, adeo magnum est in hac parte virus, cum se fundit in animum. quin et toto vagum corpore colorem oculis quoque aufert, illud quidem redditum etiam aënis, nigrescuntque contacta eo, ne quis miretur id venenum esse 163 serpentium. * vitulis quidem marinis ad multa quoque 195 nobile. taurorum felle aureus ducitur color. haruspices id Neptuno et umoris potentiae dicavere, geminumque fuit divo Augusto quo die apud Actium vicit.

(76) Murium iocusculis fibrae ad numerum lunae in 196 mense congruere dicuntur totidemque inveniri quotum lumen eius sit, praeterea bruma increscere. cuniculorum exta in Baetica gemina saepe reperiuntur. ranarum rubetarum altera fibra a formicis non attingitur propter

---

1 *dist. ego coll. Arist. de part. an. IV 2 p. 677 A, 29* ἀποκάθαρμά ἐστιν. 2 est *ego.* et *ll. v.* | in maria a[1]. | eius *ll. del.* d[2]. eius est *edd. ante Hard.* 5 sed renibus — 11 avibus *huc transposui ex v. 18 coll. indice libri.* 5 renibus *corruptum est: cfr. § 206 et Arist. h. a. II 16 init., de part. an. III 9 init.* | totum alteri R. 7 ut (*om.* in) a. 8 iecore R *ed. Gel.* pec- D. pect- a d *edd. vett.* 9 *dist. ego. Sill.* avibus *ante* autem est *inseruit:* est autem *v. conici potuerit etiam* avium est, *sed totum locum foedissime turbatum esse elucet ex Arist. h. a. II 15, de part. an. IV 2* 10 pectore R a *cod. Chiff. edd. ante Gel.* pecore D d. ..core M. iecore *ed. Gel. hoc quoque mendosum est.*
10.11 et cetis omnibus *Dal.* 16 enis R[1]. jnnis R[2]. 17 contacto R[2]. -teto R[1]. 25 saeper D. semper R.

venenum, ut arbitrantur. iecur maxime vetustatis patiens centenis durare annis obsidionum exempla prodidere.

197 (77) Exta serpentibus et lacertis longa. Caecinae Volaterrano dracones emicuisse de extis laeto prodigio traditur, et profecto nihil incredibile sit aestimantibus Pyrrho regi quo die periit praecisa hostiarum capita repsisse sanguinem suum lambentia. exta homini ab inferiore viscerum parte separantur membrana, quam praecordia appellant, quia a corde praetenditur quod Graeci appellaverunt φρένας.
198 omnia quidem principalia viscera membranis propriis ac velut vaginis inclusit providens natura. in hac fuit et peculiaris causa vicinitas alvi, ne cibo supprimeretur animus. huic certe refertur accepta subtilitas mentis, ideo nulla est ei caro, sed nervosa exilitas. in eadem praecipua hilaritatis sedes, quod titillatu maxime intellegitur alarum, ad quas subit, non aliubi tenuiore humana cute ideoque scabendi dulcedine ibi proxima. ob hoc in proeliis gladiatorumque spectaculis mortem cum risu traiecta praecordia attulerunt.

199 (78) Subest venter stomachum habentibus, ceteris simplex, ruminantibus geminus, sanguine carentibus nullus. intestinum enim ab ore incipiens quibusdam eodem reflectitur, ut saepiae et polypo. in homine adnexus infimo stomacho similis canino. his solis animalium inferiore parte angustior, itaque et sola vomunt, quia repleto propter angustias supprimitur cibus, quod accidere non potest iis quorum spatiosa laxitas eum in inferiora transmittit.

200 (79) Ab hoc ventriculo lactes in ove et homine, per quas labitur cibus, in ceteris hillae, a quibus capaciora intestina ad alvum, hominique flexuosissimis orbibus. idcirco magis avidi ciborum quibus ab alvo longius spatium.

---

2 opsidionum **M**v. obsodion **D**. odionum **R**. obsidione **d**. hoc sirion **a**. *cfr. nov. luc. p. 90 n. 35.* | exempla **MR**v. cum explenda *r*. *an* Posidonii exempla probavere? 8 quam **MR**^{2}. quae **DR**^{1}**d**v. que a. 9 quia a **Dad**. quia **R**v. quam a **M**. | cordi **a**v. 17 ideo **R**v. 22 intestinum **M** *coni. Dal.* -nus *r*. | incipiens **M** *edd. ante Hard.* -ent **DRd**. -et **a**. | quidam **Dad**^{1}. 25 itaque **R**^{2}**d**v. linque **M**. liqui **D**. liqu **a**. liquida **R**^{1}.

item minus sollertes quibus obesissimus venter. aves quoque geminos sinus habent quaedam, unum quo mergunt recentia, ut guttur, alterum in quem ex eo dimittunt concoctione maturata, ut gallinae, palumbes, columbae, perdices. ceterae fere carent eo, sed gula patentiore utuntur, 201 ut graculi, corvi, cornices. quaedam neutro modo, sed ventrem proximum habent, quibus praelonga colla et angusta, ut porphyrioni. venter solidipedum asper et durus. terrestrium aliis denticulatae asperitatis, aliis cancellatim mordacis. quibus neque dentes utrimque nec ruminatio, hic conficiuntur cibi, hinc in alvum delabuntur. media haec umbilico adnexa omnibus, in homine suillae 202 infima parte similis, a Graecis appellatur colon, ubi dolorum magna causa. angustissima canibus, qua de causa vehementi nisu nec sine cruciata levant eam. insatiabilia animalium, quibus a ventre protinus recto intestino transeunt cibi, ut lupis cervariis et inter aves mergis. ventres 203 elephanto quattuor, cetera subus similia, pulmo quadruplo maior bubulo. avibus venter carnosus callosusque. in ventre hirundinum pullis lapilli candido aut rubenti colore, qui chelidonii vocantur, magicis narrati artibus reperiuntur. et in iuvencarum secundo ventre pilae rotunditate nigricans tophus, nullo pondere, singulare, ut putant, remedium aegre parientibus, si tellurem non attigerit.

(80) Ventriculus atque intestina pingui ac tenui omento 204 integuntur praeterquam ova gignentibus. huic adnectitur lien in sinistra parte adversus iecori, cum quo locum aliquando permutat, sed prodigiose. quidam eum putant inesse ova parientibus, item serpentibus admodum exiguum. ita certe apparet in testudine et crocodilo et lacertis et

---

1 item *Url. vind. n. 210.* iidem **Rd**(?)*v.* idem **M***r.* 2 quo *om.* **M.** 2. 3 mergunt **M.** -tur *rv.* 3 ut **Mdv.** aut *r.* ad *Detl.* 5 ceterae **Mdv.** -ra *r.* 8 ut **Madv.** et *r.* 11 hinc **M***v.* hic *r.* 17 uentres **d.** -tres et *r edd. ante Gel.* 19 maior **R***v.* -oribus *r.* | busbulo **R.** 21 magicis **R**[2]**d***v.* magis *r.* 25 omento **a**[2]**d** *index libri v.* iom- **Da**[1]. ium- **R**[1]. indum- **R**[2]. 28 quidam *v.* -dem *ll.* 30 certe *v.* certe (exerta **d**) admodum *ll.*

ranis. aegocephalo avi non inesse constat neque iis quae
205 careant sanguine. peculiare cursus inpedimentum aliquando in eo, quamobrem *min*uitur cursorum laborantibus. et per vulnus etiam exempto vivere animalia tradunt. sunt qui putent adimi simul risum homini intemperantiamque eius constare lienis magnitudine. Asiae regio Scepsis appellatur, in qua minimos esse pecori tradunt, et inde ad lienem invecta remedia.

206 (81) * Renes habent omnia quadripedum quae animal generant, ova parientium testudo sola, quae et alia omnia viscera, sed ut homo bubulis similes velut e multis renibus compositos. * at in Brileto et Tharne quaterni renes cervis, contra pinnatis squamosisque nulli. de cetero summis adhaerent lumbis. dexter omnibus elatior et minus pinguis sicciorque. utrique autem pinguitudo e medio exit praeterquam in vitulo marino. animalia in renibus pinguissim*a*, oves quidem letaliter circum eos concreto pingui. aliquando in iis inveniuntur lapilli. *

207 (82) Pectus, hoc est ossa, praecordiis et vitalibus natura circumdedit, at ventri, quem necesse erat increscere, ademit. nulli animalium circa ventrem ossa. pectus homini tantum latum, reliquis carinatum, volucribus magis et inter eas aquaticis maxime. costae homini octonae, subus denae, cornigeris XIII, serpentibus XXX.

208 (83) Infra alvum est a priore parte vesica, quae nulli ova gignentium, praeter testudinem, nulli nisi sanguineum pulmonem habenti, nulli pedibus carentium. inter eam et alvum arteriae ad pubem tendentes quae ilia appellantur.

---

1 aegocephalo **R**^{2} *Barb.* equo ce- **d**. ecgoepalo **a**. egoepalo *r*. 3 minuitur *Ianus coll. XXVI 132.* inuritur *ll.v.* 6 eius **Rd**. cios *r*. ioci *edd. ante Gel.* 8 inuecta **R**^{2}**d** *cod. Chiff.* inuenta **a***v*. inueta *r*. 9 Renes — 12 compositos *huc transposui ex v. 18 coll. indice libri.* 9. 10 animalia gerant **M**. 11 similis similes **M**. 17 pinguissima *v*. -mus **R**. -mis *r*. | concreto **Md***v*. -tos *r*. 19 est ossa **MR***v*. e costa **d**. est orta **Da**. 23 homini tantum **R**^{2}*v*. 24 subus **Md**^{2}. suibus **R***v*. subitus **Dd**^{1}. -tos **a**. | tredecim *et* triginta **Rd**(?)*v*. *sed numeralia distributiva ponenda erant: cfr. § 165. VIII 45. X 156.* 27 ea **M**. 28 ilia **Rd***v*. illa **MDa**^{1}. ila **a**^{2}.

in vesica lupi lapillus qui syrites vocatur, sed in hominum quibusdam diro cruciatu subinde nascentes calculi et saetarum capillamenta. vesica membrana constat quae vulnerata cicatrice non solidescit, nec qua cerebrum aut cor involvitur, plura enim membranarum genera.

(84) Feminis eadem omnia praeterque vesicae iunctus 209 utriculus, unde dictus uterus. quod alio nomine locos appellant, hoc in reliquis animalibus vulvam. haec viperae et intra se parientibus duplex, ova generantium adnexa praecordiis, et in muliere geminos sinus ab utraque parte laterum habet, funebris, quotiens versa spiritum inclusit. boves gravidas negant praeterquam dextero vulvae sinu 210 ferre, etiam cum geminos ferunt. vulva eiecto partu melior quam edito. eiecticia vocatur illa, haec porcaria. primiparae suis optima, contra effetis. a partu, praeterquam eodem die suis occisae, livida ac macra. nec novel- 211 larum suum praeter primiparas probatur, potiusque veterum, dum ne effetarum, nec biduo ante partum aut post partum aut quo eiecerint die. proxima ab eiecticia est occisae uno die post partum. huius et sumen optimum, si modo fetum non hauserit. eiecticiae deterrimum. antiqui abdomen vocabant priusquam calleret, incientes occidere non adsueti.

(85) Cornigera una parte dentata et quae in pedibus 212 talos habent sebo pinguescunt, bisulca scissisve in digitos pedibus et non cornigera adipe. concretus hic et, cum refrixit, fragilis, semperque in fine carnis. contra pingue inter carnem cutemque suco liquidum. quaedam non pinguescunt, ut lepus, perdix. steriliora cuncta pinguia

---

4 nec qua MR^2. neque *r*. neque qua *v*. | rubrum R^1. 6 iunctus MR^{2}d*v*. et uictu R^1. tunctus Da. 7 melocos R^2. *om*. R^1. lucos d. 9 intraue M. *an* intra se ova? *cfr. Arist. h. a. III 1 p. 511 A, 3. 4 et 16* ᾠοτοκήσας ἐν αὑτῷ. 11 funebris MR^{2}d*v*. -eris *r*. 13 eiecto *G. Merula*. electo M. iecto R^2. icto R^1. etecto *r*. enecto *edd. vett.* 14 electicia M. eiectitia a. etiec- R. 15 qui primiparae M. | effetis R*v*. -tus M. -ectus *r*. 17 probantur Da. 18 effectarum Dad^1. 19 ab eiecticia *Sill*. ab..ecti..a M. abiectitia a. -icia Dd. hab- R. 20 fetum M. -us *rv*. 21 electiliciae M. eiectitiae a. 22 calleret *v*. caleret Ra. calaret M*r*. | inoccientes d.

et in maribus et in feminis, senescunt quoque celerius
213 praepinguia. omnibus animalibus est quoddam in oculis
pingue. adips cunctis sine sensu, quia nec arterias habet
nec venas. plerisque animalium et pinguitudo sine sensu,
quam ob causam sues spirantes a muribus tradunt adrosos.
quin et L. Aproni consularis viri filio detractos adipes
levatumque corpus inmobili onere.
214 (86) Medulla ex eodem videtur esse, in iuventa rubens, in senecta albescens. non nisi cavis haec ossibus, nec cruribus iumentorum aut canum, quare fracta non feruminantur, quod defluente evenit medulla. est autem pinguis iis quibus adips, sebosa cornigeris, nervosa et in spina tantum dorsi ossa non habentibus, ut piscium generi, ursis nulla, leoni in feminum et bracchiorum ossibus paucis exigua admodum, cetera tanta duritia ut ignis elidatur velut e silice.
215 (87) Et his dura quae non pinguescunt, asinorum ad *tibias* canora. delphinis ossa, non spinae, animal enim pariunt. serpentibus spinae. aquatilium mollibus *nulla*, sed corpus circulis carnis vinctum, ut saepiae atque lolligini. et insectis negatur aeque esse ulla. cartilagin*e*a aquatilium habent medullam in spina, vituli marini car-
216 tilaginem, non ossa. item omnium auriculae ac nares
quae modo eminent flexili mollitia, naturae providentia ne
frangerentur. cartilago rupta non solidescit, nec praecisa

---

1 in maribus — 2 praepinguia **MR***v*. *om*. *r*. 1 quoque **M**. que **R** *Brot*. *om*. *edd*. *ante Brot*. 4 et **Ma**. est *rv*. 5 spirantes **R***v*. spiritantes **M**. *cfr*. *luc*. *94 n*. *58*. spirantur *r*. 8 medulla **M**. et med- *rv*. | in **d** *ed*. *Bas*. *om*. *r*. a *edd*. *vett*. | iuuenta **Rd***v*. -ae **D**. -ac **a**. iumentae **M**. 9 in **MRd**. et in **Da**(?). 11 defluente **Rd***v*. defru- **M**. eflu- **Da**. 12 iis **R***v*. is **D**. his **ad**. in **M**. 15 cetera **Rd** (sunt *add*. *cod*. *Chiff*.?). ceta sit **D**. cetus in **a**. ceteris enim est *edd*. *ante Gel*. | tantū **R**. | duritia **a**(?)**d***v*. aduriciae **D**(?). aeduritiae **R**. *fortasse* ceteris tanta duritia (*abl*. *abs*.). *an* ceteris tantum est duritiae? | ut **Rd***v*. u **D**. et **a**. | elidantur **R**. 16 e *om*. **a**. 16. 17 silice. Et **R**. -icet **Dd**. -ice **a**. 18 tibias *ed*. *Bas*. *cfr*. *XVI 172*. tubas *ll*. *edd*. *vett*. 21 negantur **R**. regatur **a**. | aeque **R***v*. adque **D**. atque **ad**. | cartilaginea *v*. -gina **Da**. -go **R**[3]**d**. animalia **R**[1]. -liū **R**[2]. 23 oriculae **Da**.

ossa recrescunt praeterquam veterinis ab ungula ad suffraginem. homo *crescit* in longitudinem usque ad ter septenos annos, tum deinde ad plenitudinem. maxime autem pubescens nodum quendam solvere, et praecipue aegritudine, sentitur.

(88) Nervi orsi a corde bubuloque etiam circum- 217
voluti similem naturam et causam habent, in omnibus lubricis applicati ossibus nodosque corporum, qui vocantur articuli, aliubi interventu, aliubi ambitu, aliubi transitu ligantes, hic teretes, illic lati, ut in unoquoque poscit
figuratio. nec hi solidantur incisi, mirumque vulneratis 218
summus dolor, praesectis nullus. sine nervis sunt quaedam animalia, ut pisces, arteriis enim constant, sed neque his molles piscium generis. ubi sunt nervi, interiores conducunt membra, superiores revocant.

(89) Inter hos latent arteriae, id est spiritus semitae; 219
his innatant venae, id est sanguinis rivi. arteriarum pulsus in cacumine maxime membrorum evidens, index fere morborum, in modulos certos legesque metricas per aetates — stabilis aut citatus aut tardus — discriptus ab Herophilo medicinae vate miranda arte. nimiam propter suptilitatem desertus observatione tamen crebri aut languidi
ictus gubernacula vitae temperat. arteriae carent sensu, 220
nam et sanguine. nec omnes vitalem continent spiritum, praecisisque torpescit tantum pars ea corporis. aves nec venas nec arterias habent, item serpentes, testudines, lacertae, minimumque sanguinis.

Venae in praetenues postremo fimbrias supter totam

1. 2 suffraginem *ed. Bas.* -na *ll. edd. vett.* 2 crescit *v. om. ll.* | usque—3 plenitudinem *om.* **R**[1]. 2 usque ad ter **R**[2]. ad annos usque ter *v.* utqui ad ter **d**. utqui (-ue **a**) ater *r*. 3 annos **R**[2]**D**. *om.* **ad***v*. 10 ut in unoquoque **d***v*. ut quoque **Da**. et hubique que **R**. 11 nec hi **D**[1]**R**. ne hi **a**. ne/// **d**. neci hi **D**[2]. neque ii *v*. | solidantur **R***v*. sali- **D**[1]. salli- **D**[2]**a**. alli- **d**. 17 natant **Ra**. 18 membsarum **R**. 19 morborum **Rd***v*. membrorum **MDa**. | mere tricas **Ma**. 20 stabilis **Rd***v*. tantis **M**. *in* **Da** *lacuna*. 20. 21 *dist. ego coll. XXIX 6.* 23 temperat **MDd***v*. -rant **R**. -ret **a**. 28 in *om.* **Rd**. | fimbrias **MD**[1]. -ras **R**. fibras **D**[2]**a** *in ras.* **d***v*.

cutem dispersae adeo in angustam suptilitatem tenuantur ut penetrare sanguis non possit aliudve quam excitus umor ab illo qui cacuminibus innumeris sudor appellatur. venarum in umbilico nodus ac coitus.

221 **38.** (90) Sanguis quibus multus et pinguis iracundi. maribus quam feminis nigrior et iuventae quam senio, et inferiore parte pinguior. magna et in eo vitalitatis portio. emissus spiritum secum trahit, tactum tamen non sentit. animalium fortiora quibus crassior sanguis, sapientiora
222 quibus tenuior, timidiora quibus minimus aut nullus. taurorum celerrime coit atque durescit — ideo pestifer potu —, proxime aprorum, *at* cervorum caprearumque et bubalorum omn*ino* non spissatur. pinguissimus asinis, homini tenuissimus. iis quibus plus quaterni pedes nullus.
223 obesis minus copiosus, quoniam absumitur pingui. profluvium eius uni fit in maribus homini, aliis nare alterutra vel utraque, quibusdam per inferna, multis per ora stato tempore, ut nuper Macrino Visco praetorio viro et omnibus annis Volusio Saturnino urbis praefecto, qui nonagensimum annum etiam excessit. solum hoc in corpore temporarium sentit incrementum, siquidem hostiae abundantiorem fundunt, si prius bibere.

224 (91) Quae animalium latere certis temporibus diximus
8, 122. 128 non habent tunc sanguinem praeter exiguas admodum circa corda guttas, miro opere naturae, sicut in homine vim eius ad minima momenta mutari, non modo tactu minore materia suffusi, verum ad singulos animi habitus,

---

2 excitus *ego nov. luc. p. 37.* exitus **M**. exilis *rv.* 5 iracundi **MD**. -ia **ad** *edd. vett.* -dus **R**. -da *ed. Bas.* 7 uitalitatis **M***v.* util- **Dad**. uil- **R**. | tertie portio **M**. 11 *dist. ego et locum ex Arist. restitui nov. luc. p. 32.* 12 proxum e **R**. .....me **M**. maxime *rv.* | at *ego.* ad **MR**. a **D**[1]**a**. ac *rv.* 13 omnino non *ego.* omnim onos **R**. omnium non **M***rv.* 16 maribus **Md**. ma//nibus **R**. naribus *rv. cfr. Madvigius adv. crit. II p. 526 et nov. luc. p. 32.* 17 nel utraque **M**. que *r.* aliis utraque *v.* 18 uico **Da**. 20 etiam excessit annum **DRad***v.*
26. 27 tactu minore *ego nov. luc. p. 62 n. 23.* tanto minore **MD**[2] *edd. Gel.* tanto in ore **D**[1]**ad**. (felis **R**) tantum in ore **R** *edd. ante Gel.* 27 suffusi **MR** *edd. Gel.* -sus **Dd**. -sa **a** *edd. ante Gel.*

pudore, ira, metu, palloris pluribus modis, item ruboris:
alius enim irae est, alius verecundiae. nam in metu re- 225
fugere et nusquam esse certum est, multisque non pro-
fluere transfossis, quod homini tantum evenit. nam quae 8, 122 9, 87
mutare diximus colorem alienum accipiunt quodam reper-
cussu, homo solus in se mutat. morbi omnes morsque
sanguinem absumunt.

39. (92) Sunt qui suptilitatem animi constare non 226
tenuitate sanguinis putent, sed cute operimentisque cor-
porum magis aut minus bruta esse, ut ostreas et testudines.
boum terga, saetas suum obstare tenuitati immeantis spi-
ritus, nec purum liquidumque tramitti. sic et in homine,
cum crassior callosiorve excludat cutis, ceu vero non cro-
codilis et duritia tergoris tribuatur et sollertia.

(93) Hippopotami corio crassitudo talis ut inde tornen- 227
tur hastae, et tamen quaedam ingenio medica diligentia.
elephantorum quoque tergora inpenetrabiles cetras habent, 8, 96
cum tamen omnium quadripedum suptilitas animi prae-
cipua perhibe*a*tur illis. ergo cutis ipsa sensu caret, maxime
in capite. ubicumque per se ac sine carne est, vulnerata
non coit, ut in bucca cilioque.

(94) Quae animal pariunt pilos habent, quae ova pin- 228
nas aut squamas aut corticem ut testudines, aut cutem
puram ut serpentes. pinnarum caules omnium cavi. prae-
cisae non crescunt, evulsae renascuntur. membranis volant
fragilibus insecta, umentibus hirundines in mari, siccis

---

1 palloris **Md** *ed. Verc.* -res **R**. -ribus **Da** *edd. vett.* 2 est *Detl.* et **MDadv**. *om.* **R**. 3 nusquam esse *ll. v. an exciderunt* scimus nisi intestinis, sed et dormientibus sub cute minorem esse? *cfr. Arist. h. a. III 19 p. 521 A, 15 sqq.* | non *om.* **a**. *in* **D**[1] *ras.* 3. 4 profluere **M**. prefl- **R**. transfl- **dv**. transfuere **D**. -fugere **a**. 5. 6 repercussus **d**. percurro **R**. 10 tuta **R**. 13 ceu **MD**[2]**Rd**. ce **D**[1]. quae **a** *edd. ante Gel.* 17 cetras **d** *edd. Gel.* caetras **Ma**[1]. scaetras **Da**[2]. cer///tras **R**. 19 perhibeatur *v.* -betus **R**. -betur **Mr**. 23. 24 cutem puram **adv**. -ra **D**. purpuram cutem **R**. *Arist. h. a. II 17 p. 508 A, 11 et aliis locis multis* φολιδωτὸν *dicit: inde conieceris* furfurosam cutem: *cfr. XII 125 et XX 224. XXI 126. XXII 64. XXIII 55. 144. XXIV 31. 185. 187 al.* 24 caui **Dd**. caues **R**. auium **a**.

inter tecta vespertilio. horum alae quoque articulos
habent.
229 Pili e cute exeunt crassa hirti, feminis tenuiores, equis
in iuba largi, in armis leoni, dasypodi et in buccis intus
et sub pedibus, quae utraque T r o g u s et in lepore tra-
didit, hoc exemplo libidinosiores hominum quoque hirtos
230 colligens. villosissimus animalium lepus. pubescit homo
solus, quod nisi contingit, sterilis in gignendo est, seu
mas seu femina. pili in homine partim simul, partim
postea gignuntur. hi castr*at*is non nascuntur, congeniti
autem non desinunt, sicut nec feminis magno opere. in-
ventae tamen quaedam defluvio capitis invalidae, ut et
lanugine*s* oris, cum menstrui cursus stetere. quibusdam
post geniti viris sponte non gignuntur. quadripedibus
231 pilum cadere atque subnasci annuum est. viris crescunt
maxime in capillo, mox in barba. recisi non ut herbae
ac cetera ab incisura augentur, sed ab radice exeunt.
crescunt et in quibusdam morbis, maxime *phth*isi, et in
senecta, defunctis quoque corporibus. libidinosis con-
geniti maturius defluunt, agnati celerius crescunt. quadri-
pedibus senectute crassescunt lanaeque rarescunt. quadri-

---

1 uespertilio horum **Da***v*. -liorum **R**. -lionum **d**. 3 pili e **D**[2]**a**. -liae **D**[1]. -lpe **R**. -li a **d***v*. | crassa **Rd***v*. -se **a**. grassae **D**[1]. grossi **D**[2]. | feminis *ll.v. an* hominis? *cfr. infra v. 6 et Arist. h. a. III 10 p. 517 B, 8—10 et 27.* | equi **Da**. 5 sub **R**. in *rv cfr. index libri et Arist. l. l. 12 p. 519 A, 23.* 8 contingit **R**. -at **d** *edd. ante Hard.* -tigit *r*. 9 maș **R**. mās **D**. mar ÷ **d**: masculus **a***v*. 10 hi — nascuntur **R**. *om. rv. cfr. Arist. l. l. 11 p. 518 A, 31. IX 50 p. 632 A, 3. 4. de gen. an. V 3 p. 784 A, 6 sqq.* | castratis *Sill.* castris **R**. 12 ut et **Dad**. uelut **R** *edd. ante Gel.* 13 lanugines *codd. Barb. Gel.* -ine **Dad**. languini **R**. lanuginosi *Sill. cfr. Arist. h. a. III 11 p. 518 A, 34.*

14 geniti *Beroaldus.* -tis *ll.* | uiris *ll.v. sed aut glossema est aut legendum* viris et feminis: *cfr. Ar. l. l. p. 518 B, 2.* 17 ac *Sill.* hac **R**. aut **dT**. ab *rv*. | cetera ab **R**. cetera *r edd. vett.* ipsa *ed. Bas. cfr. Arist. h. a. III 12 p. 519 A, 25.* 18 phthisi *ed. Bas. cfr. Arist. l. l. p. 518 B, 21.* tussi *ll. edd. vett.* 19 defunctis **R**. -tum *r*. -torum *v*. 20 crescunt *Hard.* recr- **R** *edd. ante Hard.* decr- *r*. excr- *coni. Dal.* 21 lanaeque rarescunt *ll.v. sed exspectamus potius* pili lanaeque, sed rarescunt: *cfr. Arist. l. l. p. 518 B, 31.*

pedum dorsa pilosa, ventres glabri. — (Boum coriis glutinum excoquitur, taurorumque praecipuum.) —

(95) Mammas homo solus e maribus habet, cetera 232 animalia mammarum notas tantum. sed ne feminae quidem in pectore nisi quae possunt partus suos attollere. ova gignentium nulli. nec lact nisi animal parienti. volucrum vespertilioni tantum. fabulosum enim arbitror de strigibus ubera eas infantium labris inmulgere. esse in maledictis iam antiquis strigem convenit, sed quae sit avium constare non arbitror.

40. Asinis a fetu dolent, ideo sexto mense arcent 233 partus, cum equae anno prope toto praebeant. quibus solida ungula nec supra geminos fetus, haec omnia binas habent mammas, nec aliubi quam in feminibus. eodem loci bisulca et cornigera, boves quaternas, oves et caprae binas. quae numeroso fecunda partu et quibus digiti in pedibus, haec plures habent et toto ventre duplici ordine, ut sues, generosae duodenas, vulgares binis minus. similiter canes. alia ventre medio quaternas, ut pantherae, alia binas, ut leaenae. elephans tantum sub armis duas, nec in pectore, sed citra in alis occultas. nulli in femi- 234 nibus digitos habentium. primis genitis in quoque partu sues primas praebent, eae sunt faucibus proximae, et suam quisque novit in fetu quo genitus est ordine, eaque alitur, nec alia. detracto illa alumno suo sterilescit ilico ac resilit, uno vero ex omni turba relicto sola munifex quae

---

1. 2. *uncos ego posui.* 6 lact **M**. *cfr. § 236. 237.* lac **RD**[2]**d** *in ras.* laetis **D**[1]**a**. 7 uespertilioni **a** *ed. Gel.* -lio **M***r* *edd. ante Gel.* 15 loci **MDa**[2] *in ras.* **d**. loco **R***v*. *cfr. § 136. luc. p. 75.* | et caprae **MR**. caprae **Da** *edd. vett.* capraeque **d** *ed. Bas.* 17 et toto **MR**. toto *rv*. 19 alias **Ra**. 20 alias **Da**. et alia **R**. | leenae **d**[2]. lanae **D**[1]. lamiae **a**. 21 citra *rv*. utra **M**. *sed cfr. Arist. h. a. II 1 p. 498 A, 1* οὐκ ἐν τῷ στήθει, ἀλλὰ πρὸς τῷ στήθει. *p. 500 A, 19. de part. an. IV 10 p. 688 B, 5. an* iuxta*?* | alis **d***v*. *om.* **R**. aliis **M***r*. | nullis **Dad**. 22 ingenitis **Dad**. | quoquo **R**. quaque **a**[2] *edd. ante Gel.* 22. 23 partu sues *Gel.* -tuus uel **M**. -tus (-te **D**[2] *edd. ante Gel.*) sues **Dd**. -tus sue **a**. -tu et **R**. 23 praebent **MR** *Gel.* praement **Da**. premente **d**. -munt *edd. ante Gel. Hard.* 26 relicta **D**[1]**a**.

235 genito fuerat attributa dependet. ursae mammas quaternas gerunt, delphini binas in ima alvo papillas tantum, nec evidentes et paulum in oblicum porrectas. neque aliud animal in cursu lambitur. et ballaenae autem vitulique *marini* mammis nutriunt fetus.

236 **41.** (96) Mulieri ante septimum mensem profusum lact inutile, ab eo mense, quo vitales partus, salubre. plerisque autem totis mammis atque etiam alarum sinu fluit. cameli lact habent donec iterum gravescant. suavissimum id existimatur ad unam mensuram tribus aquae additis. bos ante partum non habet, et primo semper a partu colostrae fiunt, ni admisceatur aqua, in pumicis modum coeunte duritia. asinae praegnates continuo lactescunt. pullos earum, ubi pingue pabulum, biduo a partu maternum lact gustasse letale est. genus mali vocatur colostratio.

237 Caseus non fit ex utrimque dentatis, quoniam eorum lact non coit. tenuissimum camelis, mox equis, crassissi-
238 mum asinae, ut quo coaguli vice utantur. conferre aliquid et candori in mulierum cute existimatur. Poppaea certe Domiti Neronis coniunx quingentas per omnia secum fetas trahens balnearum etiam solio totum corpus illo lacte macerabat, extendi quoque cutem credens. omne autem igne spissatur, umore fervescit. bubulum caseo fertilius quam caprinum, ex eadem mensura paene altero tanto. quae plures quaternis mammas habent caseo inutilia, et meliora quae binas.

---

1 dependet **R**. -dent **M**. -dat **a**^{2}. defendat **Dd**. -nsa **a**^{1}. descendit *v*. 4 lambitur **M***v*. lab- **R**. amb- *r*. 5 marini *coni. Dal. cfr. Arist. h. a. III 20 p. 521 B, 24. om. ll. v*. 6 profusum **M***v*. praf- **R**. fusum *r*. 7 eo **MRD**^{2}*v*. eius *r*. | equo **R**. quod **D**^{1}**a**. 9 lact (lac **R**) habent **MR** *Barb*. lac taben *r*.
10 id **MR**. hic *r*. hoc *v*. 11 bos **MRD**^{2}*v*. bis *r*. | habet et **MR**. habeant (-ent **a**^{1}) ex **Da**^{2}**d**. habet. Ex *v*. 12 partu **MD**^{2}**d***v*. -tum **D**^{1}. par **R**. pertum **a**. | pumicis *ll. v*. spumae *Detl. coll. § 239. at v. nov. luc. p. 11*. 13 coeunt **Da**. 20 et candori **MR***v*. ex candore *r*. *in* **R** *iteratione peccatum est hoc modo:* aliquod et candor ferre aliquid et candori. 23 quorumque **R**. 24 umore feruescit (ferb- **Dd**) *ll. edd. vett.* frigore serescit *Barb. coll. Arist h. a. III 20 p. 521, 34*.

Coagulum hinnulei, leporis, haedi laudatum, prae- 239
cipuum tamen dasypodis, quod et profluvio alvi medetur,
unius utrimque dentatorum. mirum barbaras gentes quae
lacte vivant ignorare aut spernere tot saeculis casei dotem,
densantes id alioqui in acorem iucundum et pingue bu-
tyrum. spuma id est lacte concretior lentiorque quam
quod serum vocatur. non omittendum in eo olei vim esse
et barbaros omnes infantesque nostros ita ungui.

42. (97) Laus caseo Romae, ubi omnium gentium 240
bona comminus iudicantur, e provinciis Nemausensi prae-
cipua, Lesure Gabalicoque pagis, sed brevis ac musteo
tantum commendatio. duobus Alpes generibus pabula sua
adprobant: Delmaticae Docleatem mittunt, Ceutronicae Va-
tusicum. numerosior Appennino: Coebanum hic e Liguria 241
mittit, ovium maxime lacte Sassinatem ex Umbria, mixto-
que Etruriae atque Liguriae confinio Luniensem magni-
tudine conspicuum, quippe et ad singula milia pondo pre-
mitur, proximum autem urbi Vestinum, eumque e Caedicio
campo laudatissimum. et caprarum gregibus sua laus est,
in recenti maxime au*g*ente gratiam fumo, qualis in ipsa
urbe conficitur cunctis praeferendus. nam Galliarum sapor
medicamenti vim optinet, trans maria vero Bithynus fere
in gloria est. inesse pabulis salem, etiam ubi non detur, 242
ita maxime intellegitur, omni in salem caseo senescente,
quales redire in musteum saporem aceto et thymo ma-

---

1 hinnulei **M**. -llis **R**. inutilei **D**[1]. -ile *r edd. ante Barb.* 6 concretior **M**. -orque *r*. | lentiorque **MR**. *om. rv.* 7 serum *v*. seru **D**[2]. ser **R**. cerum **d**. ceru **M***r*. 11 lesur **R**. -rae **d***v*. | Gabalicoque *Detl.* -li quoque **M**. -licique **Dad***v*. geba- **R**. | pagis **M** *edd. ante Hard.* pacis **R**. pauis **Da**. pagi **d** *Hard.* 13 Docleatem *edd. ante Brot.* -te **M**. -tam **Da**. dodeatam **d**. diocleatē- **R**. | ceutronicae **MRad** *edd. ante Brot.* centr- **D** *coni. Hard. cfr. Felsius p. 50.* 14 cebanum **Rd**. 15 lacte **MR**. -ti *r*. e lacte *Ianus.* | Sassinatem *Url. ann. phil. LXXIII p. 69.* saes- **R**. sasinn- **M***r*. Aesinatem *Barb.* 18 e ceditio **R***v*. eo editio **d**. 20 in recenti **M** *edd. vett.* inregenti **R**. ingenti **d**. ingraegenti **Da**. Agrigenti *G. Merula. ed. Bas. Hard.* | augente *v*. aquente **Md**. -emte **Da**. hcauente **R**. acuente *Sill.* | gratia **MR**. 21 saper **MD**[1]. semper **d**[1]. 23 detur **Md***v*. uidetur *r. cfr. nov. luc. p. 52.* 24 ita **M***rv*. maior **R**. | sale **Dad**.

ceratos certum est. tradunt Zoroastren in desertis caseo vixisse annis XX ita temperato ut vetustatem non sentiret.

243 **43.** (98) Terrestrium solus homo bipes. uni iuguli, umeri, ceteris armi, uni ulnae. quibus animalium manus sunt, intus tantum carnosae, extra nervis et cute constant.

244 (99) Digiti quibusdam in manibus seni. M. Corani ex patricia gente filias duas ob id Sedigitas accipimus appellatas, et Volcatium Sedigitum inlustrem in poetica. hominis digiti ternos articulos habent, pollex binos et digitis adversus universis flectitur, per se vero in oblicum porrigitur, crassior ceteris. huic minimus mensura par, ac duo reliqui sibi, inter quos medius longissime protenditur. quibus ex rapina victus quadripedum, quini digiti

245 in prioribus pedibus, in reliquis quaterni. leones, lupi, canes et pauca in posterioribus quoque quinos ungues habent, uno iuxta cruris articulum dependente, reliqua, quae sunt minora, et digitos quinos.

Bracchia non omnibus paria secum. studioso Threci in C. Caesaris ludo notum est dexteram fuisse proceriorem.

Animalium quaedam ut manibus utuntur priorum ministerio pedum sedentque ad os illis admoventia cibos, ut

246 sciuri. **44.** (100) nam simiarum genera perfectam hominis imitationem continent facie, naribus, auribus, palpebris, quas solae quadripedum et in inferiore habent gena, iam mammas in pectore et bracchia et crura in contrarium similiter flexa, in manibus ungues, digitos longioremque medium. pedibus paulum differunt. sunt enim ut manus praelongae, sed vestigium palmae simile faciunt.

---

3 iuguli **MDdv.** ung- **a.** iugulum **R.** -la *coni. Dal.* 6 m. corani **M.** coram **R.** m. coraci *r.* C. Oratii *edd. ante Gel.* M. Curiatii *ed. Gel.* C. Horatii *Hard.* 9 ternos articulos (oculos **R**) habent **M**D^{2}**R.** articulos (aperti- **a**) habent D^{1}**a.** articulos habent ternos **dv.** | et *om.* **M.** 10 iniuersis **M.** 14 *an* sed leones? 15 et pauca *ll.v.* *an* et pardi *vel* pantherae? *cfr. Arist. de part. an. IV 10 p. 688 A, 6.* 18 piria D^{1}. pria **R.** propria **a.** 22 perfecta **Da.** 23 imitationem **MR** *ed. Gel.* simila- **Dd.** simula- **a** *edd. ante Gel.* 24 quae **a** *edd. ante Bas.* 28 praelongae **MR.** -ges **D**a^{1}. -ge a^{2}. -gi **dv.** *cfr. Arist. h. a. II 8 p. 502 B, 5* οἷον χεῖρες μεγάλαι.

pollex quoque iis et articuli ut homini, ac praeter geni-
tale — et hoc in maribus tantum — viscera etiam in-
teriora omnia ad exemplar.

45. (101) Ungues clausulae nervorum summae existi- 247
mantur. omnibus hi quibus et digiti. sed simiae imbricati,
hominibus lati — et defuncto crescunt —, rapacibus unci,
ceteris recti, ut canibus, praeter eum qui a crure pleris-
que dependet. omnia digitos habent quae pedes excepto 248
elephanto. huic enim informes, numero quidem quinque,
sed indivisi ac leviter discreti ungulisque, non unguibus,
similes, et pedes maiores priores, in posterioribus articuli
breves. idem poplites intus flectit hominis modo, cetera
animalia in diversum posterioribus pedibus quam prioribus.
nam quae animal generant genua ante se flectunt et suffra-
ginum artus in aversum.

(102) Homini genua et cubita contraria, item ursis 249
et simiarum generi, ob id minime pernicibus. ova pari-
entibus quadripedum, crocodilo, lacertis, priora genua post
curvantur, posteriora in priorem partem. sunt autem
crura his obliqua humani pollicis modo. sic et multi-
pedibus praeterquam novissima salientibus. aves ut qua-
dripedes alas in priora curvant, suffraginem in posteriora.

(103) Hominis genibus quaedam et religio inest ob- 250
servatione gentium. haec supplices attingunt, ad haec
manus tendunt, haec ut aras adorant, fortassis quia inest
iis vitalitas. namque in ipsa genus utriusque commissura,
dextra laevaque, a priore parte gemina quaedam buccarum
inanitas inest, qua perfossa ceu iugulo spiritus fluit. inest
et aliis partibus quaedam religio, sicut in dextera: osculis
aversa adpetitur, in fide porrigitur. antiquis Graeciae in 251
supplicando mentum attingere mos erat. est in aure ima

---

1 articulis a. -lus D^1. 2. 3 interiora **M** *rv*. extrema **R**. 3 exemplarium **R**. 5 sed *om.* **R**. 5. 6 imbricati **R** *v*. -tae **M**. inbricti D^2. -tae *r*. 11 articulis **D** a d. 13 pedibus **MR**. articuli pedibus *rv*. 17 oua **MR** *v*. qua **D** a^1d. quia a^2. 28 iugulo **MR** d^2*Gel.* ////gul// d^1. iungulo D^1. ungulos a. -las D^2. -la D^3. uinculis *edd. ante Gel.* | fluit **MRD**^{2}. fuit D^1a. fugit d*v*. 29 in **M**. *om. rv. cfr. Felsius p. 27. luc. p. 20.* 30 aduersa **M**. 31 metu **D** a.

memoriae locus, quem tangentes antestamur; est post aurem aeque dexteram Nemeseos, quae dea Latinum nomen ne in Capitolio quidem invenit, quo referimus tactum ore proximum a minimo digitum veniam sermonis a diis ibi recondentes.

252 (104) Varices in cruribus viro tantum, mulieri raro. C. Marium, qui VII consul fuit, stanti sibi extrahi passum unum hominum Oppius auctor est.

253 (105) Omnia animalia a dextris partibus incedunt, sinistris incubant. reliqua ut libitum est gradiuntur, leo tantum et camelus pedatim, hoc est ut sinister pes non transeat dextrum, sed subsequatur. pedes homini maximi, feminis tenuiores in omni genere. surae homini tantum et crura carnosa. reperitur apud auctores quendam in Aegypto non habuisse suras. vola homini tantum exceptis
254 quibusdam. namque et hinc cognomina inventa, Planci, Plauti, Pansae, Scauri, sicut a cruribus Vari, Vatiae, Vatini, quae vitia et in quadripedibus. solidas habent ungulas quae non sunt cornigera, igitur pro his telum ungulae ictus est illis. nec talos habent eadem, at quae bisulca sunt habent. iidem digitos habentibus non sunt, neque in prioribus omnino pedibus ulli. camelo tali similes bubulis, sed minores paulo. est enim bisulcum discrimine exiguo, pes in vestigio carnosus ut ursi, qua de causa in longiore itinere sine calciatu fatiscunt.

255 **46.** (106) Ungulae veterino tantum generi renascuntur. sues in Illyrico quibusdam locis solidas habent ungulas. cor-

---

1 antestamur *Lipsius epist. quaest. IV 26.* att- **MR**d*v*. adt- **D**. attestantur **a**. 4 a minimo *v*. a *om*. **M**. an mi- **D**a**d**. animi mo **R**. | a diis *rv*. ab iis **M**. | ibi **MR**. sibi *r*. *om. edd. ante Gel.* 7 C. Marium *v*. martium **R**. c. mario **MD**. c. mari **a**d. | VIII d. | stantis **R**. -te d. -tem *v*. | extrahi **M***v*. int- **R**. extra *r*. 9. 10 sinistris **Ra**^{2}*v*. -ras **M***r*. 11 pes **M***rv*. pedum **R**. 14 carnosae **Da**. | quaedam **Da** *edd. ante Gel.* qued- d. 20 ungulae ictus *Ianus*. ung- intus **M**. enuncule hictus **R**. (in **D**) ungula eius *r*. ungula *v*. 23 bisulcus **D**^{2}d. *cfr. nov. luc. p. 67.* 24 pedes in d^2. pessimus **a** *edd. vett.* pes imus *Barb*. | carnosus **M**. -sis **D**^{2}. -nasis **R**. -nosi **D**^{1}**a**^{1}d. -sa **a**^{2}. -so *v*. | ursi **Da**d*v*. -is **R**. uasi **M**.

nigera fere bisulca. solida ungula et bicorne nullum, unicorne asinus tantum Indicus, unicorne et bisulcum oryx. talos asinus Indicus unus solidipedum habet, nam sues ex utroque genere existimantur, ideo foedi earum. hominem qui existimarunt habere facile convicti. lynx tantum digitos habentium simile quiddam talo habet, leo etiamnum tortuosius. talus autem rectus est in articulo pedis ventre eminens concavo, in vertebra ligatus.

47. (107) Avium aliae digitatae, aliae palmipedes, 256 aliae inter utrumque divisis digitis adiecta latitudine. sed omnibus quaterni digiti, tres in priore parte, unus a calce. hic deest quibusdam longa crura habentibus. iynx sola utrimque binos habet. eadem linguam serpentium similem in magnam longitudinem porrigit, collum circumagit in aversam se. ungues ei grandes ceu graculis. avium qui- 257 busdam gravioribus in cruribus additi radii, nulli uncos habentium ungues. longipedes porrectis ad caudam cruribus volant, quibus breves, contractis ad medium. qui negant volucrem ullam sine pedibus esse, confirmant et apodas habere et ocen et drepanin, quae ex his rarissime apparet.

Visae iam et serpentes anserinis pedibus.

48. (108) Insectorum pedes primi longiores duros 258 habentibus oculos, ut subinde pedibus eos tergeant, ceu notamus in muscis. quae ex his novissimos habent longos, saliunt, ut locustae. omnibus autem his seni pedes. araneis quibusdam praelongi accedunt bini. internodia singulis terna. octonos et marinis esse diximus, polypis, sae- 9, 83 piis, lolligini, cancris, qui bracchia in contrarium movent,

---

9 auibus **Dad**[2] *in ras.* 12 iynx **Md** *Barb.* lynx **D** *edd. vett.* linx **a.** eux **R.** 15 auersam **Dd.** -sum **a** *ed. Bas.* auer... **M.** aduersam **R.** -sum *edd. vett.* 16 nonnulli **a**[2]. 18 breues **Dadv.** pedes **R** *(sub finem huius libri perquam vitiose scriptus).*

20 et ocen **R** *edd. ante Barb. Gel.* -cem **d.** ctocen **D.** rectorem **a.** *cfr. nov. luc. p. 94.* | drepanim quae ex his **R.** -nim eisque **D.** -ni in eis quae **adv.** 29 lolligini *ll.* -nibus *edd. ante Sill. Detl.* 29 — p. 272, 1 movent ac pedes, in orbem, haud (ad **R**) in oblicum *scribendum videtur coll. Arist. de part. an. IV 8 p. 683 B, 34.*

pedes in orbem aut in oblicum. isdem solis animalium 259 rotundi. cetera binos pedes duces habent, cancri tantum quaternos. quae hunc numerum pedum excessere terrestria, ut plerique vermes, non infra duodenos habent, aliqua vero et centenos. numerus pedum inpar nulli est.

260 Solidipedum crura statim iusta nascuntur mensura, postea exporrigentia se verius quam crescentia. itaque in infantia scabunt aures posterioribus pedibus, quod addita aetate non queunt, quia longitudo superficiem corporum solam ampliat. hac de causa inter initia pasci nisi submissis genibus non possunt, nec usque dum cervix ad iusta incrementa perveniat.

49. Pumilionum genus in omnibus animalibus est, atque etiam inter volucres.

261 (109) Genitalia maribus quibus essent retrorsa dixi-
10, 173 mus. ossea sunt lupis, vulpibus, mustelis, viverris, unde etiam calculo humano remedia praecipua. urso quoque simul atque exspiraverit cornescere aiunt. camelino arcus intendere orientis populis fidissimum. nec non aliqua gentium quoque in hoc discrimina et sacrorum etiam, citra 262 perniciem amputantibus Matris deum Gallis. contra mulierum paucis prodigiosa adsimilatio, sicut hermaphroditis utriusque sexus, quod etiam quadripedum generi accidisse Neronis principatu primum arbitror. ostentabat certe hermaphroditas subiunctas carpento suo equas, in Treverico Galliae agro repertas, ceu plane visenda res esset principem terrarum insidere portentis.

---

1 iisdem solis *coni. Dal.* idem soli *ll.* 8 pedibus **R.** *om. rv.* 9 superficie d. 10 sola a. *an* superficie corporum sola ampliatur? *cfr. Arist. l. l. 10 p. 686 B, 13. h. a. II 1 p. 501 A, 5.* 12 crementa **R.** 13 pumilionum **R.** pop- *r.* pom- *edd. ante Gel.* 16 viverris unde *edd. Gel.* uniuersis unde **R.** uiuere (-rrȩ d) sunt die *r.* -errae sunt iis *edd. ante Gel.* 19 fidissimum **M** *rv.* it dissimum **R.** *sed cfr. Arist. h. a. V 2 p. 540 A, 19. fortasse ante* orientis *exciderunt aliqua de spadonibus in oriente regnantibus (cfr. XIII 41) dicta, quibus apte adnectebantur sequentia, quae ad Iudaeos et Arabes pertinent.* 21 amputatibus **M.** -tantis d. -tatis *edd. ante Gel.* 22 adsimilatio **M.** assimul- (ads- **D**) *rv.* 25 triuerico **M.** trinuer- d. 26 repertas *om.* **R.** | ceti **R.**

(110) Testes pecori armentoque ad crura decidui, 263 subus adnexi. delphino praelongi ultima conduntur alvo, et elephanto occulti. ova parientium lumbis intus adhaerent, qualia ocissima in venere. piscibus serpentibusque nulli, sed eorum vice binae ad genitalia a renibus venae. buteonibus terni. homini tantum iniuria aut sponte naturae franguntur, idque tertium ab hermaphroditis et spadonibus semiviri genus habent.

Mares in omni genere fortiores sunt praeterquam pantheris et ursis.

50. (111) Caudae praeter hominem ac simias omni- 264 bus fere et animal et ova gignentibus pro desiderio corporum, nudae hirtis, ut apris, parvae villosis, ut ursis, praelongis saetosae, ut equis. amputatae lacertis et serpentibus renascuntur. piscium meatus gubernaculi modo regunt, atque etiam in dexteram ac laevam motae, ut remigio quodam inpellunt. lacertis inveniuntur et geminae. boum caudis longissimus caulis atque in ima parte 265 hirtus. idem asinis longior quam equis, sed saetosus veterinis. leoni infima parte, ut bubus et sorici, pantheris non item, vulpibus et lupis villosus, ut ovibus, quibus procerior. sues intorquent, canum degeneres sub alvum reflectunt.

51. (112) Vocem non habere nisi quae pulmonem 266 et arterias habeant, hoc est nisi quae spirent, Aristoteles putat. idcirco et insectis sonum esse, non vocem, intus inmeante spiritu et incluso sonante, alia murmur edere, ut apes; alia cum tractu stridorem, ut cicadas,

---

5 binae *om.* **Da.** 9 sunt **M.** *om. rv.* 12 et animal et **M.** an- et **R** *Hard.* -mali **D**^{1}. -malibus *r edd. ante Hard.* 14 setosis praelongis **R.** 18 caulis **MRD**^{2}*v.* -dis **D**^{1}. *om.* **ad.** 20 leoni **D**^{2}**d***v.* -nis **D**^{1}**a.** -num **R.** *om.* **M.** | infima **d***v.* in prima **MR.** in trima **a.** in tria **D.** *locus nondum sanatus est. fortasse transponendum est:* veterinis et in prima parte; leoni ut bubus. *vulgata lectio dilucidior fiat scribendo:* saetosus totus veterinis. 24 pulmonem — 25 nisi quae **RD**^{2} *edd. ante Hard. om. r.* 25 habeant *Url. vind. n. 212.* -ent **RD**^{2}. | spirant **a.** 28 cum tractu *ll. v.* contractu *Detl.* attritu *Pint. at stridor non explicatur, sed describitur. Arist. h. a. V 9 p. 535 B, 6* τὰ δ' ᾄδειν λέγεται, οἷον οἱ τέττιγες. *an* ceu cantum?

receptum enim duobus sub pectore cavis spiritum, mobili
occursante membrana intus, attritu eius sonare. muscas,
apes, cetera similia cum volatu et incipere audiri et de-
sinere, sonum enim attritu et interiore aura, non anima,
267 reddi, locustas pinnarum et feminum attritu sonare. cre-
datur sane item aquatilium pectines stridere, cum volant,
mollia et crusta intecta nec vocem nec sonum ullum ha-
bere. sed ceteri pisces, quamvis pulmone et arteria ca-
reant, non in totum sine ullo sunt sono. stridorem eum
dentibus fieri cavillantur. et is qui caper vocatur in
Acheloo amne grunnitum habet et alii de quibus diximus.
9, 70 ova parientibus sibilus, serpentibus longus, testudini ab-
ruptus. ranis *sonus* sui generis, ut dictum est — nisi si
172 sqq. et in his ferenda dubitatio est —, quia vox in ore con-
cipitur, non in pectore. multum tamen in his refert et
locorum natura. mutae in Macedonia traduntur, muti et
268 apri. avium loquaciores quae minores et circa coitus
maxime. aliis in pugna vox, ut coturnicibus, aliis ante
pugnam, ut perdicibus, aliis cum vicere, ut gallinaceis.
iisdem sua maribus, aliis eadem et feminis, ut lusciniarum
generi. quaedam toto anno canunt, quaedam certis tem-
269 poribus, ut in singulis dictum est. elephans citra nares
ore ipso sternumento similem elidit sonum, per nares
autem tubarum raucitati. bubus tantum feminis vox gra-
vior, in alio omni genere exilior quam maribus, in homine
270 etiam castratis. infantis in nascendo nulla auditur ante
quam totus emergat utero. primus sermo anniculo. sed
semenstris locutus est Croesi filius et in crepundiis pro-

---

1 duobus **R**. ut duobus *rv*. | sub pectore *om*. **R**. | cauis **D**d*v*. cauid **R**. canis a^{1}. cannis a^{2}. 5 et feminum *v*. et fum- **R**. et sem- **D**^{2}. et em- **D**^{1}. esse minimum a. minimum d. | *dist. Detl.* 5. 6 credatur **R**. *cfr. § 176*. -ditur *r*. 7 nec uocem **R**d*v*. in uocem *r*. 9 sunt sonu **R**. sono sunt **D**a*v*. sunt d. 10 caper *H. edd. vett.* aper *codd. Barb. coll. Arist. h. a. IV 9 p. 535 B, 18* ὁ κάπρος ὁ ἐν τῷ Ἀχελῴῳ. 11 alii **RD**^{2}*v*. de alii **D**^{1}. de haliis a^{1}. de aliis a^{2}d. 13 sonus sui *v*. suis **R**. sui *r*. 14 quia uox **R**. qui mox *rv*. 20 et feminis **R**. ut fem- *rv*. 27 primus **M**a*v*. -mo *r Sill.* 27. 28 sed semenstris *Ianus*. set semenstri **M**. et sem- a. et senestri **R**. esse Menstris **D**^{2}. -stri **D**^{1}d. est. Semestris *v*.

digio quo totum id concidit regnum. qui celerius fari coepere tardius ingredi incipiunt. vox roboratur a XIIII annis. eadem in senecta exilior, neque in alio animalium saepius mutatur.

Mira praeterea sunt de voce digna dictu: theatrorum in orchestris scobe aut harena superiacta devoratur et in rudi parietum circumiectu doliis etiam inanibus. currit eadem recto vel conchato parietum spatio, quamvis levi sono dicta verba ad alterum caput perferens, si nulla inaequalitas impediat. vox in homine magnam vultus habet 271
partem. adgnoscimus ea prius quam cernamus non aliter quam oculis, totidemque sunt hae quot in rerum natura mortales, et sua cuique sicut facies. hinc illa gentium totque linguarum toto orbe diversitas, hinc tot cantus et moduli flexionesque, sed ante omnia explanatio animi, quae nos distinxit a feris, et inter ipsos quoque homines discrimen alterum aeque grande quam a beluis fecit.

52. (113) Membra animalibus adgnata inutilia sunt, 272
sicut sextus homini semper digitus. placuit in Aegypto nutrire portentum, binis et in aversa capitis parte oculis hominem, sed iis non cernentem.

(114) Miror equidem, Aristotelem non modo credi- 273
disse praescita vitae esse aliqua in corporibus ipsis, verum etiam prodidisse. quae quamquam vana existimo nec sine cunctatione proferenda, ne in se quisque ea auguria anxie quaerat, attingam tamen, quia tantus vir in doctrinis non sprevit. igitur vitae brevis signa ponit raros dentes, prae- 274
longos digitos, plumbeum colorem pluresque in manu incisuras nec perpetuas. contra longae esse vitae incurvos umeris et in manu unam aut duas incisuras longas habentes et plures quam XXXII dentes, auribus amplis. nec universa haec, ut arbitror, sed singula observat, fri-

1 quo totum **MDad**. quod tunc **R**. 6. 7 in rudi **MR***v*. in ruri **d**. in nuri **D**^{1}. muri **D**^{2}. in muri **a**. 7 circumiectu —8 parietum *om.* **R**. | conchato **M**^{2}**D**^{1}**a**^{1}**d**. conhato **M**^{1}. choncauo **D**^{2}. concauo **a**^{2}*v*. 11 ea **R** (*cfr. VIII 61. X 207*). eam **M***rv*. 16 et **MR**. *om. rv*. 20 parte **MRD**^{2}**d***v*. recte **D**^{1}**a**. 26 tingam **R**^{1}. tan- **R**^{2}. | quae **D**^{2}**d***v*. *sed cfr. II 85.* 30 una aut **MR**^{1}. una et **d**.

vola, ut reor, et vulgo tamen narrata. addidit morum quoque spectus simili modo apud nos Trogus et ipse
275 auctor e severissimis, quos verbis eius subiciam: Frons ubi est magna segnem animum subesse significat, quibus parva mobilem, quibus rotunda iracundum, velut hoc vestigio tumoris apparente. supercilia quibus porriguntur in rectum molles significant, quibus iuxta nasum flexa sunt austeros, quibus iuxta tempora inflexa derisores, quibus
276 in totum demissa malivolos et invidos. oculi quibuscumque sunt longi malificos moribus esse indicant. qui carnosos a naribus angulos habent malitiae notam praebent. candida pars extenta notam inpudentiae habet, qui identidem operire solent inconstantiae. oricularum magnitudo loquacitatis et stultitiae nota est. hactenus Trogus.
277 **53.** (115) Animae leonis virus grave, ursi pestilens. contacta halitu eius nulla fera attingit, ociusque putrescunt adflata reliquis. homini tantum infici natura voluit pluribus modis, et ciborum ac dentium vitiis, sed maxime senio. dolorem sentire non poterat, tactu sensuque omni carebat sine qua nihil sentitur. eadem commeabat recens assidue, exitura supremo et sola ex homine superfutura.
278 denique haec trahebatur e caelo. huius quoque tamen reperta poena est, ut neque id ipsum quo vivitur in vita iuvaret. Parthorum populis haec praecipue et a iuventa propter indiscretos cibos, namque et vino faetent ora

---

2 aspectus **R***v*. 3 e seuerissimis **T**. e reue- **D**[1]. est seue- **D**[2]. est e uerissim.. **M**. est uerissimus **R**. /// seuer- **a***d**v*. 5 mobilem **R***d**v*. nob- **M***r*. 8 plexa **Da**. 14 inpudentiae **R***v*. inprud- **M***r*. *cfr. Arist. h. a. I 10 p. 492 A, 12 et Plin. XI 144.* 18 otiusque **d**. citiusque **a**[2]*v*. ciciusque **R**[2]. 19 adflatae **MD***d*. afflate **a**. | hominis **Da**. -ne **R**[2]. 21 sensuque **R***v*. esuque *r*. 22 qua **Da***d**v*. quibus **R** *e corr. Sill.* | commeaba **D**[1]. commae ab ea **a**. 23 exitura **R***v*. -ra ut **D**[2]. -tur ut *d*. -tu ut **D**[1]. -tus in **a**. | homine **R**. omne **D**[1]*d*. omni **D**[2]**a**. omnibus *v*. 25 quo uiuitur **R** *edd. ante Hard.* qua uiuere **Da**[1]*d*. quia uiueret **a**[2]. 26 haec **Da***d*. hoc **R***v*. 27 namque *ll. v.* *an* itemque? | faetenti **D**. fetenti **a**[1]. -tia **a**[2].

nimio. sed sibi proceres medentur grano Assyrii mali,
cuius est suavitas praecipua, in esculenta addito.
Elephantorum anima serpentes extrahit, cervorum urit. 279
diximus hominum genera qui venena serpentium suctu 7,13 sq.
corporibus eximerent. quin et subus serpentes in pabulo
sunt, et aliis venenum est. quae insecta appellavimus, 1
omnia olei adspersu necantur, vultures unguenti — qui
fugat alios appetunt odorem —, scarabaei rosa. quasdam
serpentes scorpio occidit. Scythae sagittas tingunt viperina
sanie et humano sanguine. inremediabile id scelus: mortem
ilico adfert levi tactu.
(116) Quae animalium pascerentur veneno diximus. 280
quaedam innocua alioqui venenatis pasta noxia. fiunt et 10,69
ipsa. apros in Pamphylia et Ciliciae montuosis salamandra
ab his devorata qui edere moriuntur. neque enim est
intellectus ullus in odore vel sapore, et aqua vinumque
interemit salamandra ibi inmortua, vel si omnino biberit
unde potetur, item rana quam rubetam vocant. tantum
insidiarum est vitae! vespae serpente avide vescuntur, 281
quo alimento mortiferos ictus faciunt. adeoque magna
differentia est victus, ut in tractu pisce viventium Theophrastus
prodat boves quoque pisce vesci, sed non nisi
vivente.
(117) Homini cibus utilissimus simplex, acervatio sa- 282
porum pestifera et condimento perniciosior. difficulter
autem perficiuntur omnia in cibis acria, aspera, inconsueta,
varia, nimia et avide hausta, et aestate quam hieme
difficilius, et in senecta quam in iuventa. vomitiones
homini ad haec in remedium excogitatae frigidiora corpora
faciunt, inimicae oculis maxime ac dentibus.

---

2 est **R***v*. et *r*. 5 eximerent *Gel.* et im- **R**. exigerent *r edd. ante Gel.* 6 aliis **d***v*. alii **Da**. aluū. Alu **R**. 7.8 *dist. ego nov. luc. p. 100.* 7 unguenti **R**. -to *rv*. 8 fugat **R**. -antur *rv*. | odorem **R**. -res *rv*. | rosa **R**. -sam *rv*. *de hoc loco cfr. Theophr. de c. pl. VI 5, 1. fragm. IV 2, 4. Aelianus de nat. an. III 7. IV 18.* 15 enim **R** *edd. ante Gel. om. r.* 16 uel **Dad***v*. et **R**. 18 petetur **D¹a**. 19 serpentem **R**. 21 uiuentium — 22 pisce *om.* **R**. 25 condimento **MR**. -ta *r edd. ante Hard.* | perniciosiora **D²d** *edd. ante Hard.*

283 (118) Somno concoquere corpulentiae quam firmitati utilius. ideo athletas ambulatione malunt cibos perficere. pervigilio quidem praecipue vincuntur cibi. **54.** augescunt corpora dulcibus atque pinguibus et potu, minuuntur siccis et aridis frigidisque ac siti. quaedam animalia et pecudes quoque in Africa quarto die bibunt. homini non utique septimo letalis inedia, durasse et ultra undecimum plerosque certum est. morbus esuriendi semper inexplebili aviditate uni animalium homini.

284 (119) Quaedam rursus exiguo gustu famem ac sitim sedant conservantque vires, ut butyrum, *h*ippace, glycyrrhiza. perniciosissimum autem est in omni quidem vita quod nimium, praecipue tamen corpori, minuique quod gravet quolibet modo utilius.

Verum ad reliqua naturae transeamus.

---

7 letalis **M** *edd. ante Hard.* -les **R d.** -le est *Hard.* laetales **D a.** | inedia **M D d** *edd. ante Hard.* -dias **a** *Hard.* -di **R.** 8 morbus **R.** mori **M** *r v.* *cfr. Madvigius adv. crit. II p. 527.* 9 uni animalium homini **M R.** an- uni hom- *edd. ante Hard.* an- uni hominum **D**[2]. an- uni qui (cui **d**[1]. *del.* **d**[2]) **D**[1] **d.** an- unicuique **a** *Hard.* 10 qidam **D**[1]. 11 hippace *Barb.* .ipp- **M.** ut ipp- **D d.** ip- **a.** typp- **R.** titip- *edd. ante Barb.* 12 est *Detl.* et *ll. edd. vett. om. ed. Bas.* 14 graue **D a d.**

C. PLINI SECUNDI
NATURALIS HISTORIAE
LIBER XII.

(1) Animalium omnium quae nosci potuere naturae 1 generatim membratimque ita se habent. resta*t* *ut* neque ipsa anima carentia — quandoquidem nihil sine ea vivit —, terra edita *e*t inde eruta, dicantur ac nullum sileatur rerum naturae opus. diu fuere occulta eius beneficia, summumque munus homini datum arbores silvaeque intellegebantur. hinc primum alimenta, harum fronde mollior specus, libro vestis. etiam nunc gentes sic degunt. quo magis ac 2 magis admirari subit his a principiis caedi montes in marmora, vestes ad Seras peti, unionem in Rubri maris profund*o*, zmaragdum in ima tellure quaeri. ad hoc excogitata sunt aurium vulnera, nimirum quoniam parum erat manibus, collo, crinibus gestari, nisi infoderentur etiam corpori. quamobrem sequi par est ordinem vitae et arbores ante alia dicere ac moribus *his* primordia ingerere.

1. (2) Haec fuere numinum templa, priscoque ritu 3 simplicia rura etiam nunc deo praecellentem arborem dicant. nec magis auro fulgentia atque ebore simulacra quam lucos et in iis silentia ipsa adoramus. arborum genera numinibus suis dicata perpetuo servantur, ut Iovi aesculus, Apollini laurus, Minervae olea, Veneri myrtus, Herculi populus. quin et Silvanos Faunosque et dearum

4 natura **R.** 5 habet **R.** | restat ut *cod. Dal. cfr. Madvigius adv. crit. II p. 527.* restant *ll.v.* 7 et *ego.* ut *ll.v.* aut *Madvigius l. l.* | erudita **Dad.** 11. 12 ac magis *om.* **R.** 14 profundo (*sc.* quaeri) *v. cfr. XXXIII 70.* -da *ll. Sill.* 15 auri **R.** *an recte?* 16 manibus *om.* **Da.** 18 his *ego. om. ll.v.* 18. 19 ingerere **a**²*v.* -rerenis **R.** in genere **Da**¹**d.** 22 ne **Da.**

genera silvis ac sua numina tamquam e caelo attributa
4 credimus. arbores postea blandioribus fruge sucis homi-
nem mitigavere. ex his recreans membra olei liquor
viresque potus vini, tot denique sapores anni sponte ve-
nientes et mensae, depugnetur licet earum causa cum
feris et pasti naufragorum corporibus pisces expetantur,
5 etiam nunc tamen secundae. mille praeterea sunt usus
earum sine quis vita degi non possit. arbore sulcamus
maria terrasque admovemus, arbore exaedificamus tecta.
arborea et simulacra numinum fuere nondum pretio ex-
cogitato beluarum cadaveri, atque ut a diis nato iure
luxuriae eodem ebore numinum ora spectantur et men-
sarum pedes. produnt Alpibus coercitas et tum inex-
superabili munimento Gallias, hanc primum habuisse cau-
sam superfundendi se Italiae, quod Helico ex Helvetiis
civis earum fabrilem ob artem Romae commoratus ficum
siccam et uvam oleique ac vini promissa remeans secum
tulisset. quapropter haec vel bello quaesisse venia sit.
6 (3) Sed quis non iure miretur arborem umbrae gra-
tia tantum ex alieno petitam orbe? platanus haec est,
mare Ionium Diomedis insula tenus eiusdem tumuli gratia
primum invecta, inde in Siciliam transgressa atque inter
primas donata Italiae et iam ad Morinos usque pervecta
ac tributarium etiam detinens solum, ut gentes vectigal
7 et pro umbra pendant. Dionysius prior Siciliae tyrannus
Regium in urbem transtulit eas domus suae miraculum,
ubi postea factum gymnasium; nec potuisse in amplitu-
dinem augescere aut alias fuisse in Italia ac nominatim
Hispania apud auctores invenitur.

6 expectantur **Ma²d**. 10 arborea **MR**. -re *rv*. 11 atque ut *ll. edd. vett. Brot.* antequam ut *ed. Bas.* *ego malim* at nunc. *ad* ut *semel corruptum postea aptatus est falsus ille coniunctivus* spectarentur. 12 spectantur **M**. -arentur *rv*. 16 civis *om.* **M**. 17 promissa **MR** *Barb. ed. Bas.* -so *cod. Chiff. cfr. XVII 262. XXXI 46. 48. II 89. X 82.* praem- *rv*. 20 est **M** *cod. Chiff. v.* et **R**. *om. r*. 28 augescere **M**. adoles **R**. -escere *rv*. | aut **R** *cod. Chiff.* haut **M**. ut *r*. haud *edd. vett.* et *codd. Barb.* 29 hispania *ll. v.* *ortum putatur e Theophr. h. pl. IV 5, 6 verbis male intellectis* σπανίαν δὲ καὶ ἐν Ἰταλίᾳ πάσῃ.

(4) Hoc actum circa captae urbis aetatem, tantumque 8
postea honoris increvit ut mero infuso enutriantur. compertum id maxime prodesse radicibus, docuimusque etiam arbores vina potare.

(5) Celebratae sunt primum in ambulatione Academiae 9
Athenis cubitorum XXXIII radice ramos antecedente. nunc est clara in Lycia fontis gelidi socia amoenitate, itineri adposita, domicilii modo cava octoginta atque unius pedum specu, nemorosa vertice et se vastis protegens ram*is* arbor*um* instar, agros longis obtinens umbris ac, ne quid desit speluncae imagini, saxea intus crepidinis corona muscosos complexa pumices, tam digna miraculo ut Licinius Mucianus ter consul et nuper provinciae eius legatus prodendum etiam posteris putaverit epulatum intra eam se cum duodevicensimo comite, large ipsa toros praebente frondis, ab omni adflatu securum, *ca*ptantem imbrium per folia crepitus, laetiorem qua*m* marmorum nitore, picturae varietate, laquearium auro cubuisse in eadem. aliud exemplum Gai principis in Veliterno rure 10
mirati unius tabulata laxeque ramorum trabibus scamna patula, et in ea epulati, cum ipse pars esset umbrae, quindecim convivarum ac ministerii capaci triclinio, quam cenam appellavit ille nidum. est Gortynae in insula Creta 11
iuxta fontem platanus una insignis utriusque linguae monimentis, numquam folia dimittens, statimque ei Graeciae fabulositas superfuit Iovem sub ea cum Europa concubuisse, ceu vero non alia eiusdem generis esset in Cypro. sed ex ea primum in ipsa Creta, ut est natura hominum

---

5 celebrata est *Sill.* 6 XXXIII R. XXX a d[1]. XXXI a r. XXXVI unius *edd. ante Hard. cfr. Theophr. h. pl. I 7, 1. Varro de r. r. I 37, 5.* 7 est R*v*. sit *r*. 10 ramis arborum *Barb.* ramorum arboribus *ll. edd. vett.* | obtinens R *edd. ante Hard.* -net *r Hard.* 12 miracula Da. 13 ut *om.* Da. 16 captantem *Pint. cfr. Liv. XXXVIII 7, 8.* optantem Rad*v*. obt- D[1]. obst- D[2]. oblectante (crepitu) *Detl.* 17 quam *Barb.* quae a. que *rv*. 18 uarietate R*v*. *om. r.* 19 iure Dad. 21 epulati R *Barb. ed. Bas.* -anti D[2]ad *edd. vett.* epalanti D[1]. 22 capaci R. -ce *Barb.* -cem *r edd. vett.* 24 insigne Dd. -nę a. 28 creta ut Rd*v*. creauit Da.

novitatis avida, platani satae regeneravere vitium, quando-
quidem commendatio arboris eius non alia maior est quam
12 soles aestate arcere, hieme admittere. inde in Italiam
quoque ad suburbana sua Claudio principe Marcelli Aeser-
nini libertus, sed qui se potentiae causa Caesaris libertis
adoptasset, spado Thessalicus praedives, ut merito dici
possit is quoque Dionysius, transtulit id genus. durantque
et in Italia portenta terrarum praeter illa scilicet quae
ipsa excogitavit Italia.
13 2. (6) Namque et chamaeplatani vocantur coactae bre-
vitatis, quoniam arborum etiam abortus invenimus. hoc
quoque ergo in genere pumilionum infelicitas dicta erit.
fit autem et serendi genere et recidendi. primus C. Ma-
tius ex equestri ordine, divi Augusti amicus, invenit ne-
mora tonsilia intra hos LXXX annos.
14 3. (7) Peregrinae et cerasi Persicaeque et omnes
quarum Graeca nomina aut aliena, sed quae ex his inco-
larum numero esse coepere, dicentur inter frugiferas. in
praesentia externas persequemur a salutari maxime orsi.
15 Malus Assyria, quam alii Medicam vocant, venenis me-
detur. folium eius est unedonis intercurrentibus spinis.
pomum ipsum alias non manditur, odore praecellit folio-
rum quoque, qui transit in vestes una conditus arcetque
animalium noxia. arbor ipsa omnibus horis pomifera est,
aliis cadentibus, aliis maturescentibus, aliis vero subnascen-
16 tibus. temptavere gentes transferre ad sese propter re-
medii praestantiam fictilibus in vasis, dato per cavernas
radicibus spiramento, qualiter omnia transitura longius seri
aptissime transferrique meminisse conveniet, ut semel
quaeque dicantur. sed nisi apud Medos et in Perside nasci
noluit. haec est cuius grana Parthorum proceres inco-

3 soles B. -et r. -em v. | arcere Rv. -ri r. 4 ad B. ac rv. 7 possit B. -set rv. | quoque crete B. 8 portenta—9 Italia *om.* B. 15 XXX Da. 16 cerasi v. -se D. -sae ad. cetera si B. 18 numero Rv. nomine Da. -na d. 19 externa Dad. 20 uenenis Rv. ueneris D[1]ad. -eri D[2]. 21 eius *om.* Da. 23 conditas *Detl.* 29 aptissime R. art- Mrv. | ut MRv. et Dad[1]. *del.* d[2]. 31 haec d *cod. Dal.* v. hoc Mr. | est autem Rd *ed. Bas.*

quere diximus esculentis commendandi halitus gratia. nec 11, 278
alia arbor laudatur in Medis.

4. (8) Lanigeras Serum in mentione gentis eius narra- 17
vimus, item Indiae arborum magnitudinem. unam e pecu- 6, 54
liaribus Indiae Vergilius celebravit hebenum, nusquam
alibi nasci professus. Herodotus eam Aethiopiae in-
tellegi maluit in tributi vicem regibus Persidis a materia
eius centenas phalangas tertio quoque anno pensitasse
Aethiopas cum auro et ebore prodendo. non omittendum 18
id quoque, vicenos dentes elephantorum grandes, quoniam
ita significavit, Aethiopas ea de causa pendere solitos.
tanta ebori auctoritas erat urbis nostrae CCCX anno; tunc
enim auctor ille historiam eam condidit Thuriis in Italia,
quo magis mirum est — quod eidem credimus — qui
Padum amnem vidisset nemini ad id tempus Asiae Grae-
ciaeque visum. cognita Aethiopiae forma *et*, ut diximus, 19
nuper allata Neroni principi raram arborem Meroen usque 6, 181
a Syene fine imperii per $\overline{\text{DCCCCLXXXXVI}}$ p. nullamque
nisi palmarum generis esse docuit. ideo fortassis in tri-
buti auctoritate tertia res fuerit hebenus.

(9) Romae eam Magnus Pompeius triumpho Mithri- 20
datico ostendit. accendi Fabianus negat, uritur tamen
odore iucundo. duo genera eius: rarum id quod melius,
arboreum *purae* et enodis materiae nigri splendoris ac
vel sine arte protinus iucundi, alterum fruticosum cytisi
modo et tota India dispersum.

5. (10) Est ibi et spina similis, sed deprehensa vel 21
lucernis igni protinus transiliente.

---

8 centenas *ll. v.* *an* bis (*falso* uis *scriptum et post* eius *omissum*) centenas? *cfr. Herod. III 97.* 15 amnem non a. | nemini **M** *edd. vett.* -ne **R**. -nem *r ed. Bas.* | addi **R**. 15. 16 graeciaeque **R***v*. -aequae **M**. quae **D**[1]. que *r*. 16 uisum **M**. ut sibi **R**d. aut sibi **D**(?)*v*. haud sibi a. | *dist. ego.* | cognita **M**. -tum *rv*. | et *ego. om. ll. v.* 17 allatam **M** *edd. ante Bas.* 18 per *om.* **M**. pera d. | $\overline{\text{DCCCCLXXXXVI}}$ **M**. DCCCCXCVI **R**. D (/// **D**. *om.* d) CCCXCVI *r Hard.* nongenta nonaginta sex **M** *edd. ante Hard.* 24 arboreum **M***v*. -orem *r*. | purae *Madvigius adv. crit. II p. 527.* iure **M***r*. trunco *v*. | et enodis **M**. et nodi *r*. enodi *v*. | materiae a *edd. vett. Madvigius l. l.* -eri **M**. -erie *r ed. Bas.* 25 vel *om.* **R**.

Nunc eas exponemus quas mirata est Alexandri Magni victoria orbe eo patefacto.

22 **(11) Ficus ibi eximia pomo. sui ipsa semper heres vastis diffunditur ramis, quorum imi in terram adeo curvantur ut annuo spatio infigantur novamque sibi progeniem faciant circa parentem in orbem quodam opere topiario. intra saepem eam aestivant pastores opacam pariter et munitam vallo arboris, decora specie subter intuenti pro-**
23 **culve fornicato ambitu. superiores eiusdem rami in excelsum emicant silvosa multitudine, vasto matris corpore, ut sexaginta passus pleraeque orbe colligant, umbra vero bina stadia operiant. foliorum latitudo peltae effigiem Amazonicae habet. ea causa fructum integens crescere prohibet, rarusque *est* nec fabae magnitudinem excedens, sed per folia solibus coctus praedulcis sapor*e* et dignus miraculo arboris. gignitur circa Acesinen maxime amnem.**

24 **6. (12) Maior alia pomo et suavitate praecellentior, quo sapientes Indorum vivunt. folium alas avium imitatur longitudine trium cubitorum, latitudine duum. fructum cortice mittit admirabilem suci dulcedine ut uno quaternos satiet. arbori nomen palae, pomo arienae. plurima est in Sydracis, expeditionum Alexandri termino. est et alia similis huic, dulcior pomo, sed interaneorum valetudin*i* infesta. edixerat Alexander ne quis agminis sui id pomum attingeret.**

---

3 eximia **MRD**^{2} *cod. Chiff.* -ilia **rv**. | pimo **d**. poma **a**^{2}. poma habet **v**. | 'sui **M**. se **rv**. | heres *Madvigius l. l.* heret **M**^{2}. eret **M**^{1}. ferens **a**. serens **rv**. 4 imi *om.* **Dad**. 5 progeniem **M**. propaginem **rv** (*fictum ex* proginem). 6 orbem **R** *ed. Gel.* -be **M**. -bes **a** *edd. ante Gel.* -bis **Dd**. 10 euocant **R**. | vasto — 12 latitudo *om.* **R**. 11 pleraeque **M** *edd. ante Hard.* -rique **r**. | orbem **d** *edd. ante Bas.* 12 bino stadio **a**. Stadia **M**. 14 est **v**. *om.* **Mr**. 15 praedulci **Dav**. | sapore et *ego luc. p. 86.* -por et **M**. -poris **R**. -pore **rv**. 16 circa acesinen **Da**. -nem **dv**. circa acesin **M**. cir Accessinē **R**. 19 longitudinem **MR**. | latitudinem **RD**. 20 dulcedinem **RDa**. *post hanc vocem Ianus lacunam esse ratus inseruit* et tanta magnitudine. 21 satiet **MRv**. -en **D**^{1}. -ent **D**^{2}**a**. sacient **d**. | arienae **adv**. -ne **D**. -ere **M**. aritate **R**. 23 valetudini **v**. -ne **RD**^{1}**d**. -nem **a**. ualitudine **D**^{2}. 23. 24 infesta. edixerat *Barb.* -stę dix- **d**. -sta dix- **D**^{2} *edd. ante Barb.* -ste dix- **r**.

(13) Genera arborum Macedones narravere maiore ex 25
parte sine nominibus. est et terebintho similis cetera,
pomo amygdalis, minore tantum magnitudine, praecipuae
suavitatis, in Bactris utique. hanc aliqui terebinthon esse
proprii generis potius quam similem ei putaverunt. sed
unde vestes lineas faciunt foliis moro similis, calyce pomi
cynorrhodo. serunt eam in campis, nec est gratior ulla-
rum prospectus.

7. (14) Oliva Indiae sterilis praeterquam oleastri fru- 26
ctus. passim vero quae piper gignunt iuniperis nostris
similes, quamquam in fronte Caucasi solibus opposita gigni
tantum eas aliqui tradidere. semina a iunipero distant
parvulis siliquis, quales in *ph*asiolis videmus. hae prius-
quam dehiscant decerptae tostaeque sole faciunt quod vo-
catur piper longum, paulatim vero dehiscentes maturitate
ostendunt candidum piper, quod deinde tostum solibus
colore rugisque mutatur. verum et his sua iniuria est, 27
atque caeli intemperie carbunculant fiuntque semina cassa
et inania, quod vocant bregma sic Indorum lingua signi-
ficante mortuum. hoc ex omni genere asperrimum est
levissimumque et pallidum, gratius nigrum, lenius utroque
candidum. non est huius arboris radix, ut aliqui existi- 28
mavere, quod vocant zingiberi, alii vero zinpiberi, quam-
quam sapore simile. id enim in Arabia atque Trogody-
tica in villis nascitur parva herba, radice candida. celeriter
ea cariem sentit, quamvis in tanta amaritudine. pretium

---

4 terebinthon **R**. -thum *rv*. 6 moro **D**^{2}*v*. mollo **D**^{1}**d**. molli **a**. odore **R**. 7 neque **Rad**. nec (**D**?)*v*. 7. 8 ullarum **D**^{2} *edd. ante Hard.* uillarum *r Hard.* vinearum *Pint. coll. Theophr. h. pl. IV 4, 8.* 13 phasiolis *Barb.*(**D**?). passiolis **Rd** *edd. vett.* pasin passiolis **a**. faseolis *ed. Bas.* 15 maturitatem **Da**^{1}. per maturitatem **a**^{2}*edd. ante Gel.* 18 carbunculantur **d** *edd. ante Sill. cfr. luc. p. 99.* | cassa **D**^{2}**d***v*. casca *r*. 19 bregma sic **R** (**M** *in ind. libri*). brecma sic **D**^{2} *Brot.* bricma sic **D**^{1}**d** *cod. Chiff.* brioma sic **a**. brechmasin *edd. ante Hard.* 23 zingiberi **R**. sing- *r*. | zinpiberi **M** *in ind. libri.* zimp- **RD**^{1}**a**^{1}**d**. zimz- **D**^{2}. zimpiperi **a**^{2}. 25 in uillis *ll.v.* vilius *Salm. de hyle p. 212*^{b} *A coll. Diosc. II 189.* *ego malim* in silvis. | parua herba **R**. paruae herbae **Dad***v*.

eius in libras X VI. piper longum facillime adulteratur Alexandrino sinapi. emitur in libras X XV, album X VII,
29 nigrum X IIII. usum eius adeo placuisse mirum est — in aliis quippe suavitas cepit, in aliis species invitavit, huic nec pomi nec bacae commendatio est aliqua —, sola placere amaritudine, et hanc in Indos peti. quis ille primus experiri cibis voluit aut cui in appetendi aviditate esurire non fuit satis? utrumque silvestre gentibus suis est et tamen pondere emitur ut aurum vel argentum.

Piperis arborem iam et Italia habet maiorem myrto nec absimilem. amaritudo grano eadem quae piperi musteo credatur esse. *sed* deest tosta illa maturitas ideoque et rugarum colorisque similitudo. adulteratur iuniperi bacis mire vim trahentibus, in pondere quidem multis modis.

30 (15) Est etiamnum in India piperis granis simile quod vocatur caryophyllon, grandius fragiliusque. tradunt in Indica loto id gigni. advehitur odoris gratia. fert et spina piperis similitudinem praecipua amaritudine, foliis parvis densisque cypri modo, ramis trium cubitorum, cortice pallido, radice lata lignosaque buxei coloris. hac in aqua cum semine excocta in aereo vase medicamentum
31 fit quod vocatur lycion. ea spina et in Pelio monte nascitur adulteratque medicamentum, item asphodeli radix aut fel bubulum aut apsinthium, vel rhus vel amurca. aptissimum medicinae quod est spumosum. Indi in utribus camelorum aut rhinocerotum id mittunt. spinam ipsam in Graecia quidam pyxacanthum Chironium vocant.

---

1 libras *v.* -ra *ll.* | X VI *omi. Dal.* XVI R. VI D²d*v.* III D¹. ut a. 2 libra Dad. | XXVI R. 6. 7 primus ille R. 7 appetendi *Url. vind. n. 214.* -da *ll.v.* 11 grano—13 similitudo *om.* R. 11 musteo ad*Barb.* -stheo D. myrteo *edd. ante Barb.* murteo *Detl. sed cfr. nov. luc. p. 22.* 12 sed *ego. om. ll.v.* 15 granis *ll. edd. vett.* -ni *ed. Verc. cfr. nov. luc. p. 23.* 16 caryophyllon *Sill.* (D?). carophillon R¹. gario- R²a *edd. vett.* garyo- d *ed. Bas.* 17 Indica loto *Oudendorpius ad Apul. met. p. 380.* -ca toto d². -co loco RD¹. -cato *r.* -co luco *v.* 18 spina R. in spina D(?). in spinis *rv.* | magnitudine R. 21 excocta R*Sill. cfr. Diosc. I 132.* excepta *rv.* 23 asphodyli M. apodeli d. espodileno R.

8. (16) Et macir ex India advehitur, cortex rubens 32
radicis magnae, nomine arboris suae. qualis sit ea incompertum habeo. corticis melle decocti usus in medicina ad dysintericos praecipuus habetur.

(17) Saccharon et Arabia fert, sed laudatius India. est autem mel in harundinibus collectum, cummium modo candidum, dentibus fragile, amplissimum nucis abellanae magnitudine, ad medicinae tantum usum.

(18) Contermina Indis gens Ariana appellatur, cui 33
spina lacrima pretiosa murrae simili, difficili accessu propter aculeos adnexos. ibi et frutex pestilens *magnitudine* raphani, folio lauri, odore equos invitans, qui paene equitatu orbavit Alexandrum primo introitu. quod et in Gedrosis accidit, item laureo folio. et ibi spina tradita 34
est, cuius liquor adspersus oculis caecitatem inferret omnibus animalibus; nec non et herba praecipui odoris referta minutis serpentibus, quarum ictu protinus moriendum esset. Onesicritus tradit in Hyrcaniae convallibus fico similes esse arbores quae vocentur occhi, ex quibus defluat mel horis matutinis duabus.

9. (19) Vicina est Bactriana, in qua bdellium lauda- 35
tissimum. arbor nigra, magnitudine oleae, folio roboris, fructu caprifici. ipsi natura quae cummi. alii brochon appellant, alii malacham, alii maldacon, nigrum vero et in offas convolutum hadrobolon. esse autem debet tralucidae simile cerae, odoratum et, cum frietur, pingue, gustu ama-

---

1 machir **MR** *edd. ante Bas.* 5 saccharon *Hard.* (**D**?). *cfr. Diosc. II 104.* sacca- **M** *edd. ante Hard.* sacta- **a**. sacto- **d**. sactra- **R**. 9 ariane **M**. 10 lacrima **MR**. -arum *rv.* | simili **Dad**. *cfr. Theophr. h. pl. IV 4, 12.* -lia **R**. -lis *v.* *om.* **M**. | difficili **M**. *om. rv.* | accessus **R**. 11 adnexos *Felsius p. 56.* -nixos **M**. anxio *rv.* 11. 12 magnitudine *inserui cum Url. vind. n. 215 coll. § 35 et Theophr. l. l. om. ll. v. an* amplitudine? 12 inuitans **M**. -ante *rv.* | quae **M**. 14 *dist. ego coll. Theophr. l. l. § 13. an* ibi et spina? 15 inferret *cod. Chiff.* -feret D^1R^1. -fer **M**. -fert *rv.* 18 fico MD^2. -cos D^1Rd. -cis *av.* 21 vicina—in qua *om.* **R**. 21. 22 laudatissimum **M**. -ma **R**. nominat- *rv.* 22 nigra **M**. nigra est **R** *ed. Verc.* est nigra *r edd. vett.* 26 frietur **MR**. frictur D^1d. fricatur *rv.*

rum citra acorem. in sacris vino perfusum odoratius. nascitur et in Arabia Indiaque et Media ac Babylone. ali-
36 qui peraticum vocant per Media*m* advectum. fragilius hoc et crustosius amariusque, at Indicum umidius et cumminosum. adulteratur amygdala nuce, cetera eius genera cortice et scordasti — ita vocatur arbor aemulo cummi —, sed deprehenduntur, semel quod dixisse et in ceteros odores satis est, odore, colore, pondere, gustu, igne. Bactrio nitor siccus multique candidi ungues, praeterea suum pondus quo gravius esse aut levius non debeat. pretium sincero in libras X III.

37 (20) Gentes supra dictas Persis attingit, Rubro mari,
6,108 quod ibi Persicum vocavimus, longe in terram aestus agente mira arborum natura. namque erosae sale invectis derelictisque similes sicco litore radicibus nudis polyporum modo amplexae steriles harenas spectantur. eaedem mari adveniente fluctibus pulsatae resistunt inmobiles. quin et pleno aestu operiuntur totae, adparetque rerum argumentis asperitate aquarum illas ali. magnitudo miranda est, species similis unedoni, pomum amygdalis extra, intus contortis nucleis.

38 **10.** (21) Tylos insula in eodem sinu est, repleta silvis qua spectat orientem quaque et ipsa aestu maris perfunditur. magnitudo singulis arboribus fici, flos suavitate inenarrabili, pomum lupino simile, propter asperitatem intactum omnibus animalibus. eiusdem insulae excelsiore suggestu lanigerae arbores alio modo quam Serum. his folia infecunda quae, ni minora essent, vitium poterant videri. ferunt mali cotonei amplitudine cucurbitas, quae maturitate ruptae ostendunt lanuginis pilas, ex quibus
39 vestes pretioso linteo faciunt. **11.** arbore*m* vocant gossy-

---

3 per Mediam *Sill.* per (..r **M**) media **MR**. ex media *rv*. 7 semel quot **M**. quod semel *rv*. 8 est **M**. sit *rv*. 13 *an* vocamus? *Url. vind. n. 216 voluit* alibi. | terram **M**. -ra *rv*. 14 inuectis derelictisque *ll.v*. inuictisque **M**. 19 illas ali **MD**^{2}*v*. illa soli **D**^{1}**ad**. milla salus **R**. 23 quae **M**. quaeque **M**. | aestuariis **M** 31 arborem *ego coll. indice libri*. -res *ll.v*. 31. p. 289, 1 gossypinum **R** (**M** *in ind. libri*). -symp- **Da**. -simp- **d**. -sampinos *edd. ante Hard*. -symp- *Hard*.

pinum, fertiliore etiam Tylo minore, quae distat X̄ p. (22) Iuba circa fruticem lanugines esse tradit, linteaque ea Indicis praestantiora, Arabiae autem arbore*m* ex qua vestes faciant cynas vocari, folio palmae simili. sic Indos suae arbores vestiunt. in Tylis autem et alia arbor floret albae violae specie, sed magnitudine quadriplici, sine odore, quod miremur in eo tractu.

(23) Est et alia similis, foliosior tamen roseique floris, 40
quem noctu comprimens aperire incipit solis exortu, meridie expandit. incolae dormire eum dicunt. fert eadem insula et palmas oleasque ac vites et cum reliquo pomorum genere ficos. nulli arborum folia ibi decidunt, rigaturque gelidis fontibus et imbres accipit.

(24) Vicina his Arabia flagitat quandam generum di- 41
stinctionem, quoniam fructus iis constant radice, frutice, cortice, suco, lacrima, ligno, surculo, flore, folio, pomo.

12. (25) Radix et folium Indis in maximo pretio. radix costi gustu fervens, odore eximia, frutice alias inutili. primo statim introitu amnis Indi in Patale insula duo eius genera: nigrum et, quod melius, candicans. pretium in libras X̄ VS.

(26) De folio nardi plura dici par est ut principali 42
in unguentis. frutex est gravi et crassa radice, sed brevi ac nigra fragilique, quamvis pingui, situm redolente, ut cypir*os*, aspero sapore, folio parvo densoque. cacumina in aristas *se* spargunt, ideo gemina dote nardi spicas ac folia celebrant. alterum eius genus apud Gangen nascens damnatur in totum ozaenitidos nomine, virus redolens.
adulteratur et pseudonardo herba quae ubique nascitur 43

---

2 tradit **R***v*. *om. r.* 3 arborem *Detl. coll. indice libri.* -res *ll.v.* | qua *ll.* quibus *v.* 6 quadriplice **R**, *sed cfr. Felsius p. 44 n. 1.* -ruplici **D**(?)*v. om. r.* 14 uicinatis arabiae **R**. 15 constant **R**. - at *rv.* 18 eximia **R**. -iae **D**. -io *rv.* 19 eius **R**D^2d^2 *in ras.* est D^1. sunt eius **a***v.* 21 XVS **R**. XVI **Dad***v.* 24. 25 ut cypiros *Ianus coll. § 43 et XXI 115. 117, Diosc. I 6* ώϲ κυπειρίζων. ut cypiressum a^2. -peressum a^1. -pressum **d**. ut cupressum **R**. -si *edd. ante Barb.* aut cupraessum **D**. ut cyperi *Barb.* 26 aristas se spargunt *v.* -tas res parcunt **R**. -tae spargunt D^2. -ta ea sp- **d**. -te aspergunt D^1**a**.

crassiore atque latiore folio et colore languido in candidum vergente, item sua radice permixta ponderis causa et cummi spumaque argenti aut stibi ac cypiro cypirive cortice. sincerum quidem levitate deprehenditur et colore rufo odorisque suavitate et gustu maxime siccante eos, sapore iucundo. pretium spicae in libras X C. folii divisere
44 annonam amplitudine. hadrosphaerum vocatur maioribus pilulis X XXXX. quod minore folio est mesosphaerum appellatur, emitur X LX. laudatissimum microsphaerum e minimis foliis, pretium eius X LXXV. odoris gratia omnibus, maior recentibus. nardo colos, si inveteravit,
45 nigriori melior. in nostro orbe proxime laudatur Syriacum, mox Gallicum, tertio loco Creticum, quod aliqui agrion vocant, alii phun, folio olusatri, caule cubitali, geniculato, in purpura albicante, radice obliqua villosaque et imitante avium pedes. baccaris vocatur nardum rusticum,
21, 135 de quo dicemus inter flores. sunt autem omnia ea herbae praeter Indicum. ex iis Gallicum et cum radice vellitur abluiturque vino. siccatur in umbra, alligatur fasciculis in charta, non multum ab Indico differens, Syriaco tamen
46 levius. pretium X III. in his probatio una ne sint fragilia et arida potius quam sicca folia. cum Gallico nardo semper nascitur herba quae hirculus vocatur a gravitate odoris et similitudine, qua maxime adulteratur. distat quod sine cauliculo est et quod minoribus foliis quodque radicis neque amarae neque odoratae.
47 **13.** (27) Nardi vim habet et asarum, quod et ipsum

---

3 aut D d*v*. ut a. aque aut R. *Diosc. I 6* δολίζουσι δὲ αὐτὴν ἐμφυσῶντες στίμμι μεθ᾽ ὕδατος ἢ οἴνου φοινικίου. *an* atque aqua cum stibi*?* | stibio R d*v*. *sed cfr. XXXI 101.* | cypiro a^1. -pero a^2. -paero D. -paro R. -peri d. | cyperiue a. -priue d. 6 *an* iniucundo*? cfr. Diosc. I 6* πικρὰ τὴν γεῦσιν καὶ γλώσσης ἀναξηραντική. 8 pilulis *Salm.* pilus R. pipulis D d. pop- a. sielis *edd. vett.* foliis *Barb.* | X. XXXX D. CXXXX R. XX d. L a. 10 foliis R. -ium *rv*. | odoribus D a d. 13 loco a^{2}d*v*. -ci R D a^1. | aliqui R D^2 *ed. Gel.* alii qui D^{1}a. alii qs d. alii quidem *edd. ante Gel.* 14 phun R. fun D^{2}d. fu D^{1}a. 15 in purpuram *coni. Ianus.* 21 lenius D a. 24 qua d*v*. quam *r*. 25 quod *om.* R.

aliqui silvestre nardum appellant. est autem hederae foliis, rotundioribus tantum minoribusque, flore purpureo, radice Gallici nardi, semine acinosum, saporis calidi ac vinosi, in montibus umbrosis bis anno florens. optimum in Ponto, proximum in Phrygia, tertium in Illyrico. foditur, cum folia mittere incipit, et in sole siccatur, celeriter situm trahens ac senescens. inventa nuper et in Threcia herba est cuius folia nihil ab Indico nardo distant.

(28) Amomi uva in usu est *ex* Indica vite labrusca, 48
ut alii existimavere, *e* frutice montuoso, palmi altitudine, carpiturque cum radice, manipulatim leniter componitur, protinus fragile. laudatur quam maxime Punici mali foliis simile nec rugosis, colore rufo. secunda bonitas pallido, herbaceum peius, pessimumque candidum, quod et vetustate evenit. pretium uvae in libras X LX, friato vero amomo 49
X XLIX. nascitur et in Armeniae parte quae vocatur Otene et in Media et in Ponto. adulteratur foliis Punicis et cummi liquido, ut cohaereat convolvatque se in uvae modum. est et quae vocatur amomis, minus venosa atque durior ac minus odorata, quo apparet aut aliud esse aut colligi inmaturum.

(29) Simile his et nomine et frutice cardamomum, 50
semine oblongo. metitur eodem modo in Arabia. quattuor eius genera: viridissimum ac pingue, acutis angulis

---

2 minoribusque *ego coll. Diosc. I 9.* mollioribusque *ll.v. cfr. nov. luc. p. 18 sqq.* 3 galli **R**. | semine **R** *Sill.* simile *r edd. ante Barb.* semen *Barb.* 4 uinosi **R** *ed. Verc.* uenosi *r edd. vett.* | florens **R** (**D**?) -rem **a**. -rent **d**. -ret *v.* 8 Threcia *Ianus.* trecia **D**[1]. trechia **d**. grecia **R**. tracia **D**[2]**a**. Thracia *v.*
9 ex *coni. Dal. om ll.v.* Indica a *Ianus.* 10 aut ut *Ianus coll. § 76. sed v. VII 191. 197. 198. 200. 203. 204 al.* | e *ego. om. ll.v.* | montuoso **D**[2]**dT** *Ianus et Detl. sed dicendum erat* montano, *et Diosc. I 14 Medicum in planis et aquosis locis nasci tradit:* mutu- **D**[1] *cod. Chiff.* mmutu- **a**. myrtu- *codd. Gel.* mitu- **R**. uenoso *edd. ante Gel. mihi magis placet* flexuoso *vel* nexuoso *coll. Diosc. I 14* θαμνίσκος οἱονεὶ βότρυς ἐκ ξύλου ἀντεμπεπλεγμένος ἑαυτῷ, *et infra v. 18.* 11 leuiter **Da**. 15 euenit **R***v.* -niet *r.* 16 XXLIX **R**. XXLIIX **a** *cod. Chiff.* X. XLII. X **D**. XLIIX **d**[2]**T**. XX XLIIX **d**[1]. 24 eius **RD**[2]**d***v.* est **D**[1]. sunt **a**.

contumax frianti — hoc maxime laudatur —, proximum e rufo candicans, tertium brevius atque nigrius, peius tamen varium et facile tritu odorisque parvi, qui vero costo vicinus esse debet. hoc et apud Medos nascitur. pretium optimi in libras X III.

51 (30) Cinnamomo proxima gentilitas erat, ni prius Ara-
biae divitias indicari conveniret causasque quae cognomen
illi felicis ac beatae dedere.

Principalia ergo in illa tus atque murra. haec et
cum Trogodytis communis, **14.** tura praeter Arabiam
52 nullis, ac ne Arabiae quidem universae. in medio eius
fere sunt Astramitae, pagus Sabaeorum, capite regni Sa-
bota in monte excelso, a quo octo mansionibus distat
regio eorum turifera Sariba appellata — hoc significare
Graeci mysterium dicunt —. spectat ortus solis aestivi,
undique rupibus invia, et a dextera mari scopulis inaccesso.
53 id solum e rubro lacteum traditur. silvarum longitudo
est schoeni XX, latitudo dimidium eius. schoenus patet
Eratosthenis ratione stadia XL, hoc est p. $\overline{\text{V}}$, aliqui
XXXII stadia singulis schoenis dedere. attolluntur *colles*
alti, decurruntque et in plana arbores sponte natae. terram
54 argillosam esse convenit, raris fontibus ac nitrosis. attin-
gunt et Min*a*ei, pagus alius, per quos evehitur uno tramite
angusto. hi primi commercium turis fecere maximeque
exercent, a quibus et Minaeum dictum est. nec praeterea
Arabum alii turis arborem vident, ac ne horum quidem
omnes, feruntque $\overline{\text{III}}$ non amplius esse familiarum quae
ius per successiones id sibi vindicent, sacros vocari ob

1 frianti *Brot.* (**D**?) fricant **R**. -canti *r*. | hoc **RDaT***Sill.* quod **d***v*. 3 uero **Rd***Sill.* -ros **D**^{1}. -rus **D**^{2}**a** *ed. Gel.* (quod verius . . vicinius *edd. ante Gel.*) 5 XIIII **R**. XII *r*. 9 murra **R** (**D**?). myrrha **d***v*. mirae **a**. 12 astramitae **RD**^{2}. stra- **D**^{1}. atra- **a***v*. tra- **d**. *cfr. § 69. VI 155. Solin. 33, 5.* 14 turiferus **R**. | sariba **D**^{2}**a**. -bu **D**^{1} *cod. Chiff.* saba **T***v*. arabia **Rd** *Solin. l. l.* 15 spectat ortus (urtuus **D**^{1}) **D** *ed. Gel.* specta portus **R**. -tat urtus **a**. -tatur thus **d**. 20 XXII **R** *edd. ante Gel.* 23 Minaei *Barb.* minei **D**^{2}**d**^{2}. minmei **D**^{1}. minunei **d**^{1}. minent **R**. minime **a**. miniei *edd. ante Barb.* 27 $\overline{\text{III}}$ *Sill.* III **R**. MMM **d** (?) *ed. Gel. om. r.* CCC *edd. ante Gel.* 28 ius **a***v*. eius **Dd**. plus **R**. *cfr. nov. luc. p. 99.* | id esse sibi **R**.

id nec ullo congressu feminarum funerumque, cum in-
cidant eas arbores aut metant, pollui, atque ita religionem
mercis augeri. quidam promiscuum tus iis populis esse
tradunt in silvis, alii per vices annorum dividi.

(31) Nec arboris ipsius quae sit facies constat. res 55
in Arabia gessimus et Romana arma in magnam partem
eius penetravere, Gaius etiam Caesar Augusti filius inde
gloriam petiit, nec tamen ab ullo, quod equidem sciam,
Latino arborum earum tradita est facies. Graecorum 56
exempla variant: alii folio piri, minore dumtaxat et her-
bidi coloris, prodidere, alii lentisco similem subrutilo folio,
quidam terebinthum esse, et hoc visum Antigono regi
adlato frutice. Iuba rex iis voluminibus quae scripsit ad
C. Caesarem Augusti filium ardentem fama Arabiae tradit
contorti esse caudicis, ramis aceris maxime Pontici, su-
cum amygdalae modo emittere, talesque in Carmania ap-
parere et in Aegypto satas studio Ptolemaeorum regnan-
tium. cortice lauri esse constat, quidam et folium simile 57
dixere. talis certe fuit arbor Sardibus. nam et Asiae
reges serendi curam habuerunt. qui mea aetate legati ex
Arabia vener*u*nt omnia incertiora fecerunt, quod iure mi-
remur, virgis etiam turis ad nos commeantibus, quibus
credi potest matrem quoque teretem enodi fruticare trunco.

(32) Meti semel anno solebat minore occasione ven- 58
dendi. iam quaestus alteram vindemiam adfert. prior
atque naturalis vindemia circa canis ortum flagrantissimo
aestu, incidentibus qua maxime videatur esse praegnans
tenuissimusque tendi cortex. laxatur hic plaga, non
adimitur. inde prosilit spuma pinguis. haec concreta
densatur, ubi loci natura poscat tegete palmea excipiente,
aliubi area circumpavita. purius illo modo, sed hoc pon-

---

2. 3 religionem mercis (-ces **D**) **RD** *coni. Dal.* -one merces *rv.* 3 tus **R**. ius *rv.* 9 earum **Dad** *cod. Chiff. v.* etiam **R**. 14 *post* ardentem *'deficiunt XVII capitula' in* **R**; *denuo incipit § 103* myrobalano pretium. 21 venerunt *v.* -rant *ll.* 23 teretem **D**[2] *ed. Gel.* -te *r.* -te et *cod. Dal. Hard.* -tem et *edd. ante Gel.* 25 iam **D**[2]*v.* uiam *r.* | uindemiam **d** *ed. Verc.* uid- **D**[3]. uiam *r edd. vett.* 31 circumpauimenta **a**.

derosius. quod in arbore haesit ferro depectitur, ideo corti-
59 cosum. silva divisa certis portionibus mutua innocentia
tuta est; nemo saucias arbores custodit, nemo furatur
alteri. at Herculis Alexandriae, ubi tura interpolantur,
nulla satis custodit diligentia officinas. subligaria signan-
tur opifici, persona additur capiti densusve reticulus, nudi
emittuntur. tanto minus fidei apud nos poena quam apud
60 illos silvae habent. autumno legitur ab aestivo partu. hoc
purissimum, candidum. secunda vindemia est vere, ad
eam hieme corticibus incisis. rufum hoc exit, nec com-
parandum priori. illud carfiathum, hoc dathiathum vo-
cant. creditur et novellae arboris candidius esse, sed
veteris odoratius. quidam et in insulis melius putant
61 gigni, Iuba in insulis negat nasci. quod ex eo rotundi-
tate guttae pependit masculum vocamus, cum alias non
fere mas vocetur ubi non sit femina. religioni tributum
ne sexus alter usurparetur. masculum aliqui putant a
specie testium dictum. praecipua autem gratia mammoso,
cum haerente lacrima priore consecuta alia miscuit se.
singula haec manum inplere solita invenio, cum minore
62 deripiendi aviditate lentius nasci liceret. Graeci stagonian
et atomum tali modo appellant, minorem autem orobian.
micas concussu elisas mannam vocamus. etiamnum tamen
inveniuntur guttae quae tertiam partem mnae, hoc est
XXVIII denariorum pondus, aequent. Alexandro Magno
in pueritia sine parsimonia tura ingerenti aris paedagogus
Leonides dixerat, ut illo modo, cum devicisset turiferas
gentes, supplicaret. at ille Arabiae potitus ture onustam
63 navem misit et exhortatus est ut large deos adoraret. tus

---

3 est nemo *cod. Dal.* est neque *ll.* est neque ullus *edd. ante Sill.* 6 opifici D^2*v.* opici *r.* 7 poena *ll.v.* poma *Detl.* 8 ab d *cod. Chiff.* et *r.* ex *edd. ante Hard.* 13 et in Dd*v.* et a. 18 testium *v.* tert- *ll.* | gratia M. -tia est *rv.* 19 se *om.* M. 20 minore M*v.* inope *r.* 21 deripiendi MDd. dir- a*v.* | stragonian M. 22 orobian MD. -am dT *edd. vett. Gel.* arabiam a *Barb.* 24 tertiam Dad*v.* certam M. | mnae M. minae *rv.* *cfr. XXI 185. XXXV 107.* 25 XXVIIII D. XXXIII *Pint. an recte?* 28 arabiae Ma. -ia *rv.* 29 et M. ei *rv.* | est M. *om. rv.* | adoraret a*v.* odor- Dd. or- M.

collectum Sabotam camelis convehitur, porta ad id una
patente. degredi via capital reges fecere. ibi decumas
deo quem vocant Sabin mensura, non pondere, sacerdotes
capiunt. nec ante mercari licet. inde inpensae publicae
tolerantur. nam et benigne certo dierum numero deus
hospites pascit. evehi non potest nisi per Gebbanitas,
itaque et horum regi penditur vectigal. caput eorum 64
Thomna abest a Gaza nostri litoris in Iudaea oppido
$|\overline{\text{XXIIII}}|$ $\overline{\text{XXXVII}}$ D p.; quod dividitur in mansiones camelorum LXV. sunt et quae sacerdotibus dantur portiones
scribisque regum certae. sed praeter hos et custodes
satellitesque et ostiarii et ministri populantur. iam qua- 65
cumque iter est aliubi pro aqua, aliubi pro pabulo aut pro
mansionibus variisque portoriis pendunt, ut sumptus in
singulas camelos X DCLXXXVIII ad nostrum litus colligat,
iterumque imperii nostri publicanis penditur. itaque optimi turis libra X VI petium habet, secundi X V, tertii
X III. adulteratur apud nos resinae candidae gemma per-
quam simili, sed deprehenditur quibus dictum est modis. 36
probatur candore, amplitudine, fragilitate, carbone, ut statim ardeat, item ne dentem recipiat potiusque in micas
frietur.

15. (33) Murram in iisdem silvis permixta arbore 66
nasci tradidere aliqui, plures separatim, quippe multis
locis Arabiae gignitur, ut apparebit in generibus. con- 69.q.
vehitur et ex *insulis* laudata, petuntque eam etiam ad

1 sabotam **M***v*. -ta *r*. 2 reges **MD**². leges *rv*. 3 sabin **M** *cod. Chiff. v*. ibi in *r*. 5 dierum **M**. iterum **Da** *edd. vett.* itinerum **d** *ed. Verc. cfr. luc. p. 87.* 6 Gebbanitas *edd. vett.* cebb- **Dd**. geb- **a**². ceb- **a**¹. crebi- **M**. *cfr. § 68. 69.* 9 $|\overline{\text{XXIIII}}|$ $\overline{\text{XXXVII}}$ D *ego*. $\overline{\text{LXXIIII}}$ L $\overline{\text{XXXVII}}$ D **M**. XXXXIIII. XXXVI. d. **D**. $\overline{\text{XLIV}}$. XXXVI. D **ad**. 10 LX **M**². LXII *edd. ante Hard.* 15 singulas **M**. -los *rv*. 16 publicanis **D**²*v*. -cans is **D**¹**d**¹. -cans his **ad**². 17 habet **a**²*v*. -ent *r*. | secundi **D**². -da *rv*. | tertii **D**². ueriti **ad**. uerti *cod. Chiff.* ueritia **D**¹. tertia *v*. 19 simili *v*. -lis *ll*. 21 potiusque **Dad** *cod. Dal.* potius quam **d***v*. *cfr. nov. luc. p. 40 n. 14.* 22 frietur *Gel.* frice- **D**²**d**. frige- **D**¹**a**¹. fringitur **a**². frangatur *edd. ante Gel.* 23 permixta arbore (-em **D**) **dD** *ed. Gel.* -tam -rem **a** *edd. ante Gel. Sill.* 26 insulis *ed. Gel.* iluis **a**¹. siluis *r edd. ante Gel. Detl.*

Trogodytas Sabaei transitu maris. sativa quoque provenit multum silvestri praelata. gaudet rastris atque ablaqueationibus, melior radice refrigerata.

67 (34) Arbori altitudo ad quinque cubita, nec sine spina, caudice duro et intorto, crassiore quam turis, et ab radice etiam quam reliqua sui parte. corticem levem similemque unedoni scabrum alii spinosumque dixere, folium olivae, verum crispius et aculeatum, Iuba olusatri. aliqui similem iunipero, scabriorem tantum spinisque horridam, folio rotundiore, sed sapore iuniperi. nec non fuere qui e turis arbore utrumque nasci mentirentur.

68 (35) Inciduntur bis et ipsae *i*sdemque temporibus, sed a radice usque ad ramos qui valent. sudant autem sponte prius quam incidantur stacte dicta, cui nulla praefertur. ab hac sativa et in silvestri quoque melior aestiva. non dant ex murra portiones deo, quoniam et apud alios nascitur. regi tamen Gebbanitarum quartas partes eius pendunt. cetero passim a vulgo coemptam in folles conferciunt, nostrique unguentarii digerunt haud difficulter odoris atque pinguedinis argumentis.

69 **16.** Genera complura: Trogodytica silvestrium prima, sequens Min*a*ea, in qua et Astramitica est et Gebbanitica et Ausaritis Gebbanitarum regno, tertia Dianitis, quarta collaticia, quinta Sambracena a civitate regni Sabaeorum mari proxima, sexta quam Dus*a*ritim vocant. est et candida uno tantum loco, quae in Mesalum oppidum confertur.

---

5 turis *ll.v.* cruris *coni. Dal. e Theophr. h. pl. IX 4, 3.* 10 rotundiore **d** *cod. Chiff. v.* -em *r.* 11 e thuris arbore **d***v.* et ruris arborem **Da**. 12 bis et ipsae iisdemque *v.* -pssasdemque **d**. -psas denique **Da**[1]. binis et ipsae denique **a**[2]. 13 ramos **d***v.* ramum **D**[2]. ram **D**[1]. aram **a**. 14 stacte **a**[1]**dT** *cod. Chiff.* -tae **D**. -tē **a**[2]*v.* | dictam **a**[2]*v.* 17 gebbanitarum **d**. gaebb- **D**. geb- **a**. 22 Minaea *Barb.* minea **D**[3]. in ea *r.* | et *om.* **a**. | atramitica **a***v.* | gebbanitica *edd. vett.* gaebb- **D**. geb- **aT** *ed. Bas. Ianus.* gebbanita **d**. *om. ed. Gel.* 23 gaebbanitarum **D**. geb- **a**. 24 collaticia *ll.v.* Caucalitia *coni. Hard. e Diosc. I 77.* | sambracena **a**[2]*v.* *cfr. p. 297, 3. et VI 78.* sem- *rv.* 25 Dusaritim *ed. Bas. cfr. Steph. Byz. s. v.* Δουcαρῆ *et Hesych. s. v.* dusyr- **Dd** *cod. Chiff.* dusir- **a** *Ianus.* duris- *edd. ante Bas.* 26 mesalum **Da**. mess- **d***v.* *cfr. VI 158.*

probatur Trogodytica pinguedin*e* et quod aspectu aridior
est sordidaque ac barbara, sed acrior ceteris praedictis.
Sambracena ante alias hilaris, sed viribus tenuis. in ple- 70
num autem probatio est minutis glaebis nec rotundis, in
concretu albicantis suci et tabescentis, utque fracta can-
didos ungues habeat, gustu leniter amara. secunda boni-
tas intus variae, pessimaque intus nigra, peior, si etiam
foris. pretia ex occasione ementium varia, stactae a
Ӿ III ad Ӿ L, sativae summum Ӿ XI, Erythraeae XVI —
hanc volunt Arabicam intellegi —, Trogodyticae nucleo
XVI S, ei vero quam odorariam vocant, XII. adulteratur 71
lentisci glaebis et cummi, item cucumeris suco amaritu-
dinis causa, sicut ponderis spuma argenti. reliqua vitia
deprehenduntur sapore, cummis dente lentescens. falla-
cissime autem adulteratur Indica murra, quae ibi de qua-
dam spina colligitur. hoc solum peius India adfert, facili
distinctione, tanto deterior est.

17. (36) Ergo transit in mastic*h*en quae et ex alia 72
spina fit in India itemque in Arabia, lainam vocant. sed
mastiche quoque gemina est, quoniam et in Asia Graecia-
que reperitur herba a radice folia emittens et carduum
similem malo, seminis plenum ac lacrimae, quae erumpit
incisa parte summa, vix ut dinosci possit a mastiche vera.
nec non et tertia in Ponto est, bitumini similior, lauda-

---

1 trogodytica **d**. -cae **D**. -diticc **a**[1]. -ice **a**[2]. | pinguedine *edd. ante Gel.* -nis **ad**. -idinis **D**. -tudine *ed. Gel.* 2 est **a**[2]*v*. *om. r.* 2. 3 praedictis. Sambracena *ego.* samb- (semb- **d**) praed- **D**[1]**ad**. samb- praed- caret uitiis **D**[3]*v*. Samb- praedicatur *Detl.* 5 et tabescentis **D**[2]*v*. et taue- **a**[1]. -te **a**[2]. et auescentes **D**[1]. ///a uescenti **d**. | utique **a**[2]. busque **d**[1]. *del.* **d**[2]. 7 uariae **D** *ed. Gel.* -ie **d**. -ia **a**. | pessimaque **Dd**. -ma **a** *ed. Gel.* -ma quae *edd. ante Gel.* 9 Ӿ III ad Ӿ L *Sill.* XIII ad XL *ll. Hard.* VI ad L *edd. ante Hard.* 11 XVI S, ei *Sill.* XVI sei **ad**. XIV. Sei **D**. XIII eius *codd. Barb.* XIII Seae *edd. vett.* | XII **D**[2] *in ras.* XIV **adv**. 14 lentescentis **a**[2] *edd. ante Brot.*
18 mastichen *ed. Gel.* -icen *ll.* -icem *edd. ante Gel.* 19 fit **d***v*. sit **D**. siit **a**. 20 mastiche *ed. Gel.* (**D**?). -chen **M**. -ce *r.* 22 similem **D**[2]**d***v*. -le **M***r*. | ac **M**. *om. rv.* | lacrimaeque **Da**[1]. -maque **a**[2]**d***Barb.* 23 dinosci **M** *edd. vett.* id n- **Da**. id din- **d**. | possit **M***v*. -set *r.* 24 bituminis **ad***v*.

tissima autem Chia candida, cuius pretium in libras X̶ x:, nigrae vero X̶ II. Chia e lentisco traditur gigni cummium modo. adulteratur ut tura resina.

73 (37) Arabia etiam nunc et ladano gloriatur. forte casuque hoc et iniuria odorum fieri plures tradidere, caprasque, maleficum alias frondibus animal, odoratorum vero fruticum adpetentius, tamquam intellegat pretia, carpere germinum caules praedulci liquore turgentes destillantemque ab is casus mixtura sucum inprobo barbarum villo abstergere. hunc glomerari pulvere, incoqui sole, et ideo in ladano caprarum pilos esse. sed hoc non alibi fieri quam in Nabataeis, qui sunt ex Arabia contermini
74 Syriae. recentiores ex auctoribus storbon hoc vocant, traduntque silvas Arabum pastu caprarum infringi atque ita sucum villis inhaerescere, verum autem ladanum Cypri insulae esse, ut obiter quaeque genera odorum dicantur, quamvis non terrarum ordine. similiter hoc et ibi fieri tradunt et esse oesypum hircorum barbis genibusque villosis inhaerens, sed hederae flore deroso, pastibus matutinis, cum est rorulenta Cypros. dein nebula sole discussa pulverem madentibus villis adhaerescere atque ita ladanum
75 depecti. sunt qui herbam in Cypro ex qua id fiat ledam appellent, etenim illi ledanum vocant. huius pinguia insidere, itaque et tractis funiculis herbam eam convolvi

---

1 X̶ X: (= *decem sextans*) **M**. XX *rv*. 2 XII **Dad***v*. X̶. IN. **M** (*Moneus coni*. bini). 3 ut tura **Dad***v*. ut a **M**. ture et *Barb. coll. Diosc. I 90*. 5 odorum fieri **M**. -res fi- *r*. fi- -res *edd. vett.* fi- -ris *ed. Bas.* 7 adpetentius **M***ed. Gel.* exp- *cod. Chiff. edd. ante Gel.* et petentibus *r*. | intellegat **M**. -ant *rv*. 8 torrentes **M**. 9 casus mixtura *Pint. Salm. Hard. Brot. pro glossemate habuerunt; certe* sucum *post* ab is *ponendum erit.* 10 pulvere *edd. Gel.* -rem **M***r*. in pulverem *edd. ante Gel.* 13 storbon **M**. strobon *rv*. 16 insulae **M***edd. Gel.* -la **D**. -lam **ad**. in insula *edd. ante Gel.* 17 et ibi **MD**[2]**d** *edd. Gel.* tibi **D**[1]**a**[1]. ibi **a**[2] *edd. ante Gel.* 18 oesopum **M**. osyfum **a**. 20 discussam **D**. -sa in **a** *edd. ante Gel.* 23 appellent **M** *edd. ante Hard.* -lant *r*. | huius **M***rv*. huic *Pint. probavit Url. vind. n. 217. ego malim* huius foliis *coll. Diosc. I 128* τὰ φύλλα . . λιπαρίας τινὰς κατὰ τὸ ἔαρ ἐπισπώμενα. | pinguia **M**. -ui *r edd. ante Bas.* -ue *ed. Bas.* 23. 24 insidere etenim **M**. exsudare *Detl.* 24 attractis **a***v*.

atque ita offas fieri. ergo in utraque gente bina genera, terrenum et facticium. id quod terrenum est friabile, facticium lentum. nec non fruticem esse dicunt in Car- 76
mania et super Aegyptum per Ptolemaeos tralatis plantis aut, ut alii, degenerante in id turis arbore, colligique ut cummim inciso cortice et caprinis pellibus excipi. pretia sunt laudatissimo in libras asses XXXX. adulteratur myrti bacis et aliis animalium sordibus. sinceri odor esse debet ferus et quodammodo solitudinem redolens, ipsum visu aridum tactu statim mollescere, accensum fulgere odore iucunde gravi. tum myrta deprehenditur crepitatque igni. praeterea sincero calculi potius e rupibus inhaerent quam pulvis.

(38) In Arabia et olea dotatur lacrima, qua medi- 77
camentum conficitur Graecis enhaemon dictum singulari effectu contrahendis vulnerum cicatricibus. in maritimis hae fluctibus aestuque operiuntur, nec bacae nocetur, cum constet in foliis salem relinqui.

Haec sunt peculiaria Arabiae, et pauca praeterea com- 78
munia alibi dicenda, quoniam in iis vincitur. peregrinos ipsa mire odores et ad exteros petit. tanta mortalibus suarum rerum satias est alienarumque aviditas. (39) petunt igitur in Elymaeos arborem bratum cupresso fusae similem, exalbidis ramis, iucundi odoris accensam et cum miraculo historiis Claudi Caesaris praedicatam. folia eius inspergere potionibus Parthos tradit. odorem esse proximum cedro fumumque eius contra ligna alia remedio. nascitur ultra Pasitigrim in finibus oppidi Sostrae in monte

---

5 aut ut **M***v*. aut **D**a. ut d. | degenerante **M**. gen- ad *edd. Gel.* -ra ante **D**. -rari *edd. ante Gel.* | in id **M***r*. et id *v*. 11 iucunde **T** *codd. Pint. cfr. XXI 60. XXV 118.* -do **M***rv*. | graui tum myrta **M***r*. gravi myrtatum *Ianus*. gratuitum myrrhata (-rtata *Barb.*) *edd. ante Bas.* gratum myrtata *ed. Bas.* | deprehenditur crepitatque igni **M**. -duntur -tantque in igni (-ne a²) *rv*. 21 miros **M**. myrrhae *edd. ante Gel.* 22 aliarumque **M**. 23 fusae *rv*. russae **M**. 27 alio **M**. 28 pasitigrim a¹ (**D**?). -rim in a². -rin in d *codd. Barb.* phasin tigrim **M**. -rimque in *edd. vett.* | oppido **M**. opimis *edd. ante Barb.* | sostrae **M**. scytrae *r edd. vett.* scytiae *ed. Verc.* sittacae *codd. Barb. an* Sostratae? *cfr. VI 136.*

79 Scanchro. (40) petunt et in Carmanos arborem stobrum
ad suffitus, perfusam vino palmeo accendentes. huius odor
redit a camaris ad solum, iucundus sed adgravans capita,
80 citra dolorem tamen. hoc somnum aegris quaerunt. his
commerciis Carra oppidum aperuere, quod est ibi nun-
dinarium. inde Gabbam omnes petere solebant dierum
viginti itinere et Palaestinen Syriam. postea Characem
peti coeptum ac regna Parthorum ex ea causa auctor est
Iuba. mihi ad Persas etiam prius ista portasse quam in
Syriam aut Aegyptum videntur Herodoto teste, qui tradit
singula milia talentum annua turis pensitasse Arabas re-
81 gibus Persarum. ex Syria revehunt styracem, acri odore
eius in focis abigentes suorum fastidium. cetero non alia
sunt ligni genera in usu quam odorata, cibosque Sabaei
coquunt turis ligno, alii murrae, oppidorum vicorumque
non alio quam ex aris fumo atque nidore. ad hunc ergo
sanandum styracem in follibus petunt hircinis suffiuntque
tecta. adeo nulla est voluptas quae non adsiduitate fasti-
dium pariat. eundem et ad serpentes fugandas urunt in
odoriferis silvis frequentissimas.
82 **18.** (41) Non sunt eorum cinnamomum aut casia, et
tamen felix appellatur Arabia, falsi et ingrati cognominis,
quae hoc acceptum superis ferat, cum plus ex eo inferis
debeat. beatam illam fecit hominum etiam in morte luxuria
83 quae dis intellexerant genita inurentium defunctis. periti
rerum adseverant non ferre tantum annuo fetu quantum
Nero princeps novissimo Poppaeae suae die concremaverit.
aestimentur postea toto orbe singulis annis tot funera

---

1 scanchro **Md**. schantro **Da** *cod. Chiff.* scanthro *edd. vett.* Zagro *Barb. coll. VI 131.* 3 redit **M***v*. reddit *r*. 5 ibi **M**. illi **Dd**. illis **a***v*. 8 ac **Md***v*. ad **Da**. 13 foris **M**. 17 styracem in follibus petunt **M**. urunt styracem in pellibus *rv*. 22 falsi et ingrati **M** *cod. Dal.* -sa et -ta *r ed. Gel.* -so et -ti *edd. ante Gel.* 24 debeat beatam **MD**^{2} *Barb.* -tum *edd. ante Barb.* debeat tam **D**^{1}. debeatam **ad**. 25 inurentium **MD**^{2}. ur- *r Sill.* adhibens urendis *v*. 26 adseuerant **Dd** *Gel.* adsue- **M**. adstue- **D**^{1}. astruxe- **a**. -xerunt *edd. ante Gel.* 27 poppaeae **d** *Budaeus ed. Bas. in marg.* poppae **D**. puppae **a**. pompae **M** *edd. ante Gel.* 28 *an* praeterea?

acervatimque congesta honori cadaverum quae dis per
singulas micas dantur. nec minus propitii erant mola
salsa supplicantibus, immo vero, ut palam est, placatiores.
verum Arabiae etiamnum felicius mare est. ex illo nam- 84
que margaritas mittit. minimaque computatione miliens
centena milia sestertium annis omnibus India et Seres
et paeninsula illa imperio nostro adimunt. tanti nobis
deliciae et feminae constant. quota enim portio ex illis
ad deos quaeso iam vel ad inferos pertinet?

19. (42) Cinnamomum et casias fabulose narravit anti- 85
quitas princepsque Herodotus avium nidis et privatim
phoenicis, in quo situ Liber pater educatus esset, ex in-
viis rupibus arboribusque decuti carnis quam ipsae in-
ferrent pondere aut plumbatis sagittis, item casiam circa
paludes propugnante unguibus diro vespertilionum genere
aligerisque serpentibus, his commentis augentes rerum
pretia. comitata vero fabula est ad meridiani solis reper- 86
cussus inenarrabilem quendam universitatis halitum e tota
paeninsula exsistere tot generum aurae spirante concentu,
Magnique Alexandri classibus Arabiam primum odoribus
nuntiatam in altum. omnia falsa, siquidem cinnamomum
idemque cinnamum nascitur in Aethiopia Trogodytis conu-
bio permixta. hi mercantes id a conterminis vehunt per 87
maria vasta ratibus quas neque gubernacula regant neque
remi trahant vel inpellant, non vela, non ratio ulla adiu-
vet, omnium instar ibi sunt homo tantum et audacia.
praeterea hibernum mare exigunt circa brumam, euris tum
maxime flantibus. hi recto cursu per sinus inpellunt at- 88
que a promunturii ambitu argeste deferunt in portu*m*
Gebbanitarum qui vocatur Ocilia. quamobrem illi maxime
id petunt, produntque vix quinto anno reverti negotiatores

---

4 arabia **M**. 7 et paeneinsula **M**. paeni- **Dd**. -laa **a**. -laque *v*. | tanti **M**. -to *rv*. 9 uel at **M**. uti ad *rv*. 13 arborum **M**. | cauernis **M**. 13. 14 ipsae inferrent **M***v*. ipse inferret (-eret **Da**) *r Detl.* 14 aut **Dad***v*. et **M**. 19 concentu **M***v*. -ceptum *r*. 20 .....m odoribus **M**. odore primum *rv*. 24 regant **D**^{2}*v*. sec- **D**^{1}. rex- **a**. sex- **d**. 25 ulla **D**^{2}*v*. illa *r*. 25. 26 adiuvet *v*. -uuit *ll*. 26 instar ibi *v*. -abiri **Dd**^{2}. -abili **ad**^{1}. 28 incursu **d**. 29 portum *v*. -tu *ll*.

et multos interire. contra revehunt vitrea et aënea, vestes, fibulas cum armillis ac monilibus. ergo negotiatio illa feminarum maxime fide constat.

89 Ipse frutex duum cubitorum altitudine amplissimus, palmique minimus, quattuor digitorum crassitudinis, statim a terra VI digitis surculosus, arido similis, cum viret non odoratus, folio origani, siccitate gaudens, sterilior imbre, caeduae naturae. gignitur in planis quidem, sed densissimis in vepribus rubisque, difficilis collectu. metitur non nisi permiserit deus. Iovem hunc intellegunt aliqui, Assabinum illi vocant. XLIIII boum caprarumque et arietum extis impe*t*ratur venia caedendi, non tamen ut ante ortum solis aut post occasum liceat. sarmenta hasta dividit sa-
90 cerdos deoque partem ponit, reliquum mercator in massas condit. est et alia fama cum Sole dividi ternasque partes fieri, dein sorte gemina discerni, quodque Soli cesserit
91 relinqui ac sponte conflagrare. praecipua bonitas virgultorum tenuissimis partibus ad longitudinem palmi, secunda proximis breviore mensura, atque ita ordine. vilissimum quod radicibus proximum, quoniam ibi minimum corticis, in quo summa gratia, eaque de causa praeferuntur cacumina, ubi plur*im*us *c*orte*x*. ipsum vero lignum in fastidio propter origani acrimoniam, xylocinnamomum vocatur. pre-
92 tium *ei* in libras X̄ X. quidam cinnami duo genera tradidere, candidius nigriusque, et quondam praeferebatur candidum, nunc contra nigrum laudatur, atque etiam varium praeferunt candido. certissima tamen aestimatio, ne sit scabrum atque ut inter sese tritum tarde frietur. damna-
93 tur in primis molle aut cui labet cortex. ius eius a Gebbanitarum rege solo proficiscitur. is edicto mercatu

1 aenea a^2 *edd. ante Gel.* aena *r.* ahena *Gel.* 8 in planis D^2*v* (*sed edd. ante Gel. post* quidem). *om. r.* 12 impetratur *v.* -eratur *ll.* | ut *ll.* aut *v.* 13 liceat D^2. -cet *rv.* 15 est et *v.* est D^2. et *r.* 21 gratia eaque D^2. -iaeque D^1a. -iae qua *dv.* 22 plurimus cortex *v.* -ibus torpet *ll.* 24 ei *Sill.* et *ll.* -est *v.* | X̄ X *Hard.* XX *ll.* 28 sese tritum *dv.* sestertium *r.* 29 labet *ego nov. luc. p. 41.* -bit D^1a^2 *cod. Chiff.* babit a^1. labitur dT *Brot.* liuet D^2 *Detl.* labat *Hard.* albet *edd. ante Hard.* 30 rege *dv.* -es *r.*

vendit. pretia quondam fuere in libras denarium milia.
auctum id parte dimidia est incensis, ut ferunt, silvis ira
barbarorum. id acciderit ob iniquitatem praepotentium
an forte, non satis constat. austros ibi tam ardentes flare
ut aestatibus silvas accendant invenimus apud auctores.
coronas ex cinnamo interrasili auro inclusas primus omnium 94
in templis Capitolii atque Pacis dicavit imperator Vespa-
sianus Augustus. radicem eius magni ponderis vidimus
in Palatii templo quod fecerat divo Augusto coniunx
Augusta, aureae paterae inpositam, ex qua guttae editae
annis omnibus in grana durabantur, donec id delubrum
incendio consumptum est.

(43) Frutex et casia est iuxtaque cinnami campos 95
nascitur, sed in montibus crassiori sarmento, tenui cute
verius quam cortice, quem contra atque in cinnamo dixi- 92
mus labare et exinaniri pretium est. amplitudo frutici
trium cubitorum, colos triplex: cum primum emicat, can-
didus pedali mensura, dein rufescit addito semipede, ultra
nigricans. haec pars maxime laudatur ac deinde proxima, 96
damnatur vero candida. consecant surculos longitudine
binum digitorum, mox praesuunt recentibus coriis quadri-
pedum ob id interemptarum, ut putrescentibus vermi-
culi lignum erodant et excavent corticem tutum amaritu-
dine. probatur recens maxime et quae sit odoris longis- 97
simi gustuque quam minime fervens potiusque lento tepore
leniter mordens, colore purpurae, quaeque plurima mini-
mum ponderis faciat, brevi tunicarum fistula atque non
fragili. ladam vocant talem barbaro nomine. alia est

---

2 auctum a^2*v*. act- *r*. 6 ex a^2*v*. e d^2. et Da^1. *om*. d^1. 10 aurea D^{1}a. | patera a^2. | inpositam D^2*v*. -tae D^{1}a^{2}d^2. -ta a^1. *om*. d^1. | ex—editae D^{2}d*v*. *om*. *r*. 13 casia d*v*. -ae *r*. 15. 16 diximus labare *ego luc. p. 21*. la- dix- M. labare D^{1}d *cod. Chiff.* lauare D^{2}a. levari *edd. ante Sill.* livere *Detl.* 21 praeiciunt M, *sed cfr. Theophr. h. pl. IX 5, 3*. 22. 23 uermiculus M. 23 nigrum M. | totum M. tutom a^2. 24. 25 longissimi M. *cfr. nov. luc. p. 39*. molliss- *rv*. 25 gustuue a *edd. ante Hard.* | minime M. *cfr. luc. p. 89*. maxime *rv*. | potius quam *codd. Barb.* potius *edd. vett.* 27 atque M (D?). et *rv*. 28 ladam M *cod. Chiff. edd. ante Bas.* -an/// d. -ant D. laudant a. lactam *ed. Bas.*

balsamodes ab odore simili appellata, sed amara ideoque utilior medicis, sicut nigra unguentis. pretia nulli diversiora, optimae in libras X L, ceteris X V.

98 **20.** His adiecere mangones quam Daphnidis vocant, cognominatam isocinnamon, pretiumque ei faciunt X CCC. adulteratur styrace et propter similitudinem corticum laurus tenuissimis surculis. quin et in nostro orbe seritur extremoque in margine imperii, qua Rhenus adluit, vidi in alvariis apium satam. color abest ille torridus sole et ob id simul idem odor.

(44) Ex confinio casiae cinnamique et cancamum ac tarum invehitur, sed per Nabataeos Trogodytic*o*s qui consedere ex Nabataeis.

99 **21.** (45) Eo comportatur et serichatum et gabalium, quae intra se consumunt Arabes nostro orbi tantum nominibus cognita, sed cum cinnamo casiaque nascentia. pervenit tamen aliquando serichatum et in unguenta additur ab aliquis. permutatur in libras X VI.

100 (46) Myrobalanum Trogodytis et Thebaidi et Arabiae quae Iudaeam ab Aegypto disterminat commune est, nascens unguento, ut ipso nomine apparet, quo item indicatur et
22, 57 glandem esse. arbor e*st* heliotropio, quam dicemus inter
101 herbas, simili folio, fructus magnitudine abellanae nucis. ex his in Arabia nascens Syriaca appellatur et est candida, contra in Thebaide nigra. praefertur illa bonitate olei quod exprimitur, sed copia Thebaica. inter haec Trogodytica vilissima est. sunt qui Aethiopicam his praeferant, glandem nigram nec pinguem, nucleoque gracili, sed liquore

---

3 optumae **M**. -imi **r** *edd. ante Bas.* 4 adiecere **M**. addidere **rv**. | mangones **Mdv**. -oriis **r**. | daphnidis **M** *cod. Chiff.* -hanidis **Dd**. -dos **a**. -hnoides *edd. ante Bas.* -den *ed. Bas.* 5 faciunt **Mdv**. -iant **r**. 8 uidi **M**. -dit **r**. vivit **v**. 9 satam *Detl.* -tum **M**. -ta **rv**. 12 Trogodyticos *ego*. -cas **M**. -ytas **rv**. 12. 13 consedere **M** *edd. ante Bas.* -sidere **ad** *ed. Bas.* -ret **D**. 15 consumunt **dv**. -mit **r**. 16 cum **dv**. eum **r**. 18 aliquis **ad**. -ibus **Dv**. 20 *an* qua? | nascens **v**. -entibus *ll.* 21 nomini **D**[1]**a**. 22 arbor est *ego*. arbore **d**. -re **D**[2]. -rem **r**. -ris *Barb.* -ri *edd. ante Barb.* 28 pinguem **dv**. -ue **D**. -uę **a**. glande nigra ac pingui *coni. Dal.*

. qui exprimitur odoratiore, nascentem in campestribus.
Aegyptiam pinguiorem esse et crassiore cortice rubentem 102
et, quamvis in palustribus nascatur, breviorem sicciorem-
que; e diverso Arabicam viridem ac tenuiorem et, quoniam
sit montuosa, spissiorem; longe autem optimam Petraeam
ex quo diximus oppido, nigro cortice, nucleo candido. 6, 144
unguentarii autem tantum cortices premunt, medici *et*
nucleos, tundentes adfusa paulatim calida aqua.

22. (47) Myrobalano in unguentis similem proxi- 103
mumque usum habet palma in Aegypto quae vocatur adi-
psos, viridis, odore mali cotonei, nullo intus ligno. col-
ligitur autem paulo ante quam incipiat maturescere. quod
si relinquatur, phoenicobalanus vocatur et nigrescit vescen-
tesque inebriat. myrobalano pretium in libras X II. in-
stitores et faecem unguenti hoc nomine appellant.

(48) Calamus quoque odoratus in Arabia nascitur, 104
communis Indis atque Syriae est, in qua vincit omnes.
a nostro mari CL stadiis inter Libanum montem aliumque
ignobilem — non, ut quidam existimavere, Antilibanum —
in convalle modica iuxta lacum, cuius palustria aestate
siccantur, tricenis ab eo stadiis calamus et iuncus odorati
gignuntur. sane enim dicamus et de iunco, quamvis alio
herbis dicato volumine, quoniam tamen hic unguentorum 22
materia tractatur. nihil ergo a ceteris sui generis differunt 105
aspectu, sed calamus praestanti odore statim e longinquo
invitat, mollior tactu, meliorque qui minus fragilis et qui
assulose potius quam qui raphani modo frangitur. inest 106
fistulae araneum quod vocant; flore praestantiore cui nu-

1 odoratiore D^{2}: -ori *v.* -or.is a. -onis D^{1}d. 3 nascitur D^{1}a. 4. 5 *an* quoniam amet montuosa? *cfr. XVI 73.* 7 et *ego. om. ll. v. cfr. Diosc. IV 157 extr.* 12 autem *v.* aut enim a. ////enim Dd. 16 nascitur M. -cens *rv.* 17 communes R, *sed om.* Indis — omnes. 18 CL M. centum L Rd. CI a. C D^{2}. O D^{1}. 19 antelibanum MD^{2}. 25 praestanti M. *cfr. luc. p. 91.* -tior *rv.* | odori M. 26 mollior tactu *om.* R. | melioreque M. melliorquae R. | qui *om.* M. *an potius* molliorque tactu; melior qui..? | minus — 27 assulose *om.* Da. | quam qui MR *edd. ante Bas.* quam *r.* 28 flore (-rem D) praestantiore MD^{1}. florem -tiorem RD^{2}. florem. -tior est a d *v.* *an* odore praestantiore? *cfr. v. 24* nihil differunt aspectu. | cui *om.* M.

merosius. reliqua probatio ut niger sit; damnantur albi. melior quo brevior crassiorque et lentus in frangendo. calamo pretium in libras singulas X I, iunco X V. traduntque iuncum odoratum et in Campania inveniri.

107 (49) Discessimus a terris oceanum spectantibus ad convexas in nostra maria. **23.** ergo Aethiopiae subiecta Africa hammoniaci lacrima stillat in harenis suis — inde nomine etiam Hammonis oraculo, iuxta quod gignitur — arbore quam metopon appellant, resinae modo aut cummium. genera eius duo: thra*u*ston masculi turis similitudine, quod maxime probatur, alterum pingue et resinosum, quod phyrama appellant. adulteratur harenis velut nascendo adprehensis. igitur quam minimis glaebis probatur et quam purissimis. pretium optimo in libras asses XXXX.

108 (50) Sphagnos infra eos situs in Cyrenaica provincia maxime probatur, alii bryon vocant. secundum locum optinet Cyprius, tertium Phoenicius. fertur et in Aegypto nasci, quin et in Gallia. nec dubitaverim. sunt enim hoc nomine cani arborum villi, quales in quercu maxime videmus, sed odore praestantes. laus prima candidissimis atque latissimis, secunda rutilis, nulla nigris. et in insulis petrisque nati inprobantur, omnesque quibus palmarum atque non suus odor sit.

109 **24.** (51) Cypros in Aegypto est arbor ziziphi foliis, semine coriandri, candido, odorato. coquitur hoc in oleo premiturque postea, quod cypros vocatur. pretium ei in libras X V. optimum e Canopica in ripis Nili nata, secundum Ascalone Iudaeae, tertium *in* Cypro insula. odoris

---

3 singulas **M**. *om. ll.v.* 7 africa e **M**. | lacrimam **d***v*. 7. 8 *dist. Felsius p. 44*. 9 arbore *Felsius l. l.* -orem **MR**. -or *rv*. | metopon **MD**[1]**d**. -na **R**. -pion *v e Diosc. III 87*. -tapoli **a**. criumetopon **D**[2]. melopos *Solin. 27, 47*. 10 thrauston *Barb. e Diosc. III 88*. .ranstron **M**. thasmum thon **R**. traston *r edd. vett.* 12 phyrama *Barb. e l. l.* -ram **M**. -ranma **R**. pyram *r*. -ma *edd. vett.* 13 probatum **M**. 14 optimo **MR**. -mum *r*. -mi *v*. 15 sphagnos (**D**?) *index libri, Barb. e Diosc. I 20*. -cnos **a**. spachnos **M**. -gnos **R** *edd. vett.* -cnos **d**. 21 latissimis **MR**. alti- *rv*. | in *om.* **M**. 23 sit **MR** *Dal.* (**D**?). ///erit **d**. est **a***v*. 28 in *ego. om. ll.v. cfr. § 133. XIII 4. 5. 10. 33.*

suavitas quaedam. hanc esse dicunt arborem quae in Italia ligustrum vocetur.

(52) In eodem tractu aspalathos nascitur, spina can- 110
dida magnitudine arboris modicae, flore rosae. radix unguentis expetitur. tradunt in quocumque frutice curvetur arcus caelestis eandem quae sit aspalathi suavitatem odoris exsistere, sed si in aspalatho, inenarrabilem quandam. quidam eum erysisceptrum vocant, alii sceptrum. probatio eius in colore rufo vel igneo tactuque spisso et odore castorei. permutatur in libras X v.

(53) In Aegypto nascitur et maron peius quam Ly- 111
dium, maioribus foliis ac variis. illa brevia ac minuta et odorata.

25. (54) Sed omnibus odoribus praefertur balsamum, uni terrarum Iudaeae concessum, quondam in duobus tantum hortis, utroque regio, altero iugerum viginti non amplius, altero pauciorum. ostendere arb*or*um hanc urbi imperatores Vespasiani, clarumque dictu, a Pompeio Magno in triumpho arbores quoque duximus. servit nunc haec 112
ac tributa pendit cum sua gente, in totum alia natura quam nostri externique prodiderant. quippe viti similior est quam myrto. malleolis seri didicit nuper vincta ut vitis, et inplet colles vinearum modo. quae sine adminiculis se ipsa sustinet tondetur similiter fruticans ac rastris nitescit properatque nasci, intra tertium annum fructifera. folium proximum tuburi, perpetua coma. saeviere in 113
eam Iudaei sicut in vitam quoque suam; contra defendere Romani, et dimicatum pro frutice est. seritque nunc eum fiscus, nec umquam fuit numerosior. proceritas intra bina cubita subsistit.

---

1 *dist. Ianus.* 7 si *om.* **M**. 8 quidam eum **R**(?)*v.* quidam em **Dad**. quam quidam **M**. *an* quem quidam? 9 tactu **R**. 17 paucorum **M**. | arborum *ego.* arbutum **MDad**. -tam **R**. arbusculam *v.* 22 didicit **M** *Pint.* dicit **D**[1]**ad**. dicitur **D**[2]**R**(?)*v.* | uincta **MRD**[2] *ed. Bas.* ducta **d**[2]. dicta *r.* iuncta *edd. ante Bas.* 26 folium — coma *videntur in v. 29 post* numerosior *transponenda.* | proximum **MR***v.* -mae **Da**. -me **d**. | tuburi **MR**. -beri *r edd. vett.* rutae *Barb. cfr. nov. luc. p. 16.* 29 proceritas **MR**. *antea add.* procerior **Da**, aut procerior **d***v.*

114 Arbori tria genera: tenue et capillacea coma, quod
vocatur *eu*theriston. alterum scabro aspectu, incurvum,
fruticosum, odoratius; hoc trachy appellant. tertium eume-
ces, quia est reliquis procerius, levi cortice. huic secunda
115 bonitas, novissima eutheristo. semen eius vino proximum
gustu, colore rufum, nec sine pingui. peius in grano quod
levius atque viridius. ramus crassior quam myrto. in-
ciditur vitro, lapide osseisve cultellis; ferro laedi vitalia
odit, emoritur protinus, eodem amputari supervacua pa-
tiens. incidentis manus libratur artifici temperamento, ne
116 quid ultra corticem violet. sucus e plaga manat quem
opobalsamum vocant, suavitatis eximiae, sed tenui gutta
ploratu. lanis parva colligitur in cornua, ex iis novo
fictili conditur, crassiori similis oleo et in musto candida.
117 rufescit deinde simulque durescit e tralucido. Alexandro
Magno res ibi gerente toto die aestivo unam concham
impleri iustum erat, omni vero fecunditate e maiore horto
congios senos, e minore singulos. *t*um et duplo repen-
debatur argentum, nunc etiam singularum arborum largior
vena. ter omnibus percutitur aestatibus, postea deputatur.
118 et sarmenta quoque in merce sunt. $\overline{\text{DCCC}}$ HS amputatio
ipsa surculusque veniere intra quintum devictae annum.
xylobalsamum vocatur et coquitur in unguentis. pro suco
ipso substituere officinae. corticis etiam ad medicamenta
pretium est. praecipua autem gratia lacrimae, secunda
119 semini, tertia cortici, minima ligno. ex hoc buxosum
optimum, quod et odoratissimum, e semine autem maxi-

---

1 tenue **MR**. -ui *v*. tribui *r*. 2 eutheriston *Barb. e Diosc. I 18*. aentheristum **D**². entheristeum **D**¹. -trum **ad**. epentheristion **M**. henthesiscum **R**. 3 trachy **M** *Barb*. thracy **R**. tracy **D**. -ci **a**. stracū **d** *edd. vett*. 5 eutheristo **D**. ent- **M***r*. | eius **MRD**²**d** *e corr. ed. Gel*. est *r Hard*. eius est *edd. ante Gel*. | vino — 6 peius *om*. **R**. 9 moritur **Ma**. 10 artificii **M**. -cem **a**. 13 *dist. ego nov. luc. p. 18*. 18 tum *coni. ego et vv. dist. nov. luc. p. 73 n. 30*. cum *ll. v*. 20 annis aestatibus **M**.
21 $\overline{\text{DCCC}}$ HS *Sill*. DCCC. HS. **MR**. DCCIII *r*. DCCC *edd. ante Hard*. 22 deuinctae **M**. -ictua et **R**. 24 ipsa **D**¹. -sum **d***v*. | substituere (-inuere **D**¹) officinae *om*. **MR**. 27 optimum **MR**. est opt- **Da***v*. opt- est **d**. | odoratissime **M**. | e semine **R**(**D**?). ex se- *codd. Barb*. et se- **a**. et semini **d**. femina **M**.

mum et ponderosissimum, mordens gustu fervensque in
ore. adulteratur Petraeo hyperico, quod coarguitur magni-
tudine, inanitate, longitudine, odoris ignavia, sapore piperis.
lacrimae probatio ut sit e pingui tenuis ac modice rufa 120
et in fricando odora. secundus candidi colo*ris*, peior viri-
dis crassusque, pessimus niger, quippe ut oleum senescit.
ex omni incisura maxime probatur quod ante semen fluxit.
et alias adulteratur seminis suco, vixque maleficium de-
prehenditur gustu amariore. esse enim debet lenis, non
subacidus, odore tantum austerus. vitiatur et oleo rosae, 121
cypri, lentisci, balani, terebinthi, myrti, resina, galbano,
cera Cypria, prout quaeque res fuit, nequissime autem
cummi. quoniam arescit, in manu inversa et in aqua
sidit, quae probatio eius gemina est. debet *et* sincerum 122
arescere, sed hoc cummi addita fragili crusta evenit. et
gustu deprehenditur, carbone vero quod cera resinaque
adulteratum est, nigriore flamma. nam melle mutatum
statim in manu contrahit muscas. praeterea sinceri den- 123
satur in tepida aqua gutta sidens ad ima vasa, adulterata
olei modo innatat et, si metopio vitiata est, circulo candido
cingitur. summa est probatio ut lac coagulet, in veste

---

p. 308, 27 e semine — 1 ponderosissimum *om. edd. ante Barb.*
1 et ponderosissimum *om.* **M**. 2 quod coarguitur **MD**^{2}**d***v*. coarg- **R**. quod so arg- **D**^{1}. suo (suco **a**^{2}) arg- **a**. 4 e pingui **MRd**(**D**?). e *om.* **a**. pinguis *v.* | tenui **Dad**. 5 odora **M**. -rata *rv.* | secundus **MR**^{2}**D**^{1}**ad***v*. -do **R**^{1}. -da **D**^{2}. | candidi **M**. -do **D**^{1}**ad***v*. -dus **D**^{2}. amcalido **R**. | coloris (*etiam ad* viridis *intellegendum*) *ego.* -lor **d**. -los **M***rv*. *subiectum in his et sqq. est* sucus. 8 maleficium — 9 lenis *om.* **Dad**. 9 enim **R***v*. *om.* **M***r*. 10 aut oleo roseo **M**. 13 *dist. ego nov. luc. p. 70.* | arescit **MRD**^{2}. inare- **D**^{1} *cod. Chiff. edd. ante Bas.* marce- **a**. amare- **dT**. inhaere- *ed. Bas.* | *post* in manu *deficit* **M**. 14 et *ego l. l. p. 71. om. ll.v.* 15 arescere *ego l. l.* inare- *ll. edd. ante Bas.* inhaere- *ed. Bas.* | hoc cummi **R**. haec commi (gummi **D**^{2}) **D**. haec oma (*i. e.* omnia **dT**) **adT**. hoc et gummi *edd. ante Hard.* hoc e gummi *Hard.* | addita **R***v*. -to **D**^{2}. arescere addita **D**^{1}**d** *Hard. Brot.* add- ar- **a**. | fragili **R***v*. -le *r Detl.* 17 mutatum **D**^{2}**ad***v*. -tur **RD**^{1}. *an* vitiatum? *cfr. nov. luc. p. 71.*
18 in manu **R**(?)*Hard.* manu *r codd. Pint. om. edd. ante Hard.* | sinceri **R** *ed. Bas.* -re *r edd. vett.* -ra *ed. Verc.* 20 uitia **Da**.
21 est probatio **RDa** *edd. vett. Sill.* prob- est *ed. Verc.*

maculas non faciat. nec manifestior alibi fraus, quippe
milibus denarium sextarii, empti vendente fisco tricenis
denariis, veneunt. in tantum expedit licere auctorem.
xylobalsamo pretium in libras X̶ VI.
124 (55) Proxima Iudaeae Syria supra Phoenicen styracem
gignit circa Gabala et Marathunta et Casium Seleuciae
montem. arbor est eodem nomine, cotoneo malo similis,
lacrimae ex austero iucundi odoris, intus similitudo harun-
dinis, suco praegnans. in hanc circa canis ortus advolant
125 pinnati vermiculi erodentes, ob id scobe sordescit. styrax
laudatur post supra dicta ex Pisidia, [Side,] Cypro, Cili-
cia, Creta, minime ex Amano Syriae medicis, sed unguen-
tariis magis. colos in quacumque natione praefertur rufus
et pinguiter lentus, deterior furfurosus et cano situ ob-
ductus. adulteratur cedri resina vel cummi, alias melle
aut amygdalis amaris. omnia ea deprehenduntur gustu.
pretium optimo X̶ XVII. exit et in Pamphylia, sed aridior
minusque suc osus.
126 (56) Dat et galbanum Syria in eodem Amano monte
e ferula, quae eiusdem nominis, resinae modo. stagonitim
appellant. quod maxime laudant cartilaginosum, purum,
ad similitudinem hammoniaci minimeque lignosum. sic
quoque adulteratur faba aut sacopenio. sincerum, si ura-
tur, fugat nidore serpentes. permutatur in libras X̶ V.

---

1 alibe **D**^{1}. in album **R**. 2 tricenis **R**(**D**?). trec- **d** *ed. Gel.* -centis **a** *Hard.* CCC *edd. ante Gel.* 3 expedita **R**. | licere auctorem *Ianus.* licere auctorem liquorē **R**. augere liquorem *rv. an* licere auctum liquorem? 4 X̶ VI *ego.* XVI **R**. VI *edd. ante Hard.* XV **Dad** *cod. Chiff.* X. V *Hard.* 10 id **D**^{2}**d**. ids **D**^{1}. id in **a***v*. *om.* **R**. 11 side **D** *cod. Chiff. Detl.* id **R**. sidone **a***v*. s; et e **d**. *uncos posui cum Salm.* item e *coni. Sill.*

12 *dist. Salm.* 13 colos *ll.v.* Gabalis (*ad antecedentia pertinens*) *Url. vind. n. 219.* | praeferuntur **R**. 15 gummi alias **RD**^{2}**d***v*. cum millias **D**^{1}. cum milia **a**. gummi alia *coni. Salm.* | melle **Dd***v*. uelle **R**. mille **a**. 17 X̶ XVII *Sill.* XXVII **R**. XVIII *r*. XIX *edd. ante Hard.* X. VIII *Hard.* | aridior **R** *cod. Gel.* arior **D**. acrior *r edd. ante Gel.* 20 e ferula **d** *Barb.* -lae **R**. et ferulae (-le **a**) *r*. -lam *edd. ante Barb.* | quae **D**^{2}. que **RD**^{1}**a**. quam **d**(?)*v*. | *dist. ego.* 23 sacopenio **D** *Brot. e codd. et ed. princ.* -pemo **Ma**. -p//ino **R**. -ponie **d**. sagapeno *edd. ante Brot.* 24 X̶ V. **M**. XV *r*.

26. (57) Medicinae hoc tantum, panacen et unguentis 127
eadem gignit, nascentem et in Psophide Arcadiae circaque Erymanthi fontem et in Africa et in Macedonia. ferula sui generis quinque cubitorum, foliis primo quaternis, mox senis in terra iacentibus, ampla magnitudine rotundis, in cacumine oleagineis, semine vero muscariis dependente ut ferulae. excipitur sucus inciso caule messibus, radice autumno, laudatur candor eius coacti. sequens pallido statera. niger colos inprobatur. pretium optimo in libras denaris II.

(58) Ab hac ferula differt quae vocatur spondylion 128
foliis tantum, quia sunt minora et platani divisura. non nisi in opacis gignitur. semen eodem nomine silis speciem habet, medicinae tantum utile.

(59) Dat et malobathrum Syria, arborem folio convo- 129
luto, colore aridi foli, ex quo premitur oleum ad unguenta, fertiliore eiusdem Aegypto. laudatius tamen ex India venit. in paludibus ibi gigni tradunt lentis modo, odoratius croco, nigricans scabrumque, quodam salis gustu. minus probatur candidum. celerrime situm in vetustate sentit. sapor eius nardo similis esse debet sub lingua. odor vero in vino subfervefacti antecedit alios. in pretio quidem prodigio simile est, a denaris singulis ad X̶ CCC pervenire libras, folium autem ipsum in libras X̶ LX.

27. (60) Oleum et omphacium est. fit duobus generi- 130
bus et totidem modis, ex olea et vite, olea adhuc alba expressa, deterius ex druppa. ita vocatur prius quam cibo matura sit, iam tamen colorem mutans, differentia quod

---

1 *dist. ego.* 2 psophide **Md** *anonymi ap. Barb.* pro- **R.** ipso fine (fide **D**[1]) **Da** *edd. vett.* 3 fontem **M.** -tes *rv.* 4 *dist. ego.* 6 oleagineis **M.** uero ole- *rv.* | uero **M.** in *rv. sed cfr. XV 115.* | dependentib. **M.** 7 ferula **M.** 8 candor eius coacti *ll.v.* candore fusco ac si **M.** | pallidus **D**[2]. 9 statera **Dad***v.* sta **R.** *om.* **M.** *totus locus adhuc corruptus videtur.*
10 denaris II. **M.** XII **R.** X bini *r Hard.* bini asses *edd. ante Hard.* 22 antecedit **MD**[2]**d***v.* -det **RD**[1]**a.** 23 a denaris singulis **M.** a X singulis **Da.** XX singulis **d.** | ad X̶ CCC. **MDad***v.* addendrios CCCC **R.** 24 folium—libras *om.* **M.** 27 cibo **RD**[2]*v.* -bu **M.** -bum **D**[1]**a.** in cibum **d.**

hoc viride est, illud candidum. e vite psithia fit aut aminnea, cum sunt acini ciceris magnitudine, ante canis
131 ortum. in prima lanugine demetitur uva eiusque melligo. reliquum corpus sole coquitur, nocturni rores caventur. in fictili condita melligo colligitur, subinde et Cyprio aere servatur. optima quae rufa, acriorque et aridior. pretium omphacio in libras X VI. fit et alio modo, cum in mortariis uva inmatura teritur siccataque in sole postea digeritur in pastillos.

132 28. (61) Eodem et bryon pertinet, uva populi albae. optima circa Cnidum aut Cariam in sitientibus aut siccis asperisque, secunda in Lyciae cedro. eodem et oenanthe pertinet; est autem vitis labruscae uva, colligitur, cum floret, id est cum optime olet, siccatur in umbra sub-
133 strato linteo atque in cados conditur. praecipua ex Parapotamia, secunda ab Antiochia atque Laudicea Syriae, tertia ex montibus Medicis. haec utilior medicinae. quidam omnibus his praeferunt eam quae in Cypro insula nascitur. nam quae in Africa fit ad medicos tantum pertinet vocaturque massaris. omnis autem ex alba labrusca praestantior quam e nigra.

134 (62) Est praeterea arbor ad eadem unguenta pertinens quam alii elaten vocant — quod nos abietem —, alii palmam, alii spatham. laudatur Hammoniaca maxime, mox Aegyptia, dein Syriaca, dumtaxat in locis sitientibus odora, pingui lacrima, quae in unguenta additur ad domandum oleum.

135 (63) In Syria gignitur et cinnamum quod comacum

---

2 aminnea *Ianus*. -nnia **RD**^{1}. -inea **D**^{2} *edd. ante Bas.* uminnia **ad**. | sunt **R**. sint **D**^{2}**d***v*. sit **D**^{1}**a**. 5 condita **D***v*. -tae *r*. | collitur **D**. colitur **a**. | et **R**. *om. rv*. 12 Lycia *edd. ante Gel.* 14 flore **Da** *edd. ante Gel.* 15 atque **Rd***v*. atque ita **Da**. 16 Laudicea *ego*. -cae **D**^{1}**ad**. Laodicea *v*. -ce **R**. -cie **D**^{2}. | Syriae *v*. sasy- **R**. assy- *r*. 20 massaris *index libri, ed. Bas.* masa- **d**^{2} *edd. ante Bas.* masya- **RD**^{2}. -yris **ad**^{1}. | omnis **R** *edd. ante Hard.* -ibus *r Hard.* 23 quam **Dad***v*. quod **R**. 25 mox **RD**^{2}**d***v*. ex *r*. 28 comacum (*vel* -con) *edd. ante Barb. Brot. ex ind. libri. cfr. Theophr. h. pl. IX 7, 2, quem tamen Plinius male intellexit.* commacum **R**. camacum *r Hard.* caryopum *Barb.*

appellant, id est sucus nuci expressus, multum a suc*o* *il*lo veri cinnami differens, vicina tamen gratia. pretium in libras asses XXXX.

C. PLINI SECUNDI

NATURALIS HISTORIAE

LIBER XIII.

---

(1) **Hactenus** in odoribus habent pretia silvae, erant- 1
que per se mira singula, iuvitque luxuria omnia ea miscere
et e cunctis unum odorem facere. ita reperta sunt unguenta.

1. Quis primus invenerit non traditur. Iliacis tem- 2
poribus non erant nec ture supplicabatur. cedri tantum
et citri suorum fruticum et in sacris fumo convolutum
nidorem verius quam odorem noverant iam rosae suco
reperto. nominatur enim hic quoque in olei laude. un- 3
guentum Persarum gentis esse debet. illi madent eo et a*r*ce*s*sita commendatione inluvie natum virus exstingunt. primum, quod equidem inveniam, castris Darii regis expugnatis in reliquo eius apparatu Alexander cepit scrinium unguentorum. postea voluptas eius a nostris quoque inter lautissima atque etiam honestissima vitae bona admissa est honosque et ad defunctos pertinere coepit. quapropter plura de eo dicemus. quae ex his non erunt fruticum,

---

1 id **R**. hic *rv*. | a **R***v*. *om*. *r*. 1. 2. suco illo *Pint.* susculo **R**. masc- *r*. surculo *v*. 2 ueri **R** *edd. ante Hard.* uero *r Hard.* 3 XXX **d**. 13 citri **D**^{2}**d***v*. -riis **R**. in citri *r*. 14 uerius quam odorem **R**(**D***?*) *edd. ante Hard. om. r Hard.* 15 hic **R**. id **D d** *edd. ante Brot. om.* **a** *Brot.* 16 gentis esse debet **R**(**D***?*). esse de- ge- *edd. ante Hard.* gentis (-tes **a**^{1}) sedebat **ad**. genti se debet *Hard.* 17 arcessita *ego nov. luc. p. 53.* accersita *ll.v.* | inluuie **R**(**D***?*). inlumi **a**^{2}. in lubi **a**^{1}**d**. ingluvie *v*. 21 lautissima **R**. laudat- *rv*.

ad praesens nominibus tantum indicabantur, natura vero
eorum suis reddetur locis.
4 (2) Unguentis cognomina dedere aliis patriae, aliis
suci, aliis arbores, aliis *aliae* causae, primumque id scire
convenit, mutatam auctoritatem et saepius transisse gloriam.
laudatissimum fuit antiquitus in Delo insula, postea Men-
desium. nec mixtura et compositione tantum hoc accidit,
sed iidem suci varie alibi atque alibi praevaluere aut de-
5 generavere. irinum Corinthi diu maxime placuit, postea
Cyzici, simili modo rhodinum Phaseli, quam gloriam abs-
tulere Neapolis, Capua, Praeneste. crocinum Solis Ciliciae
diu maxime laudatum est, mox Rhodi, oenanthinum in
Cypro, [deinde in Aegypto praepositum,] post Adramytteo,
amaracinum in Coo, postea eodem loco praelatum est me-
linum, cyprinum in Cypro, deinde in Aegypto, ubi Men-
6 desium et metopium subito gratius factum est. mox haec
abstulit Phoenice et cyprini laudem Aegypto reliquit. Pana-
thenaicum suum Athenae perseveranter optinuere. fuerat
et pardalium in Tarso, cuius etiam compositio et mixtura
oblitterata est. narcissinum quoque ex flore narcisso
7 desiit componi. ratio faciendi duplex, sucus et corpus.
ille olei generibus fere constat, hoc odorum. haec stym-
mata vocant, illa hedysmata. tertius inter haec est colos
multis neglectus. huius causa adduntur cinnabaris et an-
chusa. sal adspersus olei naturam coercet. quibus an-
chusa adiecta est, sal non additur. resina aut cummis
adiciuntur ad continendum odorem in corpore. celerrime
8 is evanescit atque defluit, si non sunt haec addita. un-
12, guentorum expeditissimum fuit primumque, ut verisimile
108. 100 est, e bryo et balanino oleo, de quibus supra diximus.

---

4 aliis aliae *ego.* aliis *ll.v.* 5 mutatam auctoritatem **R** *Gel.* -ta -te *r edd. ante Gel.* | et saepius **R** (*bis*) **D d** *Gel.* et peius **a.** ad peius *edd. ante Gel.* 11 Solis *ego.* in solis *ll.v.* 13 deinde — praepositum *edd. ante Hard. Sill. Ianus. om. ll.* praepositum *cod. Chiff. cod. Dal.* | post adramytteo **R.** posita dra- *r.* postea Adra- *v.* 14 eadem **D a.** | praelata **D a.** 22. 23 stymmata **d** *codd. Barb.* stin mata **D.** stigmata **a.** statim mata **R.** stagmata *edd. ante Barb.*

increvit deinde Mendesium balanino, resina, murra, magis-
que etiamnum metopi*um*. oleum hoc est amygdalis amaris
expressum in Aegypto, cui addidere omphacium, carda-
momum, iuncum, calamum, mel, vinum, murram, semen
balsami, galbanum, resinam terebinthinam. e vilissimis 9
quidem hodieque est — ob id creditum et id e vetustissi-
mis esse — quod constat oleo myrteo, calamo, cupresso,
cypro, lentisco, mali granati cortice. sed divulgata maxime
unguenta crediderim rosa, quae plurima ubique gignitur.
itaque simplicissima rhodini mixtura diu fuit additis om-
phacio, flore rosae, crocino, cinnabari, calamo, melle,
iunco, salis flore aut anchusa, vino. similis ratio et in 10
crocino additis cinnabari, anchusa, vino. similis et in
sampsuchino admixtis omphacio, calamo. optimum hoc in
Cypro, Mytilenis, ubi plurima sampsuchus. miscentur et
viliora genera olei e myrto, lauru, quibus additur sampsu-
chum, lilium, fenum Graecum, murra, casia, nardum,
iuncus, cinnamomum. e malis quoque cotoneis et strutheis 11
fit oleum, ut dicemus, melinum, quod in unguenta transit 23,103
admixtis omphacio, cyprino, sesami*no*, balsamo, iunco,
casia, habrotono. susinum tenuissimum omnium est; con-
stat ex liliis, balanino, calamo, mel*le*, cinnamo, croco,
murra. et i*t*em cyprinum ex cypro et omphacio et car- 12
damomo, calamo, aspalatho, habrotono. aliqui et in cypri-
num addunt et murram et panacem. hoc optimum Sidone,
mox Aegypto. si non addatur sesaminum oleum, durat
et quadriennio; excitatur cinnamomo. telinum fit ex oleo 13

---

2 metopium *coni. Dal. cfr. Diosc. I 71.* -pio *ll.v.* 6 id e **Dd**. id **a**. in **R**(?) *Hard.* id in *edd. ante Hard.* 7 quod *om.* **R**. 12 similis—13 vino *om.* **D**[1]**ad**. 16 e **D**[2] *edd. Gel. om.* **r** *edd. ante Gel.* 16. 17 sampsuchum *coni. Dal.* -cum **R**. samsucum **D**[2]. -cium **D**[1]**a**. sampsuchinum **d**(?) *Gel.* sansucinum *edd. ante Gel.* 17 fenum graecum *om.* **R**. 20 admixtis *om.* **R**. | sesamino *Barb.* -io **D**[2]. samio **r** *edd. vett.* 22 melle *Barb.* mello *edd. vett.* melius **D**[2]. *om.* **r**. *cfr. nov. luc. p. 69.* | cinnamo **D**[2]. -momo **v**. *om.* **r**. 23 et item *Pint.* et idem (isdem **R**) *ll.v.* 24 in *om.* **R**. 24. 25 cyprinum **v**. -perum **D**. -rium **d**. -prum **R**[1]**a**. cuprum **R**[2]. 25 murram **D**(?). myrram **a**. myrum **d**. maix **R**. myrrham **v**. 27 *dist. Detl.*

recenti, cypiro, calamo, meliloto, feno Graeco, melle, maro,
amaraco. hoc multo erat celeberrimum Menandri poetae
comici aetate. postea successit propter gloriam appellatum
megalium, ex oleo balanino, [balsamo,] calamo, iunco, xylo-
balsamo, casia, resina. huius proprietas ut ventiletur in
coquendo, donec desinat olere. rursus refrigeratum odorem
14 suum capit. singuli quoque suci nobilia unguenta faciunt:
in primis malobathrum, postea iris Illyrica et Cyzicena
amaracus, herbarum utraque. vel pauca his et alia alii
miscent, qui plurima alterutri mel, salis florem, ompha-
15 cium, agni folia, panacem. externa omnia et prodigiosa
cinnamomino pretia. adicitur cinnamo balaninum oleum,
xylobalsamum, calamus, iunci, balsami semina, murra, mel
odoratum. unguentorum hoc crassissimum. pretia ei a
X XXXV ad X CCC. nardinum sive foliatum constat om-
phacio aut balanino, iunco, costo, nardo, amomo, murra,
16 balsamo. in hoc genere conveniet meminisse herbarum
quae nardum Indicum imitarentur species VIIII a nobis
12, 43 sqq. esse dictas. tanta materia adulterandi est. omnia autem
acutiora fiunt costo, amomo, quae maxime nares feriunt,
crassiora murra suavioraque, medicinae autem utiliora
croco, acerrima per se amomo. hoc et capitis dolores
facit. quidam satis habent adspergere quae sunt pretio-
sissima ceteris decoctis, inpendio parcentes, sed non est
17 eadem vis nisi una decoctis. murra et per se unguentum
facit sine oleo, stacte dumtaxat, alioqui nimiam amaritu-
dinem adfert. cyprino viride fit, susino unguinosum, Men-
desio nigrum, rhodino candidum, murra pallidum. haec
sunt antiquae inventionis genera et postea officinarum

---

1 cypiro **R**. -pero *Barb.* -pro *r edd. vett.* 2 multo **R**. *om. rv.* 3 postea *Sill.* postea multo *ll. v.* 4 balsamo **d** (?) *v.* *om. r. uncos ego posui.* 6 colere **D**[1]**d**. colore **a**. 9 herbarum *ll. Hard.* -arii in *edd. ante Hard.* | uel **RD**. *om.* **adv**. | his et *ll. Hard.* iis et *edd. ante Barb.* sed *Barb.* | alii *Barb.* aliis **Dad** *edd. ante Barb.* a **R**. 11 *dist. Ianus.* 14 ei a **MD**[1]**ad**. eis **R**. eius **D**[2]. 16 aut **MRD**[2]. ut **D**[1]. *om.* **adv**. 24 inpendio (in pedio **R**) — 25 decoctis **MR** (**D**?) *edd. ante Hard.* *om.* **ad** *Hard.* 26 stacteo **M**. 27 unguinosum **Rv**. ing- *r.* *om.* **M**. 27. 28 Mendesio *om.* **M**.

furta. nunc dicetur cumulus ipse deliciarum et summa auctoritas rei.

2. Ergo regale unguentum appellatum, quoniam Par- 18
thorum regibus ita temperatur, constat myrobalano, costo, amomo, cinnamo comaco, cardamomo, nardi spica, maro, murra, casia, styrace, ladano, opobalsamo, calamo iuncoque Syris, oenanthe, malobathro, serichato, cypro, aspalatho, panace, croco, cypiro, amaraco, loto, melle, vino. nihilque eius rei causa in Italia victrice omnium, in Europa vero tota praeter irim Illyricam et nardum Gallicum gignitur. nam vinum et rosa et myrti folia oleumque communia fere omnium terrarum intellegantur.

(3) Siccis odoribus constant quae diapasmata vocantur. 19
nam faecem unguenti magma appellant. inter omnes potentissimus odor quisquis novissime additur. unguenta optime servantur in alabastris, odores in oleo, quod diuturnitati eorum tanto utilius quanto pinguius, ut ex amygdalis. et ipsa unguenta vetustate meliora. sol inimicus iis, quamobrem in umbra co*nd*untur plumbeis vasis. experimentum eorum inversa manu capitur, ne carnosae partis calor vitiet.

3. (4) Haec est materia luxus e cunctis maxime super- 20
vacui. margaritae enim gemmaeque ad heredem tamen transeunt, vestes prorogant tempus, unguenta ilico exspirant ac suis moriuntur horis. summa commendatio eorum ut transeuntem feminam odor invitet etiam aliud

---

4 constat *om.* **R**. 5 camaco **M**. momaco **R**. | nardi spica **d***v*. -dis spica **Da**. -dis **MR**. 6. 7 iuncoque syris **MR**. -rio *edd. ante Hard.* iunco *r Hard.* 7 cyprio **M**. 8 cypiro **RDa** *Hard.* cyapro **M**. cyprio **d** *edd. vett.* -pero *ed. Verc.* -pro *ed. Bas.* 9 eius rei causa *del. Pint. ut glossema ad* victrice omnium *additum et* externa omnia et prodigiosa *ex § 15 huc ante* nihilque *transponi voluit. ego malim* externa omnia *ante* nihilque *inserere et* eius rei causa *post* omnium *transponere.* 14 magma **DdR** (*in quo tamen est* magna appellant. Magma appellant). magmam **M**. -mata *edd. ante Gel.* magna **a** *Dal.* 17 utilius **M**. -ius est *rv*. 19 conduntur *coni. Chiffletius coll. Theophr. fr. 4, 9, 41.* coquntur **D**. coquuntur **M***rv*. 22 lusus **a**. 23 addere dem **R**. 26 transeuntem feminam **M** *edd. ante Gel.* -unte (-unt **R**) -na *r Gel.*

agentis, exceduntque quadringenos denarios librae. tanti
emitur voluptas aliena, etenim odorem qui gerit ipse non
21 sentit. si tamen et haec aliqua differentia signanda sunt,
in M. Ciceronis monimentis invenitur unguenta gratiora
quae terram quam quae crocum sapiant, quando etiam
corruptissimo in genere magis tamen iuvat quaedam ipsius
vitii severitas. sed quosdam crassitudo maxime delectat
spissum appellantes, linique iam, non solum perfundi,
22 gaudent. vidimus etiam vestigia pedum tingui, quod monstrasse M. Othonem Neroni principi ferebant, quaeso ut
qualiter sentiretur iuvaretque ab ea parte corporis? nec
non aliquem e privatis audimus iussisse spargi parietes
balnearum unguento atque Gaium principem solia temperari ac, ne principale videatur hoc bonum, et postea quen-
23 dam e servis Neronis. maxime tamen mirum est hanc
gratiam penetrasse et in castra. aquilae certe ac signa,
pulverulenta illa et cuspidibus horrida, unguuntur festis
diebus, utinamque dicere possemus quis primus instituisset!
ita est nimirum, hac mercede corruptae orbem terrarum
devicere aquilae. ista patrocinia quaerimus vitiis, ut per
hoc ius sub casside unguenta sumantur.

24 (5) Quando id primum ad Romanos penetraverit non
facile dixerim. certum est Antiocho rege Asiaque devictis,
urbis anno DLXV, P. Licinium Crassum L. Iulium Caesarem censores edixisse ne quis venderet unguenta ex-
25 otica. sic enim appellavere. at Hercules iam quidam etiam
in potus addunt, tantique est amaritudo ut odore prodigo

---

1 agentis **M**. -tes *r Gel.* -tem *edd. ante Gel.* | quadringenos **MR**(**D**?) *ed. Gel. Sill.* quadrag- **ad** *edd. ante Gel. Hard.* 3 sentit **MD**²**d***v*. sent **R**. setit **D**¹. fecit **a**. | si tamen **MRDa**. sed tamen *edd. ante Bas.* sed **d**(?) *ed. Bas.* | sint **R**. *dist. Ianus.* 5 quae **MRD**². esse quae *v*. ti **D**¹**a**. in **d**. 8 spissum **MRD**² *codd. Gel.* is (si **D**¹) ipsum *r*. id ipsum *edd. ante Gel.* | linique *rv*. neque **M**. | perfundi **MR**. -di unguentis *rv*. 12 e **M**. et *r*. ex *v*. | audimus **MR**. -iuimus *rv*. 17 cuspidibus **MR**. custodibus *r Hard.* -diis *edd. ante Hard.* | iunguntur **d**. inung- *v*.

25 se dixisse **ad**. reticuisse **M**. vetuisse *Madvigius adv. crit. II p. 527.* 27 ut odore **M***rv*. *an potius* modo (= dummodo) odore?

fruatur ex utraque parte corpus. L. Plotium, L. Planci
bis consulis censorisque fratrem, proscriptum a triumviris
in Salurnitana latebra unguenti odore proditum constat,
quo dedecore tota absoluta proscriptio est. quis enim
non merito iudicet perisse tales?

(6) Cetero terrarum omnium Aegyptus accommo- 26
datissima unguentis, ab ea Campania est copia rosae.
4. Iudaea vero incluta est vel magis palmis, quarum na-
tura nunc dicetur. sunt quidem et in Europa vulgoque
Italia, sed steriles. ferunt in maritimis Hispaniae fructum,
verum inmitem, dulcem in Africa, sed statim evanescentem.
contra in oriente ex iis vina gentiumque aliquis panis, 27
plurimis vero etiam quadrupedum cibus. quamobrem iure
dicentur externae. nulla est in Italia sponte genita, nec
in alia parte terrarum nisi in calida, frugifera vero nus-
quam nisi in fervida.

(7) Gignitur levi sabulosaque terra, maiore in parte 28
et nitrosa. gaudet riguis totoque anno bibere, cum amet
sitientia. fimo quidam etiam laedi putant, Assyriorum
pars aliqua, si non rivis misceat. genera earum plura,
et prima fruticem non excedentia, sterilem hunc, aliubi
et ipsum fertilem, brevisque rami. orbe foliorum tectori
vicem hic parietibus plerisque in locis praestat contra
aspergines. est et procerioribus silva, arbore ex ipsa 29
foliorum aculeo fruticante circa totas pectinatim. quas
silvestres intellegi necesse est, incerta tamen libidine etiam
mitioribus se miscent. reliquae teretes atque procerae,
densis gradatisque corticum pollicibus aut orbibus faciles

---

1 fruatur **M**. -antur *rv*. | corpus **M**. -poris *rv*. | policium **Dad**. 5 indices **D**[1]**a**. | perisset (-ii- **a**) **D**[1]**ad**. 10 fuerunt **R**. ut **M**. 12 *dist. edd. ante Hard.* 14 sponte — 15 alia **MD**[2]*v*. sponte et ratio **R**. *om. r*. 18 *dist. ego*. 19 sitientia *ego cum cod. Dal.* -ti a **MR**. anno sitienti a *rv*. 20 misceatur **d***v*. 21 fruticem *v*. -ce **M***r*. 22 breuisque **M**. -uemque **R** *edd. ante Gel.* -uesque *r*. | ramorum **d** *Gel.* -mis *edd. ante Gel.* | *dist. Ianus.* | orbem **R**. obre **Da**. obiri umbra *edd. ante Gel.* | foliorum *Ianus edd. ante Gel.* f. oliorum **a**. foliosum **M***r* *Gel.* 24 est et **MR**. est *r*. sunt e *edd. ante Gel.* *om. edd. Gel.* | siluae **ad** *edd. ante Gel.* 28 ut orbibus *v*. auctoribus **Dad**[1].

ad scandendum orientis se populis praebent vitilem sibi arborique indutis circulum mira pernicitate cum homine
30 subeuntem. coma omnis in cacumine et pomum est, non inter folia hoc, ut in ceteris, sed suis inter ramos palmitibus racemosum, utraque natura uvae atque pomi. folia cultrato mucrone lateribus in sese bifida tabellas primum demonstravere geminas, nunc ad funes vitiliumque nexus
31 et capitum levia umbracula finduntur. arboribus, immo potius omnibus quae terra gignat herbisque etiam utrumque esse sexum diligentissimi naturae tradunt, quod in plenum satis sit dixisse hoc in loco, nullis tamen arboribus manifestius. mas palmite floret, femina citra florem germinat tantum spicae modo. utrisque autem prima nascitur pomi caro, postea lignum intus, hoc est semen eius. argumentum, quod parvae sine hoc reperiuntur in
32 eodem palmite. est autem oblongum, non ut olivis orbiculatum, praeterea caesum a dorso pulvinata fissura et in alvo media plerisque umbilicatum. inde primum spargitur radix. seritur autem pronum et bina iuxta composita semina superque totidem; quoniam infirma e singulis planta
33 est, quaternae coalescunt. multis candidisque lignum hoc a carnibus discernitur tunicis, aliis corpori adhaerentibus, laxeque distans tantum cacuminis filo adhaeret. caro maturescit anno. quibusdam tamen in locis, ut in Cypro, quamquam ad maturitatem non perveniat, grato sapore dulcis est. folium ibi latius, fructus quam reliquis rotundior nec ut devoretur corpus, verum ut exspuatur suco
34 modo expresso. et in Arabia languide dulces traduntur esse palmae, quamquam Iuba apud Scenitas Arabas prae-

---

1 populi praebenti **Dad**. | utilem **MRa**. 2 arborem quae (que **d**) **Dad**. | indutis **MDd** *Hard.* -uctis **a**. -ucitis **R**. -uniis *edd. ante Hard.* 6 in sese bifida tabellas **M**. -datas bellas **D**. -datis bellas **a** *edd. ante Hard.* -la **d** *Hard.* ereb; fidata bellas **R**. 7 gemmas *edd. ante Hard.* 9 gignit **Dad** *edd. ante Gel.* 10 quod **MRdv**. hoc *r*. 12 palmite **M**. in pa- *rv*. *cfr. Felsius p. 55.* 13 spinae **D**^{1}**ad** *edd. ante Hard.* | utriusque **Da**. 18 unde **Dadv**. 20 infirma e *ego*. -mae **MDa**. -me **R**. -ma **dv**. 21 quae ternae qualescunt **M**. 23 filo **MD**^{2}**v**. filio *r*. 26.27 iucundior **M**. 29 scenitas **Dadv**. aen- **M**. en- **R**.

fert omnibus saporibus quam vocant dablan. cetero sine maribus non gignere feminas sponte edito nemore confirmant, circaque singulos plures nutare in eum pronas blandioribus comis. illum erectis hispidum adflatu visu- 35 que ipso et pulvere etiam reliquas maritare, huius arbore excisa viduvio post sterilescere feminas. adeoque est veneris intellectus ut coitus etiam excogitatus sit ab homine e maribus flore ac lanugine, interim vero tantum pulvere insperso feminis.

(8) Seruntur autem palmae et trunco duum cubi- 36 torum longitudine, a cerebro ipso arboris fissuris diviso atque defosso. et ab radice avulsae vitalis est satus et ramorum tenerrimis. in Assyria ipsa quoque arbor strata in solo umido tota radicatur, sed in frutices, non in arborem. ergo plantaria instituunt anniculasque transferunt 37 et iterum bimas. gaudent enim mutatione sedis, verna alibi, in Assyria autem circa canis ortus. nec ferro attingunt ibi novellas, sed religant comas ut in altitudinem exeant. robustas deputant crassitudinis gratia, semipedales ramorum truncos relinquentes, qui decisi alibi necant matrem. diximus salsum ab his solum diligi. ergo, ubi 38 non est tale, salem aspergunt, non radicibus, sed longius 28 paulo. quaedam in Syria et Aegypto in binos se dividunt truncos, in Creta et in ternos, quaedamque et quinos. ferunt statim in trimatu in Cypro, ver*um* Syriae, Aegypto quadrimae, aliae quinquennes, altitudine hominis, nullo intus pomi ligno quamdiu sunt novellae, ob id spadonum accepto nomine.

(9) Genera earum multa. sterilibus ad materias ope- 39

---

3 nutare **MR***v*. naturae *r*. 6 viduvio *coni. Sill.* uidi uui o **R**. biduuio **D**. -duo **ad**^{2} (o *in ras.*) uid.. **M**. viduas *v*. 10 truncū erat **R**. 12 defosso **MR***v*. -fesso **D**^{1}**ad**. -fisso **D**^{2}. 14 umida **D**. hu- **a**. 16 binas **Da**. hubimas **R**. 16. 17 sedis verna alibi *v*. sedis (senis **R**) uerna alibi (-be **D**^{1}. sabile **a**) **RD**^{1}**a**. sed his uerna salibe **d**. sed hiberna niue **M**. uenerbili **D**^{2}. 19 robusta **Dad**. 23 in aegypto **Rd**. 24 et in quinos **a***v*. 25 ferunt **Dad***v*. *om.* **M**. q;dam ferunt **R**. | *dist. ego coll. Theophr. h. pl. II 6, 7.* | verum *ego. cfr.* *§ 97.* uero **M***rv*. | syriae (*dativus sc.* sunt) **M**. -ia *rv*. | *dist. ego.* 29 genera — § 42 ex huius (*p. 322, 23*) *om.* **R**.

rumque lautiora utitur Assyria et tota Persis. sunt et caeduae palmarum quoque silvae, rursus germinantes ab radice succisae. dulcis medulla earum in cacumine, quod cerebrum appellant, exemptaque vivunt, quod non aliae. vocantur autem chamaeropes, folio latiore ac molli ad vitilia utilissimae, copiosae in Creta, sed magis in Sicilia.
40 e palmis prunae vivaces ignisque lentus. fructiferarum aliis brevius lignum in pomo, aliis longius, his mollius, illis durius, quibusdam osseum, limarum dente contra fascinantes religione politum. aliud pluribus vestitum paucioribusve tunicis, aliud crassioribus tenuioribusve. ita fiunt undequinquaginta genera, si quis omnium persequi velit nomina etiam barbara vinorumque ex iis differentias.
41 clarissimae omnium, quas regias appellavere ob honorem, quoniam regibus tantum Persidis servabantur, Babylone natae uno in hortó Bagou. ita vocant spadones, qui apud eos etiam regnavere. hortus ille numquam nisi dominantis
42 in aula fuit. at in meridiano orbe praecipuam optinent nobilitatem syagri proximamque margarides. hae breves, candidae, rotundae, acinis quam balanis similiores, quare et nomen a margaritis accepere. una earum arbor in Chora esse traditur, una et syagrorum, mirumque de ea accipimus, cum phoenice ave, quae putatur ex huius palmae argumento nomen accepisse, intermori ac renasci ex
43 se ipsa, eratque, cum proderem, fertilis. pomum ipsum grande, durum, horridum et a ceteris generibus distans sapore quodam ferinae in apris evidentissimo, quae causa nominis. quarta auctoritas sandalidum a similitudine ap-

---

5 chamaerhopes **M**. -meropes *r Dal.* -maerepes *edd. ante Barb. Hard.* 6 utilissimae **M**. -mo *rv.* 9 limarum *Detl.* lym- **M**. limatumque **Da** *edd. ante Barb.* lunatumque **d** *Barb.* 13 differentia **M**. 14 ob honorem **a**. ad ho- **M**. ab -re **D** *ed. Gel.* ab -ribus *edd. ante Gel.* 15 seruabantur **M**. -arentur *rv.* 20 rotundae *om.* **M**. 24 .nter mori **M**. inter mon **R**. ite rmori **D**[1]. iterum mori *r edd. ante Gel. Hard.* emori *ed. Gel.* 27 quodam **M**. quidam **R**. qm̄ **Dd**. quem **a**. ferino quem *v.* | ferinae **M**[2]**R**. -ne **a**(**D**?). fertinae **M**[1]. ferme **dT***v.* | in apris nouimus **T***v.* | euidentissimo quae **M**(**D**?). seuent- **a**. euent- **d**. uidentissimeque **R**. evid- *v.*

pellatarum. iam in Aethiopiae fine quinque harum qui
plurimas arbores tradunt, non raritate magis quam sua-
vitate mirabiles. ab his caryotae maxime celebrantur, et 44
cibo quidem, sed et suco uberrimae; ex quibus praecipua
vina orienti, iniqua capiti, unde pomo nomen. sed ut
copia ibi atque fertilitas, ita nobilitas in Iudaea, nec in
tota, sed Hiericunte maxime, quamquam laudata et Ar-
chelaide et Phaselide atque Liviade, gentis eiusdem con-
vallibus. dos iis praecipua suco pingui lactentibus quo-
damque vini sapore in melle praedulci. sicciores ex hoc 45
genere nicolai, sed amplitudinis praecipuae, quaterni cubi-
torum longitudinem efficiunt. minus speciosae, sed sapore
caryotarum sorores et ob hoc adelphides dictae proximam
suavitatem habent, non tamen eandem. tertium ex his
genus patetae. nimio liquore abundant rumpitque se pomi
ipsius, etiam in sua matre, ebrietas, calcatis similis. suum 46
genus e sicciore turba dactylis, praelonga gracilitate cur-
vatis interim. [nam] quos ex his honori deorum damus
chydaeos appellavit Iudaea, gens contumelia numinum in-
signis. in totum arentes Thebaidi atque Arabiae macro- 47
que corpore exiles, et adsiduo vapore torrente crustam
verius quam cutem obducunt. in ipsa quidem Aethiopia
friatur haec — tanta est siccitas — et farinae modo
spissatur in panem. gignitur autem in frutice ramis cubi-
talibus, folio latiore, pomo rotundo, sed maiore quam mali
amplitudine, coecas vocant. triennio maturescunt, semper-
que frutici pomum est subnascente alio. Thebaidis fructus 48

1. 2 qui plurimas **MR**(**D**?). qui *om.* **ad**. nec plurimas *edd. ante Barb.* nec plures *Barb.* 3 cariotae **MR**. 7 laudatae **d***v*. 11 quaternū **M**. 13 cariotarum **MR**. 15 *dist. ego nov. luc. p. 54.* | patetae nimio **Md**(**D**?) *Hard.* patet aenimi ob **a**. pari & eni mio **R**. patet et nimio *edd. vett.* pateton nimio *Barb.* | abundant **MR**. -at *rv*. 17 dactylis **MR** *ed. Gel.* iacens dactilis **D**[2] *edd. ante Gel.* (*sed* -yl-). iaces **D**[1]. iacens **a**(**d**?). iunceis *Hard.* 18 in terram *edd. ante Gel. Brot.* | *uncos ego posui: cfr. luc. p. 121.* | quas **Rd** *Brot.* 20 in totum arentes thebaidi in totū marentes **R**. thebaidi in totum arentes **M**. in to- ar- thebaidę **ad**(**D**?). -des *edd. ante Hard.* -dis *Hard.* | Arabicae *edd. ante Hard.* 21 torrente **MR**. -tes **Dad***v*.

extemplo in cados conditur cum sui ardoris anima. ni
ita fiat, celeriter exspirat marcescitque non retostus furnis.
e reliquo genere plebeiae videntur Syriae et quas trage-
mata appellant. nam in alia parte Phoenices Ciliciaeque
populari etiam nomine a nobis appellantur balani. eorum
49 quoque plura genera. differunt figura rotunditatis aut
proceritatis, differunt et colore, nigriores ac rubentes. nec
pauciores fico traduntur colores, maxime tamen placent
candidi. distant et magnitudine, prout multi cubitum
effecere, quidam sunt non ampliores faba. servantur hi
demum qui nascuntur in salsis atque sabulosis, ut in Iu-
daea atque Cyrenaica Africa, non item in Aegypto, Cypro,
Syria, Seleucia Assyriae, quamobrem sues et reliqua ani-
50 malia ex iis saginantur. vitiati aut vetusti eius pomi
signum est decidisse candidam verrucam qua racemo ad-
haeserint. Alexandri milites palmis viridibus strangulati
sunt. in Gedrosis id factum est pomi genere, alibi copia
evenit. est enim tanta suavitas musteis ut finis mandendi
non nisi periculo fiat.
51 5. (10) Syria praeter hanc peculiares habet arbores:
in nucum genere pistacia nota. prodesse adversus ser-
pentium morsus traduntur et potu et cibo. in ficorum
autem caricas et minores eiusdem generis quas cottana
vocant, item pruna in Damasco monte nata et myxas,
utramque iam familiarem Italiae. e myxis in Aegypto et
vina fiunt.
52 (11) Iunipiris similem habet Phoenice cedrum mino-

---

1 anima ni **MR** *ed. Gel.* -mam ni *edd. ante Gel.* animi **D**^{1}**ad**. -ma **D**^{2}. 2 fiet **Dad**. 3 syriae **M**. *om.* **R**. -ri *rv.* | et quas **R**(**D**?). ...uas **M**. et s **ad**. hoc et Iuba *edd. ante Gel.* et Iuba *ed. Gel.* 12 Africae *Felsius p. 46.* 13 syria **MR** *edd. ante Gel.* -riae *r.* Syria et *ed. Gel.* | seleucia assyriae **ad** *ed. Gel.* seleucias assiriae seleucias assyriae **D**^{1}. seleucia assyria **MRD**^{2} *edd. ante Gel.* 15 decidisse **M** *edd. ante Hard.* ceci- *r Hard.*

17 copiae **D**^{2}**d**. 18 euenit **MR***v*. -nient **Da**. ///uenient **d**. | musteis ut **MRD**^{2}**d** (*in ras.*). monstrei sunt **D**^{1}. -ri sunt **a**. 21 bistacia **MR**. 23 eiusdem **MR**. eius **ad**(**D**?)*v*. | quas **MD**^{2}. quos **R**. quat **D**^{1}**a**. quae **d***v*. 24 myxas **M**. -xa **R***v*. mixsas **D**^{2}. missa *r.* 25 utrumque **M**. uirramque **R**. 27 iunipiris **M**. -ri **R**. -peri *rv.* *cfr. nov. luc. p. 26.* | simile **M**.

rem. duo eius genera, Lycia et Phoenicia, differunt folio.
nam quae durum, acutum, spinosum habet oxycedros vo-
catur, ramosa et nodis infesta altera odore praestans.
fructum ferunt myrti magnitudine, dulcem sapore. et 53
maioris cedri duo genera. quae floret fructum non fert,
fructifera non floret, et in ea antecedentem fructum oc-
cupat novus. semen eius cupresso simile. quidam cedre-
laten vocant. ex hac resina laudatissima. materiae vero
ipsi aeternitas, itaque et simulacra deorum ex ea facti-
taverunt. cedrinus est Romae in delubro Apollo Sosianus
Seleucia advectus. cedro similis in Arcadia est arbor, in
Phrygia frutex vocatur cedris.

6. (12) Syria et terebinthum habet. ex iis mascula 54
est sine fructu, feminarum duo genera. alteri fructus
rubet lentis magnitudine, alteri pallidus · cum vite matu-
rescit, non grandior faba, odore iucundus, tactu resinosus.
circa Iden Troadis et in Macedonia brevis arbor haec
atque fruticosa, in Damasco Syriae magna. materies ei
admodum lenta ac fidelis ad vetustatem, nigri splendoris,
flos racemosus olivae modo, sed rubens, folia densa. fert
et folliculos emittentes quaedam animalia ceu culices len-
toremque resinosum qui et ex cortice erumpit.

(13) Et rhus Syriae mascula fert sterili femina, folio 55
ulmi paulo longiore et piloso, foliorum semper inter se
contrariis pediculis, gracili brevique ramo. pelles candidae
conficiuntur iis. semen lenti simile cum uva rubescit,
quod vocatur r*hu*s, medicamentis necessarium.

---

om. R. -litudine *edd. vett.* p. 324, 27 habet MR. -ent *rv.* | phoenice MR. -ces et *v.* -cum ad. poenicum D.
1 differunt—4 fructum *om.* R. 2 spinosum acutum M, *sed cfr. Theophr. h. pl. III 12, 3.* 5 flores M. 7 eius MR*v*. est a[1]. anno est D[1]. -no eius D[2]a[2]. anno//// d. 9. 10 facti ita uerunt D[1]. -ti durauerunt D[2]. 12 cedris M. -rys R *Sill. om. rv. cfr. nov. luc. p. 38.* 13. 14 mascula est R*v*. -lae Dad. -lus M. 16 iucundus MR. -dior *rv.* 18 ei MDa*v*. rei R. eius d. 22 et ex MD[2] *edd. ante Gel.* ex Rd *Brot.* et *r edd. Gel.* 23 hrus a. rus R. | *an potius* mascula sterili fert? *cfr. supra v. 13 et Theophr. h. pl. III 18, 5.* 25 contrari M. | pedeculis R. peduculi M. | gracili *om.* R. 26 lentis MR.
27 rhus *v* (D?). ros MRa. os d.

56 7. (14) Et Aegypto multa genera quae non aliubi, ante omnia ficus ob id Aegyptia cognominata. arbor moro similis folio, magnitudine, aspectu, pomum fert non ramis sed caudice ipso, idque ficus est praedulcis sine granis interioribus, perquam fecundo proventu, scalpendo tantum
57 ferreis unguibus, aliter non maturescit. sed cum hoc factum est, quarto die demetitur alio subnascente, septeno ita numerosa partu per singulas aestates, multo lacte abundante. subnascitur, etiamsi non scalpatur, fetus quater aestate prioremque expellit inmaturum. materies proprii generis inter utilissimas. caesa statim stagnis mergitur — hoc est eius siccari — et primo sidit, postea fluitare incipit, certoque eam sugit alienus umor qui aliam omnem rigat. cum innatare coeperit, tempestivae habet signum.
58 (15) Huic similis quadamtenus quae vocatur Cypria ficus in Creta. nam et ipsa caudice ipso fert pomum et ramis, cum in crassitudinem adolevere, sed haec germen emittit sine ullis foliis radici simile. caudex arboris similis populo, folium ulmo. fructus quaternos fundit, totiens et germinat. sed grossus eius non maturescit nisi incisura emisso lacte. suavitas et interiora fici, magnitudo sorbi.
59 8. (16) Similis et quam Iones cerauniam vocant, trunco et ipsa fertilis. sed pomum *in* siliqua. ob id quidam Aegyptiam ficum dixere errore manifesto. non enim in Aegypto nascitur, sed in Syria Ioniaque et circa Cnidum atque in Rhodo, semper comantibus foliis, flore candido cum vehementia odoris, plantigera imis partibus et ideo superficie flavescens, sucum auferente subole.

---

4 caudice fert **M**. | ipso idque **MR**. idque ipse (-so **D**^{2}) *r*. ipso idque ipsum *v*. 8 aestates **M***v*(**D**?). aet- *r*. | ita multo **M**. 12 eius **M***rv*. ei *coni. Dal.* 13 umor quali **M**. 14 coepit **Da**. 15 hoc **M**. 16 et ipsa **M**. et illa **R***v*. in illa *r*. *cfr. nov. luc. p. 37. an* ut illa? 18 radicis **M**. -ce **ad**^{1}. 18. 19 similes **M**. 22 sorui **M**. *cfr. XV 61.* 23 ceroniam *Pint. e Theophr. h. pl. IV 2, 4.* 24 sed *om.* **MR**. | in siliqua *Pint.* siliqua **MR** *Detl.* -ae *rv*. 27 gnidum **M***dv*. cersannium **R**. 29 flauescent **M**. *an* flaccescens? *cfr. Theophr. l. l.* ἄνωθεν δ' ὑποξηραινόμενον. *cfr. XV 121.*

pomo antecedentis anni circa canis ortus detracto statim alterum parit, postea floret per arcturum, hieme fetus eius nutriente.

9. (17) Aegyptus et perseam arborem sui generis 60
habet, similem piro, folia retinentem. fertilitas adsidua eius, subnascente crastino fructu, maturitas etesiarum adflatu. pomum longius piro, inclusum amygdalae putamine et corio, colore herbido, sed ubi nux illi, huic prunum differens brevitate ac mollitia et, quamvis blandiatur praedulcis suavitas, innocuum. materies bonitate, firmitudine, 61
nigritia quoque nihil differens a loto. simulacra et ex ea factitavere. non eadem gratia, quamquam fideli materie, *est* arbor quam balanum appellavimus, magna ex parte 48
contorta. navalis itaque tantum est.

(18) At e diverso cuci in magno honore, palmae simi- 62
lis, quando et eius foliis utuntur ad textilia. differt quod in bracchia ramorum spargitur. pomo magnitudo quae manum inpleat, colos fulvus, commendabili suco ex austero dulci. lignum intus grande firmaeque duritiae, ex quo velares detornant anulos. in eo nucleus dulcis, dum recens est; siccatus durescit ad infinitum ut mandi non possit nisi pluribus diebus maceratus. materies crispioris elegantiae et ob id Persis gratissima.

(19) Nec minus spina celebratur in eadem gente dum- 63
taxat nigra, quoniam incorrupta etiam in aquis durat, ob id utilissima navium costis. candidae facile putrescunt. aculei spinarum et in foliis, semen in siliquis, quo coria perficiunt gallae vice. flos et coronis iucundus et medicamentis utilis. manat et cummis ex ea. sed praecipua

---

1 statim placuit **D**^{1}**a**. 2 floret **MR**. -re *r*. -rem *v*. | per acturum **M**. peract- **Dd**. 4 perseam *Pint. e Theophr. h. pl. IV 2, 5 et Diosc. I 187. cfr. p. 328, 2.* persitam **M**. -icam *rv*. 6 eius **MD**^{1}**ad***v*. et *et* eis **R** (*in quo iterata sunt* fertilitas —subnascente). ei **D**^{2}. | crasso **M**. 7 incisum **M**. 13 est arbor *Pint. cfr. Theophr. h. pl. IV 2, 6.* ex arbore **M***rv*. 14 contortae **MR**. *an* est arbori—contortae? 18 commendabili **R**. -lis **M***rv*. 22 nisi **R***v*. nisi si **M**. *om. r*. 24 syria spina **R** *edd. ante Barb.* 26 candidae *Sill.* -de **RT**. -da **M***rv*. | putrescit **d**(?)*v*. 29 utilis si manat **MR**. *an* utilissimus manat?

utilitas, quod caesa anno tertio resurgit. circa Thebas
haec, ubi et quercus et persea et oliva, CCC a Nilo sta-
64 diis, silvestri tractu et suis fontibus riguo. **10.** ibi et
prunus Aegyptia, non dissimilis spinae proxime dictae,
pomo mespili, maturescens bruma nec folia dimittens.
lignum in pomo grande, sed corpus ipsum natura et copia
messium instar incolis. purgatum enim tundunt servant-
65 que eius offas. silvestris fuit et circa Memphin regio tam
vastis arboribus ut terni non quirent circumplecti, unius
peculiari miraculo, nec pomum propter usumve aliquem,
sed eventum. facies est spinae, folia habet ceu pinnas.
quae tactis ab homine ramis cadunt protinus ac postea
renascuntur.
66 **11.** (20) Cummim optimam esse ex Aegyptia spina
convenit, vermiculatam, colore glauco, puram, sine cortice,
dentibus adhaerentem. pretium eius in libras X III. de-
terior ex amygdalis amaris et ceraso, pessima e prunis.
67 fit et in vitibus, infantium ulceribus aptissima, et aliquando
in olea dentium dolori, ulmo etiam in Coryco monte Cili-
ciae ac iunipiro ad nihil utiles, ex ulmi vero cummi et
culices ibi nascuntur. fit et e sarcocolla — ita vocatur
arbor et cummis — utilissima pictoribus ac medicis, si-
milis pollini turis, et ideo candida quam rufa melior.
pretium eius quod supra.
68 (21) Nondum palustria attingimus nec frutices amnium.
prius tamen quam digrediamur ab Aegypto, et papyri
natura dicetur, cum chartae usu maxime humanitas vitae
69 constet, certe memoria. et hanc Alexandri Magni victoria
repertam auctor est M. Varro, condita in Aegypto Alexan-
dria. antea non fuisse chartarum usum. in palmarum

---

2 persea **aT** *Pint.* -saea **D.** -sia **MR.** -sica **d***v*. 4 modis similis **D²**. | proximae **Ma.** | dicta **MDa.** 5 demittens **DT.** 6 et copia **M.** copiaque *rv.* 7 mespilum **D²**. | enim *om.* **M.** 8 fuit **MR** *edd. ante Hard. om. r Hard.* 10 usumue **R***v*. -um uel **M.** -um ut **D¹a.** -um **D²d.** 11 spumae **M.** 17 ex *om.* **M.** 18 fit et **RD²**. fit **M.** filis et **D¹**. folii et **a.** fuit et **d.** fluit et *v.* | in **M***r*. ex *v.* 21. 22 *dist. Felsius p. 48.* 25 attigimus **d**(?)*v*. 28 certe **M.** et certe **R.** *om. r.* et *v.* | alexandri magni *rv.* -drea nisi **M.**

foliis primo scriptitatum, dein quarundam arborum libris.
postea publica monumenta plumbeis voluminibus, mox et
privata linteis confici coepta aut ceris. pugillarium enim
usum fuisse etiam ante Troiana tempora invenimus apud
Homerum, illo vero prodente ne terram quidem ipsam,
quae nunc Aegyptus ...., intellegitur, cum in Sebennytico
et Saite eius nomo omnis charta nascatur, postea adag-
geratam Nilo, siquidem a Pharo insula, quae nunc Alexan- 70
driae ponte iungitur, noctis dieique velifico navigi cursu
terram afuisse prodidit. mox aemulatione circa biblio-
thecas regum Ptolemaei et Eumenis, supprimente chartas
Ptolemaeo idem Varro membranas Pergami tradit reper-
tas. postea promiscue repatuit usus rei qua constat in-
mortalitas hominum.

(22) Papyrum ergo nascitur in palustribus Aegypti 71
aut quiescentibus Nili aquis, ubi evagatae stagnant duo
cubita non excedente altitudine gurgitum, bracchiali radicis
obliquae crassitudine, triangulis lateribus, decem non am-
plius cubitorum longitudine in gracilitatem fastigatum,
thyrsi modo cacumen includens, nullo semine aut usu eius
alio quam floris ad deos coronandos. radicibus incolae 72
pro ligno utuntur, nec ignis tantum gratia, sed ad alia
quoque utensilia vasorum. ex ipso quidem papyro navigia
texunt et e libro vela tegetesque, nec non et vestem,
etiam stragula ac funes. mandunt quoque crudum de-
coctumque, sucum tantum devorantes. nascitur et in 73
Syria circa quem odoratus ille calamus lacum, neque aliis
usus est quam inde funibus rex Antigonus in navalibus
rebus, nondum sparto communicato. nuper et in Euphrate
nascens circa Babylonem papyrum intellectum est eundem

3 cedis **D**[1]**ad**[1]. scedis **d**[2]. schedis *codd. Barb.* 6 *lacunam ego indicavi.* appelletur intellegitur **R.** *an* qua nunc Aegyptus papyrum gignit, intellegitur? | Sebennytico *Barb.* -nnut- **M**[2]. -nniut- **M**[1]. -entnyt- **R**[2]. -antnyt- **R**[1]. -ninst- **Dd.** -ntiust- **a.** -nnist- *edd. ante Barb.* 7 et saite **R.** -tae **M.** ē altem **D**[1]. -ter **D**[2]. est altem **ad.** saltem *v.* | *an* at postea? 12 tradidit **Dad***v*. 13 repatuit **M.** pat- *rv.* 15 palustri a **M.** 17 radicis **Md***v*. -ces **a.** -ce *r.* 18 trianguli **R.** 19 longitudinem in **M.** 22 sed et alia **a.** sed ali **M.** 25 stragulam **R.**

usum habere chartae. et tamen adhuc malunt Parthi vestibus litteras intexere.

74 **12.** (23) Praeparatur ex eo charta diviso acu in praetenues, sed quam latissimas philyras. principatus medio, atque inde scissurae ordine. hieratica appellabatur antiquitus religiosis tantum voluminibus dicata, quae adulatione Augusti nomen accepit, sicut secunda Liviae a coniuge
75 eius. ita descendit hieratica in tertium nomen. proximum amphitheatricae datum fuerat a confecturae loco. excepit hanc Romae Fanni sagax officina, tenuatamque curiosa interpolatione principalem fecit e plebeia et nomen ei dedit. quae non esset ita recurata, in suo mansit
76 amphitheatrica. post hanc Saitica ab oppido ubi maxima fertilitas, ex vilioribus ramentis, propiorque etiamnum cortici Taeneotica a vicino loco, pondere iam haec, non bonitate, venalis. nam emporitica inutilis scribendo involucris chartarum segestriumque mercibus usum praebet, ideo a mercatoribus cognominata. post hanc papyrum est extremumque eius scirpo simile, ac ne funibus quidem nisi
77 in umore utile. texitur omnis madente tabula Nili aqua. turbidus liquor vim glutinis praebet. in rectum primo supina tabulae schida adlinitur longitudine papyri quae potuit esse, resegminibus utrimque amputatis, traversa postea crates peragit. premitur deinde praelis, et siccantur sole plagulae atque inter se iunguntur, proximarum

3 praeparatur **MDa**. -antur **R**(?)**d***v*. | chartae **d***v*. charet **a**. 5 *huc post* ordine *Url. chrest. p. 180 transposuit vv. § 77 extr.* proximarum — vicenae. *sed cfr. Felsius p. 48.* 6 adulatione **MR**(**D**?). ab ad- *edd. ante Hard.* ab///utione **d**. ablutione **a***Hard.* 9 amphitheatricae **ad**(**D**?)*v*. -atriticae **MR**. *sed cfr. § 78.* 11 sed nomen **M**. 13 amphitheatritica **MR**. 15 taeneotica **M**. taeni- *Barb.* teneotice **R**. -ca *edd. ante Barb.* Laen- **D**. Len- *r Hard.* 17 ideo a **D**^{2} *ed. Gel.* ideo **MR**. idea **D**^{1}**d**. et ideo a **a** *edd. ante Gel.* 18 mercib; **R**. 20 texitur **MR**. -uitur **ad**(**D**?). -untur *ed. Gel.* -unturque *edd. ante Gel.* | omnis **Md**(**D**?). -nibus **R**. -nes **a***v*. 21 uim *edd. ante Hard.* uim in **D**^{2}. um **MR**. in *r. om. Hard.* | in rectum **MR**. inrecum **a**(**D**?). uirecum **d**. cum *edd. ante Hard.* vicem *Hard.* 22 schida **M**. scid **R**. scheda **d** *ed. Bas.* sceda **a**(**D**?) *edd. ante Bas.* 23 resigminibus **Mad**. 24 pergit **R**^{1}. | deinde *rv.* ergo **M**.

semper bonitatis deminutione ad deterrimas. numquam
plures scapo quam vicenae.

(24) Magna in latitudine earum differentia: XIII digito- 78
rum optimis, duo detrahuntur hieraticae, Fanniana denos
habet, et uno minus amphitheatrica, pauciores Saitica, nec
malleo sufficit, nam emporiticae brevitas sex digitos non
excedit. praeterea spectatur in chartis tenuitas, densitas,
candor, levor. primatum mutavit Claudius Caesar. nimia 79
quippe Augustae tenuitas tolerandis non sufficiebat calamis;
ad hoc tramittens litteras liturae metum adferebat ex ad-
versis, et alias indecoro visu pertralucida. igitur e se-
cundo corio statumina facta sunt, e primo subtemina.
auxit et latitudinem, pedali mensura. erat et cubitalis 80
macrocollis, sed ratio deprehendit vitium unius schidae
revulsione plures infestante paginas. ob haec praelata
omnibus Claudia, Augustae in epistulis auctoritas relicta.
Liviana suam tenuit, cui nihil e prima erat, sed omnia e
secunda.

(25) Scabritia levigatur dente conchave, sed caducae 81
litterae fiunt. minus sorbet politura charta, magis splen-
det. rebellat saepe umor incuriose datus primo, malleo-
que deprehenditur aut etiam odore, cum fuit indiligentior.
deprehenditur et lentigo oculis, sed inserta mediis glutina-
mentis taenea fungo papyri bibula vix nisi littera fundente
se. tantum inest fraudis. alius igitur iterum texendis labor.

(26) Glutinum vulgare e pollinis flore temperatur fer-
vente aqua, minimo aceti aspersu, nam fabrile cummisque 82

---

2 scabo **B**. scapos **M**. 4 hieratica et **M**[2]. 5 ampiteatrica **M**. amphitheatritica **B**. 6 malleo *v*. mallio **MB**. malio **D**[1]. in alio **D**[2]**d**. alio **a**. | nam *ll.v. an* item*?* 7 spectatur **MB**. -antur *rv*. 8 liuor **M**. | mutuauit **Dad**. 10. 11 ex aduersis **MdT**. adv- *edd. ante Hard.* ex auersis *r Turn. Hard.* 11 e **M***Hard.* et **D**[2] *edd. ante Hard. om. r.* 12 et primo **a***Sill.* | subtemina **MBd**(**D***?*)*Brot.* sopt- **a**. subtegmine *edd. ante Hard.* -na *Hard.* 13 amplitudinem **M**. 14 macrocollis **M***r*. -colis *edd. ante Hard. cfr. Guilandini papyrus p. 187.* 17 e prima **MB** *edd. ante Hard.* prima *r*. -mae *Hard.* 17. 18 e secunda **M** *edd. ante Hard.* secunda *r*. -dae *Hard.* 22 aut — 23 deprehenditur *om.* **MB**. 22 aut **d***v*. aui **Da**. | fuerit **d***v*.

fragilia sunt. diligentior cura mollia panis fermentati colata aqua fervente. minimum hoc modo intergerivi, atque etiam Nili lenitas superatur. omne autem glutinum nec vetustius esse debet uno die nec recentius. postea malleo tenuatur et glutino percurritur, iterumque cons*t*ri*c*ta eru-
83 gatur atque extenditur malleo. ita sint longinqua monimenta. Tiberi Gaique Gracchorum manus apud Pomponium Secundum vatem civemque clarissimum vidi annos fere post ducentos. iam vero Ciceronis ac divi Augusti Vergilique saepenumero videmus.

84 **13.** (27) Ingentia exempla contra M. Varronis sententiam de chartis reperiuntur. namque Cassius Hemina, vetustissimus auctor annalium, quarto eorum libro prodidit Cn. Terentium scribam agrum suum in Ianiculo repastinantem effodisse arcam in qua Numa, qui Romae
85 regnavit, situs fuisset. in eadem libros eius repertos P. Cornelio L. filio Cethego, M. Baebio Q. filio *T*amphilo cos., ad quos a regno Numae colliguntur anni DXXXV. hos fuisse e charta — maiore etiamnum miraculo, quod infossi duraverunt, quapropter in re tanta ipsius Heminae
86 verba ponam: Mirabantur alii, quomodo illi libri durare possent, ille ita rationem reddebat: lapidem fuisse quadratum circiter in media arca evinctum candelis quoquoversus. in eo lapide insuper libros *III* sitos fuisse, propterea arbitra-

---

2 intergeriui **M**. -ge//iui **R**. -gerii **d** *Gel.* -ri **Da**. -rit *edd. ante Gel.* 3 nili **M** *edd. ante Hard.* l **R**. lini *r Hard.* | glutinum *om.* **M**. | nec *rv.* uel **M**. 5 constricta *v.* -scripta **M***r.* 7 *dist. Url. chrest. p. 182.* 9. 10 uergilique **MR**[1](**D**?). uirg- *rv.* 11 M. **MR**(**D**?). *om. rv.* 14 Gn. **M**. 15 offendisse **Dad***v.* 16 eodem **Dad**. 17 L. filio **D** *edd. ante Bas.* filio **R**. L. F. **ad**. P. **M**. | Tamphilo *Sigonius ad Liv. 40, 18, 1.* pamphilio **R**. -lo **M***rv.* 18 Numae *om.* **M**. 19 e **MR***v.* *om. r.* | quod **MR**. quod quod *r.* quod tot *v.* 19. 20 in fossa **M**. 20 durauerunt **d**. -rint **MD**. -rint (-unt *v*) annis **R**(?)**a***v.* *cfr. luc. p. 29.* 23 media arca **M** *edd. ante Barb. ed. Gel.* -ia -cae **R**. -ae cae *r.* -io arcte *codd. Barb.* 24 evinctum *Ianus.* euict- **M**. uinct- *rv.* | quoq. uersu **M**. 25 III (*an* VI?) sitos *ego.* III sepositos *Detl.* insitos **MR**. in se positos *r.* impositum *edd. vett.* -tos *ed. Verc.*

rier non computuisse. et libros citratos fuisse,
propterea arbitrarier tineas non tetigisse. in
his libris scripta*e* erant philosophiae Pythagori-
cae — eosque combustos a Q. Petilio praetore, quia
philosophiae scriptae essent. hoc idem tradit Piso cen- 87
sorius primo commentariorum, sed libros septem iuris
pontificii, totidem Pythagoricos fuisse; Tuditanus tertio
decimo Numae decretorum fuisse. ipse Varro humana-
rum antiquitatum VII, Antias secundo libros fuisse XII
pontificales Latinos, totidem Graecos praecepta philosophiae
continentes; idem tertio et SC. ponit quo comburi eos
placuerit. inter omnes vero convenit Sibyllam ad Tar- 88
quinium Superbum tres libros attulisse, ex quibus sint
duo cremati ab ipsa, tertius cum Capitolio Sullanis tem-
poribus. praeterea Mucianus ter cos. prodidit nuper
se legisse, cum praesideret Lyciae, Sarpedonis ab Troia
scriptam in quodam templo epistulae chartam, quod eo
magis miror, si etiamnum Homero condente Aegyptus non
erat. aut cur, si iam hic erat usus, in plumbeis linteis-
que voluminibus scriptitatum constet, curve Homerus in
illa ipsa Lycia Bellerophonti codicillos datos, non epistulas,
tradiderit? sterilitatem sentit hoc quoque, factumque iam 89
Tiberio principe inopia chartae ut e senatu darentur arbitri
dispensandae; alias in tumultu vita erat.

---

1 conputruisse **D**^{2}*v*. potuisse **a**. *om.* **d**. 3 scriptae *Madvigius adv. crit. II p. 527.* -ta **M***rv*. 5 scriptae *Madvigius l. l.* -ta e **M**. -ta *rv*. | piso **MD**^{2}**d** *in ras. v*. physo **R**. ipso **D**^{1}. ipse **a**. 7 totidem **MDd** *edd. ante Bas.* -demque **R**(?)**a** *ed. Bas.* 7. 8 tertio decimo (-cumo **Da**?) **MDad***v*. XIIII **R**. 8 fuisse **M***r Hard.* libro XII fuisse *edd. ante Gel.* fuisse. Libros XII fuisse *edd. Gel.* 9 VII **MR**. VI **D** *edd. ante Gel.* V *edd. Gel.* sexto **ad** *Hard.* | secundo (II **M**) libros (-ro **M**) fuisse XII **MR**. secundos (duos *ed. Verc.*) libros fuisse ex his *r edd. ante Gel.* secundo duos *edd. Gel.* 11 tertio **MR** *edd. Gel.* tertios *r edd. vett.* tres *ed. Verc.* | et SC. *Url. vind. n. 224.* & S. C. **R**. et se **M**. *om. rv*. 13 sint **MRD**^{2}. in **D**^{1}. in his **a**. igni **d***v*. 15 *inde a v.* nuper *deficit cod.* **R**. 19 in plumbeis — 20 Homerus *del. Gel.* 19. 20 litterisque **M**. 20 curue **M**. cur et *r edd. ante Gel.* 21 illa ipsa **M**. *cfr. Cic. pro Mil. § 27.* ipsa illa *rv*. 23 arbitris **M**^{2}. 24 dispensandis **M**.

90 **14.** (28) Aethiopia Aegypto contermina insignes arbores non fere habet praeter liniferam, qualis Indorum at- 12, 38 sq. que Arabiae dicta est. propior tamen huic natura lanae maiorque folliculus granati modo mali, similesque et inter 36 sqq. se arbores ipsae. praeter hanc palmae, quales retulimus. insularum arbores ambitu Aethiopiae et nemora odorata 6, 198 sqq. in mentione earum dicta sunt.

91 **15.** (29) Atlans mons peculiari proditur silva, de qua 5, 14 diximus. confines ei Mauri, quibus plurima arbor citri et mensarum insania, quas feminae viris contra margaritas
92 regerunt. exstat hodie M. Ciceroni in illa paupertate et — quod magis mirum est — illo aevo empta HS $\overline{\text{D}}$. memoratur et Galli Asini HS $|\overline{\text{X}}|$. venumdatae sunt et duae ab Iuba rege pendentes, quarum alteri pretium fuit HS $|\overline{\text{XII}}|$, alteri paulo minus. interiit nuper incendio a Cethegis descendens HS $|\overline{\text{XIII}}|$ permutata, latifundii taxatione, si
93 quis praedia tanti mercari malit. magnitudo amplissimis adhuc fuit: uni commissae ex orbibus dimidiatis duobus a rege Mauretaniae Ptolemaeo quattuor pedes et semipedem per medium ambitum, crassitudine quadrantali — maiusque miraculum in ea est artis latente iunctura quam potuisset esse naturae —, solidae autem a Nomio Caesaris liberto cognomen trahent*i* tribus sicilicis infra quattuor
94 pedes totidemque infra pedem crassitudinis. qua in re non omittendum videtur Tiberio principi mensam quattuor pedes sextante et sicilico excedentem, tota vero crassitudine

2 liniferam qualis **M**. -ras quarum *r*. laniferas (lin- *edd. ante Bas.*) quarum natura in descriptione *v*. 3 arabia **D**. -ica **d**. | proprior **M**. 9 citri **M** *ed. Parm. Barb. Hard.* -ria **D**². -rei **a**. eitrei **D**¹**d**. cedri *edd. ante Hard.* 11 ciceroni **M**. -nis *rv*.
12 empta **M** *ed. Gel.* -tae *r*. | $\overline{\text{hs}}$ $\overline{\text{d}}$. **M**. his *r*. HS. X *ed. Gel.* libris XI (X *ed. Bas.*). Cum his (memorantur) *edd. ante Gel.* 13 galli asini **M**. -nii **d***v*. gallias in II **Da**. | $\overline{\text{hs}}$ $|\overline{\text{x}}|$ **M**. $\overline{\text{xi}}$ *r*. HS. XI *ed. Gel.* quae libris XI *edd. ante Gel.* 14 $\overline{\text{hs}}$ **MDa** *ed. Gel.* his **d**. libris *edd. ante Gel.* 15 $|\overline{\text{xii}}|$ **M**. $\overline{\text{xii}}$ *r Hard.* XV *edd. ante Hard.* 16 $\overline{\text{hs}}$ $|\overline{\text{xiiii}}|$ **M**. his XIIII *r*. HS (libris *edd. ante Gel.*) XIIII *v*. | taxationes **Dad**. 19 pedum **a***v*. | semipedem **M**. -dum *r*. -dis *v*. 20—22 *dist. ego*. 23 trahenti *Ianus*. -te **M***r*. -tis *v*. 24 pedem **M**. sede **Da**. sedem **d**. semipedem *v*.

sescunciali, operimento lamnae vestitam fuisse, cum tam opima Nomio liberto eius esset. tuber hoc est radicis, 95 maximeque laudatum quod sub terra totum fuerit, et rarius quam quae superne gignuntur etiam in ramis, proprieque quod tanti emitur arborum vitium est, quarum amplitudo ac radices aestimari possunt ex orbibus. sunt autem cupresso feminae atque etiamnum silvestri similes folio, odore, caudice. Ancorarius mons vocatur citerioris Mauretaniae qui laudatissimum dedit citrum, iam exhaustus.

(30) Mensis praecipua dos in venam crispis vel in 96 vertices parvos. illud oblongo evenit discursu ideoque tigrinum appellatur, hoc intorto, et ideo tales pantherinae vocantur. sunt et undatim crispae, maiore gratia si pavonum caudae oculos imitentur. magna ver*o* post has 97 gratia extra praedictas crispis densa veluti grani congerie, quas ob id a similitudine apiatas vocant. summa vero omnium in colore. hic maxime mulsi placet, vinis suis refulgens. post haec amplitudo est. iam toti caudices iuvant, pluresque in una. mensae vitia: lignum — ita 98 vocatur materiae surda et indigesta simplicitas aut platani foliorum modo digesta —, item ilignae venae similitudo vel coloris et, quibus maxime obnoxias fecere aestus ventique, rimae aut capillamenta rimas imitata; postea murena nigro transcurrens limite variisque corticum punctis ad-

---

2 opima *ed. Bas.* opti- **M***r*. | esset **Da d** *Hard.* *om.* **M**. esset, cuius materia erat *edd. ante Hard.* 4 superne **M**. superque **D a**. sup/// **d**. superne quaeque *v*. 7 *an* etiamnum magis? *cfr. Theophr. h. pl. V 3, 7.* 8 Ancorarius *Hard.* ancho- **M***r*. 9 laudatissimum **M**. *cfr. nov. luc. p. 53.* -mam *rv*. | citrum **D**[2] **a** *Hard.* -rium **M**. trum **D**[1] **d**. cedrum *edd. ante Hard.* 9. 10 exaustis **D**[2]. 14. 15 paonum **D**. pron- **M**. 15 vero *v*. uerum **M***r*. *cfr.* § *38.* 16 crispis **M** *ed. Bas.* -pi *r*. 17 a **M***v*. *om. r*. 18 uinis **M d**. *cfr. p. 336, 9.* uenis *rv*. 20 iuuant **M***v*. -at *r*. 20—22 *dist. edd. Gel.* 21 materiae **M**. -ia *rv*. 22 ilignae venae *ed. Gel.* -na uaene **D**[2]. ligna uae Nec **D**[1]. lignaue nec **a d**. ligna uero si **M**. 23 aestu **D a**. estu **d**. 25 corticum **M d** (**D**?) *edd. ante Hard.* coruum **a**. cornicum *Hard.*

prehensus papaverum *m*odo et in totum atro propior co-
los maculaeve discolores.
99 Virides terra condunt barbari et inlinunt cera, artifices
vero frumenti acervis inponunt septenis diebus totidem
intermissis, mirumque ponderi quantum ita detrahatur.
naufragia docuere nuper hanc quoque materiem siccatam
mari duritie incorrupta cospissari non ullo modo vehemen-
tius. nutriuntur optime splendescuntque manus siccae
fricatu a balineis maxime, nec vinis laeduntur ut *i*is
genitae.
100 **16.** Inter pauca nitidioris vitae instrumenta haec arbor
est, quapropter insistendum ei quoque paululum videtur.
nota etiam Homero fuit. th*y*on Graece vocatur, ab aliis
thya. hanc itaque inter odores uri tradidit in deliciis
Circae, quam deam volebat intellegi, magno errore eorum
qui odoramenta in eo vocabulo accipiunt, cum praesertim
eodem versu cedrum laricemque una tradat uri, quo mani-
101 festum est de arboribus tantum locutum. Theophrastus,
qui proximus a Magni Alexandri aetate scripsit haec circa
urbis Romae annum CCCCXXXX, magnam iam huic arbori
honorem tribuit, memoratas ex ea referens templorum
veterum contignationes quandamque inmortalitatem ma-
102 teriae in tectis contra vitia omnia incorruptae. radice
nihil crispius, nec aliunde pretiosiora opera. praecipuam
autem esse eam arborem circa Hammonis delubrum, nasci

---

1 modo *edd. ante Hard. cfr. VIII 195.* nodo **M***r* *Hard.* | proprior **M**. 2 maculae **M**. 4 *an* acervis bis (*vel* saepius septenis)*?* 6 materiem **M**. -iam *rv*. 7 cospissari **M**. spi- *rv*. | non ullo **d***v*. non nullo **M***r*. 8 manu sicca **a** *Gel.* 9 fricatu **M**. -tur **ad**. -gatur **D**. -catae *Gel.* | uinis **M**. binis *r*. a vinis *Gel.* ab accolis (*vel* a baculis) *edd. ante Gel.* 12 paululum **M**. paulum **ad**(**D***?*)*v*. 13 thyon Graece *Dal. e Macrob. 14, 3.* thron graece **M**. trogeche **d**. -echae **D**. -ethe **a**. -ete *edd. ante Gel.* θεῖον graece *ed. Gel.* | NIS (= alis) **M**. 14 tradidit **M**. tradit *rv*. 17 tradat uri *Salm.* -datur **M**. -datur in *r*. -dat in *v*. 19 proximus **M** *coni. Sill.* primus D^2**ad***v*. -mis D^1. | scripsit haec **M**. scribitq; **D**. -bit quae *rv*. 20 annum CCCCXXXX (-XL **ad**) *ll.* quadringentesimum quadragesimum gesta sunt annum *v*. 21 memoratas **M***v*. -ta *r*. 25 oraculum **dT**.

et in interiore Cyrenaicae parte. de mensis tamen tacuit, et alias nullius ante Ciceronianam vetustior memoria est, quo noviciae apparent.

(31) Alia est arbor eodem nomine, malum ferens ex- 103 secratum aliquis odore et amaritudine, aliis expetitum, domus etiam decorans, nec dicenda verbosius.

17. (32) Eadem Africa, qua vergit ad nos, insignem 104 arborem loton gignit, quam vocat celthim, et ipsam Italiae familiarem, sed terra mutatam. praecipua est circa Syrtes atque Nasamonas. magnitudo quae piro, quamquam Nepos Cornelius brevem tradit. incisurae folio crebriores, alioqui ilicis viderentur. differentiae plures, eaeque maxime fructibus fiunt. magnitudo huic fabae, color croci, 105 sed ante maturitatem alius atque alius, sicut uvis. nascitur densus in ramis myrti modo, non ut in Italia cerasi, tam dulcis ibi cibo ut nomen etiam genti terraeque dederit nimis hospitali advenarum oblivione patriae. ferunt ventris non sentire morbos qui eum mandant. melior sine in- 106 teriore nucleo, qui de altero genere osseus videtur. vinum quoque exprimitur illi simile mulso, quod ultra denos dies negat durare idem Nepos bacasque concisas cum alica ad cibos doliis condi. quin et exercitus pastos eo accipimus ultro citroque commeantes per Africam. ligno colos niger. ad tibiarum cantus expetitur. e radice cultellis capulos brevesque alios usus excogitant.

Haec ibi natura arboris. est autem eodem nomine 107 et herba et in Aegypto caulis in palustrium genere. recedentibus enim aquis Nili riguis provenit similis fabae caule foliisque densa congerie stipatis, brevioribus tantum gra-

---

1 in **M***v. om. r.* | interiore **M**. infe- *rv.* 3 quo **M**. quae *r Hard.* ex quo *edd. ante Hard.* 8 celthim **M**. -tim *rv.* | et **M***v. om. r.* 9 praecipua **Dad***v*. sed multa **M**. *an* praecipua et multa? *cfr. Theophr. h. pl. IV 3, 1* πλεῖστος καὶ κάλλιστος.
12 alioqui **Dd**. -in *edd. ante Hard.* aliqui **M**. qui **a**. quae (videntur) *Hard. cum Pint.* | plurimis **M**. 15 cerasi *v.* -sus D^2. -sis **M***r*. 18 morbos **M**D^2 *ed. Gel.* -bo **d**. -uo D^1. -bum **a** *edd. ante Gel. Hard.* 19 de **M**. in *rv.* *an* in deteriore? 22. 23 accepimus **a***v*. 27 et (herba) **Da**d^2*v*. *om.* d^1. hec M^1. haec M^2. 29. p. 338, 1 gracilioribusque **M**. -que cui **d***v*. -bus cui *r*.

cilioribusque. fructus in capite papaveri similis incisuris
108 omnique alio modo, intus grana ceu milium. incolae capita
in acervis putrefaciunt, mox separant lavando et siccata
tundunt eoque pane utuntur. mirum est quod praeter haec
traditur, sole occidente papavera ea comprimi et integi
foliis, ad ortum autem aperiri, donec maturescant flosque
109 qui est candidus decidat. **18.** hoc amplius in Euphrate
tradunt et caput ipsum et florem vespera mergi usque in
medias noctes, totumque abire in altum, ut ne demissa
quidem manu possit inveniri, reverti deinde paulatimque
subrigi et ad exortus solis emergere extra aquam ac
florem patefacere atque etiamnum insurgere, ut plane ab
110 aqua absit alte. radicem lotos habet mali cotonei magnitudine, opertam nigro cortice, qualis et castaneas tegit.
interius candidum corpus, gratum cibis et crudum, gratius decoctum sive aqua sive pruna. neque aliunde magis
quam purgamentis eius sues crassescunt.
111 **19.** (33) Cyrenaica regio loton suae postponit paliuro.
fruticosior haec fructuque magis rubens, cuius nucleus
non simul mandatur, iucundus per se ac suavior e vino,
quin et vina suco suo commendans. interior Africa ad
Garamantas usque et deserta palmarum magnitudine et
suavitate constat, nobilibus maxime circa delubrum Hammonis.
112 (34) sed circa Carthaginem Punicum malum cognomine sibi vindicat. aliqui granatum appellant. divisit et
in genera apyrenum vocando cui lignosus nucleus abesset.
candidior ei natura et blandiores acini minusque amaris
113 distincti membranis. alias structura eorum quaedam ut

---

3 in **M**d*v*. non **D**a. 9 totumque **M**d*v*. -tum **D**a. | demissa *ed. Gel. Pint.* dim- **M***r edd. ante Gel.* 10 inuenire **M**^{1}**D**^{1}. | reuerti **D**^{2}*Dal. in marg.* uerti **M***rv*. *cfr. Theophr. h. pl. IV 8, 10* ἐπανιέναι. 13 habet **M**d**T** *cod. Salmant.* haec habet *rv*. 15 et (ed **D**^{1}) crudum **MD**^{1}d**T**. *cfr. nov. luc. p. 67.* sed crudum a *edd. ante Barb.* sed crudo *Barb.* crudum sed **D**^{2}. 16 neque **M**. nec *rv*. 23 praestat *coni. Dal.* | nobilis *edd. ante Gel.* 26 apyrenum **M**d *Hard. cum Pint.* -rinon *edd. ante Hard.* apsrenum **D**^{1}a. atpirin- **D**^{2}. | abesset **MD**^{2}. -se *r*. abest. Sed *v*. 27 acini **M**. ///cini **D**^{1}. acidi **D**^{2}. in ci d. est incini a. sunt acini *v*. 28 alias **M** (**D**?). -ia *rv*. | structura d^2*v*. -ras **M**. strictura *r*. | eorum **M** *cod. Chiff.* **T***v*. earum *r*.

in favis communes nucleos habentium. horum quinque species: dulcia, acria, mixta, acida, vinosa. Samia et Aegyptia distinguntur erythrocomis et leucocomis. corticis maior usus ex acerbis ad perficienda coria. flos balaustium vocatur, et medicis idoneus et tinguendis vestibus, quarum color inde nomen accepit.

20. (35) In Asia et Graecia nascuntur frutices: epi- 114
cactis, quem alii embolinen vocant, parvis foliis quae pota contra venena prosunt sicut erices contra serpentes, **21.** et in quo nascitur granum Cnidium, quod aliqui linum vocant, fruticem vero thymelaean, alii chamelaean, alii pyros ach*n*en, aliqui cnestorem, alii cneorum. est similis oleastro, foliis angustioribus, cumminosis, si mordeantur, myrti magnitudine. semen colore et specie farris, ad medicinae tantum usum.

(36) Tragion fruticem sola Creta insula gignit, tere- 115
bintho similem et semine, quod contra sagittarum ictus efficacissimum tradunt. eadem et tragacanth*a*m spinae albae radice, multum praelatam apud Medos aut in Achaia nascenti. pretium eius in libras Ӿ III.

(37) Tragon et Asia fert sive scorpionem, veprem 116
sine foliis, racemis rubentibus, ad medicinae usum. myricen et Italia, quam tamaricen vocat, Achaia autem bryan silvestrem. insigne in ea quod sativa tantum fert gallae similem fructum. in Syria et Aegypto copiosa haec est cuius infelicia ligna appellamus, quae tamen feliciora sunt

---

1 *dist. ego cum edd. vett. punctum post* favis *posuit Barb.* | habenti **M**. *an* habentibus? *cfr. § 139 extr.* (invadentium) *et XIV 62* (studentium). | horum **M**. *om. rv.* 5 medicis **M***r*. -cinis *v*. 7. 8 epicactis **M***r edd. vett.* epipactis *Barb. e Diosc. IV 107.* 8 embolinen **M***r edd. vett.* elleborinen *Barb. e Diosc. l. l.* 12 achnen *Barb. e Diosc. IV 170, cfr. index libri.* achen **M***r edd. vett.* | cnestorem **M**d. dne- **D**a. ne- *edd. vett.* cnestron *Barb. e Diosc. l. l.* 14 semine a*v*. 17 sagittariorum **M**.
18 tragacantham *Ianus coll. indice libri.* -thum **M**. -then a*v*. -chantem **D**d. 19 praelatam **M** *edd. ante Hard.* -ta *r Hard.* | achaia **D**² *Barb. e Theophr. h. pl. IX 1, 3.* -alam **M**. cai **D**a¹d. caucaso a² *edd. ante Barb.* 22 racemis d*Barb. coll. XXVII 142 et Diosc. IV 51.* ramis **M***r edd. ante Barb.* | subentibus **D**. -euntibus a. 26 feliciora **M**. infel- *rv*.

117 Graecia. gignit enim arborem ostryn, quam et ostr*y*am vocant, solitariam circa saxa aquosa, similem fraxino cortice et ramis, folio piris, paulo tamen longioribus crassioribusque ac rugosis incisuris quae per tota discurrunt, semine hordeo simili et colore. materies est dura atque firma, qua in domum inlata difficiles partus fieri produnt mortesque miseras.

118 22. (38) Nec auspicatior in Lesbo insula arbor quae vocatur euonymos, non absimilis Punicae arbori, inter eam et laurum folii magnitudine, figura vero et mollitia Punicae, floris candidi *od*ore statim pestem denuntians. fert siliquas sesames, intus granum quadriangula figura, spissum, letale animalibus, nec non et folio eadem vis. succurrit aliquando praeceps alvi exinanitio.

119 (39) Alexander Cornelius arborem leonem appellavit ex qua facta esset Argo, similem robori viscum ferenti, quae neque aqua neque igni possit corrumpi, sicuti nec viscum, nulli alii cognitam, quod equidem sciam.

120 (40) Andrachlen omnes fere Graeci porcillacae nomine interpretantur, cum sit herba et andrachne vocetur unius litterae diversitate. cetero andrachle est silvestris arbor neque in planis nascens, similis unedoni, folio tantum minore et numquam decidente, cortice non scabro qui-

---

1 graecia **M**. -iae *rv*. *cfr. luc. p. 96 et Ianus ann. phil. a. 1866 p. 692.* | ostryn *Barb. e Theophr. h. pl. III 10, 3.* -rym **M**. -rim **d**. -rin *r edd. ante Barb.* | ostryam *Barb.* -ream **M** *edd. ante Barb.* -rean **D**. -riam **a**. -roam **d**. 3 piris **M**. -ri *Barb. e Theophr. l. l.* pilis *r edd. ante Barb.* 6 domo **M**. *an* domos?
9 euonymos **M** *edd. Gel.* enonymos (-nim- **d**) *r edd. vett.* ano- *vel* euo- *Barb.* 10 folia **M**. 11 floris **M**. -re *rv*. | candidi odore *ego nov. luc. p. 39.* candidior est **D**[1]**a** *edd. ante Gel.* -iore **M***r edd. Gel.* 12 sesames **M**. *cfr. luc. p. 32.* -mae (-mi *edd. ante Hard.*) similis *cod. Chiff. Hard.* sem similis *r*. | quadrangula **a**[2]*v*. 13 eadem **M***v*. in eodem *r*. 15 leonem **MD**. eo- *rv*. 16 robori (-re **M**) uiscum **M***v*. -ribuscum **D**. -ribuscon **a**. -rib; **d**. 16. 17 ferens **M**. 19 andrachlen *Sill.* (**D**?). *cfr. index libri.* -lem **M**. -aclen **d**. -aden **a**. -achnen *v*. | graeci **ad***v*. -cis **M**. grece **D**[2]. crece **D**[1]. *an* e Graecis? | porcillacae *Sill. coll. XX 210.* -cell- **M**. -cili- **Dd**. -ciliaee **a**[2]. -iae **a**[1]. portulacae *v*. 20 andrache **M**.

dem, sed qui circumgelatus videri possit, tam tristis aspectus est.

(41) Similis et coccygia folio, magnitudine minor. 121
proprietatem habet fructum amittendi lanugine — pappum vocant —, quod nulli alii arbori evenit. similis et apharce, bifera aeque quam andrachle. priorem fructum incipiente pubescere uva peragunt, alterum initio hiemis, quales eos non traditur.

(42) Et ferulam inter externas dixisse conveniat arbo- 122
rumque generi adscripsisse, quoniam quarundam naturae,
sicuti distinguemus, lignum omne corticis loco habent 16, 179
forinsecus, ligni autem loco fungosam intus medullam ut sabuci, quaedam vero inanitatem ut harundines. ferula 123
calidis nascitur locis atque trans maria, geniculatis nodata scapis. duo eius genera: nartheca Graeci vocant adsurgentem in altitudinem, nartheciam vero semper humilem. a genibus exeunt folia, maxima ut quaeque terrae proxima. cetera natura eadem quae anetho, et fructu simili. nulli fruticum levitas maior; ob id gestatu facilis baculorum usum senectuti praebet.

(43) Semen ferulae thapsiam quidam vocavere, de- 124
cepti quoniam ferula sine dubio est thapsia, sed sui generis, foliis feniculi, inani caule nec excedente baculi longitudinem. semen quale ferulae, radix candida. incisa lacte manat et contusa suco, nec corticem abdicant. omnia ea venena. quippe etiam fodientibus nocet, si minima aspiret aura: intumescunt corpora, faciemque invadunt ignes sacri.

---

1. 2 aspectu **Dad***v*. 3 coccygia **d** *Salm*. (**M** *in ind. libri*). *cfr. Theophr. h. pl. III 16, 6.* coggya **Ma**[1]. coggygya **Da**[2]. 5 arbori **Ma** *edd. ante Gel.* -rem **D**. -rum **d** *ed. Gel.* | apharce *Barb. e Theophr. h. pl. III 4, 4.* abphrace **M**. parche *r*. aparache *edd. ante Barb.* 11 sicuti **Md**(**D**?). sicut **a***v*. | distinguemus **M** *Barb.* -uimus *r edd. ante Barb. Hard.* | habent **M**. habent hoc est *rv*. 17 exeunt **M**. -ti **D**. -tia *rv*. 18 cetera **Ma**. -ro *rv*. | anetho **d***v*. *cfr. Theophr. h. pl. VI 2, 7.* -to **M***r*. | simili **M**. -lis *rv*. 21. 22 decepti **Md** *cum ras.* -ti ei *r*. -ti eo *v*. 22 thapsia, sed sui *v*. sed *om.* **M**. tapsia sed suis **D**[2]. tapsi///siduis **D**[1]. thapsi assidui **d**. tapsi assiduis **a**. 26 etiam *om.* **M**. 27 *dist. Ianus.*

125 ob id cerato prius inlinunt. quibusdam tamen morbis
auxiliari dicunt medici permixtam aliis, item alopeciis sug-
gillatisque ac liventibus, ceu vero remedia desint, ut sce-
lera *nova* tractent. sed ista praetexunt noxio instrumento,
tantumque inpudentiae est ut venenum artis esse per-
suadeant. thapsia in Africa vehementissima. quidam cau-
lem incidunt per messes et in ipsa excavant radice, quo
126 sucus confluat, arefactumque tollunt. alii folia, caulem,
radicem tundunt in pila et sucum in sole coactum divi-
dunt in pastillos. Nero Caesar claritatem ei dedit initio
imperi, nocturnis grassationibus converberata facie inlinens
id cum ture ceraque et secuto die contra famam cutem
sinceram circumferens. ignem ferulis optime servari cer-
tum est easque in Aegypto praecellere.

127 **23.** (44) Ubi et cappari, firmioris ligni frutex seminis-
que et cibis vulgati, caule quoque una plerumque de-
cerpto. cavenda eius genera peregrina, siquidem Arabium
pestilens, Africum gingivis inimicum, Marmaricum vulvis
et omnibus inflationibus. Apulum vomitus facit, stomachum
et alvum solvit. quidam id cynosbaton vocant, alii ophio-
staphylen.

128 (45) Frutectosi est generis et saripha circa Nilum
nascens, duorum ferme cubitorum altitudine, pollicari
crassitudine, coma papyri, similique manditur modo, radice
ferrariis officinis praecipua carbonis usu propter duritiam.

129 **24.** (46) Non omittendum est et quod Babylone seri-

---

2 item **M**. item in *rv*. | alopeciis *v*. -cis **M**(**D**?). aliopesces **d**. -pisces **a**. 3. 4 scelera **MD**^{2}*v*. scesset (cess- **ad**) lera *r*. 4 nova tractent *ego*. non tr- **M***r Hard*. contr- *edd. ante Hard.* | sed **Md***v*. *om. r*. 5. 6 persuadeant *rv*. transeant **M**. 10 in uitio **M**. 12 id **MD**^{2}. sic *r*. sibi *v*. 15 ubi et **MD**^{2}. ubi id **D**^{1}. *om.* **d**^{1}. ob id **d**^{2}. ibi id (et *v*) **a***v*. | cappari **M** *edd. vett. cfr. Felsius p. 12*. -ris **Da**^{1}**d** *ed. Verc.* cappuris **a**^{2}. 16 cibis **M**. -bi *rv*. 19 omnibus **M**. -ium *rv*. 20 soluit **M** *ed. Gel.* facit *r*. movet *edd. ante Gel. Hard.* 20. 21 ophiostaphylen *ed. Verc.* ophios st- **M**. opheost- *v*. opios st- **d**. opiis (ofios **D**^{2}) sthaphilen **D**. opus sta- **a**. 22 saripha **d**(**M** *in ind. libri*) *edd. vett.* -ifa **Da**. -sa.ri **M**. sari *Barb. e Theophr. h. pl. IV 8, 5.* 24 papiri **D**^{2}. papari **D**^{1}**a**^{1}. -aueri **a**^{2}.

tur in spinis, quoniam non aliubi vivit, sicut et viscum in arboribus, sed illud in spina tantum quae regia vocatur. mirum quod eodem die germinat quo iniectum est — inicitur autem ipso canis ortu — et celerrime arborem occupat. condiunt eo vina et ideo serunt. spina illa nascitur et Athenis in longis muris.

(47) Frutex est et cytisus, ab A m p h i l o c *h* o Athe- 130
niensi miris laudibus praedicatus pabulo omnium, aridus vero etiam suum, spondetque iugero eius annua HS MM vel mediocri solo reditus. utilitas quae ervo, sed ocior satias, perquam modico pinguescente quadripede, ita ut iumenta hordeum spernant. non ex alio pabulo lactis maior copia aut melior, super omnia pecudum medic*am*ina
valida*s* a morbis omnibus praestante. quin et nutricibus 131
in defectu lactis aridum atque in aqua decoctum potui cum vino dari iubet: firmiores excelsioresque infantes fore; viridem etiam gallinis, aut si inaruerit, madefactum. apes quoque numquam defore cytisi pabulo contingente
promittunt D e m o c r i t u s a*t*que A r i s t o m a c h u s. nec aliud 132
minoris impendi est. seritur, cum hordeum, aut vere semine ut porrum, vel caule autumno ante brumam. si semine, madidum aut, si desint imbres, satum spargitur. plantae cubitales transferuntur scrobe pedali. seritur per aequinoctia tenero frutice, perficitur triennio, demetitur

---

2 sed *rv*. et **M**. 3 insectum **M**. 4 iniicitur **M**². initiatur **d**. 5 uinum **a** *Hard*. 7 Amphilocho *Ianus*. -oco **M**. anthiloco/// **d**. antiloco **D**². -lomaco *r*. Antinomacho *edd. ante Barb*. Aristomacho *Barb*. 7. 8 atheniensi **d***v*. -se **M***r*. 8 omnium **M***r edd. ante Barb*. ovium *Barb*. omnium pecudum *coni. Ianus*. 9 $\overline{\text{hs}}$ MM **M** *ed. Gel*. s **D**². ns *r*. (annuos) perpluris *edd. ante Gel*. HS. *Hard*. 10 eruo sed ocior **M** *codd. Gel*. ergo et doctior *r*. ergo et eo laetior *edd. ante Gel*. 13 medicamina *ego*. -icina **M***rv*. 14 validas *ego*. *cfr. XVIII 136*. -da **M**. *om. rv*. | a *om*. **a**¹**d**. | omnibus **M**. omni usu *rv*. 16 iubet **Md***v*. iuuet **D**¹**a**. iuuat **D**². | excelsioresque **M**. cels- *rv*. 17 etiam *om*. **M**. 19 atque *Ianus*. adque **M**. *om. r*. et *v*. 20 hordeum **M**. *cfr. luc. p. 97*. -deo *rv*. 22 aut **M**. et *rv*. | desint **M***v*. -init *r*. 23 transferuntur **M**. perf- *r edd. vett*. praef- *cod. Chiff. Sill*. seruntur *ed. Bas*.

verno aequinoctio, cum florere desiit, vel pueri anusve
133 vilissima opera. canus aspectu, breviterque si quis ex-
primere similitudinem velit, angustioris trifoli frutex. da-
tur animalibus post biduum semper, hieme vero quod
inaruit madidum. satiant equos denae librae et ad por-
tionem minora animalia, obiterque inter ordines alium,
134 cepas seri fertile est. inventus est hic frutex in Cythno
insula, inde tralatus in omnes Cycladas, mox in urbes
Graecas, magno casei proventu. praeterea — quo maxime
miror rarum esse in Italia — non aestuum, non frigorum,
non grandinum aut nivis iniuriam expavescit. adicit Hy-
ginus, ne *c*ossium quidem, propter nullam gratiam ligni.
135 **25.** (48) Nascuntur etiam in mari frutices arboresque
— minores in nostro —, Rubrum enim et totus orientis
oceanus refertus est silvis. non habet lingua *Lat*ia nomen
quod Graeci vocant phycos, quoniam alga herbarum maris
vocabulum intellegitur, hic autem est frutex. folio lato,
colore viridi, gignit quod quidam *p*rason vocant, alii zostera.
136 alterum genus eiusdem capillacio folio, simile feniculo, in
saxis nascitur, superius in vadis haud procul litore, utrum-
que verno, et interit autumno. circa Cretam insulam nato
in petris purpuras quoque inficiunt, laudatissimo a parte
aquilonis, ut spongeis. tertium est gramini simile, radice
geniculata et caule qualiter calami.
137 (49) Aliud genus fruticum bryon vocatur, folio lactu-
cae, rugosiore tantum, iam hoc interius nascens, in alto

1 desiit **MDd** *ed. Gel.* -init **a** *edd. ante Gel. Hard.* | anusue **M**. anus uel *r*. uel anus *v*. 5. 6 ad portionem **MdT** *cod. Chiff.* portionem *r*. -ne *v*. 7 cepas (caepes **D**^{2}. et caepe **d** *Gel.*) seri **MD**^{2}**d** *Gel.* capessere *r*. | cythno **M** *v*. citano *r*. 9 quo **D**. quod **M** *r*. propter quod *v*. *cfr. Felsius p. 48. luc. p. 125.* 12 ne cossium *ego. cfr. XVII 220. primo depravatum in* nec ostium, *postremo in* ne hostium **M** *rv*. 13 etiam **M**. et *rv*. 15 habet **M** *v*. -ent *r*. | Latia *ego. cfr. VII 117. XI 123.* alia **M** *rv*. Itala *coni. Ianus.* 16 alga **M** *v*. halga **D**^{2}. hala **D**^{1}. haila **a**. hiala **d**. | maris **M**. magis *rv*. 18 *an* gignitur? | prason *Barb. e Theophr. h. pl. IV 6, 2.* grason **M** *edd. ante Barb.* grasson *r*. 20 in uadis **M** *ed. Verc.* -dit *r edd. vett.* 23 ut **M** *Pint.* aut *r edd. ante Barb. Hard.* aut cum *Barb.* 26 in terra *Barb. e Theophr. l. l. § 6* | altum **M**. *an* in vado?

vero abies et quercus cubitali altitudine. ramis earum
adhaerent conchae. quercu et tingui lanas tradunt, glan-
dem etiam quasdam ferre. in alto etiam naufragis haec
deprehensa urinantibusque *est* et aliae traduntur praegran- 138
des circa Sicyonem. vitis enim passim nascitur, sed ficus
sine foliis, rubro cortice. fit et palma fruticum generis.
extra Herculis columnas porri fronde nascitur frutex et
alius lauri ac thymi, qui ambo eiecti in pumicem trans-
figurantur.

(50) At in oriente mirum est statim a Copto per 139
solitudines nihil gigni praeter spinam quae sitiens vocatur,
et hanc raram admodum, in mari vero Rubro silvas virere,
lauru maxime et oliva ferentibus bacas et, cum pluat, fun-
gos, qui sole tacti mutantur in pumicem. fruticum ipso-
rum magnitudo ternum cubitorum est. *maria* caniculis
referta, vix ut prospicere e nave tutum sit remos plerum-
que ipsos invadentibus.

(51) Qui navigavere in Indos Alexandri milites, fron- 140
dem marinarum arborum tradidere in aqua viridem fuisse,
exemptam sole protinus in salem arescentem, iuncos quo-
que lapideos perquam similes veris per litora, et in alto
quasdam arbusculas colore bubuli cornus ramosas et ca-
cuminibus rubentes, cum tractarentur, vitri modo fragiles,
in igni autem ut ferrum inardescentes, restinctis colore
suo redeunte. eodem tractu insularum silvas operit aestus, 141

---

2 lanas **M**d²*v*. linas *r*. 3 *dist. ego coll. Theophr. l. l. § 9.* | etiam **M**. *om. rv.* 4 urinantibusque est et *ego*. -busque ea et **M**. -busque et **D***v*. -bus quae et **a**. -bus quaedam et **d**. 5 sicyonem *rv. num recte? XXXVII 38 huc vix pertinet.* scionem **M**. | uitis **M** *codd. Barb.* uilis *r edd. ante Barb.* 8 lauri **MT** *edd. Gel.* -ro *r*. | pumicem **M***v*. -ce *r*. 11 solitudinem **M**. 12 uirere **M**. uiuere *rv*. 13 lauru *ego luc. p. 98.* -rum **M***rv*. | olina **MD**. -uas **d**. -uam **a***v*. | ferentibus **MDd**. -tes **a**. -tem *v*. | cum pluat **M**d*v*. conpl- **D**¹**a**. complures **D**². 15 maria *Pint. e Theoph. h. pl. IV 7, 2. om.* **M***rv*. 16 uix **MD**²*v*. uis *r*. | prospicere **M***Gel.* rosp- **Da**¹. resp- **a**²**d** *edd. ante Gel.* | tutum **MD**²*v*. tortum *r*. 17 inuadentibus **d**(?)*Barb.* -tium **M***r edd. ante Barb.* 20 exemptam **M***v*. -ta **D**²**d**. -mta *r*. | sale **M**. | arescentem **MD**²*v*. -te *r*. 21 similes **MD**²*v*. -li *r*. 22 ramosas **M***v*. -sa *r*.

quamquam altiores platanis populisque altissimis. folia iis laurea, flos violae et odore et colore, bacae ut oleis, et ipsae odoris iucundi, autumno nascentes, vere decidentes, foliis numquam deciduis. harum minores totas integit mare. maximarum cacumina exstant, ad quae naves religantur, et cum recessit aestus, ad radices. alias quoque arbores in alto ab iisdem accepimus eodem in mari visas, semper folia retinentes, fructu earum lupino simili.

142 (52) Iuba tradit circa Trogodytarum insulas fruticem in alto vocari Isidis crinem, curalio similem sine foliis, praecisum mutato colore in nigrum durescere, cum cadat, frangi. item alium, qui vocatur chariton blepharon, efficacem in amatoriis. spatalia ex eo facere et monilia feminas. sentire eum se capi, durarique cornus modo et hebetare aciem ferri. quod si fefellerint insidiae, in lapidem transfigurari.

---

1 altior est **M**. 3 autumno **M***v*. -ni *r*. | uere decidentes **M**. *om. rv*. 12 uocatur **M** *ed. Gel.* -cetur *r edd. ante Gel.* 13 ex eo **M**. eo *rv*. 15 hebetare **M***dv*. -ri *r*.

C. PLINI SECUNDI
NATURALIS HISTORIAE
LIBER XIV.

---

(1) Externae arbores indocilesque nasci alibi quam 1
ubi coepere, et quae in alienas non commeant terras,
hactenus fere sunt, licetque iam de communibus loqui,
quarum omnium peculiaris parens videri potest Italia.
noscentes tantum meminerint naturas earum a nobis in-
terim dici, non culturas, quamquam et colendi maxima in
natura portio est. illud satis mirari non queo, interisse 2
quarundam memoriam atque etiam nominum quae aucto-
res prodidere notitiam. quis enim non communicato orbe
terrarum maïestate Romani imperii profecisse vitam putet
commercio rerum ac societate festae pacis, omniaque etiam
quae ante occulta fuerant in promiscuo usu facta? at 3
Hercules non reperiuntur qui norint multa ab antiquis
prodita. tanto priscorum cura fertilior aut industria feli-
cior fuit, ante milia annorum inter principia litterarum
Hesiodo praecepta agricolis pandere orso subsecutisque
non paucis hanc curam eius, unde nobis crevit labor,
quippe cum requirenda sint non solum postea inventa,
verum etiam ea quae invenerant prisci desidia rerum
internecione memoriae indicta. cuius vitii causas quis 4
alias quam publicas mundi invenerit? nimirum alii subiere
ritus, circaque alia mentes hominum detinentur et avaritiae
tantum artes coluntur. antea inclusis gentium imperiis
intra ipsas, adeoque et ingeniis, quadam sterilitate fortunae

---

4 quam **d**^{2}*v*. quae *r*. *in* **M** *litterae evanuerunt*. 9 incolendi **M**. 11 etiam a **D**. | nominum quae **acd***v*. -numq. **M**. -numque **D**^{1}. -ne quam **D**^{2}. 16 norint **Ma***v*. -runt *r*. 21 ea sint **M**. 23 indicta **M***r edd. ante Barb*. inducta *Barb*. | uitii **MD**^{2}**dT** *edd. ante Barb. Verc*. summi *r*. somni *Barb*. 27 adeoque **M**. uideoque (-quae **D**) *r*. ideoque *v*.

necesse erat animi bona exercere, regesque innumeri
honore artium colebantur et in ostentatione has praefere-
bant opes, immortalitatem sibi per illas prorogari arbitran-
5 tes, quare abundabant et praemia et opera vitae. posteris
laxitas mundi et rerum amplitudo damno fuit. postquam
senator censu legi coeptus, iudex fieri censu, magistratum
ducemque nihil magis exornare quam census, postquam
coepere orbitas in auctoritate summa et potentia esse,
captatio in quaestu fertilissimo, ac sola gaudia in possi-
dendo, pessum iere vitae pretia, omnesque a maximo bono
liberales dictae artes in contrarium cecidere, ac servitute
6 sola profici coeptum. hanc alius alio modo et in aliis
adorare, eodem tamen, habendique ad spes, omnium ten-
dente voto. passim vero etiam egregii aliena vitia quam
bona sua colere malle. ergo Hercules voluptas vivere
7 coepit, vita ipsa desiit. sed nos oblitterata quoque scruta-
bimur, nec deterrebit quarundam rerum humilitas, sicuti
nec in animalibus fecit, quamquam videmus Vergilium
praecellentissimum vatem ea de causa hortorum dotes
fugisse et in his quae rettulit flores modo rerum de-
cerpsisse, beatum felicemque gratiae quindecim omnino
generibus uvarum nominatis, tribus oleae, totidem pirorum,
malo vero tantum Assyrio, ceteris omnibus neglectis.
8 (2) Unde autem potius incipiamus quam a vitibus?
quarum principatus in tantum peculiaris Italiae est ut vel
hoc uno omnia gentium vicisse etiam odorifera possit
videri bona, quamquam ubicumque pubescentium odori
9 nulla suavitas praefertur. **1.** vites iure apud priscos
magnitudine quoque inter arbores numerabantur. Iovis

---

3 opes **MD**[2]. opem *r edd. ante Gel.* opum *ed. Gel.* 4 abundant **Mc.** | opera **M** *ed. Verc.* -rae (-re **D**) *r edd. vett. ed. Gel.* 6 censu legi **D** c *v.* -gis **ad.** legi **M.** | ceptus **d.** acceptus **a.** 7 nihil magis **c** *Hard.* nil magis **Dad** *edd. ante Hard.* nihil **M** *Detl. cum Felsio p. 27.* 12 coeptum **M.** -tam **D.** -tae **a.** ceptam **cd.** 14 e grege **M.** 15 hercule **M** *edd. ante Hard.* 17 sicuti **M(D?).** -ut *rv.* 20 et in his **M.** et (e **ad**) tantis *r.* et e tantis *Hard.* e tantisque *edd. ante Hard.* 26 una omnium **c.** | etiam **M.** quam *r Hard.* quamquam *edd. ante Hard.* 27 quoniam *Felsius p. 46.* 29 nominabantur **M.**

simulacrum in urbe Populonio ex una conspicimus tot aevis incorruptum, item Massiliae pateram. Metaponti templum Iunonis vitigineis columnis stetit. etiam nunc scalis tectum Ephesiae Dianae scanditur una *e* vite Cypria, ut ferunt, quoniam ibi ad praecipuam amplitudinem exeunt. nec est ligno ulli aeternior natura. verum ista ex silvestribus facta crediderim.

(3) Hae vites tonsura annua coercentur, et vis earum 10
omnis evocatur in palmites aut deprimitur in propagines, sucique tantum gratia ex his est pluribus modis ad caeli mores solique ingenia. in Campano agro populis nubunt, maritasque complexae atque per ramos earum procacibus bracchiis geniculato cursu scandentes cacumina aequant, in tantum sublimes ut vindemiator auctoratus rogum ac tumulum excipiat. nulla fin*is* crescendi, vidique *i*am por- 11
ti*c*us, villas et domos ambiri singularum palmitibus ac sequacibus loris. quodque memoria dignum inter prima Valerianus quoque Cornelius existimavit, una vitis Romae in Liviae porticibus subdiales inambulationes umbrosis pergulis opacat, eadem duodenis musti amphoris fecunda. ulmos quidem ubique exsuperant, miratumque altitudinem 12
earum Ariciae ferunt legatum regis Pyrrhi Cineam facete lusisse in austeriorem gustum vini, merito matrem eius pendere in tam alta cruce. rumpotinus vocatur et alio nomine opulus arbor Italiae Padum transgressis, cuius tabulata in orbem patula replent puroque perductae dracone in palmam eius inde *in* subre*c*t*o*s ramorum digitos

2 pantheram **M**d. pathaeram **D**. 4 e *Salm. Hard. om. ll.* 10 ex his est pluribus (in pl- **D**²) d**D**². est *del. edd. ante Hard.* exisse in turibus (in *om.* a) *r*. exire sinitur pluribus *Salm. Hard.* 14 uindemiator **D** (?) *edd. ante Hard.* -itor *r Hard.* 15 finis crescendi vidique *ego nov. luc. p. 92 n. 36.* fine crescent (-cunt *v*) diuidique (vidique *Detl.*) *ll. v.* | iam *ego l. l.* eam d. am **D**c. an a. aut *v*. etiam *Detl.* 15. 16 porticus *Detl.* potius **D**cd. potius uelli (avelli *v*) nequeunt a*v*. 17 *dist. Ianus.* | quodque memoria d. quoque mem- *r ed. Gel.* mem- quoque *edd. ante Gel.* mem- *Hard.* 21 exsuperant d*v*. exub- *r*. 24 rumpotinus d (*Barb.*) *Brot.* rumbo- *Barb.* Rumto- **D**. ronto- *edd. ante Barb.* rumtinus *r*. 25 opulus (**D** ?) *coni. Dal.* pop- *rv*. 27 in subrectos *ed. Bas.* subr- *edd. vett.* subreptus *ll.*

13 flagella dispergunt. eaedem modici hominis altitudine adminiculatae sudibus horrent vineamque faciunt e tal*e*a inprobo perticarum reptatu pampinorumque per *parietum* damna discursu atria media complentes. tot differentias vel sola tantum Italia recipit. stat provinciarum aliquarum per se vitis sine ullo pedamento, artus suos in se col-
14 ligens et brevitate crassitudinem pascens. vetant hoc aliubi venti, ut in Africa et Narbonensis provinciae partibus, ubi excrescere ultra suos pollices prohibitae semperque pastinatis similes herbarum modo vagantur per arva ac sucum terrae passim usis bibunt, quae ob id magnitudinem infantium puerorum in interiore parte Africae exsuperant. vina non alibi tristiora, sed uva non alibi gratior callo,
15 unde possit invenisse nomen durus acinus. namque genera magnitudine, colore, saporibus acini innumera etiamnum multiplicantur vino. hic purpureo lucent colore, illic fulgent roseo nitentque viridi. candicans enim nigerque vulgares. tument vero mammarum modo bumasti, praelongis dactyli porriguntur acinis. est et illa naturae lascivia ut praegrandibus adhaereant parvi comites, sua-
16 vitate certantes. leptorragas has vocant. durant aliae per hiemes, pensili concamaratae nodo. aliae in sua tantum continentur anima ollis fictilibus et insuper doliis inclusae, stipatae vinaceis circumsudantibus. aliis gratiam qui et vinis fumus adfert, fabrilesque *uvas* gloria praecipua in fornacibus Africae Tiberi Caesaris auctoritas *ad*fecit. ante

---

2 e talea *coni. Sill.* et alia **D a c.** -iam **d.** -iae *v.* 3 perticarum **D**². *om. rv.* | per parietum *Ianus.* parietum in *Detl.* peritiam *ll.* superfluitate peritia *edd. ante Brot.* 4 damna *ll.* domini *v.* 6 artus **a** *v.* arcus *r Sill. cfr. nov. luc. p. 99.* 8 ubi **D**². *om. rv.* 13 uina *ll.* uva *v.* | non alibi tristiora sed uua **D** *in marg. Sill. om. rv.* 14 unde **T.** inde *r.* ut inde *v.* | duratinus **c.** duracini durus acinus *edd. ante Gel.* duracina *ed. Gel.* 16 uina **D**². 20 comites **D**²**dT.** mites *rv.* 21 leptorragas **c.** -rogas **D.** -orogas **a** *edd. vett.* lectorrogas **d.** 25 fabrilesque *Detl.* fabi- **D c.** -brilisque *r edd. vett.* -lis *Barb.* -lis quae *Sill.* | uvas *ego.* in ea *ll. Sill.* iis *edd. vett.* iisque *Barb.* | gloriam praecipuam *edd. ante Sill.* 26 adfecit *ego.* fecit *ll. v.*

eum Raeticis prior mensa erat e villis Veroniensium *in*
agro. quin et a patientia nomen acinis datur passis.
conduntur et musto uvae ipsaeque vino suo inebriantur. 17
aliae decocto in musto dulcescunt, aliae vero subolem
novam in ipsa matre exspectant tralucidae vitro, additque
acinis eandem quam in doliis amphorisve duratricem illam
firmitatem austeritas picis infusa pediculo. iam inventa 18
vitis per se in vino picem resipiens, Viennensem agrum
nobilitans Taburno Sotanoque et Ellinco generibus. non
pridem ha*e*c inlustrata atque Vergili vatis aetate incognita,
a cuius obitu XC aguntur anni. quid quod inserta castris 19
summam rerum imperiumque continet centurionum in manu
vitis, et opimo praemio tardos ordines ad lentas perducit
aquilas, atque etiam in del*ic*tis poenam ipsam honorat?
nec non vineae oppugnationum dedere rationem. nam in
medicaminibus adeo magnum optinent locum ut per sese
vino ipso remedia sint.

2. (4) Genera vitium numero comprehendi posse unus 20
existimavit Democritus, cuncta sibi Graeciae cognita
professus. ceteri innumera atque infinita esse prodiderunt,
quod verius apparebit ex vinis. nec omnia dicentur, sed
maxime insignia, quippe totidem paene sunt quot agri,
quamobrem celeberrimas vitium aut quibus et aliqua proprietate miraculum, ostendisse satis erit.

⟨1⟩ Principatus datur Amineis firmitatem propter 21
senioque proficientem vini eius utique vitam. quinque
earum genera. ex his germana minor acino melius de-

---

1 e *Ianus.* ex *Detl.* et *ll.v.* | uillis D². ullis *r edd. vett.* uvis *Barb.* | in *ego. om. ll.v.* 2 et a d*v*. et *r*. 4 decocto Do. -tae *rv*. 5 additque D²d *ed. Gel.* adsitque *r*. affertque *edd. ante Gel.* 9 aburno D¹a¹od. Arverno *v*. | Secanoque *edd. ante Lugd.* Sequanoque *ed. Lugd.* | Helvico *v*. | *dist. Detl.*
10 haec *Detl.* hanc *ll. om. v.* | atque haec *v*. 12 continet T. -nent *rv*. 13 lentas *corruptum videtur.* 14 delictis *v*. deltis *ll.* 15 oppugnationem od. | dedere D²*v*. de *r*. | ratione a.
17 uinū ipsū a. 25 amineis D² *edd. vett.* iam in nos d. aminnos *r*. 26 senioque d *codd. Barb.* -nio quoque *edd. ante Barb.* -nique Do. sineque a. 27 germania D². -mina a. | minor *v*. -ra Dao. mora d.

florescit, imbres tempestatesque tolerat, non item maior,
22 sed in arbore quam in iugo minus obnoxia. gemellarum, quibus hoc nomen uvae semper geminae dedere, asperrimus sapor, sed vires praecipuae. ex his minor austro laeditur, ceteris ventis alitur, ut in Vesuvio monte Surrentinisque collibus, in reliquis Italiae partibus non nisi arbori accommodata. quintum genus lanatae. ne Seras miremur aut Indos adeo, lanugo eam vestit. prima ex Amineis maturescit ocissimeque putrescit.

23 ⟨2⟩ Proxima dignitas Nomentanis rubente materia, quapropter quidam rubellas appellavere vineas. hae minus fertiles, vinaceis et faece nimiae, contra pruinas fortissimae, siccitate magis quam imbre, aestu quam algore vexantur. quamobrem in frigidis umidisque principatum obtinent. fertilior quae minor acino et folio scissa minus.

24 ⟨3⟩ Apianis apes dedere cognomen, praecipue earum avidae. ex iis duo genera lanugine et ipsa pubescunt. distant quod altera celerius maturescit, quamquam et altera properante. situs frigidos non respuunt, et tamen nullae celerius imbre putrescunt. vina primo dulcia austerita-
25 tem annis accipiunt. Etruria nulla magis vite gaudet. et hactenus potissima nobilitas datur peculiaribus atque vernaculis Italiae. ceterae advenere. *e* Chio Thasove Graecula non inferior Amineis bonitate, praetenera acino et uva tam parva ut nisi pinguissimo solo colere non prosit. eugeniam Tauromenitani colles cum generositatis cognomine misere Albano tantum agro, quoniam tralata statim mutatur. namque est aliquis tantus locorum amor ut omnem in his
26 gloriam suam relinquant nec usquam transeant totae. quod
18 et in Raetica Allobrogicaque quam supra picatam appella-

4 minus c. 12 *dist. Detl.* | nimiae D *edd. ante Hard.* -ie dT. -ia r *Hard.* 17 ipsa *ed. Lugd.* -sae *edd. ante Lugd.* -sē r. 19 frigidos D^2d^2*v.* -dus r *Sill.* | respuunt d*v.* -puntur Dc. -uitur a *Sill.* | nullae D *edd. ante Brot.* -le cd. -la a *Brot.* 20 celerius maturescit a *Sill.* 21 etruria dT *cod. Chiff. Hard.* et rubria Dc. -bra a *edd. ante Hard.* 23 *dist. Pint.* | e *Pint. om. ll.v.* | Thasove *v.* thasiove (ta- D) *ll.* 24 inferior D^2d*v.* interi D^1. -rior r. | eminneis D^1. | *an* at praetenera? *cfr. Colum. III 2, 24.* 28 omneminus ac. omēminis d.

vimus evenit, domi nobilibus nec agnoscendis alibi. fecun-
dae tamen bonitatis vice copiam praestant, eugenia fer-
ventibus locis, Raetica temperatis, Allobrogica frigidis, gelu
maturescens et colore nigra. ex his quas adhuc diximus, 27
sed etiam e nigris, vina vetustate in album colorem trans-
eunt. reliquae ignobiles, aliquando tamen caeli aut soli
opera *vino* fallunt vetustatem, sicuti Faecenia et cum ea
florens Biturigiaca acino rarior, numquam floris obnoxii,
quoniam antecedunt ventisque et imbribus resistunt, me-
liores tamen algentibus locis quam calidis, umidis quam
sitientibus. visulla grandi magis quam denso uvarum par- 28
tu, inpatiens variantis caeli, sed contra tenorem unum
algoris aestusve constans. quae minor est ex eo genere
melior. in eligendo solo morosa, pingui putrescit, gracili
omnino non provenit. mediam temperiem delicate quaerit,
ob hoc Sabinis collibus familiaris. uva eius indecora visu,
sapore iucunda. nisi matura protinus rapitur, etiam non
putrescens cadit. contra grandines eam tuetur foliorum
amplitudo atque duritia.

⟨4⟩ Insignes iam colore inter purpureas nigrasque 29
helvolae saepius variantes et ob id varianae a quibusdam
appellatae. praefertur in iis nigrior, utraque alternis
annis fertilis, sed melior vino, cum parcior. et praeciae
duo genera magnitudine acini discernuntur, quibus mate-
ries plurima uvaque ollis utilissima, folium apio simile.
baliscam Dyrrachini celebrant, Hispaniae coccolobin vocant. 30
rarior uva, aestus austrosque tolerat, capiti inimica, copia
larga. Hispaniae duo genera eius faciunt, unum oblongo
acino, alterum rotundo. novissimas vindemiant. quo dul-

---

5 e uetustate **M**. 7 vino *Ianus coll. § 33. 35 et Colum. III 2, 19.* non **M***rv*. 8 bituriaca a e[1]. -rica *v*. 9 quoniam non favonium *Ianus coll. II 122 et XV 12. 13.* 11 uix ulla d *edd. ante Hard.* | grandi **M**. *om. rv*. | tam denso *edd. ante Hard.* 17 pronus **M**. 20 nigrasque **M**. -asque medio *rv*. 21 uariantes **MD**[2]. -ti *rv*. 23 praeciae **M**. -cuae **D**[2]. -cua **D**[1]. graeciae d *e corr.* preciae *rv*. 25 prima **M**. | collis **M**. | similis **D**a e *edd. ante Gel.* (folio). 26 balisca **M**. -cham **D**a. basilicam *Barb.* | coccolobin **D**[2]. -lobotin **M**. cocolobin *rv*.

cior est coccolobis, hoc melior. sed et austera transit in
dulcem vetustate, et quae dulcis fuit in austeritatem. tunc
Albano vino aemulantur. tradunt vesicae vitiis utilissimum
31 ex iis potum. albuelis summis arboribus fertilior est,
visulla imis. quamobrem circa easdem satae diversitate
naturae locupletant. inerticulam e nigris appellavere, iustius
sobriam dicturi, inveterato praecipue commendabilem vino,
sed viribus innoxiam, siquidem temulentiam sola non facit.

32 ⟨5⟩ Fertilitas commendat ceteras principemque hel-
vennacam. duo eius genera: maior quam quidam longam,
minor quam marcum appellant, non tam fecundam, sed
gratiorem haustu. discernitur folio circinato, verum utra-
que gracilis. furcas subdere iis necessarium, alioqui
ubertatem suam non tolerant. maritimo adflatu gaudent,
33 roscida odere. nulla vitium minus Italiam amat, rara,
parva, putrescens in ea, vino quoque quod genuit aestatem
non exsuperans, nec alia macro solo familiarior. Grae-
cinus, qui alioqui Cornelium Celsum transcripsit,
arbitratur non naturam eius repugnare Italiae, sed cul-
turam avide palmites evocantium. ob id fertilitate sua
absumi, si non praepinguis soli ubertas lassescentem sus-
tineat. carbunculare negatur, magna dote, si verum est
aliqua in vite caelo non esse ius.

34 ⟨6⟩ Aestus fert spionia, quam quidam spineam vocant,
autumnisque imbribus pinguescit. quin immo nebulis una
alitur, ob id Ravennati agro peculiaris. vennunculam inter
optime deflorescentes et ollis aptissimam Campani malunt

---

1 cocolobis **a***v*. 2 uetustatem **M** *coni. Dal. cfr, luc. p.99.* 3 albanum uinum **a** *edd. ante Gel. Hard.* 5 uisulla **M**. -ula **D**c*v*. uixula d. uisu **a**. | imis *om.* **a**. | sede d.uersitatem natura **M**. 9.10 heluenacam d *edd. ante Brot.* -aicam *Brot.* -nnaicam **a**. aelu- c. 11 arcum **a**. -cam *edd. ante Hard.* emarcum *Hard. e Colum. III 2, 25.* 13 subderenś c. subte- **a**. 15 roscidam **M**. -do **a** *edd. ante Brot.* | odore d **T** *edd. ante Brot.* 16 uinum **D**²**a** *e corr. edd. ante Gel.* 17 exuperant **M**. *an* -rante? exui erans (errans **a**) **a**c. 20 fertilitate sua **M** *coni. Dal.* -tem suam *rv*. 22 carbunculari **a**c*v*. 24 aestus **MD**². -tu **D**¹d. -tum *rv*. | pionia **M** *Detl. sed cfr. Colum. III 2, 27.* 25 imbribusque d. et imbribus *v*. 26 uennunculam **M**. ueniculam *r*.

surculam vocare, alii scapulam, Tarracina Numisianam, nullas vires proprias habentem, sed totam perinde ac solum valeat, Surrentinis tamen efficacissimam testis Vesuvio tenus. ibi enim Murgentina e Sicilia potentissima, 35
quam Pompeianam aliqui vocant, laeto demum feracem, sicut horconia in Campania tantum. e diverso arceraca Vergilio argitis dicta ultro solum laetius facit, ipsa contra imbres et senectam fortissima, vino quidem vix annua ac vilitatis cibariae, sed ubertate praecipua. tolerat et annos mettica, contra omne sidus firmissima, nigro acino, vinis in vetustate rufescentibus.

3. ⟨7⟩ Et hactenus publica sunt genera, cetera regio- 36
num locorumque aut ex iis inter se insitis mixta. siquidem Tuscis peculiaris est Tudernis — atque etiam nomen iis —, Florentiae sopina, Arretio talpona et etesiaca et consemina. talpona nigra candidum facit mustum. etesiaca fallax; quo plus tulit, hoc laudabilius fundit, mirumque fecunditate pariter et bonitate cessat. consemina nigra vino minime durante, uva maxime, post XV dies quam ulla alia metitur, fertilis, sed cibaria. huius folia sicuti labrus- 37
cae prius quam decidant sanguineo colore mutantur. evenit hoc et quibusdam aliis pessimi generis argumento. irtiola

---

1 surculam **MdT**. scirc- *r Brot.* sirc- *edd. ante Brot.* scirpulam *Barb. cfr. Colum. l. l. an* scripulam? *cfr.* § *41. 81.* | scapulam **M**. staculam *rv.* sticulam *Barb.* 3 efficassimam **M**. -ma *rv.* 4 murgentina e **D**^{2}**d***v.* -tina est **M**. -tin ac (hac **c**) **D**^{1}**c**. -tina **a**. | potissima **a***v.* 5 laeto **MD**^{2}. lacto **D**^{1}**ac**. laco **d**. Latio *v.* 6 e diuerso—8 annua **MD**^{2}. *om. rv.* 6 arceraca **M**. argeica **D**^{2}. arcelaca *Colum. l. l.* 9 ac **M**. *om. rv.*
13 insitis **M**. -to **D** *edd. ante Bas.* -tu *r ed. Bas.* 14 *dist. ego.* 14. 15 nomen iis **M**. -minis *r.* eius nominis *v.* 15 florentiae **M**. -tia est *rv.* | sopina **M**. opima *rv.* | arrentio **acd**. | talpona **Md**(**D**?) *Sill.* -pana *rv.* | et etesiaca—16 talpona *om.* **M**. 15 etesiaca *v.* -sia **T**. ctesia **d**. tesiaca *r.* 16 consemina **D** *Sill.* -nia *v.* cum semina **d**. simina **c**. seminia **a**. | ctesiaca **Md**. 18 cum semina **d**. 20 metitur **D**^{2}**d** *edd. Gel.* ment- **M**. mit- **D**^{1}. mitt- *r.* minus *edd. ante Gel.* | sicuti **Md** *edd. ante Gel.* sicut *r.* 22 irtiola **acd***v.* *cfr. Colum. III 2, 28.* irci- **D**^{1}. hirci- **D**^{2}. ytriciae **M**. itriola *Ianus cum Andr. Baccio V p. 528 (ap. Hard.) coll. Athen. XIV p. 646 D.*

Umbriae Mevanatique et Piceno agro peculiaris est, Ami-
ternino pumula. iisdem bananica fallax est, adamant tamen
38 eam. municipi suam Pompei nomine appellant, quamvis
Clusinis copiosiorem. municipi et Tiburtes appellavere,
quamvis oleagineam nuper invenerint a similitudine olivae.
novissima haec uvarum ad hoc tempus reperta est. vina-
ciolam soli noverunt Sabini, calventinam Gaurani. scio e
Falerno agro tralatas vocari Falernas, celerrime ubique
degenerantes. nec non Surrentinum genus fecere aliqui
39 praedulci uva. capnios et buconiates et tharrupia in
Thurinis collibus non ante demetuntur quam gelaverit.
pariana gaudent Pisae, Mutina Perusinia nigro acino, intra
quadriennium albescente vino. mirum ibi cum sole cir-
cumagi uvam quae ob id streptis vocatur, et in Italia
Gallicam placere, trans Alpes vero Picenam. dixit Ver-
gilius Thasias et Mareotidas et lageas compluresque ex-
ternas, quae non reperiuntur in Italia.
40 ⟨8⟩ Sed sunt etiamnum insignes uva, non vino, am-
brosia e duracinis — sine ullis vasis in vite servatur, tanta
est contra frigora, aestus tempestatesque firmitas; nec orth-
ampelos indiget arbore aut palis, ipsa se sustinens, non item
dactylides digitali gracilitate —, columbinae e racemosis,

1.2 amiterno M. 2 bananica M. banna- *rv*. | adamant M. am- *rv*. 3 municipi M. -pii dT *ed. Verc.* munitis *r*. Mutinam *edd. vett.* Murgentinam *ed. Bas.* | suam MTd. uuam *rv*. sui uvam *Detl.* 4 munici M. Mutinam *edd. vett. Bas.* 9 surrentinum M. tarent- *rv*. | fecere aliqui M. al- fec- *rv*. 10 buconiates D^{2}. -tis D^{1}. -nates M. bucuniates *edd. ante Gel.* buceoniatis *r ed. Gel.* | tharrupia *Detl.* tharpu- M. tarru- *rv*. 11 demetuntur Md*v*. demitt- De. dimitt- a. 12 pariana MdT. paria *r Sill.* Pharia *v*. | gaudet pice M. | Perusinia *ed. Verc. Detl.* -niae M^{2}. -nie M^{1}. prusiniae *r edd. ante Lugd.* -nia *ed. Lugd.* 13 ibi M *coni. Dal. Sill.* ubi *r Hard.* ubique *edd. ante Hard.* 14 streptis MT *Ianus*. -pitis Ded. -pitus a. -ptus *edd. vett.* -pita *ed. Verc.* -ptos *ed. Bas.* 15 gallica ad *Sill.* | picenam MD^{2}*v*. -na *r Sill.* 18.19 ambrosia e M *Sill.* -siae ed(D?). -siacę a. -siaca *v*. 19 durrhacinis M. duratinis e. -cina *edd. ante Sill.* | *dist. ego nov. luc. p. 18 n. 5.* | seruatur M. -abiles D^{2}. -lis *rv*. 22 e racemosis M. *cfr. nov. luc. l. l.* -osissimis *r Hard.* acinosissimae *edd. ante Hard.*

et magis purpureae, cognomine bimammiae, quando non
racemos, sed uvas alias gerunt; item tripedanea, cui nomen 41
a mensura est, item scripula passo acino et Raetica in
maritimis Alpibus appellata, dissimilis laudatae illi. nam- 26
que haec brevis, conferta acino, degener vino, sed cute
omnium tenuissima, nucleo, quod chium vocant, uno ac
minimo, acinum praegrandem unum alterumve habens. est
et nigra Aminnea, cui Syriacae nomen inponunt, item
Hispana ignobilium probatissima.

⟨9⟩ In pergulis vero seruntur escariae appellatae e 42
duracinis, albae, nigrae, et bumasti totidem coloribus, ac
nondum dictae Aegia et Rhodia et uncialis, velut a pondere
acini, item picina omnium nigerrima, et coronario naturae
lusu stephanitis, acinos foliis intercursantibus, et quae
forenses vocantur, celeres proventu, vendibiles aspectu,
portatu faciles. contra damnantur etiam visu cinerea et
rabuscula et asinusca, minus tamen caudas vulpium imitata
alopecis. Alexandrina appellatur vitis circa Phalacra*m* 43
brevis, ramis cubitalibus, acino nigro fabae magnitudine,
nucleo molli et minimo, obliquis racemis praedulcibus,
folio parvo et rotundo, sine divisuris. septem his annis
in Narbonensis provinciae Alb*a* *He*lvia inventa est vitis
uno die deflorescens, ob id tutissima. carbunicam vocant,
quam nunc tota provincia conserit.

4. (5) C a t o n u m ille p r i m u s, triumpho et censura 44
super cetera insignis, magis tamen etiamnum claritate
litterarum praeceptisque omnium rerum expetendarum datis
generi Romano, inter prima vero agrum colendi, ille aevi

---

1 purpurae **M**. 2 tripedanea **a**(**D***?*)*Barb.* -nia **M**. trepidanea **o d**. crep- *edd. ante Barb.* 6 quod chium **M** *Detl.* quod chii *r.* quem chium *v.* 8 et **M d** *v. om. r.* | aminnea **M**. -inea *rv.* amminnea **d**. 10 escariae **M** *v.* est ca- *r.* 11 nigrae **M**. -raeque *rv.* 17 rabucula **D**. rha- *edd. vett.* 18 Phalacram *Barb.* -raię **d**. palacraiae **D**. -raie **a e**. -raiam *edd. ante Barb.* 21 septem his annis septemo hinc anno **a**. septimo abhinc anno *edd. ante Gel.* ab *om. Hard.* 22 Alba Helvia *Hard.* (Elvia *edd. Gel.*) albo olina (-iuia **a**². oluia **D**) *r.* arvo olina *edd. vett.* arvo *ed. Verc.* 23 carbunicam **a c d** *Detl.* -cant **D**. carbonicam *edd. ante Bas.* Narb- *ed. Bas.* 28 ille uero **a**. illius **D**² *Rhen.* illius vero *edd. ante Rhen.*

confessione optimus ac sine aemulo agricola, pauca attigit
vitium genera, quarundam ex his iam etiam nominibus
45 abolitis. separatim toto tractatu sententia eius indicanda
est, ut in omni genere noscamus quae fuerint celeberrima
anno DC urbis, circa captas Carthaginem ac Corinthum,
cum supremum is diem obiit, et quantum postea CCXXX
46 annis vita profecerit. ergo de vitibus uvisque ita prodidit:
Qui locus vino optimus dicetur esse et ostentus
solibus, Amineum minusculum et geminum eugenium,
helvium minusculum conserito. qui locus
crassior aut nebulosior, Amineum maius aut Murgentinum,
Apicium Lucanum serito. ceterae vites
miscellae maxime in quemvis agrum conveniunt.
in olla vinaceis conduntur Amineum minusculum
et maius et Apicium, eadem in sapa et musto in
lora recte conduntur. quas suspendas duracinas,
Amineas maiores, vel ad fabrum ferrarium pro
47 passis hae recte servantur. nec sunt vetustiora de
illa re Latinae linguae praecepta. tam prope ab origine
rerum sumus. Amineam proxime dictam Varro Scantianam
vocat.

In nostra aetate pauca exempla consummatae huius
artis fuere, verum eo minus omittenda, ut noscantur etiam
48 praemia, quae in omni re maxime spectantur. summam
ergo adeptus est gloriam Acilius Sthenelus e plebe libertina
LX iugerum non amplius vineis excultis in Nomentano
49 agro atque $\overline{\text{CCCC}}$ nummum venundatis. magna fama et
Vetuleno Aegialo perinde libertino fuit in Campania rure

2 ex his (iis *v*) iam **D**(?)*v*. exisiam **c**. iam ex his **d**. ex asia **a**. 5 atq; **d**. 6 CC. **a**. 7 profecerit **d***v*. -ficerit **Dc**. -cere **a**. 8 dicitur **a** *edd. ante Gel.* 9 amineum **D**[2]**a**. -nium *r*. 10 heluium **Da** *cod. Chiff. Sill.* -inum *rv*. 11 amineum **D**[2]**a**. -nium *r*. 14 olla—15 musto in **M**. *om. rv. cfr. Cato 7. Varro de r. r. I 58.* 14 amminium **M**. 15 in sapa, in musto *Cato 7.* 16 recto **M**. 17 ammineas minores **M**. 18 passi se **d**. -si sunt **c**. 19 praecepta **d***v*. rec- **M**. praecipiam **Dac**[1]. -puam **c**[2]. 20 ammineam **MD**. 27 ·$\overline{\text{CCCC}}$·· **M**. CCCC **d**(**D**?) *ed. Gel.* ecce **c**. eque **a**. aeque CCCC *edd. ante Gel.* | et *om.* **M**. 28 campaniae **acv**.

Liternino, maiorque etiam favore hominum, quoniam ipsum
Africani colebat exsilium. sed maxima, eiusdem Stheneli
opera, Remmio Palaemoni, alias grammatica arte celebri,
in hisce viginti annis mercato rus $\overline{\mathrm{DC}}$ nummum in eodem
Nomentano decimi lapidis ab urbe deverticulo. est autem 50
usquequaque nota vilitas mercis per omnia suburbana, ibi
tamen maxima, quoniam et neglecta indiligentia praedia
paraverat ac ne in pessimis quidem elegantioris soli. haec
adgressus excolere non virtute animi, sed vanitate primo,
quae nota mire in illo fuit, pastinatis de integro vineis
cura Stheneli, dum agricolam imitatur, ad vix credibile
miraculum perduxit, intra octavum annum $\overline{\mathrm{CCCC}}$ nummum
emptori addicta pendente vindemia. cucurritque non nemo 51
ad spectandas uvarum in iis vineis strues, litteris eius altio-
ribus contra id pigra vicinitate sibi patrocinante, novissime
Annaeo Seneca, principe tum eruditorum ac potentia, quae
postremo nimia ruit super ipsum, minime utique miratore
inanium, tanto praedii huius amore capto, ut non puderet
inviso alias et ostentaturo tradere palmam [eam], emptis
quadruplicato vineis illis intra decimum fere curae annum.
digna opera quae in Caecubis Setinisque agris proficeret, 52
quando et postea saepenumero septenos culleos singula
iugera, hoc est amphoras centenas quadragenas, musti
dedere. ac ne quis victam in hoc antiquitatem arbitretur,
idem Cato denos culleos redire ex iugeribus scripsit,
efficacibus exemplis non maria plus temerata conferre
mercatori, non in Rubrum litus Indicumve merces petitas
quam sedulum ruris larem.

---

3 opera **MDad**. pa **a**. | remmio palaemoni **Dad**. -mi -nis **M**. -miū (-mū **a**[1]) -nem **a** *edd. ante Rhen.* 4 mercaturus **M**. -toriis **d**. -torum **a**. -tum *edd. ante Rhen.* 6 notabilitas **M**[2]**D**. nut- **M**[1]. nobilitas **d** *edd. ante Rhen.* 7 maxime **M** *Detl.* 8 elegantior **M**. 10 pastinatis **Md** *edd. Gel.* fast- ***r***. pastinatas *edd. ante Gel.* 13 non nemo **Md*v***. non neme ***r***. nemo non *Gronovius.* 16 principe tum eruditorum (-tionis *edd. Gel.*) **M** *Detl.* principatum (-tu *edd.*) traditionis (-cio- **a**) ***r*** *edd. ante Gel.* | potentiae **Md** *Hard.* 17 ruit **M**. fuit ***rv***. 19 *uncos ego posui.* ad **M**. eam ***rv***. *cfr. Url. vind. n. 232.* 20 quadruplicando **M**. 24 arbitretur **M**. -raretur ***rv***.

53 (6) Vino antiquissimo claritas Maroneo in Thraciae
maritimae parte genito, ut auctor est Homerus. neque
enim fabulosa aut de origine eius varie prodita consectamur,
praeterquam Aristaeum primum omnium in eadem
gente mel miscuisse vino, suavitate praecipua utriusque
naturae sponte provenientis. Maroneum vicies tanto addito
54 aquae miscendum Homerus prodidit. durat etiamnum
vis in eadem terra generi rigorque indomitus, quippe cum
Mucianus ter consul ex iis qui nuperrime prodidere
sextarios singulos octonis aquae misceri compererit praesens
in eo tractu, esse autem colore nigrum, odoratum,
vetustate pinguescere. et Pramnio, quod idem Homerus
celebravit, etiam nunc honos durat. nascitur Zmyrnae
55 regione iuxta delubrum Matris deum. in reliquis claritas
generi non fuit alicui, anno fuit omnium generum bonitat*e*
L. Opimio cos., cum C. Gracchus tribunus plebem seditionibus
agitans interemptus *est*. ea caeli temperies
fulsit — cocturam vocant — solis opere natali urbis
DCXXXIII, dur*an*tque adhuc vin*a* ea ducentis fere annis,
iam in speciem redacta mellis asperi — etenim haec
natura vinis in vetustate est — nec potari per se queant
pervinci*v*e aqua, usque in amaritudinem carie indomita;
sed ceteris vinis commendandis minima aliqua mixtura
56 medicamenta sunt. quod ut eius temporis aestimatione
in singulas amphoras centeni nummi statuantur, ex his

1 antiquissimmo **M**. -ima *rv*. 2 maritimae **M**. -ma *rv*. | ut **M***dv*. ue *r*. 3 fabulosa aut *v*. aut fab- **M**. fab- ut *r*. 6 tantum **M**. 7 etiamnum **M**. etiam *rv*. 10 octonis **M***Barb*. -ogenis *r edd. vett. Hard.* 14 regione *Barb*. relig- *ll. edd. ante Barb*. 15 bonitate *Url. vind. n. 235*. -tati **D***ed*. -tas *av*. 16 tribunus plebem *d codd. Gel*. -bis *ed. Bas*. tripliciter *r*. tri. pl. *edd. ante Bas*. 17 est *coni. Ianus. om. ll. v*. 18 *dist. Sill*. quam cocturam *v*. 19 DCXXXIII *d Hard*. DC (E **D**) XXXIIII *r edd. ante Hard*. | durantque *Sabellicus*. -atque *ll. edd. vett*. | adhuc — 20 redacta *om. e*. 19 vina ea *Detl*. uinea *ll. edd. ante Barb*. -na *Barb*. 19. 20 *dist. ego*. 21 *an* ut nec? ne *edd. ante Barb*. 21 queunt *Barb*. 22 pervincive *coni. Sill*. prouinciae **D**. -ntię *ae*. //unciae *d*. sine provinciae *edd. ante Barb*. si non pervincat *Barb*. 25. p. 361, 1 ex his tamen *ll. v*. decies tantum *Kellerus de foenore vinario*

tamen usura multiplicata semissibus, quae civilis ac modica
est, in C. Caesaris Germanici fili principatu, annis CLX
singulas uncias vini constitisse nobili exemplo docuimus
referentes vitam Pomponii Secundi vatis cenamque quam
principi illi dedit. tantum pecuniarum detinent vini apo-
thecae. nec alia res maius incrementum sentit ad vicen- 57
simum annum maiusve ab eo dispendium, non proficiente
pretio. raro quippe adhuc fuere, nec nisi in nepotatu,
singulis testis milia nummum. Viennenses soli picata sua,
quorum genera diximus, pluris permutare, sed inter sese 18
amore patrio, creduntur. idque vinum frigidius reliquis
existimatur in frigido potu.

5. (7) Vino natura est hausto accendendi calore viscera 58
intus, foris infuso refrigerandi. nec alienum fuerit com-
memorare hoc in loco quod Androcydes sapientia clarus
ad Alexandrum Magnum scripsit, intemperantiam eius co-
hibens: Vinum poturus, rex, memento bibere te
sanguinem terrae. cicuta hominis venenum est,
cicutae vinum. quibus praeceptis ille si obtemperavisset,
profecto amicos in temulentia non interemisset, prorsus
ut iure dici possit neque viribus corporis utilius aliud
neque voluptatibus perniciosius, si modus absit.

6. (8) ⟨1⟩ Genera autem vini alia aliis gratiora esse 59
quis dubitet, aut non ex eodem lacu aliu*d* praestantius
altero germanitatem praecedere sive testa sive fortuito

Berol. 1859 p. 1. an XC HS tamen, usura *sqq.?*
1 caulis a. 2 anno a *Hard.* nummis *Pint.* 3 singulis *Barb.* | uini d*v*. uini ex a. uineae **D** c. vini eo *Url. chrest. p. 186. an* vini eius? | constitutis se (e D^2) **D** c. 5 detinent d*v*. dei in *r*. | vini *om.* d. 8 in nepotatu *codd. Gel.* (**D**?). -tus cd. uini potatus a. importatis *edd. ante Gel.* 9 uiennenses d*v*. uienses *r*. 18 cicuta **M** d **T** *Politianus Barb. Hard.* sicut a D^1c. sicuti D^2a *edd. ante Bas.* sicut cicuta *ed. Bas.* | hominis **M**. -ni **D** d **T** *Barb. ed. Bas.* -num c *Hard.* *om.* a *edd. ante Bas.* | est homini a *edd. ante Bas.* 19 cicutae **M** a c d **T** *Barb. Hard.* -te D^1. ita et D^2. cicuta, ita (sic *ed. Verc.*) et *edd. vett.* sic cicutae *ed. Bas.* | sic D^2a. | obtemperauisset **M** d^2*v*. -auit et $D^1 d^1$. -auit ut (ut *e corr.*) a. -abit et c. -abit ut D^2. 21 posset **M**. | aliud *om.* **M**. 22 neque aliud *edd. ante Sill.* 24 loco d. | aliud (-iut **M**) praestantius **M** *v*. -ius -tior *r*.

eventu? quamobrem de principatu se quisque iudicem
60 statuet. Iulia Augusta LXXXII annos vitae Pucino vino rettulit acceptos, non alio usa. gignitur in sinu Hadriatici maris non procul Timavo fonte, saxoso colle, maritimo adflatu paucas coquente amphoras, nec aliud aptius medicamentis iudicatur. hoc esse crediderim quod Graeci celebrantes miris laudibus Praetetianum appellaverint ex
61 Hadriatico sinu. divus Augustus Setinum praetulit cunctis et fere secuti principes, confessa propter experimenta, non temere cruditatibus noxiis ab ea saliva. nascitur supra Forum Appi. antea Caecubo erat generositas celeberrima in palustribus populetis sinu Amynclano, quod iam intercidit incuria coloni locique angustia, magis tamen fossa Neronis quam a Baiano lacu Ostiam usque navigabilem incohaverat.

62 ⟨2⟩ Secunda nobilitas Falerno agro erat et ex eo maxime Faustiniano. cura culturaque id collegerat. exolescit haec quoque copiae potius quam bonitati studentium. Falernus ager a ponte Campano laeva petentibus Urbanam coloniam Sullanam nuper Capuae contributam incipit, Faustinianus circiter IIII milia pass*u*um a vico Caedicii, qui vicus a Sinuessa VI M pass*u*um abest. nec ulli nunc
63 vino maior auctoritas. solo vinorum flamma accenditur. tria eius genera: austerum, dulce, tenue. quidam ita distingunt, summis collibus Caucinum gigni, mediis

---

2 LXXXVI *Nipperdeius ad Tac. ann. V 1 coll. Cassio Dione LVIII 2.* 3 nam **D**^{2}. | alio usa *Gel.* alic usa **Dd.** aliquosa **a.** alii **M.** aquoso *edd. ante Gel.* | gignuntur **M.** 4 procul **M.** procul a *rv.* | saxoso **M.** -xeo *rv.* | colle **Md***v.* collo *r.* 7 Praetetianum *Sill. coll. Steph. Byz. s. v.* prausetianum **M.** praiti- **d.** praici- **D.** praeci- *r Hard.* pyctanum *edd. vett.* -non *Barb.* 13 incuria **M.** et inc- **Dd***v.* et c- **a.** 17 faustiniano **M.** -stino **Dd.** -stini **a.** -stiano *v.* 17. 18 exsolescit **M**^{2}. -ecit **M**^{1}. excolescit **d.** exolevit *edd. ante Gel.* 18 haec **M.** hoc *rv.* | studentibus *Url. vind. n. 236.* 19 monte **M.** 20. 21 faustinianus **M.** -stianus autem *rv.* 21 ·$\overline{\text{IIII}}$· milia passum a uico **M.** IIII prope a uico **D**^{2}. IIII (quattuor miliaria *v*) a uico prope *rv.* | caedicii **M.** -cio *Ianus coll. XI 241.* caedias **D.** ceadis **d.** cedias *rv.* 22 ·$\overline{\text{U}}$· $\overline{\text{M}}$ passum **M.** VI **D.** VI milibus *r(?)v.* 23 solum *Barb.*

Faustinianum, imis Falernum. non omittendum autem nulli eorum quae celebrentur iucundum saporem uvae esse.

⟨3⟩ Ad tertiam palmam varie venere Albana urbi vi- 64
cina, praedulcia ac rara in austero, item Surrentina in vineis tantum nascentia, convalescentibus maxime probata propter tenuitatem salubritatemque. Tiberius Caesar dicebat consensisse medicos ut nobilitatem Surrentino darent, alioqui esse generosum acetum, C. Caesar, qui successit illi, nobilem vappam. certant Massica atque a monte Gauro Puteolos Baiasque prospectantia. nam Falerno contermina 65
Statana ad principatum venere non dubie, palamque fecere sua quibusque terris tempora esse, suos rerum proventus occasusque. iuncta iis praeponi solebant Calena et quae in vineis arbustisque nascuntur Fundana et alia ex vicinia urbis, Veliterna, Privernatia. nam quod Signiae nascitur austeritate nimia continendae utile alvo inter medicamina numeratur.

⟨4⟩ Quartum curriculum publicis epulis optinuere a 66
divo Iulio — is enim primus auctoritatem his dedit, ut epistulis eius apparet — Mamertina circa Messanam in Sicilia genita. ex his Potulana ab auctore dicta. illo cognomine proxima Italiae laudantur praecipue. est in eadem Sicilia et Tauromenitanis honos lagoenis pro Mamertino plerumque subditis.

⟨5⟩ Ex reliquis autem a supero mari Praetutia atque 67
Ancone nascentia, et quae a palma una forte enata palmensia appellavere, in mediterraneo vero Caesenatia ac Maecenatiana, in Veroniensi item Raetica Falernis tantum postlata a Vergilio, mox ab intimo sinu maris Hadriana,

---

1 faustinianum **M**. -stianum *rv*. 3 urbi vicina *om*. **M**. 8 C. **M**. Caius **a**(?)*v*. *om*. *r*. 9 a **M**. e *r*. ex *v*. 11 statiana **M**. *cfr*. *XXIII 36*. 12 esses D^1. esset D^2. | suos **M**. quod *r*. secundum quod *edd. ante Gel*. sicut *edd. Gel*. 13 calentia **a**. 15 ueliterna **Dod**. -ter **a**. -terrana **M**. -ternina *v*. 19 dedit **M** tribuit *rv*. 21 Potitiana *Detl. coll. § 69*. 21. 22 dicta illo cognomine **d** *Ianus*. dic illo comine **Do**. dicta in loco **a***v*. 22 proxime c^1d^1. -mo *ed. Bas*. 23 lagenis **acd***v*. 29 postlata **dT** *Sill*. -tulata *r*. -thabita *v*. | ab intimo **d** *edd. Gel*. abtimo **Do**. optimo **a**. optima ab intimo *edd. ante Gel*.

ab infero autem Latiniensia, Graviscana, S*ta*toniensia. 68 Etruriae Luna palmam habet, Liguriae Genua. inter Pyrenaeum Alpesque Massilia gemino sapore, quando et condiendis aliis pinguius gignit quod vocat sucosum. B*ae*terrarum intra Gallias consistit auctoritas. de reliquis in Narbonensi genitis adseverare non est, quoniam officinam eius rei fecere tinguentes fumo, utinamque non et herbis ac medicaminibus noxiis. quippe etiam aloe mercator saporem coloremque adulterat.

69 ⟨6⟩ Verum et longinquiora Italiae ab Ausonio mari non carent gloria, Tarentina et Servitia et Consentiae genita et Tempsae, Ca*l*ab*ri*ca Lucanaque antecedentibus Thurinis. omnium vero eorum maxime inlustrata Messalae Potiti salute Lagarina, non procul Gr*u*mento nascentia. Campania nuper excitavit novis nominibus auctoritatem sive cura sive casu ad quartum a Neapoli lapidem Trebellicis, iuxta Capuam Caulinis, et in suo agro Trebulanis, alioqui semper 70 inter plebeia et Trifolinis gloriata. nam Pompeianis summum decem annorum incrementum est, nihil senecta conferente. dolore etiam capitum in sextam horam diei sequentis infesta deprehend*u*ntur. quibus exemplis, nisi fallor, manifestum est patriam terramque referre, non uvam, et supervacuam generum consectationem in numerum, 71 cum eadem vitis aliud aliis in locis polleat. Hispaniarum

1 latinensia a *edd. ante Barb.* *cfr. III 69.* | Graviscana *Barb. coll. III 51.* -icana *ll. edd. vett.* | Statoniensia *Barb. coll. III 52. II 209.* stoniensia acd. -sa D. stomensia *edd. ante Barb.*
4. 5 Baeterrarum *Hard.* bet- Dc *edd. Gel.* ueternarum a. et''rorum d. ceterano *ed. Ven.* Ceretano *Beroaldus.* 5 inter ac.
8 aloen *Barb.* | mercator Dd. -antur *rv.* 11 seruitia *ll.* -tiana *v.* 12 tempsae d *Barb.* -siae *r edd. ante Barb.* | Calabrica *ego.* ac babiae (babbiae Dd) *ll. Barb.* ac balbiae *edd. ante Barb.* ac Bari ac *Detl.* | ante cadentibus D. (Lucana quae) antecedunt *Detl.* 13 potiti ad *Ianus.* ponti *r.* pontia et *edd. vett.* potu et *codd. Barb.* 14 lagarina d *ed. Verc.* -ri *r.* -ria *edd. vett.* | Grumento *v.* grom- *ll.* 21 deprehenduntur *v.* -dantur D^1. -datur D^{2}a. -ditur d. dat c. 24 polleat d *codd. Gel.* polluat Dc^2. -uit c^1. pullulat a. -let *edd. ante Gel.* | Hispaniarum — p. 365, 2. 3 Italiae primis *aptius pertinere videntur ad finem § 68.*

Laeetana copia nobilitantur, elegantia vero Tarraconensia
atque Lauronensia et Baliarica ex insulis conferuntur Italiae
primis. nec ignoro multa praetermissa plerosque existimaturos, quando suum cuique placet, et quocumque eatur
fabula eadem reperitur, divi Augusti iudiciorum ac palati 72
peritissimum e libertis censuram vini in epulas eius facientem dixisse hospiti de indigena vino novum quidem
sibi gustum esse eum atque non ex nobilibus, sed Caesarem non aliud poturum. nec negaverim et alia digna esse
fama, sed de quibus consensus aevi iudicaverit haec sunt.

7. (9) Nunc simili modo transmarina dicemus. in 73
summa gloria post Homerica illa, de quibus supra diximus, 53 sq.
fuere Thasium Chiumque, ex Chio quod Ariusium vocant.
his addidit Lesbium Erasistrati maximi medici auctoritas,
circiter CCCCL annum urbis Romae. nunc gratia ante
omnia est Clazomenio, postquam parcius mari condiunt.
Lesbium sponte suae naturae mare sapit. nec Timoliti 74
per se gratia ut vino, sed cuius dulci admixto reliquorum
duritia suavitatem accipiat, simul et aetatem, quoniam
vetustiora protinus videntur. ab his dignatio est Sicyonio,
Cyprio, Telmesico, Tripolitico, Berytio, Tyrio, Sebennytico.
in Aegypto hoc nascitur tribus generibus uvarum ibi no- 75
bilissimis, Thasio, *aethalo*, peuce. post haec auctoritas
hippodamantio, Mystico, cantharitae, pro*tr*opo Cnidio, Cata-

---

1 Laeetana *ego cum Huebnero Hermae I p. 341. cfr. III 22.* Laletana *Sipontinus* (*ap. Barb.*) *e Mart. epigr. I 26, 9. VII 53, 6.* laset- **od.** lasitania D^{1}. -ana *r.* Lusitana *edd. vett.* | elegantia *v.* -tare **o.** -tere **D.** -t̄ hę **a.** -ture **d.** 4 cuique genti **dT.** 8 ęque **a.** 10 iudicaverit *Url. vind. n. 237.* -rint *ll. ed. Gel.* -runt *edd. ante Gel.* 13 ariusium (-ss- **o**) **Dod** *ed. Gel.* arus- **a** *ed. Ven.* arvis- *Beroaldus.* 14 lesutum **o.** Erasistrati — vinum murrinam (*§ 92 extr.*) *desunt in* **o.** 15 CCCCL **adT** *edd. ante Bas. Hard.* CCCC.I. **D.** DC *ed. Bas.* | anno **Da** *edd. ante Bas. Detl. cfr. § 97 extr.* 17 timoliti **T** *codd. Gel. Detl. cfr. V 110.* tym- **ad.** -lyti **D.** Tmoliti *ed. Gel.* Tmolio *edd. ante Gel.* 18 dulci (-cis **a**) admixtio **Da.** 21 sebennitico **d** *edd. ante Bas.* -entico **a.** 22. 23 nobilissimis **dT** *Sill.* -lis *r.* -lius *edd. ante Gel.* -le *edd. Gel.* 23 aethalo, peuce *edd. Gel.* & allo peuce (-cem **D**) *ll.* et alopece *edd. ante Gel.* 24 protropo *Barb.* -topo *ll. edd. ante Barb.*

cecaumenitae, Petritae, Myconio. nam Mesogiten capitis
dolores facere compertum est, nec Ephesium salubre esse,
quoniam mari et defruto condiatur. Apamenum mulso
praecipue convenire dicitur, sicut Praetutium in Italia.
est enim et haec proprietas generum. dulcia utique inter
76 se non congruunt. exolevit et protagion, quod Italicis
proximum fecerant Asclepiadis scholae. Apollodorus
medicus in volumine quo suasit Ptolemaeo regi quae vina
biberet Italicis etiam tum ignotis laudavit in Ponto Nasper-
ceniten, mox Oreticum, Oeneaten, Leucadium, Ambracioten
et quod cunctis praetulit Peparethium, sed minoris famae
esse dixit, quoniam ante sex annos non placeret.

77 8. (10) Hactenus bonitas vini nationibus debetur.
apud Graecos cura clarissimum nomen accepit, quod appel-
laverunt bion, ad plurimos valitudinum usus excogitatum,
23, 53 ut docebimus in parte medicinae. fit autem hoc modo:
uvae paulum ante maturitatem decerptae siccantur acri
sole, ter die versatae per triduum, quarto exprimuntur,
78 dein *in* cadis sole inveterantur. Coi marinam aquam lar-
giorem miscent a servi furto origine orta sic mensuram
explentis, idque translatum in album mustum leucocoum
appellatur. in aliis autem gentibus simili modo factum
tethalassomenon vocant, thalassiten autem vasis musti
79 deiectis in mare, quo genere praecox fit vetust*as*. nec
non apud nos quoque Coum vinum ex Italico faciendi
rationem Cato demonstravit, super cetera in sole qua-
driennio maturandum praecipiens. Rhodium Coo simile-

---

4 Praetutium *v.* -tuitium d. -totium D. -cocium a. 5 ut dulcia a *edd. ante Sill.* 6 congruuntur a[1]. -uant *edd. ante Sill.* 7 proxima fecerat a. 10 Oreticum (*vel* Oreot-) *Hard.* oroet- a d *edd. ante Hard.* oroaet- D. 11 peparethium *cod. Chiff. Hard.* preparentium a d. praep- D *edd. ante Hard.* 14 cura *Hard.* curę d *codd. Barb.* cure D. iure a *v.* *cfr.* *§ 62. 83 et XXIII 53.* 19 in *Hard. om. ll. edd. ante Hard.* 21 expellent a[2]. -lant a[1]. | idque translatum a *v.* quę translata *r.* | leucocoum D a (?) *cod. Chiff. Hard.* -cocum d. -cochrun *edd. vett. Lugd.* -rum *ed. Bas.* -cochin *ed. Verc.* 24 uetustas *edd. Gel.* -tus D d. -tum a. et vetustius *edd. ante Gel.* 26. 27 quadriduo *coni. Dal. e Catone 112, 3.* biennio *Barb.* triduo *Pint.*

est, Phorineum salsius Coo. omnia transmarina septem annis ad vetustatem mediam pervenire existimantur.

9. (11) Vinum omne dulce minus odoratum, quo 80
tenuius eo odoratius. colores vinis quattuor: albus, fulvus, sanguineus, niger. psithium et melampsithium passi genera sunt suo sapore, non vini, Sc*y*b*e*lites vero mulsi in Galatia nascens, et Hal*u*ntium in Sicilia. nam siraeum, quod alii hepsema, nostri sapam appellant, ingeni, non naturae, opus est musto usque ad tertiam mensurae decocto. quod ubi factum ad dimidiam est, defrutum vocatur. omnia in adulterium mellis excogitata, sed priora uva terraque constant. passum a Graeco Cilicium probatur et Africum. 81
et in Italia finitimisque provinciis fieri certum est ex uva quam Graeci psithiam vocant, nos apianam, item scripulam, diutius *uvis* in vite sole adustis aut ferventi oleo. quidam ex quacumque dulci, dum praecocta, alba, faciunt siccantes sole, donec paulo amplius dimidium pondus supersit, tunsasque leniter exprimunt. dein quantum expressere ad- 82
iciunt vinaceis aquae puteanae, ut et secundarium passum faciant. diligentiores eodem modo siccatis acinos eximunt ac sine sarmentis madefactos vino excellenti, donec intumescant, premunt — et hoc genus ante cetera laudant — ac simili modo aqua addita secundarium faciunt. medium 83

---

1 phorineum **a d** *v*. phorme- **D**. -maeum **M**. | coo **D** *v*. coon **a d**. *in* **M** *litterae evanuerunt*. | transmarina vina *Ianus*. | septem **M**. septem in (uel in **a** *Hard.*) sex *r edd. ante Bas. Hard.* septem aut sex *ed. Bas.* 5 et **D a d** *v*. uel **M**. 6 Scybelites *coni. Dal. e Galeno*. Scybil- *Hard.* .cib.....s **M**. ciscibilites **D d T**. cisib- *edd. ante Hard.* ciuilitas **a**. 7 Haluntium *ego. an* -tinum? halyntium **M D** *edd. Gel.* halint- **d**. alint- **a**. Aluntium *Hard.* balincium *edd. ante Gel.* | siraeum **D a d** *Barb.* psitaeum **M**[1]. psith- **M**[2]. syreum *edd. ante Barb.* 9 tertiam **M**. tertiam partem *r v*. 10 uocatur **M**. -amus *r v*. 11. 12 constat **M**. 12 graeco **M** *r edd. ante Barb.* Cretico *Barb. e Diosc.* (?). 13 et in **M** *r v*. id in *Detl.* 14 psithiam **M**. sticam **D d** *edd. ante Hard.* sticham **a** *Hard.* | appianam **D** *ed. Ven.* apinam **M**. | scripulam **M**. scirp- *r edd. ante Barb. Sill.* -la *Barb.* 15 uvis *coni. Sill. om.* **M** *r v*. | uuis adustis *vet. Dal. edd. ante Gel.* | aut ferti oleo **D**[1]. adferunt dolio **a**. 16 praecocta **D a d** *v*. -cotu **M**. -cocua *Felsius p. 30. an* praecoci? 19 passum **M** *v*. pastum *r*.

inter dulcia vinumque est quod Graeci aigleucos vocant, hoc est semper mustum. id evenit cura, quoniam fervere prohibetur — sic appellant musti in vina transitum —; ergo mergunt e lacu protinus in aqua cados, donec bruma transeat et consuetudo fiat algendi. est etiamnum aliud genus per se, quod vocat dulce Narbonensis provincia et in ea maxime Vocontii. adservatur eius
84 gratia uva diutius in vite pediculo intorto. ab aliis ipse palmes inciditur ad medullam, ab aliis uva torretur in tegulis, omnia ex helvennaca vite. his adiciunt aliqui quod vocant diachyton uvis in sole siccatis loco cluso per dies septem in cratibus, totidem pedes a terra alte, noctibus ab umore defensis, octavo die calcatis. ita fieri optimi
85 odoris saporisque. e dulci genere est et melitites. distat a mulso, quod fit e musto cum quinque congiis austeri musti congio mellis et salis cyatho subfervefactis, austerum. sed inter haec genera poni debet et protropum. ita appellatur a quibusdam mustum sponte defluens ante quam calcentur uvae. hoc protinus diffusum in lagonis suis defervere passi, postea in sole XL diebus torrent aestatis secutae ipso canis ortu.

86 **10.** (12) Non possunt iure dici vina quae Graeci deuteria appellant, Cato et nos loram, maceratis aqua vinaceis, sed tamen inter vina operaria numerantur. tria eorum genera: decima parte aquae addita quam musti expressa sit, et ita nocte ac die madefactis vinaceis rursusque prelo subiectis. alterum, quomodo Graeci factitavere, tertia parte eius quod expressum sit addita aquae ex-

---

1 aigleucos T *Hard. cum Pint.* -ces *edd. ante Hard.* agleucos a d. -ueos D. gleucos M. 2 cura *om.* M. 4 cados aqua (*om.* in) M. 6 genus M. genus eius *r v.* | per se M *r v.* passi *Detl. cfr. luc. p. 122.* 7 uoconti M. -tii *ed. Gel.* -tia *r edd. ante Gel.* 9 ad M. in *r v.* 11 diachyton *v.* -chiton d. -cymton M. dyachiaton *r.* | solo M. 12 a terra M *v.* ad terram *r.* 13 ab umore M. a rore *r v.* | ab octauo M. 14 e M. *om. r v.* | dulcique a. -ci e *v.* 17 poni debet M. potui debeo D d. ponere debeo a. potuum ponere debeo *v.* 19 in lagonis M. lagenis (-oe- D) *r v.* 25 genera *om.* M. | quam M D *edd. ante Bas.* quae a d *ed. Bas. cfr. nov. luc. p. 53.*

pressoque decocto ad tertias partes. tertium est faecibus vini expressum, quod faecatum Cato appellat. nullum ex his plus quam annui usus.

11. (13) Verum inter haec subit mentem, cum sint 87 genera nobilia, quae proprie vini intellegi possint, LXXX fere in toto orbe, duas partes ex hoc numero Italiae esse, praeterea longe ante cunctas terras. et hinc deinde altius cura serpit non a primordio hanc gratiam fuisse, auctoritatem post DC urbis annum coepisse.

12. (14) Romulum lacte, non vino, libasse indicio 88 sunt sacra ab eo instituta, quae hodie custodiunt morem. Numae regis Postumia lex est: Vino rogum ne respargito. quod sanxisse illum propter inopiam rei nemo dubitet. eadem lege ex inputata vite libari vina diis nefas statuit, ratione excogitata ut putare cogerentur alias aratores et pigri circa pericula arbusti. M. Varro auctor est Mezentium Etruriae regem auxilium Rutulis contra Latinos tulisse vini mercede quod tum in Latino agro fuisset.

13. Non licebat id feminis Romae bibere. invenimus 89 inter exempla Egnati Maetenni uxorem, quod vinum bibisset e dolio, interfectam fusti a marito, eumque caedis a Romulo absolutum. Fabius Pictor in annalibus suis scripsit matronam, quod loculos in quibus erant claves cellae vinariae resignavisset, a suis inedia mori coactam, Cato 90 ideo propinquos feminis osculum dare ut scirent an temetum olerent. hoc tum nomen vino erat, unde et temulentia appellata. Cn. Domitius iudex pronuntiavit mulierem

---

2 faecatum d*v*. fac- M. paec- D. pecc- a. | nulli ad*v*. 3 anno a*v*. 5 proprie ad²*v*. -iae D. -ia M. *om*. d¹. | ·LXXX· M. 7 praeterea longe M. lo- praet- *edd. ante Hard.* lo- propt- *r Hard.* 8. 9 auctoritate uerum d. -tas est a. 11 *an* hodieque? 12 Postumia *Barb.* postumi a² *edd. ante Barb.* -me a¹. portumi Dd. 16 M. *om*. D. 17 medentium d. 21 metenni Dd *Detl.* m&entini a *edd. vett.* mecenii *ed. Bas. cfr. Val. Max. (et Iul. Par.) VI 3, 9.* 24. 25 uinariae cellae a*v*. 26 dari d. duris sed D. 27 nomen uino erat unde d*v*. -enu inuerat unde D¹. nomine in uerecundia a. roma monuerat unde D². 27. 28 temulentia d*v*. tum- D. temulenta a.

videri plus vini bibisse quam valitudinis causa viro insciente et dote multavit. diuque eius rei magna parsi-
91 monia fuit. L. Papirius imperator adversus Samnites dimicaturus votum fecit, si vicisset, Iovi pocillum vini. denique inter dona sextarios *lactis* datos invenimus, musquam vini. idem Cato cum in Hispaniam navigaret, unde cum triumpho rediit, non aliud vinum bibit quam remi*ge*s, in tantum dissimilis istis qui etiam convivis alia quam sibimet ipsis ministrant aut procedente mensa subiciunt.
92 (15) Lautissima apud priscos vina erant m*u*rrae odore condita, ut apparet in Plauti fabula quae Persa inscribitur, quamquam in ea et calamum addi iubet. ideo quidam aromatite delectatos maxime credunt. sed Fabius Dossennus his versibus decernit:

Mittebam vinum pulchrum, murrinam,

et in Acharistione:

Panem et polentam, vinum murrinam.

93 Scaevolam quoque et L. Aelium et Ateium Capitonem in eadem sententia fuisse video, quoniam in Pseudolo sit:

Quod si opus est, ut dulce promat *ind*idem,
e*c*quid habet? — Roga*s*?
Murrinam, passum, defrutum, mella...,

quibus apparet non inter vina modo murrinam, sed inter dulcia quoque nominatum.
94 **14.** (16) Apothecas fuisse et diffundi solita vina anno

---

5 lactis *v. om. ll.* 7 uinum bibit *cod. Dal. Sill.* uinum inquit (-id **D**) bibit (uiuit **d**) *ll.* inquit, vinum bibi *v.* | remiges *v. cfr. Frontini strat. IV 3, 1.* remeans *ll.* 10 murrae *Sill. cfr. § 107.* myrrhae **d***v.* myre **D.** miro **a***Barb. edd. Verc. Bas.* 13. 14 dossennus **D**² **d** *Hard.* (**M** *in ind. libri*). dos- *edd. vett.* -emnus *ed. Verc.* dorsennus **D**¹ *ed. Bas.* doscennius **a.** 15 murrinam **D d** *edd. ante Bas. Sill.* -na **a.** murinam *ed. Bas.* murrhinam *ed. Lugd.* 17 uinum **a***v.* uisum **D d.** 18 L. Aelium *van Heusde de Aelio Stilone p. 77.* laelium **D** *edd. ante Brot.* leliū **a c d.** Aelium *Pint. Brot.* 20 opus siet **c** *Hard.* | promant *ll. edd. ante Bas.* | indidem *ed. Bas.* idem **d** *edd. ante Bas.* id est *r.* 21 ecquid *v.* et quid **d** *ed. Verc.* et qui **D c.** que **a.** | habet *ed. Bas.* habeat **a d.** -eant *edd. ante Bas.* habitat *r.* | rogas *ed. Bas.* -ga *ll. edd. ante Bas.* 22 passitum **D c.**

DCXXXIII urbis apparet indubitato Opimiani vini argu-
mento, iam intellegente suum bonum Italia. nondum tamen
ista genera in claritate erant. itaque omnia tunc genita
unum habent consulis nomen. sic quoque postea diu trans- 95
marina in auctoritate fuerunt et ad avos usque nostros,
quin et Falerno iam reperto, sicut apparet ex illo comico
versu:

Quinque Thasii vini depromam, *b*ina Falerni.

P. Licinius Crassus L. I*u*lius Caesar censores anno urbis
conditae DCLXV edixerunt, ne quis vinum Graecum
Amineumque octonis aeris singula quadrantalia
venderet. haec enim verba sunt. tanta vero Graeco
vino gratia erat ut singulae potiones in convictu darentur.
(17) Quibus vinis auctoritas fuerit sua i*u*ven*t*a, M. 96
Varro his verbis tradit: L. Lucullus puer apud pa-
trem numquam lautum convivium vidit, in quo
plus semel Graecum vinum daretur. ipse cum
rediit ex Asia, milia cadum congiarium divisit
amplius centum. C. Sentius, quem praetorem vi-
dimus, Chium vinum suam domum inlatum dice-
bat tum primum, cum sibi cardiaco medicus de-
disset. Hortensius super $\overline{\text{X}}$ cadum heredi reliquit.
hactenus Varro. **15.** quid? non et Caesar dictator 97
triumphi sui cena vini Falerni amphoras, Chii cados in

---

1 indubitato d*v*. -tatu D. & ind- e. in consulatu a. | Opimiani *v*. opti- *ll*. 2 intellegente *v*. -tes *ll*. | Italia *v*. -li a. -liae *r*. 6 comici a *Hard*. 7 versu Anaxipolis Thasii *vet. Dal. edd. ante Gel.* (*insertum ex ind. libri*). 8 *an* quina? | vini inde *edd. ante Hard.* | bina Falerni *Hard.* uina fal- D². uini fal- *r*. Fal- bina *edd. ante Hard.* 9 L. Iulius *edd. Gel.* l. icilius a. licilius *r*. L. *edd. ante Gel.* 10 DCLXV D *cod. Chiff. edd. ante Bas. Hard.* DLXV *r*(?) *Brot. coll. XIII 24.* DCLXXV *ed. Bas.* 11 amineumque *v*. ammi- D²d. aminiumque a. ammi- *r*. 13 conuictu d *ed. Gel.* quo uectu D. -to e. uno uictu a. uno conv- *edd. ante Gel.* 14 sua iuventa *ego. cfr. XXXV 147. XVII 5.* sua in mensa *ll. v*. 18 cadum in congiarium a *Hard.* cadum congiariorum *ed. Gel.* cadorum congiorum *edd. ante Gel.* cong- *om. ed. Verc.* 19 centum *om.* Dd. 22 $\overline{\text{X}}$ *Detl.* X D *edd. ante Bas.* decem M *ed. Bas.* decem milia *r*(?) *edd. Gel.* 24 triumphis uicenas Md. *an recte?*

convivia distribuit? idem Hispaniensi triumpho Chium et Falernum dedit, epulo vero in tertio consulatu suo Falernum, Chium, Lesbium, Mamertinum, quo tempore primum quattuor genera vini adposita constat. postea ergo reliqua omnia in nobilitatem venere et circiter DCC urbis annum.

98 **16.** (18) Itaque non miror innumerabilia paene genera ficticii reperta multis ante saeculis, quae nunc dicemus, omnia ad medicinae usum pertinentia. omphacium
12, 130 quo modo fieret, propter unguenta diximus priore libro. fit e labrusca, hoc est vite silvestri, quod vocatur oenanthinum, floris eius libris duabus in musti cado maceratis. post dies XXX utuntur. praeter hoc radix labruscae, acini
99 coria perficiunt. hi paulo post quam defloruere singulare remedium habent ad refrigerandos in morbis corporum ardores, gelidissima, ut ferunt, natura. pars eorum aestu moritur prius quam reliqua, quae solstitiales dicuntur. universi numquam maturescunt, et si prius quam tota inarescat uva incocta detur cibo gallinaceo generi, fastidium gignit uvas adpetendi.

100 (19) ⟨1⟩ Ficticiorum primum fit ex ipso vino quod vocant adynamon hoc modo: albi musti sextarii XX, aquae dimidium fervent, donec excoquatur aquae mensura. alii marinae sextarios X, tantundem pluviae, in sole XL diebus torrent. dant aegris quibus vini noxiam timent.

---

4 reliqua **MD**[2]**d**. liqua **D**[1]**e**. alia **a***v*. 5 uenere et **Ma**. -re **De**. -runt et **d**. -runt *v*. *cfr. Felsius p. 37. luc. p. 110 n. 64.*
6 miror **M***Barb*. minor **Ded**. -ora **a** *edd. ante Barb.* 11 floris **M**(**D**?). -res *rv*. | maceratis **De**[2]**ad**. -tos **e**[1]. ceratis **M**[1]. cela- **M**[2]. macerati *v*. 12 *dist. ego.* | utuntur **M**. utantur **D**. mutantur (*ortum ex* ututantur) *rv*. *cfr. de argumento Diosc. V 33, de dictione Plin. XV 60. Colum. XII 56, 4. 46, 5. 49, 2. Pall. Rut. III 31, 1.* | et acini *v*. *sed cfr. Felsius p. 28.* 13 defluere **ae**. 15 gelidissima per se eorū ut **M**. | pers **M**[1]. 16 quae **M**. qua **aed**. qui (**D**?)*v*. *cfr. luc. p. 84.* 18 inarescat **MT**. ma- **d**. marce- **ae***Hard*. maturescat **D** *edd. ante Hard.*
21 adynamon **M***Barb. e Diosc. V 13.* adsy- **Da**. assy- **d**. adsi- **e**. assi- *edd. vett.* | sextarii *v*. -iis **MDad***Sill*. -ios **e**. 22 feruent **M**. *cfr. nov. luc. p. 48.* -et *rv*. | excoquantur **M**. 23 ex sole **M**. 24 noxiam **M**(**D**?) *ed. Gel.* noxam **dT** *edd. ante Gel.* innoxiam **ae**.

⟨2⟩ Proximum fit e milii semine maturi cum ipsa 101
stipula libram quadrantem in congios duos musti macerato
et post septimum mensem transfuso. ex loto arbore, fru- 13, 106
tice, herba dictum est ubi quaeque fierent.
⟨3⟩ Fiunt et e pomis quae dicemus interpretationibus 102
non nisi necessariis additis, primumque e palmis, quo
Parthi, Indi utuntur et oriens totus, mitiorum, quas vocant
chydaeas, modio in aquae congiis tribus macerato ex-
pressoque. sic fit et sycites e fico, quem alii pharnuprium,
alii trochin vocant, aut si dulce esse non libeat, pro aqua
tantundem vinaceorum adicitur. e Cypria fico et acetum
fit praecellens atque Alexandrino quoque melius. vinum 103
fit et e siliqua Syriaca et e piris malorumque omnibus
generibus — sed e Punicis rhoiten vocant — et e cornis,
mespilis, sorbis, moris siccis, nucleis pineis. hi musto
madidi exprimuntur, superiora per se mitia. myrtiten 104
Cato quemadmodum fieri docuerit mox paulo indicabimus, 15, 123
Graeci et alio modo. ramis teneris cum suis foliis in
salso musto coctis, tunsis, libram in tribus musti congiis
defervefaciunt, donec duo supersint. quod ita e silvestris
myrti bacis factum est myrtidanum vocatur. hoc manus
tinguit.

---

1 milii M*v*. -ius d. -io *r*. | maturi MDd. -ro *rv*. 2 macerato M *edd. Gel.* -tos D²d. -tor D¹e. -tur a. -rant *edd. ante Gel.* 4 uti *edd. ante Detl.* 6 primumque M *Gel.* ei *add. edd. ante Barb.* -usque *r*. proximumque ei *Barb.* 7 totus M*v*. motus *r*. | mitiorum *Pint. Ianus.* -iarum M. -earum *r*. maritimarum *edd. ante Barb.* maturarum *Barb. e Diosc. V 40.* 8 thydeas M. cydeas d. cycleas *edd. ante Barb.* 9 pharnuprium M. parnuprinum D. -imum *r*. palmiprunum *edd. ante Barb.* palmiprimum *Barb.* 10 trochin M. trocin *r edd. ante Barb.* catorchiten *Barb. e Diosc. V 41.* 13 e *om.* M. | et e Md*v*. e et D. e *r Sill.* 14 rhoiten M *ed. Bas. cfr. Diosc. V 34.* -ton Dad *edd. ante Bas.* rhioton e. 17 fieri docuerit MDed *Gel.* fierit a. fecerit *edd. ante Gel.* 19 salso M. salmo d. psalmo D¹e². palmo *r*. albo *v*. | coctis M. decoctis *rv*. *an* in sole [*om.* musto] siccatis? *cfr. Colum. XII 38, 1. Diosc. V 36. 37. Cato 125. Pall. Rut. III 31, 1.* | tunsi M. tusi Dd. | libram *ed. Bas.* -ra M*r edd. ante Bas.* 20 deferuere faciunt a *edd. ante Hard.* | ita e M, item D²d. ite D¹. ita *rv*. 21 manus M*rv*. capillos *Cornarus e Diosc. V 36. an* canos?

105 ⟨4⟩ Ex his quae in hortis gignuntur fit vinum e radice asparagi, cunila, origano, api semine, habrotono, mentastro, ruta, nepeta, serpyllo, marruvio. manipulos binos condunt in cadum musti et sapae sextarium et aquae
106 marinae heminam. e napis fit duum denariorum pondere in sextarios binos musti addito, item e scillae radice. inter flores ex rosae foliis tusis in linteolo in mustum collatis cum ponduscul o, ut sidat, X̶ L pondere in sextarios musti vicenos. *vetant* ante tres menses vas aperiri. item nardo Gallico et aliud e silvestri.

107 ⟨5⟩ Aromatiten quoque invenio factitatum tantum non
92 unguentorum compositione, primo ex murra, ut diximus, mox et nardo Celtico, calamo, bitumine, offis in mustum aut dulce vinum deiectis, alibi calamo, iunco, costo, nardo Syriaco, amomo, casia, cinnamo, croco, palma, asaro,
108 similiter in offa. apud alios nardi etiam et malobathri selibris in musti congios duos additis, qualia nunc quoque fiunt pipere et melle addito, quae alii condita, alii piperata appellant. invenitur et nectarites ex herba quam alii *h*elenion, alii Medicam, alii symphyton, alii Idaeam,

---

2 asparagi **M**. -go *rv*. 4 condunt — 6 binos *om*. **M**. 4 musti **d***v*. -tum *r*. 6 e scillae **M** *edd. Gel*. -la *ed. Bas*. e sciliae **Dod**. esculi e **a**. e scylla *edd. ante Bas*. 7 ex **Md**(**D**?) *ed. Gel*. & **ac** *edd. ante Gel*. | tusis **M***v*. usus *r*. | collatis **acd** *edd. vett. Hard*. colatis **D** *ed. Verc*. Galatis **M**. chalatis *Gronovius*. 8 X̶ L. **M**. XL *rv*. | pondere **M***r*. po- denariorum (**d**?)*v*. 9 vetant *ego nov. luc. p. 39*. nec **M***rv*. | uas aperiri **M**. uase aperto *rv*. 9. 10 nardo gallico **M**. e na- Ga- *Barb*. in agro caligo (-ido *ed. Parm.*) *r edd. ante Barb*. 11 tantum non **Dacd** *edd. Gel*. non tantum *edd. ante Gel*. non **M**. Romae *Detl*. 13 bitumine **MDacd** *edd. ante Barb*. aspalatho *Barb. e Diosc. V 64. cfr. nov. luc. p. 49*. | mustum **Ma***v*. fustum **Dc**. fusum **d**[1]. usum **d**[2]. 14 deiectis **M** *Pint. Hard*. defe- *r*. dese- *edd. ante Hard*. | alibi **M**. alii de **a** *edd. ante Gel. Hard*. alio de *r*. aliud e *edd. Gel*. 15 casia **M***v*. cassia *r*. | asaro *Barb. e Diosc. l. l.* aca- **MDc**. aga- **a** *edd. ante Barb*. ca- **d**. 16 in offa **dT**. in offas **M**. et offa *rv*. | nardo **M**. | etiam **M**. *om. rv*. 17 musti **Md***v*. -to *r*. 19 appellant — 20 helenion *om*. **M**. 20 helenion *Barb. e Diosc. V 66*. mel- **D**. menelion *r*. menal- *edd. ante Barb*. | alii idaeam **ac** *ed. Bas*. alii deam **Dd** *edd. ante Barb*. deam **M**. alii idem *Barb*.

alii Orestion, alii nectariam vocant, radice ponderis X L in sextarios sex musti addita similiter in linteo. ex ceteris 109
herbis fit absinthites in XL sextariis musti absinthi Pontici libra decocta ad tertias partes vel scopis absinthi in vinum additis. similiter hyssopites e Cilicio hyssopo unciis tribus in duos congios musti coiectis aut tusis in vinum. fiunt utraque et alio modo, circa radices vitium sato. sic 110
et elleboriten fieri ex veratro nigro Cato docet. sic fit et scammonites, mira vitium natura saporem alienum in se trahendi, quare et salicem redolent Patavinorum in palustribus vindemiae. sic et elleborum seritur in Thaso aut cucumis silvester aut scammonia, quod vinum p*h*thorium vocatur, quoniam abortus facit.

⟨6⟩ Fit et ex herbis, quarum naturae suo loco di- 111
centur: e stoechade et radice gentianae et tragorigano et dictamno, asaro, dauco, elelisphaco, panace, acoro, thymo, mandragora, iunco. vocarunt et scyzinum et itaeomelin et lectisphagiten, quorum iam oblitterata ratio est.

⟨7⟩ E fruticum vero genere cedri utriusque, cupres- 112
sus, laurus, iunipiri, terebinthi, cal*a*mi, lentisci bacae aut

---

1 alii orestion **MDd***Sill.* alit orestium **e.** orestium **a.** -stin *edd. ante Barb.* et horestion *Barb.* | X L **M.** *an* IIL*? cfr. Diosc. V 49.* (*Plin. XII 49 p. 291, 16*). 5 e cilicio **M***Barb.* e licio **Dd.** e Lycio *edd. ante Barb.* salicio **a.** *om.* **e.** | hyssopo *om.* **e.**
6 unum **d**[1]*Hard.* 8 ueratro **M***v.* aerato **D.** er- *r.*
9 uera **M.** | alieni **M.** 10 quare **M.** qualem *rv.* | silicem **M.** salicum *edd. ante Ianum.* 12. 13 phthorium *codd. Barb. ed. Gel.* ptho- **Md.** itho- **De.** ito- **a.** ectromatium *edd. ante Gel.*
14 et *om.* **M.** 15 e stoechade et *Barb. e Diosc. V 52.* e stoch- et **M.** Est et ocha de (ochode **D**) *r edd. ante Barb.* | tragorigano *ed. Verc. cfr. XX 176. Diosc. V 55.* -iano *edd. vett.* -iganiodo **M.** traguritano *r.* 16 elelisphaco **M***Barb. e Diosc. V 71.* elebis phagora (fag- **e**) *r.* elebi *edd. ante Barb.* | panace acoro thymo **MDae***Ianus.* pan- ac- conyza thymo *Barb.* panacea corinthimo **d.** -cea spagora cor- *edd. ante Barb.* 17 ithyzinum **M.** sycinum *edd. ante Gel. an* scythicinum (*cfr. Theophr. h. pl. IX 13, 2.*) *vel* xyridinum (*cfr. Diosc. IV 22*)*?* | itaeomelin **M***r ed. Gel.* ithacom- *edd. ante Gel. an* Idaeomelin*? cfr. § 108. XXVII 93. Diosc. IV 44.* 18 letisphagiten **M.** 19 e **Md.** ex *edd. ante Gel.* et *r edd. Gel.* | uero **Md***v.* uero a **De.** uerum a **a.** 20 pinipiri **a.** iuniperi, pini, piri *edd. ante Gel.* | tere-

lignum recens in musto decocuntur, item chamelaeae et chamaepityis, chamaedryis lignum. eodem modo et ex flore, in congium musti decem X pondere addito.

113 **17.** (20) Fit vinum et ex aqua ac melle tantum. quinquennio ad hoc servari caelestem iubent. alii prudentiores statim ad tertias partes decocunt et tertiam veteris mellis adiciunt, deinde XL diebus canis ortu in sole habent. alii diffusa ita decimo die obturant. hoc vocatur hydromeli et vetustate saporem vini adsequitur, nusquam laudatius quam in Phrygia.

114 (21) Quin et acetum melle temperabatur. adeo nihil intemptatum vitae fuit. oxymeli hoc vocarunt, mellis decem libris, aceti veteris heminis quinque, salis marini libra, aquae pluviae sextariis quinque suffervefactis deciens, mox elutriatis atque ita inveteratis. omnia ab Themi-
115 sone summo auctore damnata. et Hercules coactus usus eorum videri potest, nisi si quis naturae opus esse credit aromatiten et ex unguentis vina composita, aut ut biberentur genuisse eam frutices. ita sunt cognitu iucunda *sol*lertiae humanae nomine omnia exquirentis. nihil quidem ex his anno durare, praeterquam quae vetustate ipsa fieri
101 diximus, et plura ne tricenis quidem diebus, non erit dubium.

116 **18.** (22) Sunt et in vino prodigia. dicitur in Arcadia fieri quod fecunditatem feminis inportet, viris rabiem, at in Achaia maxime circa Ce*ry*niam abigi partum vino,

---

binthi calami *Barb.* -benthi callen M. -binthini challin (callim d) r. -thi callini *edd. ante Barb.* -thi, in Gallia *Hard.*
2 chamaepityis *Ianus.* -phyis M. -pythiis d. -pitus ac(D?). -tyos v. | chamaedryis *Ianus.* -rys M. -rysis d. -risis r. et -ryos v. | *dist. ego luc. p. 37 n. 21.* | et *del.* M². 5 alii M. aliqui rv. 12 uita a. in uita *edd. ante Gel.* 14 sextariis *Beroaldus.* -ius D¹. -ios r *ed. Ven.* | suffernere factis a. 15. 16 themisone d *Beroaldus. cfr. index libri.* -ssone D. -sione a *ed. Ven.* -ssione o. 19 ita d. ista rv. 19. 20 solertia av. 20 humanae *ego.* -ne cd. -na Da. -ni v. *cfr. XVII 267.* | nomine Dcd. hom- a. animi v. | exquirenti a. -te v.
26 achaia dv. athia r. | Ceryniam *ego coll. Theophr. h. pl. IX 18, 11. Paus. VII 25, 3.* Car- *Barb.*. chariniam *ll. edd. ante Barb.*

atque etiam si uvam edant gravidae, cum differentia in gustatu non sit. Troezenium vinum qui bibant negantur 117 generare. Thasos duo genera vini diversa facere proditur, quo somnus concilietur, alterum vero quo fugetur. apud eosdem vitis theriaca vocatur, cuius et vinum et uva contra serpentium ictus medetur; liba*n*odes turis odore, ex qua dis prolibant. e diverso aspendios damnata ab aris, ferunt eam nec ab alite ulla attingi. Thasiam uvam Aegyptus vocat apud se praedulcem quae solvit alvum. est contra Lycia quae soluta*m* firmat. Aegyptus et ecbolada habet abortus facientem. vina in apothecis canis 118 ortu mutantur quaedam posteaque restituuntur sibi. sic et mari navigato, cuius iactatus his quae duraverint tantum vetustatis adicere sentitur, quantum habuerint.

19. (23) Et quoniam religione vita constat, prolibare 119 diis nefastum habetur vina — praeter inputatae — vitis 88 fulmine tactae quamque iuxta hominis mors laqueo pependerit, aut vulneratis pedibus calcata et quod circumcisis vinaceis pro*f*luxerit, aut superne *de*ciduo inmundiore lapsu aliquo polluta, item Graeca, quoniam aquam habeant. vitis ipsa quoque manditur decoctis caulibus summis, qui et condiuntur in aceto ac muria.

(24) Verum et de apparatu vini dixisse conveniat, cum 120 Graeci privatim ea praecepta condiderint artemque fecerint, sicut E u p h r o n i u s et A r i s t o m a c h u s et C o m m i a d e s et H i c e s i u s.

Africa gypso mitigat asperitatem nec non aliquibus partibus sui calce. Graecia argilla aut marmore aut sale

---

3 Thasios *edd. ante Hard.* *propter* apud eosdem (*v. 5*). *an* apud quosdam? *cfr. Pall. Rut. III 28.* 4 unum quo *edd. ante Sill. cfr. VII 49. Noltenius p. 22.* 6 libanodes *ego.* -adeos **d** *edd. ante Barb.* -adeor **r**. -aneos *Barb.* -anios *ed. Gel.* -adios *Ianus.* 7 ab aris **d** *Sill.* auaris **r**. aris *Gel.* a feris *edd. ante Gel.* 10 lycia **d** (**D**?) *Sill.* licia **e**. lyciam **a**. in Lycia *v.* | solutam *v.* -ta *ll.* 11 abortus **d** *cod. Gel.* -tuus **D**[1]**e**. -tiuos **D**[2]**a** *edd. ante Gel.* | faciente **D**. -ta **e**. 13 mari nauigato *ll. Gel. Sill.* -ris -gio *edd. ante Gel.* -ri -gatio *Hard.* 19 profluxerit *v.* prol- *ll.* | deciduo *v.* ciduo *ll.* | immundo **d**. 25 euphonius **a**. 27 cypso **d**. cyppo **e**.

aut mari lenitatem excitat, Italiae pars aliqua crapulana
pice, ac resina condire musta vulgare ei est provinciisque
finitimis. nonnusquam prioris vini faece acetove condiunt.
121 nec non et ex ipso musto fiunt medicamina. decoquitur
ut dulcescat portione virium, nec durare ultra annuum
spatium tale proditur. quibusdam in locis decocunt ad
sapas musta infusisque his ferociam frangunt. et in hoc
tamen genere et in omni alio subministrant vasa ipsa con-
16,52 dimentis picis, cuius faciendae ratio proximo dicetur vo-
lumine.

122 **20.** (25) Arborum suco manantium picem resinam-
que aliae ortae in oriente, aliae in Europa ferunt. quae
interest Asia utrimque quasdam habet. in oriente optimam
tenuissimamque terebinthi fundunt, dein lentisci, quam et
masticben vocant, postea cupressi, acerrimam sapore, li-
quidam omnes et tantum resinam, crassiorem vero et ad
pices faciendas cedrus. Arabica resina alba est, acri odore,
difficilis coquenti, Iudaea callosior et terebinthina quoque
123 odoratior, Syriaca Attici mellis similitudinem habet. Cypria
antecedit omnes, est autem melleo colore, carnosa. Colo-
phonia praeter ceteras fulva, si teratur, alba fit, gravior
odore. ob id non utuntur ea unguentarii. in Asia quae
fit e picea, admodum candida, psag*d*as vocatur. resina
omnis dissolvitur oleo — quidam et creta figulinarum hoc
fieri arbitrantur —, pudetque confiteri maximum iam ho-
norem eius esse in evellendis virorum corpori pilis.

124 Ratio autem condiendi musta in primo fervore, qui

---

1 crapulana **d** *Detl. cfr. § 124.* erap- **D**. rabu- *rv*. radu- *ed. Bas.* 3 non nusquae **c**. non usque **a**. 6 quibusdam **dT**. quibus **Dc**. aliquibus **a***v*. | in *om.* **c**. 7 his D^2**d** *ed. Bas.* iis D^1**c** *edd. ante Bas.* eius **a**. 12 ortae **a**(?)*v*. certae c^2. -te c^1. arta D^1. asta D^2**dT**. 13 asiae **Dcd**. 14 deinde **a***v*. 15 mastichen *Pint. ed. Lugd. cfr. XII 72.* -chem d^2 *ed. Gel.* -cen **c**. -cem *r edd. ante Gel.* machem d^1. | acerrima **a**. 15. 16 li- quida **a**. 16 tantum **a***v*. -ta *r*. | resina **a**. 20 est **d***v*. *om. r.* 23 e pice **d**. a picea a^1. | psagdas *Detl. coll. Athen. XV p. 690*^{e}. spagas *ll. edd. Gel.* -gos *edd. ante Barb.* spargos *codd. Barb. ed. Bas.* -gas *ed. Verc.* epargos *vel* psegas *coni. Barb.* 24 figulinarum *Ianus.* fuligin- **a**. figlin- *rv*. *cfr. XV 60 extr.* 27 *post* musta in *deficit* **c**.

novem diebus cum plurimum peragitur, adspersu picis, ut odor vino contingat et saporis quaedam acumina. vehementius id fieri arbitrantur crudo flore resinae excitarique lenitatem, e diverso crapula compesci feritatem nimiam frangique virus aut, ubi pigra lenitas torpeat, virus addi. Liguriae maxime Circumpadanisque mustis [crapulae] uti- 125
litas discernitur hoc modo: pugnacibus mustis crapulae plus inditur, lenibus parcius. sunt qu*i* e*t* utroque condiri velint, nec non aliqua est mus*ti* pice*a* natura vitiumque musto quibusdam in locis iterum sponte fervere, qua calamitate de*p*erit sapor vappaeque accipit nomen probrosum etiam hominum, cum degeneravit animus. aceti enim nequitiae inest virtus magnos ad usus et sine quis mitior vita degi non possit. cetero vinorum medicaminis tanta 126
cura est ut cinere apud quosdam ceu gypso alibi et quibus 120 sq.
diximus modis instaurentur. sed cinerem e vitis sarmentis aut quercu praeferunt. quin et marinam aquam eiusdem rei gratia ex alto peti iubent servarique ab aequinoctio verno, aut certe nocte solstitio et aquilone flante hauriri, vel, si circa vindemiam hauriatur, decoqui. pix in Italia 127
ad vasa vino condendo maxime probatur Bruttia. fit e picea*e* resina, in Hispania autem e pinastris minime laudata. est enim resina harum amara et a*r*ida et gravi odore. differentiam rationemque faciendi proximo volu- 16, 38 sqq.
mine demonstrabimus inter arbores feras. vitia praeter

2 acumine **a**. 4 crapulam **a**. 6 crapulae *om.* **D** *edd. ante Hard.* 8 qui *v.* que **D**[1]. quae **D**[2]**d**. *om.* **a**. | et *ego.* ex **Da**[2]**d** *ed. Gel.* et ex *edd. ante Gel.* | nitro quoque *codd. Barb.* 9 aliqua est *Url. vind. n. 240.* alia quae est **Da** *edd. ante Barb. Hard.* alia quae **dT** *ed. Verc.* alia aeque *Barb. ed. Bas.* | musti picea *Url. l. l.* mulsi (mulci **D**) pice et **Da**. simul et pice et **dT**. musti pice et *Hard.* multiplici *Barb.* multa pice *edd. ante Barb.* 11 deperit *Gel.* defe- **D**. dese- **d**. deferuit **a**. cum deferbuit, deperit *edd. ante Gel.* | uappaeque **d***v*. -pae *r*. 12 aceti **a** *ed. Verc.* -tis *r edd. vett.* 13 magna **a**. | quis *om.* **a**. 20 certe circa **d**. 21 brutia **a** *edd. ante Sill.* 22 piceae *edd. Gel.* -ea *ll. edd. ante Gel.* | pinastris **T** *ed. Gel.* pimad. picina- **D**. pici nostris **a**. piceastris *edd. ante Gel.* 23 resina harum **d***v*. -nearum **D**. -narum **a**. | arida *v.* auida *ll.* 25 feraces **a**.

supra dicta acor aut fumidum virus, picis autem adustio.
experimentum vero, si fragmenta subluceant ac sub dente
128 lentescant acore iucundo. Asia picem Idaeam maxime
probat, Graecia Piericam, Vergilius Naryciam. diligen-
tiores admiscent nigram mastichen, quae in Ponto bitumini
similis gignitur, et iris radicem oleumque. nam ceram
accipientibus vasis compertum vina acescere. sed trans-
ferre in ea vasa in quibus acetum fuerit utilius quam in
129 ea in quibus dulce aut mulsum. Cato iubet vina con-
cinnari — hoc enim utitur verbo — cineris lixivi cum
defruto cocti parte quadr*a*gesima *in* culleum, vel salis
sesquilibra, interim et tuso marmore. facit et sulpuris
130 mentionem, resinae vero in novissimis. super omnia addi
maturescente iam vino iubet mustum, quod ille tortivum
appellat, nos intellegimus novissime expressum. et addi
scimus tinguendi gratia colores, ut pigmentum aliquod vini,
atque ita pinguius fieri. tot *v*eneficiis placere cogitur, et
miramur noxi*u*m esse. in vitium inclinantis experimentum
est lamnae plumbeae mutatus in eo colos.

131 (26) Proprium autem inter liquores vino mucescere
aut in acetum verti, exstantque medicinae volumina. faex
vini siccata recipit ignes ac sine alimento per sese flagrat.
cinis eius nitri naturam habet easdemque vires, hoc amplius
quod pinguior sentitur.

132 **21.** (27) Magna et collecto iam vino differentia in

---

3 *an* iniucundo? *cfr. XII 43 (p. 290, 6).* | idaeam **dT** *Gel.* idacam **D**. indicam **a** *edd. ante Gel.* Idicam *Barb. ed. Verc.* 5 mastichen *ed. Lugd.* -em *ed. Gel.* -icen **Da**. -icem **d** *edd. ante Gel. cfr. § 135.* | bituminis **Dd** *edd. ante Ianum.* 6 iris *v.* iri **Da**. irim **d**. 7 compertum est *v.* 11 quadragesima *Barb. e Catone 23.* quadringentesima *ll. edd. ante Barb.* | in culleum *codd. Hard. cfr. Cato l. l.* culleum *ll.* pulegii *edd. ante Hard.* 14 tortiuum **d** *ed. Bas.* -inum *r edd. ante Bas.* 15. 16 addi scimus *ego nov. luc. p. 29.* addiscimus *ll.* adiicimus *codd. (?) Hard.* adiici mustis *edd. ante Hard.* 17 fieri tot **d** *v.* -rit ut **D**[1]. -ret ut *r.* | veneficiis *v.* ben- *ll.* | cogatur **a**. 18 noxium *ed. Gel.* -iam *ll.* -ia *edd. ante Gel.* 19 lamnae **M**. -na **Dd**. lamina **a**. -inae *v.* | plumbea **a**. 21 faex **M**. fex **d**. taex **D**. tam ex **a**. et faex (*vel* fex) *edd. ante Sill.* 22 sese **M** (**D**?). se *rv.* 24 quo *edd. ante Sill.*

caelo. circa Alpes ligneis vasis condunt tectis circulisque
cingunt atque etiam hieme gelida ignibus rigorem arcent.
rarum dictu, sed aliquando visum, ruptis vasis stetere
glaciatae moles, prodigii modo, quoniam vini natura non
gelascit. alias ad frigus stupet tantum. mitiores plagae 133
doliis condunt infodiuntque terrae tota aut ad portionem
situs. it*a* caelum prohibent, alibi vero inpositis tectis
arcent, traduntque et haec praecepta: latus cellae vinariae
aut certe fenestras obverti in aquilonem oportere vel uti-
que in exortum aequinoctialem. sterculinia et arborum
radices procul abesse omniaque odoris evitandi facillimo
in vina transitu, ficos utique et caprificos; doliis etiam 134
intervalla dari, ne inter sese vitia serpant contagione vini
semper ocissima. quin et figuras referre; ventriosa ac
patula minus utilia. picari oportere protinus a canis ortu,
postea perfundi marina aqua aut salsa, dein cinere e sar-
mentis aspergi vel argilla, abstersa murra suffiri ipsasque
saepius cellas. inbecilla vina demissis in terram doliis ser-
vanda, valida expositis. numquam inplenda, et quod 135
supersit passo aut defruto perunguendum admixto croco,
pistave iri cum sapa. sic opercula doliorum medicanda
addita mastiche aut pice Bruttia. aperiri vetant nisi se-
reno die, austro flante, luna plena. flos vini candidus 136

1 cella *edd. ante Sill.* | ligneis **Mdv**. licin- **D**[1]. ilicin- **D**[2]. liniceis **a**. | tectis circulisque *Felsius p. 30*. tectisque **M**. circulisque *rv*. 2 gignunt **M**. 2. 3 arcent rarum **Md**(**D**?). arcendarum **a**. arcent. Mirum *v*. 3 staterae **a**. 5 stupet **M**. -ens *rv*. 6 terrae **MDdv**. tepre **a**[1]. tepore **a**[2]. 7 sinus **M** *Detl.* | ita *ego luc. p. 126*. item **M***rv*. | prohibent **M**. praebent *rv*. | a libero **M**. a Libero, alibi vero *M. Hertzius* (*cfr. luc. p. 128 n. 68*). 8 arcent **Mdv**. argeni **D**. ardent **a**. | traduntque **M**. -nturque *rv*. 9. 10 utique **M** *ed. Gel.* usque *r edd. ante Gel.* 10 sterculina **M**. sterquilinia **d***v*. 13 ne **Mdv**. nec *r*. 14 uentriosa **M**. -ruosa *r Hard.* -rosa *edd. ante Hard.* 18 cellas **d***v*. stellas **M**. *om. r*. | inue cella **M**. | demittis **M**. 19 ualida *om.* **M**. 21 pistave iri *Felsius p. 34 n. 1. cfr. nov. luc. p. 93*. peitaueri (*vel* putancri) **M**. pisaue iri **d**. pisa uerri **D**. pisa u&ri **a**. pice (pisa *Sill.*) veteri *v*. 22 mastiche **M** *ed. Gel.* -ce *r*(**D**?) *edd. ante Gel.* | bruttia **Da** *Sill.* brutia **M**. bruma **d***v*. | aperiri **M***v*. -ire *r*. 23 austro **M**. uetant austro *rv*. | luna **M**. lunaue *rv*. *cfr. luc. p. 34*.

probatur. rubens triste signum est, si non is vini colos
sit, item vasa incalescentia operculave sudantia. quod ce-
leriter florere coeperit odoremque trahere non fore diuti-
num. ipsa quoque defruta ac sapa, cum sit caelum sine
luna, hoc est in sideris eius coitu, neque alio die coqui
debent, praeterea plumbeis vasis, non aereis, nucibusque
iuglandibus additis; eas enim fumum excipere. Campaniae
nobilissima exposita sub diu in cadis verberari sole, luna,
imbre, ventis aptissimum videtur.

137 **22.** (28) Ac si quis diligentius reputet, in nulla parte
operosior vita est — ceu non saluberrimum ad potus
aquae liquorem natura dederit, quo cetera omnia animalia
utuntur; at nos vinum bibere et iumenta cogimus —
tantoque opere, tanto labore et inpendio praestat quod
hominis mentem mutet ac furorem gignat, milibus scele-
rum ob id editis, tanta dulcedine ut magna pars non aliud
138 vitae praemium intellegat. quin immo, ut plus capiamus,
sacco frangimus vires, et alia inritamenta excogitantur ac
bibendi causa etiam venena concipiuntur, aliis cicutam
praesumentibus ut bibere mors cogat, aliis pumicis farinam
139 et quae referendo pudet docere. cautissimos ex iis in
balineis coqui videmus exanimesque efferri, iam vero alios
lectum exspectare non posse, immo vero nec tunicam,
nudosque ibi protinus et anhelos ingentia vasa corripere,
velut ad ostentationem virium, ac plena infundere, ut
statim vomant rursusque hauriant, idque iterum tertium-
que, tamquam ad perdenda vina geniti, et tamquam effundi
140 illa non possint nisi per corpus humanum. h*u*c pertinent

---

8 diu **Md**(**D**?). diuo **a** *edd. ante Gel. Sill.* dio *ed. Gel.* 11 potum **a** *edd. ante Sill.* 12 animalia **M**. -antia **rv**. 14 praestat **M**. constat **rv**. 15. 16 scelerum **MD**[1]**adv**. ob id scelera **D**[2]. 16 ob id editis **M**. ubi deditis **d**. -iti **D**. -istis **a**. huic deditis **v**. 19 concipiuntur **MD**[2]*Sill. cum Pint.* conscip- **d**. conspic- **r**. confic- **v**. 21 in **M**. immo **r**. *om.* **v**. 22 uidimus **M**. 24 nudosque **Md** *edd. ante Gel.* nodos **D**. nudus **a**. nudos *edd. Gel.* | et **M** *edd. ante Gel. om.* **r** *edd. Gel.* 25 plena **M**. plane **d**. plene **rv**. 27 tamquam — geniti et *om.* **M**. 28 huc *ed. Gel. cfr. X 131.* hoc **MD**. ad hoc **ad** *Hard.* ad haec *edd. ante Gel.*

peregrinae exercitationes et volutatio in caeno ac pectorosa cervicis repandae ostentatio. per omnia haec praedicatur sitis quaeri. iam vero quae in bibendo certamina, quae vasa adulteriis caelata, tamquam per se parum doceat libidines temulentia! ita vina ex libidine hauriuntur, atque etiam praemio invitatur ebrietas et, si dis placet, emitur. alius ut quantum biberit tantum edit, pretium vinolentiae lege accipit, alius quantum alea quaesierit tantum bibit. tunc avidi matronam oculi licentur, graves produnt marito, 141
tunc animi secreta proferuntur. alii testamenta sua nuncupant, alii mortifera elocuntur rediturasque per iugulum voces non continent — quam multis ita interemptis! — vulgoque veritas iam attributa vino est. interea, ut optime cedat, solem orientem non vident ac minus diu vivunt. hinc pallor et genae pendulae, oculorum ulcera, tremulae 142
manus effundentes plena vasa, quae sit poena praesens, furiales somni et inquies nocturna praemiumque summum ebrietatis libido portentosa ac *iucundum nefas. postero die ex ore halitus cadi ac rerum omnium oblivio morsque memoriae. rapere se ita vitam praedicant, cum priorem diem cotidie perdant, illi vero et venientem. Tiberio 143
Claudio principe ante hos annos XL institutum ut ieiuni biberent potius, vinum antecederet cibos, externis et hoc artibus ac medicorum placitis novitate semper aliqua sese commendantium. gloriam hac virtute Parthi quaerunt, 144
famam apud Graecos Alcibiades meruit, apud nos cognomen etiam Novellius Torquatus Mediolanensis, ad proconsulatum

---

2 repandae **MD***v*. -di **a**. nefandę **d**. 7 et edat **T**. edat et *edd. ante Hard.* edat *Hard.* 8 quantum — bibit *rv*. ut quantum biberit ţantum **M**. 9 inlicentur **M**. licenter **d**. | maritum **MD**[2]. 11 mortifera elocuntur *coni. Sill.* -re loc- (loqu- **Dd**) **MDd**. -ra loqu- **a***v*. 14 uiuunt **M** *edd. ante Brot.* (uiuent *Dal.*) bibunt *r Brot.* 16 et quae *v*. 17 praeumquam **M**. 18 postera **ad***v*. (-tea *ed. Ven.*). 19 rerum **MD**[2]**dT**. ferrum **D**[1]. fere rerum **a***v*. | morsque **M***v*. moxque *r*. 20 parere **M**. 23 potius uinum **M**. potusque uini *rv*. *dist. Ianus ann. phil. 1866 p. 697.* 24 semper **MD**[2]. *om. rv.* 27 torquatus **M***r* *edd. Gel.* Tricongius *edd. ante Gel.* | consulatum **M**. *cfr. Mommsenus de iure publ. Rom. II 1 p. 222 n. 2.*

usque praeturae honoribus gestis, tribus congiis — unde
et cognomen illi fuit — epotis uno impetu, spectante
miraculi gratia Tiberio principe, in senecta iam severo
atque etiam saevo alias. et ipsi iuventa ad merum pronior
145 fuerat, eaque commendatione credidere L. Pisonem urbis
curae ab eo delectum, quod biduo duabusque noctibus
perpotationem continuasset apud ipsum iam principem.
nec alio magis Drusus Caesar regenerasse patrem Tiberium
146 ferebatur. Torquato rara gloria, quando et haec ars suis
legibus constat, non labasse sermone, non levatum vomitione
nec alia corporis parte, dum biberet, matutinas obisse *sine*
iniuria vigilias, plurimum hausisse uno potu, plurimum
praeterea aliis minoribus addidisse, optima fide non respirasse
in hauriendo neque exspuisse nihilque ad elidendum
in pavimentis sonum ex vino reliquisse, diligenti scito
147 legum contra bibendi fallacias. Tergilla Ciceronem M.
F. binos congios simul haurire solitum ipsi obicit, Marcoque
Agrippae a temulento scyphum inpactum. etenim
haec sunt ebrietatis opera. sed nimirum hanc gloriam
auferre Cicero voluit interfectori patris sui M. Antonio.
148 is enim ante eum avidissime adprehenderat hanc palmam
edito etiam volumine de sua ebrietate, quo patrocinari
sibi ausus adprobavit plane, ut equidem arbitror, quanta
mala per temulentiam terrarum orbi intulisset. exiguo
tempore ante proelium Actiacum id volumen evomuit, quo
facile intellegatur ebrius iam sanguine civium et tanto
magis eum sitiens. namque et haec necessitas vitium

---

1 praeturae **M**. -ra d. e pr- *rv*. 3 senecta **M**d²*v*. -to d¹. senata **D**¹. -tu **D**². -tum a. 4 aequeue a. | saeuo alias a *ed. Gel*. -lia **MD**¹. saeuola **D**². scaeuola d *in ras*. alias saevo *edd. ante Gel*. | et ipsi **M**. sed ipsi d. sed ipsa *rv*. | *dist. ego*. 5 urbis **M**. urbis romae *rv*. 6 delectum d*v*. dil- **M***r*. 9 referebatur **M**. 11 alia **M**. alta *r*. altera *v*. | uiueret **M**. 11. 12 sine iniuria *Detl. ann. phil. 1858 p. 664*. iniuria **M**. *om. rv*. in curia *Moneus*. 12 plurimum — potu *om*. **M**. 13 propterea **D**. *om*. a. 15 sonum **M** *Beroaldus*. somnum *r ed. Ven*. summum *Barb*. 16 ciceroni a *Hard*. 18 agrippa **M**. *om*. a. | a *om*. **M**. | ad enim **M**. 20 patria sua a. 21 inter eum **M**. | palmam *rv*. primam **M**.

comitatur ut bibendi consuetudo augeat aviditatem, scitumque est Scytharum legati, quanto plus biberint tanto magis sitire Parthos.

(29) Est et occidentis populis sua ebrietas fruge ma- 149
dida, pluribus modis per Gallias Hispaniasque, nominibus aliis, sed ratione eadem. Hispaniae iam et vetustatem ferre ea genera docuerunt. Aegyptus quoque e fruge sibi potus similes excogitavit, nullaque in parte mundi cessat ebrietas; meros quippe hauriunt tales sucos nec diluendo ut vina mitigant. at Hercules illic tellus fruges parere videbatur. heu mira vitiorum sollertia! inventum est quemadmodum aquae quoque inebriarent.

Duo sunt liquores humanis corporibus gratissimi, intus 150
vini, foris olei, arborum e genere ambo praecipui, sed olei necessarius. nec segniter in eo vita elaboravit. quanto tamen in potu ingeniosior fuerit, apparebit ad bibendum generibus centum octoginta quinque, si species vero aestimentur, paene duplici numero excogitatis tantoque paucioribus olei, de quo sequenti volumine dicemus.

---

4 frugi D^2. 6 aliis sed *rv.* aliud M. 7 et fruge d. 9 diluenda M. 10 parare D^2 *Detl.* 12 aquae M. -ua *rv.* | inebriaret *v.* 16 fuerit MD^2. *om. rv.* 17 centum octoginta (nonag- a*v*) quinque Ma*v.* CLXXX DdT. 19 in sequenti a*v.*

C. PLINI SECUNDI
NATURALIS HISTORIAE
LIBER XV.

1 **1.** (1) Oleam Theophrastus e celeberrimis Grae-
corum auctoribus urbis Romae anno circiter CCCCXL ne-
gavit nisi intra $\overline{\text{XXXX}}$ passuum ab mari nasci, Fenestella
vero omnino non fuisse in Italia Hispaniaque aut Africa
Tarquinio Prisco regnante, ab annis populi Romani CLXXIII,
quae nunc pervenit trans Alpes quoque et in Gallias Hi-
2 spaniasque medias. urbis quidem anno DV Appio Claudio
Caeci nepote L. Iunio cos. olei librae duodenae *den*is
assibus veniere, et mox anno DCLXXX M. Seius L. F.
aedilis curulis olei denas libras singulis assibus praestitit
3 populo Romano per totum annum. minus ea miretur qui
sciat post annos XXII Cn. Pompeio III cos. oleum provin-
ciis Italiam misisse. Hesiodus quoque in primis culturam
agrorum docendam arbitratus vitam negavit oleae satorem
fructum ex ea percepisse quemquam. tam tarda tunc res
erat. at nunc etiam in plantariis ferunt, translatarumque
altero anno decerpuntur bacae. (2) Fabianus negat pro-
venire in frigidissimis oleam, neque in calidissimis.
4 Genera earum tria dixit Vergilius, orchites et radios
et posias, nec desiderare rastros aut falces ullamve curam.
sine dubio et in his solum maxime caelumque refert.

---

7 hispaniaque aut **MdT** *Sill.* -nia aut **D**². -niaque ac. -nia quae **D**¹. -nia atque *v.* 8 CLXXIII **MdT** *Brot.* CLXXXIII *r edd. ante Brot.* 10 anno *om.* **M**. 11 duodenae denis *ego luc. p. 132. nov. luc. p. 64 n. 24.* duodenae **Madv.** due dene **D**¹. duae denae **e.** duae denis **D**². 15 pompeio **Md.** -ei *rv.* | III *Pighius ann. III 410. Hard.* ter **M.** IIII *r edd. ante Hard.* 16 culturam **M.** -tum *rv.* 18 ea *om.* **M.** 21 oleam — calidissimis *om.* **M.** 22 orcites **M.** orchades **D**². 23 posias **MD**¹**acd** *edd. vett. Sill.* pausias **D**² *ed. Verc. cfr. § 13.*

verumtamen et tondentur, cum et vites, atque etiam inter-
radi gaudent. consequens earum vindemia est, arsque vel 5
maior olei musta temperandi. ex eadem quippe oliva
differunt suci. primum omnium cruda atque nondum in-
choatae maturitatis. hoc sapore praestantissimum. quin
et ex eo prima unda preli lautissima ac deinde per de-
minutiones, sive in sportis prematur, sive, ut nuper in-
ventum est, exilibus regulis pede incluso. quanto maturior 6
baca, tanto pinguior sucus minusque gratus. optima autem
aetas ad decerpendum inter copiam bonitatemque incipiente
baca nigrescere, cum vocant druppas, Graeci vero drype-
tidas. cetero distat, maturitas illa in torcularibus fiat an
ramis, rigua fuerit arbor an suo tantum baca suco nihil-
que aliud quam rores caeli biberit.

2. (3) Vetustas oleo taedium adfert, non item ut vino, 7
plurimumque aetatis annuo est, provida, si libeat intel-
legere, natura, quippe temulentiae nascentibus vinis uti
necesse non est, quin immo invitat ad servandum blanda
inveterati caries, oleo noluit parci fecitque ea necessitate
promiscuum et vulgo. principatum in hoc quoque bono 8
obtinuit Italia e toto orbe, maxime agro Venafrano eiusque
parte quae Licinianum fundit oleum, unde et Liciniae
gloria praecipua olivae. unguenta hanc palmam dedere
accommodato ipsis odore, dedit et palatum delicatiore sen-
tentia. de cetero bacas Liciniae nulla avis adpetit. reli-
cum certamen inter Histriae terram et Baeticae par est.
cetero fere vicina bonitas provinciis excepto Africae frugi-

---

3 olei **MDvd** *Hard.* oleo **a.** oleo quam *edd. ante Bas.* oleum quam *ed. Bas.* 4 cruda **Mr** *edd. ante Lugd.* (*Detl.*). e cruda *ed. Lugd. cfr. luc. p. 38.* 5 hoc **Mr** *ed. Gel.* haec *edd. ante Gel.* habet *Detl.* 6 lautissima **M.** laudat- *rv. cfr. VIII 183. 195. XIII 3.* 11 cum **MacdT.** qum **D**[1]. quam **D**[2] *Sill.* nostri *v.* 11. 12 drypetidas *cod. Chiff. Sill.* -editas **Dae.** dyspectitas **d.** petiadas **M.** drypetas *v.* 12 distat *ego nov. luc. p. 49 sqq.* distat u **M.** distat (-ant **Dac**) an *rv.* 13 an suo **Mdv.** hanc suo *r.* 16 anno **M.** 21 Italia e *Moneus.* -iae **Md**(**De?**). -ia **av.** | uenafrano **Mv.** ueaf- **Dcd.** af- **a.** 24 odorem **a.** | delicatiorem **a.** 26 par est **M**(**Dc?**)*v.* pars est **d.** parem **a.** 27 ceterum **a.** | fere **M.** fert *r.* cetero fere *om. edd. ante Ianum.*

fero solo. Cereri totum natura concessit, oleum ac vinum
non invidit tantum satisque gloriae in messibus fecit.
reliqua erroris plena, quem in nulla parte vitae numero-
10 siorem esse docebimus.
9 3. Oliva constat nucleo, oleo, carne, amurca. sanies
haec est eius amara. fit ex aquis, ideo siccitatibus minima,
riguis copiosa. suus quidem olivae sucus oleum est, idque
praecipue ex inmaturis intellegitur, sicut de omphacio do-
12, 130 cuimus. augetur oleum ab arcturi exortu in a. d. XVI
kal. Oct., postea nuclei increscunt et caro. tum si etiam
copiosi imbres accessere, vitiatur oleum in amurcam. huius
color olivam cogit nigrescere, ideoque incipiente nigritia
10 minimum amurcae, ante eam nihil. et error hominum
falsus existimantium maturitatis initium quod est vitii pro-
ximum, deinde quod oleum crescere olivae carne arbitran-
tur, cum sucus omnis in corpus abeat lignumque intus
grandescat. ergo tum maxime rigantur. quod ubi cura
multisve imbribus accidit, oleum absumitur nisi consecuta
serenitate quae corpus extenuet. omnino enim, ut Theo-
phrasto placet, et olei causa calor est, quare in torcu-
11 laribus etiam ac cellis multo igni quaeritur. tertia est
culpa in parsimonia, quoniam propter inpendium decerpendi
exspectatur ut decidant olivae. qui medium temperamen-
tum in hoc servant perticis decutiunt cum iniuria arborum

---

1 cereri **M** *edd. Gel.* -ris a. ceteri r. -ris *edd. ante Gel.* | totum **M**. totum id *rv.* 3 plena erroris d *Ianus.* erro **M** | vitae *om.* **M**. 4 docuimus *Ianus coll. V 3 sqq.* edomus **M**. 5 oliua constat **M**. -uae (-ue **D** e) -stant *rv.* 8 intellegitur **M**. -imus *rv.* | de d*v.* *om.* **M** r. 9 ab **M** *edd. ante Hard.* ad r *Hard.* | exortu *edd. ante Hard.* -tum **M** r *Hard.* | in a. d. **M** *cod. Chiff.* (**D** e?) ///ad d. ad a *edd. ante Gel.* a. d. *Hard.* *om. ed. Gel.* 10 tum *ego luc. p. 128.* cum **M** r*v.* | si etiam **M**. sitienti d*v.* siti et a. siciet **D** e. 11 copiosi imbres *ego l. l.* copiosiores **M**. imbres copiosi *rv.* *cfr. Theophr. c. pl. I 19, 3.* 15. 16 arbitrantur *v.* -amur *ll. Sill.* 18 multisve e **T** *Brot. cum Pint.* -ti (-tis d) siue **D** d. multa siue a*v.* 20 et *om.* d **T**. est *v.* | calor est d **T**. -ores **D** e. -or a*v.* | in **a** e. et in **D** d*v.* 21 ac **D**². a **D**¹ e d. in a *Barb.* (in macellis *edd. ante Barb.*). *cfr. Cato 65. Colum. I 6, 18.* 23 decidant **D**². -at *rv.* | oliuae **D** d. -ue e. -ua a*v.*

sequentisque anni damno. quippe olivantibus lex anti-
quissima fuit: oleam ne stringito neve verberato. 12
qui cautissime agunt harundine levi ictu nec adversos per-
cutiunt ramos. sic quoque alternare fructus cogitur de-
cussis germinibus, nec minus si exspectetur ut cadant,
haerendo enim ultra suum tempus absumunt venientibus
alimentum et detinent locum. argumentum est quod nisi
ante favonium collectae novas vires resumunt et difficilius
cadunt.

(4) *Primae* ergo ab autumno colliguntur vitio oper*ae*, 13
non naturae, posia cui plurimum carnis, mox orchites cui
olei, post radi*us*. has enim ocissime occupatas, quia sunt
tenerrimae, amurca cogit decidere. differuntur vero etiam
in Martium mensem callosae, contra umorem pugnaces ob
idque minimae, Licinia, Cominia, Contia, Sergia, quam
Sabini regiam vocant, non ante favonii adflatum nigrescen-
tes, hoc est a. d. VI id. Feb. tunc arbitrantur eas matu- 14
rescere, et quoniam probatissimum ex iis fiat oleum, ac-
cedere etiam ratio pravitati videtur, feruntque frigore
austeritatem fieri, sicut copiam maturitate, cum sit illa
bonitas non temporis, sed generis tarde putrescentium in
amurcam. similis error collectam servandi in tabulatis
nec prius quam sudet premendi, cum omni mora oleum
decrescat, amurca augeatur. itaque vulgo non amplius
senas libras singulis modiis exprimi dicunt. amurcae men-
suram nemo agit, quanto ea copiosior reperiatur in eodem
genere diebus adiectis. omnino invictus error et publicus 15

---

2 siringito D[1]c. instrin- D[2]. 3 harundine a*v*. -nem *r*. 5 si// a*v*. sio *r*. | cadant *ego*. -at *ll.v*. 7 et D[2]*v*. ut *r Sill*. 10 primae *ego nov. luc. p. 21*. -ma *ll. edd. Gel*. -mum *edd. ante Gel*. | colliguntur *ll*. -gitur *v*. | operae *edd. Gel*. -re *ll. edd. ante Gel*. 11 posia d (a *in ras.*) *edd. vett. Sill*. -ssia D[1]e. -ssea a. pausia D[2] *ed. Verc. cfr. § 4*. 12 radius *edd. Gel*. -ios *edd. ante Gel*. -ias *et* regiae D[2]. regias *r*. | occupatas D e d *Gel*. -pat estas a. -pat aestas *edd. ante Gel*: *Sill*. 13 differentur D[1]e. 15 cuminia D e. 20 austeritatem M. *cfr. luc. p. 102*. sterilitatem *rv*. | maturitate d*v*. -tem M*r*. 23 hora a *edd. ante Gel*. 27 inuictus M. -ctu *r*. in vita *v*. | et MDe. est a d *v*.

tumore olivae crescere oleum existimandi, cum praesertim nec magnitudine copiam olei constare indicio sint quae regiae vocantur, ab aliis maiorinae, ab aliis babbiae, grandissimae alioqui, minimo suco. et in Aegypto carnosissimis olei exiguum, Decapoli vero Syriae perquam parvae,
16 nec cappari maiores, carne tamen commendantur. quam ob causam Italicis transmarinae praeferuntur in cibis, cum oleo vincantur, et in ipsa Italia ceteris Picenae et Sidicinae. sale illae privatim condiuntur et ut reliquae amurca sapave, nec non aliquae oleo suo et sine arcessita commendatione purae innatant, colymbades. franguntur eaedem herbarumque viridium sapore condiuntur. fiunt et praecoques ferventi aqua perfusae quamlibeat inmaturae. mirumque dulcem sucum olivas bibere et alieno sapore in-
17 fici. purpureae sunt in his, ut uvis, in nigrum colorem transeuntibus posiis. sunt et superbae praeter iam dicta genera. sunt et praedulces, per se tantum siccatae uvisque passis dulciores, admodum rarae in Africa et circa Emeri-
18 tam Lusitaniae. oleum ipsum sale vindicatur a pinguitudinis vitio. cortice oleae conciso odorem accipit. medicatio alias ut vino, palati gratia nulla est, nec tam numerosa differentia. tribus ut plurimum bonitatibus distat. odor in tenui argutior, et is tamen etiam in optimo brevis.
19 **4.** (5) Oleo natura tepefacere corpus et contra algores

---

1 tumor **M**. | existimandi cum **M***r*. -antium *v*. 2 nec **M**. cum *rv*. | magnitudinem **M**. | non constare *v*. 3 maiorinae **M** *ed. Gel*. -na et *r*. -nae et *edd. ante Gel*. | babbiae **M**. bambiae *r edd. ante Barb*. phauliae *Barb. e Theophr. c. pl. VI 8, 5*. 4 *dist. ego luc. p. 37 n. 21*. 6 cappari **M***v*. capari d. app- **D**c. ap- a. 9 condiuntur **MD**² *v*. -dantur d¹. -diantur *r*. | reliquae **M**a*v*. -qua *r*. 10 et sine **MD**ac *edd. ante Barb. Sill*. sine d *codd. Barb*. | arcessita **M**d(**D**c?) *Brot*. accersita *codd. Barb*. arte sita a. arte sua *edd. ante Barb*. 11 columbades **M**. 12. 13 praecoques **M**. *cfr. nov. luc. p. 54*. -oces *rv*. 13 quamlibeat **M**. -bet *rv*. 15 in is ut **M**. et in his ut **D**ed *edd. Gel*. et his ut a *Barb*. et in iis et in *edd. ante Bas*. 16 posiis **D**¹cd**T** *Sill*. possis **M**. pausiis **D**². posiae a *edd. vett*. pausiae *ed. Verc. cfr. § 4*. 20 medicatio **D**acd *edd. ante Barb. Sill*. -itatio **M**. -icati *Barb*. 21 alias *Barb*. -ia **M***r* *edd. ante Barb. Sill*. 23 optimo **M**d *edd. Gel*. -me **D**c. -ma a *edd. ante Gel*.

munire, eidem fervores capitis refrigerare. usum eius ad luxuriam vertere Graeci vitiorum omnium genitores in gymnasiis publicando. notum est magistratus honoris eius octogenis sestertiis strigmenta olei vendidisse. oleae honorem Romana maiestas magnum perhibuit turmas equitum idibus Iuliis ex ea coronando, item minoribus triumphis ovantes. Athenae quoque victores olea coronant, Graecia oleastro Olympiae.

5. (6) Nunc dicentur C a t o n i s placita de olivis. in 20
concalido et pingui solo radium maiorem, Sallentinam, orchitem, posiam, Sergianam, Cominianam, albiceram seri iubet adicitque singulari prudentia: q u a m e a r u m i n i i s l o c i s o p t i m a m e s s e d i c e n t, in frigido autem et macro Liciniam. pingui enim aut ferventi vitiari eius oleum arboremque ipsa fertilitate consumi, musco praeterea et rubore infestari. spectare oliveta in favonium loco ex- 21
posito solibus censet, nec alio ullo modo laudat. **6.** condi olivas optime orchites et posias, vel virides in muria vel fractas in lentisco. oleum quam acerbissima oliva optimum fieri. cetero quam primum e terra colligendam, si inquinata sit, lavandam, siccari triduo satis esse. si gelent frigora, quarto die premendam. hanc et sale aspergi. oleum in tabulato minui deteriusque fieri, item in amurca et fracibus — hae sunt carnes et inde faeces —; quare 22
saepius die capulandum, praeterea in conchas et in plumbeas cortinas, aere vitiari. ferventibus omnia ea fieri

1. 2 adiunxerim uerteres **M**. 5 perhibuit **M** *cod. Chiff.* (**Dc**?) *Sill.* exh- **dT**. praebuit **a***v*. 7 graecia **M**. -ci *rv*. 10 concalido **M**. cal- *rv*. | sallentinam **M**. salen- *rv*. 11 sergianam **M***v*. sergregi- **d**. segregi- *r*. | albiteram **M**. 12 *dist. ego.* | in iis **M** *Barb. e Catone 6, 1.* in his **D**[2]. infimis **D**[1] *edd. ante Barb.* in finis **cd**[1]. in fines **a**. in singulis **d**[2]**T** *ed. Verc. in marg. Sill.* in finitimis *ed. Gel.* 13 dicent *ego coll. Cat. l. l.* dicens **M**. dicunt **a**. dicant *rv*. 14 uitiari eius **MD**[2]**d**[2] *in ras. v.* -ari eris **c**. -ari /////is **D**[1]. -aberis **a**. 15 ipsa **M**. *cfr. nov. luc. p. 52.* -sam *rv*. | musco **MD**[2]*v*. -co eo **D**[1]. museo *r*.

15. 16. et rubore **M**. et rob- *r edd. ante Barb.* rubro *Barb. e Catone 6, 2.* 19 factas **M**. frictas *Ianus.* 20 colligenda **Ma**. 21 lauanda **a**. 22 salem **M**. 24 *dist. ego.* 25 in *codd. Gel. om.* **M***r edd. ante Gel.* | concham **M**. | et in **Md**. et *rv*.

clausisque torcularibus et quam minime ventilatis, ideo nec ligna ibi caedi oportere. qua de causa e nucleis ipsarum ignis aptissimus. ex cortinis in labra fundendum, ut fraces et amurca linquantur. ob id crebrius vasa mutanda, fiscinas spongia tergendas, ut quam maxime pura
23 sinceritas constet. postea inventum ut lavarentur utique ferventi aqua, protinus prelo subicerentur solidae — ita enim amurca exprimitur —, mox trapetis fractae premerentur iterum. premi plus quam centenos modios non probant. factus vocatur, quod vero post molam primum expressum est flos. factus tres gemine foro a quaternis hominibus nocte et die premi iustum est.
24 7. (7) Non erat tum ficticium oleum, ideoque arbitror de eo nihil a Catone dictum. nunc eius genera plura, primumque persequemur ea quae ex arboribus fiunt, et inter illas ante omnes ex oleastro. tenue id multoque amarius quam oleae et tantum ad medicamenta utile. simillimum huic est ex chamelaea, frutice saxeso, non altiore
25 palmo, foliis oleastri bacisque. proximum fit e cici, arbore in Aegypto copiosa — alii crotonem, alii sibi, alii sesamon silvestre eam appellant —, ibique — non pridem et in Hispania — repente provenit altitudine oleae, caule ferulaceo, folio vitium, semine uvarum gracilium pallidarumque. nostri eam ricinum vocant a similitudine seminis. coquitur id in aqua, innatansque oleum tollitur. at in Aegypto, ubi abundat, sine igni et aqua sale adspersum exprimitur,

---

4 fraces M*Barb. e Catone 66, 2.* feces r. faeces *edd. ante Barb.* | linquantur M. liq- Dc. liq- solide a. liquentur dv. 10 factuus M. fractus D[2]. fructus *edd. ante Barb.* 11 expressum M. excessum d[2]T. *om. rv.* | fractus D[2]. fruct- *edd. ante Barb.* | tres gemine foro (fero ae) Mr *Hard.* tres germini foros *edd. ante Barb.* tergeminos fere *Barb.* 13 ficticium MdT *Hard.* tict- a. tinctitium Dc. factitium *edd. ante Hard.* 18 chamelea M *edd. ante Bas.* am- Dcd. 19 e *ego.* et d. et e Mrv. | fici a. 20 sibi MDe. sybi dT. siue a. rhibin *edd. ante Bas.* trixin *ed. Bas.* *cfr. Diosc. IV 161.* sili *Salm. Sill.* cέcελι Κύπριον *Diosc. l. l.* 21 siluestrem Md*Detl.* silūrę a. *cfr. ind. libri.* | eam *om.* adv. | appellant *om.* d. | *dist. ego.* | et in Mv. ex in a. ex r. 22 repente Mrv. sponte *coni. Dal.*
24 vocant *om.* a. 26 sine *om.* Md[1].

cibis foedum, lucernis *uti*le. amygdalinum, quod aliqui 26
neopum vocant, ex amaris nucibus arefactis et in offam
contusis, adspers*is* aqua iterumque tusis exprimitur. fit
et lauru admixto drupparum oleo, quidamque e bacis ex-
primunt tantum, alii foliis modo, aliqui folio et cortice
bacarum, nec non styracem addunt aliosque odores. optima
laurus ad id latifolia silvestris nigris bacis. simile est et 27
e myrto nigra, et haec latifolia melior. tunduntur bacae
adspersae calida aqua, mox decoquuntur. alii foliorum
mollissima decoquunt in oleo et exprimunt, alii deiecta
ea in oleum prius sole maturant. eadem ratio et in sativa
myrto, sed praefertur silvestris minore semine, quam qui-
dam oxymyrsinen vocant, alii *cha*maemyrsine*n*, aliqui acoron
a similitudine. est enim brevis, fruticosa. fit et e citro, 28
cupresso, nucibus iuglandi*bu*s quod caryinum vocant, malis,
cedro quod pisselaeon, ex grano quoque Cnidio purgato
semine et tunso, item lentisco. nam cyprinum et e glande
Aegyptia ut fieret odorem causa dictum est. Indi e casta- 12, 109.
neis ac sesima atque oryza facere dicuntur, Ic*h*thyophagi
e piscibus. inopia cogit aliquando luminum causa et e 29
platani bacis fieri aqua et sale maceratis. et oenanthinum
fit; de ipsa oenanthe dictum est in unguentis. gleucino 12, 132
mustum incoquitur vapore lento, ab aliis sine igni circum-

---

1 utile *ed. Bas.* *cfr. Diosc. l. l. Herod. II 94.* exile Mr *edd. ante Bas. Ianus.* 2 neopum M D² a d² *edd. ante Barb. Ianus.* nopum r. netopum *vel* metopium *Barb.* 3 adspersis *ed. Bas.* -su D². -sum (asp- e) Mr *edd. ante Bas.* 4 et e a*v.* 5 corticae De. -ei M *Ianus.* 7. 8 et e M. e a*v. om. r.* 9 adspersae M*v.* -sa *r.* | decoquntur M. -quantur d. 13 oxymyrsine Ded. | vocant alii chamaemyrsinen *om.* MDe. cham- *v.* camemirsine d. camale myrsine a. | aliqui M² *Hard.* -qua d. alii qui *r.* alii *Barb.* quia *edd. ante Barb.* 13. 14 acoron a *Barb. coll. XXV 158,* a corona De. -nae M. corona a. -nae d. -nae habet *edd. ante Barb.* 14 similitudinem a *edd. ante Barb.* 15 iuglandibus *v.* iugulandis M. iugl- *r.* | caryinon *v.* -ynum M. carsinum *r.* 17 cyprinum M. et cyp- Dae*v.* e cyprino dT. | e *om.* M. 17. 18 grandaegyptia M. 18 ex a*v. om.* M. 19 ac MDe. et *rv.* | oryza Md *ed. Bas.* oriza D² *edd. ante Bas.* cor- *r.* | Ichthyophagi *v.* icthy- De(?). icthyophact M. icthiofacie a. ictro facie d. 20 e *om.* M. 22 ut dictum d*v.* *dist. Felsius p. 14.*

datis vinaceis diebus XXI bis singulis permixtum, consumiturque mustum oleo. aliqui non sampsuc*h*um tantum admiscent, sed etiam pretiosiora odoramenta. nam in
30 gymnasiis quoque conditur odoribus, sed vilissimis. fit et ex aspalatho, calamo, balsamo, iri, cardamomo, meliloto, nardo Gallico, panace, sampsucho, helenio, cinnamomi radice, omnium sucis in oleo maceratis expressisque. sic et rhodinum e rosis, iuncinum e iunco, quod est rosaceo simillimum, item hyoscyamo et lupinis, narcisso. plurimum autem in Aegypto e raphani semine aut gramine herbae quod chortinon vocant, item e sesima et urtica quod
31 cn*id*inum appellant. e lilio et alibi fit sub diu sole, luna, pruina maceratum. suis herbis componunt inter Cappadociam et Galatiam quod Selgiticum vocant, nervis admodum utile, sicut in Italia Iguvini. e pice fit quod pissinum appellant, cum coquitur, velleribus supra halitum eius expansis atque ita expressis. probatum maxime e Bruttia; est enim pinguissima et resinosissima. color oleo
32 fulvus. sponte nascitur in Syriae maritimis quod el*a*eomeli vocant. manat ex arboribus pingue, crassius melle, resina tenuius, sapore dulci, et hoc medicis. veteri quoque oleo

---

1 XXI **M**. XXII *rv*. 2 aliqui **M***v*. alii qui **a**. alioqui *r*. | sampsuchum *ed. Lugd.* -cum **Do**(?). samsucum **M** *edd. ante Lugd.* iams- **a**. sambu- **d**. 3 nam **DoadT** *Hard.* ni **M**. *an* ut? et *edd. ante Hard.* 4. 5 et ex *Ianus*. ex **M**. et *r*. et de *v*. 5 aspalatho *Barb.*(**Do**?). -to **d**. asphalato **M**. -alto *edd. ante Barb.* asfalto **a**. | meliloto **ad***v*. melioto **Do**. metilito **M**. 6 sampucho **M**. samsuco **a** *edd. ante Lugd.* sambuco **d**. 10 herbae **MDao** *edd. ante Barb. Detl.* -ba **d** *Barb.* -bave *Ianus*. 11 chortinon **M** *Barb.* cor- *r edd. ante Barb.* | sesima (**a**?) *Sill.* sesim **M**. sesamo **d**. sesasamo *r*. sisama *edd. vett.* -mo *ed. Verc.* sesama *ed. Bas.* 12 cnidinum *Barb. Sill. cfr. XXXII 146.* casecinum **M**. neci- **d**. oneti- **a**. enecci- *r*. agrosti- *edd. ante Barb.* cneci- *ed. Gel.* cnedi- *Hard.* 14 selgiticum **M**[2]**dT** *Gel. coll. XXIII 95.* segnit- **M**[1]. seletit- **a**. selt- *r*. seleut- *edd. ante Bas.* seleucinum *ed. Bas.* Selgicum *Sill.* 15 Iguvini *Hard.* iguini **M** *Detl.* eguuini *r*. e gummi *edd. ante Hard.* 16 pissinum **M**(**Do**?) *Gel. Hard.* pisi- **adT**. pici- *edd. ante Hard.* 19 fuluo **M**. | elaeomeli *Barb.* eleo- **o** *edd. vett.* oleo- **M***r*. 21 tenuius **d***v*. taen- **M**. tenuis *r*. | medicis **M***rv*. *an* medicis utile *vel* medici usus (*cfr. XXII 163*)?

usus est ad quaedam genera morborum. existimaturque et ebori vindicando a carie utile esse. certe simulacrum Saturni Romae intus oleo repletum est.

8. (8) Super omnia vero celebravit amurcam laudibus 33
Cato. dolia olearia cadosque illa imbui, ne bibant oleum, amurca subigi areas terendis messibus, ut formicae rimaeque absint, quin et lutum parietum ac tectoria et pavimenta horreorum frumenti, vestiaria etiam contra teredines ac noxia animalium amurca aspergi, semina frugum perfundi. morbis quadripedum, arborum quoque illa medendum; efficaci ad ulcera interiora humani quoque oris.
lora etiam et coria omnia et calceamina axesque decocta 34
ungui, atque aeramenta contra aeruginem, coloris gratia elegantioris et totam supellectilem ligneam, ac vasa fictilia in quis ficum aridam libeat adservare, aut si folia bacasque in virgis myrti aliudve quod genus simile. postremo ligna macerata amurca nullo fumi taedio ardere. oleam si lambendo capra lingua contigerit depaveritque primo germinatu, sterilescere auctor est M. Varro. et hactenus de olea atque oleo.

9. (9) Reliqui arborum fructus vix specie figurave, 35
non modo saporibus sucisque totiens permixtis atque insitis, enumerari queunt.

10. Grandissimus pineis nucibus altissimeque suspensus. intus exiles nucleos lacunatis includit toris, vestitos alia ferruginis tunica, mira naturae cura molliter semina conlocandi. harum genus alterum Tarentinae digitis fragili putamine aviumque furto in arbore. et tertium sap- 36
pini e picea sativa, nucleorum cute verius quam putamine

---

1 existimaturque *ego luc. p. 126.* -tur qui **M**. -tur *rv*. 4 amurca **M**. 6 amurcam **d T**. | subigi **M** *v*. -ici **a d**. -iici **T**. -iri *r*. 8 uestiaria **M**. -ium **D**[1]**a c d** *v*. best- **D**[2]. 9 animalium **M**. -ia *rv*. 11 efficace **M**. 13 coloris **M**. -risque *rv*. *dist. ego. cfr. Cato 98, 2.* 16 in uirgis **M a d** *ed. Gel.* ut ui- *r*. et uirgas *edd. ante Gel.* 17 nullo **D**[2]**T**. -li **M D**[1]**a c**. -lius **d** (?) *v*. ¶ 21 fructuosis **M**. -tuus *Detl.* 24 piceis **M**. 25 toris **M d** *v*. oris *r*. 27 terentinae **a** *Hard.* 28. 29 sappini e **M D**[2]. appinie **D**[1]. -iae *r*. apinum *edd. ante Barb.* sapineum e *Barb.* -niae e *ed. Gel.* -neae e *ed. Lugd.* sappiniae *Hard.*

adeo molli ut simul mandatur. quartum pitydia vocant e
pinastris, singularis remedii adversus tussim in melle de-
coctis nucleis. Taurini ravicelos vocant. pinea corona
victores apud Isthmum coronantur.
37 **11.** (10) His proxima amplitudine mala quae vocamus
cotonea et Graeci cydonea e Creta insula advecta. incur-
vatos trahunt ramos prohibentque crescere parentem. plura
eorum genera: chrysomela incisuris distincta colore ad
aurum inclinato, qui candidior nostratia cognominat, odoris
38 praestantissimi. est et Neapolitanis suus honos. minora
ex eodem genere strut*h*ea odoratius vibrant, serotino pro-
ventu, praecoci vero mustea. strutheis autem cotonea in-
sita suum genus fecere Mulvianum, quae sola ex his vel
cruda manduntur, omnia iam et virorum salutatoriis cubi-
culis inclusa ac simulacris noctium consciis inposita. sunt
praeterea parva silvestria, *a* strutheis odoratissima et in
saepibus nascentia.
39 (11) Mala appellamus, quamquam diversi generis, Per-
sica et granata, quae in Punicis arboribus novem generum
13, 112 dicta sunt. his acinus sub cortice intus, illis lignum in
corpore. nec non et quaedam e piris libralia appellata
amplitudinem sibi ponderis nomine adserunt. **12.** sed
Persicorum palma duracinis. nationum habent cognomen
40 Gallica et Asiatica. post autumnum maturescunt Asiatica,
aestate praecocia, intra XXX annos reperta et primo de-
nariis singula venumdata. supernatia e Sabinis veniunt,

1 pitydia M *cod. Chiff.* pythidia *r.* pityida *Barb.* -yia *edd. ante Barb.* 2 pinastris M*v.* -reis *r.* 2. 3 decoctis nucleis M. -tos -leos *rv.* 3 rauicelos M². araui- M¹. aqui- *rv.* 4 Isthmum d*v.* histaurum M. istrum D². sthum D¹c. istum a. 6 graece Md. | cydonia a *Hard.* 9 quae d(?)*v.* quis *Detl.* | candidiora *v.* | cognominat M *Ianus.* -ata *rv.* 11 struthea *ed. Bas.* strutia Dac. -tea *edd. ante Bas.* structa M. -cia d. 13 mului M. 14 omnia *om.* M *Ianus.* 14. 15 cubiculis MD². -bilis D¹ed. -bilibus a*v.* 15 ac M. *om. rv.* 16 a *Gel.* e M *edd. ante Gel. om. r.* | et M(Dc?). *om. rv.* 18 diuersa dT. -sim *edd. ante Bas.* | generis *om.* D¹adT *edd. ante Bas.* 24 asiatica D². *om. rv.* 26 uenumdata d *Hard.* uenund- *r, edd. ante Hard.* | supernatica c *Detl.* -ti a.

popularia undique. pomum innocuum expetitur aegris, pretiumque iam singulis triceni nummi fuere, nullius maiore, quod miremur, quia non aliud fugacius. longissima namque decerpto bidui mora est cogitque se venumdari.

13. (12) Ingens postea turba prunorum versicolor: 41
[nigra] candida hordearia appellata a comitatu frugis eius; alia eodem colore seriora maioraque, asinina cognominata a vilitate. sunt ... ac nigra at laudatiora cerina atque purpurea, nec non ab externa gente Armeniaca, quae sola et odore commendantur. peculiaris inpudentia est nucibus insitorum quae faciem parentis sucumque adoptionis exhibent, appellata ab utroque nucipruna. et haec autem 42
et Persica et cerina ac silvestria ut uvae cadis condita usque ad alia nascentia aetatem sibi prorogant, reliquorum velocitas cito mitescentium transvolat. nuper in Baetica malina appellari coeperunt malis insita et alia amygdalina amygdalis. his intus in ligno nucleus amygdalae est, nec aliud pomum ingeniosius geminatum est. in peregrinis 43
arboribus dicta sunt Damascena a Syriae Damasco cogno- 13, 51
minata, iam pridem in Italia nascentia, grandiore quamquam ligno et exiliore carne nec umquam in rugas siccata, quoniam soles sui desunt. simul dici possunt populares eorum myxae, quae et ipsae nunc coeperunt Romae nasci insitae in sorbis.

(13) In totum quidem Persica peregrina etiam Asiae 44
Graeciaeque esse ex nomine ipso apparet, atque e Perside advecta. sed pruna silvestria ubique nasci certum est, quo magis miror huius pomi mentionem a Catone non

---

4 decerptio D^2a. | uenumdari d *Hard.* uenund- D^2 *edd. ante Hard.* -dati r. 5 *dist. ego.* | uersicolori d. -oria *coni. Sill.* 6 *uncos ego posui.* | candida a *Hard.* -icans r *edd. ante Hard.* *an* candida in is? 8 a *v. om. ll.* | *lacunam ego indicavi.* | et nigra *v.* onychina *Sill. coll. infra* § 55 *et Colum.* XII 10, 2. 3. | ac *om.* d. 10 peculiari a *Sill.* | est nucibus De *ed. Gel.* nuc-est d *edd. ante Gel.* nuc- a *Sill.* 13 et *v.* ex *ll.* 15 velocitas *v.* uoletias a. uolentias De. uiol- d. 18 germinatum De. 21 rugas *ed. Bas.* -ga *ll. edd. ante Bas.* 23 myxae Ded *Beroaldus.* mixtae a *ed. Ven.* 24 insita De. | in *om.* a*dv.*
26 e M. et d. ex r*v.*

habitam, praesertim cum condenda demonstraret quaedam
45 et silvestria. nam Persicae arbores sero et cum difficul-
tate transiere, ut quae in Rhodo nihil ferant, quod primum
ab Aegypto earum fuerat hospitium. falsum est venenata
cum cruciatu in Persis gigni et poenarum causa ab regi-
bus translata in Aegyptum terra mitigata. id enim de
Persea diligentiores tradunt, quae in totum alia est myxis
46 rubentibus similis nec extra orientem nasci voluit. eam
quoque eruditiores negaverunt ex Perside propter sup-
plicia translatam, sed a Perseo Memphi satam, et ob id
Alexandrum illa coronari victores ibi instituisse in hono-
rem atavi sui. semper autem folia habet et pomo sub-
nascentibus aliis. sed pruna quoque omnia post Cato-
nem coepisse manifestum erit.
47 **14.** (14) Malorum plura sunt genera. de citreis cum
13, 103 sua arbore diximus, Medica autem Graeci vocant patriae
nomine. aeque peregrina sunt zizipha et tubures, quae
et ipsa non pridem venere in Italiam, haec ex Africa, illa
ex Syria. Sex. Papinius, quem consulem vidimus, primus
utraque attulit divi Augusti novissimis temporibus in castris
sata, bacis similiora quam malis, sed aggeribus praecipue
decora, quoniam et in tecta iam silvae scandunt. tuburum
48 duo genera: candidum et a colore syricum dictum. paene
peregrina sunt in uno Italiae agro Veroniensi nascentia
quae lanata appellantur. lanugo ea obducit, strutheis qui-
dem Persicisque plurima, his tamen peculiare nomen dedit
nulla alia commendatione insignibus.

---

1 condenda—2 cum *om.* **M**. 3 transiere **M***v*. -ire *r*. | primum D^2 *in ras.* **ad***v*. -us **M**. frimum **c**. 4 earum **Dcd***v*. nili earum **M**. ///iearum **a**. *an* insularum? 5 cruciata **M**. -to **Dc**. | in persis D^2*v*. uim persis **M**. in (im **d**) pressis *r*. 10 tralata **M**. | sada M^1. siada M^2. 14 est erit a^1. est **d***v*. 15 de citreis **ad***v*. dici- D^2. de ceteris **M**. dicitur eis D^1**c**. 17 zizipa **Md**. | tubures **M**. -beres *rv*. 20 itaque **M**. 21 ageribus D^1**c**. generibus **a**. | praecipue **M***v*. -ua *r Sill.* 22 et *om.* **M**. | tuburum **Ma**(**Dc**?). -berum **d***v*. 23 syricum *coni. Dal. Hard. cfr. § 51. XXXV 30. 40.* sericum **M***r edd. ante Hard.* cerinum *coni. Pint.* 25 struthis **M**. 26 persicis quae **M**. | plurima his D^2**d** *Gel.* -ma iis **M**. -ma is D^1**c**. -ma /// **a**. -mis *edd. ante Gel.* 27 insignis **a**.

(15) Reliqua cur pigeat nominatim indicare, cum con- 49
ditoribus suis aeternam propagaverint memoriam, tamquam
ob egregium aliquod in vita factum? nisi fallor, apparebit
ex eo ingenium inserendi, nihilque tam parvum esse quod
non gloriam parere possit. ergo habent originem a Matio
*C*estioque et Mallio, item Scaudio; quibus cotoneo insito
ab Appio e Claudia gente Appiana sunt cognominata. odor 50
est his cotoneorum, magnitudo quae Scaudianis, color
rubens. ac ne quis id ambitu valuisse claritatis et familiae
putet, sunt et Sceptiana ab inventore libertino, insignia
rotunditate. Cato adicit Quiriana et quae tradit in doliis
condi Scantiana. omnium autem nuperrime adoptata sunt
parva gratissimi saporis quae Petisia nominantur. patrias
nobilitavere Amerina et Graecula. cetera e causis *aliis*
traxere nomen: germanitatis cohaerentia et gemella, num- 51
quam singula in fetu, coloris syrica, cognationis melapia,
must*e*a a celeritate mitescendi, quae nunc melimela dicuntur
a sapore melleo, orbiculata a figura orbis in rotunditatem
circumacti. haec in Epiro primum provenisse argumento
sunt Graeci qui Epirotica vocant, *a* mammarum effigie
orthomastia, a condicione castrati seminis quae spadonia
appellant Belgae. melofoliis folium unum, aliquando et 52
geminum erumpit e latere medio. celerrime in rugas
marcescunt pannucea. stolide tument pulmonea. est qui-
busdam sanguineus colos origine ex mori insitu tracta.
cunctis vero quae fuere a sole partes rubent. sunt et

---

2 tamquam *om.* **D**e. 6 Cestioque *coni. Dal. Sill.* gest- *ll.v.* Sest- *Pint. e Colum. V 10, 19.* | Manlio *v.* | scaudio a[2]d *cod. Chiff. Ianus.* scandio a[1]T *Hard.* oppio **D**e. Claudio *edd. ante Hard.* 8 scandianis d *Hard.* sed audianis a. sed Claudianis *edd. ante Gel.* 9 ambitu *v.* -tum *ll.* | et familiae **D**ed*v*. e familia a *Sill.* 14 amerina d *Hard.* demer- a. temeriana r. Camerina *edd. ante Hard.* | Graecula *v.* grac- *ll.* | aliis *ego. om. ll.v. cfr. XIII 4.* 16 coloris d *edd. Gel.* -re r *Detl.* a colore *edd. ante Gel.* | syrica ad[2]T *Hard.* -iaca d[1]. sirica r. ser- *edd. ante Hard.* | cognationis d *edd. Gel.* -nes r. -ne *edd. ante Gel. Detl.* 17 mustea *v.* -ta *ll.* 19 prouenisse d*v*. peru- r. 20 a *ego. om. ll.v.* 21 orthomastia *cod. Chiff. Hard.* -sthia d. -stica *ed. Bas.* ortomastia **D**[2]. -stica *edd. ante Bas.* -sthia **D**[1]. -sihia e. ortonia sthia a. 25 insitu d*v*. in sinu r.

parva grati saporis atque etiam acutiora odore. silvestri*um* peculiare inproba*e* acerbitatis convicium et vis tanta ut aciem gladii praestringat. dat et farina vilissimis nomen, quamquam primis adventu decerpique properantibus.

53 **15.** (16) Eadem causa in piris taxatur superbiae cognomine. parva haec, sed ocissima. cunctis autem Crustumia gratissima. proxima his Falerna a potu, quoniam tanta vis suci abundat — lacte hoc vocatur — in his quae alii colore nigro donant Syriae. reliquorum no-

54 mina aliter in aliis atque aliis locis appellantur. sed confessis urbis vocabulis auctores suos nobilitavere Decimiana et ex eo tractum quod Pseudodecimianum vocant, Dol*a*belliana longissimi pediculi, Pomponiana cognomine mammosa, Liceriana, Seviana et quae ex his nata sunt Turraniana longitudine pediculi distantia, Favoniana rubra paulo superbis maiora, Lateriana, Aniciana postautumnalia acidulo sapore iucunda. Tiberiana appellantur quae maxime Tiberio principi placuere. colorantur magis sole gran-

55 descuntque, alioquin eadem essent quae Liceriana. patriae nomina habent serissima omnium Amerina, Picentina, Numantina, Alexandrina, Numi*d*iana, Graeca et in iis Tarentina, Sig*n*ina, quae alii a colore testacea appellant, sicut onychina, purpurea. ab odore myrapia, laurea, nardina, *a* tempore hordearia, a collo ampullacea. et Coriolana, Brut*t*ia

---

1 grati *edd. ante Gel.* -tia *ll. edd. Gel.* | *dist. ego.* | siluestrium *ego.* -ia *ll. v.* 2 inprobae *ego.* -batis DcT *cod. Chiff. Sill.* -bitatis a. -bitatis et d(?)*v.* 3 prestringunt D². | dat et farina d *cod. Salmant. Hard.* datis far- *r.* Dacis ferme *edd. ante Hard.*
7 a d*v. om. r.* 8 lacte hoc a *Hard.* -tem hoc Dc. -ten hic d. -tea haec *edd. ante Hard.* 9 his quae a *edd. ante Bas. Sill.* iisque *r ed. Bas.* | donant a *edd. ante Lugd. Sill.* -nai Dc. -nantur d *ed. Lugd.* 12. 13 Dolabelliana *Pint. ed. Lugd.* dolob- *cod. Chiff. edd. ante Lugd.* dob- *r.* 14 Liceriana *v. cfr. v. 19.* -rniana *ll.* | seuiana *ll. Hard.* Severiana *edd. ante Hard.* 20 picentinam Dc. 20. 21 numantina d*v.* minuta *r.* 21 Numidiana *v.* -iniana *ll.* | et d*v.* et esset a. et esse *r.* 21. 22 Tarentina Signina *v.* -iniana signa a. -ini signa *r.* 22 testacea D²d*v.* et stacea D¹. t statea c. stacea a. 23 a *v. om. ll.* 24 a d*v. om. r.* | Bruttia *Sill. cum Pint.* (Brutia). bruta a *Hard.* -tae *r edd. ante Hard.*

gentilitatis. cucurbitina, acidula suci. incerta *no*minum 56
causa est: barbaricis Veneriisque *quae* colorata dicunt,
regiis quae minimo pediculo sessilia, patriciis, vocimis,
viridibus oblongisque. praeterea dixit volema **Vergilius**
a **Catone** sumpta, qui et sementiva et mustea nominat.

(17) Pars haec vitae iam pridem pervenit ad columen, 57
expertis cuncta hominibus, quippe cum **Vergilius** insitam
nucibus arbutum, malis platanum, cerasis ulmum dicat.
nec quicquam amplius excogitari potest. nullum certe
pomum novum diu iam invenitur. neque omnia insita
misceri fas est, sicut nec spinas inseri; quando fulgurata
piari non queunt facile. quotque genera insita fuerint,
tot fulgura uno ictu fieri pronuntiatur. turbinatior piris 58
figura. in iis serotina ad hiemes usque in matre pendent
gelu maturescentia Graeca, ampullacea, laurea, sicut in
malis Amerina, Scaudiana. condiuntur vero pira ut uvae,
ac totidem modis, neque aliud in cadis praeterquam pruna.
e pomis proprietas piris qu*a*e vini, similiterque in aegris
medentes cavent. e*t* vino et aqua cocuntur atque pulmentari vicem inplent, quod non alia praeter cotonea ac
struth*e*a.

16. (18) ⟨1⟩ In universum autem de pomis servan- 59
dis praecipitur pomaria in loco frigido ac sicco contabulari, septentrionalibus fenestris sereno die patere, austros

---

1 nominum *v.* num- *ll.* 2 quae *v. om. ll.* 3 uocimis *ll. Detl.* voconiis *v.* 11 fulgurata **M**. -gura **a d** *v.* -gora *r.* 12 piari **M**. expiari *r Barb.* -irari *edd. ante Barb. cfr. Felsius p. 75 et II 92.* | quotque *Barb.* quodque **M**. quoque *r edd. ante Barb.* | fuerint **M**. -runt *r v.* 13 fieri **M**. *om. r v.* 14 hiemes **M**. -em *r v.* | in matre **M**. ad matrem *r v.* 16 emerina **D e**. | scaudiana **M** *r.* scand- **T** *Hard.* scant- *edd. ante Hard.* 17 neque **M** *Gel.* quae *r.* non *edd. ante Gel.* | aliter quam in cadis praeterea *edd. ante Gel.* | pruna e *ego nov. luc. p. 30.* prunae *ll. Sill.* -na *Gel.* quae *edd. ante Gel.* 18 proprietas **M d** *v.* -tatis *r.* | piris quae *ego l. l.* -risque **M** *r Gel.* -ris quoque *edd. ante Gel.* 19 cavent et *ego.* -nte **M**. -nt e *Ianus.* -nt ac *Gel.* cadent ac *r.* in escam dant ac *edd. ante Gel.* 20 ac **M** *r.* et *v.* 21 struthea *ed. Bas.* -thia **D e** (?). -tea *edd. ante Bas.* -tia **M d**. -cia **a**. 22 autem **M** (**D e**?) **T** *Sill.* uero **a d** *v.* 24 septentrionibus *Pint.* | austros **d** (?) *v.* -ro *r.* uitro **M**.

specularibus arcere, aquilonis quoque adflatu poma deturpante rugis. colligi mala post aequinoctium autumni, neque ante XVI lunam neque ultra duodetricesimam, nec pluvio die neque ante primam horam, cadiva separari, stramentis solidis paleisve substerni, rara componi, uti limites pervii spiritum aequalem accipiant. Amerina maxime durare, melimela minime.

60 **17.** ⟨2⟩ Cotoneis in concluso spiramentum omne adimendum aut incoqui melle ea mergive oportere. Punica aqua marina fervente indurari, mox triduo sole siccata ita ne nocturno rore contingantur suspendi, et cum libeat uti, aqua dulci perlui. M. V a r r o et in doliis harenae servari iubet, *et* etiam inmatura obrui terra in ollis fundo effracto, sed spiritu excluso ac surculo pice inlito. sic etiam crescere amplitudine maiore quam possint in arbore. cetera mala et foliis ficulnis, praeterquam cadivis, singula convolvi cistisque vitilibus condi vel creta figulinarum inlini.

61 ⟨3⟩ Pira in vasis fictilibus picatis inversis obrui scrobe. Tarentina serissima legi, Aniciana servari et in passo. sorba quoque et scrobibus gypsato operculo, duum pedum terra superiniecta, in loco aprico, inversis vasis et in doliis ut uvas interque uvas cum ramis suspendi.

62 ⟨4⟩ E proximis auctoribus quidam altius curam repetunt deputarique statim poma ac vites ad hunc usum praecipiunt decrescente luna, post horam diei tertiam,

---

1 specularibus **M***v*. peculiaribus *r*. *an* vitro s p e c u l a r i aditum ventorum f l a t i b u s arceri? *cfr. Varro de r. r. I 59, 1.* 3 ultra — 4 neque **M**. *om. rv.* 5 solidis **MD**^{2} *Detl.* soleis **a**. soteis **Dc**. storeis **d***v*. | uti **M**. ut *rv.* 13 et etiam inmatura *ego e Varrone de r. r. I 59, 4.* et iam matura **M**. et inmatura *rv.* 14 effracto **M***v*. e fra- **a**. et fa- **Dc**. et infra- **d**. 15 possunt **Ma**^{1} *ed. Gel.* 19 inuersis **MD**^{2}**d***v*. in uerbis **D**^{1}**c**. in herbis **a**. | scrobe **M** *Ianus*. inter scrobe *r*. inter scrobes *edd. ante Bas. Hard.* inter scobes *ed. Bas.* in terra scrobe *Detl. coll. v. 21.* 20 serissima **M**. -me **Dad***v*. reris- **c**. | aniciana **M***v*. aciana *r*. | sorua **M** *Detl. cfr. XIII 58 extr.* 22 superiniecta **M**. -intecta **Dcd**. -inducta **a***v*. 23 interque uuas **M** *Ianus. om. rv.* 24. 25 repetunt **M**. pet- *rv.* 26 diei **MD**^{2}*c*. cei **D**^{1}**c**. ceu **ad**.

caelo sereno aut siccis ventis. similiter deligi et ex locis siccis et ante perfectam maturitatem, addito ut luna infra terram sit, uvas cum malleolo sarmenti duro, demptis forfice corruptoribus acinis, in dolio picato recenti suspendi, exclusa omni aura operculo et gypso. sic et sorba ac pira, inlitis omnium surculis pice. dolia procul ab aqua esse. quidam sic cum palmite ipso condunt, capiti- 63
bus eius scillae infixis utrimque, alii etiam vina habentibus doliis, dum ne contingant ea uvae, aliqui mala in patinis fictilibus fluitantia, quo genere et vino odorem adquiri putant. aliqui omnia haec in milio servari malunt, plerique vero in scrobe duum pedum altitudinis harena substrato et fictili operculo, dein terra operto. creta quidam 64
figlina etiam uvas inlinunt siccataque sole suspendunt, in usu diluentes cretam. eandem pomis vino subigunt. mala vero generosissima eadem ratione crustant gypso vel cera, quae, nisi maturaverint, incremento calycem rumpunt. semper autem in pediculos conlocant ea. alii decerpunt cum surculis eosque in medullam sabuci a*b*ditos obruunt, 63
ut supra scriptum est. alii singulis malis pirisque singula 65
vasa fictilia adsignant et operculo eorum picat*o* dolio iterum includunt, nec non aliqui in floccis capsisque, quas luto paleato inlinunt; alii hoc idem in patinis fictilibus, aliqui et in scrobe subiect*a* harena, ita sicca operiunt mox terra. sunt qui cotonea cera Pontica inlita melle demergant. Columella auctor est in puteos cisternasve *uvas* in fictili- 66
bus vasis pice diligenti cura inlitis mergi. Liguria maritima

---

1 uentis **MD**² *ed. Bas.* ad uentis **D**¹**ac**. a uentis **d** *edd. ante Bas. Sill.* 4 corruptoribus **M**. -tioribus *rv*. *cfr. luc. p. 104.* | recentis **Dc**. 5 excluso **a** *Sill.* | auro **D**¹. austro **a** *Sill.* | sorua **M** *Detl.* 7 pabnite **c**. uel papnite **a**. | ipso **M**. in ipso **Dac**. in gypso **d***v*. 8 siciliae **M**. 9 ea uuae *rv*. faue **M**. 11 seruari **M**. -re *rv*. 14 siccataque **M**. -tasque *rv*. 15 cretam *v*. -ta **M***r*. 17 maturuerint **d** *ed. Bas.* | calycem **d** *ed. Bas. Hard.* calicem **Dc** *edd. ante Bas. Dal.* calcem **a** *Detl.* 19 abditos obruunt *v*. addito subruunt (obr- d) *ll*. 21 operculo . . picato *coni. Dal.* -la . . -ta *llv*. 24 subiecta *v*. -to **a**. subtecto *r*. 26 uvas *ego coll. Colum. XII 44, 6. om. ll.r*. 27 maritimis *Pint.*

Alpibus proxima uvas sole siccatas iunci fasceis involvit
cadisque conditas gypso includit. hoc idem Graeci pla-
tani foliis aut vitis ipsius aut fici uno die in umbra sic-
catis atque in cado vinaceis interpositis. quo genere Coa
uva et Berytia servantur, nullius suavitati postferendae.
67 quidam, ut has faciant, in cinere lixivo tingunt protinus
quam detraxere vitibus, mox in sole siccant passasque in
aqua calida mergunt et iterum sole siccant, tum foliis, ut
66 supra dictum est, involutas vinaceis stipant. sunt qui
malunt uvas in scobe ramentisve abietis, populi, fraxini
servare. sunt qui suspendi procul malis protinusque in
granariis iubeant, quoniam optime sit *operimento* pulvis
pensilibus. contra vespas remedio est oleo adspergi ex
13, 39 ore. de palmis diximus.

68 **18.** (19) E reliquo genere pomorum ficus amplissima
est, quaedamque et piris magnitudine aemulae. de Aegyptiae
13, 56 sqq. Cypriaeque miraculis retulimus inter externas. Idaea rubet
olivae magnitudine, rotundior tantum, sapore mespili. Ale-
xandrinam hanc ibi vocant, crassitudine cubitali, ramosam,
materie validam, lentam, sine lacte, cortice viridi, folio
tiliae, sed molli. O n e s i c r i t u s tradit in Hyrcania multum
nostris esse dulciores fertilioresque, ut quae modios CCLXX
69 singulae ferant. ad nos ex aliis transiere gentibus, Chal-
cide, Chio, quarum plura genera. siquidem et Lydiae,
quae sunt purpureae, et mamillanae similitudinem earum
habent, et callistruthiae partim sapore praestantiores, fico-
rum omnium frigidissimae. nam de Africanis, quas multi

---

5 seruantur **d***v*. -atur *r*. 7 passasque—8 sic(*c*)ant **D**[2] *Sill. om. rv.* | tum **D**[2]*v*. cum **ad**. eum *r*. 10 malunt *ll.v.* -lint *Detl. cum Felsio p. 18. sed cfr. nov. luc. p. 44 n. 16.* | in *om. Hard.* | scobe *v*. scrobe **D**[2]**ad**. -oue **D**[1]. soroue **o**. | sarmentisue **d**. | abiectis **d**[1]. 11 qui *om.* **Do**. 12 iubeant **d***v*. -bant **Do**. -bent **a**. | sit operimento *v*. sic experimenti (-rienti **o**) *ll.* 16 aemule **d** *ed. Gel. Detl.* -le **Do**. -la **a***v*. 19 hanc ibi *ll.v. an* aliqui? | ramosa **D**[2]**a**. 20 materie **d**[2] *ed. Gel.* -iae *r. om.* **d**[1]. -ia *edd. ante Gel.* 22 ut quae **d** *ed. Gel.* utque **Do** *edd. ante Gel.* atque **a**. 23. 24 chalcide chio **d** *codd. Gel.* chalcidecio *r*. Chalcidicae *edd. ante Gel.* 26 partim **D**[2] *edd. ante Barb.* parum **d** *codd. Barb.* lartim **D**[1]. fartim *r*. haud parum *coni. Dal. cfr. Url. vind. n. 245.* 27 quas **d***v*. quam *r*.

praeferunt cunctis, magna quaestio est, cum id genus in
Africam nuperrime transierit. patriae nomen optinent 70
*eti*am Alexandrinae ex nigris, candicante rima, cognomine
delicatae. nigra et Rhodia est et Tiburtina de praecocibus.
sunt et auctorum nomina iis, Livi*ae*, Pompei. siccandis
haec sole in annuos usus aptissima cum mariscis et quas
harundinum folii macula variat. est et Herculanea et
albicerata et aratia alba, pediculo minimo, latissima. primo 71
autem provenit porphyritis, longissimo pediculo. comitatur
eam e minimis, vilissimis popularis dicta. contra novissima
sub hieme maturatur chelidonia. sunt praeterea eaedem
serotinae et praecoces, biferae, alba ac nigra, cum messe
vindemiaque maturescentes. serotinae et a corio appellatae
duro, ex Chalcidicis quarundam trifero proventu. Tarenti 72
tantum praedulces nascuntur quas vocant onas. Cato de
ficis ita memorat: Ficos mariscas in loco cretoso
aut aperto serito, in loco autem crassiore aut
stercorato Africanas et Herculaneas, Sa*gu*ntinas,
hibernas, Telanas atras pediculo longo. postea tot
subiere nomina atque genera ut vel hoc solum aestimantibus
appareat mutatam esse vitam. sunt et hibernae quibusdam
provinciis, uti Moesiae, sed artis, non naturae.
parvarum genus arborum post autumnum fimo contegunt, 73
deprehensasque in his hieme grossos, quae mitiore caelo
refossae cum arbore atque in lucem remissae novos soles
aliosque, quam quibus vixere, avide tamquam iterum natae

2 africa Dc. | *dist. ego.* 3 etiam *ego.* nam *ll.v.* | alexandrinae Dac *edd. ante Gel. Detl.* -iae d. -ina *codd. Gel.* | ex nigris *ego.* aenixegris Dc. enixeglis a. enixę gris est d. enixiores *edd. ante Gel.* e nigris est *codd. Gel.* est *del. Detl.* 5 Liviae *v.* -io *ll.* 6 anno Dc. 8 aritia a. 9 porphyritis dv. per- Da. perphir- c. 10 et vilissimis *edd. ante Sill.* vilissimisque *Url. vind. n. 246.* -ma *Detl.* 11 eaedem dv. edem Dv. *om.* a *Sill.* 14 trifario a. 15 onas *ll. edd. ante Barb. Hard.* onias *ed. Verc.* omas (ὠμάς) *Barb.* 18 Saguntinas *ed. Bas.* sagon- *edd. ante Bas.* sacontias d. -inas *r.* 19 Telanas *Hard. cfr. Cato 8, 1.* telianas *ll. edd. ante Bas.* tella- *ed. Bas.* tellia- *ed. Gel.* 22 uti M. sicuti *rv.* | non *om.* M. 26 quibus—tamquam *om.* M.

accipiunt et cum venientium flore maturescunt, alieno praecoces anno, in tractu vel gelidissimo.

74 (20) Sed a Catone appellata iam tum Africana admonet Africae ad ingens documentum usi eo pomo. namque perniciali odio Carthaginis flagrans nepotumque securitatis anxius, cum clamaret omni senatu Carthaginem delendam, attulit quodam die in curiam praecocem ex ea provincia ficum ostendensque patribus: I n t e r r o g o v o s, inquit, q u a n d o h a n c p o m u m d e m p t a m p u t e t i s e x
75 a r b o r e. cum inter omnes recentem esse constaret: A t q u i t e r t i u m, inquit, a n t e d i e m s c i t o t e d e c e r p t a m C a r t h a g i n e. t a m p r o p e a m o e r i s h a b e m u s h o s t e m. statimque sumptum est Punicum tertium bellum quo Carthago deleta est, quamquam Catone anno sequente rapto. quid primum in eo miremur, curam ingeni an occasionem fortuitam, celeritatemque cursus an vehementiam viri?
76 super omnia est, quo nihil equidem duco mirabilius, tantam illam urbem et de terrarum orbe per CXX annos aemulam unius pomi argumento eversam, quod non Trebia aut Trasimenus, non Cannae busto Romani nominis perficere potuere, non castra Punica ad tertium lapidem vallata portaeque Collinae adequitans ipse Hannibal. tanto propius Carthaginem pomo Cato admovit.

77 Colitur ficus arbor in foro ipso ac comitio Romae nata, sacr*a* fulguribus ibi conditis magisque ob memoriam eius quae nutrix Romuli ac Remi conditoris imperii in Lupercali prima protexit, rumi*n*alis appellata, quoniam sub

---

3 africana **M***v*. -cam *r*. 4 africae **M**. et afr- *rv*. *del*. *Detl*. | usi **M***r*. uso *v*. 5 perniciali *dv*. permiti- **D**²**a**. permiti- **D**¹**c**. permitti- **M**. 9 inquit **M***v*. inquid **D**². in uuis *r*. 12 moeris **MD**¹**cd**. moeniis **D**²**a**. muris *v*. 15 in *rv*. sit **M**. 17 mirabili ut **Dc**. 17. 18 tantam **M***v*. tam *r*. 18 per *om*. **M**. 23 admouit **Md***Gel*. -onuit *r*. adiri monuit *edd. ante Gel*. 24 *post* Romae *deficit cod*. **M**. 25 sacra *edd. ante Hard. Sill*. -ro *ll. Hard*. | fulguribus *dv*. -goribus *r*. 26 conditorum *Url. chrest. p. 194*. ac Remi *uncis inclusit Ianus. sed* conditoris imperii prima (= initia) *iungenda videntur*. | imperii — 27 protexit **D**² *Sill*. *om*. *rv*. 27 ruminalis *Brot. ex ed. princ*. -ialis **D**² *om*. *r edd. ante Brot*.

ea inventa est lupa infantibus praebens rumim — ita
vocabant mammam —, miraculo ex aere iuxta dicato,
tamquam in comitium sponte transisset Atto Navio augurante.
nec sine praesagio aliquo arescit, rursusque cura
sacerdotum seritur. fuit et ante Saturni aedem urbis
anno ... sublata sacro a Vestalibus facto, cum Silvani
simulacrum subverteret. eadem fortuito satu vivit in 78
medio foro, qua sidentia imperii fundamenta ostento fatali
Curtius maximis bonis, hoc est virtute ac pietate ac morte
praeclara, expleverat. aeque fortuita eodem loco est vitis
atque olea, umbrae gratia sedulitate plebeia satae. ara
inde sublata gladiatorio munere divi Iuli quod novissime
pugnavit in foro.

(21) Admirabilis est pomi huiusce festinatio unius in 79
cunctis ad maturitatem properantis arte naturae. **19.** caprificus
vocatur e silvestri genere ficus numquam maturescens,
sed quod ipsa non habet alii tribuens, quoniam
est naturalis causarum transitus a*e*que ut e putrescentibus
generatur aliquid. ergo culices parit, hi fraudati alimento 80
in matre, putri eius tabe, ad cognata*m* evolant morsuque
ficorum crebro, hoc est avidiore pastu, aperientes ora
earum atque ita penetrantes intus solem primo secum
inducunt cerialesque auras inmittunt foribus adapertis.

---

1 rumim ita De*Sill.* -inita a. -inata d. rumen ita *v.* 3 atto nauio D^{2}d*Sill.* atto nauigio *r.* adacto navigio *edd. ante Hard.* Atto Navio augure *Hard.* 3. 4 augurante—praesagio D^{2}*Sill.* *om. v.* 4 aliquo arescit D^{2}*Sill.* -qua rescit D^{1}ae. -qua crescit dT. ilico (illic *Hard.*) arescit *v.* 6 anno *ll.* anno CCLX *v.* *lacunam indicavit Detl.* | siluani D^{2}d *ed. Gel.* -anisi D^{1}e. -ani isi a. -ani et Isidis *edd. ante Gel.* 7 fortuitu a. | satu *ed. Verc.* saltu d. saut D^{1}e. ///aut a. aut D^{2}. sato *edd. ante Verc.* | uiuit Dae *ed. Gel.* iuit d. adiuvit *edd. ante Barb. Verc.* aduiuit *Barb.* 8 sidencia D^{1}. -dantia D^{2}a. 11 ira D^{1}a.

16 uocatur d *edd. Gel.* -tor De. *om.* a *edd. ante Gel.* 17 aliis a*v.* 18 aeque *Detl.* atque *ll. v. cfr. Theophr. c. pl. II 9, 6.* | ut e dT*Detl.* ute De. e a*v.* 19 generatur D*Detl.* gignatur ed. id gnatum a. identidem generatur *v.* 20 ad De*v.* ac d. et a. | cognatam *v.* -tae ed. -ta D^{2}. -te *r.* | euolant D^{2}*Salm. Detl. cfr. Theophr. l. l.* § 5 ἐκπέτονται. aduo- d. uo- *rv.* 22 atque *om.* a*Sill.* 23 foribus d*v.* flo- *r.* | et apertis a. ap- *edd. ante Hard.*

mox lacteum umorem, hoc est infantiam pomi, absumunt, quod fit et sponte, ideoque ficetis caprificus permittitur
81 ad rationem venti ut flatus evolantes in ficos ferat. inde repertum ut inlatae quoque aliunde et inter se colligatae inicerentur fico, quod in macro solo et aquilonio non desiderant, quoniam sponte arescunt loci situ rimisque eadem quae culicum opere causa perficit, nec ubi multus pulvis, quod evenit maxime frequenti via adposita. namque et pulveri vis siccandi sucumque lactis absorbendi. quae ratio pulvere et caprificatione hoc quoque praestat ne decidant, absumpto umore tenero et cum quadam fra-
82 gilitate ponderoso. ficis mollis omnibus tactus, maturis frumenta intus, sucus maturescentibus lactis, percoctis mellis. senescunt in arbore anusque destillant cummium lacrima. siccat honos laudatas, servat in capsis, *in* Ebuso insula praestantissimas amplissimasque, mox in Marrucinis. at ubi copia abundat, implentur orcae in Asia, cadi autem in Ruspina Africae urbe, panisque simul et opsonii vicem siccatae implent, utpote cum Cato cibaria ruris operariis iusta ceu lege sanciens minui iubeat per fici maturitatem. cum recenti fico salis vice caseo vesci nuper excogitatum
83 est. ex hoc genere sunt, ut diximus, co*tt*ana et caricae
13, 51 quaeque conscendenti navem adversus Parthos omen fecere M. Crasso venales praedicantis voce, cavneae. omnia haec in A*l*bense rus e Syria intulit L. Vitellius, qui postea censor fuit, cum legatus in ea provincia esset, novissimis Tiberii Caesaris temporibus.

84 **20.** (22) Malorum pirorumque generi adnumerentur iure mespila atque sorba. mespilis tria genera, anthedon,

---

2 praemittitur *Hard.* permiscetur *coni. Dal.* 6 desideratur ad*v*. 7 opere *ll. Ianus.* -rae *Sill.* -ra *v.* 8 puluis d*v*. pulsus *r.* | frequentitatiua a. 14 destillant *Sill.* dist- *ll. v.* | *dist. Url. vind. n. 248.* 15 in *ego. om. ll. v. cfr. VIII 226. XIX 94. XII 109.* 17 at d*v*. aut *r.* | abundat d*v*. -ant *r.* | orzhae a. arche d. 18 in d*v*. *om. r.* 21 salis D²d *edd. ante Barb.* saliis *r.* sale *Barb.* salitis *ed. Gel.* | uice caseo *ll. Sill.* vice casei *ed. Gel.* siccatis et casei loco *edd. ante Gel.* 22 cottana *ed. Lugd.* castaneae *ll. ed. Ven.* cottona *Beroaldus.* coetana *Barb.* 25 Albense *v.* absense *ll.* 27 tiberii d*v*. titi a. *om. r.*

setania, tertium degenerat, anthedoni tamen similius, quod Gallicum vocant. setaniae maius pomum candidiusque, acini molliore ligno, ceteris minus pomum, sed odore praestantius et quod diutius servetur. arbor ipsa de amplissimis. folia antequam decidant rubescunt, radices multae atque altae et ideo inexstirpabiles. non fuit haec arbor in Italia Catonis aevo.

21. (23) Sorbis quadruplex differentia. aliis enim 85
eorum rotunditas mali, aliis turbinatio piri, aliis ovata species seu malorum aliquis. haec obnoxia acori. odore et suavitate rotunda praecellunt, ceteris vini sapor. generosissima quibus circa pediculos tenera folia. quartum genus torminale appellant, remedio tantum probabile, adsiduum proventu minimumque pomo, arbore dissimile, foliis paene platani. non ferunt ante trimatum ex ullo genere. Cato et sorba condi sapa tradit.

22. (24) Ab his locum amplitudine vindicaverint, quae 86
cessere auctoritate, nuces iuglandes, quamquam et ipsae nuptialium Fescenninorum comites, multum pineis minores universitate eaedemque portione ampliores nucleo. nec non et honor iis naturae peculiaris gemino protectis operimento, pulvinati primum calycis, mox lignei putaminis. quae causa eas nuptiis fecit religiosas, tot modis fetu munito, quod est veri similius quam quia cadendo tripudium sonivium faciant. et has e Perside regibus trans- 87
latas indicio sunt Graeca nomina. optimum quippe genus earum Persicum atque basilicon vocant. et haec fuere prima nomina. caryon a capitis gravedine propter odoris gravitatem convenit dictum. tinguntur cortice earum lanae et rufatur capillus primum prodeuntibus nuculis. id compertum infectis tractatu manibus. pinguescunt vetustate.

---

2 pomum est D[2]. 10 aliquis d. -ibus *rv.* | acri. ad *edd. ante Gel.* 12 tenera *om.* dT *edd. ante Barb.* 17 uindicauerint DedT *cod. Chiff.* -runt av. 20 uniuersitatem Dd. | eaedemque *v.* ead- *ll.* 22 calicis Dae *edd. ante Bas. Detl. cfr. § 64. sic semper etiam infra.* 25 a perside dT. | regionibus a. a regibus *edd. ante Sill.* 30 et *v.* eorum et *ll.* | nucleis D[2] *edd. ante Gel.* 31 tractatum ae.

88 sola differentia generum in putamine duro fragilive, et
tenui aut crasso, loculoso aut simplici. solum hoc pomum
natura compactili operimento clausit. namque sunt bifidae
putaminum carinae nucleorumque alia quadripertita di-
stinctio, lignea intercursante membrana. ceteris quidquid
est solidum est, ut in abellanis et ipso nucum genere quas
antea Abellinas patriae nomine appellabant. in Asiam
Graeciamque e Ponto venerunt ideoque Ponticae nuces
89 vocantur. has quoque mollis protegit barba. sed putamini
nucleisque solida rotunditas inest. hae et torrentur. um-
bilicus illis intus in ventre medio. tertia in his natura
amygdalis tenuiore sed simili iuglandium summo operi-
mento, item secundo putaminis. nucleus dissimilis lati-
90 tudine et acriore callo. haec arbor an fuerit in Italia
Catonis aetate dubitatur, quoniam Graecas nominat, quas
quidam et in iuglandium genere servant. adicit praeterea
abellanas et galbas, Praenestinas, quas maxime laudat et
conditas ollis in terra servari virides tradit. nunc Thasiae
et Albenses celebrantur et Tarentinarum duo genera, fra-
gili putamine ac duro, quae sunt et amplissimae ac minime
91 rotundae, praeterea molluscae putamen rumpentes. sunt
qui honori nomen interpretentur et Iovis glandem esse
dicant. nuper consularem virum audivi biferas et iuglandes
nuces habere se profitentem. de pistaciis et ipso nucum
13, 51 genere in suo loco retulimus. et haec autem idem Vitel-
lius in Italiam primus intulit eodem tempore, simulque in
Hispaniam Flaccus Pompeius eques Romanus qui cum eo
militabat.

---

3 bifidae dv. -de Do. -da a. 4 carne a. | alia DodT *Hard.* alii a. illis *edd. ante Hard.* *an* alias? 7 patrio av. 8 venerunt *Url. vind. n. 250.* -re et ll.v. et *del. Detl.* | ideoque T. ideo quod r*Sill.* ideo v. 9 molles Do. 10 hae *Detl. cfr. XI 108.* haec Dao. eae dv. 11 tertia in d. -tiam Do. -tia a. -tia ab v. 13 secundi d. 17 calvas *Cato 8, 2. Turn. adv. 27, 17. Sill.* 19 albenses dv. -eses r*Detl.* 20 et *om.* dT *edd. ante Gel. Sill.* | ac minimae Do*Detl.* et -me v. 21 mollusculae D². 22 honoris *ed. Bas.* | interpretentur Do *edd. ante Hard. Sill.* -tantur r *Hard.* 23 dicunt *edd. ante Gel. Hard.* 24 pistaciis (Do?)v. past- d. phastatus a. | ipso Dod*Sill.* -si av. | nucum—25 loco D²*Sill. om.* rv.

23. (25) Nuces vocamus et castaneas, quamquam ad- 92
commodatiores glandium generi. armatum his echinato ca-
lyce vallum, quod inchoatum glandibus, mirumque vilissima
esse quae tanta occultaverit cura naturae. trini quibusdam
partus ex uno calyce, cortexque lentus, proxima vero cor-
pori membrana et in his et in nucibus saporem, ni de-
trahatur, infestat. torrere has in cibis gratius. moluntur-
que et praestant *in* ieiunio feminarum quandam imaginem
panis. Sardibus hae provenere primum, ideo apud Graecos 93
Sardianos balanos appellant, nam Di*o*s balanum postea
inposuere excellentioribus satu factis. nunc plura earum
genera. Tarentinae faciles, nec operosae cibo, planae
figura. rotundior quae balanitis vocatur, purgabilis maxime
et sponte prosiliens pura. plana est *et* Salariana, Taren- 94
tina minus tractabilis, laudatior Corelliana et ex ea facta 17, 129
quo dicemus in insitis modo Ter*e*iana, quam rubens cortex
praefert triangulis et popularibus nigris, quae coctivae
vocantur. patria laudatissimis Tarentum et in Campania
Neapolis. ceterae suum pabulo gignuntur, scrupulosa cor-
ticis intra nucleos quoque ruminatione.

24. (26) Haud procul abesse videantur et praedulces 95
siliquae, nisi quod in his ipse manditur cortex. digitorum
omnis longitudo illis, et interim falcata, pollicari latitudine.
glandes inter poma numerari non possunt, quamobrem in
sua natura dicentur. 16, 15

(27) Reliqua carnosi sunt generis, eaque bacis atque 96

---

2 claudium **Do**. 6 membrana et **a d** *v*. -ne **Do**. 7 infestat **d** *v*. -ant *r*. 7. 8 moluntur que et *Sill*. -tur quae **D**². -tur etiam et *cod. Gel. Ianus*. modolatum et **a**. -tum ret **D**¹**o**. modulantum re **d T**. -tum laturas *edd. ante Bas*. molitura etiam *Barb. ed. Bas*. 8 praestant in *Sill*. -anti *ll. edd. ante Bas*. -ari *Barb*. -ant *ed. Bas*. 10 Dios *Turn. adv. 27, 17. codd. (?) Hard*. diuus *ll*. divus Tiberius (postea balanum nomen imposuit) *edd. ante Hard*. Διὸς (βαλάνου postea nomen imposuere) *coni. Dal*. 11 satu *v*. statu *ll*. 14 *dist. Salm. ex. Plin. p. 425*ᵇ *A Detl*. | pura **a** *cod. Thuaneus v*. plura *r*. | est et *Salm. l. l. Sill*. est ei **D a o**. esse **d**. est ex eis et *v*. 16 quo **d** *ed. Gel*. quod *r edd. ante Gel*. (*del*. modo). | in **d** *v*. *om*. *r*. | Tereiana *Detl. ad XVII 122*. eterana *ll*. Etereiana *Hard*. meterana *edd. ante Hard*. 22. 23 omnis digitorum **d**. dig- hominis *edd. ante Hard*.

carnibus distant. alia acinis caro, alia moris, alia unedoni-
97 bus, et alia acinis inter cutem sucumque, alia myxis, alia
bacis ut olivis. moris sucus in carne vinosus, trini colores,
candidus primo, mox rubens, maturis niger. in novissimis
florent, inter prima maturescunt. tingunt manus suco ma-
tura, eluunt acerba. minimum in hac arbore ingenia pro-
fecerunt, nec nominibus nec insitis, nec alio modo quam
pomi magnitudine differunt mora Ostiensi*a* et Tusculana
Romae. nascuntur et in rubis multum differente callo.
98 (28) Aliud corpus est terrestribus fragis, aliud con-
generi eorum unedoni, quod solum pomum simile frutici
terraeque gignitur. arbor ipsa fruticosa. fructus anno
maturescit, pariterque floret subnascens et prior coquitur.
mas sit an femina sterilis inter auctores non constat.
99 pomum inhonorum, ut cui nomen ex argumento sit unum
tantum edendi. duobus tamen hoc nominibus appellant
Graeci, comaron et memaecylon, quo apparet totidem esse
genera. et apud nos alio nomine arbutus vocatur. Iuba
auctor est quinquagenum cubitorum altitudine in *Arabia*
esse eas.
100 (29) Acinorum quoque magna est differentia, primum
inter uvas ipsas callo, teneritate, crassitudine, interiore
ligno aliis parvo et aliis etiam gemino, qui minime feraces
musti. plurimum vero differunt hederae sabucique acini,
e*t* figura etiam Punici, angulosi quippe soli. nec cutis
ulla singulis praeter communem quae est candida. totis-
que sucus et caro est, his praecipue quibus parvolum
101 inest ligni. magna et bacis differentia. aliae namque

---

2 et *om.* d. 7 insitu *coni. Dal.* -itionibus *Url. vind. n. 251.* 8 pomi *codd. Barb.* pompei *ll. edd. ante Barb.* | *dist. Url. l. l.* | Ostiensia *v.* -sis d. -si *r.* 9 romane Dc. | callo D^2d*v.* cauo a. catio *r.* 10 est *ed. Bas.* et *ll.* est et *edd. ante Bas.* 11 frutici dT*v.* -ce Da. -eae c. 15 et cui d. | fit a *Brot.* 16 hic ac. 17 memaecylon Dc *Detl. cfr. Theophr. h. pl. III 16, 4.* memec- a*v.* mumechilon d. 23 et *om.* dT. 24 musti d*v.* multi *r.* | herede d. | sambucique a *edd. ante Ianum. cfr. XIII 122.* 25 et *ed. Gel.* ex *ll.* in *edd. ante Gel.* | figurae Dc. | cutis D^2d*v.* utis D^1c. ut his a. 27 curae a. 28 aliae d*v.* -ie Dc. -ia a.

sunt olivis, lauris et alio modo loto, cornis, alio myrtis, lentisco. aquifolio enim ac spinae sine suco, medioque etiamnum genere inter bacas acinosque cerasis. pomum his primo candidum et fere omnibus bacis. mox aliis virescit, ut olivae, laur*ui*, rubet vero moris, cerasis, cornis. dein nigrescit moris, cerasis, olivis.

25. (30) Cerasi ante victoriam Mithridaticam L. Lu- 102
culli non fuere in Italia, ad urbis annum DCLXXX. is
primum *in*vexit e Ponto, annisque CXX trans oceanum in
Britanniam usque pervenere. eadem [ut diximus] in
Aegypto nulla cura potuere gigni. cerasorum Aproniana
maxime rubent, nigerrima sunt *L*utatia, Caeciliana vero et
rotunda. Iunianis gratus sapor, sed paene tantum sub 103
arbore sua, adeo teneris ut gestatum non tolerent. prin-
cipatus duracinis quae Pliniana Campania appellat, in Bel-
gica vero Lusitanis, in ripis etiam Rheni. tertius his
colos e nigro ac rubenti viridique, similis maturescentibus
semper. minus quinquennium est quod prodiere quae 104
vocant laurea, non ingratae amaritudinis, insitae in lauru.
sunt et Macedonica parvae arboris raroque tria cubita ex-
cedentis, et minore etiamnum frutice, chamaecerasi. inter
prima hoc e pomis colono gratiam annuam refert. se-
ptentrione frigidisque gaudet, siccatur etiam sole conditur-
que ut oliva cadis.

26. (31) Quae cura et cornis atque etiam lentisco 105
adhibetur, ne quid non hominis ventri natum esse videatur.
miscentur sapores et alio alius placere cogitur. miscentur
vero et terrae caelique tractus. in alio cibi genere India
advocatur, in alio Aegyptus, Creta, Cyrene singulaeque

---

5 oliuae D c *Sill.* -ua a. -uis d *v.* | laurui *Ianus.* -ri D a c *Sill.* -ris d *v.* 9 invexit *ego. cfr. XXXVI 54.* uexit *ll. v.* 10 *an* eaedem? | *uncos posuit Ianus.* 12 Lutatia *Hard.* ut atia d. ut attia D c. ut actia a^2 *edd. ante Hard.* ut actiua a^1. 13 iunianis *cod. Dal. Hard.* uini- D^2. iunianus a. uini- *r.* Iulianis *edd. ante Hard.* | paene d *Hard.* pene *r edd. ante Hard.* 14 adeo D^{2}d *v.* deo *r.* 16 rheni d *v.* rhenitemi *r.* 18 quam quinquennium d T. 24 oliuae D c d.

terrae. nec cessat in veneficiis vita, dummodo omnia devoret. planius hoc fiet in herbarum natura.

106 27. (32) Interim quae sunt communia et pomis omnibusque sucis, saporum genera XIII reperiuntur: dulcis, suavis, pinguis, amarus, austerus, acer, acutus, acerbus, acidus, salsus. praeter haec tria sunt genera mirabili maxime natura: unum in quo plures pariter sentiuntur
107 sapores, ut *in* vinis. namque in his et austerus et acutus et dulcis et suavis, omnes alieni. alterum est genus in quo sit et alienus quidem, sed et suus quidam ac peculiaris, ut in lacte. siquidem inest ei quod tamen iure dici dulce et pingue et suave non possit, optinente leni-
108 tate quae ipsa succedit in saporis vicem. nullus hic aquis ne*c* sucus, ut tamen eo ipso fiat aliquis ac suum genus faciat. sentiri quidem aqu*ae* saporem ullum sucumve vitium est. magnum his omnibus in odore momentum et magna cognatio, qui et ipse nullus est aquis aut, si sentitur, omnino vitium est. mirum tria naturae praecipua elementa sine sapore esse, sine odore, sine suco, aquas, aëra, ignes.

109 28. (33) Ergo sucorum vinosi piro, moro, myrto, minimeque, quod miremur, uvis. pingues olivae, lauro, nuci iuglandi, amygdalis, dulces uvis, ficis, palmis, aquosi prunis. magna differentia et in colore suci: sanguineus moris, cerasis, cornis, uvis nigris. idem albis candidus, lacteus in capite ficis, in corpore non item, spumeus malis, nullus Persicis, cum praesertim duracina suco abundent. sed quis eius ullum dixerit colorem? sua et in odore
110 miracula. malis acutus, Persicis dilutus, dulcibus nullus.

---

2 fiet *v. cfr. Url. vind. n. 251.* fit et *ll. Detl.* 7 sentiunt **Dc**. 8 in vinis *ego.* uinis *ll.v.* 12 dicitur **a**. dici non potest *edd. ante Gel.* | possit D^2*Sill.* -int **ad**. -ent *r*. -et *ed. Gel.* (non possit *del. edd. ante Gel.*). 14 nec *Detl.* ne *ll.v.* | sucus quidem *v.* 15 aquae *v.* atque **Dcd**. eque **a**. 19 aquas D^2*edd. Gel. Detl.* aqua **a** *edd. ante Gel.* aquę **dT**. atque *r.* aquam *Sill.* 20 aer ignis **a** *edd. ante Gel.* 22 minimeque D^2*Detl.* -me *rv.* | miremur D^2**d***v.* -etur *r.* 23 amygdalis **a***v.* am amy- **Dc**. amar' amy- **d**. | dulcis **ad** *edd. ante Hard.* | aquosus **ad** *edd. ante Sill.* 29 nullus D^2*v.* -um *r.*

nam et vinum tale sine odore, tenue odoratius, multoque celerius talia ad usum veniunt quam pinguia. quae odorata non eadem in gustu tenera, quia non sunt pariter odor et sapor. quamobrem citreis odor acerrimus, sapor asperrimus, quadamtenus et cotoneis, nullusque odor ficis.

(34) Et hactenus sint species ac genera pomorum, 111
naturas artius colligi par est. alia siliquis gignuntur, ipsis
dulcibus semenque complexis amarum. cum in pluribus
semina placeant, in siliqua damnentur. alia bacis, quarum
intus lignum et extra caro, ut olivis, cerasis. aliquarum
intus bacae, foris lignum, ut iis quae in Aegypto diximus 13, 60
gigni. quae bacis natura eadem et pomis. aliorum intus 112
corpus et foris lignum, ut nucum. aliis foris corpus,
intus lignum, ut Persicis et prunis, vitiumque cinctum
fructu, cum fructus alibi muniatur vitio. putamine clauduntur nuces, corio castaneae. detrahitur hoc iis, at in
mespilis manditur. crusta teguntur glandes, cute uvae,
corio et membrana Punica. carne et suco mora constant,
cute et suco cerasi. quaedam statim a ligno recedunt, ut 113
nuces et palmae. quaedam adhaerent, ut olivae laurusque.
quorundam generi utraque est natura, ut in Persicis. etenim duracinis adhaeret corpus ac ligno avelli non quit,
cum in ceteris facile separetur. quibusdam nec intus nec
extra lignum, ut in palmarum genere. aliquorum lignum 114
ipsum in usu et pomi vice, ut generi *amygdalae*, quam
in Aegypto diximus. quorundam extra geminantur vitia, 13, 60
ut in castaneis et amygdalis nucibusque iuglandibus. quo-

---

5 quadamtenus **d***v*. -dam nemus **D**¹**e**. quidam tenuis **D**²**a**. 12 aliarum **d**. 21 ut in *ll. Sill.* ut *v*. 22 duracinis **D**²**d***v*. dux a- **D**¹**e**. uix a- **a**. | ac ligno *Detl.* ac e ligna **D**². aeliquino **D**¹**e**. e ligno **dT***Sill.* -noque *v*. e licino **a**. | nequit **a***v*. *cfr. nov. luc. p. 82.* 24 quorundam **d**. 25 usu *Gel.* usum *ll. edd. ante Gel. Ianus.* | generi amygdalae *Gel. coll. XIII 60.* genera mydis *ll.* genera mixis (*vel* myxis) *edd. ante Bas.* grana myxis *ed. Bas.* generari myxis *Ianus.* cuci *Detl. coll. XIII 62. locus nondum sanatus est.* | quam *ll. v.* quas *edd. Verc. Bas.* quale *Ianus.* 26 geminantur **D**²*Detl.* geminam (-na **d***v*.) geminantur *rv*. gemina generantur *coni. Ianus.* 27 et *om.* **d***v*. | amygdalis **d***v*. amigd- **D**². angustialis *r*.

rundam natura trigemina: corpus est, dein lignum rursusque semen in ligno, ut in Persicis. quaedam inter se densa, ut uvae, sorba, quae ramos circumdata ex omni parte uvarum modo degravant. alia rara, ut in Persicis.
115 quaedam alvo continentur, ut granata. dependent alia pediculis, ut pira, alia racemis, ut uvae, palmae, alia et pediculis et racemis, ut hederae, sabuci. alia ramo adhaerent, ut in lauru. quaedam utroque modo, ut olivae. nam et breves pediculi et longi. quaedam vasculis constant, ut Punica et mespila lotosque in Aegypto et Eu-
116 phrate. iam vero diversa gratia et commendatio. carne palmae placent, crusta Thebaicae, suco uvae et caryotae, callo pira ac mala, corpore mora, cartilagine nuclei, grano quaedam in Aegypto, cute caricae. detrahitur haec ficis virentibus, ut putamen, eisdemque in siccis maxime placet.
117 in papyris et ferulis spinaque alba caulis ipse pomum est. sunt et ficulni caules, in fruticoso genere cum caule capparis, in siliquis vero quod manditur quid nisi lignum est? non omittenda seminis earum proprietate. nam neque corpus nec lignum nec cartilago dici potest, neque aliud nomen inveniat.

118 **29.** (35) Sucorum natura praecipuam admirationem in myrto habet, quando ex una omnium olei vinique bina
14, 104 genera fiunt, item myrtidanum, ut diximus. et alius usus bacae fuit apud antiquos, antequam piper reperiretur, illam optinens vicem, in quodam etiam genere opsonii nomine inde tracto, quod etiam nunc myrtatum vocatur. eademque origine aprorum sapor commendatur, plerumque ad intinctus additis myrtis.

---

2 ut in **d** *Sill.* ut *rv.* 5 alvo *ed. Verc.* alio *ll. edd. ante Verc.* 7 sambuci **ad** *v.* 8 lauro **ad** *v.* 12 crusta **D**²**d** *v.* er- **D**¹**c.** erusca **a.** 13 mora **D**² *Detl.* mala mora **d.** mala hora **D**¹**c.** mala.. ora... **a.** melimala mora *v.* | *dist. Detl.* | carthilaginem **Dc.** 14 caricae *ll. edd. ante Bas. Detl.* ut car- *ed. Bas.* 15 eisdem quae **a** *Sill.* eadem *edd. ante Sill.* 19 *an* proprietas est? 21 inueniat **Dac** *ed. Gel. Sill.* -iet **d** *Hard.* -it *edd. ante Gel.* 25 illam **D** *codd. Barb. ed. Bas. Sill.* -la *r.* -lius *Gel.* libae *edd. ante Bas.* 26 in *om.* **d** *v.* | genere **D**² *Detl.* -rose **d.** -rosae **D**¹**c.** -rosi **a** *v.*

(36) Arbor ipsa in Europae tetriciore caelo, quod a 119
Cerauniis montibus incipit, primum *Cir*ceis in Elpenoris tumulo visa traditur Graecumque ei nomen remanet, quo peregrinam esse apparet. fuit ubi nunc Roma est iam cum conderetur, quippe ita traditur, myrtea verbena Romanos Sabinosque, cum propter raptas virgines dimicare voluissent, depositis armis purgatos in eo loco qui nunc signa Veneris Cluacinae habet. cluere enim antiqui purgare dicebant. et in ea quoque arbore suffimenti genus 120
habetur, ideo tum electa, quoniam coniunctioni et huic arbori Venus praeest, haud scio an prima etiam omnium in locis publicis Romae sata fatidico quidem et memorabili augurio. inter antiquissima namque delubra habetur Quirini, hoc est ipsius Romuli. in eo sacrae fuere myrti duae ante aedem ipsam per longum tempus, altera patricia appellata, altera plebeia. patricia multis annis praevaluit 121
exuberans ac laeta. quamdiu senatus quoque floruit, illa ingens, plebeia retorrida ac squalida. quae postquam evaluit flavescente patricia, a Marsico bello languida auctoritas patrum facta est ac paulatim in sterilitatem emarcuit maiestas. quin et ara vetus fuit Veneri Myrteae, quam Murciam vocant.

(37) Cato tria genera myrti prodidit, nigram, can- 122
didam, coniugulam, fortassis a coniugiis, ex illo Cluacinae genere. nunc et alia distinctio sativae aut silvestris et

---

1 tetriciore **d T** *Pint. ego coll. XVIII 123.* -itiore **D c.** tetriore *edd. vett. Verc.* citeriore **a** *ed. Ven. 1499.* 2 Circeis *Domitius ap. Barb. e Theophr. h. pl. V 8, 3.* celceis **D c d.** -cei *edd. ante Barb.* celteis **a.** 7 purgatos **D**[2]**c d** *ed. Gel.* pugnatos **D**[1]**a.** *cfr. nov. luc. p. 66 n. 25.* pacificatos *edd. ante Gel.* 8. 9 pugnare **D**[2]**a** *edd. ante Gel.* 11 prima etiam **D c d** *edd. Gel. Detl.* prima *Hard.* primaeua **a** *Sill.* -aeua etiam *edd. ante Gel.* 16. 17 praeualuit flauescens et exuberans **a.** praev- flaccescente plebeia exub- *edd. ante Hard.* 17. 18 illa ingens **D**[2]**a d** *ed. Verc. Hard.* illam gens **D**[1]**c.** illa vigens *edd. ante Hard.* 19 flabescente **a.** flacce- *edd. ante Hard. cfr. § 127. XIII 59.* | a **D**[2]*Detl. om. rv.*
22 Murciam *Hard. cfr. Hübnerus ann. phil. 1858 p. 343.* myrciam **D** *cod. Chiff.* myrtiam *r ed. Ven.* Murtiam *Beroaldus. Barb. Ianus.* 24 ex **a** *edd. ante Hard. Sill.* et in **D**[2]. et *r Hard.*

in utraque latifoliae. in silvestri propria oxymyrsine. sati-
varum genera topiarii faciunt Tarentinam folio minuto,
nostratem patulo, hexasticham densissimo, senis foliorum
versibus. haec non est in usu, ramosa ut*i*que in *It*alia.
123 coniugalem existimo nunc nostratem dici. myrtus odora-
tissima Aegypto. Cato docuit vinum fieri e nigra sic-
cata usque in ariditatem in umbra atque ita musto indita.
si non siccentur bacae, oleum gigni. postea compertum
et ex alba vinum fieri album, duobus sextariis myrti tusae
in vini tribus heminis maceratae expressaeque. folia et
per se siccantur in farinam ad ulcerum remedia in cor-
pore humano leniter mordaci pulvere ac refrigerandis
124 sudoribus. quin immo oleo quoque, mirum dictu, inest
quidam vini sapor simulque pinguis liquor, praecipua vi
ad corrigenda vina saccis ante perfusis. retinet quippe
faecem, nec praeter purum liquorem transire patitur dat-
que se comitem praecipua commendatione liquato. virgae
quoque eius gestatae modo viatori prosunt in longo itinere
pediti. quin et virgei anuli expertes ferri inguinum *tu*-
mori medentur.
125 (38) Bellicis quoque se rebus inseruit, triumphansque
de Sabinis P. Postumius Tubertus in consulatu, qui pri-
mus omnium ovans ingressus urbem est, quoniam rem
leniter sine cruore gesserat myrto Veneris victricis coro-
natus incessit optabilemque arborem etiam hostibus fecit.
haec postea ovantium fuit corona excepto M. Crasso, qui
126 de fugitivis et Spartaco laurea coronatus incessit. Ma-
surius auctor est curru quoque triumphantes myrtea

1 latifolia a. -lii d. 3 hexasticham *cod. Salmant. ap. Pint. Hard.* exasticam **D**a c. ex africa d **T**. exoticam *edd. ante Hard.* | senis **D**[2]d[2]*v*. seminis *r*. 4 ramos a[2]. sammos a[1]. | utique in Italia *coni. Sill.* utque in halia (alia d) **D**c d. utraquȩ in alia.. a. utraque alia *v*. ut quae minus alta *Ianus coll. Theophr. c. pl. VI 18, 9. an* atque non (n̈) alta? 7 mulso a[2] *edd. ante Hard.* 11 farinam c *ed. Bas.* -na *r edd. ante Bas.* 17 liquatum **D**[2]. -arum **D**[1]c. 18 modo *ll. edd. ante Bas. Sill.* manu *ed. Bas. cfr. Url. vind. n. 253. an* in ore? *cfr. XXV 82 extr.* 22 P. **D** *Detl. om. rv.* | positum ius a. 27. 28 masurius d *Hard. cfr. index libri.* mass- *r edd. ante Hard.*

corona usos. L. Piso tradit Papirium Masonem, qui
primus in monte Albano triumphavit de Corsis, myrto
coronatum ludos Circenses spectare solitum. avus mater-
nus Africani sequentis hic fuit. Marcus Valerius duabus
coronis utebatur, laurea et myrtea, qui et hoc voverat.

30. (39) Laurus triumphis proprie dicatur, vel gra- 127
tissima domibus, ianitrix Caesarum pontificumque. sola
et domos exornat et ante limina excubat. duo eius genera
tradidit Cato, Delphicam et Cypriam. Pompeius Le-
naeus adiecit quam mustacem appellavit, quoniam musta-
ceis subiceretur. hanc esse folio maximo flaccidoque et
albicante, Delphicam aequali colore viridiorem, maximis
bacis atque e viridi rubentibus. *h*ac victores Delphis co-
ronari ut triumphantes Romae. Cypriam esse folio brevi,
nigro, per margines imbricato, crispam. postea accessere 128
genera: tinus — hanc silvestrem laurum aliqui intellegunt,
nonnulli sui generis arborem — differt colore, est enim
caerula baca. accessit et regia, quae coepit Augusta appel- 129
lari, amplissima et arbore et folio, bacis gustatu quoque
non asperis. aliqui negant eandem esse et suum genus
regiae faciunt longioribus foliis latioribusque. iidem in
alio genere bacaliam appellant hanc quae vulgatissima est
bacarumque fertilissima, sterilem vero earum, quod ma- 130
xime miror, triumphalem, eaque dicunt triumphantes uti,
nisi id a divo Augusto coepit, ut docebimus, ex ea lauru 137
quae ei missa e caelo est minima altitudine, folio crispo,
brevi, inventu rara. accedit in topiario opere Thasia, ex-
crescente in medio folio parvola veluti lacinia folii, et sine
ea spadonina mira opacitatis patientia, itaque quantalibeat
sub umbra solum implet. est et chamaedaphne silvestris 131

---

5 hoc uouerat a^2*v*. hoc uouerat et ououerat a^1. ououerat *r*.
9 cato D^2*v*. colito D^{1}ac. coli d. coli Cato *coni. Sill.* 13 hac (ac D^2) uictores D^2*v*. acutiores *r*. 14 ut D^2. et *rv*. 15 *an* crispo? 16—17 *dist. ego*. hanc—arborem *aptius transponantur post* baca *v. 18*. 17 colore d *ed. Bas.* -or *r edd. ante Bas. Hard.* 20 aspero a *edd. ante Gel. Sill.* 27 inventu rara *Gel.* -nitur ara Dcd. -nitur rara a *edd. ante Gel.* | thasia D^2*Detl.* thaxa D^{1}a^{2}c. taxa a^{1}d*v*. 28 paruulo d *edd. ante Detl.*
29 spadonia *edd. ante Ianum.*

frutex et Alexandrina, quam aliqui Idaeam, alii h*y*poglottion, alii danaen, alii carpophyllon, alii hypelaten vocant. ramos spargit a radice dodrantales, coronarii operis, folio acutiore quam myrti ac molliore et candidiore *et* maiore, semine inter folia rubro, plurima in Ida et circa Hera-
132 cleam Ponti, nec nisi in montuosis. id quoque quod da*ph*noides vocatur genus in nominum ambitu est. alii enim Pelasgum, alii eupetalon, alii stephanon Alexandri vocant. et hic frutex est ramosus, crassiore ac molliore quam laurus folio, cuius gustatu accendatur *os*, bacis e nigro rufis. notatum antiquis, nullum genus laurus in Corsica fuisse, quod nunc satum et ibi provenit.

133 (40) Ipsa pacifera, ut quam praetendi etiam inter armatos hostes quietis sit indicium. Romanis praecipue laetitiae victoriarumque nuntia additur litteris et militum
134 lanceis pilisque, fasces imperatorum decorat. ex his in gremio Iovis optimi maximique deponitur, quotiens laetitiam nova victoria attulit, idque non quia perpetuo viret nec quia pacifera est, praeferenda ei utroque olea, sed quia spectatissima in monte Parnaso ideoque etiam grata Apollini visa, adsuetis eo dona mittere, oracula inde repetere iam et regibus Romanis teste L. Bruto, fortassis etiam in argumentum, quoniam ibi libertatem publicam is meruisset

---

1 et *ll. edd. ante Barb. Detl.* est et *Barb.* | hypoglottion *Hard. e Diosc. IV 145.* hippo- *ll. ed. Bas.* -tthion *edd. ante Bas.* 2 hypelaten d*v*. -ton D. hipelaton *r*. 3 coronarii d *Hard.* -ri *r Detl.* topiarii ac coronarii *edd. ante Hard. Sill.* 4 myrti ac *Detl.* -tię d. -tice a. miritiae e. -ticae D. myrti *v*. | et *Hard. e Diosc. l. l. om. ll. edd. ante Hard.* 7 daphnoides *Barb. e Diosc. IV 146.* damn- *ll.* danai- *edd. ante Barb.* 8 eupetalon D² *Barb. e Diosc. l. l.* eupta- D¹ e d *edd. ante Barb.* eutha- a *Sill.* | stephanon D e *codd. Barb.* -alon d. cephalon *edd. ante Barb.* tepanon a. | alexandri a*v*. -ro *r*. 10 accendatur os *ed. Verc. Detl.* -datur us D e d. -dat turus a. -datur os thuris *edd. ante Barb.* -datur (-ditur *ed. Bas.*) os atque guttur *Barb. e Diosc. l. l.* 15 litteris *ll. v.* lituis *Barb. ed. Verc.* 18 non quia a d *v*. non ex *r*. 19 ei *om.* a *edd. ante Gel. Sill.* | utique myrto et oleae est *edd. ante Gel.* 20 parnasso a *ed. Lugd.* 20. 21 apollini uisa D² *in ras. Detl.* -inis e d. -ini a *v*. 21 oracula inde repetere D² *in marg. Sill. om. r v.*

lauriferam tellurem illam osculatus ex responso, et quia
manu satarum receptarumque in domos fulmine sola non
icitur. ob has causas. equidem crediderim honorem ei 135
habitum in triumphis potius quam quia suffimentum sit
caedis hostium et purgatio, ut tradit Masurius. adeoque
in profanis usibus pollui laurum et oleam fas non est,
ut ne propitiandis quidem numinibus accendi ex his altaria
araeve debeant. laurus quidem manifesto abdicat ignes
crepitu et quadam *de*testatione, interaneorum etiam vitia
et nervorum ligno torquente. Tiberium principem tonante
caelo coronari ea solitum ferunt contra fulminum metus.

Sunt et circa divum Augustum eventa eius digna me- 136
moratu. namque Liviae Drusillae, quae postea August*am*
matrimonii nomen accepit, cum pacta esset illa Caesari,
gallinam conspicui candoris sedenti aquila ex alto abiecit
in gremium inlaesam, intrepideque miranti accessit mira-
culum, quoniam tenentem rostro laureum ramum onustum
suis bacis conservari alitem et subolem iussere haruspices
ramumque eum seri ac rite custodiri. quod factum est 137
in villa Caesarum fluvio Tiberi inposita iuxta nonum lapi-
dem Flaminiae viae, quae ob id vocatur Ad gallinas, mire-
que silva provenit. ex ea triumphans postea Caesar laurum
in manu tenuit coronamque capite gessit, ac deinde im-
peratores Caesares cuncti. traditusque mos est ramos
quos tenuerunt serendi, et durant silvae nominibus suis
discretae, fortassis ideo mutatis triumphalibus. unius 138
arborum Latina lingua nomen inponitur viris, unius folia
distinguntur appellatione, lauream enim vocamus. durat

---

2 manu satarum *v.* -nu sattarum **D**². -nus atgarum *r.* 3 icitur *v.* iacitur *ll.* | ei **a** *ed. Gel.* et *r.* eis *edd. ante Gel.* 5 masurius **d** *Hard.* mass- *r edd. ante Hard. cfr. § 126.* 9 detestatione *v.* testa- *ll.* 10 tiberium **ad**(?)*v.* ti. *r Detl.* 13 Augustam *Url. chrest. p. 199.* -sta *ll. v.* 14 pacta **a**²**d***v.* facta **Dc**. capta **a**¹. | illa **D**² *Barb.* illi *edd. ante Barb.* | caesarea **D**². 17 tenentem *ll. edd. ante Barb. Sill.* teneret *Barb.* 18 *dist. Url. vind. n. 254.* 21 flaminiae uiae **D**² *Detl.* fluminia//uae **D**¹. -nia aeuae **c**. flaminia uia **ad***v.* 22 siluea **c**. silua ea *Detl.* 23 tendet **D**¹**c**. 25 tenuerint **d** *T.* 27 latinae linguae **a**¹.

et in urbe inpositum loco, quando Loretum in Aventino vocatur ubi silva laurus fuit. eadem purificationibus adhibetur, testatumque sit obiter et ramo eam seri, quoniam dubitavere Democritus et Theophrastus.

Nunc dicemus silvestrium naturas.

---

1 lauretum **D**[2] *edd. ante Gel.* 2 laurus **D**[2]**cdT** *Sill.* -riis **D**[1]. -ris **a**. -ri *v*.

CORRIGENDA ET ADDENDA.

In contextum plagulis iam castigatis casu sinistro, ut fere fit, menda aliquot illata sunt, quae legentibus fraudi non fore spero, velut legendum est p. 147, 30 in margine 143 *pro* 144, *p. 167, 30* animadverto *et 31* prohibitoriam *pro* animadvero *et* prohibitoriamt, *p. 202, 22 in margine* 186 *pro* 618.

In adnotatione critica cur plura corrigenda essent, narravi praef. p. XXIII. sunt haec:

P. 5, 4 tradunt *edd. ante Hard.* ‖ 6, 24. 25 monosceli *edd. ante Hard.* ‖ 8, 2 Gymnetas *ed. Bas.* -nestas *edd. ante Bas.* | 12 Duris *edd. Gel.* uiros *edd. ante Gel.* iuris *cod. Rhen.* ‖ 9, 9 ducitur *cod. Rhen. edd. Gel.* addu- *edd. ante Gel.* dicitur *Hard.* | 22 Trallibus *ed. Bas.* -lis *edd. ante Bas.* ‖ 10, 2 P. *ed. Gel. om. edd. ante Gel.* | 5 Arescontem *ed. Bas.* Aristo- *edd. ante Bas.* ‖ 12, 4 aegri partus *Sill.* ‖ 14, 12 is *Rhen. om. edd. ante Gel.* ‖ 16, 16 citatiore *ed. Bas.* -tior *edd. ante Bas.* ‖ 21, 1 Fusius *ed. Ven. a. 1498.* Fufius *edd. ante Ven.* ‖ 22, 20 exegerat *ed. Gel.* -rit *edd. ante Gel. Ianus.* exigeret *Sill.* ‖ 23, 9 centena *Hard.* centum *edd. ante Bas.* C *ed. Bas.* ‖ 25, 8 maxima *vet. Dal.* ‖ 27, 1 item *Hard.* idem *edd. ante Hard.* ‖ 30, 25 medicina *Ianus.* -ina pollens qui *edd. ante Gel.* -ina qui *edd. Gel.* ‖ 31, 5 mederetur *Hard.* ‖ 32, 14 Lutorio *Lipsius.* C. Lut- *coni. Dal. Hard.* Sutorio *edd. ante Hard.* ‖ 33, 32 iudicem in *edd. ante Bas.* in iudicum *codd. Barb. ed. Bas.* iudicum in *Gel.* ‖ 36, 4 illo *edd. ante Gel.* illud *ed. Gel.* | 21 morbi *Sill.* -bo *edd. ante Bas.* -bus *ed. Bas.* ‖ 37, 16 Psophidium *Barb. ed. Bas.* Prophodium *edd. ante Bas.* | 26 deumque *Pellicerius, ed. Bas.* ad eumque *edd. ante Bas. Hard.* ‖ 39, 10 Rutilii *Beroaldus.* rutilia *ed. Ven.* ‖ 40, 11 schola *Hard. om. edd. ante Hard.* | 12 secta *edd. Gel.* secuta *Hard.* sententiam secuti *edd. ante Gel.* ‖ 41, 1 Brixelli *ed. Parm.* Brexilli *ed. Ven.* | 2 CXXXV *Hard.* CXXXII *edd. ante Hard. Sill.* | 3 M. Aponius *edd. Gel.* M. Apomum *edd. ante Gel.* | 6 CXL *ed. Gel.* CL *edd. ante Gel.* | 16 Caelius *ed. Bas.* Celius *edd. ante Bas.* — C. *edd. Gel.* Cornelius *edd. ante Gel.* ‖ 42, 1. 2 nimirum *edd. ante Hard. Detl.* nimium *Hard.* ‖ 43, 20 Messala Rufus *ed. Gel.* Messalla Ruffus *edd. vett.* Mes-